1000 Yılın İslam Fıkhı Temel Eseri
Deliller ve Hükümler

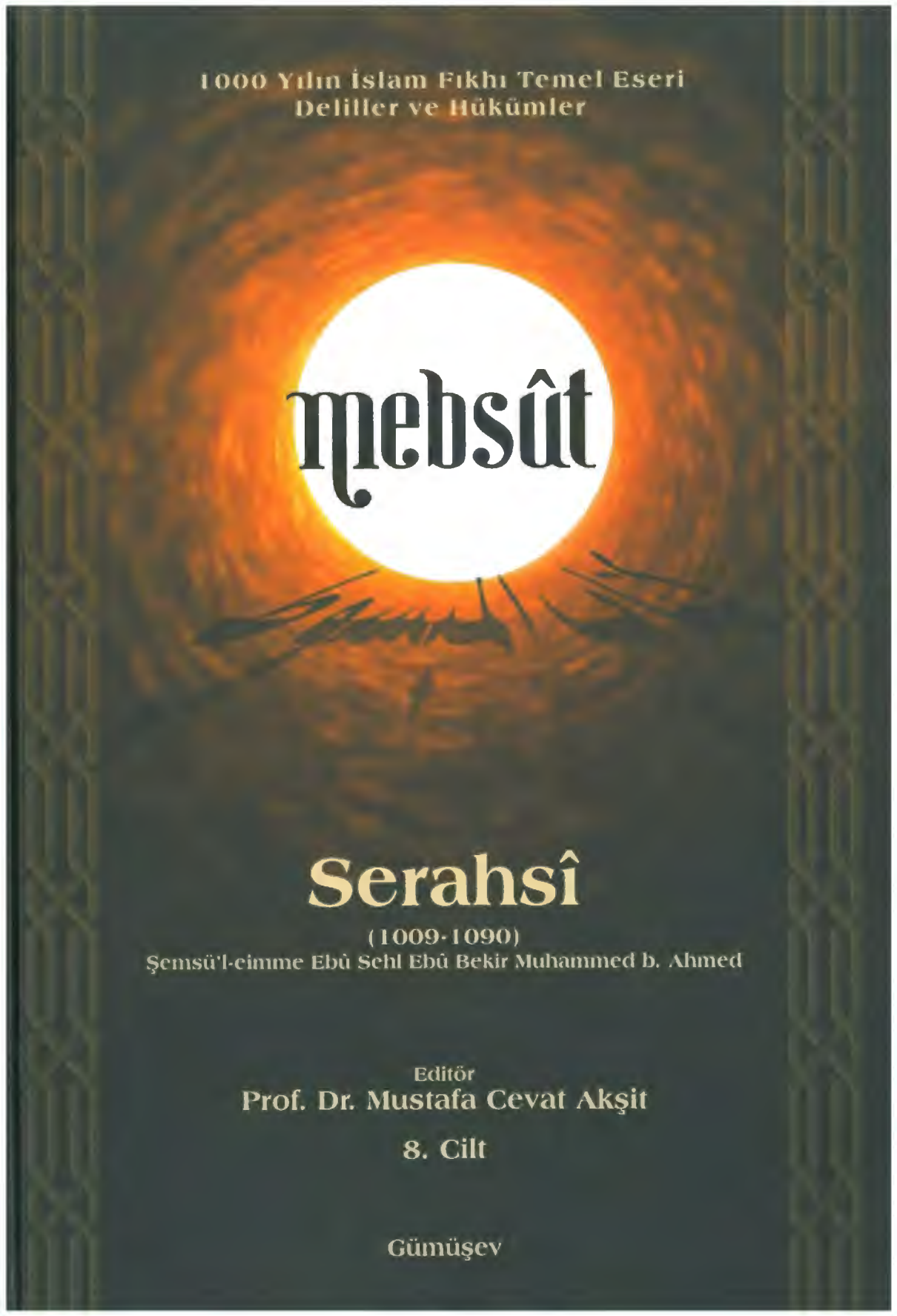

Serahsî

(1009-1090)
Şemsü'l-eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed

Editör
Prof. Dr. Mustafa Cevat Akşit

8. Cilt

Gümüşev

8. CİLT TERCÜME ve TASHİH HEYETİ

Sayfa	Tercüme Eden	Tashih Eden
2-80	M.TALHA ODABAŞI	PROF. DR. HAMDİ DÖNDÜREN
81-125	ABDULLAH DURMUŞ	PROF. DR. HAMDİ DÖNDÜREN
126-188	DR. HÜSEYİN KAYAPINAR	PROF. DR. HAMDİ DÖNDÜREN

Not:

Eserin tamamı Prof. Dr. Mustafa Cevat Akşit tarafından kontrol edilmiş ve dipnotlarla zenginleştirilmiştir.

Gümüşev Yayınları No:1
ISBN: 978-605-5779-00-9

"Mebsut kitabının bütün yayın hakları Gaye Vakfına ait olup, 3000 adeti kapsayan birinci baskısının yayın hakkı Gümüşev yayıncılığa devr edilmiştir."
Gaye Vakfı'nın yazılı izni olmadan çoğaltılamaz.

Baskı-Cilt
Ege Basım
Esatpaşa Mah. Ziyapaşa Cad. No:8 Göztepe / İstanbul
www.egebasim.com.tr / ege@egebasim.net ~Tel: +90 216 472 84 01 ~ Fax: +90 216 472 84 05

İSTEME ADRESİ
GÜMÜŞEV YAYINCILIK
Merdivenköy Mah. Özlem Sk. Kansu Apt. No: 8/A Kadıköy/İstanbul
Telefon: +90 216 467 03 85 ~ Fax: +90 216 467 23 27
www.mebsut.com

İÇİNDEKİLER

ANLAŞMALI KÖLE (MÜKÂTEB) KİTABI 1

Kitâbetin tarifi 1
Kitâbet akdinin sonuçları 1
Mükâtebe akdinin delilleri ve hükmü. 2
Mükâtebe akdiyle ilgili durumlar 2
Mükâtebe akdinde ücretin taksitlendirilmesi 2
Mükâtebin borcunu ödeyememesi 4
Kölenin efendisi adına kefil olması 7
Kölenin kendi adına kefil olması 7
Mal karşılığı mükâtebe akdi yapma 8

CAİZ OLMAYAN MÜKÂTEBE AKİTLERİ 10

Mükâtebe akdinde ödenecek tutarı belirsiz bırakmak 10
Efendinin mükâteble cinsel ilişki kurması 12

İKİ KÖLE İLE YAPILAN MÜKÂTEBE AKDİ 18

Tek fiyat üzerinden iki köleyle mükâtebe anlaşması yapmak 18

MÜKÂTEB KÖLENİN BAŞKA BİR KÖLEYLE MÜKÂTEBE AKDİ YAPMASI 30

KÖLENİN, KENDİSİ VE KÜÇÜK ÇOCUKLARI İÇİN MÜKÂTEBE AKDİ YAPMASI 35

VASİNİN MÜKÂTEBE AKDİ YAPMASI 39

GEBE CARİYEYLE MÜKÂTEBE AKDİ YAPMAK 43

İKİ KİŞİNİN ORTAK MÜKÂTEBE AKDİ YAPMASI 50

BİR KİMSENİN KÖLESİNİN BİR PAYI ÜZERİNDE MÜKÂTEBE AKDİ YAPMASI 67

TİCARETE İZİN VERİLEN (MEZÛN) KÖLE İLE MÜKÂTEBE AKDİ YAPILMASI 74

KENDİSİYLE MÜKÂTEBE AKDİ YAPILAN KÖLENİN MİRASI 79

KÜÇÜK ÇOCUKLA YAPILAN MÜKÂTEBE SÖZLEŞMESİ 82

EFENDİNİN KÖLESİ İLE KENDİSİ VE BAŞKA BİR KÖLESİ İÇİN MÜKÂTEBE AKDİ YAPMASI 84

HAYVAN (CANLI) VE BAŞKA BİR MAL KARŞILIĞINDA MÜKÂTEBE AKDİ YAPMAK 86

MÜSLÜMAN OLMAYAN BİR KİMSENİN MÜKÂTEBE AKDİ YAPMASI 89

ANLAŞMALI KÖLENİN KEFİL OLMASI 95

MÜKÂTEBE AKDİYLE İLGİLİ OLARAK TARAFLAR ARASINDA ANLAŞMAZLIK DOĞMASI 104

ÖLÜM HASTASI BİR KİMSENİN MÜKÂTEBE AKDİ YAPMASI 109

MÜKÂTEBE AKDİNDE MUHAYYERLİK 117

ÜMMÜ'L-VELED CARİYE ve EFENDİNİN ÖLÜMÜNE BAĞLI OLARAK AZAT EDİLEN KÖLE (MÜDEBBER) İLE MÜKÂTEBE AKDİ YAPILMASI 120

MÜKÂTEB KÖLENİN BABALIK İDDİASINDA BULUNMASI 121

DİNDEN ÇIKAN BİR KİMSENİN (MÜRTEDİN) MÜKÂTEBE AKDİ YAPMASI 125

MÜKÂTEB KÖLENİN ORTAKLIK KURMASI VE ŞUF'A HAKKI 127

[MÜKÂTEB KÖLENİN HIRSIZLIK YAPMASI] 129

AZAT EDENLE, AZAT EDİLEN VE ANLAŞMALI VELÂ'DA TARAFLAR ARASINDAKİ HUKUKİ İLİŞKİ (VELÂ) 132

VELÂ HAKKININ EL DEĞİŞTİRMESİ 143

ANLAŞMALI VELÂ (MÜVÂLÂT VELÂSI) 149

VELÂ HAKKININ SATILMASI 159

KİŞİNİN KÖLESİNİ BAŞKASI ADINA ÖZGÜR KILMASI (AZAT ETMESİ) 161

VELÂ KONUSUNDA TANIKLIK 165

MÜKÂTEBE YAPMIŞ BİR KÖLE YA DA CARİYENİN VE ERGEN OLMAMIŞ ÇOCUĞUN VELÂSI 175

MEVKÛF VELÂ 180

VELÂ HAKKI İLE İLGİLİ DİĞER BİR KONU 185

İslâm ülkesine giren kölelerin durumları 190
Dinden çıkıp dârülharbe gidenin durumu 191

VELÂ KONUSUNDA İKRAR 194

ANA KARNINDAKİ ÇOCUĞUN ÖZGÜR KILINMASI (AZAT EDİLMESİ) 198

YEMİNLER 204

Yeminin anlamı 205
İçerik yönünden yemin çeşitleri 205
Hüküm yönünden yemin çeşitleri 206
Mün'akide yemini 206
Yeminin kefâreti 207
Gamûs yemini 207
Lağv yemini 212
Süre yönünden yeminler 214
Yeminin nasıl yapılacağı 215
Yahudi veya Hıristiyan olayım diye yeminin hükmü 219
Adak-yemin ilişkileri 221
Başkasının malıyla yemin 226
Bir insanı boğazlamayı adama 227
Günah olanı yapmayı adamak 232
Gün sayısı belirtmeden oruç tutmayı adama 232
Allah'tan başkası adına yemin 232
Yemininde inşallah demek 233
Yemin kefâretinde muhayyerlik durumu 235
Yemin kefâreti ile fıtır sadakasının farkı 235
Müslüman olmadan yapılan yeminin hükmü 238

YEMİN KEFÂRETİNDE YOKSUL DOYURMA 243

Yemini bozmanın güzel olduğu durum 244
Yemin kefâretinde alternatifler 245
Bir yemin kefâretinin bölünmesi 246
Yoksula kumaş vererek kefâret ödemek 248

YOKSULA GİYDİRİLECEK ELBİSE (KİSVE) 249

Yoksullara yemek yedirmeyi adamak 249
Yemin kefâretinin ödeneceği yer 252

KEFÂRET ORUCU 252

Yemin kefâreti orucu 253

YEMİNLERLE İLGİLİ BAZI PROBLEMLER 255

Başkası yerine kefâret orucu tutmak 255
Birden çok yemin bozmada kefâret 256
Yasak şeyi yapmaya yeminde hüküm 256

BİRLİKTE OTURMAYA İLİŞKİN YEMİN 259

BİR YERE GİRME VEYA GİRMEME İLE İLGİLİ YEMİN 270

BİR YERDEN ÇIKMAKLA İLGİLİ YEMİN 277

YEMEKLE İLGİLİ YEMİN 279

Yemin konularında yaygın örfün konumu. 285
Vakitle sınırlı yeminin hükmü 287
Yerine getirilemeyecek şeylerde yemin 288

İÇME KONUSUNDA EDİLEN YEMİN 296

KARMA İNDEKS 299

بسم الله الرحمن الرحيم

ANLAŞMALI KÖLE (MÜKÂTEB) KİTABI

(كتاب المكاتب)

[8/2]

İmamların güneşi, İslâm'ın övüncü büyük şehit İmam Şeyh Ebûbekr Muhammed b. Ebû Sehl es-Serahsî (rh.a) dedi ki; Kitâbetin sözlük anlamı bir araya toplamaktır. Sırtındaki yükleri bir halka ile bağlayıp birleştirme fiilini ifade etmek üzere كَتَبَ الْبَغْلَةَ terkibi kullanılır. Yazmak anlamına gelen "kitâbet" fiili de aynı sözlük anlamını içerir. Çünkü yazma fiili harflerin bir araya getirilip birleştirilmesinden ibarettir.

Kitâbetin tarifi

Efendi ile kölesi arasında bir bedel karşılığında yapılan sözleşmeye de "kitâbet" adı verilmektedir. Çünkü bu sözleşme âdet olarak bir belge düzenlenerek yapılır. Bu yüzden bu sözleşmeye, (ileride doğabilecek ihtilaflara karşı) bir güvence olmak, her birinin elinde bulunmak üzere, kölenin efendisi ve efendinin de kölesi için birer belge yazmaları nedeniyle "müfâ'ale" kalıbında olan "mükâtebe" (yazışmak) adı verilmiştir.

Kitâbet akdinin sonuçları

Bu sözleşme ile efendi, kölesine kendi kendine mülkiyet kurabilme niteliğini kazandırdığı, bu noktada onu kendisiyle bir tuttuğu için de yapılan akde "kitâbet" denilmiş olabilir. Çünkü bu sözleşmenin gereği; kölenin hem kendisinde hem de kazancında mülkiyetinin sabit olmasıdır. Malik olabilmek (mâlikiyyet) ise bir çeşit yetkidir (güçtür). Bu yetki doğrudan akit dolayısıyla sabit olmaktadır. Bu yetki ile köle sağlayacağı yarar ve elde edeceği kazançlarında istediği gibi tasarrufta bulunabileceği gibi, ticaret maksadıyla istediği yere de gidebilir. Bundan dolayı efendi kölesini yolculuğa çıkmaktan engelleyemez. Akit yapılırken yolculuğa çıkmaması şeklinde ileri sürülen bir koşul da geçersizdir. Çünkü yolculuğa çıkma hakkı malik olma yetkisinin zorunlu bir sonucudur. Efendinin kölesine malik olma yetkisini vermesi, kölenin para kazanarak borcunu ödeyebilmesi amacına yöneliktir. Bu amacın gerçekleşmesi ise bazen ancak kölenin bir yerden başka bir yere ticaret vs. için çıkmasıyla mümkün olabilir.

Mükâtebe sözleşmesinin gereği, mutlak akitle sabit olan haklardır. Bu, malik olmanın tamamı değildir. Sonra para ödendiğinde köle özgür olur. Çünkü akit bedelli olup taraflar arasında eşitliği gerektirir. Akit gerçekleşir gerçekleşmez köle sahibi, kölesinin zimmetinde bulunmak üzere belirlenen bedeli almaya hak kazanır. Fakat bedel üzerindeki mülkiyeti ancak malı teslim aldıktan sonra tamamlanır. Çünkü kölelik dolayısıyla kölenin zimmeti zayıftır. Çünkü zimmetin tam anlamıyla borç yüklenmeye elverişli olması özgür insanlara ait bir özelliktir. Bu özellik kölelerde bulunmaz. Bu, nikah mülkiyetinin, üzerine bina edildiği helallik

gibidir. Onun için kölenin zimmetinde borç, ancak onun kendine malik olmasına bağlı olarak sabit olur. Bu tür bir borçluluk ise efendiye ödenmesi gereken mükâtebe bedeli konusunda gerçekleşmez. Çünkü (ödeyeceği miktar tutarında kölenin kazandıklarına) malik olmak efendinin hakkıdır. Bu yüzden de kölenin zimmetinde efendiye verilmesi gereken borç zayıf olarak bulunduğu gibi, buna karşılık olan kölenin malikiyyet yetkisi de zayıftır. Köle borcunu ödeyince, efendi o malı teslim alarak tam anlamıyla mülkiyetini kurunca, kölenin de malikiyyet yetkisi tam olarak gerçekleşir. Bu yetkinin tam olarak oluşması da ancak özgür olmakla olur. Sözü edilen yetkinin tam anlamıyla meydana gelmesi, akdin bir gereği olarak zorunlu bulunduğu için köle de özgürlüğüne kavuşturulur.

[8/3] Mükâtebe akdinin câiz oluşu nasla sabittir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır;

﴿ وَٱلَّذِينَ يَبْتَغُونَ ٱلْكِتَٰبَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا ﴾

Mükâtebe akdinin delilleri ve hükmü

"Ellerinizin malik olduğu (köle ve câriyelerinizden) mükâtebe isteyenlerle, eğer onlarda bir hayır biliyorsanız mükâtebe yapın." (en-Nur 24/33) Davud ez-Zâhirî ve onun mezhebine mensup olanlar âyetin açık anlamına bakarak şu görüşü savunmuşlardır; "Köle efendisinden kendisiyle mükâtebe akdi yapmasını istediğinde, eğer efendi bunun hayırlı olduğunu biliyorsa, onunla mükâtebe yapması farzdır. Çünkü (âyetteki) emir, farz ifade eder."

Bazı Hanefî âlimler ise emrin bazen cevâz ve mübahlık bildirmek için de kullanılabileceğini belirtmişlerdir. Nitekim;

﴿ وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَٱصْطَادُوا ﴾

"İhramdan çıktığınız vakit avlanın" (el-Maide 5/2) âyetindeki emir, mübahlık bildirmektedir.

Mükâtebe akdiyle ilgili durumlar

Mükâtebe ile ilgili âyette geçen *"eğer onlarda bir hayır biliyorsanız"* ifadesi de o dönemde geçerli olan bir âdete uygun olarak söylenmiştir. Nitekim köle sahipleri kölelerinde iyi özellikler gördükleri zaman onlarla mükâtebe yaparlardı. Ancak bu son görüş zayıftır. Çünkü âyet bu şekilde yorumlandığında hiçbir anlam ifade etmez. Allahu Teâlâ'nın kelamı ise böyle bir şeyden münezzehtir. Biz şöyle diyoruz: Emir bazen teşvik (nedb) ifade etmek üzere kullanılabilir. Mübahlık, bu koşul olmasa da sabit olur. Mendupluk ise bu koşula bağlıdır. Eğer efendi kölesinde iyi hasletler görürse onunla mükâtebe yapması teşvik edilmiştir (menduptur).

Mükâtebe akdinde ücretin taksitlendirilmesi

Âyetin açık (zâhir) anlamına bakıldığında mükâtebe akdi Hanefîlere göre taksitli, vâdeli bir bedel karşılığı olabileceği gibi, peşin bir bedel karşılığı da yapılabilir.

Taksitlendirme ve vâdeye bağlama şeklindeki ödeme yolları Kur'an'daki ifadeye bir eklemedir. Bu tür eklemelerin sırf içtihatla yapılması mümkün değildir. Ancak bu bize göre mutlaka yapılması gereken bir koşul değil bir kolaylıktır.

Şafiî (rh.a.) ise mükâtebe akdinin ancak vâdeli ve en azı iki taksit olmak üzere taksitli olarak yapılabileceğini savunur. Çünkü ona göre, köle yapılan akitle borçlu duruma düşmüştür. Akit sonucunda doğan bedeli teslim yükümlülüğünün geçerli olabilmesi için kölenin borcunu ödemeye gücünün yetmesi koşuldur. Ancak onun, efendisinin elinden çıktığında hiç malı yoktur. Dolayısıyla borcunu ancak vâdeli olarak ve zaman içinde kazanarak ödeyebilir. Bu yüzden eğer ödeme vâdeye, takside bağlanırsa, köle ödeyebileceği kadarını ödemekle sorumlu tutulmuş olacağından, akit de geçerli olur. Ama ödemenin peşin olması istenirse, köle ödemesi mümkün olmayan bir şeyi ödemekle yükümlü tutulacağı için, akit de geçerli olmaz.

Şafiî (rh.a.)'nin bu görüşü şu şekilde daha iyi açıklanabilir; Ödemenin peşin olması, mükâtebe akdinin maksadına aykırıdır. Çünkü köle sahibinin hemen sözleşmenin arkasından peşin bedeli isteme hakkı doğar. Köle ise böyle bir durumda ödeme gücünden yoksundur. Kölenin ödeme gücüne sahip olmadığı akdin kaldırılmasıyla (feshedilmesiyle) iyice kesinlik kazanır. Bu durumda akitle hedeflenen amaç göz ardı edilmiş demektir. Akitten gözetilen amacı ortadan kaldıran her durumun yok edilmesi gerekir. Bu da ancak akdin taksitli ve vâdeli olarak yapılmasıyla mümkündür.

Şâfiî (rh.a.)'nin bu görüşü, selem akdindeki prensibine aykırıdır. Çünkü kendisi ile selem akdi yapılan kişi (el-müslemü ileyh), akit yapılmadan önce de mülk sahibidir. Sağlam akıl sahibi ancak ödeyebileceği kadarını yüklenir. O, akit yapınca onun ödeme gücüne sahip olduğunu anlarız. Bu meselede köle akitten önce herhangi bir şeye malik değildir. Bu ise onun peşin olarak ödeme gücünden yoksun olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca selem akdi yapılan kimse, selem konusu malı teslim etme gücüne sahip bulunduğu için, mülkiyetine selem akdiyle peşin olarak belli bir meblağ (ra'sü'l-mâl) daha girmektedir. Halbuki mükâtebe akdinde köle bedeli ödeme gücüne sahip olmasıyla, onun mülkiyetine peşin olarak herhangi bir şey girmez.

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili; Mükâtebe akdinde ileri sürülen bedel, satım sözleşmesinde belirlenen semen (para) gibi akdin üzerine kurulduğu tutardır. Nasıl ki satım sözleşmesinin geçerliliği için semeni ödeme gücüne sahip olmak koşul değilse, mükâtebe akdinde bedeli ödeme gücüne sahip olmak da koşul değildir. Çünkü akit, akdin konusu (ma'kûdü aleyh) üzerinde yapılır. Akdin konusunu teslim edebilme gücüne sahip olmak koşuldur. Bu yüzden de satım sözleşmesinde satılan malın, satıcının mülkiyetinde olması ve teslim edilebilir olması koşuldur. Buna bağlı olarak biz selem akdinde bir vâde öngörülmesini koşul koyarız. Çünkü selem akdinin konusu olan (mislî) malın peşin olarak teslim edilmesi mümkün değildir. Çünkü mal henüz selem akdi yapılan kimsenin (müşterinin) mülkiyetinde değildir. Onu ancak, mala malik olduğu zaman teslim

edebilir. Bu yüzden selem akdi ancak vâdeli olarak yapılabilir. Ta ki, malı teslim edebilme gücü ileride sağlansın. Ayrıca mükâtebe akdi karşıdaki kişiye yardımcı olmak amacıyla yapılan bir akittir. Açıktır ki bu akitte efendi, mükâtebi sıkıştırmaz. Ödeme gücünün bulunmadığını bildiği sürece köleden borcunu ödemesini istemez. Ancak köle sahibi gerektiğinde talep hakkını ileri bir tarihe erteleyerek köleye kolaylık sağlamak ve bu süre içerisinde kölede bulunan hayırlı hasletleri
[8/4] gözlemek için vâde belirlemez. Aksi ortaya çıkarsa akti kaldırır (fesheder). Bu yönüyle de selem akdinden ayrılır. Çünkü selem akdinde (malı teslim etmesi için karşı tarafı) sıkıştırmak ve zorlamak mümkündür. Açıktır ki istenildikten sonra kasdî olarak borcun ödenmesini daha ileri bir tarihe ertelemek mümkün değildir. Bu yüzden selem akdi ancak vâde belirlenerek yapılır. Ta ki müslem ileyh malı teslim edebilme gücüne sahip olsun.

Ayrıca efendi, kölesine, ister " bana ödemede bulunduğunda özgürsün" desin isterse demesin, köle borcu ödediği takdirde özgürlüğüne kavuşur.

Şafiî (rh.a.)'nin şöyle bir görüşü daha vardır: "Efendi köleyi mükâtebe yoluyla özgür kılma niyetini kalbinde taşımalı ve bunu açıkça söylemelidir." Ancak bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü borç ödendiğinde kölenin özgürlüğüne kavuşması mükâtebe akdinin bir hükmüdür. Hükmün (kölenin özgürlüğüne kavuşması) meydana gelmesi de nedenin (borcun ödenmesi) meydana gelmesine bağlıdır. Zaten akit yapılırken akdin hükmüne (akdin meydana getirdiği asıl sonuç) ulaşma niyetinde olmak ve bunu açıkça söylemek satım sözleşmesinde olduğu gibi burada da koşul değildir. Aynı şekilde satım sözleşmesinde malı temlik etme niyetini kalpte taşımak ve bunu açıkça söylemek de koşul değildir. Çünkü akdi yapmakla zaten mülkiyet geçmektedir.

Mükâtebin borcunu ödeyememesi

Eğer mükâteb, ilk taksidi ödeyemezse veya ödeme peşin olur da efendi talepte bulunduğu halde ödemede bulunmazsa yeniden köleleştirilir.

Çünkü akdin koşulu değişmiş ve efendinin gözettiği amaca bozukluk (halel) gelmiştir. Ebû Yusuf (rh.a.)'un bu konudaki karşı görüşünü "Özgür Kılma" konusunda açıklamıştık. Mükâtebe akdi sırasında, mükâteb ödemede bulunmadığı takdirde, tekrar köleliğe döndürüleceği koşulunun konulması veya konulmaması arasında fark yoktur.

İbn Ebû Leyla ise şu görüştedir; "Akit sırasında, mükâteb bir tek taksidi dahi ödemezse tekrar eski statüsüne döndürüleceği koşulu konulmuşsa durum böyledir, ama böyle bir koşul ileri sürülmemişse; iki taksidi de ödememek gibi bir kusur işlememişse tekrar köleleştirilemez."

Bu görüş de tutarlı değildir. Çünkü akdi yapan taraflardan birinin gözettiği amaca bir eksiklik (halel) gelmişse, akit sırasında böyle bir kouşlu koysun veya koymasın akdi bozabilmesi mümkün olmalıdır. -Satın alınan malda bir kusurun

ortaya çıkmasında olduğu gibi- Çünkü akdin gereklerine uymak akdin gereğidir. Bu gereklere uyulmadığı takdirde rıza unsuru tamamen ortadan kalkacaktır. bozulması mümkün olan bir akitte rıza unsurunun bulunmaması ise akdin bağlayıcı olmasını engeller. Bağlayıcı olmayan bir akde taraf olan kişi ister daha önce koşul koysun isterse koymasın bu akdi bozabilmelidir. Nitekim vekâlet ve şirket ile ilgili meselelerde de böyledir.

Mükâtebe akdini bin dirhem üzerinden taksitli olarak yapan köle, taksitlerden birini ödeyemediği takdirde bedelin miktarını artırarak iki bin dirheme çıkarmak koşulu konulsa bu akit câiz değildir.

Çünkü bu akit tıpkı satım sözleşmesinde olduğu gibi ancak bedel belirlenerek yapıldığı takdirde geçerlidir. Bin dirhem mi yoksa iki bin dirhem mi olacağı konusunda bir kapalılık bulunduğu için satım akdinde böyle tereddütlü bir bedel belirlenmesi doğru değildir. Mükâtebe akdinde de durum böyledir. Çünkü bu, hadislerle yasaklanmış olan "bir akit (safka) içerisinde iki akit yapmakla" aynı anlama gelmektedir. Ayrıca bu tarz bir uygulama bedelin bir bölümünü tehlikeye atmak demektir. Bu tehlike de taksidi ödeyememe durumunun ortaya çıkmasıdır. Ödeyememe durumunda bedelin iki bin dirheme çıkarılacağı şeklinde ileri sürülen ve akdin bedeliyle ilgili bulunan koşul geçersiz bir koşuldur. Akdi geçersiz kılar. Bu kuraldan "Köle Özgür Kılma" konusunda söz etmiştik.

Efendinin kölesiyle, bin dirhem veya daha fazlası kölede kalmak koşuluyla, hem kendisi hem de malı için bin dirhem karşılığında mükâtebe akdi yapması câizdir. [8/5]

Çünkü efendi ile kölesi arasında faiz işlemi olmaz. Resûlüllah (s.a.v.);

لا ربا بين العبد و سيّده

"*Köle ile efendisi arasında (ki işlemlerde) faiz olmaz.*" buyurmuştur.[1] Ayrıca efendi bu akitle kölesine yardımda bulunma amacı gütmektedir. Sözleşme ile kölenin malını yine köleye bırakmak ise bu amacı gerçekleştirir. Çünkü köle ancak işçilikle kazanç sağlayabilir. Elindeki sermaye ile kâr edebilir. İşte köleye yardımın gerçekleşebilmesi için elinde bulunan malı ona bırakmakta bir sakınca yoktur. Faiz ise karşılığı olmayan bir fazlalıktır. Eğer alınan karşılık bir bedel mukabilinde ve yapılan yardım sonucunda hak edilmişse daha önce de belirttiğimiz gibi faiz sözkonusu değildir.

Kölenin elindeki bulunan mal efendisine aitse bu mal mükâtebe akdine girmez.

Çünkü efendi, akit sırasında köleye bağlanan bir malı koşul koymuştur. Bir malın bir kimseye bağlanması da ya o malın o kişinin mülkiyetinde bulunması veya

[1] Kurtubî, *İstizkâr*, VII/352, 409.

o kişinin kazancı olması dolayısıyladır. Köle, mülk sahibi olmaya ehil değildir. Burada köleye mal bağlanması (mülkiyetten dolayı değil) o malın kazancı olması nedeniyledir. Aksine köle de diğer mallar gibi efendisinin mülkiyetinde bir mal olduğu için kölenin eli de efendinin eli sayılır. Metindeki ifadeye onun elindeki malı ve kazancı girer. Çünkü bunlar dinen ona bağlanmıştır. Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur;

مَنْ بَاعَ عَبْدًا وَلَهُ مَالٌ

"Kim, kendisine ait malı bulunan bir köleyi satarsa..."[2] Yine köleye efendisinin veya bir başkasının -efendi bu bağıştan haberdar olsun veya olmasın- hibe olarak verdiği mallar da aynı durumdadır. Çünkü köle bu bağışı kabul etmek suretiyle o malları kazanmış olur. Efendinin bu durumdan haberdar olmaması, malları kölenin kazancı olmaktan çıkarmaz. Tüm bu mallar için "kölenin kazancı" tabiri kullanılır. Ayrıca mükâtebe akdinin gereği, kölenin kazandıklarına daha fazla hak sahibi olmasıdır. Akitten önce, "kölenin kazandıklarını" koşul koymak akdin gereği cinsinden değildir. Dolayısıyla bu teklifin (icabın) içine girmez. Ama efendinin malı ise -ki bu, kölenin kazancı degildir- akdin gereği değildir. Bu yüzden de köleye bağlanamaz.

Efendinin kölesiyle, bir ay boyunca kendisine hizmet etmesi koşuluyla mükâtebe akdi yapması istihsana göre câizdir.

Kıyas ise bu uygulamanın câiz olmamasını gerektirir. Çünkü hizmetin sınırı belirli değildir. Sadece bedeli belirleyerek yapılabilen akitlerde anılan bedelin bilinmesi gerekir. Ayrıca efendi zaten kölenin kuru mülkiyetine malik olmakla onun hizmetinden yararlanmayı da hak etmiştir. Mükâtebe akdi ise efendiye yeni bir hak kazandıran hususlar üzerinde yapıldığında câizdir.

Ancak Muhammed (rh.a.) istihsanen cevaz vermiş ve şöyle demiştir: Hizmetin aslı örf yoluyla, miktarı ise sürenin açıklanmasıyla bilinir. Geriye sadece hizmetin niteliği konusundaki bilinmezlik kalır. Bu da, akit sırasında hizmetin bedel olarak belirlenmesine engel değildir. Nitekim köleyle, başka bir köle veya Herat kumaşı karşılığında mükâtebe yapmak örneğinde de aynı durum söz konusudur. Mükâtebe akdinden önce efendinin kölesini hizmetinde kullanması, kölenin zimmetinde bulunan bir borç karşılığı değildir. Ama akit sırasında bedel olarak belirlendiğinde bu, kölenin zimmetinde ödenmesi gereken bir borç durumuna gelir. Bu da akit yapılmadan önce kölenin kazandıklarının efendiye ait olması yerindedir. Mükâtebe akdinin bedeli de bu kazançtan ödenir. Fakat bedelin

---

[2] *Muvatta*, Buyû' 1272; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/82; Ebû Dâvûd, İcâre 44; Tirmizî, Buyû' 25; Nesâî, Buyû' 76; İbn Hibbân, *Sahih*, XI/289; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XII/284; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/311.

zimmete terettüp eden bir borç durumuna gelmesi bedelin akit sırasında belirlenmesiyle mümkün olacağından akit ancak bedelin belirtilmesiyle geçerli olur.

Efendinin, yerini gösterip enini ve boyunu belirterek bir kuyu kazması veya tuğlasını, kirecini ve kullanılacak malzemeyi göstererek kendisine bir ev yapması karşılığında kölesiyle mükâtebe akdi yapması da aynı hükme tâbidir.

Efendi, kölesiyle bir başkasına bir ay süreyle hizmet etmesi karşılığında mükâtebe akdi yapabilir. Bu kıyasa göre de câizdir. [8/6]

Çünkü efendi hizmeti ilk önce kendisi için koşul koymakta fakat sonra başkasını kendisine vekil (naib) kılarak bu hizmetten yararlanmasını sağlamaktadır. Bu bakımdan hizmetten yararlanmaları noktasında vekil ile efendi arasında bir fark yoktur.

Ayrıca Muhammed (rh.a.) göre bu durum kıyasen câiz olmayan; "köle ile, efendisine hizmet etmesi karşılığı mükâtebe akdi yapılması" nın aksine kıyasa göre de câizdir. Çünkü kölenin yapacağı hizmet, henüz akit yapılmadan, efendi dışındaki insanlar için bir hak değildi. Ancak akit gerçekleştikten sonra kölenin hizmetinden yararlanmak o kişinin bir hakkı olur. Ama kölenin efendisine hizmet etmesi, ona kuyu kazması ve ev yapması akitten önce de efendinin hakkıdır. Çünkü kölenin rakabesi onun mülkiyetindedir. Bu mülkiyet ise mükâtebe akdinden sonra da devam etmektedir. Bu yönden, iki durum arasında kıyas yönünden bir farklılık bulunmaktadır.

Efendinin kölesiyle, borçlu bulunduğu bir kişiye bin dirhem ödemesi karşılığında mükâtebe akdi yapması câizdir.

Çünkü efendi, akdi ilk önce kendisi için yapmakta fakat sonra kölesine bu parayı borçlu bulunduğu kişiye vermesini emretmektedir. Efendi burada alacaklıyı, parayı alma konusunda kendisine vekil atmaktadır. Vekilinin parayı alması ise bizzat kendisinin alması gibidir.

Kölenin efendisi adına kefil olması

Köle, (asıl borçlu ödemediği takdirde) ödeyeceği bin dirhemlik tutar mükâtebe bedeli sayılmak üzere efendisi adına birisine kefil olabilir.

Bu işlemde hem mükâtebe akdi hem de kefillik câizdir. Bu, mükâtebin teberru niteliğinde yaptığı bir kefillik akdi olmayıp, kitâbet bedelini efendisinin emrettiği yere ödemeyi kabullenmektir. Onun, mükâtebe bedelini efendisinin kendisine ödemeyi yüklenmesi ile, onun emrettiği başka birisine ödemeyi yüklenmesi arasında fark yoktur.

Kölenin kendi adına kefil olması

Köle efendisinin izni olmaksızın kitâbet bedelinin dışında bir malla birisine kefil olamaz. Çünkü asıl borçlu borcunu ödemediği takdirde köle kendi kazancından bu borcu ödeyecektir. Kendi kazancı ise teberru niteliğinde olan bu tür tasarruflar için elverişli değildir.

Aynı şekilde kölenin kendi kazancından teberru yoluyla borçlanması da câiz değildir. Çünkü o, mükâtebe akdinden sonra da hala köledir. (Mükâteb) kölenin zimmeti ancak rakabesinin ve kazancının karşılığı kadar meşgul olabilir. Bunun dışında zimmetine bir borç gerekmez. Eğer kefillik teberru yoluyla gerçekleşmişse bu köleye bir kazanç sağlamadığı için böyle bir yükümlülük o anda kölenin zimmetine borç olarak ait olmaz. Efendi kölesine teberru konusunda izin verse bile durum böyledir. Çünkü efendinin, kölenin kazancından teberruda bulunması yasaktır. Dolayısıyla bu konudaki izni muteber olmaz. Mükâteb bu yönüyle diğer kölelerden ayrılır. Çünkü bir köle, efendisinin izni ile bir başkasına kefil olabilir. Efendi kölenin hem çıplak mülkiyetine hem de kazancına sahip olduğu için, bunu teberru hakkına da sahiptir. Öyleyse efendi, kölesine bu yükümlülüğün altına girmesi konusunda izin vermişse, kölenin kendi değeri tutarında zimmetine de borç ait olur. Ve belirtilen işlem geçerli olur.

Köle, mükâtebe bedelinden olarak ödemek kaydıyla, efendisinden alacağı olan birisine efendisi için kefil olabilir. Veya o kişiye havaleyi kabul edebilir. Bunlar câizdir.

Çünkü bu tür borçlanmalarda teberru niteliği yoktur. Ondan sadece mükâtebe bedelini ödemesi istenilebilir. Bu talebin de efendiden veya lehine kefalette bulunulan alacaklıdan gelmesi arasında fark yoktur. Ayrıca mükâtebe bedeli, köle kazandıklarıyla borcunu ödeyinceye kadar onun zimmetinde kalan, ödenmesi gerekli bir borç durumundadır. Ve köle kitâbet bedelinden olarak ödemekle yükümlü olduğu borcu, elde ettiği kazançtan ödeyebilir. Dolayısıyla bu tür bir kefalet geçerli olur.

Efendinin kölesi ile taksitli bir bedel üzerinden mükâtebe akdi yapıp sonra, borcun bir kısmını peşin olarak ödediği takdirde geriye kalan borcu düşüreceğini belirterek onunla sulh yapsa, bu câizdir.

Çünkü karşısındaki kişi kölesidir. Ve bu işlemde köleye yardımcı olma özelliği, bu işlemin bedelli olmasından daha baskındır. Dolayısıyla buradaki düşürme, vâdeye karşılık değildir. Bu, efendinin bedelde indirim yapmak suretiyle kölesine kolaylık göstermesi, yardımcı olmasıdır. Dinin teşvik ettiği bir davranıştır. Ayrıca bu işlem mükâteb açısından da henüz vâde dolmadan geriye kalan borcunu peşinen ödemek suretiyle özgürlüğe kavuşabilmesi için bir fırsattır. Bu da dinin teşvik ettiği bir şeydir. Ancak aynı işlem iki özgür kişi arasında yapılamaz. Çünkü burada akdin bedelli olma özelliği, yardımcı olma (irfak) özelliğinden daha baskındır. Ayrıca özgür kişiler arasındaki böyle bir işlemde zaman karşılığında paraya kazandırıcı bir fonksiyon yüklenmektedir. Bu ise faizdir.

[8/7]

Mal karşılığı mükâtebe akdi yapma

Efendinin kölesiyle mükâtebe bedeli yerine aynî bir mal karşılığı sulh anlaşması yapması da câizdir.

Çünkü mükâtebe borcu, ibra yoluyla düşürülebilir. Bu durumda artık bedel alınamaz.

Satım sözleşmesinde semeni değiştirmek (istibdal) nasıl mümkünse mükâtebe akdinde de bedel değiştirilebilir. Çünkü bedelin değiştirilmesi (istibdal) durumunda yeni bir bedel karşılığında (önceki malı) teslim alma (kabz) hakkı düşürmektir. Karşılıksız olarak kabz hakkını düşürmek -ki bu ibra yoluyla olur- nasıl mümkünse bir bedel karşılığında bu haktan vazgeçmek de mümkündür.

Sulh akdi yapıldıktan sonra değiştirilen (yeni) bedel teslim alınmadan meclis terkedilse bile bu sulh akdi bozulmaz. Çünkü bu, zimmetteki borca karşılık belli bir maldan vazgeçmektir. Görmez misin akdin yapıldığı mecliste malı teslim almasa bile, efendinin mükâtebe bedeline karşılık belli bir malı satın alması nasıl câizse bu da câizdir.

Efendinin kölesi ile (mükâtebe bedeli yerine) vâdeli olarak ödenmek üzere ticaret malı vs. karşılığı sulh akdi yapması câiz değildir.

Çünkü bu deynin (borcun) deyn karşılığı satılmasından ibarettir. Resûlüllah (s.a.v.)'ın yasakladığı bir işlemdir. Hadiste;[3]

نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْكَالِئِ بِالْكَالِئِ

ed-deyn bi'd-deyn veya el-kâliü bi'l-kali' şeklinde ifade edilen ve yasaklanan bu işlem bedellerin ikisinin de veresiye olması anlamına gelir.

Efendi kölesiyle, her taksitle beraber cinsini de belirttiği bir elbise veya fazladan on dirhem ödemesi koşuluyla bin dirhem üzerinden taksitli olarak mükâtebe akdi yapabilir.

Çünkü akdin asıl bedeli üzerine her taksitle birlikte eklenen fazlalıklar, akdin başında belirlenen bin dirhem gibi koşul konulmuş birer bedeldir. Cinsi belirtilen kumaşın da mükâtebe akdinde bedel olması mümkündür. Çünkü bu akit kolaylaştırma ve müsamahaya dayanır. Böyle bir koşulla yapılan mükâtebe akdi, efendinin kölesine : "Seninle şuna ve şuna karşılık mükâtebe akdi yaptım" demesine benzer. Bu da geçerlidir. Efendinin kölesine "seninle, konuşulan mükâtebe bedeline ek olarak bin dirhem daha ödemen kaydıyla mükâtebe akdi yaptım" dese bu daha da açık olur. Çünkü efendinin "seninle bin dirhemle birlikte bin dirhem daha ödemen koşuluyla mükâtebe akdi yaptım" demesiyle "bin dirhem artı (ve) bin dirhem karşılığı seninle mükâtebe akdi yaptım" demesi arasında fark yoktur. Tüm bunlar bedel olarak kabul edilince, eğer mükâteb süre dolduğunda bedeli ödemeyemezse tekrar köleleştirilir.

---

[3] Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/290; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, IV/50.

Efendi bin dirhem karşılığı kölesiyle mükâtebe akdi yapmışsa, köle bu miktarı ödedikten sonra bu para efendinin elinde iken istihkak (birisi onda hakkı olduğunu iddia ve ispat etse) özgürlüğüne kavuşur.

Çünkü onu kölelikten kurtaracak olan borcun ödenmesi koşulu gerçekleşmiştir. Köle özgürlüğüne kavuştuktan sonra artık akdi kaldırma imkânı kalmaz. Ödenen bedel üzerinde bir başkasının hak sahibi olduğu ortaya çıktığı için, yapılan ödeme geçersiz olur. Ama kölenin özgürlüğü geçersiz olmaz. Çünkü mükâtebe akdi bizatihi o bin dirhemin üzerine yapılmamıştır. Yani mükâtebe bedeli kölenin zimmetinde borçtur. Ödemede bulunduğu zimmetinde bulunan borcun bir karşılığıdır. Borçlar ise misliyle ödenir, aynıyla değil. Yukarıdaki olayda her ne kadar ödenen bedel bir başkasının hakkı ise de efendi teslim almak suretiyle ona malik olmuştur. Mükâteb ise zimmetinde bulunan malı kabzettiği için her ne kadar başkası bu bedel üzerinde hak sahibi olsa da o mala malik olmuştur. Zimmetinde bulunan şeye malik olan kişi artık bu borçtan kurtulmuştur. Bu yüzden de köle özgür olur. Efendi o bin dirhem için özürlüğüne kavuşan köleye başvurur. Çünkü o para üzerinde başka bir hak sahibi ortaya çıktığı için sanki efendi o parayı hiç almamış gibidir. Bu sanki efendinin aldığı paranın kalp (züyûf) çıkması gibidir. Efendi bunu iade edip köleden onun yerine tekrar bin dirhem isteyebilir.

Allah Sübhânehu ve Teâlâ en doğrusunu bilendir. Dönüş O'nadır.

[8/8]

CAİZ OLMAYAN MÜKÂTEBE AKİTLERİ

Mükâtebe akdinde ödenecek tutarı belirsiz bırakmak

Efendinin köleleri ile (bir bedel belirlemeksizin) sürüm değeri (rayiç değeri) üzerinden mükâtebe akdi yapması câiz değildir.

Çünkü bu akit de tıpkı satım akdi gibi ancak bedel belirlenerek yapılır. Değer ise akit sırasında cinsi ve miktarı bilinmeyen bir hususturu. Dolayısıyla değerin bedel olarak anılması uygun olmaz. Böyle bir akit geçersizdir. Geçesiz mükâtebe akdinin gereği ise akit yapılmışsa tamamlandıktan sonra değeri ödemektir. Eğer köle kendi değeri tutarında ödemede bulunursa özgürlüğüne kavuşur. Çünkü akit geçersizlik unsuru bulunmasına rağmen meydana gelmiştir. Kendisine bazı sonuçlar bağlanır; Bu konuda kural şudur: Bozuk akit, hüküm ifade etmesi bakımından câiz olarak değerlendirilir. Çünkü geçersizlik (fesat) unsuru (niteliği) akdin aslı itibariyle meydana gelmesine engel değildir. Bilakis akdin kurulduğunu gösterir. Çünkü bir nitelik, bu niteliğin sahibi olan akit varsa var olabilir. Ayrıca nitelik, başka bir şeye bağlı olan (tâbi) bir unsurdur. Tâbi'nin bulunmaması aslın da bulunmaması gerektirmez. Diğer yandan İslâm'ın öngördüğü akitler, derhal veya bir süre sonra hüküm ifade edecek şekilde kurulurlar. Bozuk akdin hükmünü bu akdin kendisinden anlamak mümkün değildir. Çünkü İslam'da buna izin veren bir delil gelmemiştir. Öyleyse bozuk akdin hükmünü, câiz akdin hükmünü öğrendikten

sonra kavrayabiliriz. Ayrıca akdin hüküm ifade etmesi câiz oluşuna değil, akdin aslı bakımından meydana gelip gelmemesine bağlıdır. Çünkü cevaz niteliğinin ilgili olduğu durum akdin bizatihi bağlayıcı olmasıdır. Akdi geçersiz kılan bir unsur varken, akdin bağlayıcı olması ise düşünülemez.

Mükâtebe akdinde bedel ödendiğinde kölenin özgürlüğüne kavuşması hükmü, akdin aslına dayandırılır. Akit de aslı bakımından meydana gelmiş olup, bedel de ödenmiştir. Çünkü biz akit sırasında belirlenen bedele baktığımızda onun (kölenin) değeri olduğunu, akdin geçersiz olması durumunda şer'i yükümlülüğün ne olduğuna baktığımızda da onun, değeri ödemek olduğunu görürüz. Bu nedenle köle değeri (miktarında) ödemede bulunursa özgürlüğüne kavuşur.

Efendinin kölesiyle çeşidini belirtmeksizin bir kumaş karşılığında mükâtebe akdi yapması câiz değildir.

Çünkü kumaşların birçok çeşidi vardır. Cinsi bilinmeyen bir şey de nikah bedelinde olduğu gibi bedelli akitlerde zimmete geçen bir borç olmaz. Eğer köle efendisine mükâtebe bedeli olarak bir kumaş vermişse özgürlüğüne kavuşamaz. Çünkü biz gerçekten de akit sırasında koşul konulan kumaşın mı ödendiğini bilemeyiz. Çünkü "kumaş" sözcüğü kölenin ödediği kumaş için kullanılabildiği gibi başka tür kumaşlar için de kullanılır. Dolayısıyla hükmi olarak mükâtebe bedelinin ödenmediği sonucuna ulaşırız. Çünkü bozuk akitte mükâtebe bedeli kölenin değeridir. Köle elbiseyi mükâtebe bedeli olarak ödemekle sözü edilen değeri ödemiş olmaz. Bu yüzden de özürlüğüne kavuşamaz.

Bu hükme şöyle bir itiraz yöneltilebilir: Akit sırasında belirlenen bedel kumaştır. "Kumaş" kelimesi ise kölenin ödediği şey için gerçek anlamda kullanılan bir sözdür. Dolayısıyla her ne kadar konuşulan kumaş hükmi olarak bedel sayılmasa da kölenin özgürlüğüne kavuşması gerekir. Efendinin kölesiyle içki karşılığı mükâtebe akdi yapıp kölenin onu ödemesi olayında olduğu gibidir.

Bu itiraza şu şekilde cevap verebiliriz. Evet gerçekten de akit sırasında konuşulan bedel kumaştır. Ancak kumaşlar arasında aşırı derecede farklılıklar bulunur. Dolayısıyla akit sırasında bu kumaş anılmıştı şeklinde bir belirleme yapmak mümkün değildir. Çünkü eğer böyle bir belirleme mümkün olsaydı, efendinin köleye kumaş yerine başka bir bedel vermesi için başvurma hakkı kalmazdı. Çünkü o, değeri olan (mütekavvim) bir maldır. Kendisine verilmiştir. Bunda ona zarar vardır. Ondan bu zararı savmak için kumaş belirlenmiş bedel olmaz. Ayrıca bu, 'müşterek lafza' benzemektedir. Herhangi bir kayıt bulunmadan mutlak olarak kullanılan ortak manalı sözün anlamı tam olarak belirlenemediği gibi böyle bir söz taşıdığı farklı anlamların tamamını birden ifade etmez. Bu yüzden de köle kumaşı ödemekle bile özgürlüğüne kavuşmaz.

Köle ile içki, domuz veya belirlenmeyen bir ev karşılığında mükâtebe akdi yapmanın hükmü de böyledir. Çünkü ev hiçbir akitte zimmeti meşgul eden bir [8/9]

borç olamaz. Ayrıca evlerin bölgelere göre değişiklik arzetmesi kumaşların da cinslerine göre farklılıklar taşımasına benzer. Bu nedenle efendi, herhangi bir evini satması için kölesini vekil atasa bu vekâlet geçerli olmaz.

Efendinin mükâteble cinsel ilişki kurması

Efendinin mükâteb olarak kaldığı süre içerisinde kendisiyle cinsel beraberlik kurabilmesi koşuluyla câriyesi ile bin dirhem karşılığında mükâtebe akdi yapması câiz değildir.

Bu konuyu tüm ayrıntılarıyla ve eleştirileriyle 'Köle Özgür Kılma' konusunda açıklamıştık. Eğer efendi câriyesi ile cinsel ilişkide bulunur, sonra câriye mükâtebe bedelini öderse efendinin ona "ukr"[4] denilen bir tazminatı ödemesi gerekir. Çünkü daha önce açıkladığımız üzere, bozuk akit hüküm bakımından câiz olarak değerlendirilir. Câiz olan bir mükâtebe akdi içerisinde eğer cinsel ilişki meydana gelmişse, efendinin câriyeye ukr ödemesi gerekir. Bu kitâbet bedeli ödendikten sonra kesinlik kazanır. Bozuk olan mükâtebe akdinde de durum böyledir. Ancak bozuk satım sözleşmesinde durum farklıdır; Eğer satıcı sattığı câriyeyi henüz teslim etmeden onunla cinsel ilişki kurar ve sonra alıcıya teslim ederse alıcının bu câriyeyi özgür kılması durumunda, satıcının cinsel ilişkinin bir cezası olarak ukr ödemesi gerekmez. Bu iki durum arasında şöyle bir fark vardır : Bozuk satım sözleşmesinde alıcının satılan mal üzerindeki mülkiyeti, kabz (teslim alma) ile gerçekleşir. Çünkü mülkiyeti alıcıya geçirecek olan neden zayıftır. Kendisine bir takım sonuçlar bağlanabilmesi (hüküm ifade etmesi) için bu nedenin kabz ile güçlendirilmesi gerekir. Alıcının câriyeyi kabzetmesi ile, satıcının ilişki kurmasının mülkü olmayan bir câriyede olduğu açık değildir. Dolayısıyla satıcının, onunla birlikte olması durumuda ukr ödemesi gerekmez. Bu yüzden henüz teslim gerçekleşmeden satıcı dışındaki birisi, o câriye ile kendi câriyesi olduğu şüphesine dayanarak cinsel ilişkide bulunursa, ukr satıcıya ödenir. Şayet bir kazanç sağlarsa mükâtebe akdinin tersine, burada câriyenin kazandıkları satıcıya aittir. Mükâtebe akdinde ise böyle değildir. Çünkü câriye mükâtebe akdini, bedeli ödemek suretiyle tamamladığında artık hak ettikleri akit tarihinden itibaren kendisine ait olur. Eğer kendisiyle şüpheye dayalı bir cinsel ilişki kurulmuşsa ukr'u kendisi alır. Kazandığı her şey de kendisinin olur. Bu yüzden de efendi mükâteb olan câriyesi ile beraber olursa ukr ödemesi gerekir.

Satım sözleşmesi ile mükâtebe akdi arasında niçin böyle bir fark bulunduğunu şu şekilde açıklayabiliriz: Mükâtebe akdinin bir gereği hem rakabesinde hem de kazancında onun malik olma niteliğini ispattır. Bunlar da, câriye kendisiyle ilgili bir takım tasarruflarda bulunabildiği için sırf akit ile kendisine teslim edilen şeyler hükmündedir. Ancak efendi, geçersizlik unsuru nedeniyle akdi bozabilir. Bedelin

---

[4] **Ukr /** العقر : Sözlükte; asıl, kök, evin ortası, kasidenin en iyi beyti, mehir gibi anlamlara gelir. Fıkıh ıstılâhında; mehr-i misil anlamında kullanılmakla birlikte kendisiyle herhangi bir şüphe sonucu cinsel ilişkiye girilen kadına, mehrine denk gelecek oranda verilen tazminata da denir. aynı şekilde gasp yoluyla yapılan bir cinsel ilişkiden dolayı, kadına diyet olarak verilen bedele de "ukr" denir.

iadesini isteyebilir. Câriye özgürlüğüne kavuşunca bu neden (yani geçersizlik özelliği) ortadan kalkacağı için, akdin aslı bakımından mallar üzerinde hak sahibi olacaktır. Satım sözleşmesi ile mükâtebe akdi arasında bu bakımdan bir denkliğin doğması ancak satılan malın (mebi) teslim alınması ve mülkiyetin alıcıya geçmesi durumunda söz konusudur. Ama satıcının geçersizlik unsuru nedeniyle akdi boması mümkündür. Yalnız alıcı satın aldığı köleyi özgür kılınca bu neden ortadan kalkacağı için, alıcının köle üzerindeki mülkiyeti iyice pekişecektir.

Efendi kölesiyle bozuk bir mükâtebe akdi yaptıktan sonra vefat etse, köle mükâtebe bedelini efendisinin mirasçılarına ödediği zaman istihsan deliline göre özgürlüğüne kavuşur. Kıyasa göre ise köle özgürlüğüne kavuşamaz.

Kıyasın gerekçesi şudur: Efendinin yapmış olduğu bozuk akit, yapısı bakımından zayıf olduğu için mirasçıların köle üzerindeki mülkiyetini engellemez. Efendi ölünce kölenin mülkiyeti mirasçılarına geçtiği için, zorunlu olarak daha önce yapılan bu akit hükümsüz (batıl) olur. Köle, geçersiz akitteki mükâtebe bedelini ödemekle özgürlüğüne kavuşacak olsaydı, mirasçıları yönünden özgür olabilirdi. Halbuki mirasçılar onunla mükâtebe akdi yapmamışlardır.

Ancak Muhammed (rh.a.) kölenin özgürlüğüne kavuşması hükmünü istihsan deliline dayanarak uygun görmüş ve şöyle demiştir: Akdin konusu, akdin kendisi ile köleye teslim edilmiş sayılır. Efendinin ölümüyle mirasçılar bozuk olması nedeniyle mükâtebe akdini iptal edebilseler de kölenin bu hakkı ortadan kalkmaz. Nitekim bozuk satış sözleşmesinde mal (mebî') teslim alındıktan sonra satıcı ölse mirasçıları o mal üzerinde bir hak iddia edemezler; alıcının mülkiyeti geçersiz (batıl) olmaz, devam eder. Mirasçılar akdin bozuk olması nedeniyle malın iadesini isteyebilseler de hüküm böyledir. Hatta alıcı köleyi özgür kılsa yaptığı bu işlem uygulanır. Aynı şekilde yukarıdaki olayda da efendinin ölmesi üzerine mirasçılar akdi bomadıkları (feshetmedikleri) sürece köleyle yapılan akit devam eder. Akit devam etmekte olduğu için de kölenin, efendisinin yerine geçen mirasçılara ödemede bulunması bu borcu hayatta iken efendiye ödemesi gibi olacak ve bu yüzden de özgürlüğüne kavuşacaktır. [8/10]

Efendi câriyesi ile bozuk (fâsid) bir mükâtebe akdi yaptıktan sonra câriye doğum yapsa mükâtebe bedelini ödeyince çocuğuyla birlikte özgür olur.

Çünkü bozuk akit kendisine bir takım sonuçlar bağlanabilmesi bakımından câiz hükmündedir. Çünkü câriye ödemeyi yapmak suretiyle özgürlüğü hak edince bu hakkın akit tarihinden itibaren var olduğuna hükmedilir. Aynı şey kazançları için de söz konusudur. Eğer câriye mükâtebe bedelini ödemeden ölmüşse çocuk mükâtebe bedelini ödemek için çalışamaz. Çünkü annesinin yapması gereken işleri yapmakla yükümlüdür. Akit bozuk olduğu için de ne annenin ne de çocuğun

hiçbir yükümlülüğü yoktur. Eğer efendi, çocuğu annesinin mükâtebe bedelini ödemesi için çalıştırsa ve çocuk bunu ödese kıyasa göre özgür olamaz. Çünkü akit bozuktur. Bu yolla kazanılan haklar zayıftır. Anneye ait olan bu zayıf hak ise çocuğa geçmez. Ancak istihsan deliline göre her ikisi de annenin hayattaki durumuna dayalı olarak bozuk akit, hüküm bakımından câiz akde kıyaslanır. Ayrıca çocuk annesinin bir parçasıdır ve bu nedenle de gerek anne hayatta iken gerekse öldükten sonra çocuğun yapacağı ödemeler bizzat annenin ödemesi gibi değerlendirilir.

Efendinin, câriyesi ile doğuracağı bütün çocuklar kendisinin (efendinin) olması veya câriye, özgürlüğe kavuştuktan sonra da kendisine hizmet etmesi koşuluyla bin dirhem karşılığı yapacağı mükâtebe akdi geçersizdir.

Çünkü bu koşul akdin gereğine aykırıdır. Böyle bir koşul akdin aslına dahil edildiğinde akit geçersiz olur. Ayrıca câriye mükâtebe akdi yapmakla hem çocukları hem de kazancı üzerinde daha fazla hak sahibi olur. Efendinin akit sırasında bin dirheme ek olarak belirsiz bir şey koşul koyması durumunda akit nasıl geçerli olmazsa bin dirheme ek olarak câriyenin doğuracağı çocukların kendisine ait olması koşuluyla yapacağı akit de geçerli olmaz. Çünkü burada da bir bilinmezlik söz konusudur. Ama buna rağmen câriye mukatebe bedelini öderse özgürlüğüne kavuşur. Efendinin yukarıda ileri sürdüğü koşul ise kişilik haklarına karşı işlenmiş bir saygısızlıktır. Bu konuyu "Köle Özgür Kılma" bölümünde açıklamıştık.

Efendinin câriyesi ile; devletin vereceği bağış (atâ) istediği zaman, harman zamanı veya hasat zamanı gibi tam vakti bilinmeyen dönemlerde ödemesi koşuluyla bin dirhem karşılığında mükâtebe akdi yapması istihsan deliline göre câizdir. Kıyas açısından bakıldığında ise câiz değildir.

Çünkü mükâtebe akdi tıpkı satış sözleşmesi gibi ancak bedel belirtilerek yapılır. Bu belirsiz zamanlar koşul konulduğunda nasıl satış sözleşmesi geçersiz oluyorsa mükâtebe akdi de geçersiz olur. Fakat Muhammed (rh.a.) istihsanı esas alrak şöyle demiştir: Mükâtebe akdi, bedeli ilgilendiren durumlar bakımından nikah ve muhalaa[5] akdi gibi bedelin ödenmesinde kolaylıklar sağlanan akitlere benzer. Ödeme tarihi konusundaki bu türden bilinmezlikler, mehir olarak belirlenen şeyin geçerliliğini engellemediği gibi, mükâtebe akdinin geçerliliğini de engellemez. Çünkü ödeme zamanı konusundaki telafisi mümkün olan bilinmezlik, akdin bedeli konusundaki telafi edilebilen bilinmezlikle eşdeğerdedir. Bu ise bedelin cinsi belirtildikten sonra niteliklerdeki bilinmezliktir. Bu türden bir

[5] **Muhâlea / المحالعة :** Nikah mülkiyetini kadının kabülüne bağlı olarak ortadan kaldırmaktır. Hanım tarafından kocaya verilecek bir bedel veya hanımın mehirden vazgeçmesi karşılığında tarafların rızası ile gerçekleştirilen boşanmadır.

bilinmezlik, mükâtebe akdinde bedeli belirmeye engel olmadığı gibi, vadeye de engel olmaz. Devletin verdiği bağış gecikirse, her zamanki bağış vakti geldiğinde bağış son bulur. Çünkü maksat bağışın kendisi değil, vaktidir. Çünkü vadeler vakitlerle takdir edilir. Ama câriye, bedeli peşin verip özgür olabilir. Çünkü borcun ödeneceği vâde onun için belirlenmiştir. Bu vâde onun isteği doğrultusunda düşürülebilir. Borcu erken ödemek ise câriyenin yararınadır. Çünkü bu şekilde derhal, en yüce onur olan özgürlüğe kavuşacaktır.

Efendi câriyesi ile ölmüş bir hayvan (meyte-leş) karşılığında mükâtebe akdi yaptıktan sonra câriye doğum yapar ve efendi câriyeyi özgür kılarsa çocuk annesiyle birlikte özgür olmaz.

Çünkü akit aslen kurulmuş değildir. Mükâtebe akdi de ancak değerli (mütekavvim) bir malın akit bedeli olarak belirlenmesiyle yapılır. Leş ise değerli bir mal değildir. Görmez misin böyle bir mal üzerine yapılan satım sözleşmesi de kurulmaz. Böyle bir akitte alıcı, satın aldığı malı teslim alsa ona malik olmaz. Mükâtebe akdi için de aynı. Böyle bir mükâtebe akdi hükümsüz olunca, sonra annenin özgür kılınması hükmü çocuk doğduktan sonraya kalır. Bu ise çocuğun da özgür kılınmasını gerektirmez. Şu olaydaki hüküm ise bunun aksinedir; efendi câriyesi ile bin dirhem karşılığında bzuk bir mükâtebe akdi yaptıktan sonra câriye doğum yapsa ve efendi, anneyi özgür kılsa çocuk da annesiyle birlikte özgürlüğüne kavuşur. Çünkü burada bozma unsuru bulunmasına rağmen akit gerçekleşmiştir. Dolayısıyla akde bağlanacak sonuçlar çocuğu da kapsar. Burada bozuk akit, câiz akde kıyaslanmıştır. Efendinin câriyesini özgür kılması ile câriyenin bizzat mükâtebe bedelini ödeyerek çocuğuyla birlikte özgürlüğüne kavuşması aynı kategoride değerlendirilir. [8/11]

Efendi, câriyesi ile değeri miktarında olan bin dirhem karşılığında ve bu bedeli ödeyip özgür olduktan sonra da ek olarak bin dirhem daha vermesini koşul koyarak mükâtebe akdi yapsa bu akit câizdir.

Çünkü efendi mükâtebe bedelini iki bin dirhem olarak belirlemiş yalnız câriyenin özgürlüğüne kavuşabilmesini, belirlenen bedelden bin dirhemin ödenmesi koşuluna bağlamıştır. Böyle bir işlem de geçerlidir. Dolayısıyla câriye bin dirhemi ödeyince özgürlüğüne kavuşur ancak aralarında anlaştıkları koşul gereği bin dirhemlik borcu devam eder. Çünkü mükâtebe bedelini câriye özgürlüğüne kavuştuktan sonra istemek de mümkündür. Nitekim câriye efendisine ödemede bulunduktan sonra birisi bu bedeli istihkak etse efendi, mükâtebe bedelini tekrar ister. Ancak câriye, yaptığı ödeme ile özgürlüğüne kavuşur.

Efendi, câriyesiyle kendisinin hükmedeceği veya câriyenin hükmedeceği bir şeye karşılık mükâtebe yapsa, bu câiz olmaz.

Çünkü akit sırasında değerli olan bir mal söylenmemiştir. Efendinin hükmedeceği şey mal olabileceği gibi mal dışında bir şey de olabilir. Câriye kendi

değerini ödese bile özgürlüğüne kavuşamaz. Çünkü akit sırasında değerli olan bir mal bedel olarak belirlenmediği için, akit aslı itibariyle meydana gelmiş sayılamaz. Dolayısıyla böyle bir mükâtebe akdi ile, leş üzerine yapılan mükâtebe akdinin hükmü aynıdır.

Efendinin câriyesiyle, bir başkasına ait belirli bir köle karşılığında yaptığı mükâtebe akdi câiz değildir. Aynı şekilde bir başkasına ait olan ölçülebilir veya tartılabilir belirli (muayyen) bir mal karşılığında da mükâtebe akdi yapılamaz.

Hasan b. Ziyâd, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin bunu câiz gördüğünü rivâyet etmiştir. Öyle ki, ona göre köle, belirtilen malların bizzat kendilerine sahip olup, bunları efendisine ödediğinde özgürlüğüne kavuşur. Ama ödeyemezse tekrar köleliğe döndürülür. Çünkü akit sırasında anılan bedel değerlidir. Kölenin bu mallara sahip olmak suretiyle onları efendisine teslim etmesi mümkündür. Dolayısıyla başkasına ait bir kölenin mehir olarak belirlenmesi geçerli olduğu gibi bu da geçerlidir. Ancak *Zahiru'r-Rivâye*'de Ebû Hanîfe (rh.a.) şöyle demektedir: Bedelli akitlerde 'özgürlüğe kavuşma' olgusu akdin konusunu (ma'kudu aleyhi) oluşturur. Bozulabilir (feshi kabil) akitlerde akdi yapan tarafın akdin konusunu teslim edebilme gücüne sahip olması, akdin geçerlilik koşuludur. Halbuki kölenin başka birisine ait bir malı teslim edebilmesi, gücü dahilinde değildir. Dolayısıyla böyle bir malın akit bedeli olarak belirlenmesi nikah akdinin aksine geçerli değildir. Nikah akdinde ise belirlenen bedelin değerli olması belirleme (tesmiye) işleminin geçerli olması için yeterlidir. Teslim edilebilir olması koşul değildir. Çünkü nikahın amaçları arasında yer alan hususlarda teslim gücüne sahip olmak akdin geçerliliği için koşul olmadığına göre, nikahın amaçları arasında yer almayan hususlarda öncelikle şart değildir.

Ebû Yusuf ise Ebû Hanîfe (rh.a.)'den şöyle bir rivayette bulunmuştur ; "Köle sözü edilen mallara malik olup bunları efendisine ödediğinde; ancak efendisi "Bana ödemede bulunduğunda özgürsün" demişse koşula bağlama hükmü ile özgürlüğüne kavuşur. *İhtilâf-ı Züfer ve Yakub* adındaki eserde Züfer'in de aynı görüşte olduğu anılır. Hasan b. Ebi Malik, Ebû Yusuf (rh.a.)'un da aynı görüşte olduğunu rivayet etmiştir.

[8/12] El-İmlâ yazarları Ebû Yusuf (rh.a.)'un şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: "Efendi kölesine böyle bir şey söylesin veya söylemesin köle ödemede bulununca özgürlüğüne kavuşur. Çünkü bedel olarak anılan mal değerli olduğu ve ödeme de yapıldığı için akit bozuk olmasına rağmen kurulmuştur. Dolayısıyla içki üzerine mükâtebe yapılıp bu bedel ödendiğinde köle nasıl özgürlüğüne kavuşursa burada da durum aynıdır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'in delili şudur: Başkasına ait olan bir mal akit sırasında anılmak suretiyle bedel olarak belirlenemez. Çünkü beraberinde ek olarak başka bir şey anılmamışsa böyle bir malı efendiye teslim etmek mümkün değildir. Dolayısıyla akit kesinlikle kurulmuş olmaz. Ancak köle koşula bağlı olarak

özgürlüğüne kavuşur. Efendi bu koşulu açıkça belirtmemişse bir kumaş veya ölü hayvan üzerine mükâtebe yapılmasında olduğu gibi, köle özgür olamaz.

Efendinin, işaret ettiği paralar başkasına ait olduğu durumda câriyesiyle "işte şu gösterdiğim bin dirhem karşılığında seninle mükâtebe yaptım" diyerek yaptığı mükâtebe akdi câizdir.

Çünkü bedelli akitlerde paranın aynî olarak bizzat belirlenmesi mümkün olamaz. Çünkü burada akit zimmete borç olarak geçen bin dirhem karşılığında kurulmuştur. Görmez misin işaret edilen bin dirhem câriyenin kandi kazancı olsa ve o başka bin dirhem ödese özgürlüğüne kavuşur.

Aynı şekilde câriye efendisine 'benimle falanın malından ödemem koşuluyla bin dirhem karşılığında mükâtebe akdi yapın' derse, bu akit câizdir. İleri sürülen koşul da hükümsüzdür. Çünkü bin dirhemlik borç câriyenin zimmet borcu sayılır. Çünkü câriyenin zimmetinde bulunan borcu nasıl ödeyeceği hususu kendisine kalmıştır.

Efendi, câriyesi ile sadece kendisine veya her ikisine de muhayyerlik hakkı tanınması koşuluyla mükâtebe akdi yapabilir.

Çünkü mükâtebe akdi bağlayıcı olup, kurulduktan sonra bozulması (feshedilmesi) mümkündür. Ayrıca bu akitte rıza unsuru tam olarak bulunmalıdır. Bu bakımdan taraflardan her ikisine veya birine muhayyerlik hakkının tanındığı satım sözleşmesi gibidir. Çünkü kurulduktan sonra akdi bozabilme muhayyerliğinin koşul konulması akdin bağlayıcı olmasına tam anlamıyla razı olunmadığını gösterir.

Câriye doğum yapar, sonra da muhayyerlik hakkına sahip olan (efendi) bu hakkından vazgeçtiğini bildirirse, çocuk da annesiyle birlikte mükâteb olur.

Çünkü muhayyerlik hakkından vazgeçilmesi durumunda, akdin bağlayıcılığı (lüzum) akdin yapıldığı tarihten itibaren geçerlidir. Görmez misin satım akdi, onay vermesi gerekenin onayıyla tamamlanınca, maldan ayrı veya mala bitişik parçalar (zevaid) da alıcıya teslim edilir. Aynı şey mükâtebe akdi için de geçerlidir. Eğer efendi veya câriye muhayyerlik hakları kendilerinde bulunduğu durumda ölürlerse, bu hak satım sözleşmesinde olduğu gibi sona erer. Ancak çocuk annesiyle mükâtebe akdinin yapıldığı dönemde doğduğu için, annesinin ödemek için yükümlü olduğu bedeli ödemeye çalışır.

Eğer efendi muhayyerlik hakkından vazgeçmeden önce câriyesinin yarısını veya tamamını özgür kılsa tamamında özgür kıldığında olduğu gibi mükâtebe akdini bozmuş olur.

Kitâbet akdi bozulduğunda (feshedildiğinde), Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre câriye, değerinin yarısını ödemek için çalışmakla yükümlüdür. Aynı şekilde eğer efendi çocuğu özgür kılarsa yine mükâtebe akdini bozmuş olur. Çünkü çocuk annenin bir

parçasıdır. Anneyle yapılan mükâtebe akdine o da dahildir. Dolayısıyla çocuğun özgür kılınması annenin bir kısmının özgür kılınması hükmündedir.

Muhayyerlik hakkı câriyeye ait ise efendinin çocuğu özgür kılması durumunda çocuk özgürlüğüne kavuşur. Ancak bu işlemin etkisiyle annenin ödemesi gereken mükâtebe bedelinde hiçbir indirim yapılmaz.

Çünkü çocuk anneye tâbidir (onun bir parçasıdır). Bedel olarak belirlenen şeyin bir parçası ona karşılık değildir. Bu yüzden de çocuğun ölmesi durumunda mükâtebe bedelinde indirime gidilmez.

Efendi câriyesiyle taksitle ödenmek üzere bin dirhem karşılığında mükâtebe akdi yapar ve ödeyemediği her taksit için takside ek olarak yüz dirhem ödemesini koşul koyarsa yapılan akit geçersiz olur.

Çünkü bu tarz bir uygulama bedelin bir kısmını tehlikeye atacak bir koşula bağlamak anlamına gelir. Buna benzer bir hüküm daha önce geçmişti.

Allahu Sübhânehu ve Teâlâ doğrusunu en iyi bilendir. Dönüş de O'nadır.

İKİ KÖLE İLE YAPILAN MÜKÂTEBE AKDİ

[8/13]

Bir kimse kendisine ait olan iki köle ile mükâtebe bedelini ödedikleri takdirde özgürlüğe kavuşmaları, aksi durumda tekrar köleliğe dönmeleri koşuluyla bin dirhem karşılığında ve her biri diğerinin kefili olacak şekilde, sadece bir mükâtebe akdi yapsa, bu istihsanen câiz olur.

Tek fiyat üzerinden iki köleyle mükâtebe anlaşması yapmak

Bu konuyu "Köleyi Özgür Kılma" konusunda açıklamıştık. Eğer kölelerden birisi bedelin (bin dirhem) tamamını öderse, paranın tamamı efendiye ulaştığı için, her ikisi de özgürlüğüne kavuşur. Çünkü birinin ödemesi, her ikisinin birlikte ödemesi gibidir. Çünkü bunların her ikisinden de bedelin tamamı istenebilir. Kısaca bunlar borcun ödenmesi konusunda tek bir kişi gibi değerlendirilir. Öyle ki efendi borcun tamamını kölelerden birisi ödediğinde almamazlık edemez.

Borcu ödeyen köle daha sonra payı oranında arkadaşına başvurur. Eğer kölelerin değerleri eşit ise, bedelin yarısını arkadaşından ister. Çünkü ona, onun isteği ile kefil olmuştur. Aynı şekilde içlerinden birisi az olsun çok olsun bir miktar öderse, bu miktarın yarısını diğerinden isteyebilir. Burada malın bir kısmı tamamı gibi değerlendirilmiştir. Halbuki benzer borçlanma özgür iki insan arasında olsaydı ve bunlar birbirlerine kefil olsaydı hüküm daha farklı olacaktı. Özgürlerden birisi borcun yarısı kadar bir ödemede bulunduğunda, bu miktarı özellikle kendisi adına ödemiştir. Çünkü bu kişi ödenmesi gereken miktarın yarısında asıl durumundadır. Aslın borçluluğu ise kefile göre daha kuvvetlidir. Ödeneni, daha kuvvetli olan için saymak mümkündür. Çünkü birisinin zimmeti borçtan kurtulmadan, diğerinin payını ödemek suretiyle zimmetini borçtan kurtarması câizdir.

Yukarıdaki gibi yapılan bir mükâtebe akdinde ise yapılan ödemeyi özellikle ödemede bulunan kölenin payına saymak mümkün değildir. Çünkü bu mümkün olsaydı köle kendisine düşen payı ödemekle zimmetini borçtan kurtaracak ve özgürlüğüne kavuşabilecekti. Halbuki paranın tamamı efendiye ulaşmadan kölelerden birisinin özgür olması imkânsızdır. Bu yüzden birisi ödemede bulunduğunda bu her ikisinden sayılır. Ödediği miktarın yarısını diğerinden isteyebilir. Efendi de bedelin tamamını hangisinden isterse alabilir. Çünkü onlardan her biri borcun yarısında asıl, diğer yarısında kefil oldukları için bedelin tamamını ödemekle yükümlüdürler. Eğer kölelerden biri ölürse hayatta kalan için bedelde indirime gidilmez. Çünkü o arkasında bir kefil bırakarak ölmüştür. Bu yüzden, kefili yaşadığı için mükâtebe akdinin ölen açısından da devam ettiği kabul edilir. Ayrıca hayatta kalan köle özgürlüğü elde etme ihtiyacı duymaktadır. Bu ihtiyaç da ancak borcun tamamını ödemekle giderilebilir. Kölenin bu ihtiyacı dolayısıyla da mükâtebe bedelinin tamamı ondan talep edilir. Eğer borcu öderse her ikisinin de özgürlüklerine kavuştuğuna hükmedilir.

Eğer efendi bu kölelerden birisini özgür kılarsa (azat ederse), bu özgür kılma nedeniyle artık ondan bir şey isteyemeyeceği için mükâtebe bedelindeki ödemesi gereken pay düşer.

Ayrıca efendi onu özgür kılmak suretiyle mükâtebe bedelindeki payından ibra etmiştir. Asıl borçlunun ibra edilmesi ise kefilin ibra edilmesi anlamına gelir. Veya onu özgür kılarak bir bakıma onun payını alıp kendi tasarrufu ile telef etmiştir. Bu yüzden de diğer köle mükâtebe bedelinden kendi payına düşen miktarı ödeyince özgürlüğüne kavuşur.

Efendi, iki câriyesi ile böyle bir mükâtebe akdi yaptıktan sonra câriyelerden birisinin çocuğu olsa ve efendi bu çocuğu özgür kılsa mükâtebe bedelinden hiçbir indirime gidilmez.

Çünkü çocuk annesine tâbidir. Bedel olarak belirlenen şeyden hiçbir kısmı ona karşılık tutulmaz. Ayrıca efendi, çocuğu özgür kılmakla câriyeleri ibra etmiş olmayacağı gibi, mükâtebe bedelinin bir kısmını da almış (kabz) olmaz. İki köle ile mükâtebe yapılması meselesinin üç ayrı şekli vardır;

a. Yukarıda açıkladığımız şekildir.

b. Efendinin, iki kölesiyle bin dirhem karşılığında tek bir mükâtebe akdi yapması ve buna ek bedel koymamasıdır. Bu şekilde yapılan bir mükâtebe akdinde kölelerden biri payına düşen miktarı ödeyince özgürlüğüne kavuşur. Çünkü efendi onlarla tek bedel üzerinden akit yaparken onlardan her birisinin sadece kendi payına düşen borcu ödemesini koşul koymuş sayılır. Onlar da bunu kabul etmek suretiyle her biri kendi payına düşen borcu ödemekle yükümlü olmuştur. Dolayısıyla efendi bunlardan ancak paylarına düşen miktarı talep edebilir. Köle ödemede bulunduğunda zimmeti borçtan kurtulur ve özgürlüğüne kavuşur. **[8/14]**

c. İki köleyle mükâtebe akdi yapılmasının üçüncü şeklinde efendi "eğer ikisi de ödemede bulunursa özgürlüklerine kavuşurlar. Ama biri dahi borcunu ödeyemezse ikisi de tekrar köle olurlar" tarzında bir koşul ileri sürer ve kölelerin birbirlerine kefil olmaları konusunda bir açıklama yapmaz.

Züfer'e (rh.a.) göre buradaki hüküm, bir önceki şeklin hükmü gibidir; kendi payına düşen borcu ödeyen köle özgürlüğüne kavuşur. Çünkü bu köleler akdi kabul etmek suretiyle sadece kendi paylarına düşen miktarı borçlanmışlardır. Görmez misin efendi borcun tamamını sadece birinden talep edemez. Kölelerden biri borcun tamamını ödediğinde diğer köleye başvuramaz. Fakat 'tarafların birbirine kefil olduğu mükâtebe akdinde' hüküm farklıdır.

Ancak bize (Hanefilerin çoğunluğuna) göre paranın tamamı efendiye ulaşmadıkça hiçbiri özgürlüğüne kavuşamaz. Çünkü efendinin ileri sürdüğü koşul dînen geçerli ise (sahihse) bu koşulun dikkate alınması gerekir. Nitekim efendi 'malın tamamını ödedikleri takdirde özgürlüklerine kavuşacaklarını' açıkça belirtmiştir. Eğer kölelerden biri kendi payına düşen miktarı ödemekle özgürlüğüne kavuşacak olsa efendinin ileri sürdüğü koşula aykırı hareket edilmiş olur. Ayrıca aklı başında bir insanın kullandığı ifadelerin imkân ölçüsünde bir yararının bulunduğu düşünülmelidir. Halbuki kölelerden biri kendi borcunu ödemekle özgürlüğüne kavuşsa efendinin "mükâtebe bedelini öderse özgür olurlar. Ödeyemezse köleliğe geri döndürülürler", sözünün bir anlamı kalmayacaktır. Züfer'in (r.a.) kendi görüşü için kullandığı deliller bu konuya uygun düşmez. Bize göre buradaki hüküm birinci şeklin hükümleri gibidir. Onun için biz diyoruz ki; paranın tamamı efendiye ödenmedikçe kölelerden hiçbiri özgürlüğüne kavuşamaz.

Efendileri aynı olan kölelerden biri, hem kendisi hem de o anda orada bulunmayan (gaib) başka bir köle adına efendisiyle bin dirhem karşılığında mükâtebe akdi yapabilir.

Bu istihsan deliline göre câizdir. Kıyasa göre ise durum şöyledir ; Akitte doğrudan muhatap olan köle (hâzır) mükâtebe bedeli olan bin dirhemi kendi değerine ve diğer kölenin (gâib) değerine göre taksim etmişse payına düşen borç miktarında mükâteb olur. Çünkü akde muhatap olan kişinin (hâzır), akdi kabul edip etmeme hususunda o sırada orada bulunmayan birisi üzerinde velâyet yetkisi yoktur. Bu kimsenin akdi kabul etmesi sadece kendisi hakkında geçerlidir. Ancak payına düşen miktarı ödemekle yükümlüdür. Bu hükmün delili şudur ; Efendi gâib olan köleden bedeli ödemesi için hiçbir talepte bulunamadığına göre, yapılan mükâtebe akdi onun hakkında herhangi bir hüküm ifade etmez. Sadece akde muhatap olan köleyi (hâzır) ilgilendirir. Mükâtebe bedelinin tamamı da akdi yapan kölenin karşılığı değildir. Dolayısıyla sadece kendi payına düşen miktarı ödemesi yeterlidir.

Yukarıdaki hükmün câiz olmasını gerektiren istihsan delilinin dayanağı şudur; Efendi bu akitte paranın tamamını elde etmeyi koşul koymuştur. Sadece 'akdi yapan kölenin (hâzır) kendi payına düşen parayı ödemesi yeterlidir', dediğimizde efendi bu amacına ulaşamaz. Fakat bu akdi şu şekilde tasarlamak mümkündür: Efendi sanki bin dirhem karşılığında hâzır olan köle ile akit yapmış, fakat gâib olan kölenin özgürlüğüne kavuşmasını bu kölenin (hâzır) yapacağı ödemeye bağlamıştır. Gâib kölenin özgürlüğüne kavuşmasını böyle bir koşula bağlamak da sadece efendinin hakkıdır. Veya akde muhatap olan kölenin (hâzır) kabulüyle, yapılan akit gâib köleye zarar vermez. Çünkü hâzır olan kölenin gaib köle üzerinde velâyet yetkisinin olmaması ona gelebilecek zararları önlemek içindir. Yoksa akdin aslı itibarıyla kurulmasını önlemek için değildir. Bu yüzden akdin kurulması tarafların sözlü beyanları ile olur. Burada efendi her iki köle adına da sözleşmeyi kabul etme yetkisine sahiptir. Bu nedenle biz, başkasının izin vermesine bağlı (mevkuf) olan satım akdini, yetkilinin izin vermesinden önce tam bir meydana gelme nedeni saydık. Fakat bununla, malikin mülkiyet hakkını ortadan kaldıracak şekilde bir zarar sabit olmaz. Aynı şekilde yukarıdaki olayda akdin meydana gelmiş olması, gaib olan köleye herhangi bir zarar vermediği gibi hazır olan köle parayı ödediğinde gaibin özgürlüğüne kavuşmasını da engellemez. Gaibin zarar görmesi, ancak mükâtebe bedelini ödemekle yükümlü olması durumunda gerçekleşirdi. Böyle bir yükümlülük ise hazırın akdi kabul etmesiyle doğmaz. Konuyla ilgili en sağlam görüş budur. Hazır olan köle bedelin tamamını ödediğinde her ikisi de özgürlüğüne kavuşur. Çünkü akit her ikisi için de geçerli olacak şekilde kurulmuş ve paranın tamamı efendiye ulaşmıştır. [8/15]

Efendinin akit sırasında 'bedeli ödersen ikiniz de özgürsünüz' deyip dememesi arasında bir fark yoktur. Bedeli ödeyen köle, gaib olan köleye başvurarak payı oranındaki miktarı ondan isteyemez. Çünkü yapılan akit dolayısıyla gaib kölenin zimmetine hiçbir borç gerekmemiştir. Şayet gaib kölenin zimmetine borç gerekseydi ve öteki köle, arkadaşının emri olmadan bedeli ödeseydi arkadaşına başvuramayacaktı. Öyleyse gaib kölenin zimmeti borçla meşgul olmadığında kendisine başvurulamaması daha uygundur.

Eğer hazır olmayan (gaib) köle vefat ederse, akdi yapan kölenin (hazır) ödeyeceği bedelde hiçbir indirim yapılmaz.

Çünkü gaib kölenin ödemesi gereken bir borç yoktur. Ayrıca akdin gaib köle hakkındaki geçerliliğini onun ölümünden sonra da koruması, kendisi adına mükâtebe bedelini ödeyecek birisinin bulunmasına bağlıdır.

Eğer akdi yapan köle (hazır) vefat ederse, efendinin bedeli ödemesi için, gaib köleden talepte bulunma hakkı yoktur.

Çünkü gaib köle ona karşı herhangi bir şey borçlanmamıştır. Zaten bu yüzden akdi yapan köle hayatta iken bile kendisinden bedelle ilgili bir talepte bulunamaz. Onun ölümünden sonra da durum böyledir.

Ancak gaib köle: "Mükâtebe bedelinin tamamını ben ödeyeceğim" deyip parayı getirdiğinde efendi "ben bunu kabul etmiyorum" derse, kıyasa göre efendinin parayı kabul etmeme hakkı vardır.

Çünkü yapılan bu tasarruf teberru niteliğindedir. O bedeli ödemekle yükümlü değildir. Bu borç köle arkasında bedelin ödenmesini sağlayacak bir şey bırakmadan ölünce düşmüştür. Akit kalkmıştır. Gaib olan köle de özel bir statüsü olmayan (halis) bir köle olarak kalmıştır. Kendisi de kazancı da efendiye aittir. Bu yüzden gaib kölenin mükâtebe bedeli olarak ödediği şeyleri efendi kabul etmeyebilir.

Ancak Muhammed (rh.a.) gaib kölenin ödemede bulunduğunda özgürlüğüne kavuşmasını istihsan deliline göre uygun görerek şöyle demiştir; Efendi gaib kölenin yaptığı ödemeyi kabul etmekten kaçınamaz. Kölelerin ikisi de gaib kölenin yaptığı ödeme ile özgürlüklerine kavuşurlar. Çünkü akit, gaib köleye zarar vermeyen hususlarda hüküm ifade etmektedir. Bu durum akdin hazır (akdi yapan) hakkında hüküm ifade etmesi yönünden satım akdi gibidir. Burada akdi yapan köle (hazır) ile gaib olan köle, çocuğunu satın alıp sonra ölen mükâteb köle gibi değerlendirilir. Bu durumda da, belirttiğimiz gibi çocuktan bedeli ödemesi talep edilemez. Ancak çocuk bedeli peşin olarak getirip öderse babasıyla birlikte özgürlüğüne kavuşur. Yukarıdaki olayda da aynı hüküm geçerlidir. Bu hükmün anlamı şöyle açıklanabilir: Akdi yapan köle, arkasında bedeli ödeyecek birisini bırakarak ölmüştür. Hayatta olan gaib köle ise, özgürlüğünü elde edebilmek için bu bedeli ödemeyi tercih etmiştir. Dolayısıyla bu köle ödeme isteğini koruduğu sürece mükâtebe akdi de devamlılığını korur. Parayı ödemeyi seçince de yaptığı bu ödeme akdi yapan kölenin ödemede bulunması gibi değerlendirilir. Ancak gaib köle için borcu ödeyeceği bir vade belirlenemez. Çünkü vade, ödeme zorunluluğu olan durumlarında konulur. Talep hakkının daha ileri bir tarihe ertelenmesi anlamına gelir. Gaib kölenin ise borçluluk durumu söz konusu değildir.

Akdi yapan köle ile gaib olan köle hayatta iseler ve efendi gaib olan köleyi satmak istese istihsan deliline göre satamaz.

Çünkü belirttiğimiz üzere akdi yapan kölenin kabulüyle, gaib olan köleye zarar vermeyen hususlarda akit hüküm ifade eder duruma gelmiştir. Ve efendinin köleyi satamaması kendisine bir zarar vermez. Akdi yapan kölenin mükâtebe hususunda gaib adına yaptığı kabul, kendisinin kabulde bulunması gibidir. Bununla açığa çıktı ki kölenin bu yolla özgürlüğüne kavuşması, onun özgür kılınmasını akdi yapan kölenin bedeli ödemesine bağlamaktan daha uygundur. Çünkü özgürlüğüne kavuşmayı bir koşula bağlamak, koşul gerçekleşmeden önce efendinin köleyi satmasına engel oluşturmaz.

Bir kimse kölelerinden birine "ben gaib olan falanca kölem ile şu kadar bedel karşılığında, bedeli onun adına senin ödemen koşuluyla mükâtebe akdi yaptım" dese ve hazır olan köle buna razı olsa bu akit câiz değildir.

Çünkü hazır olan kişi, efendinin mülkiyetinde bulunan bir köledir. Mükâtebe akdine de dahil edilmemiştir. Efendi kölesini borçlu kılamaz. Ayrıca akdi yapan kişinin kabulüyle gaib olan kişinin zimmetine borç olmaz. Mükâtebe akdinin câiz olması ise bedelin bir borç olarak sabit olmasına bağlıdır. Eğer bedel hiç kimsenin borcu olmuyorsa akit de câiz olmaz. Bundan önceki olay ise bundan farklıdır. Çünkü o olayda akdi yapan köle mükâteb olduğu için mükâtebe bedelini borçlanmıştır. Yukarıdaki olayda mükâtebe akdine dahil edilmeyen köle, bedeli efendiye ödediğinde, gaib olan köle istihsanen özgürlüğüne kavuşur. Kıyasa göre ise özgür olamaz. Çünkü bedel hiç kimsenin borcu olmayınca akit hükümsüz olur. [8/16]

İstihsânın delili şudur: Efendinin yaptığı bu tasarruf ya gaib kölenin özgürlüğüne kavuşmasını akde muhatap olan kölenin yapacağı ödemeye bağlaması şeklinde değerlendirilir. Ya da efendi ile hazır olan köle arasında yapılan bu akdin gaib köleye zarar vermeyen hususlarda ve onu ilgilendirecek şekilde meydana geldiği kabul edilir. Akde muhatap olan köle ödemede bulunduğunda, gaib kölenin özgülüğüne kavuşması ise onun yararınadır. Herhangi bir zararı yoktur. Dolayısıyla efendi ile diğer kölenin yaptığı bu akit, gaib köle hakkında hüküm doğurur. Çünkü efendi, kölenin özgürlüğüne kavuşmasını gerektiren bu tasarrufu, kendi başına yapabilir. Bu kölenin zimmetine geçen bir yükümlülük doğuran tasarrufta bulunamaz. Herhangi bir yükümlülük bulunmadığı durumda ödeme yapılabilir. Nitekim herhangi bir sorumluluğu olmayan birisi teberru niteliğinde ödeme yapabilir.

Özgür olan bir kimsenin, kitâbet bedeline kefil olmak koşuluyla başka birisinin kölesi ile mukatebe akdi yapması câiz değildir.

Çünkü özgür olan kimsenin yapacağı bu kabul, köleye mükâtebe bedelini yüklemediği gibi baştan bu bedelin özgür kişinin borcu olmasını da gerektirmez. Ayrıca özgür kişi, kölenin borcunun bulunmadığı bir konuda ona kefil olamaz. Onun adına vacip olan kitâbet bedeli için efendiye kefil olması câiz olmayınca, vacip olmayan borca kefil olamaması daha önceliklidir. Sözü edilen köle özgür kişinin büyük veya küçük çocuğu ise yine aynı hüküm geçerlidir. Çünkü, çocuğu borçlu kılacak hususlarda özgür kişinin köle olan çocuğu üzerinde velâyet yetkisi yoktur. Bu hususta baba yabancı gibi değerlendirilir. Bir köle ile küçük oğlunun aynı kişiye ait olduğunda, babanın oğlu için yaptığı mükâtebe akdi de câiz değildir. Çünkü baba mükâtebe akdine dahil olmadığı için, bedeli ödeme yükümlülüğü olmaz. Ayrıca kendisi de köle olduğu için çocuğunu borç altına sokmada bir

velâyet yetkisine sahip değildir. Ancak yukardaki iki meselede baba çocuğu adına ödemede bulunursa istihsan deliline göre çocuk özgür olur.

Birer tane köleleri olan iki kişi, birlikte bu köleleriyle bin dirhem karşılığında ve "her ikisi de parayı öderlerse özgürlüklerine kavuşmaları aksi durumda köleliğe döndürülmeleri" koşuluyla tek bir mükâtebe akdi yapsalar; kölelerden her biri bedeldeki payı oranında sahibine karşı mükâteb olur. Buna göre, birisi bedelden payına düşen miktarı efendisine ödediğinde özgürlüğüne kavuşur. Çünkü efendilerden her biri müktebe bedelini kendi kölesine yüklemiştir. Dolayısıyla ileri sürdüğü koşul da başkasının kölesi hakkında değil, kendi kölesi hakkında dikkate alınır. Dolayısıyla her birisinin, kendi kölesi üzerinde mükâtebe bedelindeki payları oranında bir alacağı vardır. Bu durumda kölelerden biri kendi payını ödeyip zimmetindeki borçtan kurtulduğunda özgürlüğüne kavuşur. Ancak iki kölenin de bir kişiye ait olması durumunda hüküm değişir. Çünkü efendinin ileri sürdüğü koşul her iki köle hakkında da dikkate alınır. Efendi de paranın tamamı kendisine ulaşmadıkça ikisinin de özgürlüklerine kavuşamayacağını koşul koymuştur. Dolayısıyla bu kölelerden biri kendi payına düşen miktarı ödese bile özgürlüğüne kavuşamaz.

Efendinin, aklı eren, arzu ve maksadını ifade edebilen küçük kölesiyle mükâtebe akdi yapması câizdir.

Çünkü bu küçük köle meramını anlatabilmektedir. efendi kendisine izin vermişse söyledikleri muteberdir. Görmez misin efendi böyle bir köleye ticaret için izin vermişse yapacağı tasarruflar geçerlidir. Aynı şekilde efendi bu köleye mükâtebe akdi için icapta bulunur. Bu icabı kabul için izin verirse, yapacağı beyanlar muteber olur. Çünkü bu durum onun yararınadır. Ama köle aklı ermeyecek kadar küçükse akdi kabul ettiğini bildiren beyanı dikkate alınmaz. Mükâtebe akdi de kabul yoksa sırf icap ile kurulmaz. [8/17]

Özgür birisi başkasına ait bir köle için mükâtebe akdi yapar ve mükâtebe bedelini öderse, köle özgürlüğüne kavuşur. Bu kişi daha sonra köleye de efendiye de başvuramaz. Köleye başvuramamasının nedeni; kölenin bu akitle herhangi bir borç altına girmiş olmaması ve kendi adına ödemede bulunması için o kimseye bir emir vermemesidir. Efendiye başvuramaması konusunu ise kıyas ve istihsan açısından ele almak gerekmektedir. Kıyasa göre özgürün efendiye başvurarak parayı geri isteme hakkı vardır. Çünkü bu kişi efendiye kölesini özgür kılması için rüşvet vermiş gibidir. Dolayısıyla bu kişinin efendiye başvurabilme hakkı sabit olur. Tıpkı şu olayda olduğu gibi: Bir kimse köle sahibine "köleni bin dirhem karşılığında özgür kıl" dese ve bu parayı ona ödese, bunun üzerine efendi de kölesini özgür kılsa, yaptığı ödeme miktarında başvurabileceği gibi eğer efendi bu parayı harcamışsa ödemesini de isteyebilir. Diğer meselede de böyledir.

Bunun açıklaması şöyledir: Eğer bu bedel kölenin borcu olsaydı ve özgür kişi köleye kefil olarak efendiye ödemede bulunsaydı, yaptığı ödeme miktarında başvurabilecekti. Dolayısıyla sözü edilen bedeli kölenin borcu olmadığında bedeli öderse başvurma hakkının bulunması daha önceliklidir. Ancak Muhammed (rh.a.) istihsan deliline dayanarak bavurma hakkının bulunmadığını belirterek şöyle demiştir; Özgür kimsenin bu borcu ödemesi onun teberru niteliğinde yaptığı bir tasarruftur. Eğer köle mükâtebe akdini kabul etseydi ve sonra özgür olan birisi onun adına mükâtebe bedelini teberru olarak ödeseydi, bu kişinin ödediği miktarı karşılaması için efendiye başvurma hakkı olmazdı. Akdi kabul eden kişi köle değil de bahsedilen özgür kişi olunca yine aynı hüküm verilir. Çünkü köleye zarar vermeyen hususlarda özgür kişinin yaptığı kabul, kölenin kabulü gibidir. Ayrıca özgür kişi yaptığı ödeme dolayısıyla efendiye başvurabilseydi efendi onun tarafından kabulü ve ödemesiyle aldatılmış olurdu. Halbuki zarar ve ğararın (aldatma) giderilmesi gerekir. Bu yüzden özgür kişi mükâtebe bedelini teberru yoluyla ödemiş kabul edilir. Hiç kimseye de başvuramaz.

Bir kimse iki kölesiyle tek bir akitle mükâtebe anlaşması yapsa ve 'eğer ikisi de bedeli öderlerse özgürlüklerine kavuşurlar. Ödeyemezlerse tekrar köleliğe döndürülürler' şeklinde bir koşul koysa; daha sonra kölelerden biri ödemede bulunamayıp efendi tarafından köleliğe döndürülse veya olay mahkemeye gitse de hakim, efendinin bu köleyle birlikte başka bir köleyle daha mükâtebe anlaşması yaptığını bilmeden onu köleliğe döndürse, daha sonra diğer köle gelip mükâtebe bedelinin tamamını ödese kölelerin ikisi de özgürlüklerine kavuşmuş olur.

Çünkü iki köle tek bir kişi gibidir. Görmez misin bu köleler ancak bedelin tamamını birlikte ödedikleri takdirde özgürlüklerine kavuşurlar. Bunlar özgürlüğe kavuşmaları konusunda nasıl bir tek kişi gibi değerlendiriliyorlarsa, ödeyememe (ve dolayısıyla köleliğe döndürülme) durumunda da tek bir kişi gibi değerlendirilirler. Kölelerden birisinin ödemeden âciz olması durumunda diğer kölenin de ödeme gücünden yoksun olduğu ortaya çıkmadıkça mükâtebe akdinin koşullarında bir değişiklik gerçekleşmez. Dolayısıyla hakimin ödeme yapamayan mükâteb köleyi (özel bir statüsü bulunmayan) tekrar köle durumuna getiren hükmü uygulanmaz. Çünkü hakimin bu tarzdaki bir hükmü uygulanacak olsa diğer (mükâteb) köle (gaib) zarar görecektir. Çünkü hakimin verdiği hüküm uygulamaya konulursa bu kölenin mükâtebe bedelinden ödemesi gereken pay düşecektir. Dolayısıyla bu köle kendi payına düşen borcu ödese bile özgürlüğüne kavuşamayacak ve bu bakımdan zarar görecektir. Hazır (mükâtebe bedelini ödeyemeyecek durumda) olan köle ise, gaib köleye zarar veren hususlarda onun yerine hasım olamaz. Gaib olan köle bundan sonra bir veya iki taksit için çalıştırılsa sonra âciz kalsa efendinin ve hakimin onu yeniden normal köle durumuna getirme hakları bulunmaz. Çünkü diğer mükâteb kölenin yeniden köleleştirilmesi uygun olmadığına ve bu kölenin

yeniden ödeme gücünü kazanabilmesi mümkün bulunduğuna göre öbür kölenin ödeme gücünü yitirdiği kesin olarak söylenemez. Bu yüzden bu iki köle eski statülerine ancak birlikte getirilebilirler.

İki kişinin bir köleyle tek bir mükâtebe akdi yapmaları durumunda, bu iki kişiden biri gaipken diğeri köleyi ödeme gücünden yoksun olduğu gerekçesiyle mahkemeye getirirse, hakim efendilerin ikisi de bir araya gelmedikçe mükâteb köleyi yeniden eski statüsüyle köleliğe döndüremez.

Çünkü akit bir defada ve bir kişiyle yapılmıştır. Ayrıca bu köle hazır olan efendinin bedeldeki payını ödeyemediğine göre, zorunlu olarak diğer efendinin borcunu da ödeyemeyeceğini düşünmek gerekir. Ama hazır olan kişi hazır olmayanın yerine hasım (taraf) olamaz. Dolayısıyla ikisi bir araya gelmedikçe bu (mükâteb) köle normal kölelik statüsüne döndürülemez.

[8/18] Mükâtebe akdini yapan efendi tek kişi olur da, arkasında birkaç mirasçı bırakarak ölürse, mirasçılardan biri hakimin hükmü ile mükâteb köleyi tekrar eski konumuna döndürebilir. Çünkü mirasçıların her biri ölen efendi adına taraf olabilir. Mükâteb kölenin hakim marifetiyle yeniden eski statüsüne döndürülmesi ölen efendinin aleyhine bir hükümdür. Çünkü bu şekilde efendinin köle üzerindeki velâyet yetkisi ortadan kalkmaktadır. Ayrıca mirasçılar terikede birbirlerinin adına taraf olabilirler. Görmez misin mirasçılardan biri, bir kimsenin ölene (murise) borçlu olduğunu delillerle ispat ederse, bütün mirasçılar burada hak sahibi olur. Miras bırakanın borçlu olduğu ortaya çıktığında da durum böyledir. Ancak mirasçı, mükâteb köleyi hakimin hükmü olmadıkça eski statüsüne döndüremez. Çünkü köleye müsamaha göstermek ve zaman tanımak gibi noktalarda diğer mirasçıların görüşleri de dikkate alınır. Bir tek mirasçının, onların görüşlerini gözardı ederek kendi başına hareket etme yetkisi yoktur.

Mükâtebe akdi yapıldıktan sonra, mükâteb köle arkasında iki çocuk bırakarak ölürse, efendi, bu çocuklar birlikte ödeme gücünden yoksun olmadıkça, birisini eski statüsüne döndüremez.

Çünkü bu çocuklardan birisinin bulunması mükâtebe akdinin devam etmesi için yeterlidir. Bunlardan birisinin ödeme gücünden yoksun olması ölen babalarının da aynı durumda olduğunu göstermeyeceği gibi, çocuklardan birisinin yokluğu diğerinin ödeme gücünden mahrum bulunduğunu göstermez. Görmez misin içlerinden birisinin ödeme gücü olmasa bile diğeri borcu ödediğinde birlikte özgürlüklerine kavuşurlar. Bu yüzden efendi bunları ancak ikisi birlikte ödeme gücünü yitirirlerse eski statülerine döndürebilir.

Bir kimse iki kölesiyle bir tek mükâtebe akdi yaptıktan sonra kölelerden biri dinden çıksa, diğeri de öldürülse, hayatta kalan köle mükâtebe bedelinin tamamını ödemedikçe efendinin kouşlunu gözetmek

için özgürlüğüne kavuşamaz. Nitekim diğer kölenin hayatta olması durumunda da aynı hüküm geçerlidir.

Bunlardan sadece biri bedelin tamamını ödediğinde ikisi de özgürlüklerine kavuşur. Çünkü ödeme konusunda bunlar tek bir kişi gibi kabul edilirler. Bunlardan birisi öldüğünde, mükâtebe bedelini ödeyecek birisi –ki o da hayatta kalan köledir- bulunduğu sürece yapılan akit, ölen köle hakkında geçerliliğini korur. Bu yüzden hayatta kalanın yapacağı ödemeyle ikisi de özgürlüğüne kavuşur. Eğer dinden çıkan köle, öldürüldüğünde, arkasında dinden çıktıktan sonra kazandığı mallar bırakmışsa, efendi bu mallardan mükâtebe bedelinin tamamını alabilir. Çünkü bu köle, arkasında borcunu ödemeye yetecek miktarda mal bırakarak ölmüştür. Bu kölenin özgürlüğü elde etmeye ihtiyacı olduğu için, akit devamlılığını korur. Bu ihtiyaç da ancak mükâtebe bedelinin tamamı ödenerek giderilir. Bu yüzden efendi kölenin bıraktığı maldan bedelin tamamını alır. Her ikisi de özgürlüklerine kavuşur. Daha sonra ölen kölenin mirasçıları, hayatında iken ödediğinde olduğu gibi, hayatta olan köleye mükâtebe bedelindeki payı oranında başvurabilirler. Çünkü köle yukarıdaki nedenlerden dolayı ödeme yapmaya mecburdur. Çünkü özgürlüğüne ancak bu şekilde ulaşabilir. Yukarıdaki açıklamalarla, Züfer (r.a.)'in dayandığı delillerin sağlıksız olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü ona göre kölelerden birisi ödemede bulunduğunda diğerine başvurma hakkı yoktur.

Bize (çoğunluk Hanefilere) göre ise, efendinin "eğer ikisi birlikte öderlerse özgürlüklerine kavuşurlar. Ama ikisi de ödeme gücünden mahrum kalırlarsa, eski statülerine döndürülürler" şeklindeki koşuluna dayanarak ödeme yapan köle diğerine başvurabilir. Kalan mal da mirasçılarına ait olur. Çünkü "Köleyi Özgür Kılma" konusunda açıkladığımız gibi dinden çıkıp öldürülen kölenin bıraktıklarında, efendinin de hakkı bulunduğu için, bu kölenin dinden çıktıktan sonra kazandığı malları "Fey" kategorisinde değerlendirmemiz mümkün değildir. Dolayısıyla bu mallar mirasçılarına miras olur. Dinden çıkan köle dârülharbe sığınıra öteki köleye mükâtebe bedelinin tamamı ödettirilir. Bu konuda dense dense şu söylenebilir: "O kölenin dârülharpe (gayri Müslim ülkesine) gitmesi onun ölmesi gibidir. Diğeri de ancak tüm mükâtebe bedelini öderse özgürlüğe kavuşur. Bu köle bedeli öderse dinden çıkan köle tekrar İslam ülkesine döndüğünde bedeldeki payı oranında ona başvurabilir. Tıpkı kölelerden birisinin ölmesi durumunda diğerinin, bırakılan terikeden ölenin bedeldeki payı kadar mal alabilmesi gibi. Ama dinden çıkan köle, İslam ülkesine dönmeden arkasında mal bırakarak küfür ülkesinde ölse ve müslümanlar bu malı ele geçirseler, ödemede bulunan kölenin o mala başvurma hakkı kalmaz. Çünkü bu mallar artık fey (ganimet) kategorisinde değerlendirilir. Çünkü (öteki kölenin yaptığı ödemeyle) dinden çıkanın (mürted) kölenin de özgürlüğüne hükmedildiği için efendinin artık bu mal üzerinde bir hakkı kalmamıştır. Ayrıca 'fey' hükümlerine tâbi olan bir mal –velev ki (ödemeyi

yapan köle) bu malı taksim edilmeden önce bulsun- üzerinde borç olarak kalmaz. Görmez misin bir kimse birisinden borç aldıktan sonra –Allah korusun- dinden çıkıp dârülharbe sığınsa ve arkasında hiç mal bırakmasa müslümanlar bu adamı ve malını ele geçirip adamı öldürseler, bu kişiden alacağı olan kimseler hiçbir şekilde ele geçirilen mal üzerinde hak iddia edemezler. Çünkü bu mal artık 'fey' hükümlerine tâbidir. Çünkü esir alma işlemi, esir alınanda esir alan kişi dışında [8/19] hiçbir kimsenin hak iddia edememesini gerektirir. Halbuki bu malda başkalarının alacağı bulunduğu kabul edilirse, mal üzerindeki hakkın sırf esir alana ait olması durumu gerçekleşmeyecektir.

Mükâtebe akdini yapan kölelerden hazır olanı, ödeme gücü bulamasa diğeri de dinden çıkıp dârülharbe sığınsa hakim ilk köleyi önceki statüsüne döndüremez. Çünkü dinden çıkan kölenin gerek kazançları gerekse çıplak mülkiyeti üzerinde efendinin hâlâ hakkı bulunduğu için, dârülharbe sığınması olayı tam anlamıyla gerçekleşmiş sayılmaz. Bu köle (verilecek hüküm bakımından) İslam ülkesinde kaybolmuş bir kişi (gaib) gibi değerlendirilir. Daha önce de açıkladığımız gibi, bu kölelerden biri gaib olduğunda, o dönmeden diğerinin ödeme gücünden yoksun olduğuna hükmedilemez. Bu da aynen böyledir. Hakimin, ödeme gücünü yitiren köleyi eski statüsüne döndürmesi durumunda öteki (mürted) köle de aynı şekilde önceki statüsüne dönmüş olmaz. Hatta bu köle Müslüman olarak tekrar İslam ülkesine dönerse özel statüsü bulunmayan bir köle olarak efendisine iade edilemez. Çünkü hazır olan köle, hazır olmayan adına taraf olamaz. Hazır olan kölenin ödeme gücünü yitirmesi hazır olmayanın da aynı durumda olduğunu göstermez. Bu yüzden de bu köle düşman ülkesine sığınan dinden çıkan bir mürted olsa bile mükâtebe akdi gaib köle hakkındaki geçerliliğini yitirmez.

Bir kimse karı-koca olan iki kölesiyle, mükâtebe akdi yapsa ve onlar birbirlerine kefil olsalar, daha sonra kadın bir çocuk doğursa ve bu çocuk öldürülse, çocuğun tazminatı babaya değil anneye verilir.

Çünkü çocuk annenin bir parçasıdır; kölelik ve özgür olma konusunda olduğu gibi, mükâteb olma konusunda da çocuk anneye tâbidir. Bu yüzden çocuğun gerek bedenî değeri ve kazancı, gerekse kısasın altındaki yaralamalarda 'erş'i anneye aittir. Çocuğu efendi öldürürse değerini ödemesi gerekir. Bu durumda eğer mükâtebe bedelinin ödenme zamanı girmişse veya vade dolmadığı halde anne razı ise, çocuğun erşi[6] ile mükâtebe bedeli takas edilir. Çünkü mükâtebe bedelinin ödenmesi için tanınan vade bu kadının hakkıdır. Dolayısıyla borcunu

---

[6] **Erş /** الأرش Sözlükte; bedel, rüşvet, fesat, husumet gibi anlamlara gelir. İslâm ceza hukukunda ise; şahıs aleyhine işlenen ve ölümle sonuçlanmayan yaralama ve sakat bırakmalarda, mağdûra ödenmesi gereken mali karşılık (diyet) demektir. Kesilen ve yaralanan organalara mahsus olup miktarı şer'an belirlenmiş olan erşe "erş-i mukadder"; vücutta ve yüzde iz bırakan yaralara ait olup miktarı belirlenmemiş olan diyetlere ise "erş-i ğayr-i mukadder" denir.

daha önce ödemesi durumunda olduğu gibi, isterse bu hakkını düşürebilir. Daha sonra bu kadın, bedelin ödenme zamanı dolunca kocasına başvurarak onun payını isteyebilir. Çünkü kadın takas yoluyla bedelin tamamını ödemiştir. Dolayısıyla birbirlerine kefil oldukları için kadın, kocasına mükâtebe bedelindeki payı oranında başvurabilir. Fakat kadının vadeyle ilgili hakkını düşürmesi sadece kendisiyle ilgili sonuçlar doğurur. Kocayı ilgilendirmez. Bu yüzden kadın, başvurma hakkını ancak vade dolduktan sonra kullanabilir.

Eğer çocuğun değeri mükâtebe bedelinden fazla tutarsa, bu fazlalık ve çocuğun bıraktığı diğer mallar babaya değil anneye ait olur. Çünkü çocuk henüz köle iken öldürülmüştür. O, sadece mükâtebe akdi konusunda anneye tâbidir. Dolayısıyla çocuğun değerini aşan fazlalık ve elde ettiği kazanç sırf anneye aittir.

Eğer kadının doğurduğu çocuk kız olsaydı ve bu kızın büyüdükten sonra doğurduğu kız çocuğu öldürülse idi, bu durumda öldürülen torunun değerini nine alırdı. Çünkü nineye tâbi ve mükâtebe akdine dahil olma bakımından torun ile çocuk aynı kategoride değerlendirilir. Eğer nine ölür ve arkada kocasıyla birlikte kızı ve torunu kalırsa, kız ile torun ninenin borcunu ödemek için çalışırlar. Çünkü onlar onun bir parçası gibidir. Dolayısıyla onun borcu için çalışırlar. Kız ve torundan birisi mükâtebe bedelini öderse diğerine herhangi bir şekilde başvuramaz. Çünkü o, ninenin yerine ödeme yapmakta ve mükâtebe bedelini ödeme hükmünde, kazandıkları ninenin kazancıyla aynı düzeyde değerlendirilmektedir. Ancak tıpkı ninenin hayatta iken mükâtebe bedelinin tamamını ödeyince kocasına başvurabilmesi gibi (ninenin) kocasına mükâtebe bedelindeki payı oranında başvurabilir. Sonra (kocaya başvurulduğunda alınması gereken miktar) ödemeyi yapana aittir. Çünkü bu, onun kazancıdır. Nineye de mükâtebe bedelini ödemek ve dolayısıyla özgürlüğüne kavuşmak için ihtiyaç duyduğu miktar, bu kazançtan verilir. Mükâtebe bedelini aşan miktar ise kazanana aittir. Ödemeyi yapanın başvurarak istediği miktar ise ninenin ihtiyacından artan fazlalıktır. Sırf bu parayı kazanana aittir. [8/20]

Bir kimse değerleri aynı olan iki kölesiyle bin dirhem karşılığında mükâtebe akdi yapsa, kölelerden biri iki yüz dirhemlik bir ödemede bulunsa ve efendi bu köleyi özgür kılsa (azat etse), özgür kılınan köle ödediği miktarın yarısı oranında diğer köleye başvurabilir.

Çünkü bu köle, ödediği miktarın yarısı oranında diğer köleye başvurabilme hakkını henüz özgür kılınmadan önce kazanmıştır. Bu hak ise efendinin onu özgür kılmasıyla düşmez. Çünkü bu kölenin özgürlüğüne kavuşması kazanılmış bir hakkı ortadan kaldırmaz. Aksine güçlendirir. Fakat mükâtebe bedelinde indirim yapılır. Diğer köle bedelin kalan yarısını öder. Burada bedelin bir kısmı tamamı gibi değerlendirilir. Çünkü efendi, mükâtebe bedelinin tamamı borç olarak dururken kölelerden birisini özgür kılsaydı bedelin yarısını almış sayılacaktı. Veya köleyi bu

bedelin yarısını ibra ettiği var sayılacaktı. Hiçbir ödemede bulunmayan köleyi özgür kılması durumunda da aynı hükümler geçerlidir. Çünkü bunlardan birisinin ödemede bulunması ikisinin birlikte ödemesi gibi değerlendirilir. Özgür kılınmaları durumunda da hüküm böyledir; Hangisi özgür kılınırsa kılınsın diğerinin mükâtebe bedelini ödemekle sorumludur. Çünkü onun kefilidir. Bu kefalet ise mükâtebe akdine bağlı olarak geçerlilik kazanmıştır. Çünkü kölelerden biri henüz özgür kılınmadan önce diğer köleden mükâtebe bedelinin tamamını ödemesi nasıl talep edilebiliyorsa, kölelerden biri özgür kılındıktan sonra da efendi, özgür kılınan kölenin payı oranında ödeme yapması için diğer köleden talepte bulunabilecektir. Bu köle ödemeyi yaptığı takdirde ise özgür kılınan köleye başvurabilecektir. Birinin başka bir akde bağlı olmaksızın diğerinin özgür olduktan sonra, kalan borcuna kefil olmaması, sabit olanın devamına engel değildir. Görmez misin kaçak köle satılmaz. Ama satılmış idiyse hükmü devam eder. Bir kadının iddet beklemekte oluşu onun başkası ile nikahlanmasına engeldir. Ama eski nikahın devamına engel değildir.

Allahu Sübhânehu ve Teâlâ doğrusunu en iyi bilendir. Dönüş O'nadır.

MÜKÂTEB KÖLENİN BAŞKA BİR KÖLEYLE MÜKÂTEBE AKDİ YAPMASI

Mükâteb olan kölenin başka bir köleyle mükâtebe akdi yapması istihsan deliline göre mümkündür.

Ama köleyi akitten önce özgür kılamadığı (azat edemediği) gibi akitten sonra da özgür kılamaz. Çünkü köleye gerçek anlamda sahip değildir. Yaptığı bu tasarruf teberru niteliğindedir. Aynı şekilde mükâtebe bedelinin yarısını veya tamamını da bağışlayamaz. Çünkü bu tür bir tasarruf da teberru yoluyla borçluyu ibra niteliği taşır. Yine bu mükâteb kölenin, karşısındaki köleye : 'Bana bin dirhem verdiğinde özgürlüğüne kavuşursun' diyerek yaptığı işlem de hükümsüzdür (batıl). Bu köle parayı ödese bile özgür olamaz. Çünkü - çocuk gibi- bir şeyi koşula bağlamaksızın yapamayan bir kimsenin koşula bağlı (muallak) bir özürlüğe kavuşturma işlemi yapması geçerli değildir. Böyle bir şey, mükâtebe akdine aykırıdır. Çünkü mükâtebe akdi, bedelli bir akit olduğu için satım sözleşmesine benzer. Hatta mükâteb köleye sağladığı yararlar bakımından ondan daha üstündür. Bu yüzden karşılıklı rıza ile bozulabilir (feshedilebilir). Halbuki bu akdi, bir koşula bağlamak mümkün olsaydı kaldırılamazdı.

Kendisiyle mükâtebe akdi yapılan bir köle câriyesi ile mükâtebe akdi yaptıktan sonra onunla ilişkiye girse ve kadın gebe kalsa, câriye isterse bu akdi devam ettirir Çünkü ondan çocuk sahibi olmak, bu akdin başlamasına da devam etmesine de engel değildir. Bu yolu seçerse 'ukr' alır. Çünkü

mükâteb köle, (şüphe ile olan) cinsel ilişki nedeniyle ukr denilen bir ödemede bulunması bakımından özgür gibidir.

Özgür bir kimsenin mükâtebe akdi yaptığı câriyesiyle cinsel ilişkide bulunursa 'ukr' ödemesi gerektiğini daha önce söylemiştik. Çünkü câriye kendisinde daha çok hak sahibidir. Mükâteb de aynıdır. Câriye dilerse ödeme gücünden yoksun olduğunu söyleyerek ümmü'l-veled (efendisinden gebe kalan câriye) statüsüne geçebilir. Bu durumda mükâteb köle, câriyesinden çocuk sahibi olmuş gibi onu satamaz. Câriye ödeme gücünden yoksun olduğunu açıkladıktan sonra efendi(mükâteb kölenin efendisi) onu özgür kılmışsa bu câiz olmaz. Bu tıpkı mükâteb kölesinin kazancı olan bir câriyeyi de özgür kılamaması gibidir. Ancak bu câriyenin çocuğunu özür kılabilir. Çünkü çocuk babasıyla birlikte mükâtebe akdine dahildir. Efendisinin bir kölesi sayılır. Hatta baba özgürlüğüne kavuşunca o da özgür olur. Ancak anne efendi ile köle arasındaki akde dahil değildir. Görmez misin köle özgürlüğüne kavuşunca câriye özgür olmaz. Fakat câriye, bu kölenin ümmü'l-veledi olduğu için onunla cinsel ilişkide bulunabilir. Onu hizmetinde kullanabilir. Bu câriye efendinin memlükü olmaz. Çünkü efendinin mülkiyeti, mükâtebe akdine dahil olan birisine tâbi olan kimselerdedir. 'Annenin satılamaması' hükmü ise çocuğun anneye tâbi olması nedeniyle konmuştur. Anne mükâtebe akdine dahil olduğu için değildir. Çocuk ölse mükâteb köle bu câriyeyi satamaz. Çünkü onun satılamaması hükmü çocuğun elde ettiği haklara bağlıdır. Çocuğun hakları da ölümü dolayısıyla ortadan kalkmaz. Annenin hakları da böyledir. Ayrıca mükâteb kölenin câriyeyi satması şu açıdan da mümkün değildir; Çocuğun nesebi bu mükâteb köleye bağlıdır. Bu durum çocuk öldükten sonra da devam eder. [8/21]

Mükâteb köle, câriyesi ile mükâtebe akdi yapsa ve efendinin bu câriyeden bir çocuğu olsa efendinin câriyeye 'ukr' ödemesi gerekir.

Çünkü câriye mükâtebe akdinden sonra kendisi de daha fazla hak sahibi olmuştur. Çocuk da annesiyle birlikte, aynı hükümlere tâbidir. Çünkü o annenin bir parçasıdır. "Köleyi Özgür Kılma" konusunda açıkladığımız gibi, çocuğun karşılıksız olarak özgür olduğuna hükmedilemeyeceği gibi, değeri miktarında bir bedel karşılığında da hükmedilemez. Câriye mükâtebe bedelini ödemekten âciz olursa, efendi çocuğu değerini vererek alabilir. Bu istihsan deliline dayanarak verilmiş bir hükümdür. Çünkü câriye ödeme gücü bulamayınca mükâteb kölenin, câriyesi konumuna düşmüştür. Efendi, mükâteb kölenin câriyesinden çocuk sahibi olursa, çocuk değeri karşılığında özgür olur. Câriye ise mükâteb kölenin mülkü (malı) olmaya devam edecektir.

Câriye ile cinsel ilişkide bulunan, mükâteb köle olurda, arkasında hiç mal bırakmadan ölürse; câriye çocuk doğurmazsa mükâtebe akdi geçerliliğini korur.

Çünkü mükâteb köle câriyeden alacağı bulunduğu için bir bakıma kendisinin yaptığı mükâtebe bedelini karşılayacak bir mal bırakarak ölmüştür. Ve bir kimsenin alacağı ile borcunu karşılaması belli bir malla karşılaması gibidir.

Ama câriye doğum yapmışsa muhayyerdir ; İsterse kendisinin yaptığı mükâtebe akdini reddederek çocuğuyla birlikte ilk yapılan mükâtebe akdinin bedelini ödemeye çalışır. İsterse kendisinin yaptığı mükâtebe akdini devam ettirebilir.

Çünkü kadın iki yönden özgürlüğüne kavuşabilir. Bunlar ya çocuğu ile birlikte özgürlüğe kavuşmak için kendisinin yaptığı mükâtebe akdinin bedelini ödemesi ya da kendisinin yaptığı akdi reddettikten sonra mükâteb kölenin yapmış olduğu mükâtebe akdinin bedelini ödemesidir. Çünkü bu câriye ümmü'l-veled statüsündedir. Mükâteb köle arkasında mükâtebe akdinin yapıldığı süre içinde doğmuş bir çocukla birlikte ümmü'l-veled bırakarak ölürse, bu kadın çocukla birlikte bedeli ödemeye çalışırlar. Ödediklerinde özgürlüklerine kavuşurlar.

Eğer mükâteb köle, mükâtebe bedeline yetecek kadar mal bırakmışsa; mükâtebe bedeli buradan ödenir. Köle ile çocuğunun özgürlüklerine kavuştukları hükmü verilir. Câriyenin bu köle ile yaptığı mükâtebe akdi hükümsüz duuma gelir.

Çünkü câriye bu kölenin ümmü'l-veled'idir. Mükâteb kölenin ölümü ile (bedel ödendikten sonra) özgürlüğüne kavuştuğuna hükmedilince, câriye de özgür olur. Mükâtebe bedelini ödemesine gerek kalmaz.

Câriye mükâtebe bedelini ödeyemeyecek durumda iken (mükâteb kölenin) efendisi, çocuğun kendisine ait olduğunu iddia etse ve bu arada ilk mükâteb köle ölmüş olsa, çocuk özgür olur. Efendinin de çocuğun değerini ödemesi gerekir.

Çünkü mükâteb kölenin yapmış olduğu mükâteb akdi, öldükten sonra arkasında bu bedeli ödeyecek birilerini (câriye ile çocuk) bıraktığı için geçerliliğini korur. Daha önce eğer câriye, mükâtebe bedelini ödeme gücünü mükâteb köle hayatta iken yitirirse efendinin, çocuğun değerini ödeyerek onu alabileceğini açıklamıştık. Mükâteb köle öldükten sonra da durum böyledir. Eğer çocuğun değeri mükâtebe bedelini karşılıyorsa, mükâteb köle özgürlüğüne kavuşur. Çünkü efendi takas yoluyla mükâtebe bedelinin tamamını almıştır. Anne ise mükâteb kölenin efendisi dışında mirasçı yoksa câriye miras yoluyla efendinin olur. Ayrıca bu câriye efendinin ümmü'l-veledi konumundadır. Çünkü efendi ona maliktir. Ondan nesebi belli bir çocuğu vardır.

Mükâteb kölenin mükâtebe akdi yaptığı kölesi de bir câriye ile mükâtebe akdi yapsa, mükâtebe akdini ilk önce yapan köle, bu câriyeden bir çocuk sahibi olsa, câriye ondan 'ukr' (tazminat) alır.

Çünkü gerek câriyenin gerekse bu câriye ile mükâtebe akdi yapan kölenin mükâtebe bedelini ödeyememeleri durumunda, diğer kölenin bu câriye üzerinde mülkiyet hakkının bulunduğu şüphesinden dolayı ceza (had) düşmüştür. Ayrıca [8/22] câriyenin yaptığı mükâtebe akdi devamlılığını korur. Çünkü o kendisi ve kazancı üzerinde daha çok hak sahibidir. Çocuğu da kendisiyle aynı hükümlere tâbidir. Çünkü çocuk, onun bir parçasıdır. Câriye mükâtebe bedelini ödeyemezse, ilk mükâtebe akdini yapan köle, çocuğun değerini vererek ona sahip olur. Çünkü mükâteb kölenin, mükâtebe akdi yaptığı kölenin kazancı üzerindeki hakkı özgür bir kimsenin hakkı gibidir. Çünkü onun için sabit olan hak mülkiyettir. Mülkiyet hakkı konusunda ise mükâteb ile özgür eşittir. Ayrıca özgür kişi istihsan delili gereği nasıl bu şekilde çocuğunun değerini ödeyerek onu alabiliyorsa, mükâteb köle de alabilir. Ancak özgür kimse çocuğu değerini ödeyerek aldığında çocuk da kendisi gibi özgür olur. Halbuki mükâteb köle, değerini ödeyip çocuğu alırsa, çocuk da kendisi gibi mükâtebe akdine dahil olur. Çünkü mükâtebin kazancı ancak mükâtebeye elverişli olup, çocuğun özgürlüğüne kavuşmasını sağlamaz.

Efendi bu çocuğu özgür kıllarsa özgür kılma geçerli olur.

Çünkü çocuk mükâtebe akdine dahil olmakla efendinin mülkiyetine geçmiştir.

Efendisiyle mükâtebe akdi yapan köle başka bir köleyle mükâtebe akdi yaptıktan sonra bu ikinci köle de başka bir köleyle mükâtebe akdi yaparsa, ikinci kölenin ödeme gücünü yitirmesi durumunda son köle ilk mükâteb kölenin mükâtebi olur.

Çünkü ikinci köle ödeme gücünden yoksun kalınca ilk mükâteb kölenin (kitâbet statüsünü yitirmiş) bir kölesi olacağından son köle, ilk kölenin mükâtebi durumuna gelecektir. İkinci kölenin ödeme gücünü yitirmesi sonuncusunun da böyle olduğunu göstermez. Ödemesini yapınca özgürlüğüne kavuşur. Ama bu son köle ödeme gücünü yitirirse ikinci mükâteb kölenin normal statülü kölesi olur.

Kendisiyle mükâtebe akdi yapılan câriye bir kız çocuğu doğursa, sonra bu kız da bir kız çocuğu doğursa ve efendi bunlardan birisini özgür kılsa hangi hükümlerin uygulanacağını daha önce itâk (özgür yama) konusunda açıklamıştık.

Bir kimse iki câriyesiyle bir tek mükâtebe akdi yaptıktan sonra bu câriyelerin birinden çocuğu olsa (yani anne ümmü'l-veled statüsüne tâbi olsa), çocuk özgürlüğüne kavuşurken, anne diğer câriye ile birlikte daha önce olduğu gibi mükâteb olarak kalır. Annenin bu konuda muhayyerlik hakkı bulunmaz.

Bu hüküm efendinin sadece bir câriye ile mükâtebe akdi yapması durumunda uygulanan hükümden farklıdır. Çünkü burada câriye, ümmü'l-veled olmadan önce veya olduktan sonra ödeme gücünden yoksun olduğunu belirterek akdi bozabilir (feshedebilir). Halbuki yukarıdaki olayda câriyelerden biri ümmü'l-veled olmadan

önce diğerinin hakkından dolayı ödeme gücü olmadığını söyleyerek mükâtebe akdini bozamaz. Onların ikisi bir tek kişi olarak değerlendirilir. Ve sadece birisinin ödeme gücünü yitirmesi bedelin ödenemeyeceği anlamına gelmez; diğeri ödemeyi yapabilir. Görmez misin câriyelerden biri, diğer câriye ödeme gücünün bulunmadığını açıkladıktan sonra mükâtebe bedelini öderse, her ikisi de özgürlüğüne kavuşur. Bu yüzden de diğer câriyeye muhayyerlik hakkı tanınmaz.

Bu câriyelerden biri, bir kız çocuk doğursa ve bu kız büyüdükten sonra efendiden bir çocuk sahibi olsa, ümmü'l-veled statüsüne girmez. Doğan çocuk ise değeri ödenmeden özgürlüğüne kavuşur.

Çünkü kendisiyle mükâtebe akdi yapılan câriye kendisi, çocukları ve torunları özgürlüklerine kavuşsun diye çalışmaktadır. Bu çocuk (câriyenin torunu) özgür olunca zaten câriyenin amacı gerçekleşmiş demektir. Ayrıca câriyenin ödeme gücünden yoksun olduğu ortaya çıksaydı, nesebi sabit olduğu için câriyenin torunu değeri ödenmeden özgürlüğüne kavuşacaktı. Aynı durum ödeme gücüne sahip olsa da geçerlidir. Yukarıda 've bu kız büyüdükten sonra efendiden bir çocuk sahibi olsa ümmü'l-veled statüsüne girmez' sözünün anlamı şudur; Bu kızın mükâtebe akdi konusunda annesine bağlı olduğu hükmü geçersiz duruma gelmez. Çünkü bu kız efendisinden çocuk doğurduğu için ümmü'l-veled sayılsaydı anne amacına ulaşamayacaktı. Görmez misin bu kızı mükâtebe akdinin dışında tutup ümmü'l-veled statüsüne tâbi saysaydık, bedelini ödemekle özgürlüğüne kavuşamayacaktı. Burada gözetilen amaca aykırı bir durum ortaya çıktığı için, mükâtebe akdinin kız hakkındaki geçerliliği kabul edilir ki anne ödeme yaptığında özgürlüğüne kavuşabilsin.

Kendisiyle mükâtebe akdi yapılmış bir câriye, başka bir köle ile mükâtebe akdi yapsa ve bir çocuk doğurduktan sonra ölse, arkasında da hiçbir mal bırakmasa, çocuk annesinin borcuna karşılık çalışır.

Çünkü o annesinin mükâteb olduğu bir dönemde doğmuştur. Ve mükâtebin ödemesi gereken borcun, bu köleden efendisi için çalışma sorumluluğunu düşürmesi düşünülemez. Çünkü bu çalışma da bir borçtur. Mükâtebe bedelini vadesi henüz girmeden buradan ödemek mümkün değildir. Görmez misin câriyenin özgür bir kimseden vadeli bir alacağı olsa bile çocuğunun çalışması
[8/23] gerektiğine hükmedilir. Burada da hüküm aynıdır. Mükâtebe bedelinin vadesi bir yıl olarak belirlenmiş, çocuğun da çalışması gerektiğine hükmedilmişse ve çocuk, mükâteb kölenin bedeli ödeyeceği vade dolmadan veya özgür kişiden olan alacağının vadesi girmeden çalışamaz duruma gelmişse, tekrar kölelik statüsüne döndürülür. Çünkü çocuk annesinin yerine geçmiştir. Eğer anne hayatta iken bedelin ödeme zamanı geldiği halde ödeme yapamamış olsaydı, o da yeniden normal statülü bir köle olacaktı. Başkasında bulunan vadeli alacağına itibar edilmeyecekti. Çünkü câriye bu alacağına ancak vade dolduktan sonra

ulaşabilecekti. Kadının ödemekten âciz olduğunun gerçekleşmesi konusunda, bu alacak vade dolmadan önce yok hükmündedir. Dolayısıyla kadın köleliğe döner. Annesinin ölümünden sonra çocuğun da durumu böyledir. Çocuk köleliğe döndürüldükten sonra câriyenin özgür kişideki alacağı veya mükâtebe akdi yaptığı köleden alması gereken mükâtebe bedeli getirilecek olursa, bunlar efendiye ait olduğu gibi çocuk da onun kölesi olmaya devam eder. Çünkü câriyenin yapmış olduğu mükâtebe akdi, çocuğun hakim marifetiyle tekrar köleliğe döndürülmesinden sonra ortadan kalkmıştır. Bu mallar da efendinin câriyesi kazanmış olduğu için efendiye ait olur.

Allah Sübhânehu ve Teâlâ doğrusunu en iyi bilendir. Dönüş de O'nadır.

KÖLENİN, KENDİSİ VE KÜÇÜK ÇOCUKLARI İÇİN MÜKÂTEBE AKDİ YAPMASI

Bir kimse kölesi ve onun küçük çocuğuyla mükâtebe akdi yapabilir.

Çünkü efendinin hazır olan ve hazır olmayan iki kölesi ile -gaib kölenin kabul etmesi koşuluyla- mükâtebe akdi yapması nasıl câizse, bu da öncelikle câizdir. Çünkü kölenin çocuğuna yakınlığı bir başkasından daha güçlüdür. Ama mükâteb köle çocuk, henüz ergenlik çağına gelmeden veya geldikten sonra mükâtebe bedelini ödeyemez duruma düşerse, yeniden köleliğe döndürülür. Bu durumda çocuk da köleliğe döner. Çünkü küçük çocuklar kazanç sağlayamazlar. Ayrıca çocukların bu durumda herhangi bir borçları yoktur. Borçlu olan babadır. Baba ödeme gücünü yitirdiğinde kölelik statüsüne döner. Ona bağlı olarak mükâtebe akdine girenler de köleliğe döner. Çünkü bir hükmün tâbi olan için sabit olması, o hükmün asıl hakkında da sabit olmasına bağlıdır. Bu durum iki köle ile mükâtebe akdi yapılıp bunlardan birisinin ödeme gücü bulamaması olayından farklıdır. Çünkü burada, kölelerden biri ödeme yapamayınca, borç diğerinden talep edilebilir. Birisinin ödeme gücünü yitirmesi diğerinin de yitirdiği anlamına gelmez. Halbuki üzerinde olduğumuz olayda çocukların ödeme yapmaları talep edilemez. Çünkü baba bir köledir. Çocuklarını herhangi bir şekilde borçla yükümlü kılma yetkisi yoktur. Nasıl ki babanın kabulü ile akit tamam oluyorsa, onun ödemeden âciz olması ile akit de sona erer. Çocuklar yetişip; 'Biz mükâtebe bedelini ödemek için çalışırız' deseler, bu sözleri dikkate alınmaz. Çünkü mükâtebe akdi babanın köleliğe döndürülmesiyle birlikte hükümsüz duruma gelmiştir. Hatta çocuklar baba ödeme gücünü yitirdiğinde ergenlik çağına girmiş olsalar bile hüküm böyledir. Çünkü onların bu akitle ilgili olarak herhangi bir borçları yoktur. Çalışabilecek durumda olup olmamaları sonucu değiştirmez.

Eğer baba arkasında hiçbir mal bırakmadan ölürse çocuklar mükâtebe bedelini taksitli olarak ödemek için çalışırlar.

Kıyasa göre hareket edilseydi bedelin takside bağlanmaması ve bedeli peşin olarak ödemeleri, borcu peşin ödemezlerse köleliğe döndürülmeleri gerekirdi. Bu, tıpkı hazır olan ve gaib bir köle ile mükâtebe akdi yapılıp hazır (akdi yapan) kölenin ölmesi olayında olduğu gibidir. Ancak burada şöyle denilmiştir: Babanın amacına ulaşmasını sağlayacak hususlarda çocukları hakkında da geçerli olacak bir mükâtebe akdini kabul etmesi geçerlidir. Kendisinin özgür olması gibi çocuklarının özgür olmaları da babanın amaçları arasındadır. Yine nasıl ki baba yaşadığı sürece kendisine mükâtebe bedelini ödeyerek amacına ulaşması için bir vade tanınıyorsa çocuklar hayatta kaldıkları sürece onlara da bir süre tanımak gerekir. Çünkü çocukların özgür olmaları da babanın amaçları arasındadır. Halbuki hazır köle ve gaib köle ile yapılan akitte böyle bir şey söz konusu değildir. Çünkü akdi yapan hazır kölenin 'gaib köle özgürlüğe kavuşsun' şeklinde bir amacı yoktur. Buradaki hükmü şöylece açmak mümkündür; Bu çocukların durumu mükâtebe akdinin devam ettiği sürece doğan çocukların durumuna benzer. Çünkü akit döneminde doğan çocuklar mükâteb olarak doğarlar. Bu çocuklar babalarının yaptığı akitle mükâteb köle olmaktadırlar. Ayrıca bu çocuk mükâtebe bedelini taksitli olarak ödemek için çalışır. Bu hükmü şu da güçlendirmektedir: Çocuklar üzerinde velâyet yetkisine sahip olma nedeninin babalık oluşu burada da vardır. Onların özgür olmaları ile efendinin hakkı düşünce (iskat) artık velâyet yetkisine baba sahip olur. Ayrıca baba ile çocuğa yararı olan ve efendiye zararı dokunmayan durumlarda velâyet nedeninin var olduğu kabul edilir. Çocuğun taksitleri ödemek için çalıştığını söylemekte onların yararı vardır.

[8/24]

Çocuklar küçük yaşta oldukları için çalışamayacak durumda iseler tekrar köleliğe döndürülürler.

Çünkü baba arkasında mükâtebe bedelini ödeyecek birisini veya bu ödemenin yapılması için bir para bırakmadan ölünce artık bu bedelin ödenemeyeceği kesinlik kazanmıştır.

Çocuklar bedeli ödemek için çalışabilecek durumda iseler, bunlardan biri çalışıp mükâtebe bedelini ödediğinde kardeşlerine hiçbir şekilde başvuramaz.

Çünkü çocuk onlar adına ödemede bulunmuş değildir. Çocukların bu akitten doğan bir borçları yoktur. Ancak çocuk ödemeyi babası adına yapmıştır. Çünkü borçlu olan odur. Görmez misin bu çocuk babası hayatta iken bedeli ödemiş olsa kardeşlerine başvuramaz. Aynı hüküm babanın ölümünden sonra da geçerlidir.

Eğer babanın başka yerlerde malı bulunduğu anlaşılırsa bu mal, çocukların mirası olur.

Çünkü gerek babalarının gerekse kendilerinin özgürlüklerine kavuşmaları aynı nedene dayanmaktadır. Ancak mükâtebe bedelini ödeyen çocuk yaptığı ödemeye karşılık babasının bıraktığı mirastan bir şey alamaz. Çünkü o bu ödemeyi teberru

olarak yapmıştır. Çünkü babanın ölümünden sonra, baba hayatta iken olduğu gibi bu çocuğun bedeli ödemek gibi bir sorumluluğu yoktur. Ayrıca bu çocuk baba yerindedir. Ancak özgürlüğüne kavuşmak için ödemede bulunmuştur. Mükâtebe bedelini ödemek için elde ettiği kazanç, babanın kazancı gibi kabul edilir. Bu yüzden de yaptığı ödemeye karşılık olarak babasının bıraktığı mirastan bir şey alamaz. Efendi, çocukların her birinden mükâtebe bedelinin tamamını alabilir. Ancak bu çocukların borçlu olması nedeniyle değil, onların babanın yerine geçmeleri ve babanın haklarından olan konularda kabulünün çocukları hakkında geçerli olması nedeniyledir. Bu yüzden efendi sanki başkası yokmuş gibi, sanki çocukların her birinden bedelin tamamını alabilir. Dolayısıyla çocuklardan birisi ölse mükâtebe bedelinde hiçbir indirim yapılmaz. Akit yapılırken o çocuk yokmuş gibi hareket edilir. Çünkü baba ve çocukları hakkında mükâtebe akdi tektir. Bu yüzden de bedelin tamamı efendiye ulaşmadıkça hiçbirisi özgürlüğüne kavuşamaz. Efendi bunlardan birisini özgür kılacak olursa özgür kılınanın payı oranında mükâtebe bedelinde indirim yapılır. Çünkü efendi bunlardan birisini özgür kılınca onun mükâtebe bedelindeki payını almış gibi olur. Ayrıca bu tarz bir uygulama, bedeldeki indirim hepsinin payına teker teker yansıyacağından, onların da yararınadır. Akdi yapan baba bile olsa akit hepsine dayandırılmaktadır. Fakat bu hüküm, mükâtebe akdinin yapıldığı dönem içinde doğup, efendisi tarafından özgür kılınan çocuğun durumundan farklıdır. Bu durumda mükâtebe bedelinde hiçbir indirim yapılmaz. Çünkü çocuk annesine tâbi olarak akde dahil olmuştur. Bedelin bir kısmı tâbi olana karşılık tutulmaz.

Bu çocuklardan biri câriye olup efendi ondan bir çocuk edinseydi, câriye tazminat olarak 'ukr' alır. Bu durumuyla mükâtebe akdinin tarafı olurdu. Ancak bu câriye kardeşlerinin statüsünden dolayı kendisinin ödeme gücünden yoksun olduğunu iddia edemez. Görmez misin kardeşleri mükâtebe bedelini ödeyecek olsalar câriye (olan kız kardeşleri) de özgürlüğüne kavuşur. Baba, mükâtebe akdini [8/25] kendisi hakkında ve yetişkin olan çocuklarının emri olmadan onlar hakkında da geçerli olmak üzere yapmış ise, baba mükâtebe bedelini ödediğinde onlar da özgür olurlar. Ve çocuklarına -ister yetişkin olsunlar ister küçük- başvuramaz. Çünkü babanın yaptığı akit onlara mükâtebe bedeli konusunda herhangi bir sorumluluk yüklemez. Burada baba kendi adına ödemiştir. Çocukları adına değil.

Bir kimse, karı-koca olan kölesi ve câriyesiyle hem kendileri hem de küçük olan çocukları için geçerli olmak üzere bir tek mükâtebe akdi yapsa sonra çocuklardan birisi öldürülse, bu çocuğun değeri tam olarak anne-babaya ödenir. Onlar da bu parayı mükâtebe bedelini ödemede kullanırlar.

Çünkü onlar bu akdi çocukları için de geçerli olmak üzere yapmışlardır. Statüleri de aynıdır; Çünkü hiçbirisinin öldürülen çocuk üzerinde velâyet yetkisi

yoktur. Ayrıca çocuğun değerini efendiye vermek de mümkün değildir. Çünkü çocuk anne-babasının akdi kabul etmesiyle mükâteb statüsüne girmiştir. Dolayısıyla efendinin, çocuğun kazancı ve kendi değeri üzerinde herhangi bir hakkı kalmamıştır. Dolayısıyla çocuğu öldüren kişiden onun değerini alıp ana-babasına vermek zorunludur. Çünkü çocuk hayatta iken onun için harcamalar yapan ana-babasıdır. Çocuğun bakım ve terbiyesi (hidane) konusunda ana-baba daha fazla hak sahibidir. Bu mesele mükâtebe akdi yapıldıktan sonra doğan çocuğun hükmünden farklıdır. Çünkü bu durumda çocuğun değeri sadece anneye ödenir. Çünkü burada çocuğun, mükâteb statüsüne girmesi annesine bağlıdır. Böyle bir durumda da anne tarafı tercih edilir. Çünkü çocuk onun bir parçasıdır. Diğer olayda ise, çocuğun mükâtebe akdine girmesi ana-babanın birlikte yaptığı sözleşme ile olmuştur.

Baba kaybolsa efendi çocuğun çalışarak mükâtebe bedelini ödemesini de isteyemez. Çünkü ana-babanın yaptığı kabul sonucunda çocuk değil, kendileri borçlu olmuşlardır. Onlar hayatta olduğu sürece de çocuğun bedeli borçlanma sorumluluğu olmaz. Ana-babanın, çocuğun kazancı üzerinde herhangi bir hakkı olmaz. Çünkü çocuk, efendinin ana-babayla yaptığı akit dolayısıyla mükâteb statüsüne girmiştir. Mükâteb olan bir kimsenin kazancında ise ana-babasının bir hakkı olamaz. Mükâtebe akdinin devam ettiği dönem doğan çocuğun durumu ise farklıdır. Çünkü bu çocuk annesine tâbi olarak mükâtebe akdine girdiğinden, anne kitâbet bedelini ödemek için çocuğun kazancı üzerinde daha fazla hak sahibidir.

Bu mükâtebe akdinde çocuk ölür ve arkasında mal bırakırsa, öldürülmesi durumunda, değerini yine ana-babasının alması gibi bu mallar ana-babaya kalır.

Çünkü çocuk ana-babasıyla birlikte mükâteb statüsüne girmiştir. Efendinin bu mal üzerinde herhangi bir hakkı yoktur. Fakat ana-baba bu parayı alıp mükâtebe bedelini ödemek için kullanabilir. Efendinin çocuğu özgür kılması durumunda, mükâtebe bedelinden çocuğun payı oranında bir indirim yapılır. Çünkü dediğimiz gibi çocuk akdin kapsamına hedef olarak girer. Ve çocuğun mükâtebe bedelinden ödemesi gereken miktar bu pay ölçüsündedir. Her ne kadar çocuk akdi bizzat kabul etmediği için efendi çocuktan bu parayı ödemesini isteyemese de hüküm budur. Efendi burada, çocuğu özgür kılınca onun mükâtebe bedelindeki payını almış gibi olur. Efendi çocuğu özgür kılmamışsa, ana-babadan biri hayatta olduğu sürece çocuktan mükâtebe bedeli olarak hiçbir şey alamaz. Çünkü ana-babanın çocuk için de geçerli olmak üzere yaptıkları kabul, onu yükümlü kılmaz. Çünkü yaptıkları kabulle asli olarak borçlananlar ana-babadır. Asıl, hayatta olduğu sürece halefiyet hükmü ortaya çıkmaz.

Anne ve baba ölmüşlerse bu durumda hüküm çocuğun küçük veya yetişkin olmasına göre değişir; Mükâtebe akdi yapıldığında çocuk henüz küçük idiyse ana-

babası öldükten sonra mükâtebe bedelini taksitli olarak ödemek için çalışır. Fakat akit yapıldığında yetişkin idiyse, mükâtebe bedelini peşin olarak ödemesi gerekir. Ödemezse (çalışmazsa) eski kölelik statüsüne döner. Bu, hazır olan ve hazır olmayan iki kölenin mükâtebe yapmasına benzer. Çünkü efendinin hakkı düştükten sonra yetişkin çocuk üzerinde köle olan ana-babanın velâyet yetkisi kalmaz. Bu durumda çocuğun ana-babaya göre konumu bir yabancı gibidir. Ana-babanın vefatıyla artık bedelin ödenmesi için tanınan vade bitmiş sayılır. Çünkü bu vade, efendinin talep hakkını geciktirmek için konmuştur. Halbuki çocuk veya onun üzerinde velâyet yetkisi olan biri bu akdi doğrudan kabul etmedikleri için böyle bir talebe de muhatap değildirler. Bu yüzden şöyle diyoruz; Bedeli peşin olarak ödemezse eski kölelik statüsüne döner.

Allah Sübhânehu ve Teâlâ doğrusunu en iyi bilendir. Dönüş de O'nadır. [8/26]

VASÎNİN MÜKÂTEBE AKDİ YAPMASI

Vasî,[7] istihsana göre temsil ettiği küçük yaştaki yetimin kölesiyle mükâtebe akdi yapabilir. Ancak kıyasa göre yapamaz.

Çünkü bu akit, o an için bir yardım (irfak) ama sonuçta bir özür kılma işlemidir.

İstihsânın delili şudur: Vasî, yetimin yararına olan konularda onun yerini alır. Mükâtebe akdi yetim için satım akdinden daha yararlıdır. Çünkü satım akdi yapıldıktan sonra satılan malın bedeli kendisine ulaşmadan yetimin mal üzerindeki mülkiyeti sona erer. Halbuki mükâtebe akdinde köle üzerindeki mülkiyetin sona ermesi için bedelin köle sahibine ulaşması gerekir. Ayrıca bu durumda kölenin nafakasını karşılama sorumluluğu derhal düşer. Kölenin ödeme gücünü yitirmesi dolayısıyla bedel efendiye ulaşmazsa, mükâtebe akdi sona erer. Mükâteb, eskisi gibi köle olur. Dolayısıyla vasî, satım sözleşmesi konusunda yetkili olduğuna göre, mükâtebe akdi konusunda öncelikle yetkili olmalıdır.

Ancak vasî, mükâtebe akdinden sonra köleye kitâbet bedelini bağışlayamaz.

Çünkü bu, onun maliki bulunmadığı bir malı teberru yoluyla vermesi demektir; yaptığı işlem hem kendisi hem de çocuk tarafından geçerli olmaz. Çünkü o, teberru niteliği taşıyan tasarruflarda çocuğun yerini tutamaz.

Vasî, mükâtebe bedelini aldığını ikrar ederse bu ikrarı kabul edilir.

---

[7] **Vasî / الوصيّ**: Bir kimsenin mallarında veya çocuklarının işlerinde tasarruf etmek üzere görevlendirilen kimse. Kendisine "mûsâ ileyh", bu görevi alma işine ise "vesâyet" denir.

Çünkü bedeli ödeme yükümlülüğü onun yaptığı akit sonucunda doğmuştur. Bedeli bizzat kendisi alabilir. Dolayısıyla bedeli aldığına dair ikrarı kabul edilir.

Burada şu şekilde bir itiraz yöneltilebilir; Bedeli ödeme yükümlülüğü vasînin yaptığı akit sonucu olunca, kıyasa göre vasî, mükâteb köle adına bağış yapabilmelidir. Nitekim Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre vasî, köleyi birisine satıp sonra alıcıyı bedeli ödeme yükümlülüğünden ibra edebilir.

Bu itiraza şöyle cevap vermek mümkündür; Vasî, satım akdini yapınca akdin hukuku kapsamına giren konularda akdi kendisi için yapmış gibi değerlendirilir. Bu yüzden çocuk ergenlik çağına girdikten sonra bile vasînin satım akdinin bedelini almak hakkıdır. Halbuki mükâtebe akdinde vasî, yetim adına söz söylemektedir. Bu yüzden çocuk ergenlik çağına girdikten sonra mükâtebe bedelini alamaz. Vasî bağışta bulununca, kendisine ait olmayan bir malı teberru yoluyla vermiş olmaktadır. Ayrıca mükâtebe bedelinin köleye bağışlanması onun özgür kılınması anlamına gelir. Vasî ise özgür kılmaya yetkili değildir. Vasînin mükâtebe bedelini aldığını ikrar etmesi, köleyi özgür kılması anlamına gelmez. Bu ikrar, onun inşa (bir akit kurma) yetkisine sahip olduğu bir hususta gerçekleşmiştir. Vasînin "Ben köleyle mükâtebe akdi yaptım. O da mükâtebe bedelini ödedi" şeklindeki açıklaması kabul edilmez. Çünkü mükâtebe akdinin yapıldığını ve bedelin de ödendiğini ikrar etmek köleyi özgür kılmak anlamına gelir.

Vasî, mükâtebe akdini kurma(inşa) ve bedeli alma yetkisine sahip olduğuna göre, yaptığı ikrarın da geçerli olması gerekmez mi? şeklindeki bir soruya şöyle cevap vermek mümkündür: Vasî, inşa yetkisine sahiptir. Çünkü o yaptığı tasarrufla yetimin mülkiyetine bir şeyler katarken, aynı zamanda mülkiyetinde bazı malların çıkmasına da yol açmaktadır. Halbuki ikrarda bu yoktur.

Vasî mükâtebe akdini yaptıktan sonra bedelin ödendiğini ikrar edince de mi durum aynıdır? sorusuna şöyle cevap verebiliriz: Vasî kitâbet akdi yapmakla, görünüşte yetimin mülkiyetine, mülkiyetinden çıktığı kadar mal girmektedir. Bedeli aldığına dair yaptığı ikrar ise yetimin mülkiyetinden hiçbir şey çıkarmazken bedelin teslim alınması suretiyle bir mülkiyet doğmasını sağlamaktadır.

Vasî, mükâtebe bedelini teslim almak üzere vekil atayabilir.

Çünkü o sahip olduğu velâyet yetkisi dolayısıyla bedeli doğrudan kendisi alabildiğine göre, babanın yapabildiği gibi, bir başkasını bu iş için vekil atayabilir. Vasînin yaptığı mükâtebe akdini, yetim çocuk temyiz çağına geldikten sonra razı olmayarak reddetse bile, akit geçerliliğini korur. Çünkü bu, vasînin velâyet yetkisine sahip olduğu bir dönemde yaptığı bir tasarruftur. Yetim, ergenlik çağına girdikten sonra bile böyle bir işlemi iptal etmeye yetkili değildir. Çünkü vasînin velâyet yetkisinin bulunduğu bir dönemde yaptığı bu işlem, yetimin bizzat yaptığı işlemler gibidir. Ancak mükâtebe bedeli artık vasîye verilmez. Çünkü vasînin bedeli alma yetkisi yetimin naibi olmasından kaynaklanır ; bu niyabet ise artık sona

[8/27]

ermiştir. Artık mükâtebe bedeli, vasînin yaptığı işlem sonucunda doğmayan bir alacak gibi değerlendirilir. Bu borç da çocuk ergenlik çağına girdikten sonra vasî tarafından alınamaz. Çünkü mükâtebe akdi konusunda akdi yapan kişi bir aracı (elçi, sefir)dir. Görmez misin mükâtebe akdi yapmak üzere vekil atanan bir kimsenin, bedeli teslim alma yetkisi olmadığı gibi, akdin konusu olan köleyi teslim etme yetkisi de yoktur. Vekil, çocuk ergen olduktan sonra akdin asli sonucu olan "bedeli alma" yetkisine sahip değildir. Bu hak ergenlik çağına girdikten sonra yetime aittir. Mükâteb köle ancak ödemeyi çocuğa veya vekiline yapmakla özgürlüğüne kavuşur.

Hakim, mükâtebe akdini yapan vasîyi azledip onun yerine başka birisini vasî atarsa mükâtebe bedelini alma yetkisi ilk vasîye değil ikinciye ait olur.

Dolayısıyla köle ödemeyi ilk vasîye veya yetime yapacak olsa özgürlüğüne kavuşamaz.

Vasî iki tane ise, Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre vasîlerden biri diğerinin izni olmadan mükâtebe akdi yapamazken, Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre yapabilir. Bu mesele vasîlerden birisinin yetime ait bir köleyi satmasına benzer. Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) vasîlerin her birisinin tek başlarına hareket edemeyeceklerini savunurlar. Çünkü baba bu iki vasînin görüşlerini kendi görüşü yerine koymuştur. Ayrıca iki kişinin birlikte elde ettiği fikir, kesinlikle tek kişinin fikri gibi olamaz. Ebû Yusuf (rh.a.) ise vasînin, sahip olduğu velâyet yetkisi dolayısıyla tasarrufta bulunduğunu ve vasîlerden her birisinin tam bir velâyet yetkisine sahip olduğunu savunur.

Vasî, köleyi bedelsiz olarak özgür kılamadığı gibi bedel karşılığı da özgür kılamaz.

Çünkü köle böyle bir teklifi kabul ettiğinde yetimin mülkiyetinden çıkar. Bedel hiçbir şeyi olmayan kölenin zimmetinde borç olarak bulunur. Vasî, köleyi yine kölenin kendisine mal karşılığı satamaz. Çünkü bu, sonuçta bedel karşılığı köleyi özgür kılmak (itk ala-mal)tir. Görmez misin köle yapılan teklifi kabul eder etmez, mükâtebenin aksine henüz bedeli ödemeden özgürlüğüne kavuşur.

Mirasçılar yetişkin iseler, ister gaib ister hazır olsunlar, vasînin onların kölesi ile mükâtebe akdi yapamaz.

Çünkü onun yetişkin mirasçılar üzerinde velâyet yetkisi yoktur; sadece onlar için malı korumakla yükümlüdür. Bu yüzden vasî, malı korumaya yönelik bir takım tasarruflarda bulunabilir. Mükâtebe akdi ise malı koruma kapsamında değerlendirilemez. Görmez misin o taşınmaz malları da satamaz.

Muhammed (rh.a.) konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir: "Yetişkin olmaları durumunda olduğu gibi mirasçılar ergenlik çağına ulaşmışlarsa vasînin

onların kölesiyle mükâtebe akdi yapması yine câiz değildir. Görmez misin mirasçılar kendileri mükâtebe akdi yapabilirler. Vasînin velâyet yetkisi ancak çocuğun bizzat kölelerle ilgili tasarruflarda bulunma yetkisinin olmadığı zamanda mümkündür.

Mirasçıların bir kısmı yetişkin olup vasînin yaptığı mükâtebe akdine onay (icazet) vermezlerse yapılan akit câiz olmaz.

Çünkü vasînin yetişkin mirasçıların payında bir yetkisi yoktur.

Küçük çocuklardan biri ergenlik çağına girdikten sonra kendi payında mükâtebe akdi yaparsa diğerleri bu akdi bozbilirler (feshedebilirler).

Böyle bir şeyi vasî yaptığında da hüküm böyledir.

Mirasçılar küçük ve ölen miras bırakan (muris) borçlu ise vasînin terikede bulunan bir köleyle mükâtebe akdi yapması câiz değildir. Borcun terikeden daha az olması bu durumu değiştirmez.

Çünkü terike üzerinde alacaklı öncelikle hak sahibidir. Alacaklının hakkı tamamen ona ulaştırılmadıkça mirasçılara terikeden hiçbir şey verilmez. Ayrıca yapılan mükâtebe akdini alacaklıya onaylatmak da mümkün değildir. Çünkü ne vasînin ne yetimin ne de ölen murisin alacaklı üzerinde velâyet yetkisi bulunmamaktadır. Çünkü yetim ancak borç tamamen ödendikten sonra terikeye sahip olacaktır. Ölen murisin de böyle bir yetkisi yoktur. Çünkü zimmetinin borçtan kurtarılması gerekir. Halbuki mükâtebe akdi yapılması durumunda bu gecikecektir. Dolayısıyla vasînin yaptığı mükâtebe ancak alacaklı terikedeki hakkını tamamen aldıktan sonra câiz olur. Geçerlilik kazanır. Çünkü engel, alacaklının
[8/28] terike üzerinde hakkıdır. Bu engel, alacağın tamamen verilmesinden sonra ortadan kalktığı için akit de yürürlüğe girer. Terikede borç yerine üçte birlik bir vasiyet bulunsa yine aynı hüküm uygulanır. Çünkü vasînin, kendisine vasiyette bulunulan (musa leh) kişi üzerinde bir yetkisi yoktur. Bu yüzden musa lehin payı tutarında, mükâtebe akdi yapamaz. Kölenin üçte biri vasiyet sonucunda artık onun olmuştur. Dolayısıyla mirasçıların bazılarının büyük olmaları durumunda olduğu gibi vasînin o payda yaptığı mükâtebe akdi uygulanamaz.

Mal olarak sadece birkaç tane kölesi olan bir kimse mallarının üçte birisini vasiyet etse ve arkasında yetim çocuklar bırakarak ölse, vasî kölelerden biriyle mükâtebe akdi yapsa, bu köle de mükâtebe bedelini ödese köle, mirasçıların payı olan üçte ikilik bölüm içinde özgürlüğüne kavuşur.

Çünkü kölenin üçte ikisi mirasçılara aittir. Vasî de mükâtebe akdini onların yerine yapmıştır. Çocuklar ergenlik çağında olup mükâtebe akdini kendileri yaparak bedeli alsalardı köle yine onların payı oranında özgürlüğüne kavuşacaktı. Bu işlemi vasînin yapması durumunda da aynı hükümler geçerlidir. Bu durumda

lehine vasiyet edilen (musa leh), mükâteb köledeki payını alır. Çünkü kölenin üçte biri vasiyeti yapan kişinin ölümüyle onun olmuştur. Köle, mükâtebe bedelini kazancından ödeyecektir. Bu kazancın üçte biri ise musa lehin hakkıdır. Ayrıca musa leh bu hakkını vasîden alabileceği gibi, köledeki payını eğer zenginseler mirasçıdan da isteyebilir. Çünkü köleyi özgür kılanlar onlardır. İki ortaktan zengin olanı köleyi özgür kılacak olursa diğer ortağın payını ödemekkle yükümlüdür. Çocukluk ise zengin olmaya engel olmadığı gibi, bir köleyi özgür kılma durumunda diğer hak sahiplerinin paylarını ödeme sorumluluğuna da engel değildir. Kitabu'l-İtâk'ta (Köle özgür kılma konusunda) köleliğin, özgür kılma sorumluluğu (zamanu'l-ıtk) engellemediğini belirtmiştik. Dolayısıyla çocukluğun bu sorumluluğa engel olmadığı öncelikledir. Çünkü kölelik, mülkiyet kurabilme özelliğine ters düşerken, çocukluk böyle bir özellikle çelişmez. Ancak musa leh, köledeki payını vasînin ödemesini (tazmin) isteyemez. Çünkü vasî, mirasçıların adına hareket ettiği için, ergenlik çağına girmiş yetimlerin vekili gibi değerlendirilir. Ayrıca köleyi özgür kılan da o değildir. Halbuki ödeme sorumluluğu özgür kılana aittir.

Allah Sübhânehu ve Teâlâ doğrusunu en iyi bilendir. Dönüş de O'nadır.

GEBE CARİYEYLE MÜKÂTEBE AKDİ YAPMAK

Bir kimse gebe olan câriyesi ile mükâtebe akdi yaptığında, ister belirtsin ister belirtmesin, annenin karnındaki çocuk da, -câriyenin satılmasında olduğu gibi- bu akde dahil olur.

Çünkü çocuk annenin bir parçasıdır. Ayrıca câriye mükâtebe akdinden sonra gebe kalıp çocuğu doğurmuş olsaydı, bu çocuk da akde dahil olacaktı. Öyleyse akit sırasında var olan çocuğun bu akde dahil olması öncelikle gerekir.

Efendinin anne karnındaki çocuğu hariç tutarak câriye ile mükâtebe akdi yapması, anne karnındaki bebeği istisna ederek câriyeyi satmasında olduğu gibi câiz değildir.

Çünkü efendi, câriyenin karnındaki çocuğu istisna etmekle onun kendisine ait olmasını koşul koymaktadır. Bu ise akdin özüne yerleşen geçersiz (fâsid) bir koşuldur. Böyle bir koşul akdi geçersiz kılar. Bu tıpkı câriyenin kendisine hizmet etmesini veya onunla ilişkiye girebilmeyi koşul koyması gibidir.

Efendinin anne ile değil de onun karnındaki çocuk ile mükâtebe akdi yapması da sırf anne karnındaki çocuğu satması gibi değerlendirildiğinden câiz olmaz.

Çünkü anne karnındaki çocuk, onun bir parçasıdır. Onunla doğrudan mükâtebe akdi yapılamaz. Ayrıca bu akit ancak kabul beyanıyla tamamlanır. Halbuki anne karnında bulunan cenin böyle bir beyanda bulunamaz. Ayrıca hiç

kimsenin çocuk adına akdi kabul etme yetkisi yoktur. Bu noktada anne ve başkaları eşittir. Çünkü akdi kabul eden, naib olamaz. dinî bakımdan, bir başkasına ancak o kişinin yapabileceği hususlarda vekil olunabilir.

[8/29] **Gebe olan câriye ile mükâtebe akdi yapıldıktan sonra câriye doğum yapıp ölse, çocuk annesinin yaptığı akdin bedelini taksitlerle ödemek için çalışır.**

Çünkü çocuk, annenin bir parçasıdır mükâtebe hükümleri anne hakkında sabit olduktan sonra ondan ayrılmıştır. Böyle bir parçanın bulunması durumunda annenin borcu varsa, taksitli ödeme devam eder. Çünkü o, annenin yerini alan bir parçasıdır. Anne ise hayatta iken hem borcunu hem de mükâtebe bedelini ödemek için çalışacaktı. Buna göre eğer çocuk borçtan önce mükâtebe bedelini öderse özgürlüğüne kavuşur. Alacaklılar, istihsana göre, onu kendileri için çalışıp borcunu ödemesi için zorlayabilirler. Ancak kıyasa göre çocuk özgürlüğüne kavuşamaz. Çünkü çocuğun, annenin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kazançları annenin kazancı gibi değerlendirilir. Mükâtebe bedelinden önce diğer borcun ödenmesi gerekir. Çünkü normal borç, mükâtebe borcuna göre daha kuvvetlidir. Görmez misin ödeme gücü yitirilse bile borçluluk durumu devam eder.

Ancak Muhammed (rh.a.) istihsan deliline dayanarak şöyle demiştir; Burada çocuk annenin yerine geçmiştir. Anne ise hayatta iken borçtan önce mükâtebe bedelini ödeyecek olsa özgürlüğüne kavuşacaktı. Halbuki alacaklılar ondan borçlarını isteme hakkına sahiptirler. İşte çocuğun bedeli ödemesi durumunda da aynı hükümler geçerlidir. Çünkü çocuğun zimmeti annenin zimmetinin yerine geçmiştir. Bu yüzden de çocuk var olduğu sürece taksitle devam edecektir. Gerek mükâtebe borcu gerekse normal borç artık onun zimmetine geçmiştir. Bu borçlardan herhangi birisini ödeyecek olsa ödemesi geçerlidir. Mükâtebe bedelini ödemesi durumunda, diğer alacaklıların, efendinin aldığı bu bedel üzerinde bir hakları olamaz. Çünkü onların hakları çocuğun zimmetindedir ve çocuğun kendileri için çalışmasını talep edebilirler. Nitekim anne hayatta iken mükâtebe bedelini ödeyecek olsa yine aynı hükümler uygulanacaktı.

Eğer çocuk mükâtebe bedelini ödeyemeyecek durumda ise hakim onu eski statüsüne döndürür. Alacaklılara olan borcunun ödenebilmesi için satılır. -Anne hayatta iken bedeli ödeyemeyecek durumda olsaydı yine aynı hüküm uygulanacaktı-. Çünkü borç kölenin zimmetinde sabittir. Kölenin zimmetinde bulunan borç, onun bedeni değerine bağlıdır; borcu ödeyemediği zaman satılarak alacaklıların hakkı ödenir. Efendi köleden bedel olarak bir şeyler almışsa, bu hayatta iken annesinden aldığında olduğu gibi, kendisine aittir. Çünkü efendi alacaklılardan herhangi biri gibidir. Mükâteb köle ise alacaklılardan dilediği birisine ödeme yapabilir. Bu durumda -mükâteb ister özgürlüğüne kavuşsun isterse bedeli

ödeyemeyerek eski statüsüne dönsün- para, bu parayı alana ait olur. Çünkü mükâteb köle, elde ettiği kazançla borcunu ödeme hususunda özgür gibidir.

Eğer çocuk hata ile öldürülürse anne, katilin âkılesinden[8] diyet (tazminat) alır. Alınan bu tazminat ile önce borç ödenir.

Çünkü çocuğun canının karşılığı, onun elde ettiği kazanç gibi değerlendirilir. Annenin aldığı bu tazminat, ihtiyacını karşılaması bakımından kendi malı gibidir. Bu paradan önce normal borç sonra da mükâtebe borcu ödenir. Çünkü ölümle zimmet ortadan kalkınca borçlar artık geride bırakılan mallardan karşılanır. İlk olarak mükâtebe bedeline göre daha güçlü olan borç sonra da mükâtebe bedeli ödenir. Artan mal ise annenin mirasçılarına değil çocuğun mirasçılarına kalır. Çünkü mükâtebe bedeli ödenince anne de çocuk da özgürlüklerine kavuşmuş olurlar. Anne ise çocuğun canının karşılığı ile kazancından ihtiyacını karşılayacak kadarını aldıktan sonra artan malda hak sahibi olamaz. Görmez misin çocuk hayatta olsaydı artan mal kendisinin olacaktı. Öldükten sonra da bu mal mirasçılarına verilir. Burada câriye gebe iken onunla mükâtebe akdi yapılmış olması ile çocuğun mükâtebe akdinin devam ettiği dönemde doğması arasında fark yoktur.

Anne borcunun ödenmesini sağlayacak kadar bir mal bırakıp vefat etse ve efendi bu maldan mükâtebe bedelini alsa, ödemeyi çocuk yapmışsa anne de çocuk da özgürlüğüne kavuşur.

Çünkü çocuk annesinin halefidir; onun yaptığı ödeme annesinin yaptığı ödeme gibidir. Ancak alacaklılar bu mal üzerinde öncelikli olarak hak sahibi oldukları için, efendiye ödenen parayı ondan alabilirler. Çünkü anne ölünce (zimmet ortadan kalkacağından) alacaklıların hakkı onun bıraktığı mala geçmiştir. -Nitekim özgür bir kimse öldüğünde alacaklıların haklarını onun malına geçer.- Ayrıca bu alacaklıların haklarını karşılamak efendinin hakkına göre daha da önceliklidir. Çocuk, onların haklarını iptal edemez. Bu yüzden alacaklılar malı efendiden alırlar ama efendi mükâtebe bedelini almak için çocuğa başvurabilir. Fakat (anne ve çocuğun) özgürlüklerine kavuşmaları verilen bedelin başkasına ait olduğunun anlaşılması gibi geçerliliğini korur. Ancak anne mal bırakmadan ölmüş ve mükâtebe bedelini çocuk kendi kazancından ödemişse durum farklıdır. Çünkü burada alacaklılar ile efendinin çocuğun zimmetinde bulunan hakları eşittir. Çocuk mükâtebe akdi konusunda annesinin yerine geçmiştir. Kazancından sadece alacaklılardan bir kısmının borcunu ödeyebilir. [8/30]

---

[8] **Âkıle / العاقلة** : Sözlükte diyet manasına olan "akl"den türemiş bir kelime olup "diyet ödeyen topluluk" anlamına gelir. Dini bir terim olarak; bir kasıt olmaksızın işlenen cinayetin diyetini ödemekle yükümlü olan kişilerdir. Bunlar genelde katilin, kabîle ve aşiret gibi mensubu bulunduğu topluluk fertleridir.

Eğer efendi, çocuk ödemede bulunmadığı halde annenin bıraktığı malı alacak olursa çocuk özgürlüğüne kavuşamaz.

Çünkü bu mal alacaklılarındır. Efendi ise bu şekilde mükâtebe bedelini almış sayılmadığı gibi gasıb olur. Ama çocuğun ödemesi durumunda hüküm farklıdır. Çünkü o zaman çocuk mükâtebe bedelini başkalarının hak sahibi olduğu bir malla ödemiştir. Görmez misin câriyenin elinde gasbedilmiş bir mal bulunsa ve efendi de bu malı ondan gasbetse, câriye özgürlüğüne kavuşamaz. Ama bu malı mükâtebe bedeli olarak öderse özgür olur. Annenin ölümünden sonra da aynı hüküm geçerlidir.

Eğer hakim, câriyenin borçlu olduğunu bilmeden mükâtebe bedelini efendiye verirse câriye de çocuğu da özgrlüğüne kavuşur.

Çünkü hakimin ödemesi çocuğun ödemesi gibidir. Hatta ondan daha güçlüdür. Çünkü, birisi öldükten sonra onun yerine geçen onun malından borcunu ödeme yetkisine sahip olduğu gibi, hakim de sahiptir.

Efendi, çocuğu anne hayatta iken özgür kılarsa çocuk özgürlüğüne kavuşur. Ama câriyenin ödeyeceği mükâtebe bedelinde hiçbir indirim yapılmaz.

Çünkü çocuk tamamen anneye tâbidir. Mükâtebe bedelinden hiçbir kısım çocuğa karşılık tutulmaz. Çünkü mükâtebe akdi yapılırken bu çocuk akdi kabul ehliyetine sahip değildir; bu çocuk mükâtebe akdinin devam ettiği dönem içinde doğan çocuk gibidir.

Anne hiçbir mal bırakmadan ölür ve efendi çocuğu özgür kılarsa, bu özgür kılma geçerlidir.

Çünkü o annenin yerine geçmiştir. Nitekim efendi anneyi özgür kılmış olsaydı bu özgür kılma geçerli olacaktı. Kadın birilerine borcu olsa ve alacaklıların hakkı onun zimmetinde devam etse hüküm yine aynıdır. Çocuğun özgür kılınması durumunda da aynı hükümler geçerlidir. Çünkü mükâtebe akdi geçerliliğini koruduğu sürece alacaklıların hakkı çocuğun zimmetiyle değil kazancıyla ilişkilidir. Efendi, çocuğu özgür kılınca alacaklıların haklarının mahallinden bir şey yok olmayacağına göre, bu özgür kılma işleminin geçerli olması gerekir. Yine aynı nedenle efendi, alacaklılara haklarını ödemekle yükümlü değildir. Ancak çocuk borcunu ödeyebilmek için özgür kılınmadan önce olduğu gibi alacaklılara çalışır.

Bir kimse, gebe olan veya akit sonrasında gebe kalan câriyesiyle mükâtebe akdi yapıp, çocuğu doğurmadan önce câriyenin yarısını özgür kılarsa aynı oranda çocuk da özgür kılınmış olur.

Çünkü cenin (anne karnındaki bebek) anneye tâbidir. Bir hüküm asıl hakkında sabit olunca ona tâbi olan şeyler için de geçerli olur. Bu yüzden anne hangi oranda özgür kılınmışsa çocuk da o kadar özgür kılınmış olur. Bu durumda Ebû Hanîfe

(rh.a.)'ye göre anne muhayyerdir; dilerse mükâtebe bedelinin yarısını, dilerse değerinin yarısını ödemek için çalışır. Çünkü ona göre özgür kılma işlemi bölünebilir. Câriye ise bu iki yoldan biriyle özgürlüğüne kavuşmakla karşı karşıyadır. İstediğini seçer.

Eğer câriye doğum yaptıktan sonra ölürse çocuk, annesinin yapmakla yükümlü olduğu hususları yerine getirmeye çalışır.

Çünkü çocuk, annesi hangi yolu seçerse seçsin onun yerine geçmiştir. Çocuk mükâtebe akdinin devamı sürecinde doğduğu için annenin sorumluluklarını yerine getirmek için çalışır; kendi bedeni değeri karşılığında çalışmaz. Çünkü kendisinin de yarısı özgür kılınmıştır. Ama bu özgür kılma anneye tâbi olduğu için gerçekleşmiştir. Dolayısıyla çocuk, anneye bağlı olarak sorumlu olduğu hususlarda birinci derecede sorumlu sayılamaz.

Câriye borçlu ise çocuğun bu borcun tamamını ödemek üzere çalışması gerekir.

Çünkü çocuk, mükâtebe bedelini ve borcu ödeme gibi annesinin yapmakla sorumlu olduğu hususlarda onun yerine geçmiştir. Çünkü çocuk, ancak annesi özürlüğüne kavuştuğu zaman özgür olabilir. Dolayısıyla böyle bir çocuk ile mükâtebe akdinin yapıldığı bir dönem içinde doğan çocuğun statüleri aynıdır.

Efendi, çocuğu özgür kılsa bile çocuğun alacaklılara ödemesi gereken borç düşmez. [8/31]

Çünkü çocuk, annesinin halefi olduğu için, borç kendi zimmetinde sabit olmuştur. Borcu çalışarak ödemesi gerekmektedir. Öyleyse bu borç, efendi, anneyi özgür kıldığı zaman düşmeyeceği gibi çocuğu özgür kıldığı zaman da düşmez.

Bu çocuk, kız olup efendiden gebe kalsa ve sonra efendi ölse bu câriye ümmü'l-veled olacağından özgürlüğüne kavuşur.

Çünkü bu câriye efendisiyle mükâtebe akdi yapmış biri gibidir. Annesinin borçlarını ödemek için çalışması gerekir. Nitekim efendi hayatta iken, anne câriyeyi özgür kılmış olsaydı yine aynı hüküm geçerli olacaktı. Ancak bu câriyenin mükâtebe bedelini ödemek için çalışması gerekmez. Çünkü onun mükâtebe bedelini ödemek için çalışması özgürlüğünü elde etmek içindir. Halbuki efendi ölünce zaten özgür olmuştur. Ayrıca efendi, anne öldükten sonra câriyeyi özgür kılmakla mükâtebe bedelini ödemekten onu ibra etmiş olur. Görmez misin anne hayatta iken onu özgür kılmış olsaydı anneyi mükâtebe bedelinden ibra etmiş olacaktı. İşte çocuğun durumu da aynı anne gibidir. Ve özgür kılmanın ihtiyari olarak yapılması ile ümmü'l-veled olarak gerçekleşmesi arasında fark yoktur.

Bir kimse câriyesi ile mükâtebe akdi yaptıktan sonra câriyenin bir çocuğu olsa, çocuğun bedenine bir zarar verilse, alınacak tazminat veya elde ettiği kazanç tamamen anneye ait olur.

Çünkü çocuk mükâtebe akdi konusunda anneye bağlı (tâbi) olduğu için çocuğun kazancı ve bedenine zarar verilmesi durumunda ödenecek tazminat (erş) da annenin olur. Çocuk yetişkin olsa bile bunların anneye verilmesini engellemez.

Anne ve çocuk birlikte özgür kılınır ve sonra anne ölürse, bu mallar ondan miras olarak kalır. Annenin bu malları almış olması veya almaması durumu değiştirmez. Ancak çocuğun anne öldükten sonra kazandığı malların hükmü farklıdır.

Çünkü asıl var iken tâbinin bir önemi olmaz. Dolayısıyla çocuğun kazancı annenin kazancı gibi değerlendirilir. Şayet anne bir şeyler kazanıp özgür kılındıktan sonra ölseydi, bu mallar ondan miras olarak kalırdı. Malların kendi elinde bulunması ile başkasının elinde bulunması arasında hüküm bakımından bir fark yoktur. Ancak anne öldükten sonra asıl ortadan kalkmış ve çocuk, annesinin mükâtebe bedelini ödeyerek özgürlüğüne kavuşma ihtiyacı konusunda ona halef olmuştur. Bu yüzden, mükâtebe bedeli ödendikten sonra elde ettiği kazançlar artık çocuğa aittir.

Eğer çocuk özgür kılındıktan sonra bedeninde açılan yara dolayısıyla ölürse, çocuğun değeri tamamen anneye ödenir.

Çünkü zararı veren (yaralayan) kişi onu öldürmüş sayılır. Hak sahibi olan anne değişmeyince, yaranın ölüme götürdüğü olgusu değişmez. Dolayısıyla yaralayan kişi artık katil olduğuna ve çocuk da yaralandığı sırada mükâteb statüsünde bulunduğuna göre katil, çocuğun değerini ödemekle yükümlüdür. Bu para ise tamamen anneye aittir. Çocuk geride mal ve özgür mirasçılar bırakarak ölse, sonra bu malı almadan anne de ölse ve miras olarak hiçbir şey de bırakmamışsa, anne bu mal üzerinde de hak sahibi olur. Çünkü bu haklar o sağ iken gerçekleşmiştir. Annenin hakları ölümüyle düşmez. Ancak efendi, câriyeye ödenecek olan bu paradan mükâtebe bedelini alır. Artan miktar câriyeye miras olarak kalır.

Mükâtebe akdi yapmış bir câriyenin çocuğu da alış-veriş yapabilir.

Çünkü o da annesi gibi mükâtebe akdinin içindedir. Her ne kadar mükâtebe akdine anneye bağlı (tâbi) olarak katıldığı için kazandıkları ona ait olsa da, çeşitli tasarruflarda bulunabilir. Çocuk borçlanmış sonra da annesi ölmüşse, bütün borçları ödemek için çalışması gerekir. Çocuk para kazanırsa, kendi borcu ve annesinin borcu bu paradan ödenir. Çocuk ayrıca mükâtebe bedelini ödemek için çalışır. Çünkü o borçluluğuna ek olarak annesinin ölümü ile onun yerine geçmiştir. Bu yüzden annesinin sorumlu olduğu bütün işlerle yükümlüdür. Çocuk ölecek olursa önce kendi borcu ödenir. Çünkü çocuğun kendi borcu, bizzat yaptığı bir işlem sonucu doğması bakımından da daha güçlüdür. Dolayısıyla önce kendi borcu, sonra da annesinin borcu elde ettiği kazançtan ödenir. Gömez misin mükâtebe akdi yapmış bir câriye, ticaretle uğraşması için izin verdiği kölesi borçlandıktan sonra ölse kölenin alacaklıları câriyenin alacaklılarına göre kölenin

[8/32]

rakabesi üzerinde daha fazla hak sahibi olurlar. Çocuğun durumu da aynıdır. Çünkü çocuğun kazancı kendi ihtiyaçları karşılandıktan sonra câriye(anne)ye aittir. Çünkü bir malı kazanan kişinin ihtiyaçlarını o kazançtan gidermesi, başkalarının ihtiyaçlarına göre daha önceliklidir.

Kendisiyle mükâtebe akdi yapılmış bir câriyenin doğurduğu kız, büyüdükten sonra dinden çıkıp dârülharbe sığınır ve sonra müslümanlar tarafından esir edilirse fey' hükümlerine tâbi olmaz.

Çünkü o annesine bağlı (tâbi) olarak mükâtebe akdine girmiştir. Mükâteb bir câriyeye de esaret nedeniyle malik olunamaz. Ancak, tevbe edene veya ölene kadar hepsedilir. Nitekim onun yaptığını anne câriye yapsa aynı hükümler uygulanır. Bu ve benzeri hükümler, "Bir kimse başkası için de geçerli olmak üzere mükâtebe akdi yapamaz" görüşünü savunan bazı Hanefi âlimlerinin yanıldıklarını gösterir. Çünkü bu kız gerçekten mükâtebe akdine girmeseydi "fey" hükümlerine tâbi olarak esir edilecekti. Eğer mükâtebe akdini yapan anne, arkasında mükâtebe bedelini ödeyecek mal bırakmadan ölürse hakim kızı hapisten çıkararak annesinin borcunu ödemesi için çalışmasını sağlar. Çünkü kızın hapsedilmesi kanun (şeriat) hakkı içindir. Halbuki anne câriyenin ve efendinin bu kız üzerindeki ve çalışmasındaki hakları şeriatın hakkından daha önceliklidir. Görmez misin câriye dinden çıkacak olsa hapsedilmez. Efendisine verilir. Efendi de onu hizmetinde kullanır ve hapseder. Aynı şekilde burada kız hapisten çıkarılır ki annesinin sorumlu olduğu işleri yapsın.

Mükâteb bir câriye bir çocuk doğursa bu çocuk annesini öldürse bu, câriyenin öldürülmesi ölmesi gibidir. Çocuğun, işlediği bu cinayet dolayısıyla tazminat ödemesi gerekmez.

Çünkü çocuk onun bir parçasıdır. Kadın bu durumda sanki kendi kendisini öldürmüş gibidir. Ayrıca çocuk başka birisini öldürmüş olsaydı, doğan tazminat (diyet) borcu çocuğun kazancından verilecekti. Halbuki çocuğun kazancı zaten annesinindir. Şayet çocuğun anneyi öldürmesi nedeniyle anne tazminat alacak olsaydı bu malı yine kendi hakkından almış olacaktı. Bunun ise hiçbir yarar sağlamadığı açıktır.

Eğer anne birisini yaralar veya öldürür ancak hakkında karar verilmeden ölürse, çocuk hem bu suç dolayısıyla doğan tazminat hem de mükâtebe bedelini ödemek için çalışır.

Çünkü o annesinin yerine geçmiştir; anne ise hayatta olsaydı bunları ödemek için çalışacaktı. Çocuğun ödeme gücünden yoksun olması durumunda ise şu ihtimaller vardır: Eğer hakim cinayete maruz kalanları yakınları için çocuğun bedeni değerini (kıymetini) almaları hükmünü vermişse, bu durumda çocuk borçlu kabul edilir. Bu borcun ödenebilmesi için satılır. Ancak hakim ölenin yakınları lehine herhangi bir hüküm vermemişse, işlenen suç dolayısıyla doğan ödeme

yükümlülüğü, çocuğun ödeme gücünden yoksun olması nedeniyle düşer. Nitekim hakim hüküm vermeden önce, hayatta olan anne ödeme gücünü kaybedip sonra ölseydi yine aynı hüküm uygulanacaktı. Çünkü maktülün yakınlarının hakkı câriyenin bedeni değerindedir. Bu hak ancak hakimin verdiği hükümle câriyenin zimmetinde borç olur. Fakat henüz hüküm verilmeden câriye ölecek olursa yakınların hakkı da düşer. Çünkü haklarını elde edebilecekleri mahal (câriye) artık yoktur. Çocuğun durumu da böyledir.

Allah doğrusunu en iyi bilendir.

İKİ KİŞİNİN ORTAK MÜKÂTEBE AKDİ YAPMASI

İki kişi ortaklaşa malik oldukları bir köleyle tek bir mükâtebe akdi yapsalar, köle bunlardan birine mükâtebe bedelindeki payı oranında ödemede bulunsa, mükâtebe bedelinin tamamını ikisine de ödemedikçe özgürlüğüne –ödediği miktar tutarında da olsa-kavuşamaz.

Çünkü bu köle ile bir tek akit yapılmıştır. Bedelin bir kısmını ödemekle ödediği miktar tutarında özgürlük kazanamaz. Nitekim köle bir kişiye ait olduğunda da aynı hüküm geçerlidir. Çünkü kölenin ödediği malı bu ortaklardan sadece birisine ait olamaz. Diğerinin ödenen miktarın yarısını alma hakkı vardır. Çünkü onların bedel üzerindeki hakları aynı nedenle doğmuştur. Çünkü bu bedel ortaklaşa sahip oldukları bir malın karşılığıdır. Dolayısıyla kölenin onlardan sadece birine ödeme yapması her ikisinin birden ödemede bulunduğu anlamına gelir.

Ortaklardan biri köleyi özgür kılsa yaptığı bu işlem geçerlidir.

Çünkü o kendi payına maliktir. Mükâtebe akdinden önce olduğu gibi mükâtebe akdinden sonra da köleyi özgr kılma hakkına sahiptir.

[8/33] **Yine ortaklardan biri mükâtebe bedelindeki payını köleye bağışlasa veya onu bu yükümlülükten ibra etse köle özgürlüğüne kavuşur.**

Çünkü özgür kılan ortak, kölenin tamamına malik olsaydı, köleyi mükâtebe bedelinin tamamından ibra ettiğinde onu özgür kılmış olacaktı. İşte bunun gibi bu ortak kölenin bir kısmına malik olduğunda köleyi, mükâtebe bedelindeki alacağı oranında ibra edince, köle bu oran miktarında özgürlüğüne kavuşur. Tıpkı kölesine 'sen özgürsün' demesi durumunda olduğu gibi. Ancak kendi payını alırsa hüküm değişir. Çünkü bu ortak bağış ve ibra yoluyla sadece kendisine ait olan paydan vazgeçince mükâteb kölenin zimmeti bu pay tutarında borçtan kurtulur. Ama aldığı pay sadece kendisine ait değildir. Diğer ortağın da bunda hakkı vardır. Dolayısıyla köle yaptığı bu ödeme ile efendilerden birine olan borcundan tamamen kurtulmuş olmaz. Ortaklardan biri, bedelin bir kısmını onu kabzeden ortağa bırakacak olsa veya diğer ortağın izni ile kendi payını kabzetse hüküm yine böyledir. Çünkü bu şekilde kabzedilen malın tamamen bir kişiye bırakılması uygun

değildir. Hatta köle bu ödemeden sonra ödeme gücünü yitirecek olsa alınan mal ortaklar arasında yarıyarıya paylaştırılır. Çünkü bir ortak sanki, diğerine bedelin bir kısmını bırakırken kölenin zimmetinde geriye kalan borcu da kendisinin almasını koşul koymuştur. Ancak bu koşulun uygulanması, kölenin ödeme gücünü yitirmesi nedeniyle mümkün olmazsa diğer ortağa bıraktığı miktarın yarısı oranında başvurabilir. Tıpkı havale kabul eden kişinin, iflas etmiş olarak ölmesi durumunda, havaleyi yapan asıl borçlunun, borcu ödemekle yükümlü olması gibi.

Mükâteb köle efendilerden biri kendisini özgür kıldıktan sonra muhayyerdir;

a) İsterse ödeme gücünü yitirdiğini açıklar. Bu durumda (özgür kılmayan) ortak, Ebû Hanîfe (rh.a.)' ye göre muhayyerdir. (Özgür kılan ortak zenginse) isterse kendi hakkını ödettirir. İsterse köleyi geriye kalan borcunu (değerinin yarısı) ödemesi için çalıştırır. Veya özgür kılabilir. Ama özgür kılan ortak zengin değilse, köleyi çalıştırmak veya özgür kılmak arasında muhayyerdir. Çünkü köle ödeme gücünün bulunmadığını açıklayınca mükâtebe akdi geçersiz (münfesih) hale gelir. Bu köle, efendilerden birisinin kendisini özgür kıldığı ortak köleye uygulanacak hükümlere tâbi olur.

Ebû Yusuf (rh.a.) ise şu görüştedir: Özgür kılan efendi zengin ise, kölenin yarı değerini diğer ortağa öder. Fakat fakirse köle değerinin yarısı tutarında olan borcu ödemek üzere çalışır. Ebû Yusuf (rh.a.)'un ortak köle hakkındaki ictihadı da bu şekildedir. Muhammed (rh.a.) ise şu görüşü savunur :

Geriye kalan mükâtebe borcunun yarısı ile kölenin değerinin yarısından hangisi daha azsa özgür kılmayan efendi o miktarı öder. Ama bu ortak fakir ise köle yukardakilerden miktarı daha az olan tutarı ödemek için çalışır. Çünkü ödeme ve çalışma yükümlülüğünün getirilmesi diğer ortağın zarar görmesini engellemek içindir. Bu zarar da daha az olan tutarın ödenmesiyle giderilir. Köle özgür kılındığı zaman, bu ortağın hakkı sanki daha az olan miktar olanmış gibi kabul edilir. Görmez misin özgür kılmayan ortak bu miktar kendisine ulaşınca köledeki payı özgür olmakta ve hakkı kendisine verilince uğrayacağı zarar da giderilmektedir.

Ebû Yusuf (rh.a.) bu görüşe şu şekilde karşı çıkmaktadır; Daha az olanın dikkate alınması mükâtebe akdinin geçerliliğini koruduğu durumlarda söz konusudur. Halbuki köle ödeme gücünün olmadığını açıklayınca akit geçersiz duruma gelmiş ve özgür kılmayan (akde sesini çıkarmayan) efendinin hakkı, kölenin bizatihi yarısı üzerinde sabitleşmiştir. Bu durumda bu efendinin zarar görmemesi ancak kölenin yarı değerini ona vermekle sağlanır. Bu aşamadan sonra az olan miktarı dikkate almanın da bir önemi kalmaz.

b) Mükâtebe akdinin devam etmesini tercih edip arkasında çokça mal bırakarak ölürse, özgür kılmayan efendi mükâtebe bedelinin yarısını kölenin malından alır. Tıpkı köle hayatta iken ondan borcunu ödemesini talep ettiği gibi.

Efendi, kölenin bıraktığı maldan kendi hakkını aldıktan sonra artan miktar ise kölenin mirasçılarına kalır.

İki kişi, ortaklaşa malik oldukları iki köle ile, "mükâtebe bedelini ödedikleri takdirde özgür olmaları, ödeyemezlerse yeniden eski statülerine dönmeleri" koşuluyla bir tek akitle mükâtebe akdi yaparlarsa, kölelerden her biri kendisinin ödemesi gereken pay oranında efendilerine karşı mükâteb olur.

[8/34]

Bu pay ise belirlenen bedelin, kölelerin değerlerine göre bölünmesi yoluyla tespit edilir. Kölelerin her biri kendi payı oranında mükâteb olur. Kölelerden biri kendi payını efendilere ödediğinde özgürlüğüne kavuşur. Halbuki kölelerin bir tek kişiye ait olması durumunda hüküm değişiktir. Çünkü o zaman efendinin ileri sürdüğü koşul gözetilerek kölelerden her birisini bedelin bir kısmını asıl olarak bir kısmını da kefil olarak bedelinin tamamını ödemekle yükümlü kılmak mümkündür. Ayrıca burada kölelerin sahibi tektir. Dolayısıyla köleler arasında gerçek anlamda bir kefillik ilişkisi olmaz. Üzerinde durduğumuz olayda ise kölelerin her birisinin yarısı üzerinde her iki efendinin de başlı başına mülkiyeti vardır. Eğer kölelerin her birinden mükâtebe bedelinin tamamını talep etmek mümkün olsaydı, bedelin bir kısmında kefillik hükmü olacaktı. Bu bedelin yarısında kölelerin her birisinin, efendisine ait bulunmayan bir köleyekefilliği söz konusudur. Bu ise tam anlamıyla bir kefilliktir. Mükâteb kölenin kefil olması mümkün değildir. Bu yüzden kölelerin her biri kendi payı oranında sorumlu olup, kendi borcunu efendilere ödediği takdirde özgürlüğüne kavuşur. Nitekim iki kişi, ortak bulundukları bir köleyle bir tek akit yaptıklarında da hüküm böyledir.

İki kişiden biri ortaklaşa sahip oldukları köleyle, diğer ortağın izni olmadan kendi payında mükâtebe akdi yaparsa, öbür ortak bu akdi reddedebilir.

İbn Ebi Leyla (rh.a.) ise, bu ortağın akdi reddetme gibi bir hakkının bulunmadığını söyler. Nitekim bu iki kişiden biri kendi payını özgür kılabileceği gibi satabilir de. Çünkü akdi yapan kişi mülkiyeti sırf kendisine ait olan bir kısım üzerinde tasarrufta bulunmuştur.

Biz ise şöyle diyoruz: Mükâtebe, akdi bozma (fesih) ihtimali bulunan bir akittir. Yapılan bu akdin geçerli olması durumunda diğer ortak zarar görecektir; Akdin yapıldığı an için düşündüğümüzde artık kendi payını satması imkânsız duruma gelecek, ödemenin yapılmasından sonraki dönemler için düşündüğümüzde artık kendi payı üzerinde mülkiyetini devam ettiremeyecektir. Dolayısıyla görebileceği zararları ortadan kaldırmak için bu ortak, akdi bozabilir (feshedebilir). Mükâtebe akdini, akdi yapan tarafların görebileceği zararları gidermek için bozmak câiz olduğuna göre, bunların yaptığı akde razı olmayan diğer ortağın zarar görmemesi için, bozmak da öncelikle câiz olmalıdır. Ayrıca

herhangi bir kimse kendi mülkünde tasarrufta bulunduktan sonra, başka birisinin gördüğü zararı gidermek için bu tasarrufu feshedebilmesi yadırganacak bir şey değildir. Nitekim rehin veren kişi, rehnedilen malı sattığında rehin alan, kiraya veren (mal sahibi) kiralanan malı sattığında kiracı bu durumdadır. Ancak bundan sonra diğer ortak köleyi özgür kılarsa yaptığı bu işlemi bize göre uygulanır.

İbn Ebi Leyla (rh.a.) ise kölenin mükâtebe bedelini ödeyip ödeyememe konusunda izleyeceği tutum belli olana kadar bu özgür kılma işleminin uygulanmayacağını söyler. Eğer bedeli öderse özgürlüğüne kavuşur. Köleyle mükâtebe akdi yapan efendi, diğer ortağın bedeldeki payını öder. Ayrıca kölenin velası tamamen akdi yapan kişiye ait olur. Ama köle bedeli ödeme gücünü yitirirse, diğer ortağın yaptığı özgür kılma işlemi uygulanır. İbn Ebi Leyla bu görüşü savunurken "Mükâtebe akdi bölünme kabul etmez ve efendi mükâtebe akdi ile kölenin velasına sahip olur" şeklindeki kuralını temel almıştır. Dolayısıyla mükâtebe akdini yapan efendi, kölenin velasına tamamen sahip olunca diğer ortağın köleyi özgür kılmak suretiyle bu hakkı iptal etmesi mümkün olmaz. Ancak yaptığı bu özür kılma işlemi, payındaki mülkiyeti askıda olduğu için, velâ hakkı sahibi ortağın onay vermesine kadar askıda (mevkuf) kalır. Bu durumda köle mükâtebe bedelini öderse bu ortağın payının mükâtebe akdi yapan efendiye geçtiği açığa çıkar. Dolayısıyla akdi yapan ortak diğerine kölenin yarı değeri tutarında tazminat öder. Kölenin velasına tamamen sahip olur. Ama köle ödeme gücünü yitirirse kölenin ortaklar arasında ortaklaşa olduğu açıklık kazanır. Özgür kılan efendinin yaptığı özgür kılma işlemi köledeki payı oranında uygulanır.

Biz Hanefilere göre ise hüküm şu şekildedir; Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre akit yapmayan ortağın payı üzerindeki mülkiyeti, köle ile mükâtebe akdi yapılmamış gibi devam eder. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise akdi yapan köle bu akdi feshetme yetkisine sahiptir. Bu yüzden de diğer ortağın özgür kılma işlemi dolayısıyla köle, bu ortağın payı oranında özgürlüğüne kavuşur. (İki kişiye ait olan) mükâteb köle (eğer diğer ortak tarafından) özgür kılınırsa Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre muhayyerdir;

a) İsterse mükâtebe akdini devam ettirip bedeli öder; bu durumda kölenin velası her ikisine birden aittir. Köle bu yolu seçtiği takdirde mükâtebe akdi yapan efendinin özür kılan ortağına herhangi bir tazminat ödemesi gerekmez. Çünkü ona ait olan bir hakkı telef etmiş değildir.

b) İsterse ödeme gücünden yoksun olduğunu açıklar. Bu durumda köleyle mükâtebe akdi yapan efendi, köleyi özgür kılmak, onu mükâtebe bedelini ödemesi için çalıştırmak veya diğer ortağın hakkını ödemek seçeneklerinden birisini seçer. **[8/35]**

Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre ise efendilerden biri köleyi özgür kılınca köle tamamen özgür olur. Ancak özgür kılan ortak zenginse diğer ortağın hakkını öder. Ama fakirse, kölenin diğer ortağa payı oranında çalışması gerekir. Biz bu

görüş ayrılıklarını daha önce açıklamıştık. Buna göre diğer ortak da köleyle kendi payında mükâtebe akdi yaparsa İbn Ebi Leyla'ya göre yaptığı bu akit uygulanamaz. Biz Hanefilere göre ise uygulanır ve köle her ikisinin de mükâtebi olur. Daha önce bu akdi yapan ortak, kendisinden izin almamış bile olsa, diğer ortağın sonradan yaptığı akdi bozamaz. Çünkü bozabilme hakkı, var olan bir zararı ortadan kaldırmak için tanınmıştır. Halbuki burada onun karşı karşıya olduğu bir zarar yoktur. Çünkü onun payı da mükâtebdir.

Bu noktada şu açıklamaya yer vermemiz gerekmektedir; Ortaklardan sadece birisinin köle ile mükâtebe akdi yapmasının üç ayrı şekli vardır;

a) Diğer ortağın izni olmadan mükâtebe akdi yapılır. Bu ortak akdi bozmadan önce mükâtebe bedeli tamamen teslim alınır. Bu durumda Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünü temel alarak şöyle deriz: "köledeki akdi yapan efendinin payı özgürlüğüne kavuşur. Çünkü özgülüğüne kavuşmasını sağlayacak koşul olan bedelin ödenmesi gerçekleşmiştir" Ancak diğer ortak, akdi yapan kişiden kölenin ödediği mükâtebe bedelinin yarısını alabilir. Çünkü ödenen bu bedel kazancıdır. Kölenin kazancı ise bu ortaklar arasında ortaktır. Dolayısıyla diğer ortak bedelin ve kölenin elinde kalan kazancın yarısını alabilir. Bundan sonra akdi yapan ortak diğer ortağın kendisinden aldığı miktar tutarında köleye başvurabilir. Çünkü mükâtebe bedelinin tamamı sadece bu ortağın payı karşılığındadır. Bu pay da bir bakıma köleye teslim edildiği ve efendi bedelin yarısını almadığı için köleye başvurarak bu miktarı ondan isteyebilir. Nitekim ödenen bedel üzerinde başka birisinin hak sahibi olduğu anlaşılırsa o zaman da efendi, köleye başvurur.

Mükâtebe akdini yapan ortak zenginse diğer ortak (yukarıda belirtilen) üç seçenek arasında muhayyerdir; Akdi yapan ortaktan kendi payını ödemesini isteyebilir. Bu durumda akdi yapan efendi, ödediği miktarı ödemesi için köleye başvurur. Kölenin velası tamamen kendisine ait olur. Diğer ortak, kendi hakkını ödemesi için köleyi çalıştırmak veya özgür kılmak yollarını seçtiğinde de vela hakkı akdi yapan ortağındır. Ama akdi yapan ortak fakirse, ortaklar köle üzerindeki vela hakkına birlikte sahip olurlar.

Ebû Yusuf ve Muhammed'in (rh.a.) görüşü de bu doğrultudadır. Ancak onlara göre akdi yapan ortak, diğer ortağın kendisinden aldığı 'yarım paylık tutarı' karşılaması için köleye başvuramaz. Çünkü onlara göre kölenin tamamı mükâtebdir. Mükâtebe bedelinin tamamı ise kölenin elde ettiği kazancın tamamına karşılıktır. Bu yüzden akdi yapan ortağa bedelin sadece yarısı verilir. Diğer ortağa ise akdi yapan ortak tarafından bedelin yarısı ödenmiştir. Ayrıca akdi yapan ortağın zengin olması durumunda diğer ortak ondan ancak kendi hakkını ödemesini isteyebilir. Ama fakir ise diğer ortağın tek seçeneği vardır, köleyi çalıştırmak.

b) Ortaklardan biri diğerinin izni ile kendi payında köle ile mükâtebe akdi yapmış olabilir. Bu durumda Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, eğer mükâtebe bedelinin tamamını almışsa, köle akdi yapan ortağın payı oranında özgürlüğüne kavuşur. Diğer ortak ise, akdi yapan ortağın aldığı miktarın ve kölenin elinde kalan kazancın yarısı tutarında ona başvurabilir. Çünkü köle bu ödemeyi kendi kazancından yapmıştır. Diğer ortağın akde izin vermesi bedelin teslim alınmasına da izin verdiği anlamına gelmez. Görmez misin mükâtebe akdi yapması için vekil atanan kimse bedeli teslim alma yetkisine sahip değildir. Dolayısıyla bu her iki şekil, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre aynı hükümdedir. Sadece şu iki noktada farklılık vardır;

1) Diğer ortağın akdi bozma hakkı yoktur.

2) Köle özgürlüğe kavuştuktan sonra, akdi yapan ortaktan tazminat talebinde bulunamaz. Çünkü bu durumda köleyi özgürlüğüne kavuşturacak nedene (akde) rıza göstermiştir. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a) göre ise diğer ortağın, akdi yapan ortağa payı oranında izin vermesi kölenin tamamı ile mükâtebe akdi yapması için izin verdiği anlamına gelir. Köle bedelinin tamamını ödese bile diğer ortağın hakkı kendisine ulaşmadıkça özgürlüğüne kavuşamaz. Çünkü akdi yapan ortak diğer ortağın payında vekildir. Mükâtebe akdini yapmak üzere vekil atanan kişi ise bedeli teslim alma yetkisine sahip değildir. Dolayısıyla köle, diğer ortağın bedeldeki payı kendisine ulaştığı takdirde özgürlüğüne kavuşur. Kölenin bedeli ödedikten sonra arta kalan kazancı ise tamamen kendisine aittir. [8/36]

c) Ortaklardan biri, diğerine kendi payında mükâtebe akdi yapmasına ve bedeli teslim almasına izin verir. Bu durumda Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre akdi yapan ortak bedeli teslim almışsa (kabzetmişse) diğer ortağın başvurarak bedelden pay alma hakkı yoktur. Çünkü akdi yapan ortak bu bedeli diğer ortağın izni ile almıştır. Bu durumda izin veren ortak, borcunu elde ettiği kazançtan ödemesi için köleye de izin vermiş gibi olur. Dolayısıyla bedeli alan ortaktan hiçbir şeyi geri alamaz. Önceki meselede bundan farklıydı.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre mükâtebe bedelindeki payı diğer ortağa ulaşsın veya ulaşmasın, akdi yapan ortak bedeli alır almaz köle tamamen özgür olur. Çünkü akdi yapan ortak, bedeli almakta (kabzetmede) diğer ortak için vekildir. Dolayısıyla bedel ödendiğinde köle özgürlüğüne kavuşur. Alınan mal bu iki ortak arasında ortaktır. Ayrıca akdi yapan ortağın aldığı bedeldeki payı kendisine ulaşsın veya telef olup ulaşmasın diğer ortak, kölenin elinde kalan diğer kazançlarında hiçbir hak iddia edemez. Çünkü bu bedelin vekil elinde yok olması ile asıl elinde yok olması gibidir.

Ortaklardan biri kölenin tamamında geçerli olacak şekilde mükâtebe akdi yaptığında, köle bedeli ödeyerek özgürlüğüne kavuşursa diğer ortak alınan bedelin yarısı oranında akdi yapana başvurur.

Bu konuda Ebû Hanîfe (rh.a.) ile Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) aynı görüştedir.

Eğer bu akit, diğer ortağın izni olmadan yapılmışsa akdi yapan ortak köleye başvuramaz. Çünkü bedelin tamamı, kölenin kazancı ile kendisinin (rakabesinin) tamamına karşılıktır. Akdi yapmayan ortağa da diğerine de mükâtebe bedelinden yarımşar pay verilmiştir. Dolayısıyla akdi yapan efendinin köleye başvurması mümkün değildir.

Ortaklardan biri, diğerine, "sen kendi payında mükâtebe yapıp bedelini al diye" izin verse, bedelin bir kısmı alındıktan sonra verdiği bu izni geri alabilir.

Çünkü bu ortağın, elde ettiği kazanç ile borcunu ödemesi için mükâteb köleye izin vermesi kendisine bir yükümlülük getirmez. Dolayısıyla bu ortak, verdiği izni geri alıp daha sonra yapılacak olan ödemelerden payını alabilir. Ancak izin geri alınmadan önce yapılan ödemelere ortak olamaz. Bu parçayı bütüne kıyaslama yoluyla varılan hükümdür.

Ortaklardan birisi diğer ortağın izni olmadan köleyle kendi payında mükâtebe akdi yapsa, sonra bu ortak da yapılan bu akitten habersiz olarak ve önce akit yapan ortağın izni ile kendi payında mükâtebe akdi yapsa, fakat daha sonra diğer ortağın yaptığı akitten haberdar olsa, sonra akit yapan ortak, diğerinin yaptığı akdi reddedemez.

Çünkü bu ortak kendi payında mükâtebe akdi yapmakla muhayyerlik hakkını düşürmüştür. Muhayyerlik, zararın giderilmesi için tanınan bir haktır. Halbuki bu ortak akit yapmak suretiyle uğrayacağı zararı kabullenmiş olur. Artık her birisinin köleden alacağı bedel tamamen kendisine ait olur; biri diğerine ortak olamaz. Çünkü bunların her biri kendi paylarında bizzat kendileri mükâtebe akdi yapmışlardır. Dolayısıyla bedel konusunda aralarında bir ortaklık bulunmaz. Nitekim ortakların her biri ayrı ayrı kendi payını sattığında da aynı hüküm söz konusudur. Ancak ortakların birlikte mükâtebe akdi yapmaları durumunda hüküm değişir. Çünkü burada onlar için bedel üzerindeki hak aynı akit sonucunda doğmuştur.

Yukarıdaki olayda önce mükâtebe yapan ortak, diğer ortak kendi payında mükâtebe akdi yapmadan önce, mükâtebe bedeli olarak köleden bir şeyler almışsa, diğer ortak ödenen bu miktara payı oranında ortak olur.

Çünkü bir kimse kölenin kazancı üzerindeki hakkını ancak mükâtebe akdini kendisi yapmak suretiyle düşürür. Bu da kitâbet akdinden sonraki kazanca özgüdür. Akitten öncekine geçmez.

[8/37] **Ortaklardan her birisinin kendi payında, diğer ortağın mükâtebe akdi yapması için verdiği izin, bedelin teslim alınabilmesi için de geçerlidir. Ve**

ortaklardan hiçbiri aldığı bedelden pay almak için diğerine başvuramaz. O bedele ortak olamaz.

Yukarıda geçen 'bu izin bedelin teslim alınabilmesi için de geçerlidir' şeklindeki ifade mecazî (müsamahalı) bir kullanımdır. Çünkü mükâtebe akdinin yapılabilmesi için verilen izin, bedelin kabzı için de verilmiştir, anlamına gelmez. Ancak bu ifade ile şu kastedilmektedir; 'Ortaklardan hiçbiri diğerine başvuramaz. Çünkü köle yaptığı bu akit sayesinde artık kazandığı her şeyi üzerinde daha fazla hak sahibi olmuştur. Ortaklardan her biri kendi başına yaptığı akit nedeniyle bedeldeki payını alacaktır. Dolayısıyla alınan bedel üzerinde aralarında bir ortaklık söz konusu olamaz.'

Ortaklardan biri, diğerinin 'mükâtebe akdi yapmak ve bedeli almak' konusunda verdiği izne dayanarak, köledeki payında akit yapar ve bedelin bir kısmını aldıktan sonra köle ödeme gücünü yitirirse kıyasa göre izni veren ortak, bedeli alana aldığı paranın yarısı oranında başvurabilir.

Çünkü bu ortak, bedeli alabilmesine izin verirken kölenin onun payında özgür olacağına razı olmuştur. Halbuki köle, ödeme gücünü yitirince bu gerçekleşmemiştir. Ayrıca izin veren ortak, kölenin elde ettiği kazançtan mükâtebe borcunu ödeyebilmesine de razı olmuştur. Fakat kölenin ödeme gücünü yitirdiği andan itibaren artık borçluluk söz konusu değildir. Dolayısıyla artık kölenin elde ettiği kazanç efendiler arasında ortaktır; izni veren ortak ödenen ve kazanılan miktarın yarısın alır.

İstihsân deliline göre ise, parçayı bütüne kıyasla, alınan bedelden pay alabilmek için başvurma yoktur. Çünkü bu ortak 'bedeli alma' konusunda diğerine izin verince teslim alınan bedel üzerindeki hakkını düşürmüş olur. Kölenin ödeme gücünü yitirmesi ile bu hak geri dönmez. Görmez misin bir kimse, mükâtebe bedelinin bir kısmını kölesine bağışlayarak onu ödeme yükümlülüğünden kurtardıktan sonra köle geriye kalan borcu ödeyemeyecek duruma düşse, efendi yaptığı bağışı geri alamaz. Yukarıdaki olayın hükmü de bunun gibidir.

Ortaklardan biri, diğerinin izni olmadan kölenin tamamıyla mükâtebe akdi yapar ve ardından bedelin yarısını köleye bağışlarsa kölenin tamamı kendisine ait olduğundaki gibi kısmi de olsa özgürlüğüne kavuşamaz.

Çünkü akdi yapan ortak, bağışı kölenin taksim olunmamış yarısına bağlamıştır. Bunun için, özellikle yarı bedeli bağışlayan efendinin payını belirlemek mümkün olmadığından, köle özgürlüğüne kavuşamaz. Ama efendi, köleye bu mükâtebede 'kendi payımın tamamını sana bağışladım' derse, köle özgürlüğüne kavuşur. Çünkü ya mükâtebe bedelinin tamamını ödeme yükümlülüğü efendinin yaptığı akitle gerekli olmuş ve efendinin bu sözü ile köleye "mükâtebe bedelinin tamamını sana bağışladım" demesi aynı olmuştur veya bu efendi kendisine ait payı bağışlamak suretiyle bedeldeki payından vazgeçtiğini göstermiştir. Buradaki durum

içerik bakımından; Efendilerin birlikte köleyle mükâtebe akdi yapıp, sonra bunlardan birisinin kendi payını köleye bağışlaması durumuna benzer. Ancak yukarıdaki önceki gerekçe daha doğrudur. Çünkü bu olayda köle, mükâtebe bedelini tamamen ödemedikçe özgürlüğüne kavuşamaz. Bu bakımdan akdi yapan ortağın bedeldeki payını tam olarak bağışlaması, mükâtebe bedelini tam olarak bağışlaması anlamına gelir.

İki ortağın birlikte mükâtebe akdi yaptıkları câriye, ortakların birinden gebe kalırsa muhayyerdir. Çünkü câriye iki şekilde özgürlüğe kavuşma hakkı elde etmiştir.

a) Dilerse ödeme gücünün bulunmadığını açıklayarak ümmü veled statüsüne girer. Bu durumda câriyeyi gebe bırakan efendi diğer ortağa câriyenin değeri ile ukrun yarısını öder. Çünkü bu kadın her ikisinin ortak câriyesidir. Birisi ondan çocuk sahibi olmuştur.

b) Dilerse mükâtebe akdini devam ettirir ve ukr'u kendisi alır.

Bu câriye mükâtebe akdi devam ederken diğerinden de gebe kalır ve ödeme gücünü yitirirse ilk çocuk birinci ortağa, ikinci çocuk da diğerine ait olur. Çünkü ikinci ortak câriyeden çocuk sahibi olduğunda onun yarısı ile mükâtebe akdi yapmış bulunuyordu. Bu ise ikinci çocuğun nesebini ona bağlamaya yeter. Ancak kadın diğer ortağın ümmü'l-veledidir. Çünkü bu ortak daha önce câriyenin tamamen kendisine ümmü'l-veled olması hakkını kazanmıştı. Ancak ikinci ortağın bu mükâtebe akdinde paydar oluşu câriye ödeme gücünü yitirmeden önce belirtilen hakkın ortaya çıkmasına engel oluşturuyordu. Bu engel ödeme gücünün yitirilmesiyle ortadan kalkınca artık câriye ilk ortağın ümmü'l-veledi olur. Görmez misin satım sözleşmesinde satıcının koştuğu muhayyerlik hakkı düşünce, satılan malın mülkiyeti akit anından itibaren alıcıya geçer; hatta malda meydana gelen fazlalıklar da bu mülkiyete dahil olur. Câriye, ilk ortağın ümmü'-veledi olduğu için, bu ortak diğerine câriyenin yarı değerini ödemek zorundadır. İkinci olarak câriyeden çocuk sahibi olan ortak ise, ilk ortağa çocuğun tüm değerini öder. Çünkü ikinci ortağın başka birine ait câriyeden çocuk edindiği ancak câriyenin kendisine de ait olduğu değerlendirmesini yaparken yanıldığı açıktır. Bu durumda çocuk değeri ödendikten sonra özgür olur.

[8/38]

Burada müellif 'ukr' ile ilgili hükümlere değinmedi. Çünkü bu kitapta rivayet edilen bilgilere göre, ikinci ortağın ve ilk ortağın tazminat olarak 'yarım ukr' ödemesi gerekir. Bu yükümlülükler karşılıklı takas yoluyla kalkar. Dâva (yargılama usulü) konusunda şu açıklamayı yapmıştık; Konuyla ilgili en doğru yaklaşım ukrun tamamının ikinci ortağa gerekli olduğudur. Daha sonra 'ukr'un yarısı ilk ortağın ödemesi gereken yarım ukr ile takas edilir. Dolayısıyla ilk ortak ikinci ortaktan geriye kalan yarım ukr'u alır. Aynı bölümde Ebû Yusuf ile Muhammed (rh.a.)'in görüşlerine de değinmiştik; onlara göre ortaklardan birisi, câriyeden çocuk sahibi

olursa, câriye tamamen bu kişinin ümmü'l-veledi olur. Fakat hala mükâtebe akdinin bir tarafıdır. Dolayısıyla ikinci ortağın bu câriyeden çocuk edinmesi câiz olmadığı gibi, iddia yoluyla da çocuğun nesebini kendisine bağlayamaz.

İki kişinin ortaklaşa mükâtebe akdi yaptıkları bir câriye kız çocuk doğurur, sonra bu kız ortakların birinden gebe kalırsa Muhammed (rh.a.)'e göre doğan çocuğun (câriyenin torunu) nesebi bu ortağa bağlanır.

Çünkü câriyeden doğan kız çocuk da annesi gibi ortakların birlikte mükâtebe akdi yaptıkları câriye gibidir. Dolayısıyla bu kızın çocuğunun nesebi iddia yoluyla ortaklardan birisinden sabit olur. Mükâtebe akdini yapan câriyenin çocuğu ile bu kızın çocuğunun nesebi aynı hükümlere tabidir. Bu kız, kendisinden çocuk edinen efendiye ümmü'l-veled olabilmek için(annesi tarafından yapılan) mükâtebe akdinin kapsamı dışına çıkamaz. Çünkü o, annesine (tabi) olarak bu akdin kapsamına girmiştir. Bu yüzden kendisi namına akdi bozma hakkı bulunmadığı gibi annesi adına akdi bozma yetkisi de yoktur. Ayrıca anne yükümlü olduğu bedeli ödemekten âciz kalmıştır. Bu bedelin ödemesiyle ilgili olarak da çocukların hiçbir sorumluluğu yoktur. Câriyeye yararlı olacağı için (akdi devam ettirme veya ödeme gücünü yitirdiğini açıklama arasında) muhayyerlik hakkı, tanınmıştır. Halbuki kızın bu bakımdan bir yararı yoktur.

Kızdan çocuk sahibi olan ortak 'ukr' öder. Çünkü mükâtebe akdinin kapsamında bulunan biri ile cinsel ilişki kurmuştur. Ancak bu 'ukr' annenin elde ettiği bir kazanç gibi anneye ödenir. Çünkü kız, anneye tabi olarak bu akdin kapsamına girmiştir.

Eğer anne bedeli ödemekten âciz kalırsa, kız kendisiyle cinsel ilişkide bulunan efendinin ümmü'l-veledi olur.

Çünkü ortağın payında ümmü veledlik hakkının ortaya çıkmasını engelleyen unsur (yani efendinin câriyenin doğurduğu kıza ortak olması) annenin ödeme gücünü yitirmesiyle birlikte ortadan kalkmıştır. Bu durumda kız, gebe kaldığı andan itibaren kendisini gebe bırakan ortağın ümmü'l-veled'i olur. Bu yüzden de aynı ortak diğerine, kızın gebe kaldığı gündeki yarı değerini öder.

Anne, ödeme gücünü yitirmiş ve kız birinci ortaktan gebe kaldıktan sonra diğer ortak onu özgür kılmışsa Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bu kız özgürlüğüne kavuşur.

Çünkü mükâtebe akdi, kız hakkındaki geçerliliğini koruduğu sürece özgür kılan ortağın, onun üzerinde payı oranında mülkiyeti devam eder. Dolayısıyla yapmış olduğu özgür kılma işlemi geçerlidir. Kızın mükâtebe bedelini ödemek için çalışma sorumluluğu da kalmamıştır. Çünkü özgür kılan ortak, kendi payı oranında kızı özgürlüğüne kavuşturmuştur. Bu kızdan çocuğu olan ortağın payı da ümmü'l-veled statüsüne tabidir. Ümmü'l-veled konumunda bulunan bir câriye ise Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, kendisinden çocuk sahibi olan efendiye çalışmakla yükümlü

değildir. Bu hüküm 'iki ortak arasında ümmü'l-veled olan câriyeyi ortaklardan birisinin özgür kılması durumunda uygulanacak hüküm gibidir. Câriyeden doğan çocuk özgürdür. Çünkü nesebi, kızı gebe bırakandan sabittir. Anne de bu şekilde özgürlüğüne kavuşur. Çünkü bu ortak, doğan çocuğu özgür kılabilir. Ayrıca bu çocuğun da Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre çalışma yükümlülüğü yoktur. Çünkü diğer ortağın annedeki payını özgür kılması çocuktaki payını de özgür kılması anlamına gelir. Nitekim aslın özgür kılınması ile neslin de özgür olacağını açıklamıştık. Yapılan mükâtebe akdi de olduğu gibi geçerlidir; Câriye ya bedeli ödemek suretiyle özgürlüğüne kavuşur. Ya da ödeme gücünü yitirdiği için ortakların bir câriyesi olur.

[8/39] **Câriye sahiplerinden biri birlikte mükâtebe akdi yaptıkları câriyenin doğduğu çocuğu özgür kılarsa çocuk üzerindeki payını özgür kılmış olur.**

Çünkü, çocuk annenin yapmış olduğu mükâtebe akdinin kapsamına girdiği için bu ortak ona da payı oranında maliktir. Çocuk, annesi ödeme gücünü yitirene veya özgür kılınana kadar aynı statüye tabidir. Çünkü o, annesine tabi olarak mükâtebe akdinin kapsamına girince; bu tâbîlik durumu devam ettiği sürece de akitten birinci derecede sorumlu kişi (asıl, maksud) konumuna gelemez. Ayrıca anne, çocuğun kazandıkları üzerinde hak sahibidir. Çocuğu özgür kılan efendinin anne(câriye)ye ait bu hakkı iptal etmesi mümkün değildir. Anne özgür kılındığı takdirde çocuk da onunla birlikte özgürlüğüne kavuşur. Çünkü çocuk, diğer yarısı hala köle olduğu için, annesine (mükâtebe akdi noktasındaki) tâbîliğini sürdürmektedir. Ama bu tâbîlik annenin ödeme gücünü yitirmesiyle birlikte ortadan kalkar. Çocuk mükâtebe akdinden birinci derecede sorumlu kişi konumuna gelir. Bu durumda çocuk, ortaklardan birisinin özgür kıldığı ortak bir köledir. Ortaklardan birisinin özgür kıldığı ortak köleyle ilgili hükümleri daha önce açıklamıştık. Diğer ortak, hakkının ödenmesini isterse, özgür kılan ortak, kölenin özgür kılındığı zamandaki yarı değerini öder. Annenin ödeme gücünü yitirdiği andaki değeri dikkate alınmaz. Çünkü ödeme yükümlülüğü, yapılan özgür kılma nedeniyledir. Dolayısıyla gasbedilen malın gasp günündeki değeri dikkate alındığı gibi, kölenin bu andaki değeri dikkate alınır.

İki kişinin ortaklaşa mükâtebe akdi yaptıkları câriye bir kız çocuğu doğursa ve bu ortakların ikisi de kız ile cinsel ilişkide bulunsalar, sonra bu kız da doğum yapsa, sonra da her iki ortak ölseler kız özgürlüğüne kavuşur.

Çünkü bu kız, her iki ortağın da ümmü'l-veled'i olmuştur. Onlar ölünce tıpkı ikisinin de kızı özgür kılmalarında olduğu gibi özgürlüğüne kavuşur. Çünkü bu kız karşılıksız olarak özgürlüğüne kavuşma imkânı ortaya çıkınca annesine tabi olma ihtiyacından kurtulmuştur. Anne ise yaptığı mükâtebe akdini devam ettirir. Çünkü, tabinin özgürlüğe kavuşması, aslın (yani annenin) de özgürlüğüne kavuşmasını

gerektirmez. Ancak efendilerin her ikisinden çocuk sahibi olan kadın anne olsa ve bu ortaklar ölmüş olsaydı anne ümmü'l-veled olarak özgrlüğüne kavuşurken çocuk da annesine tabi olarak özgürlüğüne kavuşurdu. Çünkü tabinin (çocuk) özgürlüğüne kavuşabilmesi aslın (anne) özgür olmasına bağlıdır. Ayrıca anne câriyenin, ümmü'l-veled olarak özgürlüğüne kavuşması ile her iki ortak tarafından özgür kılınmak suretiyle özgür olması arasında bir benzerlik vardır. Nitekim daha önce "her iki ortak birlikte câriyeyi özgür kılarlarsa çocuğun da onunla birlikte özgür olacağını" açıklamıştık. Çünkü ortakların câriyeyi özgür kılmaları ondan mükâtebe bedelini almaları gibidir.

Eğer bu câriye mükâtebe bedelini ödeme gücünden yoksun kaldıktan sonra her iki efendiden birer çocuk doğurursa ilk çocuk köle konumunda olur.

Çünkü câriyenin ödeme gücünü yitirmesi ile mükâtebe akdi kendiliğinden geçersiz duruma gelir (infisah) . Dolayısıyla bu çocuk özel statüsü bulunmayan bir köle olur. Ancak çocuk doğduktan sonra anne ümmü'l-veled olma hakkı kazanır. Özgür kılınma hakkı doğan çocuğa geçmez.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) 'ortaklardan biri, diğerinin izni olmadan câriye ile mükâtebe akdi yaptıktan sonra onu gebe bırakırsa, câriyenin bu ortağa ümmü'l-veled olacağını söylerler. Ebû Hanîfe (rh.a.) de bu konuda onlarla aynı kanaati paylaşır. Çünkü ona göre diğer ortağın payı üzerinde mükâtebe akdi gerçekleşmemiş ve câriye de bu yüzden ümmü'l-veled olmuştur. Ancak Hakimu'ş-Şehid El-Mervezi Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in hükümlerini belirtmiş Ebû Hanîfe (rh.a.)'in hükmünü ise belirtmemiştir.

Câriye bu durumda hala mükâtebe akdi kapsamındadır. Çünkü mükâtebe akdi ister daha önce meydana gelsin, isterse daha sonra olsun câriyenin ümmü'l-veled olmasına ters düşmez. Fakat bu ortak, câriyenin yarı değerini ve 'ukr' olarak ödenecek tazminatın yarısını diğer ortağa öder. Bu da diğer ortağın yapılan akdi onaylaması anlamına gelir. Çünkü diğer ortak hakkında akit, ondan zararı gidermek içindir. Böyle bir zarar ihtimali de bu ortağa ait payın, câriyeyi ümmü'l-veled kılanı ortağa geçmesiyle ortadan kalkmıştır. (Çünkü hem câriyenin yarı değerini hem de ukr'un yarısını almıştır.)

Bu durum, 'ümmü'l-veled olan câriyesiyle mükâtebe akdi yapan adam örneğine' benzemektedir. Burada kasdedilen benzerlik yönü, her iki durumda da yapılan akdin bağlayıcı olmasıdır.

Muhammed (rh.a.)'in *el-Asl* adlı kitabında bu mesele şu şekilde ele alınmaktadır;

Câriye'den çocuk sahibi olan efendi tazminat olarak yarım ukr öder.

Çünkü bu kişinin kendi payı üzerinde yaptığı mükâtebe akdi geçerlidir. Bir kimse mükâtebe akdi yaptığı câriyeden çocuk sahibi olursa (onu ümmü'l-veled kılarsa) ona yarım ukr ödemesi gerekir. Muhammed (rh.a.) bunun ardından olayı açıklama sadedinde şunları söylemiştir; Ortaklardan biri diğerinin izni olmadan, birlikte malik oldukları câriye ile mükâtebe akdi yapsa, sonra da diğer ortak mükâtebe akdinin yapıldığını öğrenmeden câriye ile cinsel ilişkide bulunsa ve
[8/40] câriye doğum yapsa, câriye bu ortağın ümmü'l-veledi olurken yapılan mükâtebe akdi de geçerliliğini korur. Câriyeden çocuk sahibi olan ortak câriyenin yarı değerini ve ödenecek ukr'un yarısını verir. Ukrun diğer yarısını da câriyeye verir. Kendisiyle mükâtebe akdi yapılmış olan bu câriye ise, her iki yolla da özgürlüğüne kavuşabileceği için muhayyerdir; Dilerse mükâtebe akdinin devam etmesini tercih ederek yarım ukr miktarında tazminat alır. Dilerse ümmü'l-veled olarak kalmayı tercih eder. Ancak bu durumda yarım ukr alamaz. Çünkü böyle bir tazminat alabilmesi, mükâtebe akdinin ona kazandırdığı kendisi üzerinde hak sahibi olmasına bağlıdır. Bu hak da câriyenin ümmü'l-veled olmayı tercih etmesiyle birlikte ortadan kalkmıştır. Çünkü ümmü'l-veled bir câriyenin, efendisinden alacağı olamaz.

Câriye bu ortaktan gebe kaldıktan sonra ve mükâtebe akdi devam ederken diğer ortağın yapılan akde onay (icazet) vermesi hükümsüzdür.

Çünkü o hükümsüz olan (batıl) bir akde onay vermiştir. Ayrıca mükâtebe akdini yapan ortak câriyeyi ümmü'l-veled kıldığı için diğer ortağın payı da kendisine geçer. Diğer ortağın verdiği onayının geçerli olabilmesi ise câriyede mülkiyetinin bulunmasına bağlıdır.

Bu câriye ile mükâtebe akdi yapmayan ortak cinsel ilişkide bulunur ve câriye ondan gebe kalırsa câriye onun ümmü'l-veledi olur.

Çünkü bu ortağın câriyedeki payı üzerinde mülkiyeti vardır; Dolayısıyla onu ümmü'l-veled kılabilir. Diğer ortağın yaptığı mükâtebe akdi ise, câriye ile cinsel ilişkide bulunan ortak reddetmediği sürece, aynen geçerliliğini korur. Çünkü mükâtebe akdi ile câriyenin ümmü'l-veled olması arasında bir çelişki yoktur. Ortaklardan her biri diğer ortağın tasarrufu üzerine bir tasarrufta bulunabilir. Onun câriyeyi ümmü'l-veled statüsüne sokması, yapılan mükâtebe akdini hükümsüz duruma getirmez. Ama bundan sonra mükâtebe akdi bozulacak olursa câriye tamamen kendisini gebe bırakan efendinin ümmü'l-veledi olur. Çünkü diğer ortağın payının, câriyeyi gebe bırakan ortağa geçmesini engelleyen unsur (mükâtebe akdi) ortadan kalkmıştır.

Ortaklardan biri diğerinin izni ile câriye ile mükâtebe akdi yapar ve ondan bir çocuk edinirse, câriye muhayyerdir: İsterse ödeme gücünden yoksun olduğunu açıklayarak kendisinden çocuk sahibi olan efendiye ümmü'l-veled olur. Çünkü bu durumda diğer ortağın payının, câriyeden çocuk sahibi olan ortağa geçmesini

engelleyen unsur ortadan kalkmıştır. İsterse de mükâtebe akdini devam ettirerek kendisini gebe bırakan efendiden yarım ukr tazminat alır. Çünkü bu ortak, diğer ortağın iznine dayanarak akit yaptığında izni veren ortağın payı üzerinde mükâtebe akdi bağlayıcı olur. Câriye yarım ukr tazminat alır. Çünkü mükâtebe akdinin devam ettiği bu yarım pay da câriye kendisine daha fazla hak sahibidir. Câriye mükâtebe bedelini ödeyince özgürlüğüne kavuşur; kendisini gebe bırakan ortak için hiçbir şekilde çalışmaz. Çünkü bu ortağın câriye üzerindeki payı ümmü'l-veledtir. Ümmü'l-veledin Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre kendisinden çocuk sahibi olan efendi için çalışması gerekmez.

Ortaklardan biri câriye ile diğerinin izni olmadan mükâtebe akdi yapsa ve câriye para kazanıp mükâtebe bedelini, kendisiyle akit yapan ortağa ödese ve özgürlüğüne kavuşsa, daha sonra bir miktar daha para kazansa, akit yapmayan diğer ortak gelse câriyenin, mükâtebe bedelini ödemeden önce kazandıklarının yarısı sonradan gelen ortağa yarısı da câriyeye aittir.

Çünkü akdi yapan ortağın payı mükâtebe hükümlerine tabi iken diğer ortağın payı kendi mülküdür. Bu ortak, câriyenin mülkiyetine sahip olduğu için, onun kazancına da maliktir. Ama câriyenin mükâtebe bedelini ödedikten sonra kazandıkları kendisine aittir. Çünkü Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre câriyenin kısmen özgür kılınması tamamının özgür kılınması anlamına gelir. Ebû Hanîfe (rh.a.) ise akdi yapan ortağın payının özgür olacağı ve diğer ortağın payının da mükâteb gibi değerlendirileceği görüşündedir. Çünkü câriye, çalışmakla yükümlüdür. Mükâtebe akdi yapan bir köle (veya câriye) ise kazandıkları üzerinde efendiden daha fazla hak sahibidir. Onun için câriyenin kitâbet bedelini ödedikten sonraki kazancında diğer ortağın hakkı yoktur.

Câriye hiçbir şey ödemeden ölür ve arkasında mal bırakırsa, bu malın yarısı câriye ile akit yapmayan ortağa verilir.

Çünkü bu yarı pay, efendinin câriye üzerindeki yarı payın kazancıdır. Malların diğer yarısını ise yine aynı gerekçe ile akit yapan ortak alır. Ayrıca mükâtebe akdi, akdi yapan ortağın payında geçerli olduğu için o da, câriye öldükten sonra onun terikesinden mükâtebe bedelini alır. Daha sonra, eğer akdi yapan ortak fakirse diğer ortak câriyenin yarı değerini, terikeden alacaktır. Çünkü câriye hayatta olsaydı, akit yapmayan ortağın bu câriyeyi yarı değerini ödemesi için çalıştırma hakkı bulunacaktı. Câriye arkasında mal bırakarak öldüğü için, bu hakkını onun bıraktığı maldan alır. Tüm bu ödemelerden sonra kalan mallar, câriyenin özgür olan mirasçılarına kalacaktır. Çünkü câriye, çalışma yükümlülüğü o öldükten sonra bıraktığı maldan hayatına dayalı olarak ödendiği için, tıpkı hayatta olması durumunda uygulanacak hüküm gibi özgürlüğüne kavuşmuştur. Câriyenin bu ortaklar dışında mirasçısı yoksa, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre kalan mal da bunlar [8/41]

arasında yarı yarıya paylaştırılır. Çünkü her birisinin payı câriye üzerinde mülkiyetleri devam ederken özgür olmuştur; efendiler birlikte câriyenin velasına sahip bulunurlar.

Yalnız akdi yapan ortak zenginse, diger ortak ondan hakkını ödemesini isteyebilir. Çünkü mükâtebe akdini yapan ortak, bu şekilde diğer ortağın payını da özgür kılmıştır. Fakat akdi yapan ortak, câriye hayatta iken mükâtebe bedelini ondan aldığı gibi, öldükten sonra bıraktığı maldan alacaktır. Bu durumda câriyenin velası ve eğer başka mirasçı yoksa mirası, mükâtebe akdi yapan ortağa aittir. Çünkü diğer ortağın payına da, ödemek suretiyle sahip olmuştur.

Câriye mükâtebe bedelini ödedikten sonra ölmüş ve arkasında ödemeden önce mi yoksa sonra mı kazandığı belli olmayan bir miktar mal bırakmışsa, bu mallar onunla akit yapan ortağa verilir.

Çünkü 'kazanç' sonradan meydana gelmiştir. Sonradan meydana gelen bir şey ise zaman bakımından en yakın vakte dayandırılır. Burada en yakın vakit ise 'mükâtebe bedelinin ödenmesinden sonraki dönemdir' Ayrıca bu ortağın mallar üzerinde hak sahibi olmasını sağlayan neden ortaya çıkmıştır. Bu da câriyenin elde ettiği kazançtır. Halbuki diğer ortağın bu malın yarısı üzerinde hak sahibi olmasını sağlayacak neden bilinmemektedir. Bu konuda bilinen neden, câriye bu kazancı elde ettiği sırada, akit yapmayan ortağın câriyedeki payının, özel bir statüsü olmayan köle oluşudur. Burada: 'Biz, anılan ortağın payının köle olduğunu biliyoruz. Dolayısıyla bunun aksi ortaya çıkana kadar, bu payının sözü edilen hükümlere tabi olması gerekir' denemez. Çünkü câriyenin mükâtebe bedelini ödediği için artık özgür olduğu bilinmektedir. İstishâbu'l-hal ise ancak aksine bir delilin varlığı bilinmiyorsa dikkate alınır.

Ortaklardan biri diğerinin izni olmadan câriye ile mükâtebe akdi yapar ve câriye mükâtebe bedelini öder, sonra da diğer ortak câriye ile cinsel ilişkide bulunup onu gebe bırakırsa, Muhammed (rh.a.)'e göre câriye, kendisiyle cinsel ilişkide bulunan ortak için, payı tutarında çalışacaktır.

Çünkü bu pay, câriyenin çalışarak ödeme yükümlülüğü bulunduğu için üzerinde mükâtebe akdi gerçekleşmiş gibi değerlendirilir. Bu câriye ümmü'l-veled olamaz. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre câriyenin ümmü'l-veled olamamasının gerekçesi, câriyenin mükâtebe bedelini ödemekle zaten özgürlüğüne kavuşmasıdır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ise: Câriyenin, kendisiyle mükâtebe yapan ortak tarafından özgürlüğüne kavuşturulması dolayısıyla artık onun üzerinde mülkiyeti devam ettirmenin imkânsızlığıdır. Ancak câriye kendisinden çocuk sahibi olan ortak için çalışamayacak durumdaysa, ona ümmü'l-veled olur. Fakat şu olayda durum farklılık arzetmektedir; Câriyeden çocuk sahibi olan ortak, câriye çalışarak borcunu ödeme yükümlülüğünü yerine getirmeden

önce ölürse, payı oranında câriye özgürlüğüne kavuşur. Çünkü efendiden çocuk doğurmuştur. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre câriyenin çalışma yükümlülüğü düşer.

Bir kimse câriyesiyle mükâtebe akdi yaptıktan sonra arkasında iki oğul bırakarak ölse ve bunlardan birisi câriyeden çocuk sahibi olsa, câriye muhayyerdir: Dilerse ödeme gücünün bulunmadığını belirterek kendisinden çocuk edinen ortağa ümmü'l-veled olur. Bu ortak diğerine câriyenin yarı değerini ukr'un yarısını ödeyecektir.

Çünkü mükâtebe akdi, câriye, ödeme gücünün bulunmadığını açıkladığı andan itibaren hükümsüz duruma gelmiş ve câriye mirasçılık yoluyla bu kardeşlerin ortak malı olmuştur. Kardeşlerden biri ise câriyeden bir çocuk edinmiştir.

Bu câriye dilerse mükâtebe akdini devam ettirerek ukr'un tamamını alabilir.

Çünkü mükâtebe akdi geçerliliğini koruduğu sürece, bu akde taraf olan bir köle miras olarak bırakılamaz. Ancak câriye ile cinsel ilişkide bulunan kişiye ceza (had) uygulanmaz. Çünkü burada 'câriyeye mirasçılık nedeniyle sahip olunduğu' şeklinde bir şüphe bulunmaktadır. Yalnız 'ukr' ödenecektir.

İki kişi ortaklaşa malik oldukları bir câriye ile tek bir mükâtebe akdi yapsalar, sonra ortaklardan biri irtidat ederek İslamdan çıksa, câriye de mükâtebe bedelini ikisine de ödese, sonra da dinden dönen ortak irtidat etmesi nedeniyle öldürülse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre câriye özgürlüğüne kavuşamaz. Dinden çıkmış (mürted) olan ortağa yaptığı ödemeler dikkate alınmaz. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise câriye özgürlüğüne kavuşur. [8/42]

Çünkü onlara göre dinden çıkan birisinin bedeli alması, Müslüman bir kimsenin alması gibi câizdir. Bunlar dinden çıkan birisinin yaptığı tasarruflar konusunda da aynı düşünür.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise dinden çıkanın tasarruflarının mevkuf (askıda) olacağını, öldürüldükten sonra ise tamamen hükümsüz duruma geleceğini söyler. Burada da dinden çıkanın bedeldeki payını alması askıdadır (mevkuftur). Öldürüldükten sonra ise bu hak mirasçılara geçeceğinden, alma işlemi hükümsüz duruma gelir. Fakat mirasçılar diğer ortağa aldığı miktarın yarısı oranında başvurabilirler. Bu ortağın kendi payını alması durumunda da aynı şekilde mirasçılar ona başvurma hakkına sahiptirler. Bu yüzden diğer ortağın câriye üzerindeki payı özgür kılınmış olmaz. Daha sonra mirasçıler, geriye kalan yarı payı ödemesi için câriyeyi çalıştırabilirler. Câriye bunu ödeyemeyecek duruma düşerse tekrar eski statüsüne döner. Nitekim aynı durum, mükâtebe bedelinin yarısını ortak olan efendilerine ödeyip ardından ödeme gücünü yitiren câriye için de geçerlidir.

Muhammed (rh.a.) daha sonra *el-Asl* adlı kitabında şu meseleyi ele almaktadır; Bir kimsenin, irtidat (dinden çıkma durumu) sürerken kölesi ile mükâtebe akdi yapıp bu akdin bedelini alması, o köleyi satıp bedelini almasının aksine câiz değildir; satıp karşılığında bedel alması ise câizdir. Bu hükmün gerekçesi şudur: 'Bir kimse dinden çıktığında malları mirasçılarına geçmiş gibi değerlendirilir'. Ayrıca mükâtebe akdi eğer vekil tarafından bir başkası adına yapılıyorsa akdi yapan kimsenin bu akde dayanarak bedeli alma yetkisi olamaz. Halbuki satış sözleşmesi, akit bir başkası adına da yapılsa, akdi yapan kişi satım bedelini alabilir.

Ancak bu görüş tartışmaya açıktır. Çünkü bir kimsenin Müslüman olduğu bir dönemde kazandığı malını dinden çıktıktan sonra satması, tekrar Müslüman olmadıkça geçerli değildir. Müslüman olduktan sonra ise hem mükâtebe bedelini hem de satım bedelini alabilir. Yukarıda belirtilen fark, ancak satım sözleşmesinin ve mükâtebe akdinin dinden çıkma (irtidat) olayından önce yapılması durumunda geçerlidir. Bu durumda, dinden çıkmadan sonra mükâtebe bedelini alamaz. Ama satım bedelini alabilir. Çünkü bu kişi dinden çıktığı için tıpkı ticarete izinli bir köle, bir şey satıp sonra kısıtlandığında olduğu gibi, onun alması geçerlidir.

İrtidat edip dinden çıkan ortak, dârülharbe sığındıktan sonra câriye mükâtebe bedelinin tamamını diğer ortağa ödese bile özgürlüğüne kavuşamaz.

Çünkü bu ortağın, dinden çıkan ortağın mirasçılarına ait olan payı alması geçerli olmaz. Ama dinden çıkan ortağın dârülharbe sığındığı mahkeme kararıyla tespit edildikten sonra câriye diğer ortağa ve dinden çıkan ortağın mirasçılarına paylarını öderse özgürlüğüne kavuşur. Nitekim ortaklardan birisi öldükten sonra, câriye mükâtebe bedelini hayatta kalan ortak ile ölenin mirasçılarına ödeyecek olursa yine özgürlüğüne kavuşur.

Câriye, ortaklardan birisi dinden çıtıktan sonra ödeme gücünü yitirdiği için yeniden eski statüsüne döndürülse, sonra da dinden çıkan ortak irtidat ettiği için öldürülse, câriyenin yapmış olduğu mükâtebe akdi geçerliliğini korur.

Çünkü Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre dinden çıkan bir kimsenin payına karşılık gelen mükâtebe akdini bozmak geçerli olmaz. Nitekim böyle birisinin kendi başına yaptığı mükâtebe akdi de bozulamaz. Çünkü ortakların birlikte yaptıkları tek bir mükâtebe akdinin bir kısmı, ödeme gücünün yitirilmesi nedeniyle bozulamaz. Bu tıpkı şu olayda olduğu gibidir: Efendilerden birisi kayıp olsa ve bu câriye ödeme gücünü yitirse, bu durumda hakim, kayıp olan ortak gelmedikçe diğer ortağı muhatap tutarak akdi bozma (fesih) kararı veremez.

Ortakların ikisi de dinden çıksalar, câriye de bundan sonra mükâtebe bedelini ödeme gücünden yoksun kaldığı için efendiler tarafından eski statüsüne döndürülse, ortaklar yeniden Müslüman olurlarsa, câriye bunların özel statüsü bulunmayan normal bir kölesi olur. Ama efendiler

dinden çıktıkları için öldürülürlerse, câriyenin yapmış olduğu akit geçerliliğini korur.

Ortakların mükâtebe akdi yaptığı ortak câriye bir kız doğurduktan sonra ortaklardan birisi bu kızla cinsel ilişkide bulunup onu gebe bıraksa, anne câriye de diğer ortaktan gebe kalsa anne ve kız: "Biz mükâtebe bedelini ödeyebilecek durumda değiliz" diyebilirler. Burada kasdedilen annenin ödeme gücünün bulunmadığını açıklayabilmesidir.

Çünkü anne câriyenin iki şekilde özgürlüğüne kavuşma imkânı vardır. Ama çocuğun böyle bir muhayyerlik hakkı yoktur. Çünkü çocuk mükâtebe bedelini ödemekle yükümlü değildir. Anne, mükâtebe akdinin devam etmesini tercih ederse, hem anne hem kızı kendileriyle cinsel ilişkide bulunan kişiden "ukr" alırlar. Kızın alacağı "ukr" da annenin kazancı gibi değerlendirilerek ona verilir. Ama anne, ödeme gücünün bulunmadığını söylerse, anne ve kız kendileriyle cinsel ilişkide bulunan ortağa ümmü'l-veled olurlar. Bu durumda anne ile cinsel ilişkide bulunan ortak diğerine onun yarı değerini ve ukr'un da yarısını ödeyecektir. [8/43]

Bir kimse, köledeki payında ortağının izni olmadan mükâtebe akdi yaparsa, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre, bu ortak yapılan akdi reddedebilir. Ancak reddin geçerli olabilmesi için, ya bu konuda hakim tarafından verilecek bir mahkeme kararı, ya da köle ve onunla akit yapan ortağın bu akdi bozmaya razı olmaları gerekir. Ebû Hanîfe'nin görüşü de böyledir.

Çünkü diğer ortağın akdi bozma hakkının olup olmadığı âlimlerin farklı görüşler ileri sürdüğü bir alandır. Dolayısıyla bu bozma için hakimin vereceği karar ya da akdi yapan tarafların rızası gerekir. Nitekim bağıştan (hibeden) dönme (rücu) durumunda da hüküm böyledir. Çünkü akdi bozan, köle üzerindeki mülkiyetine itibarla bozar. Akdi yapan ortak ise yine aynı itibarla bu bozma işlemini kabul etmemektedir. Her ikisi de eşit konumda bulunduğu için, hangi tarafın isteğinin uygulanacağı hakimin vereceği hükme göre belirlenecektir.

Allah hu ve Teâlâ doğrusunu en iyi bilendir. Dönüş de O'nadır.

BİR KİMSENİN KÖLESİNİN BİR PAYI ÜZERİNDE MÜKÂTEBE AKDİ YAPMASI

Bir kimse kölesinin yarısında geçerli olmak üzere mükâtebe yapabilir.

Ancak bu durumda Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre kölenin tamamı mükâtebe akdine dahildir. Çünkü onlara göre mükâtebe akdi tıpkı özgür kılma işlemi gibi bölünme kabul etmez. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ise yapılan akit belirlenen pay üzerinde geçerli olur. Köle mükâtebe bedelini ödeyince, akitte belirtilen pay oranında özgürlüğüne kavuşur. Bu durumda köle, geriye kalan payı

için gücü yettiği kadar efendisi için çalışacaktır. Bir kimse kölesinin bir kısmını özgür kıldığında da aynı hüküm geçerlidir. Bu, şu anlama gelmektedir: Efendi, kölesinden kendisi için derhal çalışmasını talep edemez. Bilakis ödeyebileceğine kanaat getirdiği miktarlarda takside bağlar. Çünkü köle zorluk içindedir. Âyet gereği, ona rahata kavuşacağı ana kadar mühlet vermek gerekir. (el-Bakara 2/280). Ayrıca efendi burada, kölesine herhangi bir zorluk çıkarmadan onun tamamen özgürlüğüne kavuşmasını amaçlamaktadır.

Bu kölenin mükâtebe bedelini ödemeden önce mal kazanırsa, bu malların yarısı kendisine, diğer yarısı ise efendisine aittir.

Çünkü kölenin diğer yarısı mükâtebe akdine dahil değildir. Hala efendinin mülkiyetindedir. Ve kölenin sahip olan onun kazancına da sahip olur.

Kölenin bedeli ödedikten sonra kazandığı mallar ise tamamen kendisine aittir; efendinin bunlar üzerinde hiçbir hakkı yoktur.

Çünkü bu ödemeden sonra kölenin yarısı özgürlüğüne kavuşurken, köle diğer yarısının değerini ödemek için çalışacaktır. Dolayısıyla ödemeden sonra kazandığı malların tamamında hak sahibidir.

Bir kimse kölesinin yarısı için mükâtebe akdi yaptıktan sonra onun para kazanmak için çalışmasına engel olamaz.

Çünkü efendinin bu akdi yapmaktaki amacı kölenin mükâtebe bedelini ödemek için çalışmasına imkân vermektir. Ve kölenin yarısı üzerinde mükâtebe akdi yapılmakla bu hak bağlayıcı olarak sabit olmuştur. Efendinin mükâtebe akdini bozma yetkisi olmadığı gibi kölenin çalışmasına engel olma hakkı da yoktur.

[8/44] **Köle şehir dışına çıkmak isterse kıyasa göre efendi onu engelleyebilir.**

Çünkü kölenin yarısı hala onun mülkiyetindedir. Efendi, mülkiyetinde bulunan bir kölenin yolculuğa çıkmasını engelleme hakkına sahiptir. Sadece mükâteb olan yarısı ile yolculuk yapması imkânsızdır. Efendinin mülküne gelebilecek zararları önleme hakkı vardır. Nitekim bir kimse kendisi binmek üzere bir binek hayvanı kiraladığında ona bir başkasını bindiremez. Aynı şekilde kendisi giymek üzere bir elbise kiralarsa başka birisine giydiremez. Çünkü hayvana binme ve elbiseyi giyme konusunda insanlar arasında farklılıklar vardır. Dolayısıyla hayvanı veya elbiseyi kiralayan kişi, yararlanma hakkına malik olduğu bir malda, o malın kendisine sahip olan kişiye zarar verecek bir tasarrufta bulunamaz.

Fakat istihsana göre efendi bu kölenin şehir dışına çıkmasına engel olamaz.

Çünkü efendi köleyle mükâtebe akdi yapmakla ona çalışıp kazanma hakkı tanınmıştır. Belki de bu amacı bulunduğu şehirde gerçekleştiremez. Zaten kazanç sağlamak için şehir dışına çıkmak insanlar arasında yaygın olarak uygulanan bir yoldur. Dolayısıyla efendi, kölenin yarısında geçerli olacak şekilde mükâtebe akdi

yaptığında bu hakkı da ona tanımıştı. Artık bundan sonra kölesini yolculuğa çıkmaktan alıkoyamaz. Bu hüküm, kıyasa göre verilen hükümden daha üstündür. Çünkü bu akdin amacı köleye yardımcı olmaktır.

Efendinin böyle bir köleyi bir gün kendi hizmetinde kullanmayı veya çalıştırmayı bir gün de mükâtebe bedelini kazanmak üzere serbest bırakmayı istemesi kıyas deliline göre câizdir.

Çünkü bu kölenin hizmeti ve sağlayacağı yarar kazancı gibidir. Nitekim efendi, kölenin kazancının yarısını alabileceği gibi, yaptığı hizmetin yarı değerini de ona verebilir.

İstihsân deliline göre ise köle mükâtebe bedelini ödeyene veya ödeme gücünü yitirene kadar efendi ona başka hiçbir teklifte bulunamaz.

Çünkü efendi ona çalışıp kazanma hakkı tanımıştır. Bu da ancak kölenin bedeni ile başkalarına sağlayacağı menfaatle gerçekleşebilir. Dolayısıyla bu hakkı köleye tanımanın zorunlu bir sonucu olarak kölenin sağladığı yararlar üzerinde daha fazla hak sahibi olması gerekir. Bu olaydaki istihsanı almak kıyastan daha önceliklidir. Çünkü bu köleye kolaylık sağlamaktadır. Ayrıca efendi burada herhangi bir zarar görmemektedir. Üstelik köle emeği ile bir şeyler kazandığında yarısı efendinindir. Bu efendinin hakkını menfaatten kazanca çevirme olur. Bunda efendi herhangi bir zarar görmez. Ama bu olayda kölenin kazancı üzerinde daha fazla hak sahibi olduğunu kabul edersek, efendinin kazancın yarısı üzerindeki hakkını iptal etmiş oluruz. Dolayısıyla böyle bir durumda köleye yardımcı olma hususu dikkate alınmaz.

Bir kimse câriyesinin yarısında mükâtebe akdi yapsa ve câriye bir çocuk doğursa, çocuk da annesiyle aynı statüde değerlendirilir. Elde edeceği kazancın yarısı efendiye aittir.

Çünkü çocuğun yarısı da annenin yarısı gibi efendinin mülkiyetindedir. Çocuğun elde ettiği kazancın diğer yarısı da annesine aittir. Çünkü o da annesinin yaptığı akdin kapsamına dahil olmuştur. Dolayısıyla anne mükâtebe bedeline onun payından düşen payı elde ettiği kazançtan alır. Anne mükâtebe bedelini ödediğinde hem kendisinin hem de çocuğunun yarısı özgür olur. Her biri değerlerinin diğer yarısını ödeyebilmek için çalışır. Çünkü gerek anne gerekse çocuğun bir kısmı özgürlüğüne kavuşmuşken kalan kısım hala efendinin mülkiyetindedir. Bu durumda anne ve çocuktan her biri çalışıp kalan değerlerini ödeme konusunda kendi sorumludurlar. Dolayısıyla çocuk bundan sonra bir şeyler kazanırsa kazancının tamamı efendisine ve annesine değil kendisine aittir. Çünkü değerinin yarısını çalışıp ödeme konusunda bizatihi sorumlu olduğu için kendisiyle mükâtebe akdi yapılmış bir köle gibi değerlendirilir.

Anne mükâtebe bedeli olarak herhangi bir şey ödemeden ölürse, bu bedeli ödemek üzere çocuk çalışacaktır. Çünkü çocuğun yarısı annesine tâbi olarak bu

[8/45] akdin kapsamına girmiştir. Dolayısıyla anne öldükten sonra çalışmak ve mükâtebe bedelini ödemek konularında onun yerini alır. Çocuk bu bedeli ödediğinde anne hayatta iken bizzat kendisi ödemiş gibi yarısı özgür olur. Bundan sonra çocuk kendi değerinin yarısını ödemek için çalışır. Annenin yarı değerini ödemeye çalışması gerekmez. Çünkü değerlerinin yarısını ödeme konusunda her biri bizatihi sorumludurlar. Dolayısıyla annesinin yükümlü olduğu çalışma borcunun çocuğa yüklenmesi mümkün değildir. Çünkü mükâtebe konusunda anneye tâbi oluş, söz konusu iken burada diğer yarı değer konusunda anneye tâbilik yoktur. Bu çocuğun durumu şu olayla benzerlik arzeder: Bir kimse câriyesinin ve onun çocuğunun yarısını özgür kılsa, sonra anne ölse çocuğun, annesinin yerine çalışma yükümlülüğü yoktur. Ancak bu kişi, câriyesinin yarısını gebe iken özgür kılar ve câriye sonra doğum yaparsa veya özgür kıldıktan sonra gebe kalırsa hüküm değişir. Böyle bir durumda anne öldükten sonra çocuk, onun borcu karşılığında çalışır. Çünkü çocuk bu olayda tamamen annesine tabîdir. Görmez misin çocuk, anne hayatta iken çalışma yükümlülüğü ile birinci dereceden /bizatihi sorumlu değildir. Ama anne öldükten sonra onun borcunu ödemek için çalışır.

Bir kimse câriyesinin yarısı için mükâtebe akdi yapsa ve bu câriye bir çocuk doğurduktan sonra arkasında bir miktar mal bırakarak ölse, fakat başkalarına da borcu bulunsa, bırakılan maldan öncelikle borçları ödenir.

Çünkü câriyenin yarısı mükâtebken diğer yarısı izinli (mezun) köle niteliğindedir. İzin verilmiş bir kimsenin kazancı üzerinde bulunan borç ise efendinin hakkından daha önceliklidir. Dolayısıyla efendi, borç ödendikten sonra kalan miktarın yarısını alır. Çünkü câriyenin yarısı hala onun mülkiyetinde bulunduğu için bu yarı paya düşen kazanç da -borçlar ödendikten sonra- efendiye ait olur. Kazancın diğer yarısı ise câriyenindir. İşte mükâtebe bedeli de câriyeye ait olan bu miktardan ödenecektir. Eğer câriyenin bıraktığı terikeden hala bir şeyler kalırsa, efendi buradan câriyenin yarı değerini alacaktır. Çünkü efendi, câriye hayatta olsaydı mükâtebe bedeli ödendikten sonra kalan yarı değerin ödenmesi için câriyeyi çalıştırabilecekti. Dolayısıyla câriye öldükten sonra bu miktarı onun terikesinden alacaktır. Artan mallar da câriyenin mirasçılarına kalır. Çünkü câriyenin özgür olarak öldüğüne hükmedilir. Dolayısıyla bu çocuk annesine mirasçı olamaz. Çünkü çocuğun anne hayatta iken özgürlüğüne kavuşabilmesi annesine bağlı(tabi) olduğu yarı pay üzerinde gerçekleşir. Geriye kalan yarı payda ise çocuk yarı değerini çalışıp ödemekle bizatihi sorumludur. Dolayısıyla çalışıp bu borcunu ödemedikçe özgürlüğüne kavuşamaz. Bu çocuk, annesi öldüğünde kendisi hala köle olan çocuk gibi değerlendirilir.

Anne câriye öldükten sonra herhangi bir şey bırakmamışsa çocuk onun bütün borcunu ödemek için çalışacaktır.

Çünkü çocuk, tıpkı ticarete izinli câriyenin çocuğu gibi bu borcun ödenmesi konusunda annesinin yerine geçer. Çocuk ayrıca kendisiyle mükâtebe akdi yapılan bir câriyeden doğduğu için bu akdin bedelini ödemek için de çalışacaktır. Daha sonra da kendi değerinin yarısını ödemek için çalışır. Çünkü çocuğun yarısı mükâtebe bedelinin ödenmesiyle özgür olmuştur. Çocuk, annesinin yarı değerini ödemek için çalışmakla yükümlü değildir. Çünkü bu yarı pay konusunda çocuğun annesine tâbiliği söz konusu değildir.

Çocuk alacaklılara olan borcu ödemeden önce mükâtebe bedelini ödeyecek olursa, tıpkı annenin hayatta iken ödemesi durumunda olduğu gibi hem kendisinin hem de annesinin yarısı özgür olur. Alacaklılar efendiye başvurarak aldığını isteyemezler. Ama borcu ödemesi için çocuğun peşine düşebilirler.

Çünkü çocuk annesinin yerine geçmiştir. Efendinin mükâtebe bedelini ondan alması ile annesinden alması arasında ise sonuç itibariyle bir fark yoktur. Efendi, bedeli anneden almış olsaydı, bu miktar tamamen efendiye ait olur ve alacaklılar borcunu ödemesi için anne câriyenin peşine düşerlerdi. Aynı durum çocuk için de geçerlidir.

Çocuğun, mükâtebe bedelini ödemeden önce kazandıklarından borç ödendikten sonra kalan miktarın yarısı efendiye aittir.

Çünkü çocuk, annesi yerine geçer. Daha önce de annenin kazancından ilk olarak borçların ödeneceğini, daha sonra ise kalan miktarın yarısının, câriyenin yarısına sahip olduğu için efendiye verileceğini açıklamıştık. Aynı hüküm çocuk için de geçerlidir.

Bir kişi, yarısında geçerli olmak üzere câriyesiyle mükâtebe akdi yapsa, câriye de bundan sonra birilerine borçlansa, câriye borcun tamamını ödemek için çalışmakla yükümlüdür.

Çünkü efendinin, yarı payında câriyesiyle mükâtebe akdi yapması, diğer yarısına ticaretle uğraşabilmesi için izin vermesi anlamına gelir. Çünkü bu işlem, câriyeye çalışıp kazanabilmesi için yetki vermek anlamı da taşır. Câriyenin ticarete izinli olması da bu iznin zorunlu bir sonucudur. Eğer câriye ödeme gücünü yitirirse satılır. Tüm borçları elde edilen paradan karşılanır. Çünkü efendi câriyeye izin verdiği için tüm borcun efendi tarafından ödenmesi gerekecektir. Bu yüzden de câriye satılır ve borç buradan ödenir.

Şu olayda da aynı hüküm geçerlidir: Câriyeye iki kişi ortak olsalar ve ortaklardan biri diğerinin izni ile onunla mükâtebe akdi yapsa ve câriye mükâtebe bedelini ödeyebilmek için borçlandıktan sonra ödeme yapamayacak duruma düşse, câriye satılır. Elde edilen gelirle borcu ödenir. Çünkü diğer ortağın mükâtebe akdine razı olması, câriyeye kendi payında ticaretle uğraşabilmesine zorunlu olarak izin vermesidir. **[8/46]**

Bir köleye sahip olan ortaklardan biri köleye ticaret yapması için izin verse ve o da borçlansa, bu borç (köle tarafından ödenemezse) izin veren ortağın köledeki payından karşılanır.

Çünkü izin veren efendi, borcun kölenin bedeni değerinden karşılanmasına razı olmuş demektir. Böyle bir işlem ise, diğer ortağın köledeki payında değil, izin veren ortağın payında geçerlidir. Aynı durum ortaklardan birisinin diğer ortağın izni olmadan köleyle mükâtebe akdi yapması durumunda da geçerlidir. Çünkü diğer ortak borcun kendi payına geçmesine razı olmadığı gibi verilen iznin kendi payı üzerinde de bazı sonuçlar doğurmasına razı değildir. Ancak yapılan mükâtebe akdine izin vermesi durumunda hüküm değişir.

Kölenin ticaretle uğraşmasına izin veren ortak, köle borçlandıktan sonra diğer ortağın payını da satın alırsa kölenin yaptığı borç sadece önceki payı ile ilgili olur. Dolayısıyla bu hüküm, izin veren ortağın, diğer ortağa ait payı almadan önce uygulanan hüküm gibidir. Köle bu şekilde tamamen bir kişiye ait olduktan sonra efendisinin bilgisi dışında borçlanmışsa yine aynı hüküm geçerlidir.

Çünkü, verilen iznin sırf satın almakla, satın alanda hüküm ifade etmez. Çünkü satın alınmadan önce bu yarım pay (mahcur) kısıtlıdır. Satın alma işlemi sabit olan iznin ortadan kaldırılmasında etkilidir. Ama sabit olmayan bir izni ortaya çıkarmada etkili değildir.

Efendi, kölesinin alıp sattığını bilse, buna rağmen ses çıkarmasa, kıyas deliline göre yine aynı hüküm verilir.

Çünkü kölenin alış-veriş yapması, kendisine yarı payı için izin verildiğinden dolayı geçerli kabul edilir. Kölenin yaptığı tasarruflara rıza gösterdiğinin isbatında efendinin susması etkilidir. Çünkü köleyle işlemde bulunan kişinin zarar görmemesi ve aldanmaması için, bu işlemin uygulanması gerekir. Bu da, verilen iznin diğer yarıda geçerli olmaması durumunda gerçekleşir. Dolayısıyla efendinin susması izin verdiği anlamına gelmez.

İstihsâna göre ise borç, kölenin değerinin bütünüyle ilgilidir. Burada parça yani kölenin yarısı bütüne kıyaslanır.

Çünkü kölenin tamamı kısıtlı iken efendi onun alış-veriş yaptığını görüp ses çıkarmasa, köle tam olarak izinli sayılır. Aynı şey, kölenin yarısı kısıtlı olduğunda da geçerlidir. Çünkü efendinin, kölenin yaptığı tasarruflardan haberdar olduktan sonra susması ona açık bir şekilde izin vermesi gibi değerlendirilir.

Bir kimse yarısı üzerinde geçerli olmak üzere kölesiyle mükâtebe akdi yapmışsa kalan yarı payı satamaz.

Çünkü köle bu akitle çalışıp kazanabilme hakkını elde etmiştir. Halbuki diğer yarı pay satıldığı zaman bu hak ortadan kalkacaktır.

Efendi, kalan yarı payı kölenin kendisine satacak olursa, bu payı özgür kılmış olur.

Çünkü kölenin yarı payının bizzat kendisine satılması onu özgür kılmak anlamına gelir. Ayrıca kölenin bir kısmı üzerinde geçerli olacak şekilde mükâtebe akdi yapılması onu özgür kılmaya engel değildir. Çünkü kölenin özgür kılınması kazanmış olduğu hakkı iptal etmez. Aksine pekiştirir. Bu köle muhayyerdir: İsterse ödeme gücünün bulunmadığını belirterek değerinin yarısını ödemek için çalışır. İsterse mükâtebe akdini devam ettirir. Akdi devam ettirip bedelin bir kısmını ödedikten sonra artık ödeyemeyecek duruma gelirse, ödediği miktar yarı değerinden düşürülür. Bundan sonra kalan miktarı ödemek için çalışması gerekir. Çünkü köle yarısı özgür kılındığı için kazancının tamamı üzerinde hak sahibi olmuştur. Efendi ise ondan ya mükâtebe bedelini ya da değerinin yarısını alacaktır.

Kölenin, kendisini satın almadan önce elde ettiği kazancın yarısı kendisine, yarısı da efendisine aittir.

Çünkü köle, bu malı kazandığında yarısı hala efendinin mülkiyetinde bulunuyordu.

Köle kendisini satın almadan önce efendiye mükâtebe bedeli olarak bir şeyler öderde, efendi "ödenen bu miktarın yarısını düşüyorum. Çünkü elde ettiğin kazancın yarısı bana aittir" diyebilir. Fakat bu hüküm, kölenin ödemeyi elde ettiği kazançtan yapması durumunda geçerlidir. Ama aldığı borçla bu ödemeyi yaparsa, efendinin bunda hiçbir hakkı olamaz. [8/47]

Çünkü köle, diğer yarısı bakımından izinli (me'zûn)dir. Bu yüzden elde ettiği kazanç ancak borçları ödendikten sonra efendiye ait olur.

Efendi yarısı üzerinden geçerli olmak üzere kölesiyle mükâtebe akdi yaptıktan sonra ondan bir şeyler satın alırsa, bu satın alma işlemi kölenin yarısı itibariyle geçerlidir.

Çünkü kölenin yarısı mükâtebe akdinin kapsamında iken diğer yarısı izinlidir (me'zûn). Efendinin, mükâtebe akdi yaptığı kölesinden bir şeyler satın alması bir fayda sağlar. Ama izinli kölesinin borcu bulunmuyorsa, ondan bir şeyler satın alması herhangi bir yarar sağlamaz. Bu yüzden satın alınan şeyin yarısı bedelin yarısını ödemesi koşuluyla efendinin olurken, diğer yarısı efendiye ait olur. Çünkü kölenin yarısı hala onun mülkiyetindedir.

Kendisiyle mükâtebe akdi yapılan kölenin efendisinden bir köle satın alması, istihsan deliline göre tüm kölede câizdir. Bu, mükâtebin başka birisinden köle satın alması gibidir.

Çünkü bu kölenin yarısı müketebe akdi hükümlerine tabi iken, diğer yarısı bazı tasarrufları yapabilmesi için izinlidir.

Ama kıyas deliline göre bu kölenin efendisinden köle satın alması ancak mükâtebe hükümlerine tabi olan yarı payında geçerlidir.

Çünkü kölenin yarısı mükâtebe hükümleri kapsamında iken, diğer yarısı hala efendinin mülkiyetindedir. Ve mülkiyet altında bulunan bir kölenin -borcu yoksa-, efendisinden bir şeyler satın alması geçerli değildir. Çünkü böyle bir işlemin hiçbir yararı yoktur. Ama kölenin borcu varsa, efendisinden bir şeyler satın alması mümkündür. Çünkü bu işlemin bir yararı vardır. Biz Hanefiler burada kıyasa göre hüküm veririz. Çünkü kıyas burada istihsan delilinden daha sağlamdır. Ayrıca dinin (şeriatın) muteber saydığı akitler bizatihi kendilerinden dolayı değil, sağladıkları yarar nedeniyle yapılırlar.

Allah Sübhânehu ve Teâlâ doğrusunu en iyi bilendir. Dönüş de O'nadır.

TİCARETE İZİN VERİLEN (ME'ZÛN) KÖLE İLE MÜKÂTEBE AKDİ YAPILMASI

Bir kimse, borcu bulunmayan ticarete izinli kölesi ile mükâtebe akdi yapabilir. Ama kölenin, mâlî değerini aşacak miktarda veya bunun altında borcu varsa, alacaklıların mükâtebe akdini reddetme hakları vardır. Efendinin bu köleyi satması durumunda da aynı hüküm geçerlidir.

Çünkü alacaklılar köle satıldığı zaman, ona karşılık olarak verilen bedelden (semenden) kendi alacaklarını derhal tahsil edebilirler. Halbuki mükâtebe akdinde haklarını hemen alamazlar. Çünkü mükâtebe bedeli taksitli, vadeli olarak ödenmektedir. Dolayısıyla alacaklıların zarar görmemek için satım sözleşmesini bozma hakları bulunduğuna göre mükâtebe akdini bozabilmeleri de öncelikle mümkün olmalıdır.

Efendinin mükâtebe bedelini tamamen veya kısmen aldığını sonradan öğrenen alacaklıların bu bedeli ondan geri alma hakları vardır.

Çünkü alacaklıların, kölenin kazancı üzerindeki hakları efendinin hakkından daha önceliklidir. Bu yüzden alacaklıların hakkı bulunduğu sürece efendinin kölenin kazancından hiçbir şeyde hakkı olmaz.

Ancak köle mükâtebe bedelini tamamen ödemişse özgürlüğüne kavuşur.

Çünkü efendinin köleyi özgür kılmasında olduğu gibi onu özgür yapacak koşul gerçekleşmiştir.

Kölenin borçlu bulunması ise, efendinin onu özgür kıması işleminin geçerliliğine engel oluşturmaz. Bu durumda kölenin hala borcu varsa, alacaklılar efendiye kölenin değerini ödettirebilirler.

Çünkü kölenin çıplak mülkiyetinin değeri alacaklıların hakkı olur. Öyle ki onlar köleyi alacaklarına karşılık satabilirler. Halbuki efendi burada köleyi özgür kılmak suretiyle onların bu hakkını ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla kölenin değerini ödeyecektir.

Alacaklıların hala alacakları bulunuyorsa, kölenin peşine düşerler. Çünkü borç kölenin zimmetinde bulunmaktadır. Bu zimmet de köle özgürlüğüne kavuşunca daha da güçlenmiştir.

Bu aşamadan sonra efendi, mükâtebe bedelini ödemesi için köleye başvuramaz.

Çünkü efendi elde ettiği kazançtan mükâtebe bedelini ödemesi için kölesiyle mükâtebe akdi yaptığında onun kazancının borçla meşgul olduğunu biliyordu. Dolayısıyla efendi mükâtebe bedelini alırken, bu bedelin borca karşılık olarak elinden çıkmasına razı olmuştur. Ayrıca efendi, köleyle mükâtebe akdi yaparken, **[8/48]**
onu elde ettiği kazançtan kendisine bir bedel ödemekle yükümlü kılar. Burada ise efendi kölesinin elde ettiği kazançla borcun ödeneceğini bilerek, onu bu hakkı ödemekle sorumlu tutmuştur. Mükâtebe bedeli, alacaklıların da hakkı olacak şekilde efendiye teslim edildiğinde eşitlik sağlanmış olur.

Efendi mükâtebe bedelini almamışsa ve alacaklılar da efendi onların alacağını ödeyinceye kadar yapılan akdi reddetmemişlerse, akit geçerlidir.

Çünkü akdin geçerliliğini engelleyen onların alacaklarıdır. Bu engel de onların borcu ödenince ortadan kalkacağı için, yapılan akit de geçerli olur. Nitekim köleyi sattıktan sonra borcu ödemesi durumu da bunun gibidir. Çünkü alacaklıların hakkı akdin geçerliliğine engel oluşturuyordu. Ama onlara olan borç ödenince bu engel ortadan kalkmıştır.

Bu durumda efendi, kölesi adına ödemiş olduğu borç için ona başvuramaz. Çünkü söz konusu ödemeyi yapmak suretiyle o paradaki mülkiyeti açığa çıkarmıştır. Bu olay efendinin birisine bedensel zarar veren kölesi adına diyet ödemesi gibi değerlendirilir. Ayrıca efendi böyle yapmakla mükâtebe akdinin bozulmasına engel olur. Dolayısıyla kendi yararına olan bir tasarrufta bulunmuş demektir. Yine efendi bu borcu ödemesi için alacaklıların talebine muhatap değildir. Borcu ödemekle teberru niteliğinde bir tasarrufta bulunmuş olur.

Efendi bu borcu ödemese de köle alacaklılara olan borcunu peşin olarak kendisi ödese yine aynı hükümler geçerlidir. Çünkü alacaklılara köle tarafından bu borç ödenince artık hiçbir hakları kalmaz.

Bir kimse borçlu olan câriyesiyle mükâtebe akdi yapsa, câriye daha sonra bir çocuk doğursa ve mükâtebe bedelini ödese; sonra da câriyeden alacaklı olanlar ortaya çıksa, bu durumda alacaklılar efendiden mükâtebe bedelini alabilirler.

Çünkü bu bedel, câriyenin sagladığı bir kazançtır. Ayrıca efendiye câriyenin değerini de ödettirirler. Çünkü efendi câriyeyi özgür kılmak suretiyle onların câriyenin değeri üzerindeki haklarını ortadan kaldırmış olur.

Alacaklılar, geriye kalan borç konusunda ise muhayyerdirler; isterlerse anneye isterlerse çocuğa başvururlar. Çünkü alacaklıların hakkı, çocuğun rakabesine bağlıdır. Çünkü çocuk, borç anneye ait olduktan sonra doğmuştur. Görmez misin çocuk onların borcunu karşılamak üzere satılabilir. Halbuki çocuk özgür kılındığı için söz konusu değer onun yanında hapsedilmiştir. Buna göre isterlerse çocuğu alacaklarına karşılık olarak satabilirler. Ancak ondan sadece değeri tutarında bir karşılık alabilirler. Çünkü borcun çocuğa gerekmesi, mal olma özelliğinin kendisinde hapsoluşudur. Dolayısıyla alınacak karşılık da bu miktarla sınırlıdır.

Alacaklılar isterlerse tüm borçlarını almak üzere anneye başvurabilirler.

Çünkü câriye özgürlüğüne kavuşunca zimmeti borç yüklenebilme bakımından daha da güçlenmiştir.

Alacaklılar çocuğun değerini efendiye ödetemezler.

Çünkü o, çocuk için özel bir işlem yapmış değildir; çocuk mükâtebe akdi yoluyla annesine bağlı olarak özgürlüğüne kavuşmuştur.

Anne câriye, mükâtebe bedelini ödedikten sonra ölmüşse, çocuk değeri ile borçtan hangisi daha az ise onu öder. Çünkü dediğimiz gibi İki kişinin ortaklaşa sahip oldukları bir câriyeye ortaklardan biri ticaret yapabilmesi için izin verse. Câriye de bu işle uğraşırken borçlansa. Sonra diğer ortak, arkadaşının iznini alarak kendi payı üzerinde geçerli olmak üzere câriye ile mükâtebe akdi yapsa. Alacaklıların yapılan akdi geçersiz kılma hakları vardır.

Çünkü bu alacaklılar câriyeye ticaret için izin veren ortağın ondaki payını alacaklarına karşılık olarak satma hakkına sahiptirler. Halbuki mükâtebe akdi diğer pay üzerinde geçerli ve bağlayıcı kabul edilirse, onların bu hakkı iptal edilmiş olur. Çünkü bir kısmı ile mükâtebe akdi yapılan bir köle satılamaz. Ayrıca ortaklardan birinin diğerine mükâtebe akdi yapabilmesi için izin vermesi, alacaklılar hakkında bir şey ifade etmez. Çünkü alacaklıların ona ait pay üzerindeki hakları onun hakkından daha önceliklidir. Dolayısıyla bu izin hiç yokmuş gibi değerlendirilir. Ama alacaklılar bu akde razı olurlarsa yapılan işlem geçerlidir. Çünkü onların köle üzerinde hak sahibi olmaları akdin geçerliliğine engel oluşturmaktadır.

Efendi mükâtebe bedelini alıncaya kadar alacaklılar gelmezlerse köle bu efendinin payı oranında özgürlüğüne kavuşur. Çünkü özgürlüğe ulaştıran koşul gerçekleşmiştir. Bu durumda alacaklılar, efendinin köleden aldığı kazancın yarısını ve izin veren ortağa ait payının da yarısını alırlar. Çünkü bu pay alacaklıların hakkı
[8/49] ile meşguldür. Daha sonra mükâtebe akdi yapan ortak câriyeye başvurarak mükâtebe bedelini alır. Çünkü akdi yapan ortağın kazançtaki alacağı câriyeye

teslim edilmiş olmakta, efendiye câriye tarafından mükâtebe bedelinin tamamı ödenmemektedir. Dolayısıyla bu ortak câriyeye başvurarak kazançtaki hakkını onun elinden alacaktır.

Ticaret için kendisine izin verilen borçlu bir câriye bir çocuk doğursa ve bu çocukla efendisi mükâtebe akdi yapsa, annenin borcunu karşılayabileceği herhangi bir malı yoksa alacaklılar akdi reddedebilir.

Çünkü bu alacaklıların hakkı çocuğun mal olma niteliğine bağlıdır. Öyle ki borcun karşılanabilmesi için çocuk satılabilir. Ancak câriye ile mükâtebe akdi yapılınca onların bu hakkı ortadan kalkmaktadır. Fakat câriyenin borcu karşılayacak herhangi bir şeyi varsa, yapılan akit geçerlidir. Çünkü alacaklılar bu durumda anneyi borçlarına karşılık olarak satıp onun değerinden kendi alacaklarını alabilirler. Çünkü anne bu akitte asıldır. Çocuk ise anneye tabidir. Asıl, borcu karşılayacak bir şeye sahipse tabinin borçla ilgili bir sorumluluğu olmaz. Görmez misin câriyenin kazancında borcun karşılanmasını sağlayacak bir miktar varsa, câriye borca karşılık olarak satılamaz. Bu durumda çocuk da borcun karşılanması için satılamaz. Dolayısıyla yapılan mükâtebe akdi geçerlidir.

Efendi çocuğu özgür kılarsa ve annenin borcu karşılayacak malı yoksa alacaklılar, çocuğun değerini ona ödettirebilirler.

Çünkü alacaklıların çocuk üzerinde hak sahibi olmaları, annenin borcu ödeyemediği durumlar için söz konusudur. Efendi ise çocuğu özgür kılmak suretiyle onların bu hakkını telef etmiş olmaktadır. Dolayısıyla çocuğun değerini ödeyecektir. Aynı tazmin yükümlülüğü anneyi özgür kılması durumunda da geçerlidir.

Efendi fakirse, alacaklılar geriye kalan borcu karşılaması için çocuğu çalıştırabilirler. Çünkü onların hakkı çocuğun mal oluş niteliğine bağlıdır. Ama çocuk özgür kılındığı için alacaklıların bu hakkı onun mallığından değerinden elde etmeleri mümkün değildir. Dolayısıyla çocuğu, mal olarak değeri ile kalan borçtan hangisi daha az ise o miktarda çalıştırma hakları vardır.

Kendisiyle mükâtebe akdi yapılan borçlu bir câriye çocuk doğursa ve bu çocuk gençlik çağlarına geldiğinde alış-veriş yapıp borçlansa; sonra annenin alacaklıları gelip mükâtebe akdini bozsalar, yapılan akit onların müdahalesiyle hükümsüz duruma gelir. Çünkü onların, annenin mal olma niteliği üzerinde hakları bulunmaktadır. Bu borcun karşılanması için anne satılır. Çocuk ise annenin alacaklıları için değil kendi alacaklıları için satılarak bunlara olan borcu ödenir. Çünkü bu borç, çocuğun kendi zimmet borcu olup, kendi mâlî değerine bağlıdır. Burada, çocuğun borcu annesinin borcundan daha güçlüdür. Çünkü annenin borçları, doğrudan çocuğun zimmet borcu değildir. Görmez misin köle ile efendinin borcu, kölenin değerinden karşılanacak tarzda birleşmişse, efendi öldükten sonra ilk önce kölenin borcu ödenir.

Burada "kölenin borcu öncelikli olarak kendi değeriyle irtibatlıdır. Yukarıda ise annenin borcu, yine öncelikli olarak çocuğun değeriyle irtibatlıdır" (şeklindeki bir itiraza şöyle cevap vermek mümkündür); Öncelik nedeniyle tercih ancak güçlülükte eşit olmaları durumunda söz konusudur. Oysa belirttiğimiz gibi yukarıdaki olayda çocuğun borcu daha kuvvetlidir. Hatta çocuk özgür olduktan sonra bile borcun tamamını ödemekle yükümlüdür. Zayıf olan bir borç ise güçlü olan karşısında duramaz. Dolayısıyla güçlülük ve zayıflık bakımından arada dengesizlik bulununca öncelik nedeniyle tercih anlamsızdır."

Aynı hüküm, efendinin anne ile mükâtebe akdi yapmayıp çocuğa ticaret için izin vermesi durumunda da geçerlidir. Çünkü çocuğa izin verilmesi borcunun kendisinin mali değerine bağlanır. Bu da, onun hakkında kitâbet hükmünün bağlanması gibidir.

Bir kimse, ticaretle uğraşan borçlu iki kölesiyle bir tek mükâtebe akdi yapsa, daha sonra kölelerden birisi ortadan kaybolsa ve alacaklılar alacaklarının ödenmesini isteseler, alacaklılar öbür (hazır) köleyi kölelik statüsüne geri döndüremezler.

Çünkü bu kölelerle tek bir mükâtebe akdi yapılmıştır. Ancak birlikte eski statülerine döndürülebilirler. Hazır olan köle, kayıp kölenin yerine hasım (taraf) olamaz. Dolayısıyla birinin kaybolması ikisinin de kaybolması gibi değerlendirilir. Görmez misin eğer hazır olan köle, eski statüsüne döndürülüp satıldıktan sonra alacaklıların borcu ödense ve ardından kayıp köle çıkıp mükâtebe bedelini verse de özgürlüğüne kavuşacak ve kölenin satılması işlemi hükümsüz olacaktır. Bu bakımdan hazır olan kölenin eski statüsüne döndürülmesi hiçbir yarar sağlamayacaktır. Ancak alacaklılar onu, ödemekle yükümlü olduğu borç tutarında
[8/50] çalıştırabilirler. Çünkü onların alacakları, hazır kölenin zimmetinde bulunmaktadır. Bunu onun elde ettiği kazançtan alacaklardır.

Kölenin mükâtebe bedeli olarak ödediği tutar üzerinde ise alacaklılar daha fazla hak sahibidirler.Çünkü ödenen bu bedel de kölenin kazancından verilmiştir.

Alacaklılar, kölelerin değerini efendiye ödettiremezler. Çünkü efendi, alacaklıların aleyhine olarak ne kölelerin değerini ne de kazançlarını telef etmiştir. Görmez misin kölelerin ikisi de hazır olursa, birlikte eski statülerine döndürülüp borçlarına karşılık olarak, alacaklılar için satılırlar. Çünkü alacaklıların aleyhine olarak kölelerin mal olma niteliğini yok etmek onları özgür kılmakla veya özgürlüklerine kavuşma hakkını kazanmaları ile olur. Halbuki sırf mükâtebe yapılmış olması ile bunların hiçbiri gerçekleşmez. İşte bu yüzden mükâtebe akdi bozulabilir akitler arasında yer alır. Görmez misin bu durumda alacaklıların hakkı, ortağın hakkı gibi değerlendirilir. Şöyle ki; ortaklardan biri köle ile mükâtebe akdi yaptığında diğeri, mükâtebe bedeli ödenmedikçe akit yapan ortağına hiçbir şey ödettiremez. Alacaklıların konumu da bu bakımdan aynıdır. Ancak alacaklılar

isterlerse hazır olan bu kölenin değerini ödettirebilirler.Çünkü efendi bu köle ile yapmış olduğu akit nedeniyle alacaklıların onu satmasına engel olmuştur. Hakkı geciktirmek, ödeme yükümlülüğünün doğması bakımından iptal gibi değerlendirilir. Eğer efendi, köleyi müdebber statüsüne sokarak satılma hakkını kaldırsa, onun değerini ödemesi gerekir. Köleyi satma hakkının geciktirilmesi durumunda da aynı hüküm geçerlidir.

Alacaklılar kayıp kölenin değerini ise ödettiremezler. Çünkü alacaklıların kayıp köleyi satma hakları bizatihi efendinin yaptığı bir tasarruf sonucu iptal olmuş değildir. Kayıp kölenin ortaya çıkması durumunda alacaklıların onu satma hakkına sahip olmaları da bu hükmün delilidir.

Her iki köle de hazır olup alacaklılar mükâtebe akdinin sadece birisinin geçerli olmasına izin verse, diğer köleyi eski statüsüne döndürme hakları yoktur. Çünkü onların ikisiyle birlikte, bir tek mükâtebe akdi yapılmıştır. Bu durumda alacaklıların, "mükâtebe akdi , sadece kölelerden biri hakkında geçerli olacaktır" şeklindeki izinleri diğer köle hakkında da geçerlidir.

Allah doğrusunu en iyi bilendir.

KENDİSİYLE MÜKÂTEBE AKDİ YAPILAN KÖLENİN MİRASI

Kendisiyle mükâtebe akdi yapılan köle, borçlu olduğu ve bazı vasiyetlerde bulunduğu halde mükâtebe bedelini ödemeye yetecek kadar mal bırakarak ölse; bu kölenin bir tane özgür bir de mükâtebe akdi içinde kendi câriyesinden olma çocuğu bulunsa terikesinden, öncelikle efendi dışındaki yabancılara olan borcu ödenir.

Çünkü yabancıların borcu efendinin borcundan daha kuvvetlidir. Öyle ki köle ödeme gücünü yitirdiği zaman efendiye olan borç ödemesi koşul olmadığı halde yabancıya olan borçluluğu devam eder. Daha sonra sırayla efendiye olan borcu ve mükâtebe bedeli ödenir. Çünkü efendiye olan borcu mükâtebe bedelinden daha güçlüdür. Çünkü mükâtebe bedeli, alınmadığı (kabzedilmediği) sürece borç hükmünde değildir. Ayrıca köle bedeli ödeme gücünde olmadığını bildirerek mükâtebe bedeli konusundaki sorumluluğunu düşürebilmesine rağmen diğer borçlarla ilgili olarak böyle bir uygulamaya girişemez.

İşte bu aşamada mükâtebe bedeli ödendikten sonra kölenin özgür olduğuna karar verilir. Kalan mal çocukları arasında miras olarak paylaştırılır. Yaptığı vasiyetler ise hükümsüzdür.Çünkü vasiyet türü işlemler, teberru niteliği taşırlar. Oysa daha önce de belirttiğimiz gibi özgür olmanın dayanağı, vasiyette değil mükâtebe akdinde ortaya çıkar.

Mükâtebenin vasiyetleri üç çeşittir:

Kendisiyle mükâtebe akdi yapılan kölenin vasiyeti üç şekilde olabilir;

a. Kazandığı aynî mallardan bir şey vasiyet etmesi. Bu tür bir vasiyet geçersizdir. Mükâtebe bedelini hayatta iken ödemesi ile, bedeli ödemeden önce ölmesi arasında bu bakımdan bir fark yoktur.

Çünkü aynî bir malın vasiyet edilebilmesi için, vasiyet eden kişinin vasiyet sırasında o mal üzerinde mülkiyeti bulunmalıdır. Halbuki bu kölenin vasiyette bulunduğu dönemdeki mülkiyeti, böyle bir vasiyete elverişli değildir.

[8/51]

b. "Özgürlüğüme kavuşursam malımın üçte biri sana vasiyetim olsun." demek suretiyle yapılan vasiyet. Bu durumda köle mükâtebe bedelini ödeyip özgürlüğüne kavuştuktan sonra ölürse, yapılan vasiyet geçerlidir. Çünkü koşula bağlanan bir şey, koşul var olduğunda gerçekleşmiş gibi kabul edilir. Ama köle ölünceye kadar mükâtebe bedelini vermemişse bu vasiyet geçersizdir.

c. "Malımın üçte birini falana vasiyet ediyorum" diyerek vasiyette bulunup sonra, mükâtebe bedelini ödeyip ölürse yapılan vasiyet Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre geçersiz olur. Ama Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre geçerlidir.

Bu, daha önce "Köle Özgür Kılma" konusunda ele alınan şu meseleye benzemektedir:

Mükâteb köle; "Gelecekte elde edeceğim bütün köleler özgürdür" deyip sonra özgürlüğüne kavuşur ve bir köleye sahip olursa, bu köle Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre özgür olamaz. Ama Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre özgür olur.

Kendisiyle mükâtebe akdi yapılan bir kölenin efendisine bin dirhem borcu olsa ve bin dirhem bırakarak ölse, istihsan deliline göre önce mükâtebe bedeli ödenir. Kıyas deliline göre ise önce borç ödenir.

Kıyasın delili şudur; borç, mükâtebe bedelinden daha güçlüdür. İstihsânın ise iki delili vardır;

a. Efendi, bırakılan parayı mükâtebe bedeli olarak almışsa, bu para tamamen aldığı yöne göre kendisine ait olur. Ama alacağını tahsil için alacak olursa, bu para alacak yönünden onun olmaz. Çünkü kölenin ödeme gücünü yitirmiş olarak öldüğü açıktır. Efendi de kölesine borç yükleyemez.

b. Efendi parayı mükâtebe bedeli olarak almışsa, para tamamen kendisine ait olur. Köle özgürlüğüne kavuşur. Ama borcu tahsil için alacak olursa sadece bu paraya sahip olur. Yalnız köle özgürlüğüne kavuşamaz. İşte burada kölenin özgürlüğüne kavuşmasını sağlayacak alma (kabz) şeklini tercih etmek daha yerindedir.

Kendisiyle mükâtebe akdi yapılan köle arkasında hiç mal bırakmasa ama birisinden alacağı olsa ve efendi, mükâtebe akdi içinde doğan çocuğu mükâtebe

bedelini ödemesi için çalıştırsa, mükâtebe akdinin kapsamında bulunan anne câriyenin ise sadece mükâtebe borcu bulunsa ve borçlunun ödeme gücü olmasa, borcun ödenme ümidi ortadan kalkacağı için, çocuk tekrar eski statüsüne döndürülür.

Çünkü ödenme umudu olmayan borç, yok gibi kabul edilir. Mükâtebin alacağının olmasına bakarak ödeme gücünün bulunduğu sabit olmaz. Alacak olmadığında da çocuğun aczi gerçekleşir. Nitekim anne hayatta iken ödeme gücünü yitirmiş olsaydı tekrar eski statüsüne döndürülecek, ümit kesilen borcun ödenebileceği dikkate alınmayacaktı. İşte çocuğun ödeme gücünü yitirmesi durumunda da hüküm böyledir. Ancak sonra borç ödenirse tamamını efendi alır. Çünkü bu, câriyesinin elde ettiği bir kazançtır.

Kendisiyle mükâtebe akdi yapılan bir câriye mükâtebe bedelinin ödenmesine yetecek kadar bir mal bırakarak ölse ve onun kendisiyle aynı mükâtebe akdinde mükâtebe yapılan büyük ya da küçük bir çocuğu veya anne mükâtebe akdini devam ettirirken doğan bir çocuğu bulunsa çocuk, annesinin mükâtebe bedeli ödendikten sonra babaya mirasçı olur.

Çünkü çocuğun özgür olmasını sağlayan neden ile babanın özgürlüğüne kavuşmasını sağlayan neden aynı değildir.Çünü baba, bu tek mükâtebe akdini, ya çocuk için de geçerli olmak üzere yapmış, ya da çocuk ona bağlı olarak akdin kapsamında yer almıştır.

Eğer çocuk mükâtebe akdini kendisi tek başına yapmış ve babasının yapmış olduğu akdin bedeli ödenmeden önce veya sonra kendi yaptığı akdin bedelini ödemişse, babaya mirasçı olamaz.

Çünkü çocuk kendi yaptığı akitten bizzat sorumludur. Mükâtebe bedeli ödendiği andan itibaren sadece o özgürlüğüne kavuşur. Ayrıca çocuğun özgürlüğüne kavuşmasını, babanın özgürlüğe kavuşmasına bağlamak zorunluluktan dolayıdır. Halbuki bu olayda çocuk için böyle bir zorunluluk yoktur. Çocuğun özgür olmasını babanın özgürlüğüne bağlamak mümkün olmayınca, baba öldüğünde çocuk hala köle demektir. Bu yüzden babaya mirasçı olamaz.

Efendi, kendisiyle mükâtebe akdi yaptığı bir köle ile hem kız hem de erkek mirasçılar bırakarak ölse, sonra bu köle mükâtebe bedeli ödenebilecek kadar mal bırakarak ölse, mükâtebe bedeli buradan ödenir. Bu mal mirasçıların tamamına paylaştırılır. Çünkü bu mal efendinin malıdır. Diğer malları gibi mirasçılarına kalacaktır.

Eğer mükâtebin, efendinin mirasçılarından başka mirasçısı yoksa mükâtebe bedeli ödendikten sonra artan para sadece erkek mirasçılara kalır. Çünkü kölenin mükâtebe bedeli ödendikten sonra özgür olduğuna karar verilir. Velâsı efendiye ait olur. Çünkü efendi, köle hayatta iken onunla mükâtebe akdi yaparak velâ hakkını

kazanmıştır. Ve sadece efendinin asabesi arasında yer alan erkekler velâ konusunda onun yerine geçebilirler. Kadınlar için velâ olmaz

[8/52]

Kendisiyle mükâtebe akdi yapılan köle, ölmeden bedeli ödese veya mirasçılar bu bedeli ona bağışlasalar, ya da onu özgür kılsalar da sonra ölse, hüküm yine böyledir; onun bıraktığı miras, efendinin erkek mirasçılarına kalır.Çünkü bu köle, yukarıdaki gerekçelerle özgürlüğüne kavuştuğunda, köle henüz efendinin mülkiyetinde bulunmaktadır. Hala mükâteb köle statüsündedir. Mükâteb bir köle ise miras olarak bırakılamaz. Bu yüzden kölenin velâsı efendiye ait olur.

Allahu Sübhânehu ve Teâlâ doğrusunu en iyi bilir. Dönüş de O'nadır.

KÜÇÜK ÇOCUKLA YAPILAN MÜKÂTEBE SÖZLEŞMESİ

Henüz aklı ermeyen küçük çocukla mükâtebe sözleşmesi yapmak câiz değildir.

Çünkü bu akit ancak 'kabul' beyanıyla kurulabilir. Halbuki temyiz gücüne sahip olmayan bir kimse 'kabul' beyanında bulunamaz.

Eğer çocuk (iyi ile kötüyü, yararlı olanla zararlı olanı ayırabilecek) akıl olgunluğuna ulaşmışsa, yapılan mükâtebe akdi geçerli olur.

Çünkü o 'kabul' beyanında bulunabilir. Görmez misin böyle bir çocuğa efendisi ticaret için izin verse geçerlidir. Ayrıca bu çocuk bağış, sadaka vb. yardımları kabul edebilir. Çünkü bunlar kendisi için menfaattir. Mükâtebe akdin de bu şekilde yarar sağlayan tasarruflardandır. Çocuğun yaptığı akit geçerli olduğuna göre, mükâtebe akdinin bütün hükümleri konusunda çocuk, yetişkin biri gibi değerlendirilir.

Aklı ermeyen küçük bir köleyle mükâtebe akdi yapıldıktan sonra, bir başkası onun adına mükâtebe bedelini ödese ve efendi de bunu kabul etse, küçük yine de özgürlüğüne kavuşamaz.

Çünkü mükâtebe bedelinin ödenmesi, akit kurulduktan sonra yerine getirilmesi gereken bir görevdir. Halbuki akit, kabul beyanında bulunan herhangi biri olmadığı için kurulmuş değildir. Dolayısıyla yapılan bu ödeme ile köle özgürlüğüne kavuşamaz.

Aynı şekilde efendi, câriyesinin karnındaki çocukla mükâtebe akdi yapsa ve sonra birisi onun adına ödemede bulunsa, bu çocuk da özgürlüğüne kavuşamaz.

Bu durumda ödenen para sahibine iade edilir. Çünkü o kişi ödemeyi belli bir amaçla yapmıştır. Bu amacı da gerçekleşmemiştir. Diğer yandan, bu kimse geçerli olmayan bir nedene dayalı olarak ödemede bulunmuştur.

Bir kimse akılları başlarında iki küçük kölesiyle tek bir mükâtebe akdi yapsa, bu köleler yetişkin gibi değerlendirilir.

Çünkü aklı eren bir küçük, 'kabul beyanında' bulunabileceği için, ona dayalı hükümlerde yetişkin gibi değerlendirilir. Daha önce kölelerin ikisi de bir kişiye aitse bu türden bir mükâtebe akdinde kefilliğin söz konusu olmadığını açıklamıştık. Bu bakımdan küçükler de yetişkin gibidir.

Bir kimse henüz emmekte olan başka birine ait küçük köle için, efendisinin rızası olsa bile, mükâtebe akdi yapamaz. Çünkü bir kimsenin, başkasına ait köle adına akit kabul etme yetkisi yoktur.

Ayrıca başkası için mükâtebe akdini kabul ederse bedeli ödemekle yükümlü olmaz. Ancak bu bedeli ödeyecek olursa köle, istihsan gereği özgürlüğüne kavuşabilir, kıyasa göre kavuşamaz.

Çünkü bir kimsenin emmekte olan bu köle adına kabul beyanında bulunması geçerli değildir. Fakat Muhammed (rh.a.) burada istihsan deliline göre hareket ederek "özgürlüğüne kavuşur" demiş ve istihsanın delilini şöyle açıklamıştır: "Bu olayı efendinin bir kişiye 'bana şu kadar para verirsen kölem özgürdür' demesi gibi kabul ederim." Bunun anlamı şudur: Kişi burada yabancı birisine akit yapması için hitap etmiştir. Buarada köleyi özgür kılma işlemini yabancı kişinin yapacağı ödemeye bağlamak (ta'lik) mümkün iken ilk olayda efendi başka birisine değil, henüz aklı ermeyen bir küçüğe akit yapmak için teklifte (icapta) bulunmuştur. Bu yüzden, bu kölenin özgür olmasını o yabancının yapacağı ödemeye bağlamak mümkün olmaz.

Bu hükmün tam açıklaması şöyledir: Yukarıdaki ilk olayda akit, o yabancının kabul beyanında bulunması ile kurulur. Ancak efendinin hakkı için bağlayıcı değildir. Hatta efendinin bu durumda hiç kimseden alacağı olmaz. Yalnız bu kişi mükâtebe bedelini ödediğinde efendi hakkına kavuşacağı için, 'küçük kölenin özgürlüğüne kavuşacağı' hükmünü veririz. Görmez misin efendi, kayıp kölesi için özgür birisiyle mükâtebe akdi yapsa da sonra kayıp köle ortaya çıksa ve yapılan akde onay verse akit geçerlilik kazanır. Akdi kabul eden özgür kişi, kayıp köle dönmeden önce bedeli de öderse, köle özgürlüğüne kavuşur. Ama bedelin bir kısmını ödedikten sonra kayıp köle ortaya çıkar da yapılan akdi onaylarsa kalan mükâtebe borcunu kendisi öder ve özgürlüğüne kavuşur. Yaptığımız tüm bu açıklamalar, henüz süt emme çağında olan kölenin istihsan deliline göre özgürlüğüne kavuşabileceğini göstermektedir. [8/53]

Allahu Teâlâ doğrusunu en iyi bilendir.

EFENDİNİN KÖLESİ İLE KENDİSİ VE BAŞKA BİR KÖLESİ İÇİN MÜKÂTEBE AKDİ YAPMASI

Bir kimse hazır olan kölesiyle hazır olmayan başka bir kölesi için bin dirhem karşılığında tek bir akitte mükâtebe akdi yapsa ve hazır olan köle hazır olmayana kefil olsa, sadece hazır olan kölenin kendisi için yaptığı mükâtebe akdi geçerlidir. Hazır olmayan köle hakkındaki akit geçerli değildir.

Çünkü bu kölenin, hazır olmayan köleyi yükümlülük altına sokma yetkisi yoktur. Akde muhatap olan (hazır) kölenin, kıyas deliline göre bedeldeki payı oranında mükâtebe yapmış olması gerekirken, istihsan deliline göre bedelin tamamı ile yapmış olacağını daha önce açıklamıştık.

Ayrıca bu akit, hazır olmayan köleye zarar vermeyen hususlarda bir takım sonuçlar doğurur. Buna göre o köle satılamaz. Akdi yapan (hazır) köle bedelin tamamını ödediğinde özgürlüğüne kavuşur. Bedeli ödeyen hazır köle kayıp köleye başvuramaz.

Çünkü ödemeyi yapan hazır kölenin diğer köleden bedelle ilgili olarak bir alacağı yoktur. Ayrıca hazır olmayan köle, bedeli kendi adına da ödemesi için ondan herhangi bir istekte bulunmamıştır.

Akdi yapan (hazır) köle ödeme gücünü yitirirse eski kölelik statüsüne döndürülür. Çünkü bedeli ödemekle yükümlü olan sadece odur. Ve böyle bir ödeme yapamayacağı kesinlik kazanmıştır.

Hazır olmayan kölenin akitle ilgili olarak kabul veya ret tarzında beyanda bulunma hakkı yoktur. Çünkü akdin geçerlilik kazanması onun iznine bağlı değildir. Aksine akdi yapan köle bedeli tam olarak ödemekle yükümlü olduğu andan itibaren akit zaten geçerlidir. Ancak hazır olmayan köle, diğer köleye bağlı (tâbi) olarak bu akdin bazı sonuçlarından yararlanabilmektedir. Tâbi olan bir kimsenin ise kabul veya ret şeklinde beyanda bulunması mümkün değildir.

Akdi yapan (hazır) köle bedelden kendi payına düşen miktarı öderse, istihsan deliline göre özgürlüğüne kavuşamaz. Çünkü o, bedelin tamamını ödemekle yükümlüdür. Efendi bu bedel tamamen ödenmedikçe onun özgürlüğüne kavuşmasına razı değildir.

Akdi yapan köle, arkasında bedelin ödenmesini sağlayacak bir mal bırakmadan öldüğünde, diğer köle mükâtebe bedelinin tamamını peşinen öderse istihsan deliline göre özgürlüğüne kavuşur. Çünkü hazır olmayan köle, akdin sağladığı bir takım sonuçlardan yararlanma noktasında diğerine tâbi (bağlı) olduğu için, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre satın alınan çocuk gibi değerlendirilir.

Akit yapılırken diğer köle de orada bulunup da susmuşsa, yine aynı hüküm geçerlidir. Çünkü onun sessiz kalması, bedeli ödeme yükümlülüğü doğurmaz. Bedeli ödeme yükümlülüğü olmadığına göre, bahsedilen kölenin akit yapılırken orada bulunup bulunmaması arasında bir fark olmaz.

Bir kimse hem kendisi hem de küçük çocuğu için mükâtebe akdi yaptığında da aynı hüküm uygulanır. Çünkü köle olan bir kimsenin, çocuğunu bedelle ilgili bir sorumluluk altına sokması mümkün değildir. Ancak bunun bir istisnası vardır; Baba ölecek olursa onun çocuğu, mükâtebe akdinin yapıldığı dönem içinde doğan çocuk gibi değerlendirilir. Mükâtebe bedelini taksitli olarak öder. Bu hükmün gerekçesini daha önce açıklamıştık.

Bir kimse câriyesiyle hem kendisi hem de başka bir câriyesi için mükâtebe akdi yapsa. sonra da bu câriyeden bir çocuğu olsa, câriye "ödeme gücünü yitirdiğini" öne sürebilir. Çünkü akitte asıl maksat o olduğu için bedelin tamamını ödemekle yükümlü olan da odur. Ve iki şekilde de özgürlüğüne kavuşabilir. Dolayısıyla dilediğini seçme hakkı vardır.

Eğer efendinin diğer câriyeden çocuğu olursa kıyas deliline göre bu câriye efendiye ümmü'l-veled olur. Çünkü o, mükâtebe akdine dahil değildir. Dolayısıyla akdi yapan câriye mükâtebe bedelindeki payını ödemeye çalışır.

Ama istihsan deliline göre, akdi yapan câriyenin ne yapacağı belli olana kadar, önceki statüsünde kalmasına hükmedilir. Çünkü akdin bazı sonuçları diğerine tabi olarak onun hakkında de geçerlidir. Bu yüzden de satılması mümkün değildir. Ayrıca daha önce açıkladığımız gibi başka bir yoldan özgürlüğüne kavuşma imkânı olsa bile, tabi olan birinin irade beyanı dikkate alınmaz. Akdi yapan câriye bedeli ödediğinde, ikisi de özgürlüğüne kavuşur. Ama ödeme gücünü yitirirse efendiden çocuğu olan diğer câriye ümmü'l-veled statüsüne girer. [8/54]

Efendi bu câriyenin kendisi öldükten sonra özgürlüğüne kavuşacağını açıklamışsa, mükâtebe bedelinden herhangi bir indirime gidilmez. Çünkü efendi ölümüne bağlı olarak câriyesini özgürlüğüne kavuştursa bile, mükâtebe akdinin hükümleri değişikliğe uğramaz.

Ama onu doğrudan özgür kılsaydı mükâtebe bedelindeki payı oranında indirime gidilirdi. Çünkü "özgür kılma" işlemi dolayısıyla akdin hükümlerinde değişiklik meydana gelmiştir. Görmez misin akit yapan câriyeyi özgür kılsaydı, bu câriyenin payı tutarında bedelden indirime gidilecek, efendi onun payını karşılayacak oranda bir bedeli teslim almış sayılacaktı. İşte diğer câriyeyi özgür kıldığında da efendi aynı şekilde ona düşen payı teslim almış gibi kabul edilir. Çünkü akdi yapan câriye mükâtebe bedelini her ikisi adına yüklenmiştir. Ama akde muhatap olmayan câriye bedeli ödeyecek olursa, efendinin bu ödemeyi kabul etmesi gerekir. Onu özgür kıldığında da bedeldeki payı düşer.

Efendi, câriyeyi müdebber yapmasa da câriye çocuk doğursa efendi, çocuğu satamaz. Çünkü çocuk da annesiyle aynı hükümlere tabidir. Nitekim anne hakkında mükâtebe akdinin hükümleri geçerli olduğu için satılamadığı gibi çocuk da aynı şekilde satılamaz.

Efendinin, akdi yapan câriyeye tabi olarak mükâtebe akdinin sonuçlarından yararlanan diğer câriye ile cinsel ilişkide bulunması mekruhtur. Çünkü mükâtebe hükmü câriye hakkında istihsan deliline göre sabit olmuştur. Görmez misin, onun satılması mümkün değildir. Mükâtebe akdi içinde doğan çocukla cinsel ilişkide bulunmak nasıl yasaksa onunla cinsel ilişkide bulunulması da yasaktır.

Akdi yapan câriye öldürülür de efendi tazminat olarak onun değerini alırsa ve para mükâtebe bedelini karşılarsa câriyenin özgür olduğuna karar verilir. Çünkü câriyenin kendi değeri onun elde ettiği kazanç gibi değerlendirilir. Nitekim câriye geride kazandığı malları bırakarak ölecek olsaydı efendi mükâtebe bedelini bu kazançtan alacaktı. İşte bu olayda da efendinin mükâtebe akdinden olan alacağı, câriyenin değerinden ödenecekti.

Efendinin bu tazminatı aldıktan sonra ayrıca mükâtebe bedeli almak için câriyenin malına başvurma hakkı yoktur. Çünkü câriye hayatta olup mükâtebe bedelini ödeseydi, efendi artık ona başvuramayacatı. Dolayısıyla câriyenin yerine geçen kimseler de aynı hükme tabi olacaktır. O, vela nedeniyle veliydir. Herhangi bir şey için mükâtebe yapılan câriyeye başvuramaz.

Allah Sübhânehu ve Teâlâ en doğrusunu bilir. Dönüş de O'nadır.

HAYVAN (CANLI) VE BAŞKA BİR MAL KARŞILIĞINDA MÜKÂTEBE AKDİ YAPMAK

Bir kimse kölesi ile, bir köle veya hizmetçi karşılığı vadeli olarak istihsana göre mükâtebe akdi yapabilir. Bu sözleşme kıyas deliline göre ise câiz değildir.

Çünkü bu akit, ancak bedel belirlenerek yapıldığında geçerli olur. Halbuki canlı bir varlık (hayvan) tıpkı satım ve kira sözleşmelerinde olduğu gibi zimmette borç olarak bulunamaz.

Akdin, istihsan deliline göre câiz oluşu hakkında Muhammed (rh.a.) şunları söylemiştir: Bu akit, bedelin hükmü konusunda köleye kolaylık sağlama esasına dayanır. Köle için sabit olan şey karşılığında olan bedel de malik olma niteliğindendir. Bu ise mal değildir. Hayvanın, mehir gibi mal olmayan şeylere bedel olarak zimmette bulunabileceği kabul edilir. Hizmetçi, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre kırk dinar değerinde iken Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) pahalılık ve ucuzluk

durumuna göre bu miktarın değişebileceğini söyler. Kendisiyle akit yapılan köle, orta halli veya kendi değerinde bir hizmetçi getirirse, efendi bunu almaya zorlanır. Mehir konusunda da böyledir. Konuyla ilgili ayrıntılar "Nikah Konusunda" işlenmiştir.

Bir kimse cinsini belirtmeksizin bir hayvan veya kumaş karşılığında kölesiyle mükâtebe akdi yapamaz. Çünkü "hayvan" ve "kumaş" sözleri birçok cins içermektedir. Malın cinsi belirsizse bu mal mehir ve hulu[9]'da olduğu gibi hiçbir akitte bedel olarak anılamaz. [8/55]

Bir kimse kölesi ile bir câriye karşılığında mükâtebe akdi yapsa ve köle bu câriyeyi efendiye teslim etse, sonra efendi bu câriye ile cinsel ilişkide bulunsa ve câriye ondan bir çocuk doğursa, daha sonra birisi çıkarak câriyenin kendisine ait olduğunu ispat etse, Muhammed (rh.a)'e göre câriyeyi bu kişi alır. Efendi ise tazminat olarak 'ukr'[10] ve çocuğun değerini öder. Çünkü o, aldatılmış ve câriyenin kendisine ait olduğu düşüncesiyle ondan çocuk edinmiştir.

Daha sonra efendi çocuğun değerini karşılaması için köleye başvurur. Ama cinsel ilişkiden dolayı ödemek zorunda kaldığı "ukr"u ondan talep edemez. Çünkü o, mükâtebe akdi yaptığı köle tarafından aldatılmıştır. Aldanan taraf, aldatan kişiye 'ukr' için değil, çocuğun değerini karşılaması için başvurabilir. Çünkü mükâtebe akdi yapan köle, efendiyi aldatması durumunda yabancı (üçüncü kişiler) gibi değerlendirilir. Görmez misin efendi, mükâtebe akdi yaptığı kölesinden bir câriye satın alıp ondan bir çocuğu olduktan sonra, bir başkası çıkıp câriyenin kendisine ait olduğunu ispat ederse, bu kişi câriyeyi geri aldığı gibi onun 'ukr'unu ve çocuğun değerini de alır. Efendi de tıpkı üçüncü bir kişiden câriyeyi satın alması olayında olduğu gibi câriyenin satış bedelini ve çocuğun değerini karşılaması için mükâtebe akdi yaptığı köleye başvurur.

Fakat mükâtebin özgürlüğüne kavuşması geçerliliğini korur. Çünkü o câriyeyi efendiye teslim etmekle özgürlüğüne kavuşmuştur. özgürlğe kavuşmak da bir kere gerçekleşti mi bedel üzerinde bir başkasının hak sahibi olması ile hükümsüz duruma gelmez. Ancak efendi, mükâtebe bedeli olmak üzere anlaştıkları câriyeyi vermesi için köleye başvurabilir. Çünkü câriye bir başkasına ait olduğu için efendinin onu alması (kabzetmesi) temelden geçersiz duruma gelmiştir. Dolayısıyla

---

[9] **Hulu' / الخلع (Muhâlea / المحالعة) :** Nikah mülkiyetini kadının kabülüne bağlı olarak ortadan kaldırmaktır. Hanım tarafından kocaya verilecek bir bedel veya hanımın mehirden vazgeçmesi karşılığında tarafların rızası ile gerçekleştirilen boşanmadır.

[10] **Ukr / العقر** : Sözlükte; asıl, kök, evin ortası, kasidenin en iyi beyti, mehir gibi anlamlara gelir. Fıkıh ıstılâhında; mehr-i misil anlamında kullanılmakla birlikte kendisiyle herhangi bir şüphe sonucu cinsel ilişkiye girilen kadına, mehrine denk gelecek oranda verilen tazminata da denir. Aynı şekilde, gasp yoluyla yapılan bir cinsel ilişkiden dolayı, kadına diyet olarak verilen bedele de "ukr" denir.

köleye başvurabiilmesi akit gereği olmuştur. Aynı hüküm mükâtebe akdi belli bir para karşılığı yapılıp bu paraların başkasına ait olduğu ortaya çıkınca da geçerlidir.

Bir kimse özelliklerini belirterek bir ev veya arazi karşılığı mükâtebe akdi yapamaz. Çünkü evin ve arazinin hiçbir akitte zimmete borç olarak geçmesi mümkün değildir. Bu durumda aşırı oranda bir bilinmezlik (el-cehaletü'l-fahişe) söz konusudur. İşte Muhammed (rh.a.) bu gibi durumlara işaret etmiştir. Bu olayda ev, tayin etmek suretiyle belirlenmezse bilinmeyen bir şey karşılığında mükâtebe akdi yapılmış olur. Eğer belirlemişse zimmette borç olarak bulunması mümkün olmayan bir şey karşılığı mükâtebe akdi yapılmış demektir. Konuyla ilgili değişik görüşler daha önce aynî mallarda kitâbet konusunda anılmıştı.

Bir kimse kölesi ile yakut, inci vb bir şey karşılığında mükâtebe akdi yapamaz. Çünkü bedel belirlenmişse köle zaten ona malik değildir. Belirleme yapılmadan akit yapılmışsa, bu tür madenlerin mehir olarak zimmette borç olması mümkün değildir. Kitâbette de durum aynıdır. Çünkü yakut ve inci gibi değerli madenlerin fiyatları birbirinden çok farklı olur. Bu madenlerin değerleri konusundaki bilinmezlik, cinsi hakkındaki bilinmezliğin de üstündedir. Maksat da bunların değeridir.

Bir kimse kölesi ile bir yığın buğday gibi ölçülebilir (keylî) veya tartılabilir (veznî) mal karşılığı mükâtebe akdi yapabilir. Köle de belirtilen şeyin orta kalitesinden ödeme yapar. Çünkü akit sırasında bedel olarak belirlenen malın cinsi bellidir. Mükâtebe akdi söz konusu olduğunda, bedelin nitelikleriyle ilgili bilinmezlikler, bedelle ilgili belirlemenin geçerliliğini engellemez. Selem akdinde ise malın nitelikleri de belirtilmelidir.

Efendisiyle bir hizmetçi karşılığında mükâtebe akdi yapan bir köle, bu ödemeyi yapıp özgürlüğüne kavuştuktan sonra efendi, bu hizmetçide aşırı derecede bir kusur olduğunu fark etse, hizmetçiyi köleye iade ederek başka bir hizmetçi alır. Çünkü mükâtebe bedeli de tıpkı mehir gibi aşırı kusur bulunması durumunda iade edilebilir.

Yalnız akit yapılan köle özgürlüğüne kavuştuktan sonra eski statüsüne döndürülemez.

Efendi, hizmetçiyi aldıktan sonra yarısının başkasına ait olduğu ortaya çıkarsa, hizmetçinin kalan kısmını iade edebilir. Çünkü bedeldeki ortaklık aşırı bir kusur olarak değerlendirilir. Bu durumda mehir nasıl iade edilebiliyorsa, mükâtebe bedeli de iade edilebilir. Dolayısıyla efendi isterse bu hizmetçiyi iade ederek onun yerine akdin gerektirdiği bedeli yani normal bir hizmetçiyi köleden ister.

Allahu Sübanehu ve Teâlâ en doğrusunu bilir. Dönüş de O'nadır.

MÜSLÜMAN OLMAYAN BİR KİMSENİN MÜKÂTEBE AKDİ YAPMASI

İslam ülkesindeki gayri müslim bir vatandaş (zımmi), Müslüman bir köle satın alıp onunla mükâtebe akdi yapabilir; böyle bir akit reddedilemez. [8/56]

Çünkü zimmînin Müslüman köle satın alması biz Hanefilere göre câizdir. Dolayısıyla burada kendi mülkiyetinde bulunan bir köle ile mükâtebe akdi yapmış olmaktadır. Buna ek olarak zimmi, satın aldığı köleyi satmaya zorlanacaktır. Çünkü Müslüman üzerinde bir kâfirin buyruk sahibi olması zilleti, ortadan kaldırılmalıdır. Mükâtebe akdi ile de aynı amaç gerçekleşmektedir. Çünkü kendisiyle mükâtebe akdi yapılan köle kendine sahip olduğu için özgür sayılmaktadır.

Zimmînin Müslüman köleyle içki veya domuz karşılığında mükâtebe akdi yapması câiz değildir. Çünkü akdi kabul eden kişi müslümandır. Müslümanın zimmetine, akit dolayısıyla içki ödeme yükümlülüğü gerekmez.

Bununla birlikte sözleşmede belirlenen miktardaki içkiyi ona öderse özgürlüğüne kavuşur. Çünkü akit bozuk (fâsid) olmasına rağmen meydana gelmiştir. Dolayısıyla akit sırasında koşul konulan bedeli ödemek suretiyle özgürlüğüne kavuşur. Burada içkinin kendisini değil de değerini ödemesi gerekir. Çünkü köle bozuk bir akit sonucunda kendi kuru mülkiyetine sahip olmuştur. Böyle bir durumda ise içkinin değeri ödenmelidir. Efendinin olması durumunda da aynı hükümler geçerlidir.Çünkü tarafların ikisi de Müslüman olduğunda bu hükümler geçerli olduğuna göre, tek tarafın Müslüman olması durumunda bu hükümlerin uygulanması önceliklidir.

Zimminin kâfir kölesi ile içki karşılığı mükâtebe akdi yapması geçerlidir. Çünkü bize göre sirke ve meyve suyu nasıl değerli (mütekavvim) mal ise onlara göre de içki değerli mal sayılmaktadır.

Bu köle daha sonra Müslüman olursa akit yine de geçerlidir. Ancak köle artık içkinin değerini ödeyecektir. Bu hüküm istihsan deliline göre verilmiştir. Ama kıyas deliline göre akit bu durumda hükümsüz duruma gelir. Çünkü köle Müslüman olduğunda haram olan içki henüz teslim edilmese de, efendinin mülkiyetine geçmiştir. Bu bakımdan köle akit yapılırken Müslüman olmuş gibi kabul edilir.

Ancak Muhammed (rh.a.) istihsan deliline dayanarak şöyle demiştir:

Başlangıçta içkinin bedel olarak belirlenmesi geçerli olduğundan, yapılan akit de geçerli olarak doğmuştur. Akit geçerli olduğuna göre, kölenin kendi elinin emeğiyle kazanıp mâlîk olabilme yetkisi de sabit olmuştur. Daha sonra Müslüman olması ise onun bu yetkisini pekiştirmiştir. Bunun aksine, Müslüman olması dolayısıyla belirtilen yetkinin ortadan kalkması mümkün değildir. Bu durumda akdin hala geçerli olduğu anlaşılır. Yalnız köle Müslüman olduğu için zimmiye artık

içki veremez. Bununla birlikte bedeli ödemeyi gerektiren neden (akit) hala geçerli olduğuna göre içkinin değeri ödenecektir.

Şu olayda da aynı hüküm geçerlidir; Zimmi olan birisi yine kendisi gibi zimmi olan bir kadınla evlenir. Mehir olarak da belli bir belirleme yapmaksızın içkiyi kabul ederler. Daha sonra bunların birisi Müslüman olur.

Ancak Ebû Yusuf bu olayda mehr-i misil[11] verilmesi gerektiğine hükmetmiştir. Çünkü burada, belirlenen mehir geçersiz olmasına rağmen, akdin devam ettirilmesi mümkün olduğundan, taraflardan birinin sonradan Müslüman olması, başlangıçta Müslüman olması gibi değerlendirilir. Yukarıda mükâtebe akdi ile ilgili meselede ise, belirlenen bedel geçersiz olduğu için akdi bu şekilde devam ettirmek mümkün değildir. Ancak yukarıda değindiğimiz nedenlerle akdin bir şekilde devam ettirilmesi gerekir. Bu durumda içkinin bedel olarak belirlenmesi de başka bir açıdan değerlendirilecek ve içkinin değerini ödemek gerekecektir.

Zimminin, zimmi ile ölü hayvan veya kan karşılığı mükâtebe akdi yapması geçerli değildir. Çünkü bunlar, gayri müslimlere göre de mal sayılmaz. Mükâtebe bedeli olarak belirlenen şeyin mal olması ise koşuldur.

Müslüman bir köle ile ölü hayvan veya kan karşılığı mükâtebe akdi yapıldığında köle bunları ödemek suretiyle özgürlüğüne kavuşamaz. Çünkü akit, aslı bakımından zaten meydana gelmiş değildir.

Ancak efendi mükâtebe akdi sırasında köleye 'bana bunları ödersen özgür olursun' dedikten sonra köle ödemede bulunur ve efendi de bunu kabul ederse özgürlüğüne kavuşur. Çünkü efendi 'ödeme yaparsan özgür olursun' demiştir.

Ayrıca efendi, köleye hiçbir şekilde başvuramaz. Bu husus zimmi için de geçerlidir. Çünkü ölü hayvanın ekonomik bir değerinin olmaması konusunda zimmi ile Müslüman aynı durumdadır.

Bir Hıristiyan, ümmü'l-veled'i olan câriyesiyle mükâtebe akdi yapar. Bu câriye bedelin bir kısmını ödedikten sonra Müslüman olur. Fakat ardından ödeme gücünü yitirir. Bu durumda hakim onu yeniden eski kölelik statüsüne döndürür. Değerini ödemek için çalışması gerektiğine hükmeder.

Çünkü câriyenin efendiden çocuk sahibi olduğu için satılması mümkün olmadığı gibi, efendinin câriyeden daha önce mükâtebe bedeli olarak aldığı parayı onun değerine karşılık da sayamayız.

[8/57] Câriye bu bedeli Müslüman olduktan sonra ödediğinde de aynı hükümler geçerlidir. Çünkü o hakim kararıyla eski statüsüne dönünce hıristiyan olan efendinin mülkiyetine girer. Efendi, câriyenin tüm kazancı üzerinde hak sahibi olur.

---

[11] **Mehr-i misil:** Evlenilen kadının babası tarafından olan akrabalarından, bunlardan kimse yoksa memletinde bulunan halktan nikah akdi tarihinde yaş, güzellik, bekâret gibi özelliklerde kendisine akran ve emsal olan kadınlara verilen mehir.

Görmez misin efendinin Müslüman olması durumunda, câriye üzerindeki mülkiyeti devam edeceği gibi, onun bütün kazancı da kendisine ait olacaktır. Mükâtebe bedeli olarak ödenen mal efendinin mülkiyetine geçtikten sonra, câriyenin kendi değerini ödemek için çalışması gerektiğine karar verildiği için, söz konusu bedelin bu değere karşılık sayılması mümkün değildir.

Zimmi bir kimse mükâtebe akdi yaptığı câriyesiyle cinsel ilişkide bulunur ve ondan bir çocuğu olur. Bu durumda câriye şu şıklardan dilediğini seçer:

- Mükâtebe akdini devam ettirmek.

- Ödeme gücünden yoksun olduğunu açıklamak

Câriye Müslüman olduğu zaman yine aynı şekilde dilediği şıkkı seçme hakkına sahiptir. Mükâtebe akdini devam ettirecek olursa tazminat olarak efendisinden 'ukr' alır. Ama ödeme gücünden yoksun olduğunu açıklarsa kendi değerini karşılamak üzere çalışması gerektiğine hükmedilir. Çünkü câriye, efendisinin ümmü'l-veledi iken Müslüman olmuştur. Yalnız bu durumda efendinin 'ukr' ödeme sorumluluğu kalmaz. Çünkü câriyenin alacağı 'ukr' elde ettiği kazanç gibi değerlendirilir.

Bir müslümanla zimminin ortaklaşa sahip oldukları kâfir bir köleleri vardır. Zimmi, Müslüman ortağının iznine dayanarak kendi payı üzerinde geçerli olmak üzere köleyle içki karşılığı mükâtebe akdi yapar. Bu durumda yapılan akit Ebû Hanîfe'ye göre geçerli iken Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a)'e göre geçersizdir.

Çünkü Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre mükâtebe akdi bölünme kabul etmez. Ayrıca içki karşılığı yapıldığı için akdin Müslüman ortağın payı üzerinde uygulanması mümkün olmaz. Zimmi ortağın payı da bu bakımdan aynı durumdadır.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise mükâtebe akdinin kısmi olarak yapılabileceği görüşündedir. Dolayısıyla akit sadece zimmi efendinin payı üzerinde geçerli olacaktır. Nitekim bu ortak kendi payını içki karşılığı satabilmektedir. İçki karşılığı mükâtebe akdi yapmak da içerik bakımından bu olaya benzemektedir.

Zimmi ortak akdi ister Müslüman ortağın izni ile isterse onun izni bulunmadan yapsın bedel olarak içkiyi aldıktan sonra onun hakkını ödemez. Çünkü içki, müslümanlara göre değerli mal değildir. Köle bu içkiyi kendi borcu olduğu için ödemiş ve efendi de onu tüketmiştir. Bu durumda Müslüman ortak hiçbir şekilde zimmiye başvuramaz. Çünkü Müslüman olmayan biri içkiyi tüketmesi durumunda onu müslümana ödemek zorunda değildir.

Müslüman ve zimminin birlikte, ortak oldukları köleyle içki karşılığında tek bir mükâtebe akdi yapmaları durumunda akit, efendilerden hiçbirinin payı üzerinde geçerli olmaz. Çünkü tek bir akit yapılmıştır. Bedelin para olması durumunda

kölenin, mükâtebe bedelini tamamen ödemedikçe özgürlüğüne kavuşamayacağı da bilinmektedir. Bedel içki olduğu için, yapılan akdin Müslüman kölenin payı üzerinde geçerli olduğunu kabul etmek mümkün olmadığı gibi diğer ortağın payı üzerinde geçerli olduğunu söylemek de mümkün değildir. Çünkü akdin geçerli olduğunu kabul edersek köle içkiyi ödediğinde zimminin payı oranında özgürlüğüne kavuşacaktır. Halbuki bu, onların akit sırasında kabul ettikleri koşula aykırıdır.

Ama köle ikisine de ödemede bulunursa koşul gerçekleştiği için özgürlüğüne kavuşacaktır. Bu durumda köle müslümana yarı değerini ödeyecektir. Çünkü akit, müslümanın payı bakımından geçersizdir. Ama geçersizlik unsuru bulunmasına rağmen köle ödemede bulunduğu için akit pekişmiştir. Yalnız Müslüman ortak, kendi payının karşılığını ödemesi için özgür duruma gelen bu köleye başvurabilir.

Zimmi ise bu durumda bedel olarak belirlenen içkinin yarısını alabilir. Çünkü onun payı bakımından akdin geçersiz olmasına yol açan unsur, köle ödemeyi yaparak özgürlüğüne kavuştuğunda ortadan kalkmıştır. Ayrıca Müslüman olmayanlara göre içki akit bedeli olarak belirlenebilir. Ancak zimmi efendiye bu bedelin yarısı ödenecektir. Ayrıca köleye başvurma hakkı da yoktur.

İki zimmi, bir köle ile içki karşılığı mükâtebe akdi yaparlar. Daha sonra bunlardan biri Müslüman olur. Bu durumda her ikisine içkinin o ortağın Müslüman olduğu gündeki değeri ödenecektir. Çünkü ortada bir tek akit vardır. Dolayısıyla içkiyi teslim almanın imkânsızlığı bakımından birinin Müslüman olması her ikisinin de Müslüman olması gibi değerlendirilecektir. Nitekim efendilerin ikisi de Müslüman olursa köle artık içkinin değerini ödemekle yükümlü olur. Bu aşamadan sonra köle bedel olarak içki öderse özgürlüğüne kavuşamaz. Aynı hüküm, efendilerden biri Müslüman olduğunda da geçerlidir. Çünkü bu durumda müslümanın bedeldeki payı artık paraya dönüşür. Buna bağlı olarak diğer ortağın payının de paraya dönüşmesi zorunludur. Çünkü bunların ikisi kendi paylarında geçerli olacak şekilde tek bir akit yapmışlardır. Dolayısıyla köle sadece birisine içkiyi ödemekle özgürlüğüne kavuşamaz.

[8/58] Ortaklardan biri içkinin değeri üzerindeki payını alırsa bu parayı paylaşmaları gerekir. Kalan para da aralarında ortaktır. Nitekim ortaklar Müslüman olmadan önce içkiyi teslim alsalardı yine aynı şekilde paylaşmaları gerekecekti.

Kendisiyle mükâtebe akdi yapılan köleye ait olan bir köle ölürse mükâtebe köle onun cenaze namazını kıldırma bakımından öncelikle hak sahibidir. Çünkü ölen köle onun kazancıdır. Hayatta iken onun üzerinde hak sahibidir. Ayrıca köle öldükten sonra cenaze masrafları da kendisine ait olacaktır. Dolayısıyla cenaze namazını kıldırmak konusunda öncelikle hak sahibi olması gerekir.

Ancak kendi efendisi geldiği zaman cenaze namazını kıldırmak üzere onu öne geçirmesi gerekir. Çünkü kendisi efendisinin mülkiyeti altında bulunmaktadır. Her

ne kadar bu hak kendisinin de olsa cenaze namazını kıldırma konusunda onun önüne geçmesi uygun değildir.

Düşman ülkesi vatandaşı olan biri (harbi), "eman-güvence" verildiği için İslam ülkesine girer ve Müslüman bir köle satın alıp onunla mükâtebe akdi yaparsa, bu akit geçerli olur. Çünkü satın alması suretiyle o köleyi kendi mülkiyetine katmıştır. Hatta onu özgür kılması veya ölümüne bağlı olarak özgür kılması (tedbir) de geçerlidir. Mükâtebe akdi de bu bakımdan sözü edilen işlemlerden farklı değildir.

Ama köleyle birlikte düşman ülkesine dönerse köle Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin ictihadına göre özgürlüğüne kavuşur. Çünkü Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bir düşman ülkesi vatandaşı, Müslüman köleyi ister mükâtebe akdinden önce, isterse sonra kendi ülkesine soktuğunda köle özgür olur. Çünkü bu kişinin köleyi özgür kılması mümkündür. Köleyi düşman ülkeye sokması da özgür kılma işlemi gibi değerlendirilir. Çünkü harbi olan birisi kendi ülkesinde, İslam ülkesi vatandaşı olan bir kimseyi mülkiyetine geçiremeyeceği gibi daha önceden kurmuş olduğu mülkiyet hakkını kendi ülkesinde sürdüremez. Bu konu bütün ayrıntılarıyla '*es-Siyerü'l-Kebir*' adlı kitapta ele alınmıştır.

Şu olaylarda da aynı hüküm uygulanır; Bu harbi satın aldığı köleyi ölümüne bağlı olarak özgür kılar ve hakim kölenin çalışarak kendi bedeni değerini ödemesine karar verir, ya da vermez. Daha sonra harbi köleyi kendi ülkesine sokar. Veya bir câriye satın alıp ondan bir çocuk edinir, sonra da onu kendi ülkesine götürür. Bu durumda gerek köle gerekse câriye özgürlüklerine kavuşurlar. Kendi değerini ödemek üzere çalışma yükümlülükleri kalmaz. Tıpkı özgür kılınmaları durumunda olduğu gibi.

Satın alınan köle veya câriyenin zimmi olması durumunda da aynı hüküm geçerlidir. Çünkü bunlar da Müslüman birey gibi İslam ülkesi vatandaşıdır.

Şayet iki köle alıp ikisiyle birden tek bir mükâtebe akdi yaptıktan sonra kölelerden birini beraberinde kendi ülkesine götürürse, efendinin özellikle birisini özgür kılması durumundaki gibi bu köle özgür olur. Diğer köle ise bu kölenin özgür kılınması nedeniyle özgürlüğüne kavuşamaz. Ancak mükâtebe bedelindeki payına düşen payı ödemeye çalışır; Harbi, İslam ülkesine dönerse mükâtebe bedelini ona öder, ama gelmezse bedeli hakime verir. Özgürlüğüne kavuşur. Çünkü düşman ülkesi vatandaşı olan biri, İslam ülkesinde yaşayan bir kimseye göre ölü gibi değerlendirilir. Hakim ise ölünün alacaklarını teslim alma yetkisine sahiptir. Bu yüzden akit yapılan köle ödemeyi hakime yapınca özgürlüğüne kavuşur. Parayı alabilmesi konusunda eman hükümleri hala geçerli olduğu için harbi, İslam ülkesine alacağını tahsil için geldiğinde artık hakime başvuracaktır.

Kölenin velâsı da onu satın alıp mükâtebe akdi yapan harbiye aittir. Çünkü köle, harbinin mülkiyetinde iken özgürlüğüne kavuştuğu için velâ hakkı da ona ait olacaktır. Harbi, köleyi özgür kıldıktan sonra kendi ülkesine gidip tekrar İslam

ülkesine dönecek olsaydı, yine aynı hüküm uygulanacaktır. Çünkü bu durumda da kölenin velâsı ona aittir.

İslam ülkesine girebilmesi için izin verilen (müste'men) bir harbi, burada köle satın alıp onu kendi ülkesine götürürse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre köle özgürlüğüne kavuşur. Ayrıca efendinin köle üzerinde velâ hakkı kalmaz.

Çünkü Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre harbî, köleyi kendi ülkesine sokunca mülkiyeti konusundaki dokunulmazlık hakkı ortadan kalkar. Köle kendisine malik olur ve onun can dokunulmazlığı vardır. Dolayısıyla buna bağlı olarak özgürlüğüne kavuşur. Çünkü köle, burada harbi olan efendiyi bir şekilde mağlup ederse, kendisi mâlîk konumuna gelirken efendi mülk edinilen durumuna gelecektir. Harbiyi tutsaklığı altına alacak olursa, yine aynı hüküm geçerlidir. Dolayısıyla köle artık kendisine sahip olduğu için özgürlüğüne kavuşacağından harbinin onun üzerinde velâ hakkı kalmaz.

[8/59] Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise Müslüman köle dârülharbe götürüldüğünde özgürlüğüne kavuşamaz. Ancak müslümanlar savaş sonucunda onları mağlup ederse veya köle İslam ülkesine kaçarsa hüküm değişir. Nitekim dârülharpte Müslüman olup İslam ülkesine kaçan gayri müslim köle için de aynı hüküm geçerlidir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre Müslüman olmayan bir kimse, kendi ülkesinde Müslüman bir köle özgür kılarsa, bu özgür kılma işlemi geçerlidir. Çünkü köle özgürlüğüne kavuştuktan sonra kendisini özgür kılan kişiyi yenerek mülkiyeti altına alamaz. Ayrıca Müslüman olması dolayısıyla özgürlüğü pekişecektir. Bu yüzden dârülharpte de olsa köleyi özgür kılma işlemi geçerli olacaktır.

Özgür kılan harbi, bu durumda kölenin velâsına sahip olur. Çünkü velâ, nesep gibidir. Nesep, bunun doğmasına neden olan kişi hakkında sabit olur. Belirtilen nedenin, dârülharpte veya İslam ülkesinde meydana gelmesi arasında ise fark yoktur. Yukarıdaki olayda velâ hakkının doğmasını sağlayan neden harbi tarafından meydana getirilmiştir: Bu neden ise köleyi özgür kılmasıdır.

Bir köle özgür kılındıktan sonra esir alınsa ve Müslüman veya harbî efendisi düşman ülkesinde olsa, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre köle, efendisi veya kendisini esir eden kişiden dilediği biriyle velâ sözleşmesi yapabilir.

"Köle Özgür Kılma" konusunda Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'in "harbî birisi kendi ülkesinde kölesini özgür kılarsa bu işlemin uygulanmayacağı" görüşünü savunduklarını, Ebû Yusuf (rh.a.)'un ise onlara katılmadığını açıklamıştık.

Tahâvi buradaki görüş ayrılığının 'velâ' ile ilgili olduğunu söyler. O, bu görüşü sanki "Mükâtebe Konusu" ile ilgili rivayetlerden edinmiştir. Nitekim bu bölümde velâ hakkındaki görüş ayrılıklarına değinmiştir. Buna göre; Ebû Hanîfe ve

Muhammed (rh.a.) özgür kılınan kölenin dilediği kişi ile velâ sözleşmesi yapabileceğini, Ebû Yusuf (rh.a.) istihsan deliline göre velâ hakkının onu özgür kılana ait olduğunu savunmuştur. Bazı nüshalarda ise Ebû Yusuf (rh.a.)'un istihsan deliline göre verdiği bu hükmün sadece harbiyi özgür kılan Müslüman efendiyle ilgili olduğu, velanın özgür kılana ait olduğu belirtilmiştir. Burada özgür kılan harbi olduğuna göre velâ hakkı da ona verilecektir. Nitekim hem efendi hem de köle harbi olup, efendi köleyi özgür kıldıktan sonra ikisi de Müslüman olursa yine aynı hüküm uygulanır. Çünkü efendi Müslüman olduktan sonra müslümanlar hakkında geçerli olan hükümler onun için de geçerli olacaktır. Tahavi bu hükümlerin gerekçelerini belirtirken istihsan delilindeki bakış açısının efendinin Müslüman olması durumu ile ilgili olduğuna işaret eder. 'Hem efendi hem de köle harbi olup efendi köleyi özgür kıldıktan sonra ikisi de Müslüman olursa şeklinde verilen örnek ise her iki durumda da dikkate alınan istihsan delilindeki bakış açısını ortaya koyar. Görüldüğü gibi Ebû Yusuf (rh.a.)'un konuyla ilgili görüşleri biraz karışıktır.

Ebû Hanîfe ile Muhammed (rh.a.) ise kölenin, her iki durumda da dilediği kişi ile velâ sözleşmesi yapabileceğini savunur. Çünkü köle hala harbidir. Dolayısıyla dârülharpte bulunduğu sürece müslümanların tabi olduğu hükümlere tabi değildir. Velâ ise bu hükümlerden biridir. Dârülharpte ise ona vela olmaz. Ama kaçıp İslam ülkesine gelirse üzerinde herhangi birinin velâ hakkı bulunmaz. Dolayısıyla istediği kişi ile velâ sözleşmesi yapabilir.

ANLAŞMALI KÖLENİN KEFİL OLMASI

Kendisiyle mükâtebe akdi yapılan bir köle, kendisine kefil olunanın emri bulunsun bulunmasın, onun borcuna kefil olamaz.

Çünkü bu teberru niteliğinde bir tasarruftur. Bilinen bir yapmacıklıktır. Köle kendisine hiçbir yararı olmadığı halde alacaklılara karşı borçlanmaktadır. Buna ek olarak kefillik, normalde tacirlerin başvurmayıp aksine kaçındıkları bir işlemdir.

Mükâtebe akdi yapan köle, bir kişinin şahsına (dâvalıyı mahkemeye getirmeye) da kefil olamaz. Çünkü bu da teberru niteliğinde bir tasarruf sonucu yükümlülük altına girmek anlamına gelir. Ayrıca köle bu durumda zarara uğrayabilir. Çünkü dâvalı ortada yoksa o hapsedilecektir. **[8/60]**

Kölenin böyle bir işlemi, efendisinin iznine dayanarak veya onun izni olmadan yapması arasında hüküm bakımından bir fark yoktur.

Çünkü anlaşmalı kölenin elde ettiği kazanç ve sağladığı yarar üzerinde efendinin mülkiyeti yoktur. Efendinin bu kölesine teberru niteliğinde bir tasarrufta bulunabileceğine dair verdiği izin hiç yokmuş gibi kabul edilir. Ayrıca efendi, kölenin zimmetine borç yükleme konusunda yetkili değildir.

Mükâteb köle kendisine yapılan havaleyi de kabul edemez.

Çünkü havaleyi kabul etme durumunda doğan borç ödeme yükümlülüğü kefilliğe göre daha güçlüdür.

Mükâteb köle efendisinin izni ile borca kefil olup sonra ödeme gücünü yitirirse bu kefillik onu bağlamaz.

Çünkü teberru niteliğinde tasarruflarda bulunabilme yetkisi olmadığı için, köle olan birisinin kefâlet akdi yapması tamamen geçersizdir. Ödeme gücünün olmaması ile kölelik niteliği de iyice pekişmiştir. Dolayısıyla efendinin kefil olma sırasındaki izni dikkate alınmaz.

Bu köle mükâtebe bedelini ödeyip de özgürlüğüne kavuşursa, yaptığı kefillik akdi kendisini bağlar.

Çünkü zimmetinin borç altına girmesi mümkündür.Çünkü o, artık muhataptır. Kendisini bağlayacak beyanda bulunabilir. O, borç yüklenme konusunda köleden daha üst konumdadır. Nitekim kısıtlı bir köle kefil olduktan sonra özgürlüğüne kavuşursa, yapmış olduğu kefâlet akdi bağlayıcılık kazanır. Mükâteb köle de onun gibidir. Ancak özel statüsü olmayan bir köle efendisinin izni ile kefil olur ise, kölelik statüsü devam ederken bile borç kendisinden talep edilebilir. Çünkü bu kölenin bedensel değeri karşılığında borç yüklenme yetkisi varken, mükâteb kölenin böyle bir yetkisi yoktur.

Ergen olmayan (küçük) mükâteb köle özgürlüğüne kavuşsa bile yaptığı kefillik sözleşmesinden sorumlu tutulamaz.

Çünkü ergin olmayan bir küçük, teberru niteliği taşıyan tasarrufları kendisi hakkında geçerli olacak şekilde yapamaz. Görmez misin küçük, özgür olsa bile yapmış olduğu böyle bir tasarruf kendisini hiçbir şekilde bağlamaz. Dolayısıyla kefil olduktan sonra özgürlüğüne kavuşması da aynı hükme tabidir.

Mükâteb kölenin oğlu, babası ve yakınları da bu bakımdan sözü edilen hükme tabidir.

Çünkü bu kölenin yapmış olduğu mükâtebe akdinin kapsamına girenlerin durumu ile onun durumu benzerlik arzeder.

Kölenin yaptığı mükâtebe akdinin kapsamında yer almayanlar ise kısıtlı köle konumundadırlar. Dolayısıyla mükâtebe akdi yapan kölenin izniyle de olsa yapacakları kefillik akdi hiçbir hüküm ifade etmez.

Çünkü bu köle ancak kendisinin doğrudan yapabileceği tasarruflar konusunda izin verebilir.

Efendi, mükâtebe akdi yaptığı kölenin borcuna kefil olabilir.

Çünkü efendi bu bakımdan ona karşı üçüncü kişi konumundadır. Hatta diğer üçüncü kişiler gibi böyle bir kölesiyle alış-veriş bile yapabilir. Üçüncü bir kişinin, köleye borcu konusunda kefil olması da geçerlidir. Çünkü köleye yapılan teberru

niteliginde bir tasarruftur. Kölenin teberrusu değildir. Efendinin kefil olması da böyledir.

Mükâteb köle ödeme gücünü yitirirse;

a) Efendi eğer, alacaklıların isteği üzerine kefil olmuşsa ona başvurarak ödediği bedeli geri alır.

b) Alacaklıların isteği olmaksızın kefil olmuşsa, gerek efendinin gerekse kölenin mal üzerindeki mülkiyetleri ortadan kalkar; efendi, alacaklıya başvuramaz.

Çünkü üçüncü kişinin zimmetinde bulunan kefillik konusu mal, mükâteb kölenin kazancıdır. Bu kazanç ise köle ödeme gücünü yitirince efendinin mülkiyetine geçeceğinden alacaklının zimmetinde bulunan kefillik konusu mal da efendiye ait olacaktır. Dolayısıyla efendi bu olayda kendi mülkünü hibe etmiş gibi değerlendirilecek ve efendi ile kölenin mal üzerindeki mülkiyetlerinin kalktığına hükmedilecektir. Buna göre efendi alacaklının isteği üzerine kefil olmuşsa, ona başvurabilirken izni bulunmaksızın kefil olmuşsa başvuramaz.

Efendi, kölenin borcunu ödedikten sonra köle ödeme gücünü yitirirse efendi kimin isteği üzerine kefil olmuşsa ona başvurarak ödediği parayı geri alabilir.

Çünkü efendi ödemeyi yapmakla başvurma hakkını da kazanmıştır. Bu ödeme sonucunda artık efendi alacaklı durumuna geçer. Bu aşamadan sonra mükâteb köle ödeme gücünü yitirse bile bu hak düşmez.

Mükâteb kölenin teslim aldığı malın, aynen elinde bulunması ile tüketilmiş olması arasında fark yoktur.

Çünkü mükâtebin teslim aldığı mal, onun diğer malları arasına girmiştir. Köle ödeme gücünü yitirdiğinde kazandığı malların artık efendiye ait oluşu, efendinin alacaklıya başvurabilmesine engel olmadığı gibi, bu malın kendisine dönmesi de başvurma hakkını engellemez.

Mükâtebe bedelinin ödenmesi için tanınan vade dolup da kölenin mükâtebe borcu ile, kefâlet dolayısıyla efendisinden alacağı para takas edilirse, yine efendi kefil olduğu kişiye başvurur. Çünkü efendi takas yapmak suretiyle kölesinin kefillik akdinden doğan borcunu ödemiş gibi kabul edileceğinden, veya kölesinin zimmetinde bulunan borcu mülkiyetine geçirmiş olacağından, onun isteği ile kefil olmuşsa kefil olduğu kişiye başvurabilir. **[8/61]**

Anne kabul etse bile, onun karnındaki çocukla, mükâtebe akdi yapılamaz.

Çünkü anne karnındaki ceninin varlığı ve canlılığı hayatta kalıp kalmayacağı belli olmadığı gibi, hiç kimsenin onun adına kabul beyanında bulunma yetkisi yoktur. Böyle bir beyanı kendisinin yapması da düşünülemez. Daha önce açıkladığımız gibi, temyiz gücüne sahip olmayan küçük çocukla mükâtebe akdi yapılamadığına göre, anne karnındaki ceninle böyle bir akit yapılması öncelikle mümkün olmaz.

Aynı şekilde özgür bir kimsenin anne karnındaki cenin hakkında geçerli olmak üzere böyle bir akdi kabul edip ona bedel konusunda kefil olması da mümkün değildir.

Çünkü bu kimsenin, cenin adına kabul beyanında bulunma yetkisi yoktur. Ayrıca anne karnındaki cenin, mükâtebe akdine konu olamaz. Bir akit, konusu üzerinde yapılmadığı zaman tamamen geçersiz olur. Buna ek olarak üçüncü bir kişinin yaptığı kabul beyanı, ancak akitle doğrudan ilgili olan kişinin kabul beyanının geçerli sayıldığı durumlarda hüküm ifade eder.

Ancak efendi, özgür olan üçüncü bir kişiye "bana bin dirhem verirsen anne karnındaki cenin özür olur" dedikten sonra bu kimse parayı öderse, o sırada anne karnındaki ceninin varlığının kesin olarak bilinmesi için, çocuk altı ay içinde doğarsa cenin özgürlüğüne kavuşmuş sayılır.

Çünkü anne karnındaki çocuk, özgür kılma işlemine konu olabilir. Bu işlem de bir koşula bağlanmıştır. Dolayısıyla koşul gerçekleşince doğan çocuk özgürlüğüne kavuşacaktır.

Ancak ödemeyi yapan üçüncü kişinin bu parayı geri almak için başvurma hakkı vardır.

Çünkü efendi bu parayı geçerli bir nedenle mülkiyetine geçirmiş değildir. Ceninin özgürlüğüne kavuşması koşulun gerçekleşmiş olması dolayısıyladır. Koşul da paranın efendiye ödenmesidir. Paranın mülkiyetini ona geçirmek değildir. Dolayısıyla paranın mülkiyeti hala ödemeyi yapan kişiye aittir. Bu yüzden, cenin özgürlüğüne kavuşmuş olsa bile, ödemeyi yapan kişi başvurabilir.

Mükâtebe akdi yapan kölenin yaptığı bağışlar veya verdiği sadakalar geçersizdir.

Çünkü bunlar teberru niteliği taşımaktadır.

Bu köle, mükâtebe bedelini ödeyerek özgürlüğüne kavuşursa, yaptığı bağışlar ve sadakalar olduğu gibi iade edilir.

Çünkü bu köle yapmış olduğu bu işlemlere yetkili olmadığı gibi, elde ettiği kazanç bu tür tasarruflara elvermez. Dolayısıyla bu tür işlemleri geçersiz kabul edilir. Söz konusu mallar üzerindeki mülkiyeti devam eder. Bu yüzden özgürlüğüne kavuştuktan sonra bu malları, bulduğu yerde alabilir.

Bu kölenin kefil olması ise, bu durumdan farklıdır.

Çünkü kefil olma durumunda köle, zimmetine bağlı olarak yükümlülük altına girmektedir. Mükâtebe akdi yapan kölenin zimmeti ise kefilliğin sorumlu kıldığı hususlara elverir. Dolayısıyla köle özgürlüğüne kavuşunca, kefillik nedeniyle doğan yükümlülükler yürürlüğe girer.

Kölenin bağışta bulunduğu veya sadaka verdiği kişi, aldığı malı tüketmişse değerini ödemesi gerekir. Çünkü kendisine ait olmayan bir malı harcamıştır. Mükâtebe süreci devam ettikçe ve özgür olduktan sonra, bu malın akit zamanındaki değerini alır. Ama köle ödeme gücünü yitirmişse söz konusu malı efendi alır.

Çünkü kölenin ödeme gücünü yitirmesi, elde ettiğinde kazancı tamamen efendiye aittir.

Mükâteb köle, efendisinden veya üçüncü bir kişiden köle satın alsa ve onun kusurlu olduğunu anlasa onu satıcıya iade edebilir.

Çünkü bu köle, satış sözleşmesinin sağladığı haklar bakımından özgür kişiler gibidir. Bu noktada efendisi de üçüncü kişiler gibi kabul edilir.

Mükâteb köle, ödeme gücünü yitirir ve üçüncü bir kişiden aldığı kölenin kusurlu olduğu efendi tarafından fark edilirse, efendi kusurlu köleyi iade edebilir.

Çünkü mükâtebe akdine ait haklar, özgür olduktan sonra mükâteb akdi yapan köleye ait olduğu gibi, köle ödeme gücünü yitirince efendiye geçer. Ayrıca mükâteb kölenin kusurlu köleyi özgürlüğüne kavuştuktan sonra iade etmesi nasıl mümkünse, ödeme gücünü yitirmesinen sonra bu hakkı efendinin kullanması da mümkündür. Mirasçıların miras bırakanın yerine geçmesi gibi efendi de, kölesi ödeme gücünü yitirince onun yerine geçer. Nitekim miras bırakanın satın aldığı bir mal kusurlu çıkınca mirasçıların kusur nedeniyle onu iade etme hakları vardır.

Ancak iade hakkının asıl sahibi, mükâtebe akdi yapan köledir.

Çünkü kusur dolayısıyla malın iade edilmesi, akit nedeniyle doğan hukuki sonuçlardan biridir. Bu haktan ise hayatta olduğu sürece öncelikle akdi yapan kişi yararlanacaktır. Mükâtebe akdi yapan köle, bu bakımdan bir şeyler satın alıp sonra efendisi tarafından kısıtlanan izinli köle gibi değerlendirilir. [8/62]

Mükâteb köle, bir köle satın alıp efendisine satsa, sonra ödeme gücünü yitirse, efendi de satın aldığı kölenin kusurlu olduğunu fark etse, efendi satın aldığı köleyi akit yaptığı kölesine iade edemez.

Çünkü bu köleyi iade ettiğinde mükâtebe akdi yaptığı kölesine herhangi bir sorumluluk yükleyemeyecektir. Çünkü efendi, kölesini borçlu duruma getiremez. Ayrıca kusur dolayısıyla doğan iade etme hakkı, malda bulunmayan parçanın teslim edilmesini isteyebilme esasına dayanır. Halbuki efendinin kölesine karşı böyle bir istekte bulunması mümkün değildir.

Efendi bu kusurlu köleyi, akit yaptığı kölesine satan kişiye de iade edemez. Çünkü bu kişi efendiyle hukuki bir ilişkiye girmediği gibi, efendinin köle üzerindeki mülkiyeti bu kişiyle yapılan bir akit sonucunda doğmuş değildir; söz konusu akitle köle üzerinde mülkiyet kuran, mükâteb köledir. Efendinin köle üzerindeki

mülkiyeti bu kişiyle yapılan bir akit sonucu doğmadığına göre, köledeki kusur dolayısıyla onun taraf/hasım alınması mümkün olmaz.

Mükâteb köle ödeme gücünü yitirip öldükten sonra efendi ondan satın aldığı kölenin kusurlu olduğunu fark ederse, onu yine iade edemez. Çünkü bu köle hayatta iken ödeme gücü yokken, sahip olduğu bir mülkün iade edilmesi mümkün olmadığına göre, ödeme gücü bulunmadan ölmesi durumunda iade etmesinin mümkün olmaması önceliklidir.

Mükâteb kölenin, efendisine ve üçüncü bir kişiye borcu olsa ve ödeme gücü bulunmasa efendinin köledeki alacağı düşer. Çünkü bir kölenin zimmeti ancak maliyetini meşgul ederek borç yükü altına girebilir. Halbuki kölenin mülkiyeti tamamen efendiye aittir. Efendi ise kendi mülkiyetindeki bir köleye borç yükleyemez.

Bu köle üçüncü kişinin alacağına karşılık satılır. Çünkü söz konusu borç kölenin zimmetinde bulunmaktadır. Bu borçluluk durumu, köle ödeme gücünü yitirdikten sonra da devam eder. Ayrıca ödeme gücünün olmaması başlangıçta kölenin üçüncü kişiye karşı borçluluğunu ortadan kaldırmadığı gibi, söz konusu borçluluk durumunun devamlılığını da ortadan kaldırmaz. Kölenin borcu hala devam ettiğine göre, bu borç onun bedensel değeri ile karşılanacak ve bunun için de satılacaktır.

Bu köle ödeme gücünü yitirmemiş ancak arkasında mal bırakarak ölmüşse, ilk önce üçüncü kişinin alacağı ödenir. Çünkü bu borç daha güçlüdür. Daha sonra da efendinin borcu ve mükâtebe bedeli ödenir. Muhammed (rh.a.) bu hükümle, efendinin alacağı ile mükâtebe bedelinin ödenme bakımından eşit derecede olduğuna, dolayısıyla herhangi birinin öncelikle ödenebileceğine işaret etmiştir. Halbuki daha önce bu konuyu açıklama sadedinde efendinin alacağının mükâtebe bedelinden daha öncelikli olduğunu söylemişti. Sağlam olan görüş de budur. Biz bunun gerekçesini açıkladık.

Borçlu olan mükâteb köle ödeme gücünü yitirse, mükâteb köleden köle satın alan bir kimse o köleyi kusuru nedeniyle getirip iade edebilir. Çünkü kusuru dolayısıyla köleyi iade edebilme hakkı, mükâteb köle ödeme gücünü yitirmeden önce doğmuştur. Ödeme gücü yitirildiği için söz konusu hak geçersiz duruma gelmez.

Köleyi satın alan kişi onu iade edip mükâteb köleye teslim ettikten sonra, bu kölenin satım bedeli tıpkı diğer borçlar gibi mükâteb kölenin zimmetinde borç olarak bulunur. İade edilen köle de onun kazancıdır. Satılarak elde edilen gelir paylarına göre alacaklılarla köleyi iade eden kişi arasında paylaştırılır. Çünkü kölenin kazancı üzerindeki hakları eşdeğerdedir.

Satın aldığı köleyi iade etme hakkına sahip olan kişi, "kölenin satım bedelini almadıkça onu iade etmem" diyebilir. Çünkü iade etme sırasında, alıcının satıcıya

karşı konumu ile satım sözleşmesinin yapıldığı sırada satıcının alıcıya karşı konumu aynıdır. Satıcı nasıl bedeli tamamen alabilmek için sattığı malı teslim etmeyebiliyorsa, bu olayda da alıcı, köleyi iade hakkı doğduktan sonra, satın alırken verdiği bedeli geri alana kadar söz konusu köleyi alıkoyabilir. Bu durumda alıcı köleyi elinde bulundurduğu (zilyed olduğu) için onun bedensel değeri üzerinde diğer alacaklılardan daha fazla hak sahibidir. Dolayısıyla köle, özellikle ve öncelikle bu kişinin borcunu ödeyebilmek için satılacaktır.

Mükâteb köle düşman tarafından esir edildikten sonra borçlanmışsa, bu borçluluğu İslam ülkesinde borçlanması gibidir. Çünkü mükâteb köle, esirlik dolayısıyla mülkiyet altına alınamaz; o hala mükâtebe akdi yapmış bir köle olarak efendisinin mülkiyetinde bulunur. Dârülharpte bulunması ile İslam ülkesinde bulunması arasında fark yoktur.

Mükâteb köle borçlu iken dinden çıksa ve dinden çıktıktan sonra başkalarına da borçlandığını ikrar etse, daha sonra dinden döndüğü için öldürülse, bu borç hasta bir kimsenin borcu gibi değerlendirilir. Kazançlarından, öncelikle Müslüman iken yaptığı borçlar ödenir. Artan para ise Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre diğer alacaklılara verilir. Ebû Yusuf (rh.a.) ise bu hususta bütün alacaklıların eşit derecede hak sahibi olduğunu söyler. Çünkü Ebû Yusuf (rh.a.)'un kabul ettiği temel ilkeye göre özgür bir insan, dinden çıktıktan sonra yaptığı tasarruflar konusunda sağlıklı kişiler gibi değerlendirilir. Çünkü dinden çıkma dolayısıyla düştüğü bu kötü durumdan tevbe ederek kurtulabilir. Mükâtebe akdi yapan köle de bu bakımdan onunla aynı konumdadır. [8/63]

Muhammed (rh.a.)'in benimsediği temel prensip şudur; dinden çıkan özgür bir kimse, ölümüne iyice yaklaştığı için, hasta insanlar gibi değerlendirilir. Bu bakımdan mükâtebe akdi yapan köleyi de onunla aynı konumda kabul etmek gerekir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin bu konuda temel aldığı kural ise şudur; Özgür bir insan, dinden çıktığı zaman yapmış olduğu tasarruflar mevkuf (askıda) kabul edildiği için, tabi olacağı hükümler bakımından kısıtlı kişiler gibi değerlendirilir. Mükâteb kölenin dinden çıktıktan sonra yaptığı tasarrufları ancak efendinin hakkı gözetilerek geçerli kabul edilir. Çünkü kölenin kazancı üzerinde efendinin hakkı vardır. Kendisinin hakkında ise kısıtlanmasını gerektiren neden gerçekleştiği için, yaptığı ikrarla kendisini bağlayan hasta kişiler gibi değerlendirilir. Bu yüzden Müslüman iken yaptığı borçlanmalar öncelikle ödenir; elde ettiği kazancın müslümanlık döneminde veya dinden çıktıktan sonra meydana gelmesi arasında fark yoktur. Çünkü mükâtebe akdi devam ettiği için efendi, kölenin bütün kazancı üzerinde hala mükâtebe bedeli tutarında hak sahibidir. Dolayısıyla kazancın elde edildiği dönem açısından bir fark bulunmaz.

Bu kölenin borçları ve akit bedeli ödendikten sonra kalan malı Müslüman mirasçılarına bırakılır. Çünkü efendinin hala hak sahibi olması, kölenin dinden çıktığı dönemde elde ettiği kazancın fey (savaşsız elde edilen ganimet) kategorisinde değerlendirilmesine engel oluşturur. Dolayısıyla bu mallar, Müslüman iken elde ettiği gelirler gibi değerlendirilerek mirasçılarına bırakılır.

Ticarete izinli bir köle dinden çıktıktan sonra borçlanır ve daha sonra yeniden Müslüman olursa, bütün borçları onun bedensel değerinden karşılanır. Çünkü bu köleye verilen izin dinden çıktıktan sonra da devamlılığını korur. Tekrar Müslüman olunca dinden çıkma olayı hiç olmamış gibi kabul edilir. Dolayısıyla dinden çıktığı dönem ile Müslüman bulunduğu dönem arasında, borçluluk hükümleri açısından, bir fark yoktur.

Bu izinli köle, bir miktar malı varken dinden çıktığı için öldürülürse, alacaklılar bu mal üzerinde efendiden daha öncelikli hak sahibidir. Çünkü alacaklılar köle hayatta iken onun kazancı üzerinde daha öncelikli hak sahibi idiler. Ölümünden sonra da hak sahibidirler.

Mükâteb kölenin, mükâtebe akdi devam ederken doğan yetişkin çocuğu, babasının mükâtebe bedelini ödemek için çalışıp bunu ödeyerek özgürlüğüne kavuşsa, sonra babasının alacaklıları gelseler, efendiden mükâtebe bedeli olarak aldığı parayı alamazlar. Ancak alacaklarının ödenmesi için çocuğun peşine düşebilirler. Çünkü babası öldükten sonra oğul, onun yerine geçmiştir. Nitekim mükâteb köle hayatta iken öncelikle akit bedelini ödeseydi özgürlüğüne kavuşacak ve alacaklıları, efendinin aldığı bu para üzerinde hiçbir hak iddia edemeyeceklerdi. İşte istihsan deliline göre baba öldükten sonra çocuğun tabi olacağı hüküm de budur.

Ancak mükâteb köle mal bırakarak ölmüş ve çocuk, efendiye ödemeyi bu maldan yapmışsa alacaklılar efendiden bu paranın iadesini isteyebilir. Çünkü köle ölünce alacaklıların o mal üzerindeki hakları sabit olur. Bu hak ise, efendinin hakkından önceliklidir. Oğul, alacaklılara ait bu hakkı iptal edemez.

Hâkim'üş-Şehid el-Mervezî (rh.a.), bu aşamadan sonra çocuğun tekrar mükâtebe akdi yapılan köle statüsüne döneceğini' belirtmiştir. Çünkü efendiye yaptığı ödeme alacaklıların hakkı nedeniyle hükümsüz duruma gelince, bu ödeme hiç yapılmamış gibi kabul edilir.

Ancak daha önce aynı meseleyle ilgili olarak çocuğun özgürlüğüne kavuşacağını söylemişti. Kitabın sonunda da aynı şeyi şöylemiştir. Ebû Yusuf ile Muhammmed (rh.a.)'e nispet etmişti. Buna göre mükâteb kölenin çocuğu, mükâtebin terikesinden mükâtebe borcunu ödese, sonra bir borç daha çıksa çocuğun özgürlüğüne kavuşma hükmü devamlılığını korur. Yalnız mükâtebe bedeli olarak tahsil edilen mal efendiden alınır. Efendi ise tekrar çocuğa başvurarak mükâtebe bedelinin ödenmesini ister. Bu, konuyla ilgili en sağlam görüştür. Çünkü

çocuğun özgürlüğüne kavuşmasının koşulu olan ödeme gerçekleşmiştir: Dolayısıyla malda alacaklıların hakkı bulunsa bile özgürlüğüne kavuşacaktır.

Ancak başka bir rivayette Muhammed (rh.a.) şöyle demiştir: Çocuk normal kölelik statüsünde bulunduğu sürece babasının kazancı konusunda onun yerine geçemez. Dolayısıyla mükâtebe akdiyle ilgili olarak yaptığı ödeme dikkate alınmaz. Ama kendisinin elde ettiği kazançlar da babasının yerine geçebilir. Dolayısıyla bundan yaptığı ödemeler dikkate alınır. Bu yüzden efendinin, kölenin bıraktığı mallardan teslim aldığı miktar kendisine kalır. Geçen konularda müketebin vasiyeti konusunda çeşitli varsayımların hükümlerini açıkladık. [8/64]

Mükâtebe akdi yapan köle, sahibi bulunduğu bir kölenin kendisi öldükten sonra özgürlüğüne kavuşturulmak koşuluyla satılmasını vasiyet ederse, bu vasiyet geçersizdir. Çünkü bu vasiyet kölenin üçte birini kendisine vasiyet etmektir. Köleyi özgür kılmak (nesme) koşuluyla satış, onu özgür kılmak için olacağından bu işleme alıcılar ilgi duymazlar. Görmez misin, özgür bir kimse bu tarzda bir vasiyette bulunursa, alıcı daha fazlasını almak istemiyorsa, malının üçte biri oranında fiyattan indirime gidilir.

Mükâteb köle, ölürken arkasında akit bedelinin ödenmesine yetecek kadar mal bıraksa bile, yaptığı vasiyet geçersizdir. Çünkü bu kölenin kazancı teberru niteliği taşıyan tasarruflara elvermez.

Mükâteb köle öldükten sonra mirasçıları bu tasarrufa onay verip vasiyet konusu malı, vasiyette bulunulan kişiye veremezler. Çünkü yerine yönelik olmadığı için, kölenin yaptığı bu işlem geçersizdir. Mirasçıların verdiği onay, söz konusu işlemi bağlayıcı duruma getirmez. Özgür birinin, malının üçte birinden fazlasını vasiyet edip mirasçıların da buna izin vermesi ise bundan farklıdır. Çünkü bu mal onu vasiyet edene ait olduğu için, bu işlem yerindedir. Ama vasiyetin uygulanması mirasçıların hakkı bulunduğu için, mümkün değildir. Fakat vasiyete izin verdikleri anda haklarını düşürmüş olacaklarından, işlem de geçerlilik kazanacaktır. Halbuki mükâteb kölenin olayında, vasiyet yerinde yapılmadığı için, söz konusu izin vasiyetin geçerli olmasında etkili değildir.

Mirasçılar izin verdikten sonra bu malı kendisine vasiyet edilen kişiye verseler bile, kıyas deliline göre o malı geri alabilirler. Çünkü verilen onayla bu işlem, başlangıçta meydana gelmiş olmaz. Görmez misin ergen olmayan bir çocuk hanımını boşayıp da ergenlik çağına girince o boşamaya onay verse, bu onay geçersizdir.

Ancak Muhammed (rh.a.) bu olayı istihsan deliline göre şöyle değerlendirmiştir: Mirasçıların vasiyet edilen malı vasiyette bulunulan kişiye vermeleri, o malın mülkiyetini o kişiye geçirmeleri anlamına gelir. Miras bırakan ölünce malın mülkiyeti tamamen mirasçılara ait olacağından, bunlar da söz konusu malın

mülkiyetini istedikleri şekilde başkasına geçirebilirler. Öyle olunca, mirasçıların maksatlarının gerçekleşmesi için bu işlem geçerli olur.

Mükâteb köleye zekat verilip, bununla mükâtebe bedeli ödense veya bu para bedele yeterli olmayıp, köle ödeme güçlüğüne düşse, bu mal efendi için helal mal sayılır. Çünkü zekat işlemi tamamlanmış ve alınan para, mükâteb kölenin kazancı olmuştur. Bu kazanç da, ya mükâtebe bedeli olarak ya da köle ödeme gücünü yitirince kazancı konusunda efendi onun yerine geçtiği için efendiye ait olur. Dolayısıyla kölenin diğer kazançları gibi bu da efendiye helal olur. Bu konuyla ilgili temel kuralı Berire hadisi olarak da bilinen Peygamber (s.a.v.) şu buyruğu vermektedir;

هي لها صدقةٌ ولَنَا هديّة

"Verilen mal onun için sadaka, bizim için hediyedir."[12]

Mükâtebe akdi yapan kölenin kölesine verilen sadakalar da aynı hükümlere tabidir. Çünkü mükâtebe akdi yapan bir köle kendisine sadaka verilebilmesi bakımından muhtaç fakirler gibidir. Nasıl fakir bir insanın kölesine zekat olarak bir şeyler verildiğinde bu, onun efendisine ait oluyorsa, mükâtebe akdi yapan kölenin kölesi de aynı hükümlere tabidir.

Allah doğruyu en iyi bilir.

MÜKÂTEBE AKDİYLE İLGİLİ OLARAK TARAFLAR ARASINDA ANLAŞMAZLIK DOĞMASI

Daha önce "Köle Özgür Kılma" konusunda, efendi ve mükâteb kölenin; bedelin miktarı, cinsi gibi konularda anlaşamamaları durumunda yemin etmekle yükümlü tarafın kim olduğuna dair Ebû Hanîfe ile Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) arasındaki görüş farklılığına değinmiştik. Muhammed (rh.a.), Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşü doğrultusunda şu ayrıntılı hükümlere değinmektedir;

[8/65] **Mükâteb köle, kendisiyle bin dirhem karşılığı mükâtebe akdi yapıldığını söylese, efendi ise akdin iki bin dirhem karşılığı yapıldığını iddia etse; hakim yemin ettirerek kölenin iddiası doğrultusunda karar verir. Onu bin dirhem ödemekle yükümlü tutar. Ama efendi mükâtebe akdini iki bin dirheme yaptığına delil (beyyine/ şahit) getirirse bu delili kabul eder.**

Çünkü bu delilde, bedelde efendinin hakkı olan bir fazlalığın bulunduğunun ispatı vardır. Bu onun hakkıdır.

---

[12] *Muvatta*, Talâk 1170; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/361; Buhârî, Zekât 61; Müslim, Zekât 170; İbn Mâce, Talâk 29; Ebû Dâvûd, Zekât 30; Nesâî, Zekât 99; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, IV/195.

Mükâteb köle henüz hiçbir şey ödememişse ancak iki bin dirhem ödemesi durumunda özgürlüğüne kavuşur.

Çünkü delil ile ispat edilen bir şey, tarafların ittifakla kabul ettikleri şey gibidir.

Mükâteb köle bin dirhem ödeyip hakim, kölenin özgür olduğuna dair kararı yürürlüğe koyduktan sonra, efendi bedelin daha fazla olduğunu delille ispat ederse, kıyasa göre yukarıdaki meselenin hükmü ile bu meselenin hükmü aynıdır.

Çünkü mükâtebe bedelinin iki bin dirhem olduğu delille ispat edilmiştir. Hakim, bin dirhem ödendikten sonra kölenin özgürlüğüne kavuştuğuna dair kararı yürürlüğe koyarken hata etmiştir.

Ancak Muhammed (rh.a.) istihsan gereği bu kölenin özgür olacağını, fakat hala bin dirhem borcu bulunduğunu, söyler.

Çünkü hakim kölenin özgür olduğuna dair kararı haklı bir gerekçeye dayanarak vermiştir. Ayrıca köle bir kez özgürlüğüne kavuşunca bu durumun değiştirilmesi mümkün değildir. Bundan sonra efendinin getirdiği delil, bedel konusunda iddia ettiği fazlalığın, kölenin zimmetinde borç olduğunu ispat eder. Ama onun özgür olduğuna dair kararı bozmak için makbul olmaz. Çünkü mükâteb kölenin özgür olduğuna dair kararın bozulması, onun borçla yükümlü olmasının zorunlu bir sonucu değildir. Nitekim köle özgürlüğüne kavuştuktan sonra ödenen bedel üzerinde üçüncü bir kişinin hak sahibi olduğu anlaşılsa yine aynı hüküm geçerlidir.

Daha önce sahâbîlerin (r.a.), mükâteb kölenin ne zaman hürriyetine kavuşacağına dair şu farklı görüşlerde olduklarını aktarmıştık;

a) Köle, akitle özgürlüğüne kavuşur.

b) Kendi bedeli olan parayı ödeyince özgürlüğüne kavuşur. Hakimin onun özgürlüğüne hükmetmesi, ihtilaflı bir meselede olmuştur. Dolayısıyla geçerli (nâfiz) olur.

Bu köle bin dirhemi ödese, fakat efendi olayı mahkemeye götürmediği halde bedelin iki bin dirhem olduğuna delil getirse, köle kalan bin dirhemi de ödemedikçe özgürlüğüne kavuşamaz.

Çünkü mükâtebe bedelinin iki bin dirhem olduğu delille açıklığa kavuşmuştur. Köle ise bedelin bir kısmını ödemekle özgür olamaz. Ayrıca efendi olayı mahkemeye götürmeyince, ihtilaflı bir konuda hakim hükmü olmadığı için kölenin özgür olduğunu kabul etmemiz mümkün olmayacaktır. Çünkü konuyla ilgili herhangi bir mahkeme kararı yoktur. Dolayısıyla köle bedelin tamamını ödemedikçe özgürlüğüne kavuşamaz.

Efendi, mükâtebe bedelinin iki bin dirhem olduğunu iddia ederken köle bedelin bin dirhem olduğunu ve bunu ödediği takdirde özgürlüğüne

kavuşacağını söylese ve her ikisi de iddiasını ispat için delil getirse, iki bin dirheme hükmolunur. Efendinin delili, bedel konusunda kabul edilirken, kölenin delili de özgürlüğe kavuşma hususunda dikkate alınır. Buna göre köle bin dirhem ödediğinde özgür olur. Ama hala bin dirhem borcu vardır.

Çünkü köle, bin dirhemi ödediği takdirde özgür olacağına dair delil getirmiştir. Tanıkları efendisinin, "bin dirhem öderse özgür olur" dediğine tanıklık ettikleri zaman o özgür olmuştur. Bu, bir kişinin kölesini bir dirheme özgür kılmasına benzer. Bu meseledeki incelikleri "Köle Özgür Kılma" konusunda açıklamıştık. Ancak Muhammed (rh.a.) burada meseleyi kapalı bıraktığı halde, yukarıda daha ayrıntılı açıklamalarda bulunmuş ve kölenin tanıklarının "efendi, kölesine 'bana bin dirhem ödersen özgürlüğüne kavuşursun' demişti" şeklindeki tanıklıkları ile "efendinin köle ile bin dirhem karşılığı, ama taksitli olarak, akit yaptığına" dair tanıklık etmeleri arasındaki farka değinmiştir. Bu ikinci duruma göre köle, bin dirhem daha ödemedikçe özgürlüğüne kavuşamaz. İki tanıklık arasındaki bu ayırım doğrudur. Çünkü ilk durumda kölenin bin dirhem ödediği takdirde koşul gereği özgürlüğüne kavuşacağı, tanıklıkta açıkça sonucunda ortaya konmuştur. Halbuki ikinci olayda böyle bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla köle yapılan akdin hukukî bir sonucu olarak ilk duruma göre özgürlüğüne kavuşur. Efendi, mükâtebe bedelinin iki bin dirhem olduğunu ispatladığına göre, köle bu bedeli ödemedikçe özgürlüğüne kavuşamayacaktır. Görmez misin efendi, kölesiyle bin dirhem karşılığı mükâtebe akdi yaptıktan sonra bedeli iki bin olarak yenilese veya bin dirhem eklemede bulunsa köle iki bin dirhem ödemedikçe özgürlüğüne kavuşamaz. Bedelin iki bin dirhem olduğuna dair delil getirildiğinde de hüküm böyledir.

[8/66]

Mükâtebe akdi yapan köle hem kendisi hem de malı üzerinde bin dirhem karşılığı mükâtebe akdi yapıldığını iddia ederken, efendi sadece kölenin kendisi üzerinde mükâtebe akdi yaptığını söylese, efendinin sözü kabul edilir. Delil getirmeleri durumunda kölenin delili üstün tutulur.

Çünkü köle, burada kendisi hakkında bir fazlalık iddia ederken, efendi bu fazlalığı reddetmektedir. Dolayısıyla iddiayı inkar ettiği için, yemin etmesi koşuluyla onun sözü kabul edilir. Fazlalığın bulunduğunu ispat ettiği için de kölenin delili dikkate alınır. Efendi "ben sadece seninle mükâtebe akdi yaptım" derken, köle "hayır hem benim hem de çocuğum için akit yaptık" diyorsa, yine aynı hüküm geçerlidir.

Efendi, "seninle mükâtebe akdi yaptığım sırada bu mal elinde bulunuyordu, dolayısıyla bana aittir" derken, köle "hayır, bu malı akitten sonra kazandım," diyorsa kölenin sözü kabul edilir, efendinin delili tercih edilir.

Çünkü mal kölenin elinde bulunmaktadır. Zilyedlik dolayısıyla malın ona ait olduğu kabul edilir. Efendi ise malın kendisine ait olduğunu delille ispatlamak zorundadır. Ayrıca kazanç sonradan meydana gelmiştir. Bu yüzden onun meydana gelişinin en yakın zamana nispet edilmesi gerekir. Bu da mükâtebe akdinden sonradır. Efendi ise bu kazancın daha önceki bir tarihte gerçekleştiğini delille ispat etmek zorundadır.

Mükâtebe akdinin taraflarından biri akitte geçersizlik unsuru bulunduğunu iddia ederken diğeri bunu reddetse, reddedenin sözüne göre hareket edilir.

Çünkü akit yapıldığına ittifak etmeleri, akdin geçerli olduğuna ittifaktır. Çünkü Müslüman bir kimsenin yaptığı işlemin geçerli olduğu kabul edilir. Geçersizlik unsuru bulunduğunu söyleyen tarafın iddiası, ancak delil varsa dikkate alınır. Ayrıca akdi bozan şey, mükâtebe akdinin kendisiyle tamam olduğu unsurlar üzerine ek bir koşuldur. Ortaya delil konmadan sırf iddia ile var olduğu söylenemez. Bu yüzden taraflar delil getirseler, geçersizlik unsurunun var olduğunu iddia eden tarafın delili üstün tutulur. Çünkü bu ek koşulun varlığı onun getirdiği delil sayesinde ortaya konmuştur.

Efendi, "kölesi ile bir seneye kadar ödenmesi koşuluyla bin dirhem karşılığı mükâtebe akdi yaptığını" söylerken, köle bu sürenin iki yıl olduğunu iddia etse, efendinin sözüne göre hareket edilir. Delil getirirlerse kölenin delili üstün tutulur.

Çünkü tanınan vade kölenin hakkıdır. O, hakkında bir fazlalık olduğunu iddia ederken, efendi bunu reddetmektedir. Görmez misin efendi, vadeyi tamamen inkar ettiği zaman da onun sözü kabul edilir. Delil getirirlerse kölenin delili üstün tutulur. Efendi vadede fazlalığı inkar edince de aynı hüküm uygulanır.

Köle, kendisi ile her ay yüz dirhem ödemek koşuluyla bin dirhem karşılığında mükâtebe yaptığını iddia ederken, efendi aylık taksitlerin iki yüz dirhem olduğunu söylüyorsa, efendinin sözü kabul edilir. Kölenin delili üstün tutulur.

Çünkü buradaki anlaşmazlık gerçekte vade ile ilgilidir; köle kendisine on aylık bir vade tanındığını iddia ederken, efendi bu vadenin beş ay olduğunu savunmaktadır.

Köle, mükâtebe akdinin yüz dinar karşılığı yapıldığını söyleyip bunun için delil getirirken, efendi akdin bin dirhem karşılığı olduğuna delil getirse, efendinin getirdiği delil dikkate alınır.

Çünkü mükâteb kölenin hakkı tarafların ittifakıyla sabit olmuştur. Efendinin hakkı konusunda ise iki ayrı delil bulunmaktadır. Efendinin kendi hakkının ispatına

dair getirdiği delil, "kabul edilmesi" bakımından başkalarının onun hakkında delil getirmesinden daha önceliklidir.

Efendi, mükâtebe akdi yaptığı câriyenin, çocuğunu akitten önce doğurduğunu dolayısıyla kendi kölesi olduğunu iddia ederken, câriye bu çocuğu mükâtebe akdi yaptıktan sonra doğurduğunu iddia etse, çocuk kimin elinde bulunuyorsa onun sözü dikkate alınır.

Çünkü bu kimse, doğan çocuğu elinde bulundurduğu için onun üzerinde hak sahibidir. Diğeri ise ondan hak sahibi olmak istemektedir. Dolayısıyla ancak delil getirmek suretiyle onun üzerinde hak sahibi olabilir.

"Câriyenin çocuğu doğurması sonradan meydana gelen bir olay olduğuna göre, çocuk efendinin elinde bulunduğu zaman niçin onun sözü dikkate alınmaktadır. Halbuki sonradan meydana gelen bir olayın en yakın zamana dayandırılması gerekmez mi?" şeklindeki bir soruya şöyle cevap verebiliriz; "Evet. Ancak burada açık, bir çeşittir. Açık olan şey, başkalarının, malın kendilerine ait olduğuna dair iddialarını (istihkak) reddetmek için delil kabul edilirken, mal üzerinde hak sahibi olmayı sağlayacak yeterlikte bir delil değildir. Oysa mükâteb kölenin efendisine karşı çocuğun kendisine ait olduğunu ispatlamaya muhtaçtır. Fiili zilyetlik (elinde bulundurma) durumu bunun için yeterli değildir. [8/67]

Hem efendi hem de mükâteb câriye iddialarını ispat için delil getirmişlerse câriyenin delili dikkate alınır.

Çünkü;

a) Çocuk fiilen efendinin elinde bulunuyorsa câriyenin getireceği delille çocuğun ona ait olduğu sabit olurken efendi bunu inkar etmektedir.

b) Şayet çocuk, mükâteb câriyenin elinde ise onun getireceği delil doğrultusunda hareket edilerek çocuğun da mükâtebe akdinin sonuçlarından yararlanacağı ve anne mükâtebe bedelini ödediğinde onun da özgürlüğüne kavuşacağı sabit olurken, efendinin delili ile bunu inkar etmektedir. İki delilden hangisi bir hak ispat ediyorsa o tercih edilir. Nitekim efendi câriyesini özgür kıldıktan sonra çocuk konusunda aynı şekilde bir anlaşmazlığa düşerlerse, yine aynı hükümler geçerlidir; İkisi de iddiasını ispat için delil getirirse, câriyenin delili üstün tutulur. Çünkü burada çocuğun özgürlüğüne kavuştuğu olumlu bir tarzda ispat edilmektedir.

Anne öldükten sonra, çocuk ile efendinin bedel konusunda anlaşmazlığa düşmeleri durumunda, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin son görüşüne göre, anne ile efendinin anlaşmazlığa düşmeleri durumunda uygulanan hükümler geçerlidir.

Çünkü çocuk, annenin yerine geçmiştir. Dolayısıyla onun efendi ile bedel konusunda anlaşmazlığa düşmesi, annenin anlaşmazlık durumu gibi

değerlendirilir. Bu yüzden çocuk bedeli ödediğini veya daha önce annesinin ödediğini iddia etse, ancak delil getirmesi durumunda bu iddiası kabul edilir. Nitekim anne hayatta iken böyle bir iddiada bulunsa idi yine aynı hükümler geçerli olacaktı.

Mükâtebe akdi yapan câriye ile efendinin oğlu efendi öldükten sonra bu türden bir anlaşmazlığa düştüklerinde de aynı hükümler geçerlidir.

İslam ülkesi vatandaşı bir gayri müslim (zimmî), Müslüman kölesiyle mükâtebe akdi yapsa ve bedelin miktarı konusunda anlaşmazlığa düşseler; efendi iddiasını ispat için Hıristiyan tanıklar getirirse, bu delil dikkate alınmaz.

Çünkü bu dâvada taraf müslümandır. Müslüman olmayan bir kimsenin Müslüman aleyhine tanıklığı delil olarak dikkate alınmaz.

Dârülharp (gayrimüslimlerin ülkesi) vatandaşı olan biri (harbi), izinli olarak (eman) İslâm ülkesine girip zimmi bir köle satın alsa ve onunla mükâtebe akdi yapsa, sonra da bedel konusunda anlaşmazlığa düşseler efendi kendisiyle birlikte İslâm ülkesine giren harbilerden tanık getirse bunların zimmi köle aleyhindeki tanıklıkları kabul edilmez.

Çünkü bu köle İslâm ülkesi vatandaşıdır. Yabancı bir ülke vatandaşının İslâm ülkesi vatandaşı aleyhindeki tanıklığı kabul edilmez. Gayrimüslimin, Müslüman aleyhindeki tanıklığının kabul edilmediği gibi.

Allahu Sübhânehu ve Teâlâ en doğrusunu bilir. Dönüş de O'nadır.

ÖLÜM HASTASI BİR KİMSENİN MÜKÂTEBE AKDİ YAPMASI

Hasta birisi, değeri bin dirhem olan kölesiyle bin dirhem karşılığında taksitli olarak mükâtebe akdi yapsa ve kölenin değeri efendinin malının üçte birinden fazla olursa, köle muhayyerdir. İsterse efendinin bıraktığı malın üçte birini aşan miktarı peşin olarak öder. Ödemezse tekrar köleleştirilir.

Çünkü kölenin borcu ileri bir tarihe ertelenecek olursa, mirasçıların haklarına ulaşmaları vadenin dolmasına bağlı olduğu için gecikecektir. Bu da onların zarar görmeleri anlamına gelir. Dolayısıyla onların hakkı olan bir hususta vadeye bağlama işlemi geçerli olmaz. Çünkü vadenin zararı, o hakkın tamamen ortadan kaldırılmasından doğan zarar gibidir. Çünkü bu şekilde, efendinin ölümünden sonra mirasçılar ile onların hakkı arasına bir engel girmektedir. Görmez misin ölüm hastası olan bir kimse, üçüncü bir kişideki olan alacağını erteleyecek olur ise, bu işlem tıpkı borçtan ibra işleminde olduğu gibi ancak malının üçte birlik kısmında geçerli olur. Borcun ertelendiğine dair tanıklık yapan kimseler, bu

tanıklıklarından cayacak olurlarsa, yine borçtan ibra işleminin yapıldığına dair tanıklık eden kişiler gibi borcu öderler.

Mükâteb köle, malın üçte birini aşan kısmı peşin olarak öderse bu miktar her takside düşen pay oranında hesap edilir.

Çünkü taksitlendirme, mükâtebe bedelinin tamamı için sabittir. Köle, [8/68] mirasçıların itiraz etmeleri durumunda peşin olarak ödemede bulunursa, bu ödeme taksitlerin tamamına yayılır. Dolayısıyla her takside bu miktardan düşen pay ödenmiş olur. Çünkü taksitlerin bir kısmını diğerlerinden daha önemli saymak mümkün değildir.

Efendi bin dirhem değerinde olan kölesiyle iki bin dirhem karşılığında mükâtebe akdi yapmış olsa ve bu köleden başka da malı bulunmasa; Ebû Hanîfe ile Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre köleden iki bin dirhemin üçte ikisini peşin olarak ödemesi istenir. Muhammed (rh.a.) ise değerinin üçte ikisini peşin olarak ödemesi gerektiğini söyler.

Çünkü Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un benimsediği kurala göre efendinin malı mükâtebe bedelidir. Ancak üçte birlik pay ileri bir tarihe ertelenebilir. Muhammed (rh.a.) ise şu kuralı benimsemiştir; Kölenin değerinin üçte ikisini aşan miktarı, ölüm hastalığında bulunan efendi hiç mülkiyetine geçirmeyebilirdi. Bu miktara vadeli olarak sahip olunca, mirasçıların söz konusu vadeye itiraz etme hakları bulunmaz. Bu meseleyi daha önce "Köle Özgür Kılma" konusunda açıklamıştık.

Başka hiçbir malı bulunmayan bir kişi, değeri iki bin dirhem olan kölesiyle bin dirhem karşılığı mükâtebe akdi yapsa mirasçılar, köleye "ya değerinin üçte ikisini peşin olarak öder ve özgürlüğüne kavuşursun, ya da seni tekrar köleleştiririz" diyebilirler.

Çünkü efendi burada malının yarısı üzerinde köle lehine bir indirimde bulunmaktadır. Ölüm hastalığı sırasında yapılan bu tür bir indirim ise, vasiyet gibi değerlendirilir. Ancak malının üçte birlik kısmında geçerli olur. Eğer köle lehine yapılan indirim, efendiye ait malın üçte birini aşıyorsa ödemeyi vadeye bağlamak hiçbir şekilde mümkün olmaz. Dolayısıyla köleden peşin olarak değerinin üçte ikisini ödemesi istenir. Aksi durumda tekrar köleliğe döndürülür.

Sağlığı yerinde iken kölesiyle bin dirhem karşılığı mükâtebe akdi yapan kişi, hastalanınca mükâtebe bedelini tamamen aldığını ikrar etse, efendinin ikrarı kabul edilir. Köle özgürlüğüne kavuşur.

Çünkü efendi bedelin tamamını aldığını ikrar edince, kölenin zimmeti yükümlülükten kurtulur. Çünkü akit, efendinin sağlıklı olduğu bir dönemde yapılmıştır; onun hastalanması mükâteb kölenin elde ettiği "yükümlülükten kurtulma" hakkını ortadan kaldırmaz. Nitekim efendi sağlıklı iken köleyi satıp,

hastalandığı zaman satım bedelinin tamamını aldığını ikrar ederse yine aynı hüküm uygulanır.

Fakat efendi ölüm hastası iken köleyle mükâtebe akdi yapıp bedeli de aldığını ikrar ederse, bu ikrar ancak malının üçte birlik bölümünde geçerli olur.

Çünkü mükâteb köle, efendi ikrarda bulununca, zimmetinin yükümlülükten kurtulması gibi bir hak kazanmamıştır. Köle, hakkı kazanabilmek için bedeli açıkça efendiye ulaştırmış olmalıdır ki mirasçıların kölenin kendisinde hak sahibi olmaları gibi, bu bedel de mirasçıların hak sahibi olduğu ortaya çıksın. Ayrıca burada muvâzaa (danışıklı akit yapma) töhmeti de söz konusudur. Çünkü mümkündür ki o, yapmış olduğu bu tasarruf sonucunda kölenin özgürlüğüne kavuşmasını amaçlamış ve bunu mirasçılara kalacak bir hak üzerinde yapmıştır. Buna göre efendi, köleyi özgür kılmış sayılacağından, söz konusu işlem sadece malının üçte birlik kısmında geçerli olur.

Sağlıklı iken beş yüz dirhem değerinde olan kölesi ile bin dirhem karşılığı mükâtebe akdi yapan kişi, ölüm hastalığında iken köleyi özgür kılsa ve ölse, ancak köle mükâtebe bedeli olarak henüz bir şey ödememiş olsa, köle, değerinin üçte ikisini ödemek için çalışacaktır.

Çünkü hasta iken efendiye ait olan mal, kölenin değeri ile mükâtebe bedelinden hangisi daha az ise odur. Çünkü daha az olanı aşan miktarın ona ait olduğu kesin değildir. Görmez misin kölenin ödeme gücünü yitirdiğini açıklaması mümkündür. Bu durumda efendi sadece kölenin değeri üzerinde hak sahibi olabilir. Dolayısıyla üçte birlik kısım da dikkate alınır. Ödeme, daha az olduğu kabul edilen değerin üçte ikisi üzerinden yapılır. Buna göre köle değerinin üçte ikisini ödemek için çalışır. Ayrıca efendinin köleyi özgür kılması, mükâtebe akdini geçersiz duruma getirdiği anlamına gelir. Çünkü efendinin köleyi özgür kılması, kölenin mükâtebe akdi aracılığıyla özgürlüğüne kavuşmasından farklıdır. Efendinin yaptığı özgür kılma işlemi, mükâtebe akdini hükümsüz duruma getirdiğine göre, bu akit hiç yapılmamış gibi kabul edilecektir.

Efendi, mükâtebe bedelinin tümünü ölüm hastası iken, kölesine bağışlarsa köle yine özgürlüğüne kavuşur. Değerinin üçte ikisini ödemek için çalışır.

Çünkü efendiye ait olan mal yukarıdaki gibi hangisi daha az ise odur. Dolayısıyla efendinin kendisine ait olduğu bilinen malın (kölenin) değerinin üçte biri üzerindeki teberrusu hibe olarak değerlendirilir. Muhammed (rh.a) *el-Asl* adlı kitabında "Köle değerinin üçte ikisini ödeyince özgürlüğüne kavuşur" demiştir. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, "kölenin özgürlüğe kavuşmak için iki tane imkânı varsa, mükâtebe bedeli ile çalışarak ödeme yükümlülüğünden hangisi az ise, onu ödemek için çalışması gerekir. Az ile çok arasında muhayyer bırakılmaz. Çünkü [8/69]

aynı konu üzerinde az ile çok arasında muhayyer bırakılmak hiçbir şey ifade etmez."

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şu görüştedir; "Efendi kölesi ile sağlığında mükâtebe akdi yapıp hastalanınca onu özgür kılarsa köle muhayyerdir; isterse değerinin üçte ikisini, isterse mükâtebe bedelinin üçte ikisini ödemek için çalışır." Bu meseleyi daha önce "Köle Özgür Kılma" konusunda açıklamıştık.

Efendi köleyi özgür kılmadan önce beş yüz dirhem mükâtebe bedeli almış ve daha sonra hastalığı döneminde onu özgür kılmışsa köle değerinin üçte ikisini ödemek için çalışır; daha önceden yapmış olduğu ödemeler sonradan doğan bu çalışma yükümlülüğünden düşülmez.

Çünkü köle, efendinin özgür kılması ile özgürlüğüne kavuştuğu için efendi hakkında mükâtebe akdi artık hükümsüz duruma gelmiştir. Kölenin daha önce ödedikleri köleliğin kazancı olduğundan, bunlar tamamen efendiye aittir. Kölenin çalışarak ödemekle yükümlü olduğu miktardan sayılamaz. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre hüküm budur.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre köle mükâtebe akdini bozup değerinin üçte ikisi için çalışma yolunu seçerse hüküm yine böyledir.

"Kölenin mükâtebe bedeli olarak ödemesi gereken sadece yüz dirhemlik borcu kaldıktan sonra efendi onu hastalığı döneminde özgür kılar veya kalan borcu ona hibe ederse köle yüz dirhemin üçte ikisini ödemek için çalışır."

Çünkü mükâtebe bedelinden kalan yüz dirhemlik borç, kölenin değerinden daha azdır. Daha önce de açıkladığımız gibi efendiye ait olduğu net olarak bilinen miktar kesin olandır. O da az olandır. Onun için üçte birlik miktar da göz önüne alınır. Kölenin ödeyeceği üçte birdir. Çünkü o daha azdır.

Mükâtebe akdi yapan bir câriye çocuk doğurur ve kendisine ait olan bir çocuğunu da satın alır, ardından vefat ederse, çocuklar taksitli olarak mükâtebe bedelini ödemek için çalışırlar.

Çünkü mükâtebe akdi süresi içinde doğan çocuk, yaşadığı sürece taksit imkânının devam etmesi bakımından annenin yerine geçer. Mükâtebe bedelini ödemesi ondan istenir.

Vadesi geldiğinde her taksidin efendiye ödenmesinden satın alınan çocuk değil diğeri sorumludur.

Çünkü satın alınan çocuk tek başına olsaydı mükâtebe bedelini taksitli olarak ödemesi ondan istenmeyecekti. Fakat bu çocuk mükâtebe borcunu peşin olarak ödemezse câriyenin kölesi gibi değerlendirilecek ve satılacaktır. Buna göre satın alınan çocuğun annenin yerine geçmediği, aksine doğanın, onun yerini aldığı açıklığa kavuşur. Görmez misin annenin yerine geçen çocuk tek başına bulunsaydı

bedel, onun zimmetinde olacak ve vadesi geldiğinde taksit ödemesi ondan istenecekti. Ayrıca mükâtebe akdi içinde doğan çocuk, diğeri hakkında anne konumunda değerlendirilir. Nitekim anne sağ iken bedeli ödemesi anneden istenecek ve ödemeyi çocuk değil o yapacaktı. Aynı hüküm çocukların kendi arasında da geçerlidir.

Mükâtebe akdi süresi içinde doğan çocuk, akit bedelini çalışıp öderse kardeşine hiçbir şekilde başvuramaz.

Çünkü o annesi adına ödemede bulunmuştur. Ayrıca mükâtebe bedelinin ödenmesi için elde ettiği kazanç da annenin bıraktığı mallar/terike gibi değerlendirilir. Çocuk, annenin bıraktığı mallardan bedeli ödemişse kardeşine başvuramaz. İşte aynı durum kendi kazancından ödemede bulunduğunda da geçerlidir.

Satın alınan çocuk bir kazanç elde edecek olursa kardeşi, mükâtebe bedelinin ödenmesinde kolaylık sağlaması için bu kazancı alabilir.

Çünkü o, annesinin yerine geçmiştir. Anne hayatta iken nasıl çocuğun kazancını alabiliyorsa, annenin yerine geçen çocuk da kardeşinin kazancını alabilir. Çünkü mükâtebe bedelinin ödenmesi için tanınan vade, akit içinde doğan çocuğun hayatta olmasına itibarladır. Vadenin devam etmesi ancak asıl olanın bulunmasına bağlı olduğuna göre bu çocuk asıl, satın alınan çocuk da ona tabidir. Buna göre bedeli ödemekle yükümlü olan çocuk, diğerini herhangi bir işte çalıştırarak onun elde ettiği kazançtan mükâtebe bedelini ödeme konusunda yararlanabilmelidir. Hakim satın alınan çocuğa ücretli olarak çalışmasını emredebileceği gibi bedeli ödemekle yükümlü olan çocuğa kardeşini ücretli olarak çalıştırmasını da emredebilir. Nitekim anne hayatta iken çocuk ücretle çalışmayı kabul etmediğinde hakimin verdiği emir/karar doğrultusunda anne tarafından ücretli olarak çalıştırılabilecek elde edilen gelirle de mükâtebe bedeli ödenecekti. [8/70]

Mükâtebe akdi içinde doğan çocuğun, annesi öldükten sonra fakat henüz ödeme yapmadan önce, kazandıkları sadece kendisine ait iken, kardeşinin kazandıkları annenin bıraktığı mallar gibi değerlendirilir. Mükâtebe bedeli buradan ödenir. Kalan miktar ise aralarında miras olur.

Çünkü satın alınan çocuk annenin kölesi gibi değerlendirilir. Kazancı câriyenin olur. Mükâtebe bedeli de buradan ödenir. Kalan para vs. ise annenin mirası olarak bu ikisine bırakılır.

Mükâtebe akdi içinde doğan çocuk artık, akit konusunda asıl konumdadır. Annenin özgürlüğüne kavuştuğu zamana bağlı olarak onun da özgür olduğuna hükmedilince bundan sonra kazandıkları sadece kendisinin olur. Tüm bu görüşler Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye aittir.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise; satın alınan ve mükâtebe akdi içinde doğan iki kardeş, bedeli taksitli olarak ödemek için çalışma bakımından eşit kabul edilirler. Akit içinde doğan çocuk, kardeşinin kazancından hiçbir şey alamaz. Çünkü bunların her biri annenin yerine geçtiği için akit konusunda birbirlerine bağlı olmaları mümkün değildir.

Aynı köleye sahip olan ortaklardan biri hastalandıktan sonra diğeri onun iznine dayanarak köle ile mükâtebe akdi yapabilir; hastanın mirasçıları bu akdi bozamaz.

Çünkü mirasçı, miras bırakanın yerine geçer. Miras bırakanın bu akdi bozma yetkisi yoktur. Aynı şekilde mirasçı da bozamaz. Çünkü onun verdiği bu izin de mirasçılarla ilgisi olan haklara herhangi bir zarar gelmemektedir. Hasta ortak burada sadece kendisine ait olsa muhayyerlik hakkını düşürmektedir.

Şu olaydaki hüküm de buna benzer:

Hasta ortak, mükâtebe bedelini alma konusunda diğerine izin verse ve o ortak bedelin bir kısmını aldıktan sonra hasta olan ortak ölse, mirasçılar diğerinin almış olduğu miktardan hiçbir şey alamazlar. Bazı Hanefi âlimler bu görüşün hatalı olduğunu belirtip şöyle demişlerdir: "Ölen ortağın mirasçıları, ona ait paya düşen paydan üçte birlik miktarı çıktıktan sonra kalanı alabilmelidir. Çünkü onun bedeli alma konusunda verdiği izin, mükâteb kölenin elde ettiği kazancın ölenin hakkı olan yarısıyla borcunu ödemesine razı olduğu anlamına gelir. Bu da teberru niteliğindedir. Dolayısıyla bu tasarruf sadece üçte birlik kısımda dikkate alınacaktır."

Ancak biz şöyle diyoruz: "Hasta ortak, köleye mükâtebe bedelini ödemesi konusunda yardımcı olarak mirasçılarının onun kazancı üzerindeki haklarını düşürebilir. Ayrıca efendi, kölenin elde ettiği kazanç ile mükâtebe bedelini ödemesine razı olabilir. Mirasçılar ise bunu ortadan kaldırma hakkına sahip değildir. Çünkü kazanç, kölenin menfaatinin (emeğinin) bedelidir. Efendinin kendi payına düşen menfaati bağışlayabilir. Bu "teberru'un üçte birlik kısımda geçerli olacağı" kuralı dikkate alınmaz. İşte menfaatin bedelin bağışlanması için de aynı şey söz konusudur.

Mükâtebe akdi yapan bir köle, kendisine ait bir câriye ile kölesini evlendiremez.

Çünkü bu evlilikte ikisini de kusurlu duruma gelme vardır. Çünkü "evli olmak" kölelerde kusurdur. Yapmış olduğu bu nikah akdi ile câriyenin nafaka hakkı düşmez. Mehir verilmesi de gerekmez. Bunlar ise mükâteb köleye tamamen zarar vereceğinden böyle bir tasarrufta bulunması geçerli olmaz.

Mükâtebe akdi yapan köle, kölesine ticaret yapması için izin verebilir.

Çünkü ticaretle uğraşanlar bu tür izinler vermekte ve böylece para kazanmayı amaçlamaktadırlar. Mükâtebe akdi yapan köleden kısıtlama (hacr) kaldırılmıştır. Ayrıca mükâtebe akdi ile sabit olan "kısıtlamanın kalkması", izinle sabit olanın üstündedir. İzinli kölenin kendisine ait köleye bile ticaret yapma izni vermesi câiz olunca, mükâteb kölenin böyle bir izin vermesi öncelikle câiz olur.

Mükâteb kölenin izin verdiği köle borçlanırsa; mükâteb köle onun borcunu ödemediği takdirde ikinci köle satılır. Bu kölenin borcu değerini aşsa bile, mükâteb köle onun adına ödemede bulunabilir. [8/71]

Mükâteb köle "yapmış olduğu mükâtebe akdi dolayısıyla kısıtlanamazlık hakkı" kazandığı için böyle bir tasarrufta bulunabilir. Çünkü o bu konuda özgür gibi değerlendirilir. Görmez misin mükâteb köle bizzat kendisi alış-veriş yaptığı zaman da özgür insanlar gibi kabul edilir.

Mükâteb köle ödeme gücü bulamasa ve hem kendisi hem de kölesi borçlansa, her biri kendi borcuna karşılık olarak satılır; mükâteb kölenin efendisinin onlar adına ödemede bulunması gerekmez.

Çünkü mükâteb köle ödeme gücü bulamazsa, kendi kölesi ile birlikte efendinin özel statüsü bulunmayan birer kölesi olurlar.

Bu durumda efendi, kölelerin borçlarını ödemekle onları satıp borçlarını bu şekilde karşılamak arasında tercih yapabilir. Mükâteb kölenin bedelinden bir şeyler artarsa bu, onun kölesinin borçlarına verilmez.

Çünkü köleden alacağı bulunan kişilerin hakları onun hem bedensel değeri hem de kazancına geçmiştir. Mükâteb köle onlara karşı bunlardan sorumlu değildir. Aksine mükâteb köle, kendi kölesi karşısında özgür insan gibidir. Dolayısıyla bir kölenin borcu, özgür olan efendisinin malından ödenemediği gibi, mükâteb kölenin satış bedelinden de ödenemez.

Kölenin satış bedelinden bir miktar artarsa bu, mükâteb kölenin borcuna harcanır. Çünkü köle, onun kazancıdır. Şu kadar var ki kölenin borcu, kendi mâlî değerinden önce gelir. Onun için, onun borcundan mükâtebin borcuna ödenir.

Efendi, kölenin alacaklılarından birine alacağını öderken alacakları ortak değilse diğerleri gelip alacağını tahsil eden kişiden bir şey isteyemezler.

Çünkü efendi, sırf kendisine ait olan bir mal ile ödeme yapmıştır. Alacaklıların onun kendi mülkü üzerinde hiçbir hakkı yoktur. Bu bakımdan efendi, alacaklılardan birine veya bir kaçına borçlarını bağışlayan yabancı kişi gibi değerlendirilir. Diğer alacaklılar, bu kişiye karşı bir hak iddiasında bulunamazlar.

Ancak alacaklılar, kendi hakları kölenin bedeni değeri geçtiği için onu alırlar. Bu bakımdan efendi, kölesinin bedeni değeriyle ilgili olan borcu ödediği şeyde alacaklılara muhatap olamaz.

Çünkü efendi, kölesinin zimmetine borç yüklemediği gibi, bedensel değerine de yükleyemez. Dolayısıyla köle adına yaptığı ödemelerde köleye bağışta bulunan üçüncü kişiler gibi değerlendirilir.

Mükâteb kölenin ödeme gücünü yitirmesi, ona ait kölenin kısıtlanması anlamına gelir.

Çünkü bu köleye ticaret yapabilmesi için verilen izin, mükâteb kölenin yapmış olduğu akdin sağladığı 'kısıtlılığın' çözülmesi ile bağlantılıdır. Bu hak, mükâteb köle ödeme gücünü yitirince ortadan kalkar. Mükâteb kölenin ödeme gücünü yitirmesi özgür bir insanın ölmesi gibidir. Özgür birisi öldüğünde, kölesi nasıl kısıtlı duruma geliyorsa, mükâteb köle ödeme gücünü yitirince onun kölesi de kısıtlı duruma gelir.

Mükâteb köle ölünce de ona ait köle kısıtlanır.

Çünkü mükâteb köle ödeme gücünden yoksun olarak ölürse mükâtebe akdi kendiliğinden bozulur. Ama arkasında bedelin ödenmesine yetecek kadar bir şeyler bırakıp ölürse, özgür bir kimsenin ölümü gibidir. Dolayısıyla her iki durumda da bu, ona ait köleyi kısıtlamaktır.

Mükâteb köle öldükten sonra çocuğu, borçlu olan köleye ticaret yapabilmesi için izin verirse bu izin geçerli olmaz.

Çünkü kölenin alacaklıları, onun bedeni değeri üzerinde daha fazla ve öncelikli hak sahibidirler. Mükâtebe akdi içinde doğan bir çocuk ise, babasının hakkı olan hususlarda onun yerine geçer. Ama alacaklıların hak sahibi olduğu noktalarda babanın yerine geçemez. Bu yüzden köleye ticaret için verdiği izin geçerli olmaz.

Mükâteb bir köle, kendi kölesine ticaret için izin verse ve bu köle de borçlansa efendi, alacaklılara kölenin borcunu ödeyebilir.

Burada "efendi" sözcüğü ile kastedilen "mükâteb köle"dir. Onun efendisi değildir. Çünkü mükâtebe akdi devam ettiği sürece, mükâteb kölenin efendisi onun kazancında tasarrufta bulunma hakkına sahip değildir. Çünkü mükâteb köle, kendi kazancı üzerinde tasarrufta bulunabilmesi bakımından, kısıtlanamadığı noktalarda özgür gibi değerlendirilir. Kölenin borçlarını özgür birisi nasıl ödeyebiliyorsa mükâteb köle de ödeyebilir.

Mükâteb köle, kölesine evlilik için izin veremez.

Çünkü mükâteb, kendisi evlenemez. Çünkü kendisine zararı vardır.

[8/72] **Ama câriyesine verdiği evlilik izni, câriyeyi kendisine nikahlaması durumunda olduğu gibi, istihsan deliline göre geçerlidir.**

Çünkü bu durumda onun mehrini alacak ve nafaka sorumluluğu düşecektir.

Kıyasa göre ise bu izin geçerli değildir.

Çünkü ticaretle uğraşan insanlar, normal koşullarda bu tür bir tasarrufta bulunmazlar.

Allah en doğrusunu bilir.

MÜKÂTEBE AKDİNDE MUHAYYERLİK

Satım sözleşmesinde geçerli olan muhayyerlik koşulu, mükâtebe akdi için de geçerlidir.

Çünkü mükâtebe akdi, bağlayıcı olan bedelli (ıvazlı) bir akittir. Satım akdi gibi, yürürlük kazandıktan sonra bozulması mümkündür.

Efendi yapmış olduğu mükâtebe akdi için kendisine üç gün muhayyerlik tanınmasını koşul koysa ve bu sırada mükâtebe akdi yaptığı kölesi bir şeyler kazansa veya mükâtebe akdi yaptığı câriye olup onunla şüpheye dayalı cinsel ilişkide bulunsa, ya da bu câriye bir çocuk doğursa; daha sonra efendi yaptığı akde icazet verse, elde ettikleri herşey akit yapan köle veya câriyenin olur.

Çünkü muhayyerlik, mükâtebe akdinin hükümlerinin hemen geçerli olmasına engeldir. Bu engel, efendinin muhayyerlik hakkını düşürmesiyle ortadan kalkınca, hiç olmamış gibi kabul edilir. Akit, yapıldığı andan itibaren tamamlanmış sayılır. Tıpkı satım sözleşmesindeki gibi; Nitekim muhayyerlik hakkı sahibi, yapılan akde onay verince satılan mal, sonradan artan bitişik ve ayrı parçalarıyla (zevaid) birlikte alıcıya ait olur. Ayrıca çocuk, câriyenin bir parçasıdır. Efendi muhayyerlik hakkını düşürünce câriye kendisi ile ilgili konularda öncelikli hak sahibi olduğu gibi bir parçası olan çocuğu üzerinde de daha fazla hak sahibi olur. Şüpheye dayalı cinsel ilişki sonucunda câriyenin tazminat olarak alacağı 'ukr', ondan bir şekilde yararlanıldığı için verilen bir bedeldir. Kazanç da başkalarına sağladığı yararların birer bedelidir. Câriye mükâtebe akdinin bir sonucu olarak, kendi çıkarlarına nasıl öncelikli hak sahibi ise, elde ettiği kazanç üzerinde de öncelikli hak sahibidir.

Efendi, çocuğu satsa veya bağışlayıp teslim etse veya özgür kılsa bu tasarruflar geçerlidir. Bu tür işlemler satım aktinde olduğu gibi, mükâtebe akdinin bozulduğu anlamına gelir.

Satılan câriye, satıcının muhayyerlik koşulu koyduğu günler içinde doğum yapsa ve satıcı çocuğu özgür kılsa veya satsa bu satım sözleşmesini bozmuş demektir. Her ikisinde gerekçe aynıdır; çocuk annenin bir parçasıdır. Nitekim efendi, anne üzerinde bu tür tasarruflarda bulunsaydı, mükâtebe akdini bozmuş sayılacağından, onun parçası üzerinde bu tasarruflarda bulununca yine akdi bozmuş sayılır.

Çünkü efendinin onay (icâzet) vererek muhayyerlik hakkını düşürmesi dolayısıyla akit geçerlilik kazanınca, çocuk annesine teslim edilir. Efendi, çocuğu satarken veya bağışlarken yaptığı bu işlemlerin geçerli olmasını amaçlamaktadır. Onun bu amacı ise ancak mükâtebe akdi bozulduğunda gerçekleşebileceği için söz konusu işlemler dolayısıyla mükâtebe akdinin bozulduğuna hükmederiz.

Ancak çocuğun özgür kılınması işleminde bir takım problemler bulunmaktadır.

Çünkü çocuğun özgür kılınması ile annenin yaptığı mükâtebe akdinin yapıldığı andan itibaren geçerli olması arasında (biri bulunduğunda diğeri bulunmayacak şekilde) bir zıtlık yoktur. Görmez misin mükâtebe akdi geçerlilik kazanıp bağlayıcı olduktan sonra efendi çocuğu özgür kılsaydı, bu özgür kılma işlemi doğru ve geçerli olacaktı. Dolayısıyla çocuğun özgür kılınması, mükâtebe akdini bozan bir unsur sayılmamalıdır. Ancak diğer yolla yani çocuğun annenin bir parçası olması gerekçesiyle akdin bozulması mümkündür.

Bir kimse, kölesiyle hem kendisi hem de küçük çocukları için mükâtebe akdi yapsa ve kendisine üç gün muhayyerlik koşul koysa, sonra kölenin çocuklarından biri ölse ve efendi akde onay verse yapılan akit geçerlidir. Fakat bedelde hiçbir indirime gidilmez.

Çünkü bedelin tamamını ödemekle sorumlu olan çocuklar değil, babadır. Çünkü babanın, çocuğu mükâtebe bedelini ödemekle yükümlü kılma yetkisi olmadığı gibi çocuğun ölümünün de yapılan akde bir etkisi yoktur. Dolayısıyla çocuk ölünce bedelde indirime gidilmez.

Bir kimse, câriyesinin üç gün muhayyerlik hakkı bulunması koşuluyla onunla mükâtebe akdi yapsa, câriye bu süre içinde doğum yapsa, sonra efendi çocuğu özgür kılsa câriyenin muhayyerlik hakkı devam eder.

Çünkü annenin mükâtebe akdi devam ederken, efendinin çocuğu özgür kılma işlemini uygulamaya koymak mümkündür. Görmez misin mükâtebe akdi bağlayıcılık kazandıktan sonra efendi çocuğu özgür kılacak olursa, bu işlem geçerli olur. Mükâtebe bedelinde de hiçbir indirime gidilmez. Çünkü annenin amacı kısmen de olsa gerçekleşmektedir. Görmez misin anne, mükâtebe akdi geçerlilik kazandıktan sonra doğum yapsa ve efendi bu çocuğu özgür kılsa mükâtebe bedelinden yine indirime gidilmez. Akit henüz tamamlanmadan önce çocuğun özgür kılınması durumunda da bedelde indirim yapılmaz. [8/73]

Ancak muhayyerlik efendiye ait olursa hüküm değişir.

Çünkü efendinin çocuğu özgür kılması yapılan mükâtebe akdini bozması anlamına gelir. Görmez misin efendi, anneyi özgür kılacak olursa, akit bozulur. Ama çocuk anneyle birlikte özgürlüğüne kavuşmaz. Efendinin, çocuğu özgür kılması durumunda da aynı hüküm uygulanır. Çünkü çocuk annenin bir parçasıdır.

Efendi muhayyerlik hakkı bulunduğu için akdi bozabilir. Yalnız muhayyerlik hakkı mükâteb câriyeye ait olursa akit, efendi açısından bağlayıcıdır. Görmez misin efendi bu câriyeyi özgür kılsa akit bozulmaz. Çocuk da anneyle birlikte özgürlüğüne kavuşur. Efendi, onun çocuğunu özgür kıldığında yine aynı hüküm uygulanır.

Muhayyerlik efendiye aitken, câriye doğum yaptıktan sonra ölse, efendi istihsana göre akde onay verebilir. Çocuk da annesinin yerine geçer. Kıyas deliline göre mükâtebe akdi hükümsüz duruma gelir. Muhammed (rh.a.) burada kıyas deliline göre hareket eder.

Çünkü, muhayyerlik hakkı düşürülüp akit bağlayıcı duruma getirildiğinde akitten birinci derecede sorumlu olan kişinin hayatta olması gerekir. Çünkü bedel, muhayyerlik hakkı düşürüldüğü anda geçerli olur. Ölü bir kimseye borç yüklenemediği gibi çocuğa da yüklenemez. Çünkü çocuk annenin yerine geçecektir: Akitte asıl olan, kişi hakkında borçluluk durumu bulunmadığına göre, onun yerine geçen hakkında da bulunmaz.

İstihsânın delili ise şudur; çocuk annenin bir parçasıdır. Muhayyerlik hakkı düşürüldüğünde çocuğun hayatta olması, annenin hayatta olması gibidir. Görmez misin akit geçerlilik kazandıktan sonra anne ölecek olursa, çocuk annenin yerine geçer. Mükâtebe bedelini taksitli olarak ödemek için çalışır. Aynı hüküm, akit efendinin onayı ile tamamlanmadan önce annenin ölmesi durumunda da geçerlidir; çocuk, efendinin onay vermesiyle akdin geçerlilik kazanması noktasında annenin yerine geçer. Bu konuyu istihsan deliline göre uygun bulmamızın bir nedeni de annenin ve çocuğun, bedeli ödediklerinde özgürlüklerine kavuşma ihtiyaçlarıdır.

Muhayyerlik hakkı câriyeye aitse, onun ölümü mükâtebe akdini kabul ettiği anlamına gelir.

Çünkü özgür birisi öldüğünde, muhayyerlik hakkını mirasçılara geçmediğine göre, mükâteb câriyeden hiç geçmez. Ancak câriye ölümü yaklaşıp da muhayyerlik hakkını kullanma gücünü yitirirse bu hakkı düşer.

Muhayyerlik efendiye aitken câriye, muhayyerlik süresi içinde alış-verişte bulunsa sonra efendi akdi bozsa câriyenin yaptığı işlemlerin hiçbiri geçerli olmaz.

Çünkü efendi henüz tamamlanmadan akdi bozunca akit geçersiz olur. Ticarete izinli olmak, mükâtebe akdinin geçerlilik ve bağlayıcılık kazanması durumunda zorunlu olarak ortaya çıkan bir durumdur. Bu olayda akit bağlayıcılık ve geçerlilik kazanmadığı için, câriye ticarete izinli sayılamaz. Dolayısıyla tasarrufları geçerli olmaz. Ancak efendi onun bir takım tasarruflarda bulunduğunu gördüğü halde bir müdahalede bulunmazsa mükâtebe akdine onay vermiş sayılır. Görmez misin şu olayda da kölenin yaptığı işlemlerin hiçbiri kendisini bağlamaz: "Bir kimse

üç gün muhayyerlik hakkı bulunması koşuluyla birisine köle satsa ve köleyi teslim aldıktan sonra ona ticaret için izin verse ve köle borçlansa, sonra satıcı muhayyerlik hakkını kullanarak satım sözleşmesinin bozsa, kölenin herhangi bir sorumluluğu kalmaz." İşte aynı hüküm mükâteb câriye için de geçerlidir. Ama bu olayda köleyi satan kişi, onun bir takım tasarruflarda bulunduğunu gördüğü halde herhangi bir müdahalede bulunmazsa dolaylı olarak (delalet yoluyla) bu tasarruflara razı olmuş sayılır. Rızanın dolaylı olarak anlaşılması ise bunun açıkça ifade edilmesi gibidir.

Efendi yapılan tasarruflara razı olduğunu açıkça belirtirse mükâtebe akdine izin vermiş demektir.

Muhayyerlik hakkı mükâteb köleye ait olursa, yapacağı alış-verişler onun akde razı olduğu anlamına gelir.

[8/74] Çünkü o, akit konusu üzerinde akdin gereği olan bir tasarrufta bulunmaktadır. Bu ise dolaylı olarak akde onay verdiği anlamına gelir. Bu mesele şu olaya benzemektedir: Bir kimse muhayyerlik hakkı bulunmak koşuluyla köle satın alsa sonra da alıcı, köleye ticaret için izin verse bu, onun satım sözleşmesine razı olduğu anlamına gelir. İşte mükâtebe akdi içinde aynı durum söz konusudur.

Allah en doğrusunu bilir. Dönüş de O'nadır.

ÜMMÜ'L-VELED CARİYE ve EFENDİNİN ÖLÜMÜNE BAĞLI OLARAK AZAT EDİLEN KÖLE (MÜDEBBER) İLE MÜKÂTEBE AKDİ YAPILMASI

Bir kimse ümmü'l-veled olan veya müdebber câriyelerin sağlayacakları yararı (menfaati), kendilerine satabilir. Bu durumda câriyeler, efendinin çıplak mülkiyetlerini kendilerine satması durumunda olduğu gibi, özgürlüklerine kavuşurlar. Ödeyecekleri bedeli borçlanırlar.

Çünkü efendi onların mülkiyetlerine malik olmakla, onların hizmetlerinden yararlanma hakkına da sahiptir. O, bu sözcüklerden birisi ile bedel karşılığı bu yetkilerini düşürmüş olur. Böyle bir işlemi sahibi bulunduğu haklar üzerinde yaptığı için geçerlidir. Bu durumda câriyeler, söz konusu işlemleri kabul ettikleri anda bedeli borçlanırlar.

İki kişi arasında ortak olan ümmü'l-veled statüsüne tabi bulunan câriye ile ortaklardan biri diğerinin izni olmadan mükâtebe akdi yapsa, diğer ortak, özel statüsü olmayan bir câriye ile mükâtebe akdi yapılması durumunda olduğu gibi, akdi bozabilir. Burada, "ortakların mükütebe akdinden önce ümmü'l-veled olan câriyeyi satma hakları olmadığına göre,

akit yapmayan ortağın yaptığı mükâtebe akdini bozma hakkı niçin sabit olsun ?" denilemez.

Çünkü bu ortakların her ikisi de söz konusu câriyeyi hizmetlerinde kullanabilme ve ücretli olarak çalıştırma hakkına sahiptirler. Ayrıca her ikisinin câriye üzerinde mülkiyetlerini sürdürme hakları vardır. Bu mükâtebe akdi bozulmazsa diğer ortağın câriye üzerinde mülkiyetini devam ettirmesi mümkün olmaz. Dolayısıyla böyle bir zararla karşılaşmaması için bu ortağa akdi bozabilme hakkı tanınmalıdır.

Bir kimse ümmü'l-veledi olan câriye ile birlikte onunla aynı değerde olan başka bir câriyesiyle de mükâtebe akdi yapsa sonra efendi, ümmü'l-veled câriyeyi özgür kılsa veya efendi ölüp de bu câriye özgürlüğüne kavuşsa, diğer câriye bedelin yarısını ödemek için çalışmakla yükümlüdür.

Çünkü bedel onların değerlerine göre bölüştürülür. Değerleri ise eşit olduğuna göre bedelin yarısını ödeyecektir. Efendi, ümm-ü veledi özgür kılmakla mükâtebe bedelinden onun payını almış olur. Efendi, müdebber kölesi ve onunla aynı değerde olan başka bir kölesi ile mükâtebe akdi yapsa, sonra efendi ölse müdebber köle, efendinin bıraktığı malın üçte birlik kısmı dışında kalıyorsa bedelin yarısı düşer. Diğer köle kalan yarı bedeli ödemek için çalışır.

Bu son iki örnekte müdebber veya ümmü'l-veled olan köle veya câriyenin değeri ile diğer köle veya câriyenin değerlerinin eşit olması amaçlanmıştır. Çünkü bedel paylaştırılırken akdin içerdiği nitelikten çok değer dikkate alınır.

Allah en doğrusunu bilir.

MÜKÂTEB KÖLENİN BABALIK İDDİASINDA BULUNMASI

Mükâtebe akdi yapmış bir köle ile özgür bir kişinin ortaklaşa sahip oldukları câriye bir çocuk doğursa ve mükâteb köle bu çocuğun kendisine ait olduğunu iddia etse, çocuğun nesebi ona bağlanır. Câriye de onun ümmü'l-veledi olur. Fakat 'ukr' un yarısını ve câriyenin gebe kaldığı gündeki yarı değerini özgür ortağa verir. Çocuğun değerini ise hiçbir şekilde ödemez.

Çünkü mükâteb köle, kazancında mülkiyet hakkı bulunduğu için, özgür bir kimse gibi babalık iddiasında bulunma yetkisine sahiptir. Mükâteb köle, câriyenin yarısına sahip olduğu için, câriye gebe kaldığı andan itibaren çocuğun nesebi kendisine bağlanır. Ayrıca çocuğun nesep hakkına bağlı olarak câriye, satılamaması noktasında ümmü'l-veled statüsüne girme hakkı kazanır. Mükâteb köle ayrıca, câriyenin gebe kalmasından itibaren ortağının câriye üzerindeki payına da sahip olur. [8/75]

Ancak 'ukr' un yarısını ve câriyenin gebe kaldığı andaki yarı değerini ortağına öder. Çocuğun değerini ise hiçbir şekilde ödemez.

Çünkü çocuk, câriye kölenin mülkiyetinde iken meydana gelmiştir. Böyle bir durumda özgür efendi çocuğun değeriyle ilgili olarak hiçbir şey ödemediğine göre mükâteb köle de böyle bir şeyle sorumlu olmaz.

Muhammed (rh.a.) *el-Asl* adlı kitabında ceninin anneye bağlı olduğuna işaret ederek şunları söylemektedir : İki kişinin ortaklaşa malik oldukları gebe bir câriye olsa ve ortaklardan biri, diğer ortaktan câriyedeki payını satın alsa, câriyenin karnındaki çocuğun mülkiyeti de alıcıya geçer.

Mükâteb köle sözü edilen tazminatları ödedikten sonra, mükâtebe bedelini ödeyemeyecek duruma düşerse, hem câriye hem de çocuğu efendinin mülkiyetine geçer.

Çünkü anne ve çocuk, mükâteb kölenin kazancıdır. Köle ödeme gücünü yitirince bunlar akit kapsamının dışına çıkarlar. Bu yüzden de efendinin mülkiyetine girerler.

Mükâteb köle bedeli ödeme gücünü yitirdiği döneme kadar (çocuk için) ortağına dâva açmamış ve hiçbir ödemede bulunmamışsa, hem câriyenin hem de çocuğun yarısı bu ortağa ait olur.

Çünkü anne ve çocuk, mükâteb köle ödeme gücünü yitirince akit kapsamından çıkarlar. Anılan tazminatlar kendisine ulaşmadıkça özgür ortak onların yarısına sahiptir. Çünkü çocuğun nesebinin mükâteb köleye ait olması ile mülkiyetin özgür ortağa ait olması arasında bir zıtlık yoktur. Ancak yukarıdaki kölenin söz konusu tazminatları ödeyip, bedeli ödeme gücünü de yitirmediği durumu bundan farklıdır. Çünkü mükâteb köle, ortağının hakkını ödeyince onun payına da sahip olmuştur. Ödeme yükümlülüğü, mükâtebe akdi devam ettiği sürece düşmez. Ancak köle ödeme gücünü yitirince bu yükümlülük ortadan kalkacağı için özgür ortak câriyedeki payı üzerinde dilediği tasarrufta bulunabilecektir. Fakat bu durumda köle yarı 'ukr' ödeyecektir. Çünkü ortaklaşa sahip oldukları câriye ile mülkiyet hakkı dolayısıyla cinsel ilişkide bulunduğunu itiraf etmiştir.

Mükâteb köle ile özgür ortağı, bir câriye ile ortaklaşa mükâtebe akdi yaparlarsa mükâteb köle, câriyenin çocuğunun kendisinden olduğunu iddia edebilir.

Çünkü câriyeyle yapılan mükâtebe akdinden sonra da kölenin, câriyenin yarısı üzerindeki mülkiyeti devam etmektedir.

Bu durumda câriye şu şıklardan birini seçmekte serbesttir:

a. Mükâtebe akdini devam ettirmek. Bu durumda câriye, mükâteb köleden kendisiyle cinsel ilişkide bulunduğu için 'ukr' alır.

b. Ödeme gücünü yitirdiğini açıklamak. Bu durumda mükâteb köle, ortağına câriyenin yarı değeri ile yarım 'ukr' öder.

Görmez misin özgür bir kimse, bu mükâteb kölenin konumunda bulunsa idi, yine aynı hükümler uygulanacaktı. Ancak özgür birisi çocuğun kendisine ait olduğunu iddia ettiğinde, câriye ödeme gücünü yitirdiğini açıklayacak olursa, câriye bu kişinin ümmü'l-veled'i olurken, mükâteb köle böyle bir iddiada bulunursa, câriye satılamaması bakımından ümmü'l-veled olur. Fakat gerçek anlamda ümmü'l-veled statüsüne girmesi, mükâteb kölenin ödeme yaparak özgürlüğüne kavuşmasına bağlıdır.

Hem mükâteb köle hem de özgür ortak, çocuğun kendisine ait olduğunu iddia etse, özgür olan ortağın iddiası dikkate alınır.

Çünkü özgür ortağın, câriyenin yarısında gerçek mülkiyet hakkı vardır. Mülk hakkı ise, gerçek mülkiyet hakkı ile çelişmez. Diğer yandan, özgür ortağın iddiasını doğru kabul etmekle çocuk için o anda özgürlük sabit olurken, anne de ümmü'l-veled olur. Bu durum mükâteb kölenin iddiası kabul edilirse gerçekleşmez.

Bu durumda câriye mükâtebe akdini devam ettirmeyi seçtikten sonra özgür ortak ölürse, onun mükâtebe akdindeki payı düşer.

Çünkü, câriye bu ortak tarafından özgür kılınmasında olduğu gibi, özgür ortak ölünce onun payı oranında özgürlüğüne kavuşur. Câriye, mükâteb kölenin yapılan akitteki payı ile yarı değerinden hangisi daha azsa onu ödemek için çalışır. Bu, Muhammed (rh.a.)'in savunduğu görüştür. Ebû Yusuf (rh.a.) ise câriyenin yarı değerini ödemekle yükümlü olduğunu belirtir. Biz bu meseleyi iki ortağın mükâtebe yaptıkları câriyeyi, ortaklardan birisinin özgür kılması konusunda açıkladık.

Câriye ödeme gücünü yitirdiğini açıklarsa; özgür kılan ortak fakirse câriye yarı değerini ödemek için çalışır. Ama zenginse câriyenin yarı değerini mükâteb köleye öder. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre bu hükmün gerekçesi açıktır. Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şu gerekçeyi savunur; [8/76]

Çünkü mükâteb kölenin payı üzerinde ümmü'l-veledlik niteliği henüz gerçekleşmiştir. Görmez misin mükâteb köle ödeme gücünü yitirince onun payı efendisine geçecek ve bu yüzden câriye ödeme ve çalışma yükümlülükleri bakımından köle olarak kalacaktır. Özgür ortak câriyenin yarı değerini mükâteb köleye öderse, câriyeye başvuramaz. Çünkü özgür ortak, ödemek suretiyle mükâteb kölenin payına da sahip olunca, câriye bu ortağa ümmü'l-veled olur.

Bir kimse ümmü'l-veled olan câriyesinin yarısını özgür kılacak olursa câriye tamamen özgürlüğüne kavuşur. Câriyenin çalışma yükümlülüğü de olmaz.

Önce mükâteb köle câriye ile cinsel ilişkide bulunsa ve bir çocuk doğsa, ardından diğer ortak câriye ile beraber olur ve câriye yine bir çocuk

doğururlarsa sonra ikisi de her iki çocuğun kendisine ait olduğunu iddia ederlerse, konuyla ilgili bilgi sadece onların açıklamalarından ibaret olursa; her birinin çocuğu, değerini ödemeksizin kendisine aittir. Her ikisi de câriyeye mehir vermek zorundadırlar.

Buradaki 'sadâk' (mehir) sözcüğü, câriyelere tazminat olarak ödenen 'ukr' un onların mehri olduğunu gösterir. Kullanıldığ her yerde 'ukr' sözcüğü ile kastedilen, mehirdir.

Câriye bu durumda ödeme gücünü yitirdiğini açıklamak ve mükâtebe akdini devam ettirmek arasında muhayyerdir. Ödeme gücünü yitirse sadece özgür ortağın ümmü'l-veledi olur.

Çünkü ortakların iddiaları her iki çocukla da ilgilidir. Şayet her ikisinin iddiası tek çocukla ilgili olsaydı, özgür ortak anneye daha yakın olacaktı. Çünkü onun böyle bir iddiada bulunması câriyenin derhal ona ümmü'l-veled olmasını gerektirir. Iddia iki çocukla ilgili olduğunda da aynı hüküm geçerlidir.

Bu durumda özgür ortak, mükâteb köleye câriyenin yarı değerini ödeyecektir.

Çünkü mükâteb kölenin câriye üzerindeki payı özgür ortağa geçmiştir. Ayrıca câriye bu köleye henüz ümmü'l-veled olmamıştır.

Mükâteb kölenin çocuğu, nesep itibariyle kendisine bağlıdır.

Çünkü bu köle câriye ile cinsel ilişkide bulunduğunda, câriyenin yarısı onundur.

Mükâteb köle, çocuğunun yarı değerini özgür ortağına ödemekle yükümlüdür.

Çünkü çocuk mükâteb kölenin iddiası sonucunda mükâtebe akdinin kapsamına girmişti. O sırada mükâteb köle, ortağının annedeki payına sahip değildi. Dolayısıyla köle, ortağının çocuktaki payını ödeyecektir.

Hem câriye hem de mükâteb köle ödeme güçlerini yitirirlerse mükâteb kölenin çocuğu, kendi efendisi ile özgür kişinin ortak kölesi olur.

Çünkü mükâteb kölenin özgür ortağa çocuğun yarı değerini ödemekle yükümlü oluşu, mükâtebliğe bağlı olarak girmesine itibarla, bu çocuğa sahip olması dolayısıyladır. Ancak mükâteb köle ödeme gücünü yitirince bu durum ortadan kalkar.

Bu câriye ile özgür ortak cinsel ilişkide bulunduktan sonra mükâteb köle de beraber olmuşsa, câriye yine özgür ortağın ümmü'l-veledi olur. Bu durumda mükâteb kölenin çocuğu, bu köleye karşı annesiyle aynı konumu paylaşır. Dolayısıyla nesebi ona bağlanmaz.

Çünkü açıktır ki mükâteb köle, özgür ortağın ümmü'l-veled'i olan bir câriyeden çocuk edinmiştir.

Muhammed (rh.a.), istihsan deliline göre çocuğun nesebinin sabit olmasını uygun görmüştür: 'Bu durumda çocuk, özgür ortağa göre annesiyle aynı konumdadır. Çünkü mükâteb köle câriye ile cinsel ilişkide bulunduğunda görünüşte onun yarısına sahipti. Bu da nesebin sabit olması için yeterlidir.' Bu konuda Hanefilerin üç büyük imamı arasında görüş ayrılığı yoktur; (sadece Muhammed'in) "Dâva ve Ziyadat" konularında iki özgür arasındaki meselede değindiği gibi istihsan ve kıyas delillerine göre, farklı bakış açıları bulunmaktadır; Söz konusu olayda küçük çocuğun kendisine ait olduğunu iddia eden taraf, diğerine, çocuğun değerini ödemeyecekti. Çünkü bu olayda adam aldatılmıştır. Anne özgür bir çocuğa gebe kaldığı için çocuk hakkında annesinin ümmü'l-veled olması ile ilgili hükümler geçerli olmamaktadır. Ama yukarıdaki olayda küçük çocuk, mükâteb köle eliyle özgürlüğüne kavuşturulamaz. Çünkü mükâteb kölenin özgür kılma yetkisi yoktur. Dolayısıyla bu çocuk, annesi gibi büyük çocuğun kendisine ait olduğunu iddia eden özgür ortağın kölesi olur.

Muhammed (rh.a.)'e göre mükâteb, milk-i yemin (sahip olma) konusunda değil, evlilik konusunda aldatıldığı için, çocuk özgür olur. Çünkü burada mükâtebin zannı gerçek olsaydı, çocuk özgür olmazdı.

Allah en doğrusunu bilir. Dönüş de O'nadır.

DİNDEN ÇIKAN BİR KİMSENİN (MÜRTEDİN) MÜKÂTEBE AKDİ YAPMASI [8/77]

Bir mürted, kölesiyle mükâtebe akdi yaptıktan sonra düşman ülkesine (dârülharbe) sığınsa sonra Müslüman olarak tekrar İslam ülkesine dönse, olayı mahkemeye götürse, hakim onun önceki statüsünde normal bir köle olduğuna karar vermişse, yapılan akit hükümsüz duruma gelir. Ama böyle bir hüküm verilmemişse akit devamlılığını korur.

Çünkü dinden çıkan (irtidat eden) bir kimsenin yaptığı mükâtebe akdi Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre mürtedin durumu açığa çıkıncaya kadar askıdadır (mevkuftur). Hakim bu akdin geçersiz olduğuna karar verince, mükâtebe sözleşmesi geçersiz olur. Kölenin mülkiyeti tekrar bu kişiye iade edilse bile yapılan akit geri dönmez.

Bir Müslüman, kölesi ile mükâtebe akdi yapsa, sonra dinden çıkıp dârülharbe sığınsa, yapılan akit köle hakkındaki geçerliliğini devam ettirir.

Çünkü bu kişinin dinden çıkarak dârülharbe sığınması ile ölmesi arasında hüküm bakımından bir fark yoktur. Geçerli olan bir mükâtebe akdi de, efendinin ölümü ile hükümsüz duruma gelmez. Mükâtebe bedeli mirasçılarına ödenir.

Dinden çıkan (irtidat eden) efendi, mükâtebe bedelini mükâtebten alsa ve efendi tekrar Müslüman olsa köle özgürlüğüne kavuşur. Ama adam mürted olarak öldürülürse, Ebû Hanîfe (rh.a)'ye göre bedeli aldığına dair ikrarı geçerli değildir. Bu durum sadece onun ikrarına dayanılarak öğrenilmişse, kölenin mükâteb olma statüsü devam eder.

Çünkü bu kişinin ikrarı, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre diğer sözlü tasarrufları gibi değerlendirilir. Dolayısıyla mürted iken öldürülürse söz konusu ikrarı geçersiz sayılır.

Muhammed (rh.a.)'in dediğine göre; efendinin bedeli teslim aldığı başkaları tarafından da biliniyorsa dinden çıkan (mürted) bunların tanıklıklarına dayanarak bizzat kendisinin yaptığı akit sonucu doğan alacakları tahsil edebilir. Bedel karşılığı veya bedelsiz olarak hiçbir şeyi mülkiyetinden çıkaramaz.

Fakat Hanefi âlimlerinin büyük bir çoğunluğu mükâtebe konusundaki bu hükmün hatalı olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü bu hüküm satış bedeli (semen) hakkında söylenseydi doğru olacaktı. Çünkü bedeli teslim alma hakkı, akdi yapan kişiye aittir. Halbuki mükâtebe bedelini alma hakkı, akdi yapana değil, köleye sahip olan kişiye aittir. Görmez misin mükâtebe akdini yapan vekil, akit bedelini teslim alamaz. Bu bakımdan vekili aracılığı ile mükâtebe akdi yapan doğrudan kendisinin yapmadığı bir işlem sonucunda alacaklı duruma gelmektedir. Dolayısıyla mürted öldürüldüğü zaman, onun bedeli alması ile borçlu borçtan kurtulmaz.

Bana göre Muhammed (rh.a)'in *el-Asl* da açıkladığı bu hüküm doğrudur.

Çünkü sonradan dinden çıkan bu kişi, yapmış olduğu mükâtebe akdi ile bedeli alma hakkını kazanmıştır. O, kendi mülkiyetinde bulunan bir köle ile doğrudan kendisi akit yapmıştır. Bu yüzden mükâtebe bedelini mirasçılar almış olsalar bile mürted efendi, köle üzerinde velâ hakkına sahiptir. Bu kişi, yapmış olduğu akitle bedeli de alabilme hakkı kazanınca, bu hak onun dinden çıkmasıyla geçersiz olmaz. Nitekim satım sözleşmesinde de aynı hükümler uygulanır. Çünkü mükâteb köle, bedeli teslim ettikten sonra özgürlüğüne kavuşacaktır. Efendinin dinden çıkması ise mükâtebin bu hakkını ortadan kaldıramaz.

"Muhammed (rh.a.), bu kişinin ikrarı konusunda, "niçin efendi mükâtebe bedelini aldığına dair ikrarda bulununca, kölenin zimmeti de borçtan kurtulur ve bu durumda efendi dinden çıksa bile geçersiz olmaz" dememiştir?" şeklinde yöneltilebilecek bir soruya şu cevabı verebiliriz: Efendi, bedeli aldığına dair ikrarda bulununca kölenin zimmeti borçtan kurtulur. Halbuki söz konusu bedel üzerindeki mülkiyet artık mirasçılara geçmiştir. Efendi ise bu durumda ikrar yoluyla karşılıksız

olarak mirasçıların mülkiyetinden mal çıkarmış olacaktır. Halbuki dinden çıktıktan sonra böyle bir yetkiye sahip olamaz. Ama gerçekten bedeli teslim alması, mirasçıların kabzedilen mal üzerindeki haklarını pekiştirir. Dolayısıyla bu işlem mirasçılar hakkında da geçerli kabul edilir.

Mürted efendi, bedel olarak hiçbir şey almadan dârülharbe sığınırsa, hakim de onun mallarının mirasçılara geçtiğine hükmederse, mirasçılar da mükâtebe bedelini alırlarsa, sonra akit yapan efendi Müslüman olarak İslam ülkesine dönerse köle üzerindeki velâ hakkı efendiye ait olur.

Çünkü velâ hakkı yapılan mükâtebe akdi sonucunda doğar. Dolayısıyla Müslüman olarak İslam ülkesine dönerse, köle üzerindeki velâ hakkını geçerli kılma yetkisi kazanır.

Görmez misin efendi mürted iken kölesini ölümüne bağlı olarak özgür kılsa (müdebber yapsa), hakim de efendi dârülharbe sığındıktan sonra kölenin özgür olduğuna dair karar verse, ardından efendi Müslüman olarak tekrar İslam ülkesine dönse, köle üzerindeki velâ hakkı mirasçılara değil yine efendiye ait olur. [8/78]

Çünkü velâ hakkı mülkiyetinin eserlerindendir. Dolayısıyla efendi Müslüman olduktan sonra, hala var olan malları üzerinde tekrar mülkiyet kurabildiği gibi, mülkiyete bağlı olarak doğan velâ hakkını da tekrar kazanır.

Efendi ayrıca mirasçıların almış olduğu mükâtebe bedeli- ister bedelin tümünü, ister bir kısmını teslim almış olsunlar-olduğu gibi duruyorsa onu da geri alabilir.

Çünkü malını olduğu gibi aynıyla bulmuştur. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

مَنْ وَجَدَ عَيْنَ مَالِهِ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ

"Malını aynıyla bulan bir kimse söz konusu mal üzerinde herkesten daha fazla hak sahibidir."[13]

Allah en doğrusunu bilir.

MÜKÂTEB KÖLENİN ORTAKLIK KURMASI VE ŞUF'A (ÖNALIM) HAKKI

Mükâteb köle, özgür birisi ile mufâvaza ortaklığı kuramaz[14].

---

[13] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/279; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/228; Ebû Dâvûd, İcâre 80; Dârekutnî, *Sünen*, III/28; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, VII/207;

[14] **Mufâvada ortaklığı:** Ortaklar arasında hem sermayenin miktarı hem de kar hisseleri eşit halde bulunup, hiçbirinin fazla ticarete elverişli malı bulunmamak üzere kurulan ortaklık. Müfâvada şirketlerinde ortaklar, birbirlerinin hem vekili hem de kefilidirler. Bu ortaklığın sermayesi maldır.

Çünkü bu ortaklık, tarafların yapacakları tasarruflar konusunda eşit olmaları esasına dayanır. Halbuki mükâteb köle ile özgür birisi arasında bu bakımdan eşitlik yoktur. Ayrıca böyle bir ortaklık her bakımdan tarafların borçlandıkları hususlarda birbirlerine kefil olmalarını gerektirir. Mükâteb köle ise kefillik yetkisine sahip değildir. Mufâvaza ortaklığında bu durum Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin kuralına göre açıktır. Çünkü ona göre bu ortaklıkta birinin kefil olması ortağını da bağlar.

Mükâteb köle ile özgür kişi arasındaki bu ortaklığı geçerli kabul edecek olursak özgür kişi birisinin borcuna kefil olduğunda mükâteb de bundan sorumlu olacaktır. Halbuki mükâteb köleyi kefillik yoluyla borçlandırmak câiz olmaz.

Mükâteb köle özgür bir kişiyle inan türü bir ortaklık kurabilir.[15]

Çünkü bu ortaklık çeşidinde ortaklardan her birinin alış veriş gibi işlemlerde diğerine vekil olmasını içerir. Mükâteb köle de bu konularda özgür insanlar gibi değerlendirilir.

Mükâteb köle ortaklık kurulduktan sonra ödeme gücünü yitirirse bu ortaklık sona erer.

Çünkü mükâteb köle, normal kölelik statüsüne döndürülünce kısıtlı bir köle olur. Bu durumda köle kendisi adına doğrudan tasarrufta bulunamayacağı gibi ortağı da vekillik hükümlerine dayanarak onun adına alış veriş gibi işlemler yapamaz. Bu yüzden kurdukları ortaklık sona erer.

Mükâteb köle, efendisinin; efendi de bu kölenin satın aldığı malda önalım (şuf'a) hakkına sahiptir.

Çünkü bu köle mükâtebe akdi yaptıktan sonra alış veriş gibi konularda efendisine karşı diğer üçüncü kişiler gibi değerlendirilir. Görmez misin efendi ve mükâteb köle birbirlerinden mal satın alabilirler. Dolayısıyla şuf'a yoluyla almada da hüküm aynıdır. Çünkü bu hakka dayanarak bir malın alınması da bir alış veriş türüdür.

Mükâteb köle inan ortaklığı kurduktan sonra özgürlüğüne kavuşursa bu ortaklık olduğu gibi devam eder.

Çünkü bu köle özgürlüğüne kavuştuktan sonra mülkiyet hakkı ve tasarrufta bulunabilme yetkisi iyice pekişir. Bu durumda ortağının vekilliği de geçerliliğini koruyacaktır.

Mükâteb köle efendisinin izni olsun veya olmasın üçüncü bir kişiyle mufâvaza türü bir ortaklık kurduktan sonra özgürlüğüne kavuşsa bile bu ortaklık geçerli olmaz.

---

[15] **İnân ortaklığı:** Ticaret gibi bir maksatla iki veya daha fazla kimse tarafından sermaye konularak kurulan şirket. Bu tür şirkette ortaklar arasında tam eşitlik şartı aranmaz; birinin payı diğerinkinden fazla ya da az olabilir. İnan ortaklığında ortaklar birbirlerinin sadece vekilidirler. Bununla birlikte şirketin gerçekleştirildiği sırada kefâlet şart koşulursa ortaklar birbirinin kefili de olurlar.

Çünkü bu köle böyle bir ortaklık kurabilme yetkisine sahip değildir. Bir akit yetkisizlik nedeniyle geçersiz olduktan sonra, bu yetkinin doğmuş olması onu geçerli kılmaz.

Mükâteb köle üç gün muhayyerlik hakkı bulunması koşuluyla bir ev satın aldıktan sonra mükâtebe bedelini ödeme gücünü yitirerek tekrar köleleştirilirse muhayerlik hakkı düşer.

Çünkü bu, akdi devam ettirip ettirmeme noktasındaki kararlılığının netlik kazanması için tanınan bir haktır. Köle, ödeme gücünü yitirince kısıtlı duruma geleceği için ölmesi durumunda olduğu gibi söz konusu hak da düşecektir.

Kölenin bu hakkı düştükten sonra efendiye de geçmez.

Çünkü bir kimsenin seçip seçmeme noktasındaki görüşünü başkasına aktarmak mümkün değildir. [8/79]

Ayrıca köle ödeme gücünü yitirince ev onun mülkü olmaktan çıkar. Efendinin mülkiyetine geçer. Bu da alıcının muhayyerliğini sona erdirir.

Muhayyerlik hakkına satıcı sahip olsaydı kölenin ölümü durumunda olduğu gibi ödeme gücünü yitirmesi durumunda da devam ederdi.

Muhayyerlik hakkının, satın alan mükâtebte bulunması durumunda bu eve komşu başka bir ev satılacak olsa mükâteb köle önalım hakkına dayanarak söz konusu evi satın alabilir.

Çünkü bu köle satın aldığı şey üzerinde herkesten fazla hak sahibidir. Dilediği tasarruflarda bulunabilir. Bu bakımdan şuf'a/önalım hakkı da sabit olur.

Önalım hakkına dayanarak bu evi satın alacak olursa daha önceki satım sözleşmesiyle ilgili olan muhayyerlik hakkını düşürmüş olur.

Çünkü daha önce satın aldığı ev üzerindeki mülkiyetin sağladığı haklardan yararlanmaya başlayınca bu evin mülkiyetinin tamamen ona geçtiği kesinleşir.

Mükâteb köle onalım hakkını kullanmayıp bu evi satın almadığı gibi, daha önce muhayyerlik koşuluyla aldığı evi de iade ederse, gerek satıcı gerekse alıcı sonradan satılan evi şuf'a/önalım hakkına dayanarak alamazlar.

Çünkü mükâteb köle muhayyerlik koşuluyla aldığı evi iade edince öteki eve olan komşuluğu sona erer. Satıcı ise bu ev satılırken ona zaten komşu değildir.

[MÜKÂTEB KÖLENİN HIRSIZLIK YAPMASI][16]

Mükâteb köle efendisinden birşeyler çalarsa kendisine el kesme cezası uygulanmaz.

[16] Kitabın aslında böyle bir başlık bulunmamaktadır. Ancak yeni bir konuya girildiği için bu başlığı koymayı uygun bulduk.

Çünkü köle de onun mülkiyetinde bulunduğu için onun evine rahatça ve izin almaksızın girebilir. Dolayısıyla efendinin malları muhrez (koruma altında) olmaz. Hırsızlık cezası ise ancak korunma altında olan bir malın çalınması durumunda uygulanır.

Efendisinin oğlu, hanımı, veya yakın akrabalarının mallarını çalmışsa yine aynı hüküm geçerlidir.

Çünkü efendi, bunların birinden veya bunlar efendiden bir şey çalacak olursa, kendilerine hırsızlık cezası uygulanmaz. Bunlar birbirlerinin evine çekinmeden ve izinsiz olarak girebilirler. Mükâteb kölenin durumu da bu bakımdan aynıdır. Çünkü bu köle efendisinin mülkiyetindedir. Genelde köleler efendilerinin izinsiz girip çıktıkları yerlere aynı rahatlıkla gidebilirler. Dolayısıyla bu durum söz konusu cezanın onlara uygulanmasını engelleyen bir şüphe oluşturur.

Yukarıda sayılan kişilerden biri mükâteb kölenin malını çalacak olursa yine aynı hüküm geçerlidir.

Çünkü bunlardan biri efendinin malını çalmış olsaydı hırsızlık cezası uygulanmayacaktı. Mükâteb kölenin malını çalmaları da aynı şekilde değerlendirilir. Çünkü o, efendinin mülkiyetindedir. Kazancı üzerinde hakkı vardır.

Mükâteb köle üçüncü bir kişinin malını çaldıktan sonra tekrar kölelik statüsüne döndürülerek bu kişiye satılırsa, yine hırsızlık cezası uygulanmaz.

Çünkü el kesme cezası şüphe durumlarında düşer. Bu gibi durumlarda ceza gerekli duruma geldikten sonra ama infazdan önce ortaya çıkan şüphe, cezanın kesinleşmesinden önce ortaya çıkmış gibidir. Görmez misin bir kimse, hakkında el kesme cezası kesinleştikten sonra çaldığı şeye malik olursa ceza düşer. Bunun gibi malı çalınan kişi, el kesme cezası kesinleştikten sonra hırsıza mâlik olursa, yine aynı hüküm geçerli olacaktır.

Mükâteb köle borçlu bulunduğu bir kişinin malını çalacak olursa kendisine el kesme cezası uygulanır.

Çünkü burada şüpheyi gerektiren bir durum yoktur. Çünkü malı çalınan kişi hırsızın alacaklısıdır.

Mükâteb köle ödeme gücünü yitirse ve malı çalınan alacaklı borcun ödenmesini istese, hakim de kölenin satılmasını ve borcun ödenmesini karara bağlasa, efendi ise onun adına borcu ödemekten kaçınsa, kıyasa göre mükâteb kölenin eli kesilir.

Çünkü malı çalınan kişi, hakimin kararına rağmen köleye mâlîk olamaz.

Muhammed (rh.a) istihsan deliline göre hükmün ne olduğunu söylememiştir. Fakat bu ceza uygulanmamalıdır.

Çünkü mükâteb kölenin maliyeti hakimin verdiği karardan sonra bu kişiye aittir. Çünkü köle ona olan borçlarına karşılık satıldığında, elde edilen gelir ona verilecektir. Bu bakımdan malı çalınan kişi, kölenin kuru mülkiyetine de malikmiş gibi kabul edilecek ve bu durum bir şüphe sayılacaktır.

Ancak bu şekildeki istihsan delilinin gerekçesi o kadar güçlü değildir. Bu yüzden Muhammed (rh.a.) burada istihsan delilini ele almamıştır.

İzinli köle de bu konuda yukarıdaki hükülmere tabidir.

Mükâteb köle, efendisinin mükâtebe akdi yaptığı başka bir kölenin malını çalarsa, efendisinden çalması durumunda olduğu gibi el kesme cezası uygulanmaz. [8/80]

Çünkü bu mükâteb kölenin kazancı bir yönüyle efendiye aittir. Veya burada mükâteb kölenin hırsızlığı efendinin hırsızlığı gibi değerlendirilir. Nitekim efendi bu mükâteb kölenin malını çalacak olsaydı hırsızlık cezası uygulanmayacaktı. Mükâteb köle de bu bakımdan onunla aynı hükme tabidir.

Mükâteb köle, efendisi ile üçüncü bir kişinin ortaklaşa malik olup, efendisinin kendi hakkını özgür kıldığı bir kölenin malını çalacak olursa, yine el kesme cezası uygulanmaz.

Çünkü bu köle bir yönüyle efendisinin mükâteb kölesi gibi değerlendirilir. Görmez misin efendinin ortağı, hakkının ödenmesi şıkkını seçtiğinde efendi, köleye başvurabilir. Bu bakımdan söz konusu köle, mükâteb köle gibi değerlendirilir.

Mükâteb kölenin efendisinin mudârabe şirketi (emek-sermaye ortaklığı) kurduğu mudârip ortağından, mudârabe malını çalsa, kendisine hırsızlık cezası uygulanmaz.

Çünkü bu, zaten efendisinin malıdır. Köle doğrudan efendisinden çaldığında kendisine el kesme cezası uygulanmadığı gibi, bu ortaklıkta sermayeyi işleten ortaktan (mudâripten) o malı çalacak olursa yine eli kesilmez.

Mükâteb köle efendisine borçlu olan bir kişinin, borcu türünden bir malını çalarsa yine el kesme cezası uygulanmaz.

Çünkü kölenin bu kişiden birşeyler çalmasıyla efendinin çalması hüküm itibarıyla birbirine benzer. Nitekim efendi söz konusu malı çalacak olsaydı eli kesilmeyecekti. Zaten kesilmesi mümkün de değildir; sadece hakkına dayanarak bu malı almıştır. Çünkü hak sahibi, hakkı türünden bir şeyi nerede bulursa onu alabilir.

Ama efendi veya kölenin ondan çaldığı mal eşyası, türünden olursa çalanın eli kesilir.

Çünkü efendinin alacağı borçlunun zimmetindedir. Bu ise zimmete gerekmeyen malları alma hakkı doğurmaz. Ayrıca borçludan çalmış olduğu malın "kendi hakkı türünden olabileceği" şeklinde bir şüphe de yoktur. Bu yüzden gerek efendi, gerekse mükâteb köle böyle bir malı çalacak olursa eli kesilir.

Allah Sübhânehu ve Teâlâ en doğrusunu bilir. Dönüş de O'nadır.

Şemsü'l-eimme şöyle dedi: İki yıldır sabırla hapsedilmiş olarak ceza çeken ve her şeyi koruyan lutfedici Allah'ın kudretiyle kurtulmayı bekleyenin yazdırması ile 'Mükâteb Konusu'nun şerhi sona erdi. Hamd yalnız Allahu Teâla'ya, salât ve selâm efendimiz Muhammed (s.a.v.)'e, onun âl ve ashâbına olsun.

AZAT EDENLE, AZAT EDİLEN VE ANLAŞMALI VELÂ'DA TARAFLAR ARASINDAKİ HUKUKİ İLİŞKİ (VELÂ)

Büyük zâhid imam, imamların güneşi üstâz, Şeyh Ebubekir Muhammed Ebi Sehl es-Serahsî (rh.a) şöyle dedi:

Bilesin ki, Velâ[1], nimet ve müvâlat velâ'ı olmak üzere ikiye ayrılır.

[8/81] **a)** Nimet velâsı: Köle özgür kılma velâsıdır. Biz bu tür velâ'ya Kur'an'ı Kerîm'de kullanılış biçimine uyarak aynı ismi vermeyi tercih ettik. Âyette şöyle buyrulur:

﴿وإذ تقول للذي أنعم الله عليه وأنعمت عليه أمسك عليك زوجك واتق الله﴾

"Hani sen, Allah'ın kendisine nimet verdiği ve senin de kendisine iyilikte bulunduğun kimseye, 'eşini yanında tut ve Allah'tan kork' diyordun..." (el-Ahzâb 33/37) Peygamberin (s.a.v.) özgür kılınmış (azatlı) kölesi Zeyd b. Hârise (r.a.)'den söz edilen bu âyette; Allahü Teâlâ'nın Zeyd'e İslâm'ı nasip etmekle nimet verdiği, Muhammed (s.a.v.)'in de onu özgür kılmakla nimet verdiği ifade edilmiştir.

Bizim Hanefi âlimlerin (rh.a) çoğunluğu, bu tür velâ'nın nedeninin köle özgür kılma (azat etme) olduğu görüşündedir. Fakat bu zayıf bir görüştür. Çünkü bir kimse, özgür olmayan bir yakınına miras yoluyla malik olsa, bu kimse

---

[1] **Velâ / الولاء:** Bir kimsenin diğer bir kişiye varis olması mümkün kılan hükmî bir yakınlıktır. Velâ akdi, velâ-i atâka ve velâ-ı müvâlât olmak üzere iki kısma ayrılır: Velâ-i atâka; Mevlâ (efendi) ile memlûkü (kölesi) arasında azat sonucu meydana gelmiş olan bir velâ ve yardımlaşma anlaşmasıdır. Bu durumda, özgür bırakılan kölenin herhangi bir cinayet işlemesi halinde diyetini mevlâsı verir; vefat edip derecesi daha önce olan bir varisi bulunmadığı zaman ise, onun mirasını mevlâsı alır. Bu velâ akti "velâ-i nimet" adıyla da bilinir. Kölesini özgür bırakan efendiye "mevlâ'l-atâka" veya "mevlâ'l-atîk" denir. Velâ-i müvâlât ise, nesebi bilinmeyen bir kimsenin, belirli bir takım koşullar çerçevesinde başka bir kişiyle gerçekleştirmiş olduğu bir dayanışma anlaşmasıdır. Bu velâ akdinde nesebi meçhul kişiye "mevlâ-i esfel", bu akdi yapmayı kabul eden kimseye ise "mevlâ-i a'lâ" denir.

kendiliğinden özgür olur. Burada bir özgür kılma söz konusu olmadığı halde, kişi ile yakını arasında velâ ilişkisi doğmuştur.

Doğru olan, nimet velâsının nedeninin, birisinin mülkiyetinde iken kölenin, "özgür kılınması" (azat edilmesi) olmasıdır. Çünkü hüküm, nedenine dayandırılır. Bu tür velâya, "velâü'l-ataka / وَلَاءُ الْعِتَاقَة (özgür olma velâsı)" denilir. Fakat "velâü'l-i'tak / وَلَاءُ الْإِعْتَاق (özgür kılma velâsı)" denilmez.

b) Müvâlât velâsı: Sözleşme ile gerçekleştirilen velâ çeşididir. Çünkü müvâlât, iki kişi arasında gerçekleştirilen bir sözleşme ile meydana gelir. Ve bir konuda verilecek hüküm, nedenine dayandırılır. Bu sözleşmeyi yapan kişilerin gerçekleştirmek istediği şey, karşılıklı yardımlaşmadır. İnsanlar cahiliye döneminde, anlaşma, yemin etme ve karşılıklı sözleşme yapma (kardeşlik kurma) gibi çeşitli şekillerde yardımlaşıyorlardı. İslam, velâ şeklindeki yardımlaşmayı kabul etti.. Hatta Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مولى القوم من أنفسهم وحليفهم منهم

"Bir kavmin özgür kılınmışı (azatlısı) onlardandır. Anlaşma yaptıkları da onlardandır."[17] Burada halif sözcüğü, müvâlât sözleşmesi ile mevlâ (dost, yardımcı) olan kişiyi ifade eder. Çünkü Araplar böyle bir sözleşmeyi yemin ile güçlendiriyorlardı. Yardımlaşmayı sağladığı için, İslam müvalat sözleşmesini geçerli saymış ve bu sözleşmeye miras hükümlerini uygulamıştır. Mirasçılık hükmünde iki neden arasında farklılık vardır.

Mirasın aslı iki nedenle kazanılır. Buna Kur'an'da da işaret edilmiştir.

﴿ولكل جعلنا موالي مما ترك الوالدان والأقربون والذين عقدت أيمانكم فآتوهم نصيبهم﴾

"Ana baba ile yakınların bıraktıklarından her birinin mirasçılarını tespit etmişizdir. Kendileriyle sözleşme yapıp yeminlerinizin bağladığı kimselere de paylarını verin. Allah gerçekten her şeye şahittir." (en-Nisâ 4/33) Âyetin ikinci kısmı ile kastedilen müvâlât sözleşmesidir. Bu sözleşmede "her nimet bir yükümlülük karşılığıdır" kuralı gerçekleşmektedir. Çünkü bu sözleşme ile, bir taraf işlenen suçun diyetini ödemekte, diğer tarafın önce ölmesi durumunda ona mirasçı olmaktadır.

Özgür olma velâ'ı herkesçe kabul edildiğinden mirasçılık konusunda müvâlât velâ'ından daha kuvvetlidir. Bundan dolayı biz şunu deriz: Özgür olma velâsı

---

[17] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/448; Buhârî, Ferâiz 24; Ebû Dâvûd, Zekât 29; Nesâî, Zekât 97; İbn Hibbân, *Sahih*, VIII/88; Hâkim, *Müstedrek*, I/316; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, IV/197.

mirasa hak kazanma bakımından asabelerin[18] sonuncusu olup zevil-erhamdan önce gelir. Ali (r.a.)'in görüşü de böyledir. İbn Mes'ûd (r.a.)'a göre " Özgür olma velâ'ı, mirasçılık sıralamasında zevi'l-erhâmdan sonra gelir. Çünkü Resûlüllah (s.a.v.), özgür kıldığıı köle konusunda özgür kılana şöyle demiştir:

لِلمُعْتِقِ فِي مُعْتَقِه وإنْ مات و لم يدع وارثًا كُنْت أنت عصبتَهُ

"Özgür kılanın, özgür kılınanda hakkı vardır. Mirasçı bırakmadan ölmüş ise, sen onun mirasçısı olursun". Burada özgür kılanın mirasçı olması için, onun mirasçısının bulunmaması koşul konulmuştur. Zevi'l-erham da mirasçılardandır. Peygamber şöyle buyurmuştur:

[8/82]

الوَلاءُ مُشبَهٌ بالنَّسَب

"Velâ nesebe benzer",[19]

اَلولاءُ لُحمةٌ كَلُحمةِ النَّسَب

"Velâ nesep akrabalığı (bağı) gibi bir akrabalıktır."[20] Bir şeye benzeyen, benzediği şeyle ne yarışabilir ne de onun önüne geçebilir. Sadece kendisine benzediği şey bulunmadığı zaman onun yerini alabilir.

Fakat bizim delilimiz şu rivayettir: "Hamza (r.a.)'nın kızı bir köle özgür kılmıştı. Daha sonra özgür kılınan köle ölmüş ve geride bir kızı kalmıştır. Bu durumda

---

[18] **Asabe /** العصبة: Bir kimsenin baba tarafından akrabası. İslâm miras hukukunda asabe, mirasta belirli bir paya sahip olmayıp payları belirlenmiş mirasçılar (ashâb-ı ferâiz) hisselerini aldıktan sonra geri kalanı ve yalnız bulunduklarında ise terekenin tamamını alan mirasçıdır. Asabe-i nesebiyye ve asabe-i sebebiyye olmak üzere iki kısma ayrılır:

1. Asabe-i nesebiyye; ölüye nesep yakınlığı olan kimselerdir. Bunlar da üçe ayrılır:

a. Asabe bi nefsihi; baba, oğul, babanın babası, oğlun oğlu gibi ölüye nisbetinde araya kadının girmediği erkek akrabalar.

b. Asabe bi ğayrihi; ölünün asabeden olan erkek kardeşleriyle birlikte bulunan kız kardeşleridir.

c. Asabe ma'a ğayrihi; asabeden olmayan bir kadın ile beraber bulundukları tekdirde asabeden olan kadınlardır. Bunlar ölünün kızıyla birlikte bulunan ana baba bir veya baba bir kızkardeşleridir.

2. Asabe-i sebebiyye: Bu da iki kısımdır;

a. Itk (özgür bırakma) sebebiyle olan asabe; mevlâ'l-atâka ile onun bi nefsihi asabesinden olan erkeklerdir.

b. Akit sebebiyle olan asabe; bir kimsenin diğerine "sen benim velimsin, öldüğüm zaman bana varis olacaksın, bir cinayet işlediğim zaman ise benim yerime diyet ödeyeceksin" der ve o da kabul eder böylece aralarında bu şekilde asabelik meydana gelir. Buna "mevlâ'l-muvâlât" denir.

[19] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI/299; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X/294.

[20] Abdurrezzak, *Musannef*, IX/5; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/308; Dârimî, Ferâiz 53; İbn Hibbân, *Sahih*, XI/325; Hâkim, *Müstedrek*, IV/379; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, II/82; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, IV/200.

Peygamber (s.a.v.), özgür kılınmış kölenin malının yarısını kızına, yarısını da Hamza (r.a.)'nın kızına (yani onu özgür kılana) vermiştir.

Delil ile (Nass'la) belirlenen paylar sahiplerine verildikten sonra, kalanı asabeye aittir. Bundan şu açıkça anlaşılmaktadır: "Özgür kılan asabedir. Farz (pay) sahipleri haklarını aldıktan sonra kalan malın, asabenin bulunmaması durumunda (red yoluyla) ashâb-ı ferâize[21] verilmesi, zevi'l-erhama verilmesinden daha önceliklidir. Resûlüllah (s.a.v.) de kalan malı kızına değil, onu özgür kılana vermiştir. Buradan, Hamza (r.a.)'nın kızının asabe olduğunu ve önce geldiğini anlıyoruz. Peygamber (s.a.v.)'in hadisi de buna işaret etmektedir. Çünkü Resûlüllah (s.a.v.) :

كُنْتَ انت عصبتة

"*Sen onun asabesi oldun*"[22] buyurmuştur. Açıkça görülüyor ki, bu sözle kastedilenin, eğer özgür kılınan kişi mirasçı bırakmamışsa özgür kılanın asabe olmasıdır.

Yine Resûlüllah (s.a.v.)'ın

والْوَلاءُ كَالنَّسَب

"*Velâ nesep gibidir.*"[23] sözü de iyice düşünülürse bizim için bir delildir. Çünkü özgür olma, kölenin yaşatılma (ihyâ) nedeni olduğundan, velâ özgür kılana dayandırılır. Özgür olmak yaşamak, kölelik ise hükmen yok olmak sayılır. Öyle olunca çocuğun dünyaya gelmesine neden olan, baba gibidir. Asabelik babalık nedeniyle hak edildiği gibi özgür kılma yoluyla da hak edilir.

Bir kimseye bağlanma zevi'l erham yakınlığı ile gerçekleşemez. Kişi gerçek anlamda hala ve teyzesine bağlanamaz. Bundan dolayı zevi'l-erham, velâdan sonra gelir. Bağlanma bakımından velâ, babalık niteliğinin yerini alır. Tıpkı baba olmakla asabe olunduğu gibi velâya bağlama ile de asabe olunabilir. Mirasçılar, zevi'l erhamdan önceliklidir.

Müvâlât velâsı, Hanefilere göre mirasa hak kazanmak için bir nedendir.

Şafiî (rh.a.)'ye göre ise, velâ'ı müvâlât asla mirasçılık nedeni değildir. Bu konunun temelinde şu mesele vardır: Bir kimse bütün malını mirasçısı bulunmayan birine vasiyet etse Hanefilere göre, malının tamamı vasiyet edilenin olur. Şafiî

---

[21] **Ashâb-ı ferâiz / اصحاب الفرائض:** Mirastan hisseleri nass ile belirlenmiş olan varislerdir. Bunlar dördü erkek sekizi kadın olmak üzere toplam on iki kişiden oluşur. Bu kimseler; karı, koca, baba, cedd-i sahih, ana, ana bir oğlan kardeş, ana baba bir kız kardeş, ana bir kız kardeş, baba bir kız kardeş, kız, oğlun kızları ve onların kızları, cedde-i sahîhadır.

[22] Abdurrezzak, *Musannef*, IX/23; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, VII/91; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI/240; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, IV/201.

[23] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/308; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X/294, 304; İbn Hibbân, *Sahih*, XI/325; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, IV/200.

(rh.a.)'ye göre ise, yalnız üçte biri o kişiye ait olur. Çünkü onun benimsediği kurala göre, mirasçı bulunmaması durumunda, malın üçte birini aşan kısmı beytülmâlin (hazinenin) hakkıdır. Vasiyet veya müvâlât yoluyla bu hak ortadan kaldırılamaz.

Hanefilere göre ise, mal kişinin mülkü ve hakkıdır. Malının üçte birini aşan bölümündeki tasarrufu, mirasçıların o malda hakkı bulunduğu için yasaklanmıştır. Malın devlet hazinesine verilmesi, ölen kişinin mirasçısının bulunmaması durumundadır. Mirasçısı bulunmayan kişinin malında onu alacak bir hak sahibinin bulunmaması nedeniyledir. Yoksa devlet hazinesi o mala hak sahibi olduğu için değildir. Mirasçısı bulunmadığı zaman kişinin, vasiyet veya müvâlât gibi bir yolla, o malı istediğine yönlendirme hakkı vardır.

İbn Mes'ûd (r.a.) şöyle demiştir: السائبة يصنع ماله حيث شاء "Sâibe / سَائِبَةُ (velâsının özgür kılana ait olmaması üzerine özgür kılınan kişi)", malını istediği yerde kullanır."[24] Bu meselenin tamamı vasiyet ve feraiz konularında açıklanmıştır. Bunu anlayınca deriz ki; Hakimu'ş-Şehid el-Mervezî konuya sahâbîlerden, Ömer, Ali, İbn Mes'ûd, Ubey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit, Ebû Mes'ûd el-Ensari ve Üsame b. Zeyd'den (r. a) nakledilen şu sözle başlamıştır.

الْوَلَاءُ لِلْكُبَرِ

"Velâ büyüklerin hakkıdır."[25] Hanefi âlimler (rh.a) bu görüşü benimsemişlerdir. İbrahim en-Nahaî'nin görüşü de böyledir.

Kâdî Şurayh (rh.a) şöyle demiştir: "Velâ mal yerindedir."

Biz bu görüşü benimsemeyiz. Bu görüş ayrılığının sonucu, bize göre şudur: Özgür kılan efendi öldükten sonra, özgür kılınmış kölenin mirası, özgür kılanın kızına değil, oğluna ait bulunur.

Kâdî Şurayh'a (rh.a) göre ise: "Erkeğe kızın payının iki katı olmak üzere aralarında ortaktır. Çünkü ona göre velâ, mülkiyet sonuçlarındandır. Baba
[8/83] öldükten sonra, köle üzerindeki mülkiyetin, erkekle kız arasında, erkeğe kızın iki katı düşecek şekilde pay verilmesi esas olduğu gibi, mülkiyet nedeni olan velâ konusunda da hüküm böyledir.

Sanki özgür olma ile birlikte efendinin mülkiyet hakkından bir bölümü kaybolmuş, bir bölümü kalmış olur. İşte "velâ mal yerindedir." sözünün anlamı budur. Fakat bu zayıf bir görüştür. Çünkü Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

الولاء لحمة كلحمة النسب

---

[24] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI/283; Dârimî, Ferâiz 46; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X/302; Tahâvî, *Şerh-u maâni'l-âsâr*, IV/403.

[25] Abdurrezzak, *Musannef*, IX/30; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI/294; Dârimî, Ferâiz 33; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X/303; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, IV/203.

"Velâ nesep bağı gibi bir bağdır."[26] Nesebe mirasçı olunmaz, nesep ile yalnız mala mirasçı olunabilir. Velâda da durum böyledir. Çünkü özgür kılanda vela hakkı, özgür kılınanda malik olma gücü kazanıp sonra da ondan mülk olma özelliğini kaldırmakla ortaya çıkar. Buna göre, velâ nasıl mülkiyetten bir parça olur? Sahâbîlerden nakledilen:

الوَلَاءُ لِلْكِبرِ لِلقُربِ

"Velâ, yakınlıktan dolayı büyüklerin hakkıdır." sözünün anlamı şudur: Velâ hakkı yakınlara aittir. Hadisteki "kiber / كبر" kelimesi, *büyüklük; ululuk ve yakınlık* anlamına gelir. Kelime bu iki anlamıyla şu âyette geçmektedir:

﴿وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا﴾

"Onlar büyük, yakın tuzaklar kurdular." (Nuh 71/22)

Bunun açıklaması şudur: Kişi bir köle özgür kılsa, sonra ölse hayatta iki oğlu kalsa, bu oğullarından biri vefat edip onun da hayatta bir oğlu kalsa, daha sonra da özgür kılınan ölse, özgür kılınanın mirası, özgür kılanın kendi sulbünden olan oğluna aittir. Yoksa oğlunun oğluna değil. Çünkü özgür kılanın sulbünden olan oğlu özgür kılınmış köleye daha yakındır. Bunun için mirası almaya daha layıktır. Velâ nedeniyle mirasçı olma durumu da aynı şekildedir. Çünkü velânın bizzat kendisi iki oğul arasında bir miras malı niteliğinde olmadığı için, torun babasının payını alamaz. O, olduğu gibi babaya aittir. Görmez misin özgür kılınmış köle, üzerinde efendisinin velâ hakkı bulunduğundan dolayı onu özgür kılana bağlanır. Onun çocuklarına değil. O halde, velâ nedeniyle kazanılan miras hakkı, özgür kılınmış kölenin gerçekte bağlandığı kişiye aittir. Sonra bu kişinin yerine en yakın asabesi (erkek hısımı) geçer. Tıpkı, babanın ölmesi durumunda malını, torunu ve kızı değil de, oğulun alması gibi. Çünkü bu hak ediş, asabiyet yoluyladır. Kız ise kendi başına asabe olamaz. O ancak oğul ile birlikte bulunması durumunda asabe olabilir. Oğul bulunuyorsa, kız onunla aynı oranda miras alamaz. Oğul bulunmuyorsa asabe olamaz. Çünkü daha önce açıkladığımız gibi, velâda amaçlanan yardımlaşmadır. Yardımlaşma ise kadınlarla gerçekleşemez. Görmez misin kadınlar, bir suçun diyet ve erşini (yaralamada diyet) ödeme yükümlülüğü konusunda âkıle kapsamında sayılmamışlardır. Başkasının velâsı ile elde edilen mirasçılıkta babanın yerine oğul geçer.

Eğer özgür kılınanın bir kızı varsa, malın yarısı onun, geri kalanlar ise özgür kılanın oğlunundur. Çünkü velâ ile elde edilen mirasçılık, asabelik sistemine göre işler. Mirasta belirli pay sahiplerinin hakkı, önceliklidir. Bu nedenle önce, özgür kılınanın kızının payı verilir. Eğer varsa hanımının payı verilir. Geri kalan malların

---

[26] Abdurrezzak, *Musannef*, IX/5; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/308; Dârimî, Ferâiz 53; İbn Hibbân, *Sahih*, XI/325; Hâkim, *Müstedrek*, IV/379; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, IV/200.

hükmü, birinci meseledeki bütün malların hükmü gibidir. Yani bu mallar, özgür kılanın torununun değil, oğlunun olur. Eğer bundan sonra, özgür kılanın oğlu geride bir oğul bırakarak ölmüş, sonra da özgür kılınanın kızı ölmüş ise, kızın mirasının tamamı özgür kılan efendinin oğuldan olma iki erkek torununa aittir. Çünkü kız, velâ konusunda babasına tabidir. Çünkü, velâ hakkı bir kazanç gibidir. Çocuk da gerçekte babaya bağlanır. Dolayısıyla babanın velâsına sahip olan efendiler, çocuğun da velâsına sahip olur. Bu nedenle kızın mirası, babasını özgür kılana aittir. (Özgür kılan) Babanın yerine ise, oğlunun iki oğlu geçer. Nitekim babanın vefatı durumunda onun malında uygulanacak hüküm de böyledir. Özgür kılanın her bir asabesinde aynı hüküm geçerlidir.

[8/84] Muhammed (rh.a.), "*el-Asl*" adlı eserinde bu konuyu uzun uzadıya ele almıştır. Özeti, söylediğimiz gibi şudur: Özgür kılan efendi vefat ettiğinde, özgür kılanın o anda yaşayan en yakın asabesi onun yerini alır. Sahâbîlerin, "velâ büyüklük (yakınlık) tan dolayıdır." sözünün anlamı da budur.

Eğer iki oğuldan birinin iki, diğerinin bir oğlu bulunuyorsa, mirası eşit olarak paylaşırlar.

Çünkü eğer dede ölmüş olsaydı mirası eşit olarak paylaşacaklardı. Özgür kılınanın mirası da aynı şekildedir. Müdebber kölenin, ümmü'l-veled'in ve mükâteb kölenin velasında ve mirasında da hüküm böyledir (yani mirası eşit olarak paylaşırlar.) Çünkü, müdebber kılan, mükâtebe yapan ve ümmü'l-veled yapan kişiler, velâyı kazandırıcı bir nedeni gerçekleştirdikleri için velâyı hak etmişlerdir. Özgürlüğün gerçekleşmesine neden olan şeyin, kişinin ölümünden önce veya sonra olması arasında fark yoktur. Özgür kılınması veya efendinin ölümünden sonra başkasının satın alıp özgür kılması vasiyet edilen kölenin durumu da böyledir. Çünkü efendi özgür kılmayı vasiyet etmekle, kölenin velâ hakkını elde eder. Vasiyetin, efendinin ölümünden sonra yerine gelmiş olması, onun hayatında iken köleyi özgür kılması gibidir.

Özgür kılınmış kişinin kızı, geride bir kız bırakarak ölse, sonra onun kızı da vefat etse, özgür kılanın oğlundan olma iki erkek torununa bu kızın mirasından hiçbir şey düşmez. Çünkü eğer özgür kılan hayatta olsaydı, özgür kılan kişi, kızın efendisi olmadığı için ona mirasçı olamayacaktı. Özgür kılan ancak onun annesinin mevlasıdır. Daha önce açıkladığımız üzere velâ, nesep gibidir. Eğer baba tarafından bir nesebi bulunuyorsa, çocuk anneye bağlanamaz. Velâ da bunun gibidir.

Ömer, Ali, İbn Mes'ûd, Ubey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit, Ebû Mes'ûd el-Ensari ve Üsame b. Zeyd (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Onlar:

لَيْسَ لِلنِّسَاءِ مِنَ الْوَلَاءِ إِلَّا مَا أَعْتَقْنَ

"Kadınlara, ancak kendi özgür kıldıkları kölelerde velâ hakkı vardır." demişlerdir.[27] İbrahim en-Nahaî ise şöyle der: "Kadınlara ancak kendi özgür kıldıkları veya mükâtebe yaptıkları veya özgür kılınmış kölelerinin özgür kıldığı kölelerde velâ hakkı vardır." Şurayh'a göre ise; "Kadınların kendi özgür kıldıkları veya mükâtebe yaptıkları köleleri dışında hiçbir kimsede velâ hakları yoktur."

Bu hadis, A'meş ve İbrahim'in, Şurayh'tan naklettikleri, "Velâ mal niteliğindedir" sözüne aykırıdır. Bizim görüşümüz de yukarıda aktardığımız nakiller doğrultusundadır.

Resûlüllah (s.a.v.)'a dayandırılarak şöyle rivayet edilmiştir:

لَيْسَ لِلنِّسَاءِ مِنَ الْوَلاءِ إِلَّا مَا أَعْتَقْنَ أَوْ أَعْتَقَ مِنْ أَعْتَقْنَ أَوْ كَاتَبْنَ أَوْ كَاتَبَ مِنْ كَاتَبْنَ أَوْ جَرَّهُ وَلاءُ مُعْتَقِ مُعْتَقِهِنَّ

"Kadınlara ancak kendi özgür kıldıkları veya özgür kılınmış kölelerinin özgür kıldığıettiği kölelerde; mükâtebe akdi yaptıkları veya bunların mükâtebe akdi yaptığı kölelerde veya özgür kıldıkları kölelerin özgür kıldıklarının velasının sağladıklarının velâ hakkı vardır."[28]

Bu rivayet her ne kadar şâz[29] ise de, büyük sahâbîlerin (r.a.) sözleri ve daha önce aktardığımız şu meşhur hadis, bu hadisi desteklemektedir. "Hamza (r.a.)'ın kızı bir köle özgür kılar. Sonra özgür kılnmış köle vefat eder. Hayatta bir kızı kalmıştır. Resûlüllah (s.a.v.), malın yarısını ölen kölenin kızına, yarısını da Hamza (r.a.)'nın kızına verir."

Buradan, kadının, özgür kıldığı kölesinin asabesi olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü velâya bağlamanın nedeni, efendinin köleyi özgür kılmasıyla kuvvetli bir malik olmanın ortaya çıkmasıdır. Bu hak sahipliği, nesebin aksine erkek ile gerçekleştiği gibi kadın ile de gerçekleşebilir. Çünkü nesepte neden (meşru bir şekilde gerçekleşmiş olan) yatak hakkıdır. Bu da kadın üzerinde erkeğe aittir. Kadın yatak sahibi olarak nitelendirilmez. Ayrıca kadının velâ hakkına sahip olmasının nedeni de, velâ hakkını kazandırıcı bir tasarrufta kadının bizzat kendisinin bulunmasıdır. Kadın bir malı mülk edinmede erkekle eşit olduğu gibi, mülkiyet üzerinde doğan haklarda da böyledir. Nesep konusu ise farklıdır. Çünkü nesebin nedeni olan yatak hakkı, temelde nikah ile sabit olur. Kadın ise nikah hakkına sahip olma konusunda erkekle eşit durumda değildir. Çünkü o, kadın olması nedeniyle nikahla sahip olan değil sahip olunan kişidir. Kadın, velâ

---

[27] Abdurrezzak, *Musannef*, IX/36; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI/289; Dârimî, Ferâiz 52; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X/306; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, IV/203.

[28] Abdurrezzak, *Musannef*, IX/36; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI/289; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X/306; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, IV/203.

[29] **Şaz hadis:** Güvenilir bir râvînin gerek zabt fazlalığı gerek diğer râvilerde aranan hususlar açısından kendisinden daha üstün bir râviye aykırı olarak naklettiği hadistir.

[8/85] konusunda asl olduğu için, özgür kıldığı kölenin mirası da onun olur. Kadının özgür kıldığının özgür kıldığı kölelerin mirası da, velâ bakımından özgür kılana bağlandıkları için, aynı şekilde kadına verilir. Kadın ilk özgür kılınan köleler üzerinde velâ hakkında asıl olan erkek gibidir. Çünkü özgür kılınmış olanların özgür kıldığı kölelerin mirası, asabelik yoluyla, ilk özgür kılanın olur. Bizim üzerinde durduğumuz örnekte bu özgür kılanı özgür kılan bir kadındı. Bundan dolayı, söz konusu (ikinci özgür kılan) malı elde etme konusunda erkeğin yerini alır. Tıpkı babanın ölümü durumunda asabelik nedeniyle onun yerini aldığı gibi. Buna göre kadın mükâtebe yaptığı ve bunların mükâtebe yaptığı köleler konusunda da aynı haklara sahiptir. Çünkü mükâtebe akdi, velâ hakkını elde etme noktasında, özgür kılma gibidir. Kadının özgür kıldığı köleler de başka köleleri özgür kılmış olsalar, bu son özgür kılınanların velâlarının değişmesi konusunda da aynı hükümler geçerlidir. Çünkü ileride açıklayacağımız üzere, velânın nedeni özgür kılmadır. Kadın bu hakkı elde etmede erkekle birdir.

Kadın, bir köle özgür kılıp ölse, hayatta kocası, oğlu ve kızı kalsa daha sonra da özgür kılınan köle ölse; özgür kılınmış kölenin mirası, kadının oğluna ait olur.

Çünkü o, en yakın asabesidir. Koca, asabe değildir. Kız evlat ise kendi başına asabe olamaz. Bunun için, kadının en yakın asabesi olan oğlu, özgür kılınmış kölenin mirasını elde etme konusunda onun yerini alır. Kadının, köleyi bir ücret karşılığında veya ücretsiz olarak özgür kılması eşittir. Çünkü kadının velâ hakkı özgür kılınmış kölede mülkiyet gücü ortaya çıkarmakla (ihdâs etmekle) sabit olmaktadır. Bu konuda da, özgür kılmanın ücret karşılığında veya ücretsiz olması aynıdır.

İki kadın babalarını satın alsalar, baba kendiliğinden özgür olur. Sonra kadınlardan biri baba ile birlikte bir erkek kardeşini satın alsa, bu da kendiliğinden özgür olur. Daha sonra baba vefat etse, babanın mirası erkeğe iki, kadına bir pay olmak üzere hepsinin olur.

Çünkü baba öldükten sonra hayatta bir oğul ve iki kız çocuk kalmıştır. Eğer bundan sonra da erkek kardeş ölürse, bu kardeşin mirasının üçte ikisi *nesep nedeniyle* iki kız kardeşin olur. Çünkü bu iki kız, ölen erkek kardeşin baba bir kız kardeşleri olup hakları üçte ikidir. Baba ile birlikte ilaveten erkek kardeşi satın alan ise *velâ nedeniyle*, geri kalan malın altıda birini alır. Çünkü o, satın almakla onun yarısını özgür kılmış olur. Çünkü, köle olan bir yakını satın almak onu özgür kılmak demektir. O kız, erkek kardeşin yarısını almıştır. İki kız kardeş birlikte, velâ nedeniyle babalarının geri kalan malının altıda birini alırlar. Çünkü satın almakla baba, kardeşin yarısını özgür kılmış olur. İki kız kardeş ise babalarını satın aldıkları için, onu özgür kılmış olurlar. Özgür kılınmış kölelerinin özgür kıldığı kölelerin mirasında kadının erkek ile aynı hükümlerde olduğunu açıklamıştık. Bu yüzden, iki

kız kardeş babalarının yerine geçenleri (halefi) olarak, geri kalan malın altıda birine sahip olur.

Bir kadın, köle özgür kılsa, sonra ölse ve geride bir oğlu ve babası kalsa, sonra da köle ölse; Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a)'e göre, mirası yalnızca oğluna ait olur. Ebû Yusuf'un ilk görüşü de böyledir. Ancak, sonra bu görüşünden dönmüş ve şöyle demiştir: "Babasına altıda birlik bir pay verilir, geri kalan mal ise oğulundur." [8/86]

Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşünün delili şudur: Tıpkı oğul olmak gibi baba olmak da asabelilk hakkı kazandırır. Görmez misin baba, oğul bulunmaması durumunda asabe olur. Velâ nedeniyle miras hakkı elde etmek, asabeliğe dayanır. Oğulun bulunması, babayı mirastan düşürmez. Görmez misin önceki meselede baba, kadının mirasından mahrum olmamış idi. Kadının özgür kılınmış kölesinin mirasında da durum böyledir. En iyisi, özgür kılınmış kölenin mirasının, kadın o sırada yaşıyor olsaydı mirası nasıl dağıtılacak idiyse, baba ile oğul arasında o şekilde paylaştırılmasıdır. Bu da, babaya altıda bir pay verilip, geri kalanın oğula verilmesidir. Çünkü baba ve oğuldan her biri bizzat anılmıştır. Kadın ile aracısız, doğrudan bir yakınlık bağları vardır. Bu yüzden, birinin diğerini miras almaktan yoksun bırakması câiz değildir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un yaptığı istihsana benzer bir işlemdir. Bu konuda kıyas ise, Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüdür. Çünkü, özgür kılan öldüğü zaman, asabesinden en yakını, miras hakkını elde etme konusunda, özgür kılanın yerini alır. Baba değil, oğul asabedir. Babanın mirasta altıda birlik bir hakkının olması, ashâbı feraiz'den olması nedeniyledir. Yoksa asabe olduğu için değil. Bu durum, baba ile birlikte bulunması durumunda kızın, malın yarısında hak sahibi olmasına benzer. Bu da kadının, özgür kıldığı kölesinin mirasında baba ile aynı düzeyde olmasına yol açmaz. Burada da durum aynıdır.

Bir kimse câriyesini özgür kılsa, sonra ikisi birlikte boğularak ölseler ve hangisinin önce öldüğü de bilinmese, efendi, câriyenin hiçbir malına mirasçı olamaz.

Çünkü mirasçılık bir halef olma (başka birinin yerine geçme) işlemidir. Bu nedenle, miras hakkını elde edebilmesi için, miras bırakanın ölümünden sonra mirasçının hayatta olması koşuldur. Bu örnekte ise mirasçının yaşayıp yaşamadığı bilinmemektedir. Bu iki kişiden hangisinin önce öldüğü bilinmediğinden, onlar sanki aynı anda ölmüş sayılır. Çünkü birinin diğerinden önce öldüğünü söylemenin daha uygun olduğunu gösteren bir neden yoktur. Eğer onların birlikte öldüklerini biliyorsak, ikisi de aynı durumda oldukları için, efendi özgür kılınmış câriyeye mirasçı olamaz. Bu mesele de aynen öyledir. Eğer câriyenin mirasçısı yoksa, efendinin en yakın asabesi mirasçı olur. Çünkü efendi mirasçı olamadığı için, yok

gibi kabul edilir. Sanki özgür kılınmış câriye ölmezden önce efendi dinden çıkmış veya ölmüş gibi kabul edilir. Miras, efendinin en yakın asabesine kalmış sayılır.

Bir kimse bir câriye özgür kılsa, sonra ardında bir oğlan bırakarak ölse, daha sonra oğul da vefat edip, geride ana-bir erkek kardeşi kalsa, en sonunda câriye de ölse; bu özgür kılınmış câriyenin mirası, özgür kılan kişinin asabesinin olur. Ana bir erkek kardeş ister özgür kılanın, isterse oğulun ana bir erkek kardeşi olsun, mirastan hiçbir pay alamaz.

Çünkü velâ, özgür kılanın hakkıdır. Oğulun ana-bir erkek kardeşi özgür kılan efendinin bir akrabası değildir ; özgür kılanın ana-bir erkek kardeşi ise onun asabesi değildir. Özgür kılınmış kölelerin mirasını alma konusunda özgür kılanın yerini ancak asabesi alabilir.

Bir kadın, kölesini özgür kıldıktan sonra ölse ve geride bir oğlu ile erkek kardeşi kalsa, daha sonra da özgür kılınmış köle ölse, kadının oğlu ve erkek kardeşi dışında da mirasçısı bulunmasa; mirasın tümü oğula ait olur.

Çünkü oğul en yakın asabe olduğu için, mirasta erkek kardeşe karşı önceliklidir. Özgür kılınmış kölenin mirasını almada da aynı hükümler geçerlidir.

Özgür kılınmış köle bir suç işlemiş olsa, diyetini özgür kılan kadının erkek kardeşi öder. Çünkü özgür kılınmışın işlemiş olduğu suç, özgür kılan kadının işlemiş olduğu suç gibi babasının kabilesine aittir. Kadının oğlu ise annesinin baba tarafının kabilesine bağlanılmaz. Bu hükme şu hadis delil olarak gösterilmiştir.

İbrahim en-Nahaî'nin Ali b. Ebi Talip ve Zübeyr b. Avvam (r.a.)'dan naklettiğine göre, bu ikisi Safiyye binti Abdilmuttalib'in (r.a.) özgür kılınmış kölesine kimin mirasçı olacağı konusunda tartışmışlar ve dâvayı Ömer (r.a.)'a götürmüşlerdi. Ali (r.a.), "Halam ve ben onun özgür kılınmışının mirasçısıyız. Ben onun âkilesiyim."; Zübeyr ise, "Annem ve ben onun özgr kılınmışının mirasçısıyız." demişlerdir. Bu durumda Ömer (r.a.), mirasın Zübeyr (r.a.)'e, diyetin ise Ali (r.a.)'ye ait olacağına hükmetmiştir.

Şa'bi şöyle der: "Zübeyr'in Safiyye'nin özgür kıldıklarına, Ca'de b. Hübeyra'nın ise Ümmü Hâni'nin özgür kıldıklarına mirasçı oldukları görüşünü benimsediklerini gördüm. Ca'de, Ümmü Hâni'nin oğludur. Annesinin özgür kıldığı konusunda tartışmıştı.

Bu hadiste sabit olmuştur ki: özgür kılınmış kölenin mirası, her ne kadar diyeti babasının kabilesine ait olsa da, özgür kılan kadının oğlunun hakkıdır. [8/87]

Allah Sübhânehu ve Tealâ doğruyu ve doğruyu en iyi bilendir. Dönüş de O'na dır

VELÂ HAKKININ EL DEĞİŞTİRMESİ

Ömer'den nakledildiğine göre şöyle demiştir: Eşi köle olan özgür kadın, bir çocuk doğursa, bu kadının özgür kılınmasıyla çocuk da özgür kılınmış olur. Eğer bu durumdaki çocukların babaları da özgür kılınırsa, baba çocuğun velâ hakkını kendini özgür kılan efendi tarafına çeker.

Biz Hanefiler de aynı görüşteyiz. Çünkü çocuk anadan bir parçadır. Anne ise bütün parçalarıyla birlikte özgürdür. Bu nedenle çocuk ondan özgür olarak doğar. Ayrıca velâ nesep gibidir. Çocuk soy bakımından babasına bağlanır. Velâ konusunda da aynı şekilde, babasının bağlandığı kimseye bağlanır. Özür kılındıktan sonra babanın velâsı özgür kılan efendiye ait olacağı gibi, çocuğun velâsı da bu kişiye ait olur. Velânın el değiştireceğine, Zübeyr'in sözü delil olarak gösterilmiştir. Zübeyr (r.a.), Hayber'de ağızlarının içi siyah bazı genç kız esirler görmüştü. Onların tavırları hoşuna gitti. Bu çocukların anneleri, Rafi' b. Hadic'in özgür kıldığı idi. Babaları ise Cüneyh ve Eşca' kabilelerinden bazılarının köleleri idiler. Sonra Zübeyr babalarını satın alarak özgür kıldı ve şöyle dedi: "Hayır bunları bana bağlayarak çağırın." Rafi' de şöyle dedi: "Aksine onlar benim özgür kıldıklarımdır." Dâvayı Osman (r.a.)'a götürdüler. Bunun üzerine Osman (r.a.), velâ hakkının Zeyd'e ait olması gerektiğine hükmetmiştir.

Bu olay şunu göstermektedir: Babası tarafından bir velâsı ortaya çıkmadıkça, çocuğun, annesinin mevlalarına bağlanacağına delildir. Eğer baba da özgür olmuşsa, çocuğun velâsı, artık babasını özgür kılan mevlalarına geçer. Çünkü, zina ürünü çocuğun ve lanetleşme yapmış kadının çocuğu gibi baba tarafından bir nesebi bulunmayan çocuğun nesebi, babasından kesildikten sonra zorunlu olarak annesine bağlanır.

Eğer daha sonra lanetleşmede bulunan babanın kendini yalanlaması ile çocuğun nesebi babası tarafından belli olursa, çocuk artık babasına bağlanır. Velâ konusunda da aynı hükümler geçerlidir.

Yukarıda geçen, "ağızlarının içi siyah genç kızlar" sözü, o kızların siyaha çalan kırmızı renkteki güzelliklerini açıklamaktadır. Şair şöyle der:[1]

Lemya'nın dudaklarında siyaha çalan bir kırmızılık vardır.
Diş etlerinde ve dişlerinde ise beyazdır.

Şairin bu sözü; "Halleri hoşuma gitti." 'Güzellikleri hoşuma gitti' anlamına gelir. 'Zerafetleri' anlamına geldiği de söylenmiştir. Çünkü bu renkte olanlar genellikle şık ve zarif olurlar.

Şa'bî şöyle der: Dede özgür kılınsa da velâyı çeker." Hasan, Ebû Hanîfe (rh.a.)'den aynı rivayeti aktarmıştır.

لمياء في شفتيها حوة لعس ... وفي اللثات وفي أنيابها شنب

Zâhiru'r-rivaye'de "Babanın aksine, aynı hüküm dede velâyı çekmez." Fıtır sadakası bölümünde, baba ile dedenin farklı olduğu dört durumu açıklamıştık. Bunlar; velânın gerekmesi, fıtır sadakası, dedesinin Müslüman olmasıyla kişinin İslam'a girmesi, akrabaya vasiyet durumunda dedenin vasiyet hükmüne girmesi. Baba bu konularda dedeye benzemez. Bu dört konuda iki rivayet vardır. O bölümde bunların delillerini açıkladık. Muhammed (rh.a.), "Dedenin Müslüman olmasıyla torun da İslam'a girmiş olur." görüşününün bir zorlama yorum olduğu kanısındadır. O şöyle der: "Eğer onların dediği gibi olsaydı, bütün insanlar Adem'in Müslüman olması nedeniyle İslam'a girmiş olurlar ve hiçbir küçük çocuk da esir edilemezdi. Bu ise gerçek dışı bir şeydir. Dedenin özgür edilmiş olması nedeniyle velânın onu özgür kılana geçmesi konusu da böyledir. Eğer baba özgür kılınırsa, çocuğun velâsı, babasını özgür kılan efendilere geçer. Dede de babadır. Velânın geçiş nedeninin "babalık" niteliği olduğu sabit olduktan sonra, artık bu hak başkasına verilemez.

[8/88] **Bir kişi diğeri aracılığıyla Müslüman olsa ve onunla müvâlât sözleşmesi yapsa, daha sonra yeni Müslüman olan kişinin babası esir edilerek, sonra özgür kılınsa, bu oğul, babasını özgür kılan efendilerin özgür kıldıkları durumunda olur. Velâsı da o efendilere ait bulunur.**

Çünkü müvâlât sözleşmesi ile kazanılan velâ, zayıf bir haktır. Zayıf ise güçlü karşısında bir varlık gösteremez. Hatta sanki oğul üzerinde hiçbir velâ hakkı yokmuş gibidir. Fakat eğer oğul bir kişininözgür kıldığı olsa ve daha sonra da babayı bir başkası özgür kılsa idi, bu durumda baba oğulun velâ hakkını kendi tarafına çekemezdi. Çünkü baba hakkında sabit olan velâ ile, oğul hakkında sabit olan velâ aynı kuvvettedir. Burada bizzat çocuk özgür kılındığı için, çocuğun velâsının babaya tâbi olarak tutulması mümkün değildir.

Köle, özgür bir hanım ile evlenip, bu kadından çocukları dünyaya gelse, bu çocukların velâsı, anne ister özgür kılınmış olsun, isterse kendisiyle müvâlât akdi yapılmış bulunsun, anneyi özgür kılan efendiye aittir. Baba özgür kılındığında, çocukların velâsının babayı özgür kılan efendiye geçer.

Anne ile müvâlât sözleşmesi yapılmış ise; müvâlât sözleşmesinde amaçlanan çocuk ise, babanın özgür olma velâsının ortaya çıkması ile ona itibar edilmez. Çocuk tabi olduğunda da durum böyle olur. Annenin özgür kılınmış olma durumunda ise; çocuk, babasının velâsına sahip bir kimse bulunmadığı için zorunlu olarak, velâ bakımından annesine tâbi idi. Bir zorunluluk nedeniyle sabit olan şey, bu zorunluluk ortadan kalktıktan sonra devam etmez. (Dolayısıyla baba üzerinde bir velâ hakkının ortaya çıkması ile birlikte, çocuğun velâsı artık babanın velâsının ait olduğu efendiye geçer.)

Anne özgür kılınmış, baba ise hiç kimse tarafından özgür kılınmamış öteden beri özgür bir kimse ise veya bir kimse ile müvâlât sözleşmesi yapmış ise; çocuğun velâsı, Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre anneyi özgür kılan efendiye aittir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise, her iki durumda da çocuğun velâsı, anneyi özgür kılan efendiye ait olmaz. Aksine çocuk, babasının kavmine bağlanır. Ebû Yusuf (rh.a.) şöyle der: "Babanın özgür olmasına, bir aşireti ve mevlaları bulunmasına rağmen, çocuk nasıl annesine bağlansın ki? Ancak babanın köle olması durumunda, çocuk anneye bağlanır. "Bu görüş şu iki şekilde açıklanabilir:

a) Köle bütün hücreleriyle birlikte köledir. Spermi de ondan bir parçadır. Sperm özgürlüğünü ancak ana rahmine yerleşmekle elde eder. Bu yüzden, baba özgür kılana kadar çocuğun velâsı, annesini özgür kılan efendiye aittir. Babanın baştan özgür olması durumunda ise bu durum yoktur. Görmez misin, baba özgür bir arap olsa, çocuk babasının kavmine bağlanır. Velâsı annesini özgür kılan efendiye ait olmaz. Babanın arap dışında bir ırktan olması durumu da aynıdır. Çünkü arap ve arap olmayan özgürlğün kaynağı bakımından eşittirler.

b) Kölelik hükmen yok olmak sayılır. Baba köle ise, çocuğa, babası olmayıp da annesinin efendisine bağlanan çocuğun hükmü verilir. Baba özgür ise hükmen yok olma diye bir şey söz konusu değildir. Çünkü malik olabilme niteliğine itibarla özgürlük hayat demektir. Bu konuda Arap ve Arap olmayan aynıdır.

Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'in görüşlerinin gerekçesi ise ise şudur: Özgür kılma velâsı, bir nimet velâsıdır. Bu ise hükümler içerisinde güçlü ve itibara layık bir durumdur. Arap olmayanlarda soy bağı ve zayıftır zayıftır. Görmez misin, arapların aksine, arap olmayanların, köleleştirilmek suretiyle özgürlüklerini yitirmeleri mümkündür. Ayrıca onlar soylarını yitirmişlerdir. Görmez misin, Müslüman olmadan önce, arap olmayanların övünç kaynağı soyları değil, kurdukları medeniyetti. Müslüman olduktan sonra ise dinleriyle kıvanç duymuşlardır. Kendisine, "Selman kimin oğlu?" denildiğide, Selman-ı Farisi'nin (r.a.), "Selman İslam'ın oğludur" demesi de bunu göstermektedir. Baba tarafında bulunan soy ve özgür olma zayıflığı nedeniyle, babanın özgür ve köle olması durumu aynıdır.

Baba, müvâlât sözleşmesi yapmış bir kimse olsa, çocuğun velâsı annesinin efendisine aittir. Çünkü müvâlât sözleşmesi ile kazanılan velâ zayıftır. Özgür olma velâsının karşısında bir varlık gösteremez. Onun varlığı yokluğu gibidir. **[8/89]**

Baba arap ise onun saygın bir soyu var demektir. Görmez msin kocanın, karısına soy bakımından denk olması, Araplar hakkında göz önünde bulundurulan bir şeydir. Arap olmayanlar hakkında değil. Bir kişiyi diğerine bağlamada aslolan soydur. Babanın dikkate alınan bir soyu veya güçlü bir velâsı bulunuyorsa, çocuk babaya bağlanır. Aksi halde çocuğun velâsı annenin efendisine aittir.

Ebû Yusuf (rh.a.) şu örneği delil olarak kullanmıştır: Arap olmayan bir kimse, arap bir hanımla evlenip bir oğulları dünyaya gelmiş olsa, çocuk annesinin değil,

babasının kavmine dayandırılır. Kadının özgür kılınmış olması durumunda da hüküm böyledir. Çünkü tıpkı babada olduğu gibi, kadının arap olması veya özgür kılınmış olması birdir. Fakat Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.) ise arap olma ve özgür kılınmış olma arasında fark görmüşler ve şöyle demişlerdir: Arap bir hanımda özgür olma velâsı cari değildir. Bu şu anlama gelir: Anne özgür kılınmış ise çocuk, velâ nedeniyle, annesinin kavmine bağlanır. Velâ nedeniyle bağlama, din tarafından muteber sayıldığı için, daha güçlüdür. Annenin arap olması durumunda çocuk annesinin kavmine bağlansa bu, soy nedeniyle olan bir bağlamadır. Nesep yoluyla anneye bağlama ise çok zayıf bir bağlamadır. Anne aracılığıyla, anne tarafından dedeye bağlama da aynı şekildedir. Çünkü, bu tür bir nesep ile asabelik elde edilemez. İşte, baba tarafına bağlama soy esasına dayandığı için, biz bu bağlamayı tercih ettik. Nesep zayıf olunca onunla asabelik de elde edilemez.

Bir kimse, bir câriye ve oğlunu özgür kılsa veya özgür kıldığı sırada câriye gebe olsa, yahut câriye özgür kılınıp de altı aydan az bir süre içinde bir çocuk dünyaya getirse, daha sonra, bir başka kişi de çocuğun babasını özgür kılsa, çocuğun velâ hakkı babasını özgür kılana değil, annesini ve kendisini özgür kılan kişiye ait olur.

Eğer çocuk doğmuş ise, annesinin malikinin (efendisinin) kölesi olur. Özgür kılma işlemi doğrudan onu da kapsar.Özgür olma velâsından çocuk da bir taraf olarak yer almış ise babasına tabi olmaz.

Annenin gebe olması durumu da aynıdır. Çünkü annenin özgür kılınmasıyla çocuğun özgür kılınmsı da amaçlanmış sayılır.Özgür olma bakımından cenin, tek başına bir kişi gibidir. Bu yüzden cenin tek başına özgür kılınabilir. Özgür olma konusunda cenin ve doğmuş çocuk hakkında aynı hükümler geçerlidir.

Özgür kılınma tarihinden itibaren, altı aydan daha az bir süre içinde çocuk dünyaya getiren kadının durumu da böyledir. Çünkü böyle olması durumunda, biz biliriz ki anne özgür kılındığında çocuk onun karnında idi.

Annenin iki çocuk doğurup, bunlardan birinin özgür kılınmadan itibaren altı ay geçmeden önce doğması durumu da aynıdır. Çünkü ikizler aynı spermden
[8/90] yaratılırlar. Annenin özgür olduğu tarihte çocuklardan birinin ana rahminde olduğu kesin olarak biliniyorsa, zorunlu olarak diğer çocuk da var demektir. Ama çocuk altı ay geçtikten sonra doğmuş ise, bu çocuğun annenin özgür kılınma anında var olduğu kesin olarak bilinemez. Sonuçta, çocuğun velâsı, anneye tâbi olarak anneyi özgür kılan efendiye ait olur. Çünkü karı-koca arasında helallik devam ettiğinden, kadının gebe kalması, bir çocuğun dünyaya gelmesi için gerekli olan en yakın zamana bağlanır. Çünkü kadın, boşama ya da kocasının ölümü nedeniyle iddet içinde bulunmadıkça, gebeliği daha uzun bir süreye bağlamak için bir zorunluluk yoktur. Ancak boşamadan veya ölümden dolayı iddet bekliyorsa

müstesna. Bu durumda kadın, kocasının öldüğü veya onu boşadığı tarihten itibaren iki yıl içinde bir çocuk dünyaya getirirse, çocuk annenin mevlalarına aittir. Çünkü bâin talaktan veya ölümden dolayı iddet bekleyen kadınla kocası arasında birbirine helal olma durumu bulunmadığı için, gebe kalışı en uzun gebelik süresine göre belirlenir. Çünkü nesebi ispat için buna ihtiyaç vardır. Biz yukarıdaki şekillerde hüküm verdiğimizde, özgür kılma tarihinde çocuğun anne karnında bulunduğu ortaya çıkar.

Kadının kolay dönülebilir (ric'î) boşama nedeniyle iddet içinde olması durumunda da hüküm aynıdır. Çünkü biz şüphe ile kocanın karısına döndüğü hükmüne varamayız. En son iki yıla kadar nesebin babaya bağlanması gerektiği için, kocanın boşadığı karısına döndüğünü varsaymaksızın gebeliğin boşamadan önce olduğu hükmüne varırız.

Eğer ric'î talakla boşanan kadın, boşanması üzerinden iki yıl geçtikten sonra doğum yaparsa, çocuk babanın efendilerinin özgür kıdıkları olur. Bu durumda gebeliğin boşamadan sonra olduğunu kesin olarak bildiğimiz için kocanın, karısına döndüğü anlaşılır.

Eğer boşanan kadın iddetin bittiğini ikrar ederse bakılır: İkrardan sonra altı ay içinde doğum yapmış ve bu doğum boşamadan itibaren iki yıl geçmeden olmuş ise, çocuk anneyi özgür kılan efendilerin özgür kıldıkları olur. Çünkü kadın gebe olduğu halde iddetin bittiğini ikrar etmekle tahmini olarak konuşmuş demektir. Bu nedenle döllenme, gebeliğin en uzun süresine göre belirlenir. Bu da iki yıldır. Böylece koca da karısına dönmüş olmaz. Ancak doğum boşamadan itibaren iki yıl dolduktan sonra gerçekleşmiş ise koca, karısına dönmüş sayılır. Çünkü ikrar anında kadının gebe olduğunu kesin olarak bildiğimiz için, kadının, iddetin bittiğine dair ikrarının hiçbir geçerliliği olmaz. Sonuçta çocuğun velâsı, babayı özgür kılan efendilere ait olur. Çünkü kadın özgür kılındığı sırada, çocuğun ana karnında olduğunu kesin olarak bilemeyiz. Annenin velâsının, çocuğu da içerdiği de ancak bu şekilde bilinebilir.

Özür kılınmış bir câriye, babası köle olan bir çocuk doğursa, çocuk annesini özgür kılan efendinin özgür kıldığı olur. Efendi, çocuğu ve annesini özgür kılarsa, çocuğun velâ hakkı, tıpkı yalnız anneyi özgür kılmas durumunda olduğu gibi anneyi özgür kılan efendinin hakkıdır.

Bir adam bu çocuk aracılığıyla Müslüman olur ve daha sonra da o çocukla müvâlât sözleşmesi yaparsa, bu kişinin velâsı da aynı şekilde çocuğun annesini özgür kılan efendiye ait olur.Annenin mevlaları onun âkilesi ve mirasçısı olurlar. Çünkü annenin çocuğu, tıpkı annesi gibidir. Bu adam anne aracılığı ile Müslüman olsaydı ve anne ile müvâlât sözleşmesi yapsaydı, bu kişinin velâsı yine annenin efendisine ait olurdu. Çocuk ile olan durum da bunun bir benzeridir. [8/91]

Bütün bunlardan sonra baba özgür kılınırsa, hepsinin velâsı babanın velâsında birleşir. Velâlarına babanın efendisi sahip olur. Çünkü annenin velâsı, babanın kavmine geçer.

Özgür kılınmışı ve mevlasından gereken şeyler de aynı şekildedir. Çünkü özgür kılınmışının ve mevlasının annenin kavmine bağlanması bir aracı ile olmaktaydı. O, babanın kavmine bağlanınca aradaki bu aracı kopmuş oldu. Özgür kılınmış kadının çocuğunun hayatta veya ölmüş olması; ölmüş ise bu çocuğun da bir çocuğunun olup olmaması sonucu değiştirmez. Çünkü çocuk velâ bakımından annesini özgür kılana tabidir. Asıl olan bir şeyin devam etmesi, tâbi olarak devam etmeyi göz önünde bulundurmaya bir ihtiyaç bırakmamıştır. Çünkü hüküm, tâbi olan şeyde asılda bulunması nedeniyle sabit olur. Annenin âkilesi onun işlediği suçtan dolayı uğradığı zararı ödettirmek üzere babanın mevlalarına başvuramaz. Çünkü annenin âkilesi bu zarara, onların velâ haklarını hakikaten elinde bulunduğu süre içinde uğramıştı. Çocuğun velâsının babanın mevlalarına geçmesi bu duruma özgü olarak sabit olmuştur. Çünkü velânın el değiştirme nedeni olan babanın özgür kılınması, daha öncesine dayanmaz ve sirayet etmez. Çocuktaki velânın baba tarafına bağlanması hükmü de böyledir. Ancak mülâanede[30] bulunan koca konusunda hüküm farklıdır. Şöyle ki: Mülâenede bulunan koca, daha sonra söylediğini yalanlamış, bu arada annenin kavmi çocuğun işlediği bir suçun diyetini ödemiş ise, annenin kavmi ödedikleri diyeti almak üzere babanın âkılesine başvururlar. Çünkü nesep, çocuğun ana rahmine düştüğü andan itibaren sabit olmuştur. Mülaanede bulunan kişinin kendini yalanlaması, gebe kalma anında nesebin babaya ait olduğunu açıkça göstermektedir. Annenin kavmi suçun tazminatını ödemek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla bu diyeti ödeme, bağış niteliğinde değildir.

Şayet baba özgü kılınmamış olsa da, babası aracılığı ile Müslüman olan kişi, annenin kavmi onun adına bir diyet ödemesinde bulundukları halde velâsını, babanın efendisine değiştirmek isterse, bunu yapamaz. Çünkü yeni Müslüman olan bu kişinin çocukla yapmış olduğu müvâlât sözleşmesi, diyetin ödenmesi ile güç kazanmış ve bozulamaz bir sözleşme niteliğini kazanmıştır. Velâ hakkının bir başkasına geçirilmesi ise birinci sözleşmeyi bozma anlamına gelir. Babanın özgür kılınması durumunda ise durum farklıdır. Çünkü yeni Müslüman olan kişinin

---

[30] **Mülâene /الملاعنة (Liân /اللعان):** Sözlükte lanetleşmek anlamındadır. Şer'î ıstılahta; kocanın karısına zina isnadında bulunması ve dört şahit getirememesi sonucunda karı ile kocanın, hakim huzurunda şer'î usulüne uygun olarak dörder defa şahadette bulunduktan sonra kendilerine lanet ve gazap okumalarıdır. Koca "zina isnadında doğru olduğuna, eğer yalancılardan ise AllahTeâlâ'nın lanetinin üzerine olmasını"; kadın da "kocasının kendisine zina isnadında yalancı olduğuna eğer doğru ise Allah Teâlâ'nın gazabının üzerine olmasını" yeminle ifade eder. (en-Nûr 24/6-9) Yapılan bu yeminler, koca hakkında hadd-i kazif, kadın hakkında da hadd-i zina yerine geçer ve hakim tarafından araları ayrılır.

velâsının, çocuğun babasının efendisine geçmesi, çocuk ile bu kişi arasındaki müvâlât sözleşmesini bozma anlamına gelmemekte, hatta bu sözleşmeyi bir çeşit güçlendirmektedir. Ayrıca bu el değiştirme, tabinin asla uyma zorunluluğu bulunduğundan hükmen gerçekleşmektedir. Yeni Müslüman olan kişinin velâsının çocukla müvâlât sözleşmesi yapması nedeniyle annenin efendisine ait olması, iradi bir tasarruf sonucudur. Kimi zaman, bir şey kişinin kendi iradesi ile sabit olmazken, hüküm bakımından kendiliğinden sabit olabilir.

Allahu Sübhânehu ve Tealâ doğruyu en iyi bilendir. Dönüş de O'na dır.

ANLAŞMALI VELÂ
(MÜVÂLÂT VELÂSI)

İbrahim en-Nahaî (r.a.) bu konuda şöyle demiştir: Bir kişi, başka bir kişi aracılığı ile Müslüman olur ve bu kimse ile müvâlât sözleşmesi yaparsa, anlaşma ile velâ sahibi olan bu kişi ona mirasçı olur. O da yeni Müslüman olan bu kişinin âkilesi olur. Velâ anlaşması yapan kişi, onun diyetini ödemedikçe önceki velâ anlaşması yaptığı kişiyi değiştirebilir. Ödemişse değiştiremez.

Biz de bu görüşü benimsiyoruz. Müvâlât sözleşmesinde, sözleşme yapılan kişi aracılığıyla Müslüman olmak, koşul değildir. İbrahim en-Nahaî "birinin aracılığıyla Müslüman olur" sözünü genellikle böyle meydana geldiği için söylemiştir. Velâsını veren tarafın , akdi yapacağı kişi aracılığıyla Müslüman olması ya da Müslüman olarak gelip onunla müvâlât sözleşmesi yapması aynı hükümdedir. Müslüman olarak gelip bir kimse ile müvâlât sözleşmesi yapan kişinin velâ hakkı sözleşme yaptığı kişiye ait olur.

Şa'bî (rh.a.) şöyle demiştir: Özgür kılınma velâsından başka velâ hakkı yoktur. Şafiî (rh.a.) de bu görüşü kabul etmiştir. Hanefi âlimleri ise aşağıda aktaracağımız şu hadisler nedeniyle İbrahim en Nahaî'nin görüşünü benimsemişlerdir:

Ebû'l-Eş'as, Ömer (r.a.)'e şu soruyu sormuştur: " Benim aracılığımla Müslüman olan bir kişi, benimle müvâlât sözleşmesi yapsa, sonra ölse, kalan mallarının durumu nedir?" Ömer (r.a.) ise şu cevabı vermiştir: "Onun mirası senin olur. Eğer almak istemezsen devlet hazinesinindir."

Ziyâd, Ali b. Ebi Talib (r.a.)'den şöyle rivayet etmiştir. Bir kimse müvâlât sözleşmesi yapmak için Ali (r.a.)'ye gelir. Ama o kabul etmez. Sonra İbn Abbas (r.a.)'a gider. Onunla müvâlât sözleşmesi yapar.

Mesruk (r.a.)'tan rivayet edimiştir ki, bir kişi, onun amcasının oğlu ile müvâlât sözleşmesi yaptı. Onun aracılığı ile Müslüman oldu. Bir süre sonra öldü. Geride biraz malı kaldı. İbn Mes'ûd (r.a.)'a bu terikenin durumu sorulduğunda o şöyle demiştir: "O mal müvâlât sözleşmesi yaptığı kimseye verilir."

Temimi Dârî'nin rivayet ettiği şu hadis, yukarıda aktardığımız sahabî sözlerini desteklemektedir: "Resûlüllah (s.a.v.)'a, bir kişi aracılığıyla Müslüman olan kişinin hükmü nedir?" diye sordum. O (s.a.v.) şöyle buyurdu:

هُو أولى النّاس بمحياهُ ومماته

"Müslüman olmasına vesile olan kişi, onun dirisine de ölüsüne de insanlar arasında en layık olan kimsedir."[31]

Bu hükmü şu âyet de desteklemektedir:

﴿والّذين عقدت أيمانكم فآتوهم نصيبهم﴾

"Yeminlerinizin bağladığı kimselere de paylarını verin" (en-Nisâ, 4/33) Biz bölümün başında, "bir kişi aracılığıyla Müslüman olan kimse eğer onunla müvâlât sözleşmesi yapmamış ise vesile olan kişi onun, ne diyetini öder ne de mirasını alır." demiştik.

[8/92] Rafizîlere göre, birinin Müslüman olmasına vesile olan kişi, o kişinin velâsına sahip olur. Onların delilleri şudur: Küfrün karanlıklarından çıkarmakla ona sanki yeniden hayat vermiştir. Çünkü müslümanlara göre kâfirler ölü gibidirler. İslam'a girmesine vesile olan kişi, tıpkı onu özgür kılmakla yaşatmış olduğu gibi ona hayat vermiş sayılır. Rafizîler buradan hareketle, insanları Ali (r.a.) ve çocuklarının mevlâları olarak görürler. Çünkü kılıç (güç ve kuvvet) Ali'nin (r.a.) elinde idi. İnsanların çoğu ondan korktukları için Müslüman olmuşlardı.

Bu, bize göre aslı olmayan bir sözdür. Çünkü hidayet nasip etmek suretiyle onlara hayat veren Allahü Teâlâ'dır. Bunu açıkça şu âyette de görmekteyiz:

﴿أومن كان ميتا فأحييناه﴾

"Ölü iken dirilttiğimiz kimse..." (el-En'âm 6/122) Yani kâfire hayat verdik. Ona hidayeti nasip ettik.

﴿وإذ تقول للّذي أنعم اللّه﴾

"Hani, Allah'ın nimet verdiği kimseye ... diyordun." (el-Ahzâb 33/37) Yani Müslüman etmek suretiyle nimet verdiği kişiye...

Bu şunu göstermektedir: İslam nimetini veren yalnızca Allahü Teâlâ'dır. Bu nedenle, bir kişiye, "İslam'ı telkin eden kişiye, yeni Müslüman olan kişinin İslam'a girmesinin dayandırılması câiz değildir. Çünkü vesile olan kişi bu işi, İslam dininin bir temsilcisi niteliğiyle yapmış ve Allahu Teâlâ'nın yükümlü kıldığı bir görevi yerine getirmiştir. O, yeni Müslüman olan kişiye göre, tıpkı diğer müslümanlar gibidir.

---

[31] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/102; Buhârî, Ferâiz 22; Ebû Dâvûd, Ferâiz 13; Tirmizî, Ferâiz 20; İbn Mâce, Ferâiz 18; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, IV/204.

Onunla müvâlât sözleşmesi yapmadıkları sürece onun velâsına sahip olamaz. Hem onlar "İnsanların çoğu Ali (r.a.)'den korktuğu için Müslüman olmuştur." hükmüne nereden varıyorlar? Oysa büyük sahâbîler daha Ali (r.a.) çocuk yaşta iken Müslüman olmuşlardı. Ebû Bekir ve Ömer (r.a.) savaşlara ve başka işlere ondan daha önce katılmışlardır. Bu sahâbîlerin hayatlarını düşünen kişiye bu durum gizli değildir. Fakat Rafizîler yalandan sakınmayan iftiracı bir topluluktur. Hatta mezhepleri yalan üzerine kurulmuştur.

Bir kişi, bir kişi aracılığıyla Müslüman olur ve başka biriyle müvâlât sözleşmesi yaparsa, velâsı sözleşme yaptığı kimseye ait olur. Bu kişi ona mirasçı olur. Cinayet işlerse diyetini de öder. Çünkü birinci kişi, Müslüman olmasına vesile oldu, diye onun velâsına sahip olamaz. Onunla sözleşme yaparak velâsına sahip olsa bile, yeni Müslüman olan bu kişinin velâ sahibini değiştirme hakkı vardır. İkinci kişi ile yaptığı sözleşme ile velâ sahibini değiştirmiş olur. O halde önceki ile sözleşme yapmamışsa öncelikle değiştirebilir.

Müvâlât sözleşmesi yapmış olan bir kimse vefat eder ve geride halası, teyzesi veya diğer yakınlarından biri kalırsa, mirası akrabalarına ait olur. Müvâlât sözleşmesi yaptığı kişiye değil. Daha önce belirttiğimiz gibi bir kişi, yapacağı bir sözleşme ile, malında hakkı bulunan kimseleri bundan mahrum edemez. Nitekim, mirasçıları bulunan bir kişi, bütün malını birine vasiyet etse, bu vasiyetiyle mirasçılarını malından yoksun bırakamaz. Zevi'l-erham da mirasçılardan sayılır.

Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلْخَالُ وَارِثُ مَنْ لَا وَارِثَ لَهُ

"*Mirasçısı bulunmayan kimseye dayısı mirasçı olur*"[32] Bir kişi, yapacağı bir sözleşme ile dayıyı bu haktan yoksun bırakamaz. Bunu şu şekilde açıklayabiliriz: Zevi'l erham olma, nedeni olan akrabalık, her ne kadar zevi'l erhamın mirasçı olup olamayacağı hakkında tartışmalar olsa da, varlığı hukûken görüş birliği ile kabul edilmiş olduğu için, müvâlât sözleşmesinden daha güçlüdür. Çünkü müvâlât sözleşmesinin geçerliliği hukûken tartışmalıdır. Zayıf olan bir şey de güçlü karşısında bir varlık gösteremez.

Belki burada şu söylenebilir: Mirasın üçte biri müvâlât sözleşmesi ile velâ sahibi olan tarafın hakkıdır. Çünkü ölen kişi, malı üzerinde tam bir tasarruf hakkına sahiptir. Bunu istediği şekilde kullanabilir.

Buna karşılık şöyle deriz: Evet kişi, malı üzerinde dilediği gibi tasarruf etme yetkisine sahiptir. Ancak müvâlât sözleşmesi, malı üzerinde bir tasarruf değil, bir kimseyi kendine mirasçı kılma işlemidir. Mirasa hak kazanma konusunda ise

---

[32] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/28; Ebû Dâvûd, Ferâiz 8; Tirmizî, Ferâiz 12; İbn Mâce, Diyât 7; İbn Hibbân, *Sahih*, XIII/397, 400; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, IV/81.

akraba olma tercih edilir. Bu yüzden, sözleşme ile velâya hak kazanan kişi, ölen kişinin akrabaları ile birlikte mirasçı olamaz. Malın üçte birinin vasiyet edilmesi ise, iradi bir tasarruf sonucu mala bir kimseyi halef yapmaktır. Biraz açıklayacak olursak şunları söyleyebiliriz: Vasiyet yoluyla bir mala malik olmak, mirasçılıkla malik olmaktan farklıdır. Görmez misin, kendisine vasiyet yapılan kişi, mirasçının aksine, ne malın ayıplı çıkması ile malı geri çevirme hakkına sahiptir. Ne de vasiyet eden kişinin satın aldığı bir malda aldanmış olan kişi konumunda olabilir. Bu nedenle, müvâlât sözleşmesi ile velâ hakkına sahip olan kişiye; ne vasiyet ne de mirasçılık yoluyla, mirasın üçte biri verilebilir: Vasiyet yoluyla verilemez, çünkü ortada bir vasiyet söz konusu değildir. Mirasçılık yoluyla da verilemez. Çünkü ölenin yakınları tercih edilir.

[8/93] Bir kimse, bir adamla müvâlât sözleşmesi yapsa, sonra bu kişinin başka bir adamla müvâlât sözleşmesi yapmış olan karısından bir çocuğu dünyaya gelse, .bu çocuğun velâ hakkı, babanın müvâlât sözleşmesi yaptığı kişiye ait olur. Çünkü nesep ve velâ konusunda aslolan babadır. Çocuğun baba tarafından annesi tarafından olan velâya eşit bir velâsının bulunması durumunda velâ hakkı, tıpkı özgür kılınma velâsında olduğu gibi babanın velâsı tercih edilir.

Bir kadın, gebe iken bir müvâlât sözleşmesi yaparsa, çocuğun velâsı babanın sözleşme yaptığı velâ sahibine ait olur. Özgür kılınma velâsında ise hüküm bunun tersinedir. Çünkü kadın gebe iken özgür kılınırsa, doğacak çocuğun velâsı, anneyi özgür kılan efendiye aittir.

Çünkü burada özgür kılmayla amaçlanan çocuktur. Cenin amaç olarak özgür kılmaya konu olabilir. Fakat müvâlât sözleşmesinde, velâsı elde edilmek istenen kişinin cenin olması mümkün değildir. Çünkü cenin, ana karnında bulunduğu sürece, müvâlât sözleşmesine konu (mahal) değildir. Çünkü bir sözleşme îcab ve kabul ile kurulur. Cenin adına kabul etme yetkisine sahip bir kimse de yoktur. Bu durumda cenin, bir kimseye tâbi olacaktır. Yukarıda belirttiğimiz gibi babaya tâbi olması daha uygundur.

Bir karı-kocanın, baba müvâlât sözleşmesi yaptığı sıralarda, küçük çocukları bulunsa, bundan önce, anne de başka bir kimse ile müvâlât sözleşmesi yapmış olsa, çocukların velâsı babanın sözleşme yaptığı velâ sahibine ait olur. Çünkü Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre, annenin çocukları üzerinde, onlar adına müvâlât sözleşmesi yapma yetkisi yoktur. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ise, anne bu yetkiye, ancak babanın bulunmaması durumunda sahiptir. Baba bulunduğu takdirde, annenin çocukları adına müvâlât sözleşmesi yetkisi olsa bile, anne bu sözleşmeyi çocukları adına değil, kendisi için yapmıştır. Annenin kendisi için yaptığı bu sözleşmeyi çocukları adına da yapmış olduğu varsayılacak olursa, aynı durum baba için de geçerlidir. Müvâlât sözleşmesi el değiştirme kabul ettiğine göre, bu durumda baba çocukların velâsını, kendi velâ sahibi tarafına bağlamış olur.

Babanın yaptığı bu işlem de geçerlidir. İşte bu nedenlerle, çocuklarının velâsı, babanın müvâlât sözleşmesi yaptığı velâ sahibine ait olur.

Baba bir suç işlemiş ve müvâlât sözleşmesi yaptığı mevlâsı da diyetini ödemiş ise, çocuğun, büyüdükten sonra artık bu velâ sahibini değiştirme hakkı yoktur. Çünkü işlenen suçun diyetinin ödenmesiyle, hem babanın velâsı hem de babaya tâbi olan çocuğun velâsı, değiştirme hakkını ortadan kaldıracak kadar güçlenmiştir. Bu çocuk, ya da kardeşlerinden biri, bir suç işlemiş mevlâsı bunun diyetini ödemiş ise, çocuk artık bu vela sahibini değiştirme yetkisine sahip değildir. Çünkü baba, velâ konusunda, çocuklarıyla birlikte tek bir kişi gibidir. Hangisinin diyeti verilirse verilsin, sözleşme her biri için bozulamayacak derecede güç kazanmış olur. Ancak içlerinden herhangi biri için diyet ödenmesinde bulunulmamış ise, velâları – bozulamayacak, ya da değiştirilemeyecek derecede güç kazanmış olmadığından, velâ sahibi değiştirilebilir. Sözleşmenin güç kazanması, sözleşme ile amaçlanan şeyin yani diyetin elde edilmesi nedeniyledir. Sözleşme ancak, onunla amaçlanan şey elde edilince güç kazanmış sayılır. Çünkü bu tür bir sözleşmede karşılıklı bedele dayalı olma (muâvaza) ilişkisi tam olarak bulunmamaktadır. Çünkü bir taraf, diğerinin suç işlemesi durumunda diyetini ödeme suretiyle yardım ve bağışta bulunmakta iken; diğer taraf ölümünden sonra malını ona bırakmakla bir tür bağış yapmış olmaktadır. Bağış sözleşmeleri ise, bağışlanan şey karşı tarafın eline geçmedikçe bizzat bağlayıcı değildir.

Müvâlât sözleşmesi, içerik itibariyle bedelli (ıvazlı) olarak kabul edilse bile, şeklen bağış olmaktan kurtulamaz. Bu yüzden, müvâlât sözleşmesi, bir bedel koşul koyarak hibede bulunmak gibidir. Bağışlanan ele geçirilmedikçe, sadece kurulmuş olmasıyla, sözleşme tam olarak hüküm doğurmaz.

Baba müvâlât sözleşmesi yaptığı sırada, yetişkin olan oğlu, bir kişi aracılığıyla Müslüman olur ve o kişi ile müvâlât sözleşmesi yaparsa, bu çocuğun velâsı, çocuğun sözleşme yaptığı kişiye ait olur. Çünkü çocuk velâ nedenini kazanmakta babaya eşittir. Bu durum şuna benzemektedir: Babayı ve oğulu farklı insanlar özgür kılması durumunda, her birinin velâsı kendisini özgür kılan kişiye ait olur. [8/94]

Oğul Müslüman olmuş, ama hiçbir kimse ile müvâlât sözleşmesi yapmamış ise, oğulun velâ hakkı askıda kalır. Yani çocuğun velâsı kendiliğinden mevlâsına geçmez. Ancak babanın müvâlât sözleşmesi yapmasından sonra doğan veya müvalat sözleşmesi yapıldığı sırada küçük yaşta olan çocukların velâsı, babanın mevlâsına ait olur. Çünkü müvâlât sözleşmesi genellikle Müslüman olmaya bağlanır. Büyük yaşta olan çocuk ise, sözleşmeden sonra doğan, ya da sözleşme sırasında küçük yaşta olan çocuğun aksine, müsüman olma konusunda babaya tâbi değildir. Müslüman olma sonucu doğan velâ hakkı konusunda da aynı şekilde çocuk babaya tâbi değildir. Küçük çocuğun babasına tâbi olması, velâ hakkının nedeninde aslolan kişi olmaması nedeniyledir. Görmez misin velisinin izni

olmaksızın küçük çocuğun yaptığı müvâlât sözleşmesi geçerli değildir. Bu yüzden çocuk babasına tâbi kılınmıştır. Yetişkin çocuk ise müvâlât nedenini kazanmada asıldır. Bu nedenle yaptığı müvâlât sözleşmesi, velisinin iznine gerek kalmaksızın geçerlidir. Kişinin bir konuda hem asıl hem tâbi olması, çelişkili bir durumdur. Bu nedenle çocuğun velâsı, babasının müvâlât sözleşmesi yaptığı kişiye ait olmaz.

Zimmî bir kadın Müslüman olup, bir kişi ile müvâlât sözleşmesi yapsa, bu kadının zimmî kocasından bir küçük çocuğu bulunsa; Muhammed ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüne göre, çocuğun velâsı, annesinin müvâlât sözleşmesi yaptığı kişiye ait olmaz. Kimi âlimler bu meseleyi evlendirme velâyetine kıyas etmişlerdir. Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne kıyasla, çocuğun velâsı annenin mevlâsına aittir. Bazı âlimler bu meseleyi çocuğunu evlendirme yetkisine kıyas etmişlerdir. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ya göre, annenin çocuğu adına yaptığı evlendirme sözleşmesi geçerlidir. Ancak bağlayıcı bir sözleşme olmadığından, ergenlik yaşına geldiğinde çocuğun muhayyerlik hakkı vardır. Aynı şekilde, annenin çocuk adına yapacağı müvâlât sözleşmesi de geçerlidir. Çünkü bu sözleşme kendi özü bakımından bağlayıcı değildir. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre, annenin evlendirme yetkisi yoktur. -Ancak Ebû Yusuf'un bu görüşte olduğu ihtilaflıdır.- Annenin müvâlât sözleşmesi yapabilme konusunda da çocuk üzerinde bir yetkisi yoktur.

Doğrusu annenin çocuk hakkında müvâlât sözleşmesi yapabilmesi konusunun yalnız başına ele alınması gerektiğidir. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'nin delilleri şöyledir: Velânın hükmü, sözleşme ile sabit olur. Bu nedenle icap ve kabulün gerçekleşmesi gerekir. Velâ sözleşmesi ile kâr da elde edilebilir. Zarara da düşülebilir. Bu tür bir sözleşme konusunda çocuk, doğduktan sonra annesine tâbi değildir. Kitâbet sözleşmesinde olmadığı gibi, müvâlât sözleşmesinde de annenin onun adına tasarrufta bulunma yetkisi de yoktur.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demiştir: Müvâlât sözleşmesi ya genellikle yeni Müslüman olanların yaptığı bir sözleşme olduğundan İslam'a girmeye kıyas edilir. Ya da özgür kılınma velâsına kıyas edilir. Eğer İslam'a girmeye kıyas edilecek olursa; küçük çocuk bu konuda annesine tâbidir. O halde müvâlât sözleşmesinde de anneye tâbi olur. Yok eğer özgür kılınma velâsına kıyas edilecek olursa; bu durumda da, baba tarafından bir velâ hakkı bulunmadıkça çocuk anneye tâbidir. Çünkü bu konuda çocuğun sadece yararı bulunmaktadır. Çünkü çocuk yaşadığı sürece mevlâsı ona yardım etmekte, ona âkıle olmaktadır (diyet gerektiren bir suç işlediği zaman diyetini ödemektedir.) Ve eğer çocuk, daha işlediği suçun diyeti ödenmeden ergen olmuş ise, müvâlât sözleşmesi yaptığı mevlâsını dilerse değiştirebilir. Demek ki, bu konu çocuğun yalnızca yararına olan bir durumdur. Hibe ve sadakayı kabulde olduğu gibi burada da annenin çocuk adına yapacağı tasarruf geçerlidir.

Bu, annenin çocuk adına mükâtebe sözleşmesi yapmasının aksinedir. O geçerli değildir. Çünkü bu, çocuğun zimmetini bağlayıcı bir borç işlemidir. Çocuğun sadece yararına olan bir husus değildir.

Bir harbî veya zimmî, bir kişi aracılığıyla Müslüman olsa ve onunla müvâlât sözleşmesi yapsa, sonra bu harbî ya da zimmînin oğlu da bir başkası aracılığı ile Müslüman olup o kişiyle müvâlât sözleşmesi yapsa, baba ve oğuldan her birinin velâsı, müvâlât sözleşmesi yaptıkları kişilere ait olur. Bunlardan biri diğerinin velâsını kendi tarafına bağlayamaz. Ancak özgür kılınma velâsında durum böyle değildir. [8/95]

Muhammed (rh.a) özgür kılınma velâsı ile müvâlât velâsı arasında fark bulunduğuna işaret etmiştir. Oysa, gerçekte ikisi arasında bir fark yoktur.

Çünkü müvâlât sözleşmesinde her biri velâ nedeninde amaç konumundadır. Özgür kılınma velâsında da her biri amaç olsaydı, biri diğerinin velâsını kendi tarafına bağlayamazdı.

Muhammed (r.a.)'in işaret ettiği farktan maksadı şu olabilir: Büyük çocuk, babasının Müslüman olmasına vesile olan kişi dışında biri aracılığıyla İslam'a girmiş olsa, bu çocuğun velâsı babasının müvâlât sözleşmesi yaptığı kişiye ait olmaz. Çünkü burada velâyet nedeni sözleşmedir. İslam'a girmek değil. Oğul da sözleşme yapma konusunda asıldır. Bizzat kendisi tasarrufta bulunabilir. Bundan dolayı bir harbî, islam ülkesinde ya da dar-ı harpte bir Müslüman ile müvâlât sözleşmesi yapsa, o bu konuda babasına tâbi kılınmaz. Velâsı sözleşme yaptığı kişiye ait olur. Çünkü velâ hakkını elde etme nedeni, müslümanlar arasında yapılan bir sözleşmedir. Müslümanlar arasında yapılan bir sözleşme tıpkı evlilik sözleşmesi gibi, ister islam ülkesinde, isterse dârülharpte olsun, ya da biri dârülharp diğeri islam ülkesinde olsun, geçerlidir. Çünkü amaçlanan şey yardımlaşmadır. Müslüman, kendisi nerede olursa olsun yardımını ulaştırır.

Ya da müvâlât velâsı (yukarıda İslam'a girmeye kıyas edilmişti) bir de özgür kılınma (azat olma) velâsına kıyas edilir. İslam ülkesinde olan bir Müslüman, dârülharpte olan bir Müslüman köleyi özgür kılarsa, o kölenin velâsına sahip olur. Müvâlât sözleşmesi yapsaydı da aynı hüküm geçerli idi.

Oğul esir edilip daha sonra özgür kılınırsa, oğul babanın velâsını kendi tarafına bağlayamaz. Çünkü velâ konusunda baba çocuğa tâbi değildir. Çünkü velâ nesep gibidir. Baba çocuğuna bağlanamaz. Çocuk fer' (dal), baba ise asıldır. Asıl da fer'e bağlanamaz. İşte bu yüzden oğul. babanın velâsını kendi tarafına bağlayamaz.

Baba esir edilir, sonra özgür kılınırsa, oğulun velâsını kendi tarafına çeker. Çünkü, daha önce de bunu söylediğimiz gibi, müvâlât velâsı, özgür kılınma velâsı karşısında bir varlık gösteremez. Bundan dolayı oğul, babanın özgür kılınmasından sonra velâsı olmayan kişi gibi olmuş ve baba oğlunun velâsını kendi tarafına

bağlamıştır. Ancak baba Müslüman olmuş ve bir kişi ile müvâlât sözleşmesi yapmış ise hüküm farklıdır. Çünkü bu durumda baba ile oğulun velâsı eşit derecede olduğundan, oğulun yapmış olduğu müvâlât sözleşmesi babanın müvâlât sözleşmesi karşısında bir varlık gösterebilmektedir. Bu yüzden baba ve oğuldan her birinin velâ hakkı, kendilerinin sözleşme yaptığı kişiye ait olur.

Bir kimsenin oğlundan olan erkek torunu esir edilmemiş, ama bir kimse aracılığıyla Müslüman olup onunla müvâlât sözleşmesi yapmışsa sonra dede esir edilmişse, torununun velâsını kendi tarafına bağlayamaz. Çünkü dede, torunun velâsını çekemez. Ancak oğlunun velâsının el değiştirmesine neden olabilir. Eğer anlattığımız gibi bir olay gerçekleşecek olursa, dede ancak oğlunun velâsını kendi tarafına çekebilir. Dede, torununun velâsını ancak şöyle bir olayda çekebilir: Baba esir edilip dede de onu satın alsa, bu nedenle (kişi yakınına sahip olamayacağından) baba kendiliğinden özgür olur. Böylece baba dedenin efendilerinin özgür kıldığı konumuna girer. İşte bu durumda, dede, baba aracılığıyla torununun velâsını kendi tarafına bağlamıştır. Ama oğulu dede değil de bir başkası özgür kılmış ise, dede ne oğlunun ne de torununun velâsını kendi tarafına bağlayabilir.

Ergenlik çağına gelmemiş bir çocuğun yapacağı müvâlât sözleşmesi geçersizdir. Yani bir kimse, onun aracılığıyla Müslüman olmuş ve onunla müvâlât sözleşmesi yapmış ise bu geçersizdir.

Çünkü bu sözleşme ile o anda, o kişiye yardım etmeyi yüklenmektedir. Ergen olmamış bir çocuk ise buna ehil değildir. Zaten çocuk âkıle olamaz. O, borçlanma ehliyetine sahip değildir. Fakat bir kadın aracılığıyla Müslüman olan kişi, onunla müvâlât sözleşmesi yaparsa geçerlidir. Çünkü kadın hem sözleşme suretiyle borçlanma hem de özgür kılmak nedeniyle velâ hakkını elde etme yetkisine sahiptir. Sözleşme suretiyle velâ sahibi olabilir.

Bir kimsenin, bir köle ile yapacağı müvâlât sözleşmesi bu kölenin efendisi izin vermedikçe geçerli olmaz. Eğer izin vermiş ise, köle ile bu sözleşmeyi yapan kişinin velâsı, kölenin efendisine ait olur. Çünkü bu, yardım etme borcu yükleyen bir sözleşmedir. Köle ise efendisinin izni olmadan böyle bir yardımda bulunma
[8/96] hakkına sahip değildir. Eğer efendi izin verirse kölenin yaptığı sözleşme, efendinin yaptığı sözleşme gibi kabul edilir. Ve efendi, kölenin sözleşme yaptığı kişinin velâsına sahip olur. Şu mesele de buna benzer: Köle kendi kazancından ödemek üzere, efendisinin izni ile bir köle özgür kılsa bunun hükümleri de efendiye ait olur. Çünkü özgür kılma ile amaçlanan şey, köleye yardım etme ve öldükten sonra malına mirasçı olmadır. Özgür kılan köle, efendisine yardım etmekle yükümlüdür. Bunun yanısıra kölenin, mirasçı olma suretiyle mal elde edebilme yetkisi de yoktur. İşte bu iki nedenden ötürü, sözleşmeden doğacak hükümler, köleyi özgür kılanın efendisine verilmiştir.

Kişinin, ergen olmamış bir çocuk ile, babasının veya vasisinin iznini alarak müvâlât sözleşmesi yapması geçerlidir. Çünkü aklı eren ve ergen olmamış bir çocuğun, sözleşmelerde irade beyanında bulunması geçerlidir. Böyle çocukların, alım-satım gibi sırf zararlarına olmayan konularda velisinin izniyle sözleşme yapıp borç altına girmesi geçerlidir. Çünkü veli, çocuk için böyle bir sözleşme yapma yetkisine sahiptir. Bu nedenle veli, çocuğunun bir kişi ile yaptığı müvâlât sözleşmesine onay verirse, bu sözleşme geçerli olur. Aynı şekilde çocuk da babasının izni ile bu yetkiye sahiptir.

Çocuk ile müvlalat sözleşmesi yapan kişinin velâsı, o çocuğa ait olur. Çünkü sözleşme geçerli olarak kurulmuş ise, bizzat velâ sahibi olmaya yetkilidir.

Görmez misin çocuk, köle olan bir akrabasına mirasçı olsa, bu kişi kendiliğinden özgür olur. Bu çocuk özgür olan akrabasının mevlası olur. İşte müvâlât sözleşmesinde de durum böyledir. Ancak müvâlât sözleşmesini yapan kişi köle ise hüküm farklıdır:

Bir köle, mükâtebe sözleşmesi yapan bir köle aracılığıyla Müslüman olur, bu köle ile müvâlât sözleşmesi yaparsa, bu geçerli bir tasarruf olur. Çünkü mükâteb köle, sözleşme ile borçlanmaya ve velâ sözleşmesi yapmaya yetkilidir. Görmez misin, mükâtebe sözleşmesi yapmış bir köle, kölesi ile mükâtebe sözleşmesi yapmış olsa, bu geçerlidir. Mükâtebe yapmış ikinci köle, birinci köle borcunu yerine getirmeden mükâtebe borcunu ödeyip özgür olursa, velâsı mükâtebe sözleşmesi yaptığı kölenin efendisine ait olur. Kölenin müvâlât sözleşmesi yapması durumunda da, onun mevlâsı kölenin sahibidir. Çünkü o, kölelik niteliğinden dolayı, velânın gerekli kıldığı sonuç olan mirası almaya yetkili değildir. Onun yerine efendisi geçer.

Bir zimmînin , bir Müslüman veya zimmî ile müvâlât sözleşmesi yapması, müvâlât sözleşmesinde velâsını karşı tarafa veren kişi İslam'a girse bile geçerlidir. Kendisiyle müvâlât sözleşmesi yapılan kişi, diğerinin mevlâsı olur. Çünkü zimmî, tıpkı Müslüman bir kişi gibi sözleşme ile borçlanma ve velâya hak kazanma yetkisine sahiptir. Sözleşme geçerli olduğuna göre, velâsını diğerine veren tarafın İslam'a girmesi, ancak sözleşmenin gücünü artırır. Bu kişi, velâsını bir başkasına vermedikçe, Müslüman olmasından sonra da velâsı, o kişiye ait olmaya devam eder.

Arap hiristiyanlarından bir kimse, kendi kabilesi dışında biri aracılığıyla Müslüman olur ve onunla müvâlât sözleşmesi yaparsa, İslam'a girmesine vesile olan kimse, bu kişinin mevlâsı olamaz. Bilakis bu kişi kendi aşiretine ve aslına bağlanır. Kendi aşireti, ona âkıle ve mirasçı olur. Bu kişinin kadın olması durumunda da aynı hükümler geçerlidir. Çünkü araplarda nesep saygındır. Ayrıca bu işlem, özgür kılınma velâsına benzemektedir.

Bir kimsenin üzerinde özgür kılınma velâsı varsa, artık bu kişinin bir başkasıyla müvâlât sözleşmesi yapması geçerli olmaz. Bunun gibi soyu arap olan bir kişinin de hiçbir kimse ile müvâlât sözleşmesi yapması geçerli değildir. Ancak özgür kılınma velâsında durum bunun tersinedir: Arap hiristiyanlarından bir kimse, köle olsa ve sonra özgür kılınsa, kendisini özgür kılan kişinin özgür kıldığı olur. Çünkü araplara göre, özgür kılınma velâsı tıpkı nesep gibi güçlü, hatta daha da güçlüdür. Bundan dolayı, her ne kadar nesep bulunsa da özgür kılınma velâsı da bir varlık gösterir. Özgür kılınma gerçekleşince, bundan doğan hükümler de gerçekleşir. Müvâlât velâsı ise güçsüzdür. Nesebin bulunması durumunda araplar hakkında, velâ hakkını elde etme nedeni olan müvâlât sözleşmesi geçerli değildir. Zaten hüküm de neden üzerine kurulur.

Bir zimmî Müslüman olup hiçbir kimse ile müvâlât sözleşmesi yapmasa, sonra bir başka kişi onun aracılığıyla Müslüman olsa ve onunla müvâlât sözleşmesi yapsa, daha önce Müslüman olan zimmî, onun velâsına sahip olur. Çünkü, her ne kadar bir başkası onun velâsına sahip bulunmasa da bu kişi, sözleşme ile borç altına girme ve müvalat sözleşmesinde taraf olma yetkisine sahiptir.

Bir zimmî, bir harbî aracılığıyla Müslüman olmuş ise, harbî (dârülharbe mensup kimse), müslümanın mevlâsı olamaz. Eğer harbî bundan sonra Müslüman olursa, hüküm açıktır. Çünkü zimmî, bir Müslüman aracılığıyla İslam'a girmiş olsaydı da, bu Müslüman onun velâsına sahip olamazdı. Fakat bu meselenin yararı şudur; başkasına İslam'ı anlatan ve ona Müslüman olmasını tavsiye eden harbî, bu yaptığı ile Müslüman olmuş olmaz. Görmez misin Muhammed (r.a.), "zimmînin
[8/97] Müslüman olmasına aracı olan harbî, daha sonra Müslüman olsa yine de onun velasına sahip olamaz." demiştir. Çünkü bir kimseye, bir şeyi telkin eden kimse, bu eylemi bizzat kendisi o işi yapmış sayılmaz. Örneğin, birine karısını boşamasını veya kölesini özgür kılmasını tavsiye eden kişi, kendi karısını boşamış veya kölesini özgür kılmış olmaz.

Müvâlât sözleşmesi yapan kimse, işlediği suça karşılık bir diyet ödenmedikçe velâ sahibini değiştirebilir. Ne var ki bu sözleşmeyi ancak velâ sahibinin bulunduğu bir yerde bozabilir.

Çünkü sözleşme, her iki taraf ile birlikte kurulmuştur. Bu tür bir sözleşmeyi de, tıpkı şirket akdi, müdârebe akdi ve vekâlet sözleşmelerinde olduğu gibi taraflardan biri ancak diğer tarafın da bulunduğu bir ortamda bzabilir. Çünkü sözleşmenin tarafları, onu bozacak taraf bakımından sözleşme kurulmamış olduğundan değil, sözleşme bağlayıcı olmadığı için bozma yetkisine sahiptirler. Sözleşmeyi bir tarafın bozması, kendisi hakkında kurulmuş olan bir akdi bozma hükmünde karşı tarafı bağlayıcıdır. Sözleşmenin bozulması ile karşı karşıya kalan taraf, sözleşmenin bozulduğunu bilmemesi durumunda, bir zarara uğrayacağı için, kurulmuş olan bu sözleşmenin bozulması, ancak zarara uğrayacak olan kişinin

yanında mümkündür. Bu tıpkı Allahu Teâlâ'nın kullarını dinî yükümlülüklerle sorumlu tutmada seçtiği tarza benzemektedir. Şöyle ki; ondan zararı defetmek için hakkında bir bilgi sahibi olmadıkça muhatap, dinî yükümlülüklerden sorumlu değildir. Üst seviyedeki velâ sahibinin alt seviyedekinin velâ hakkından vazgeçmesi de aynı şekilde, diğer tarafın huzurunda bir ortamda olursa geçerlidir. Çünkü sözleşme her iki taraf için bağlayıcı değildir. Çünkü her biri, bundan diğerinin haberi olması koşuluyla, onun rızası olmasa da sözleşmeyi bozma hakkına sahiptir.

Müvâlât sözleşmesi ile velâsını bir kimseye veren tarafın, başka bir kimse ile daha müvâlât sözleşmesi yapması, bu sırada diğer taraf orada bulunmasa da birinci sözleşmeyi bozar. Çünkü ikinci sözleşmenin geçerli olabilmesi için, birincisi hükmen bozulmaktadır. Yapılan ikinci sözleşmenin geçerli olabilmesi için de, birinci mevlanın bulunması koşul değildir. Sırf vela sözleşmesini bozma amacına matuf olanın aksine, müvâlât sözleşmesinin hükmen sabit olduğu durumlarda da hüküm bu şekildedir. Bu, vekilin bulunmadığı bir ortamda onun azledilmesinin geçerli bir tasarruf olmayışına benzer. Fakat bir köleyi satması için vekil atanan kimsenin kölenin özgür kılınması ile hükmen azli geçerli olur.

Belki şöyle bir soru sorulabilir: Bu iki sözleşme birlikte yapılsaydı geçerli olduğu halde, ikinci sözleşmenin geçerliliği neden birincinin bozulmasını gerektirsin ki?

Bu soruya şu cevabı veririz: Çünkü velâ nesep gibidir. Nesep bir kişiye bağlı olduğu sürece, başka bir insana da bağlanması düşünülemez. İşte velâ da böyledir. Sonuçta, ikinci sözleşmenin geçerliliği zorunlu olarak birincinin geçersiz olmasına bağlıdır. Müvâlât sözleşmesi ile elde edilen velâ geçerli olunca, özgür kılınma velâsına kıyas edilir. Örneğin, müvâlât sözleşmesi ile velâsı diğer tarafa ait olan kişi, bir köle özgür kılsa, başka bir kimse de bu özgür kılınmış köle ile müvâlât sözleşmesi yapsa, hem özgür kılınan bu kölenin, hem de bu köleyi özgür kılan ve velâsı, önceki müvâlât sözleşmesi ile diğer tarafa ait olan kişinin velâsı, ilk müvâlât sözleşmesindeki velâ sahibine aittir. Eğer önce birinci, sonra ikinci velâ sahibi vefat etse, sonra vefat eden bu kişinin mirasını, daha önce özgür kılınma velâsı konusunda açıkladığımız nedenlerden ötürü, velâ sahibinin yalnız erkek çocukları alır.

Allah doğruyu en iyi bilendir.

VELÂ HAKKININ SATILMASI

İbn Ömer (r.a.)'den nakledildiğine göre, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلْوَلَاءُ لُحْمَةٌ كَلُحْمَةِ النَّسَبِ لَا يُبَاعُ وَلَا يُوهَبُ

[8/98] *"Velâ tıpkı soy yakınlığı gibi bir yakınlıktır. Ne satılabilir, ne de bağışlanabilir."*[33]

Hanefi âlimleri, bu hadisi delil olarak almışlardır. Süleyman b. Yesar'dan nakledilen şu rivayeti delil almamışlardır. Süleyman b. Yesar, Meymûne bint el-Hâris'in özgür kıldığıdır ve o velâsını İbn Abbas (r.a.)'a hibe etmiştir.

Çünkü hibe, bir mülk edindirme sözleşmesidir. Hibenin geçerli olabilmesi için sözleşmenin kendisine bağlandığı bir mülkün bulunması gereklidir. Oysa özgür kılan kişinin, özgür kıldığında bir mülkiyet hakkı yoktur. Bu yüzden efendi, özgür kıldığındaki özgür kılınma velâsını sadaka olarak verse veya birine vasiyet olarak bıraksa, bu tasarrufları geçersizdir. Efendi, sahip olduğu özgür kılınma velâsını satarsa, bu da belirttiğimiz nedenle geçersizdir. Ayrıca satım sözleşmesinde mütekavvim (değeri olan) bir malın bulunması gerekir. Velâ ise mütekavvim bir mal değildir. Velâ bölümünün ilk kısımlarında, velânın kendisinin miras olarak elde edilemeyeceğini ancak, nesepte olduğu gibi mirasçı olunabileceğini açıklamıştık. Mirasçılık, bazen kısas hakkı gibi satım ve hibeye konu olamayan şeylerde gerçekleşebilir. Velâ hakkının kendisi miras olarak elde edilemediği için satım, hibe ve sadaka olarak vermeye hiç konu olamaz. Müvâlât velâsı da özgür kılınma velâsı gibidir. Bu tür velânın da ne satımı ne de hibe edilmesi, yukarıda açıkladığımız nedenlerden dolayı, câiz değildir. Hatta müvâlât velâsında câiz olmayış daha önceliklidir. Çünkü müvâlât velâsı karşılıklı rıza üzerine kurulmuştur. Velâ hakkını sözleşme ile diğer tarafa veren kişi, bunun başka birine satılmasına rıza göstermeyecektir. Özgür kılınma velâsı, rıza üzerine kurulmadığı halde, velâ hakkının el değiştirmesi geçerli olmuyorsa, müvâlât velâsında hiç geçerli olmaz.

Müslüman olup da velâ sözleşmesi yapan kişi velâsını başkasına satar veya hibe ederse, birinci sözleşmeyi bozmuş olur. İkinci sözleşme, birinci sözleşmedeki velâ sahibi bir diyet ödemesinde bulunmamış ise geçerlidir. Çünkü bu kişinin yaptığı tasarruf ile amaçladığı şey, velâ hakkının ikinciye ait olmasını sağlamaktır. Kişinin yapmak istediği bir şeyin, mümkün olduğu ölçüde yerine getirilmesi gerekir.

Görmez misin, üst sevideki velâ sahibinin aksine, velâ hakkını veren kişinin, birinci velâ sahibinin gıyabında ikinci ile bir sözleşme yapması birinci sözleşmeyi bozar. Çünkü velâ sahibi, sözleşme yaptığı kişinin yokluğunda bu sözleşmeyi bozma yetkisine sahip değildir. Ne var ki ikinci derecedeki velâ sahibin velâ hakkının ikinci bir kişiye satılması geçersizdir. Bu nedenle alınan bedel geri verilir. Çünkü satım sözleşmesi ancak mütekavvim (hukûken satım konusu olabilen) bir mal üzerine kurulabilir. Velâ da mütekavvim bir mal olmadığından, tıpkı leş ve kan

[33] Abdurrezzak, Musannef, IX/5; İbn Ebû Şeybe, Musannef, IV/308; Dârimî, Ferâiz 53; İbn Hibbân, Sahih, XI/325; Hâkim, Müstedrek, IV/379; Zeyleî, Nasbu'r-râye, IV/200.

üzerine bir sözleşme kurulamayacağı gibi, velâ üzerine de kurulamaz. Sözleşme kurulmuş olmadığına göre ele geçirme (kabz) ile bedel hak edilemez. Bu kölede gerçekleştirilecek bir özgür kılma işlemi de geçerli olmayacaktır.

Allah doğruyu en iyi bilendir.

KİŞİNİN KÖLESİNİ BAŞKASI ADINA ÖZGÜR KILMASI (AZAT ETMESİ)

Muhammed (rh.a)'in *el-Asl* adlı eserinde, Hişam b. Urve'nin, babasından, onun da Ayşe (r.a.)'den naklettiği şu hadis yer almaktadır: Berire, Ayşe'ye (r.a.) kendi mükâtebesi hakkında soru sormaya yeltendi. Ayşe (r.a.) ona, "Seni satın alıp özgür kılayım. Ve senin adına ailene ödeyeyim" dedi. Berire bu durumu sahiplerine anlattığı zaman şöyle dediler: "Velânın bize ait olması koşuluyla olur." Ayşe (r.a.) durumu Resûlüllah (s.a.v.)'a ilettidiğinde Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurmuştur:

اِشْتَرِيهَا وَأَعْتِقِيهَا فَإِنَّمَا الْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ

***"O'nu satın al ve özgür kıl. Velâ hakkı ancak özgür kılana aittir."*[34] Ayşe (r.a.) de onu satın aldı ve özgür kıldı. Daha sonra Peygamber (s.a.v.), kalktı ve şöyle buyurdu:**

مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَشْتَرِطُونَ شُرُوطًا لَيْسَتْ فِي كِتَابِ اللهِ تَعَالَى كُلُّ شَرْطٍ لَيْسَ فِي كِتَابِ اللهِ تَعَالَى فَهُوَ بَاطِلٌ كِتَابُ اللهِ أَحَقُّ ، وَشَرْطُ اللهِ أَوْثَقُ . مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَقُولُونَ : اعْتِقْ يَا فُلَانُ وَالْوَلَاءُ لِي ، إِنَّمَا الْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ

"Kimi insanlara ne oluyor ki, Allahu Teâlânın Kitab'ında bulunmayan koşulları koyuyorlar. Allahu Teâlâ'nın Kitab'ında bulunmayan bütün koşullar geçersizdir. En doğru olan Allah'ın Kitabı'dır. En sağlam olan da Allah'ın koşuludur. Bazı insanlara ne oluyor ki, "Ey falan! Özgür kıl ama velâ hakkı bana aittir" diyor. Velâ hakkı, ancak onu özgür kılana aittir."[35]

Sonra Muhammed (rh.a.) şöyle demiştir: " Bu, Hişam b. Urve'nin yanlış anlamasıdır. Resûlüllah (s.a.v.) ne geçersiz olan bir şeyi, ne de birini aldatmayı emreder." Bu hadis neredeyse sahih olamayacak kadar şâz bir hadistir. Bu rivayetin sahih olduğu kısım, İbrahim en-Nahaî'nin bahsettiği [8/99]

---

[34] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/172; Buhârî, Mükâteb 3; Müslim, Itk 8; Nesâî, Talâk 29; İbn Hibbân, *Sahih*, X/90; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, III/198.

[35] Abdurrezzak, *Musannef*, VII/248; Buhârî, Salât 70; Müslim, Itk 8; Tirmizî, Vesâyâ 8; Nesâî, Talâk 31; İbn Hibbân, *Sahih*, X/93.

şu bölümdür: "Bu olay Peygamber (s.a.v.)'e aktarıldığı zaman, Resûlüllah (s.a.v.) Ayşe (r.a.)'ye şöyle buyurmuştur:

اَلْوَلاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ

***"Velâ özgür kılanın hakkıdır."*[36] Bu da Resûlüllah'ın gönderiliş nedeni olan, bir hükmü beyan etmek için yaptığı bir açıklamadır. Hişam'ın yaptığı eklemeler ise onun vehmidir.**

Çünkü Peygamber, geçersiz bir sözleşmeyi emretmezdi. Böyle bir koşulla satın almak ise geçersizdir. Muhammed (rh.a.), Zühri'nin naklettiği şu hadisi delil olarak getirmiştir: Abdullah b. Mes'ûd, (Sakîf kabilesine mensup olan hanımından bir câriye satın alır. Ancak ihtiyacı kalmadığı zaman, verdiği bedeli geri vermesi karşılığında câriyenin yeniden onun olmasını koşul koyar. Ömer (r.a.)'e bu mesele sorulduğunda o şöyle der: "Onunla cinsel birleşmede bulunmasını hoş karşılamam. Ama ona ceza (had) da yoktur. Ömer (r.a.), Peygamber (s.a.v.) hakkında diğerlerinden daha güvenilir ve daha bilgili idi.

Koşullu satım konusu ise "satım sözleşmesi" bölümünde işleyeceğimiz üzere âlimler arasında ihtilaflı bir konudur. Yukarıdaki hadisten çıkan sonuç şudur: Mükâtebe sözleşmesi yapmış olan bir câriyenin kendi rızasıyla satılması câizdir. Velâ hakkı, kendi mülkiyetinde iken, bir köle ya da câriyeyi özgür kılan kişiye ait olur. Yoksa söz konusu köle ya da câriye de bir mülkiyet hakkı bulunmadığı halde velâ hakkının kendisine ait olacağını koşul koyan kimseye değil. Çünkü, Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلْوَلاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ

"Velâ hakkı özgür kılana aittir."[37] Bu nedenle Muhammed (rh.a.) az önce sözünü ettiğimiz hadisi bu bölümde aktarmıştır.

Bir kimsenin, hayatta olan ya da vefat etmiş bir akrabası adına veya akrabası olmayan bir kimse adına, onun izni ile veya izni olmaksızın köle ya da câriye özgür kılıvermesi câizdir. Özür kılınan kişinin velâsı ise, Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre bu kişiye ait olur. Yoksa adına köle özgür kılıverdiği kimseye değil.

Eğer başkası adına özgür kılma, o kişinin izni olmaksızın yapılmış ise, bütün Hanefi âlimlerine göre özgür kılınanın velâsı, özgür kılan kişiye ait olur. Çünkü hiç kimsenin, bir şeyi bir başkasının mülkiyetine, onun rızası olmaksızın sokma yetkisi yoktur. Söz konusu kişinin akraba, yabancı, diri ya da ölü olması arasında bir fark yoktur. Özgür kılınma sadece özgür kılanın mülkiyetinde geçerli olur. Velâsı da ona

---

[36] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/172; Buhârî, Mükâteb 3; Müslim, Itk 8; Nesâî, Talâk 29; İbn Hibbân, *Sahih*, X/90; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/198.

[37] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/172; Buhârî, Mükâteb 3; Müslim, Itk 8; Nesâî, Talâk 29; İbn Hibbân, *Sahih*, X/90; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/198.

ait olur. Ancak mirasçının, miras bırakan kişi adına sadaka verivermesi durumunda hüküm farklıdır. Bu tasarruf geçerlidir. Çünkü sadakanın geçerliliği, kesinlikle, adına sadaka verilen kişinin o mala sahip olmasına bağlı değildir. Ayrıca kişi, onun adına tasaddukta bulunmakla ona sevap kazandırmıştır. Yoksa onu bir borç altına sokmamıştır. Bir başkası adına özgür kılıvermek ise, bu kişiyi velâ hakkı ile bağlar. Mirasçının, ölümünden sonra miras bırakan kişiyi onun izni olmaksızın velâ ile bağlama yetkisi yoktur. Adına özgür kılınanın izni ile olursa Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre, aynı şekilde o kişiyi velâ ile bağlayamaz. Çünkü adına köle özgür kılınan kimseye yapılacak olan bu karşılıksız temlik (mülk edindirme), ancak bu kişinin söz konusu şeyi teslim alması ile gerçekleşir. Burada da o yoktur. Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüne göre ise, özgür kılınan kişinin velâsı, daha önce "talak (boşama) bölümünün zıhar kısmında" açıkladığımız nedenlerden ötürü, adına köle özgür kılınan kişiye ait olur.

Kişi bir başkasına, "Köleni bin dirhem karşılığında özgür kıl. Ben ona kefil değilim" dese ve o kişi de özgr kılsa, özgür kılma bunu emreden kişi adına gerçekleşmiş olmaz. Ancak "köleni benim adıma bin (dirhem) karşılığında özgür kıl." dese özgür kılma, emreden kişi adına gerçekleşmiş olur. Çünkü burada söz, mülk edindirmeyi içermektedir. Sözde temliki gösteren bir işaret bulunması durumunda ise bu doğru olur. Bu işaret, "benim adıma özgür kıl sözüdür." "Köleni bin dirhem karşılığında özgür kıl. Sana bunu ödeyeceğim." sözünde ise "bunu bana sat, sonra da benim adıma özgür kıl" gibi bir isteğin olduğunu gösteren bir işaret yoktur, ve bu söz böyle bir isteği içermemektedir. Bunlar olmadan da özgür kılma, onu emredene değil bizzat özgür kılan kişi adına gerçekleşmiş olur. Bu durumda emreden kişinin bir bedel ödeme yükümlülüğü de yoktur. Çünkü o, emreden kişi hiçbir kimsenin ödemekle yükümlü olmadığı bir şeye kefil olmuştur. Ayrıca emreden kişi, yararı özgür kılana ait olacak bir borç altına girecek, ama bu borcun getirisi olan velâ hakkına ise yine efendi sahip olmuş olacaktı. Bu geçersiz bir işlemdir. Bu konuyu daha önce "özgür kılma" bölümünde açıklamıştık. Eğer emreden kişi bir bedel ödemişse, ödediğini geri alır. Çünkü ödenen bedel haksız bir yolla ödenmiştir. **[8/100]**

Bir kadının, babasını özgür kılması koşuluyla bir adamla evlenmesi ve kocanın da bu koşulu gerçekleştirmesi durumunda, özgür kılınmış babanın velâ hakkı kocaya ait olur. Kadın ise emsal mehir almaya hak kazanır. Ancak kadın, erkek ile, babasını kendi adına özgür kılması koşuluyla evlenmiş ise, kadının böyle bir söz kullanması, babaya özgürlüğünü kazandırmanın kadın adına olduğunu göstermektedir. Bu yüzden babasının özgür kılınması, kadının mehri olur. Kadın özgür kılmayı kendi adına olması koşulu olmaksızın istemiş ise, bu söz temliki içermediği için evlilik sözleşmesi, mehir belirlenmemiş bir durumda devam eder. Kadın mehri misil almaya hak kazanır.

Bir kadın, kocasından mühâlea[38] yoluyla ayrılırken, mühâlea bedeli olarak kocanın babasını özgür kılma koşul konulsa ve kadın onu özgür kılsa, özgü kılma kadın adına gerçekleşir. Kayın babası onun özgür kıldığı durumundadır. Çünkü baba, kadının mülkiyetinde iken özgür kılınmıştır. Muhammed (rh.a.) kocanın kadından bir şey isteyip istemeyeceğini açıklamamıştır. Hanefi âlimlerden bazılarına göre koca, kadına önceden verdiği şeyleri ister. Çünkü koca, kadına velâ hakkından elde edilecek yararın kendisine ait olmasını koşul koymuş ama buna da ulaşamamıştır. Daha sağlam olan görüş, kocanın kadından birşey isteyememesidir. Çünkü velâ hakkı değerli (mütekavvim) bir mal değildir. Eğer şarap verilmek üzere mühâlea yapmış olsalardı, yine bir şey isteyemeyecekti. Velâ hakkı da şarap gibi, mütekavvim bir mal değildir.

Bir kişi bir kişiye, "Köleni benim adıma bin dirhem karşılığında özgür kıl" dese, o da özgür kılsa, köle emreden kişi adına özgür kılınmış olur. Bedeli ödeme yükümlülüğü ve velâ hakkı emreden kişiye aittir. Bu konuda Züfer (rh.a.) farklı görüştedir. "Zıhar" bölümünde bunu açıklamıştık. Yukarıdaki emirde, emreden kişi, kölenin karısı ise, aralarındaki evlilik sözleşmesi sona erer. Çünkü (özgür olma işlemi, bunu emreden kölenin karısı adına gerçekleşeceğinden), kadın kocasının maliki durumuna geçmiştir. Daha sonra Muhammed (rh.a.), Hişam b. Urve'nin babasından, onun da Ayşe'(rh.a.)'den aktardığı şu haberi nakletmiştir: "Ayşe (r.a.), Abdullah b. Zübeyr ile konuşmamaya yemin etmiştir. Onun için aracılık edildi. Sonuçta Ayşe (r.a.) onunla konuştu. Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr (r.a.), onun yeminine kefâret olsun diye onun adına elli köle özgür kılmıştır."

Ebû Yusuf (rh.a.), bu haberde bedelin belirtilmemesini kendi görüşüne bir delil olarak kullanmıştır. Ancak biz buna karşı şunu deriz: Bu rivayette Ayşe (r.a.) Abdullah b. Zübeyr (r.a.)'e kendi adına köle özgür kılmsını emredip emretmediğinden de söz edilmemiştir. Emir olmaksızın özgür kılmanın, başkası adına gerçekleşmeyeceği görüş birliği ile kabul edilen bir şeydir. O halde yukarıdaki söz şu şekilde yorumlanmalıdır: Ayşe (r.a.) kendi yemin kefâretini ödemiştir. Abdullah b. Zübeyr (r.a.) ise o kendisiyle konuştuğu için Allah'a şükretmek amacıyla köleleri özgür kılmıştır.

Ayşe'nin (r.a.), kardeşi Abdurrahman vefat ettikten sonra onun için birçok köle özgür kıldığı nakledilmiştir. Bu olay, Abdurrahman'ın o kölelerin özgür kılınmasını vasiyet etmiş olması şeklinde yorumlanır.

Allah doğruyu en iyi bilendir.

---

[38] **Muhâlea / المحالعة :** Nikah mülkiyetini kadının kabülüne bağlı olarak ortadan kaldırmaktır. Hanım tarafından kocaya verilecek bir bedel veya hanımın mehirden vazgeçmesi karşılığında tarafların rızası ile gerçekleştirilen boşanmadır.

VELÂ KONUSUNDA TANIKLIK

Bir kimse mirasçısı olmadan vefat eder, geride malı kalır, fakat mirasçısı bulunmaz, daha sonra başka birisi ölen bu kimseye, ölen kişiye kendisinin velâ yoluyla mirasçı olduğunu iddia eder, iki tanık da o kişinin ölen kişinin mevlâsı ve mirasçısı olduğuna ve başka mirasçısının da bulunmadığına tanıklık ederlerse, velâ sözünden neyin kastedildiği açıklanmadıkça yapılan bu tanıklık geçersizdir.

Çünkü "mevlâ" sözcüğü "müşterek" (birden çok anlamlı) bir sözcüktür. Bu sözcüğün *yardımcı* anlamında kullanılması da mümkündür. Âyette şöyle geçmektedir:

﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَىٰ لَهُمْ﴾

"Bu, Allah Teâla'nın inananların yardımcısı olması dolayısıyladır. Kâfirlere gelince onların yardımcıları yoktur." (Muhammed 47/11) Yine bu kelime, *"amca oğlu"* anlamında da kullanılmaktadır [8/101]

﴿وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي﴾

" Doğrusu ben arkamdan iş başına geçecek olanlardan (amca oğullarından) endişe ediyorum..." (Meryem 19/5)

Bazen de özgür kılma ve müvâlât sözleşmesi ile olan mevlâ anlamında kullanılmaktadır. Bundan dolayı mevlâ kelimesinden neyin kastedildiği açıklanmadıkça hakimin hüküm vermesi câiz olmaz.

Tanıklar, ölen kişinin, "özgür kılma mevlâsı" olduğuna tanıklık etseler yine bu tanıklık geçerli değildir. Çünkü "özgür kılma mevlâsı" sözü, hem özgür kılan kişi hem de özgür kılınan kişi için kullanılan ortak bir sözcüktür. Bu nedenle hakim, bunlardan hangisine göre hüküm vereceğini ve hangisinin diğerini özgür kılan kişi olduğunu bilemez.

Belki şöyle bir itirazda bulunulabilir: Mevlâ kelimesinin hangi anlama geldiği ihtimali, tanıkların "ve mirasçısıdır" sözü ile ortadan kalkmaktadır. Çünkü özgür kılınan kişi, özgür kılana mirasçı olamaz. Özgür ılan özgür kılınan kişiye mirasçı olur.

Bu itiraza şu cevabı verebiliriz: Tanıkların "ve mirasçısıdır" sözü ile, mevlâ kelimesinden hangi anlamın kastedildiğinin bilinmemesinden doğan sorun ortadan kalkmamaktadır. Çünkü her ne kadar bize göre bu doğru bir anlayış olmasa da, bazı insanlar özgür kılınan kişinin, özgür kılana mirasçı olacağına inanmaktadırlar. Kim bilir tanıklar belki bu inançtadırlar. Hakimi yanıltmayı amaçlamaktadırlar. Çünkü "mevlâ" sözüyle neyi kastettiklerini açıklamış olsalar, hakimin mirası dâvacıya vermeyeceğini bilmektedirler. Ayrıca "Mevlâ" sözü, dâvacının, babasının

ya da bir akrabasının özgür kılma mevlâsı için kullanılmış olabilir. Âlimler bu tür bir velâ ile elde edilecek mirasın, sadece asabeye (baba tarafından erkek hısım) ait olacağı, ya da bütün mirasçılara verileceği konusunda görüş ayrılığı içindedirler. İşte bu nedenlerden ötürü hakim, tanıklar "velâ" sözcüğünden neyi kastettiklerini açıklayıncaya kadar bir hüküm vermez.

Eğer tanıklar, "hayatta olan bu kişi, kendi mülkiyetinde iken vefat eden şu kişiyi özgür kılmıştır. Hayatta olan bu kişi onun mirasçısıdır. Bu kişiden başka mirasçısı olduğunu da bilmiyoruz." diye tanıklık etseler, yapılan bu tanıklık geçerlidir. Çünkü tanıklar, söyledikleri sözü herhangi bir aldatma ihtimali kalmayacak şekilde açıklamışlardır.

Bu konuda, yapılan bir tanıklığa bir başkasının tanıklıkta bulunması (tanıklık üzerine tanıklık / الشَّهَادَة عَلَى الشَّهَادَة) ve erkek ile kadın tanıkların birlikte tanıklık etmeleri durumu aynıdır. Çünkü tanıklar, bir malın hak edilmesine neden olan bir duruma tanıklıkta bulunmaktadırlar. Bu tür bir tanıklık da bir kişinin nesebine dair tanıklıkla aynı hükümlere tâbidir. Eğer tanıklar, hayatta olan kişinin, ölenin mirasçısı olduğuna tanıklık etmeseler, bu kişi ona mirasçı olamaz. Çünkü özgür kılma velâsıyla mirası hak etme, ölen kişinin soy bakımından bir asabesinin bulunmamasına bağlıdır. Bu koşulun varlığı ise ancak tanıkların buna tanıklıkta bulunmalarıyla bilinebilir.

Tanıkların "ölenin bu kişiden başka bir mirasçısının olduğunu bilmiyoruz." şeklindeki sözleri bir tanıklık sayılmaz. Çünkü tanıklık ancak hakkında bilgi sahibi oldukları konularda olur. Tanıklar, ölenin başka mirasçısının olmadığını bilmedikleri gibi hakim de bilmemektedir. Demek ki "bilmiyorum" sözü tanıklık için kullanılabilecek bir söz değildir. Bu nedenle tanıkların, dâvacının, ölen kişinin mirasçısı olduğuna dair tanıklıkta bulunmaları gerekir. Tanıkların, özgür kılmayı babanın yaptığına dair tanıklıkta bulunmaları ve bu ifadeyi mirasçılık sabit olacak şekilde açıklamaları da aynı şekilde kabul edilen bir tanıklık değildir. Tanıklar, "özgür kılanın babasına yetişmedik. Sadece özgür kılanı biliyoruz" derlerse, bu şekildeki tanıklıkları da geçerli değildir.

Çünkü Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre, velâ konusunda, başkasından işitmeye dayanan bir tanıklık geçerli değildir. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise, işitmeye dayalı tanıklık câizdir. Eğer tanıklar hakim huzurunda tanıklıklarını mutlak bırakırlar da, özgür kılana yetişmedikleri ve tanıklıklarının işitmeye dayandığını açıklarlarsa hakim, onların bu tanıklığını kabul etmez. Daha fazla açıklama "tanıklar bölümünde" bulunmaktadır.

Eğer dâvacı, kendisinin, ölen kişinin annesini özgür kıldığına ve ölen kişiyi bu kadının doğurduğuna, bir süre falanca kişinin kölesi olarak bilindiğine ve babasının da köle olarak öldüğüne ya da annesi öldükten sonra bu kişinin öldüğünü ve

kendisinin bu kişiye tanık olduğuna dair iki tanık getirir ve sonra da meseleyi uygun bir şekilde açıklayacak olursa, hakim dâvacının mirasçı olduğuna hükmeder.

Bir kişi, vefat etmeden önce, ölen kişinin babasını, henüz mülkiyetinde iken, kendisinin özgür kıldığına ve o kişiye kendisinin mirasçı olduğuna dair tanık getirirse, hakim dâvacının mirasçı olduğu hükmünü verir.

Çünkü dâvacı, velâ hakkının kendisine geçmesini sağlayacak bir neden ortaya koymuştur. Bu neden de ölenin babasını özgür kılmasıdır. Böylece hakimin, mirasın, anneyi özgür kılan kişilere ait olduğuna dair olan hükmünün yanlış olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Müvâlât sözleşmesinde de, ikinci bir kişi, hakimin birinci kişi lehine verdiği hükmün yanlış olduğunu ispat ederse daha önce verilmiş olan bu hüküm geçersiz olur. Tanıklıkla sabit olan bir şey , karşı tarafın ikrarı veya gözlemiyle sabit olmuş gibidir. [8/102]

Ölen kişinin özgür kılınma velâsının kendilerine ait olduğunu iddia eden iki kişi bulunur ve her biri iddiasına dair tanık getirirse, mirasa hak kazanma nedeninde eşit olduklarından dolayı, miras ikisine eşit olarak paylaştırılır. Çünkü velâ hakkına iki kişinin mirasçı olması, bir kişinin olmasından daha uzak bir ihtimal değildir. Örneğin onlar, ortak oldukları bir köleyi özgür kılmış olabilirler. Ayrıca tanıklar, mümkün olduğu kadar, sözleriyle hüküm verilmesi zorunlu birer ispat aracıdırlar. Eğer tanıklar velâ hakkının kime ait olacağı konusunda bir zaman belirtmişler ve dâvacılardan birinin daha önce bu hakkı kazandığı ispat edilmiş ise, velâ hakkının bu kişiye olması önceliklidir. Çünkü bu kişi, kimsenin karşısında olmadığı bir zamanda velâ hakkının kendisine ait olduğunu ispat etmiştir. Şu mesele de bunun gibidir: İki kişi, bir kişinin nesebinin kendisine ait olduğuna dair tanık getirse ve fakat bunlardan biri, daha önceki bir tarihi belirtmiş olsa, nesebin bu kişiye ait olduğu hükmüne varılır. Ayrıca birinci kişinin, tanıkların belirttiği zamanda özgür kıldığı sabit olmuş ise, artık ikinci kişinin o an kölede mülkiyetinin bulunması düşünülemez. Tabii ki özgür de kılamaz. Bu nedenle daha önceki bir zamana dair getirilen tanıklık, ikinci kişinin getirdiği tanıklığın geçersiz olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Eğer bu durum müvâlât sözleşmesinde olsaydı, mirasın, sözleşme yapma tarihi daha sonra olana verilmesi gerekirdi. Çünkü ikinci kişi ile yapılan müvâlât sözleşmesi, birinci kişi ile yapılandan daha sonra gerçekleşmiştir. Dolayısıyla ikinci sözleşme, birinci velâyı ortadan kaldırmıştır. Sözleşmesi daha sonra olan tarafın tanıkları, tanıklıklarıyla birinci kişinin velâ hakkının ortadan kalktığını ispat etmiş olmaktadırlar. Bu yüzden birinci kişinin tanıklıklarının ifadelerine göre hüküm vermek daha uygundur. Fakat müvâlât sözleşmesini önce yapan tarafın tanıkları, önceki mevlânın adına diyet ödediğine tanıklık etmişlerse, müvâlât sözleşmesini önce yapan tarafın velâ hakkı, güç kazanmıştır. Artık bu

sözleşme başka bir sözleşme ile bozulamaz. Aksine ikinci sözleşme geçersiz olur. Birincisi ise geçerli olarak kalır. İşte bu nedenlerle velâ hakkı birinciye ait olur.

Bir kişi, ölen kişiyi, ona malik olduğu sırada, kendisinin özgür kıldığına dair tanık getirse, hakim de velâ ve miras hakkının ona ait olacağına hükmetse, sonra başka bir kişi aynı şekilde tanık getirse hakim ikinci kişinin tanıklarını kabul etmez. Nesep konusunda da aynı hüküm geçerlidir. Dâvacılardan biri iddiasına tanık getirip hakimin buna göre hüküm vermesi durumunda, daha sonra diğer tarafın getireceği tanıklar kabul edilmez. Çünkü hakimin, daha önce o tanıkların ifadelerine göre hüküm vermesi nedeniyle, ilk iddiacının dâvası daha ağır basar. Çünkü hakim, iki taraftan birinin yalancı olduğunu bilmektedir. Hakim, birinci kişinin getirdiği tanıklarla, hüküm verdiği için, onların tanıklıkları güç kazanmış ve yalancılık ikinci kişiye dayandırılmıştır. Fakat ikinci tarafın tanıkları, onun, köleyi özgür kılmadan önce birinci taraftan satın aldığına ve daha sonra köleyi mülkiyetinde iken ikinci tarafın özgür kıldığına tanıklık ederlerse, hakim ikinci taraf lehine hüküm verir. Birinci lehine verdiği hüküm ise geçersiz olur. Çünkü bu tanıklar, hakimin verdiği hükümde yanılma nedenini ispat etmişlerdir. Bu yanılma şudur: Birinci taraf özgür kılma sırasında onun mülkiyetine sahip değildir. Çünkü birinci tarafın iddia ettiği vakitten önce ikinci taraf onu birinci kişiden satın almıştır.

Bir kişi ölür ve başka bir kişi ölen kişiyi babasının, ona malik olduğu sırada özgür kıldığını ve kendisi dışında ne babasının ne de ölen kişinin bir mirasçısının bulunmadığını iddia ederse, daha sonra erkek kardeşinin iki oğlu ona tanıklık ederse, yaptıkları tanıklıkları geçersizdir. Çünkü onlar dedeleri lehinde bir tanıklıkta bulunmaktadırlar. Daha önce açıkladığımız üzere velâ, özgür kılana aittir. Dâvacının ölen kişiye mirasçı olması, özgür kılan kişinin en yakın asabesi olması nedeniyledir. Torunun, dede lehinde yapacağı bir tanıklık geçerli değildir. Aynı şekilde özgür kılan kişinin iki oğlunun bu şekilde yapacakları bir tanıklık da geçerli değildir. Çünkü babaları lehinde tanıklıkta bulunmaktadırlar.

[8/103] Bir kişi, bir kimsenin velâsının kendisine ait olduğunu, iddia edip kendi mülkiyetinde bulundurduğu sırada onu kendisinin özgür kıldığına tanık getirir, başka bir kişi ise söz konusu adamın aslı itibarıyla özgür bir kişi olduğuna ve kendisinin onunla müvâlât sözleşmesi yaptığına tanık getirir. Köle de kendisinin aslı itibarıyla özgür olduğunu iddia ederse, onu özgür kıldığını iddia eden kişinin lehine değil, müvâlât sözleşmesi yaptığını söyleyen kişinin lehine hüküm verilir. Çünkü aslen özgür olduğu tanıklarla sabit olmuştur. Bunu ortadan kaldıracak bir şey de yoktur. Aslı itibarıyla özgür olduğu sabit olduğu için özgür kılmaya dair tanıklık zorunlu olarak reddedilir. Çünkü özgür kılma mülkiyete dayanır. Onun aslen özgür olmasının sabit olmasıyla da mülkiyetin olmadığı belli olmuştur. İşte bu nedenlerden, müvâlât sözleşmesi yaptığını söyleyen kişinin lehine hüküm verilir.

Eğer iddia konusu kişi ölmüş ve geride biraz mal bırakmış olsaydı da durum yine böyle olurdu. Çünkü delillerden biri onun köle olduğunu, değeri ise özgür olduğunu ispat etmektedir. Hükmün, özgür olduğunu ispat eden delil ile verilmesi önceliklidir. Ayrıca müvâlât sözleşmesi yaptığını iddia eden kişi, tanıklar getirerek o kişi ile sözleşme yaptığını ispat etmektedir. Bu işlem, söz konusu kişinin özgür olduğu ve üzerinde hiçbir velâ hakkının bulunmadığını ikrar anlamına gelir. Böyle bir ikrarın tanıklarla sabit olması, sanki iddia konusu kişinin hayatta olup böyle bir iddiada bulunmak suretiyle sabit olması gibidir. İddia konusu kişinin hayatta olup iddiacının, kendisini özgür kılan efendi olduğunu ikrar etmesi durumunda, söz konusu kişinin özgür kılındığına dair tanıklık geçerli olur. Bu durum başka bir kişinin -eğer yapmış ise- köle ile yaptığı müvâlât sözleşmesini bozar. Çünkü köle, aslen özgür olduğuna tanıklık eden kimseleri yalanlamaktadır. Müvâlât sözleşmesi yaptığını iddia eden kimse ise, bu iddiasını ispat etme konusunda dâvacı olmaktan çıkmıştır. Çünkü köle, kendi üzerinde özgür kılınma velâsı bulunduğunu ikrar etmekle müvâlât velâsı bulunduğu iddiasını ortadan kaldırmıştır. Çünkü iki dâvacı arasında da herhangi bir çelişki vardır. Zaten iddia konusu kişi, henüz bir diyet ödemesinde bulunulmamış ise, bu sözleşmeyi bozma imkânına sahipti. İşte bu durumda ortada iddia konusu kişinin aslen özgür olduğunu iddia eden bir dâvacı kalmadığından, söz konusu kişinin başkasının mülkiyetinde olduğuna ve üzerinde özgür kılınma velâsı bulunduğuna dair ikrarı geçerli olur.

Hanefi âlimlerden bazıları, "bu, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüdür. Çünkü onun kuralına göre kölenin aslen özgür olduğuna dair tanıklıkta bulunan tanıklar, ortada bir dâva olmadıkça kabul edilmezler. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise ortada bir dâva olmasa da bu tanıklar kabul edilir. Hükmî deliller ile kişinin aslen özgür olduğu sabit olabilir. Kişinin aslı itibarıyla özgür oluşu da kendisinin aksi bir ikrarda bulunmasıyla bozulmaz. Bu nedenle iddia konusu kişinin üzerinde özgür kılınma velâsının bulunmaması gerekir" demiştir.

Doğrusu, bu hükmün, Hanefi imamların hepsine ait oluşudur. Çünkü Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre, kölenin özgür olduğu hakkında beyanda bulunan tanıkların tanıklıkları ile kölenin özgür olduğunu iddia eden tanıkların tanıklıkları birbirine denktir. Bu denkliğin nedeni tanıklığın kabul edilme nedeni olan, iddia konusu kişi üzerinde hukûkî hakların ispatıdır. Daha sonra özgür olmaya dair yapılan tanıklık, onu iddia eden bir tarafın ortaya çıkması, ya da müvâlât velâsının ortadan kalkıp iddia konusu kişinin üzerinde hiçbir velâ hakkı bulunmayan özgür bir kişi olmasıyla tercih edilir. İddia konusu kişinin, kendisinin üzerinde falanca kişinin özgür kılınma velâsı bulunduğuna dair yaptığı ikrar geçerlidir. Çünkü böyle bir ikrar, tıpkı nesebi bulunmayan biri üzerinde yapılacak bir nesep dâvasında olduğu gibi, kişinin bizatihi sahip olduğu haklardandır.

Bir kişi hayatta oğulları ve kızları olduğu halde vefat etse, sonra biri çıkıp ölen kişiyi, ona sahip olduğu bir sırada babasının özgür kıldığını iddia etse, ölenin iki oğlu da bu iddiaya tanıklık etseler, başka bir kimse ise, ölen kişiyi babasının özgür kıldığını iddia edip bu iddiayı da ölenin kızı ikrar etse, yapılan ikrar geçersiz, tanıklık ise geçerlidir. Çünkü iki oğul babasının üzerinde velâ hakkının bulunduğunu söylemek suretiyle, onun aleyhinde tanıklık etmektedirler. Çocuğun, babasının aleyhinde tanıkıkta bulunmasında insanı töhmet altında bırakacak bir şey yoktur. Ayrıca ikrar, delile karşı duramaz. Çünkü o, ikrarda bulunan kişi dışında başkaları için bir delil değildir. Tanıklık ise bütün insanlar için geçerli bir delildir. Bu nedenle hakimin, ölen kişiyi babasının özgür kıldığını tanıklarla ispat eden kişi lehine hüküm vermesi gerekir. Böyle bir hüküm zorunlu olarak, ikrar ettiği konuda kızın yalanlanmasını gerektirir. İkrarı göz önünde bulundurulma hakkını yitirir.

Şu meselede de hüküm aynıdır: Bir kişi geride bin dirhem bırakarak vefat edip hayatta iki oğlu ve bir kızı kalsa bir kişi, ölen kişide bin dirhem alacağı bulunduğunu iddia etse ve bu iddiasına ölen kişinin iki oğlu tanıklık etseler başka
[8/104] bir kişi daha, ölen kişide bin dirhem alacağı bulunduğunu iddia edip bu iddiayı da ölen kişinin kızı ikrar etse, kızın yaptığı ikrara bakılmaz. Malın tamamı alacağını tanıkla ispat eden kişiye verilir.

Ama eğer diğer kişiye ölenin bir oğlu ve iki kızı tanıklık etmiş ve bir zaman da belirtmemiş olsalardı velâ hakkı, eşit kuvvette delilleri bulunduğundan dolayı iki dâvacı arasında yarı yarıya olurdu. Çünkü velâ konusunda, kadınların erkeklerle birlikte yaptıkları tanıklık, tıpkı erkeklerin yaptığı tanıklık gibidir. Her iki taraf da belirttikleri tarih bakımından bir üstünlük hakkı kazanmazlar. İşte bu yüzden velâ hakkında iki dâvacı olurlar.

Arap olmayan milletlerden bir kişi gelip kendisinin bir Arap'ın mevlâsı olduğunu, onun babasını kendi babasının özgür kıldığını iddia etse, baba-bir iki erkek kardeşi de tanıklık etse, Arap da bu iddiayı reddetse, iki kardeşin yaptığı tanıklık, gerçekte dâva kendilerinin olduğu için kabul edilmez. Çünkü söz konusu velâ hakkında iddiacı ve iki kardeşi, bir mal konusunda babaları lehine tanıklıkta bulunduklarından, dâvada aynı tarafı oluşturmaktadırlar. Çünkü velâ dâvası da tıpkı nesep dâvasında olduğu gibi, iki ayrı tarafın bulunması ile gerçekleşir. Arap iddiayı reddeden kişi olunca, iddiacı da babasının yerine geçmek suretiyle Arap'ın velâ hakkının kendisine ait olduğunu iddia eden oğul olmuştur. Sanki baba sağdır. Bu iddiada kendisi bulunmaktadır. İki oğulun babanın iddia ettiği bir konuda onun lehine etmeleri ise kabul edilemez. Fakat yukarıda aktardığımız iddiayı arap yapsaydı ve özgür kılınmış da bu iddiayı reddetseydi, iki oğulun yapacakları bu tanıklık geçerli olurdu. Çünkü oğulun reddetmesi, babanın yaşıyorken yapacağı ret gibidir. Çünkü tanıklar velânın araba ait olacağına tanıklık etmişlerdir. Bunda töhmet altında kalmaya yol açacak herhangi bir durum söz konusu da değildir.

Bir kişi bir adamın velâsının kendine ait olduğunu iddia edip, bu iddiası için iki tanık getirse ve tanıklardan biri, iddiacının babasının, iddia konusu kişiyi özgür kıldığın ı ve ölüm hastalığında iken özgür kılınan bu kişinin başka bir mirasçısının da bulunmadığına, diğer tanık ise, iddiacının babasının ona sahip olduğu bir sırada ölümünden sonra geçerli olmak üzere özgür kıldığına tanıklık etse, hem söz hem de anlam bakımından tanıklık edilen şey farklı olduğu için, yapılan bu tanıklıklar geçersizdir. Çünkü özgür kılmayı ölümden sonraya bağlamak, ölüm hastalığında yapılan (müneccez) özgür kılmayla aynı değildir.

Şu örnekte de yapılan tanıklıklar da aynen böyledir. Tanıklardan biri, iddiacının babasının, kölenin özgür kılınabilmesini; eve girmesi koşuluna bağladığına ve onun da eve girdiğine, diğer tanık ise, falan kişinin bir söz söylemesine bağladığına ve o kişinin de bu sözü söylediğine tanıklık etse bu tanıklıklar geçersizdir. Yahut da; tanıklardan biri, iddiacının babasının o köle ile mükâtebe sözleşmesi yaptığına ve kölenin de bu bedeli ödediğine diğer tanık ise özgür kılmanın, kölenin bir mal getirmesi koşuluyla olduğuna tanıklık etseler, bu tanıklıklar da geçersizdir. Çünkü mükâtebe sözleşmesi ve bir mal karşılığında özgür kılmak birbirinden farklı şeylerdir. Görmez misin özgür kılma hakkına sahip olmayan kişinin mükâtebe sözleşmesi yapma hakkı vardır. İşte bu da tanıklık edilen şeyde hem söz hem de anlam bakımından bir farklılıktır. Fakat tanıklar, zaman ya da yer bakımından farklı şeyler söylemiş olsalardı, tanıklıkları kabul edilirdi. Çünkü 'özgür kılma' zaman ve mekanın farklılığıyla değişmeyen bir sözdür. Çünkü söz tekrar edilir. İkinci olarak söylenilen söz birinci olabilir.

Bir kişi ölse ve başka bir kimse onun malını alıp ölen kişinin mirasçısı olduğunu iddia etse, aldığı mal ondan geri alınmaz. Çünkü karşısında başka bir dâvacı bulunmamaktadır. Kişinin, ona karşı çıkan biri çıkmadıkça, kendi hakkındaki konularda verdiği haber doğru kabul edilir. Ayrıca malı o an elinde bulundurmaktadır. Bunun kendi mülkü olduğunu iddia etmektedir. Bundan dolayı sözü mûteberdir. Fakat başka bir kişi çıkar da aksini iddia ederse, bu kişiden tanık getirmesi istenir. Çünkü o malı elde etme hakkının bulunduğunu iddia etmektedir. Bir malda hak iddia etme de ancak tanıklarla ispat edilebilir. İlk kişinin elindeki bu malda hak iddia eden kişi, bu iddiasını tanıklarla ispat edemediği sürece malı elinde bulunduran kişiden malı alamaz.

Bir kişi, ölen kişiyi ona sahip olduğu bir sırada kendisinin özgür kıldığını ve ölen kişinin kendisinin dışında hiçbir mirasçısının da bulunmadığını iddia etse, söz konusu malı elinde bulunduran kişi de aynı iddiada bulunsa ve bu iddiasını tanıklarla ispat etse velâ ve miras hakkında ikisinin ortak olduğuna hükmedilir. Çünkü burada yapılan tanıkıkla amaçlanan şey, mirasçı olma nedeninin yani vela hakkınının ortaya konulmasıdır. Dâvacılardan her biri, ölen kişiyi kendisinin özgür kıldığına dair tanık getirmiştir. Getirilen deliller de söz konusu iddiada aynı **[8/105]**

seviyededirler. Bu yüzden, iki dâvacının velâ hakkında ortak olduklarına hükmedilir. Kalan mala mirasçı olma hakkı ise velâ hakkına bağlı olarak kazanılır.

Belki şöyle denilebilir: "Hayır, sizin söylediğiniz gibi tanık dinletmekten amaçlanan şey velâyı ispatlamak değil, maldaki hak sahipliğini ortaya koymaktır. Dâvacılardan biri malı elinde bulundurmakta, diğerinin ise mal ile fiili bir bağlantısı bulunmamaktadır. Böyle bir durumda, ya hem zi'l-yedin hem de mal ile fiili bir ilgisi bulunmayan tarafın tanıkları, mutlak bir mülkiyete tanıklıkta bulundukları varsayılır. Mal ile fiili bir ilgisi bulunmayan kişi lehine hüküm verilir. Ya da dâvacıların malı bir başkasından devralmak suretiyle malik oldukları ve bunu tanıklarla ispat ettikleri varsayılır. Bu durumda da malı elinde bulunduran kişinin getirdiği tanıklara göre hüküm vermek uygun olur.

Bu itiraza şu şekilde cevap verebiliriz: "Hayır, sizin söylediğiniz gibi değil. Her ne kadar ortada mal yoksa da velâ, tanıklarla ispat edilebilen özel bir haktır. Önce velânın, her iki taraf tarafından da tanıklarla ispat edilip edilmediğine bakılır. İki dâvacı da tanıklarla ispat ettiklerinden bu konuda eşittirler. Sonra mirasta hak sahibi olma bunun üzerine kurulur. Velâ konusu, dâvacıların malı birinden satın alarak sahip oldukları iddiasında bulunmaları gibi değildir. Çünkü böyle bir dâvada amaçlanan şey satın alma değildir. Dolayısıyla hüküm -ki o mülkiyettir- olmaksızın dâvanın ispat edilmesi mümkün değildir. Ayrıca burada neden, satın alma, malın teslim alınması suretiyle güçlenmiştir. Malı elinde bulunduran kişi, teslim almakla, malı satın aldığını güçlü bir şekilde ispat etmektedir. Bu nedenle malı elinde bulunduran kişinin delili daha önceliklidir. Velâ konusunda ise; velâ zaten bizatihi kendisi güçlüdür. Nedeni güçlendirmekte, malı elde bulunduruyor olmanın herhangi bir etkisi yoktur. İşte bu nedenlerle velâ ve mirasın, iki dâvacı arasında ortak olmasına hükmedilir.

Müslüman bir kişi, ölen bir kişiyi, mülkiyetinde bulunduğu sırada özgür kıldığına, onun Müslüman olarak öldüğüne ve kendisinden başka bir mirasçısı bulunmadığına iki Müslüman tanık getirse, malı elinde bulunduran (zi'l-yed) bir zimmî ise ölen kişiyi, mülkiyetinde bulundurduğu sırada kendisinin özgür kıldığına, onun kendisinden başka bir mirasçısının bulunmadığına ve kâfir olarak öldüğüne iki Müslüman tanık getirse, mirasın yarısının Müslüman dâvacıya, diğer yarısının ise zimmî dâvacının en yakın Müslüman akrabasına verilmesine hükmedilir. Eğer Müslüman bir akrabası bulunmuyorsa, amaç velâ hakkının ortaya konulması olduğu için miras, devlet hazinesine verilir. Bu dâvada iki tarafın delilleri de aynı derecededir. Zimmînin tanıkları, Müslüman olduğu için tıpkı müslümanın tanıkları gibi müslümanlara karşı bir delildirler. Bu nedenle velâ aralarında yarı yarıya sabit olur.

Ayrıca bir tarafın tanıkları, malı iddia edilen kimsenin, ölüm anında kâfir olduğuna hükmetmeyi gerektirmekte, diğer tarafın tanıkları ise Müslüman

olduğuna hükmetmeyi gerektirmektedir. Bu durumda Müslüman olduğunu ispat eden taraf lehine hüküm verilmesi daha uygundur. Onun Müslüman olarak öldüğü sabit olunca, mala Müslüman mirasçı olur, kâfir değil. Fakat mirasçılık, mirasa hak kazanma nedenine göredir. Müslüman, ölen kişinin velâsında yarı payı bulunduğu için, mirasın sadece yarısını alabilir. Ölen kişinin velâyetinde yarı pay da zimmînindir. Ancak zimmînin ölen kişiye mirasçı olma yetkisi yoktur. Bu nedenle zimmî ölmüş varsayılarak, onun alacağı yarı pay, en yakın Müslüman akrabasına verilir. Eğer Müslüman bir akrabası yoksa bu pay, tıpkı zimmînin hiçbir mirasçısı bulunmaksızın ölmesi durumunda olduğu gibi devlet hazinesine verilir.

Burada velâ nesepten farklıdır. Çünkü nesep hiçbir zaman bölünemez. Bu yüzden mirasa hak kazanma nedeni her biri hakkında tam olarak bulunmaktadır. İkisinden biri mirasçı olamıyorsa diğer taraf, hakkında mirasçılık nedeni tamam olduğu için, mirasın tamamını o alır. Velâ ise bölünebilr. Nitekim iki kişi bir köleyi özgür kılmış olsalar, her biri bu kölenin velâsının yarısına sahip olurlar. Bu yüzden Müslüman kişi mirasın ancak yarısını alabilir.

Eğer zimmînin tanıkları hiristiyan iseler, bunların yapacağı tanıklık Müslüman bir kimse aleyhine geçerli değildir. Çünkü ölen kimsenin Müslüman olduğu Müslüman tanıkların tanıklık etmeleriyle sabit olmuştur. Velâ konusunda delil, Müslüman bir kişiye karşı getirilmektedir. Hiristiyanların müslümana karşı tanıklığı delil değildir. Çünkü Müslüman kişi, iddiasını diğer dâvacıya karşı delil olan bir şeyle ortaya koymuştur. Zimmî ise Müslüman dâvacıya karşı delil olmayan bir şeyle iddiasını ispatlamıştır. Bu yüzden getirilen tanıklar bakımından aralarında bir eşitlik ve çelişme durumu bulunmamaktadır. Böyle bir durumda ölen kişinin velâsının ve bütün mirasının müslümana ait olduğuna hükmedilir. [8/106]

Her iki tarafın tanıkları da iddia konusu kişinin hayatta iken özgür kılma tarihi belirtseler ve tanıkların tamamı da Müslüman iseler, önceki tarihi öne süren velâ hakkını elde etmeye daha layıktır. Çünkü daha önceki bir tarihi belirten taraf, tanıklarının belirttiği vakitte özgür kılmanın gerçekleştiğini ispat etmiş olmaktadırlar. Bu sabit olduktan sonra artık diğer tarafın özgür kılması düşünülemez. Her iki tarafın tanıklarından hangisi diğerini delil ile çürütürse, bu tarafın tanıklarıyla hüküm vermek daha uygun olur.

Zimmî bir kişinin elinde özgür kıldığı bir köle bulunsa ve Müslüman bir kimse onun kendi kölesi olduğuna dair iki Müslüman tanık getirse, zimmî de onu mülkiyetinde iken kendisinin özgür kıldığına dair iki Müslüman tanık getirse özgür kılınmaya ve velâ hakkının zimmîye ait olmasına hükmedilir. Çünkü zimmî tanıklarıyla o kişiyi özgür kıldığını, Müslüman ise ona sahip olduğunu ispat etmektedir. Her iki tarafın tanıkları da diğerine karşı bir delildir. Ama özgür kıldığını ispat eden tarafın delili tercih edilir. Her iki dâvacı da Müslüman olsaydı da hüküm bu şekilde olurdu. Eğer zimmînin tanıkları kâfir olsaydı, hüküm Müslüman

dâvacının lehine verilirdi. Çünkü Müslüman dâvacının mülkiyet iddiasını ispat etmede kullandığı tanıklar, dâvacıya karşı delildir. Fakat zimmînin, özgür kılmayı ispat için getirdiği tanıklar ise Müslüman dâvacıya karşı delil değildir. Müslüman dâvacıya göre, zimmî sanki hiç tanık getirmemiş gibidir.

Müslüman bir kişi, bir kişinin kendi müdebber kölesi, ya da bir kadının kendisinden çocuğu olan bir câriyesi iki Müslüman tanık getirse, zimmî ise o kişiye, kendisinin malik olduğuna ve özgür kıldığına iki Müslüman tanık getirse zimmînin deliline göre hüküm verilir. Çünkü Müslüman kişi, getirdiği tanıklar ile özgür kılma hakkının kendisinde bulunduğunu ispat etmekte, zimmî ise bizzat özgür kıldığını ispat etmektedir. Özgür kılma hakkı, özgür kılmanın kendisine denk olamaz. Müslüman kişinin tanıklarını kabul etsek bile, onun, özgür olmasının sabit olmasından sonra, câriye ile cinsi birleşmede bulunması çirkin bir davranıştır. İşte bu nedenlerden ötürü, zimmînin delili ile hüküm vermek önceliklidir.

Zimmînin elinde ondan çocuk doğuran bir câriye bulunsa, sonra biri çıkıp, onun kendi câriyesi olduğuna, zimmînin onu kendisinden gasp ettiğini iddia edip bunun için delil getirse, zimmî de onun kendi câriyesi olduğunu ve kendi mülkiyetinde bulunduğu sırada ondan bir çocuğu dünyaya geldiğine tanık getirse, hem câriyenin hem de çocuğun dâvacıya ait olduğuna hükmedilir. Çünkü dâvacının tanıkları, zimmînin tanıklarını delillerle çürütmekte ve onu bertaraf etmektedir. Ayrıca zimmînin tanıkları, elinde bulundurmasını göz önünde tutarak onun câriyeye sahip olduğuna tanıklık etmektedirler. Çünkü tanıklar, zimmînin câriyeye sahip olduğunu, zimiminin elinde bulundurması dışında başka bir şekilde bilemezler. Dâvacının tanıkları ise zimmînin, câriyenin mülkiyetine sahip olduğu için değil, dâvacıdan gasbetmek suretiyle elinde bulundurduğunu, ispat etmektedirler. Bu yüzden dâvacının tanıklarına göre hüküm verilir. Câriyeye dâvacının malik olduğu hükmü verildikten sonra, çocuğu da ondan bir parça olduğu için, çocuğun da dâvacıya ait olduğuna hükmedilir. Câriyeyi elinde bulunduran kişinin, ona malik olmadığı sabit olduktan sonra, bir başkasının elinde bulunduğu sırada doğum yapması ile o kişinin ümmü veledi olduğu hükmüne varılamaz.

Dâvacının, câriyenin kendisine ait olup, onu elinde bulundurana (zi'l-yede) kiralama ya da iâre (iğreti) yoluyla verdiğini, ya da ona bağışlayıp teslim ettiğini iddia etmesi durumunda da dâvacı lehine hüküm verilir.. Çünkü sayılan bütün bu nedenler, zi'l-yedin, câriyeyi dâvacı aracılığıyla eline geçirdiğini, buradaki zi'l-yedliğin mülkiyet ifade eden bir zi'l-yedlik olmadığını ortaya koymaktadır. Kira, iâre ve hibe gibi nedenler ve gasp konusu aynı hükümlere tâbidir.

Eğer dâvacı, câriyenin kendisine ait olduğunu ve onun kendi mülkiyetinde bulunduğu sırada doğurduğunu tanıklarla ispat ederse, bu durumda zi'l-yed lehine hüküm verilir. Çünkü dâvacının delilinde zi'l-yedin delilini etkisiz kılacak bir şey

yoktur. Çünkü câriyenin, dâvacının mülkiyetinde iken doğurması, zi'l-yedin daha sonra ona malik olmasına engel değildir. Bu durumda zi'l-yed, çocuğa özgürlüğü câriyeye de ümmü veled olmayı ispat ettiği için, câriyeyi elinde tutanın delili tercih edilir.

[8/107] Zilyed, o câriyenin kendisinin özgür kıldığı bir câriye olduğunu iddia eder de diğer dâvacı onun kendi mülkiyetinde iken doğurduğuna delil getirirse, özgür kıldığını söyleyen kişinin tanıklarına göre hüküm verilir. Çünkü bu, câriyeye özürlük ispat etmektedir. Câriyenin özgür olduğuna dair delil bulunduktan sonra, onunla cinsel ilişkide bulunmak câiz değildir. Eğer her iki tarafın tanıkları, bütün bu iddiaların yanında, birinin diğerinden gasp etmek suretiyle câriyeye malik olduğuna tanıklık etseler, yine özgür kıldığını söyleyen tarafın tanıklarına göre lehine hüküm verilir. Çünkü her bir tarafın tanıkları, birbirlerini aynı noktalarda reddettikleri için denktirler. Her iki tarafın tanıklarının denk olması durumunda da, bunlardan biri alınıp diğeri bir kenara bırakılamaz. Ayrıca zilyedin tanıkları ile câriyenin özgürlük hakkı artmakta ve onun üzerinde velâ hakkı kazanılmaktadır. Çünkü velâ hakkı, sabit olduktan sonra ortadan kaldırılamadığı için mülkiyetten daha güçlüdür. Bir tarafın tanıkları ile güçlü bir hak sabit oluyorsa, artık diğer tarafın daha ağır basacak bir yönü kalmamaktadır.

Allah doğruyu en iyi bilendir.

MÜKÂTEBE YAPMIŞ BİR KÖLE YA DA CARİYENİN VE ERGEN OLMAMIŞ ÇOCUĞUN VELÂSI

Müslüman bir kişi, kâfir bir köle ile mükâtebe sözleşmesi yapsa, sonra bu mükâteb köle de bir Müslüman câriye ile mükâtebe sözleşmesi yapsa, önceki kâfir köle, sözleşme ile anlaştıkları bedeli ödeyince özgür olur. Her ne kadar köle kâfir de olsa velâsı efendisine ait bulunur.

Çünkü velâ tıpkı nesep gibidir. Bazen kâfirin nesebi, Müslüman bir kişiden sabit olabildiği gibi, nedeni gerçekleştiği zaman kâfir üzerinde müslümanın velâ hakkı da sabit olabilir. Ayrıca velâ, mülkiyetin bir sonucudur. Müslüman, kâfirin mülkiyetine sahip olabildiği, gibi bu mülkiyetin doğuracağı sonuçlara da sahip olabilir. Ancak Müslüman mevlâ, dinleri farklı olduğu için ona mirasçı olamaz. Çünkü mirasçılıkta din birliği koşuldur. Müslüman mevlâ onun işlediği suçun diyetini ödemez. Çünkü suçun diyetinin efendi tarafından ödenmesi, ona yardım amacıyladır. Müslüman ise kâfire yardımcı olamaz.

Eğer mükâteb köle ile mükâtebe sözleşmesi yapmış olan câriye, mükâtebe bedelini ödemiş ve özgür olmuş ise velâsı kâfir köleye aittir. Çünkü câriye, kâfir kölenin mülkünde iken onun yönünden özgür olmuştur. Kâfir özgür olduğu için

velâ hakkını kazanma ehliyetine de sahiptir. Kâfir bir kişi, Müslüman bir kişiye malik olabildiğine göre, onun velâsına da sahip olabilir. Ayrıca Müslüman kişinin velâsına kâfirin sahip olabilmesi, nesep konusuna da kıyas edilebilir. Müslüman bir kişinin nesebi, bazen kâfir bir kişiden sabit olur. Eğer câriye vefat ederse, mirası kâfir mükâteb kölenin mevlâ olan müslümana ait olur. Bir suç işlerse diyetini Müslüman mevlânın âkılesi öder. Çünkü câriyenin mevlâsı olan kâfir, o câriyeye mirasçı da olamaz. Suç işlerse akıle de olamaz. Sanki o, ölmüş gibi varsayılır. Ölmesi durumunda da kâfir köleyi özgür kılan kişi, özgür kıldığı kölenin velâsı, mirası ve işlediği suçun diyetini ödeme konusunda onun yerine geçer. Câriyenin ölmesi durumunda, mirasını yine Müslüman efendi alır.

Belki şöyle bir soru akla gelebilir: Eğer mirasçı olamayacak ve işlediği suçun diyetini ödemeyecekse, müslümanın velâsına kâfirin, kâfirin velâsına da müslümanın sahip olmasının ne yararı vardır?

Bu soruya şu cevabı verebiliriz: Kâfirin müslümana, müslümanın da kâfire velâ ile bağlanmasının yararı tıpkı nesep konusunda olduğu gibidir. Kâfir kişi, Müslüman olup ona mirasçı olur. İşlediği suçun diyetini öder. Kâfirin İslam'a girmesiyle daha önce değinmiş olduğumuz hükümler ortaya çıkar. Müslüman efendi, İslam'a giren özgür kıldığına mirasçı olur. İşlediği suçun diyetini âkılesi öder.

Kişinin mükâteb bir köleyi satması geçersizdir. Çünkü mükâteb köle, mükâtebe sözleşmesi yapmakla kendisi de hak sahibi olmuştur. Onun satılması ile mükâteb için sabit olan bu hak ortadan kaldırılmaktadır. Mükâteb köle kendisine sahip olma bakımından özgür kimse gibidir. Bu nedenle efendi, onu satım sözleşmesi hükmüyle teslim edemez. Kölenin bedeni üzerinde efendinin sahip olduğu mülkiyet hakkı, sanki artık ortadan kalkmış gibidir. Çünkü efendinin hakkı, mükâtebe sözleşmesinde kararlaştırılan bedele dönüşmüştür. Yoksa kölenin mülkiyeti üzerinde değil. [8/108]

Alıcı, köleyi teslim aldıktan sonra özgür kılarsa teslim alma işlemi geçersizdir. Köle daha önce olduğu gibi mükâtebdir. Çünkü köle mükâteb olarak kaldığı için, tıpkı özgür bir kişi gibi satım konusu olamaz. Satım sözleşmesi ise satım konusu bir mal bulunmadan geçerlilik kazanamaz. Sözleşme kurulmadan da malın teslim alınmasıyla mülkiyet geçmez. İşte bu yüzden alıcının mükâteb köleyi özgür kılması geçersizdir. Eğer mükâteb köle, "Ödeme gücüm kalmadı" der ve mükâtebe sözleşmesini bozar da bunun üzerine efendi onu satarsa, satım işlemi geçerlidir. Çünkü mükâteb köle, kendisinin ödeme gücünden âciz kalmakla mükâtebe sözleşmesini bozabilir. Efendinin onu satması da, köle olduğu bir zamanda gerçekleşmiştir.

Efendinin, mükâteb kölenin rızası bulunması durumunda onu satması *Zahiru'r rivaye*'ye göre, daha önce geçen Berire hadisi gereğince, câizdir. Çünkü efendi ve

köle, satımın geçerli duruma gelmesini amaçlamaktadırlar. Bu geçerlilik ise, ancak öncelikle mükâtebe sözleşmesinin ortadan kaldırılması ile mümkün olabilir. Bu nedenle satım sözleşmesinin geçerli olabilmesi için, önce kitâbet sözleşmesi bozulur. -Bu konudaki farklı rivayetleri *"Şerhu'l-Camiu's-sağîr"* adlı eserde açıkladık.-

Efendi, kölesi ile peşin bin dirhem karşılığında mükâtebe sözleşmesi, bu köle de bir câriye ile iki bin dirhem karşılığında bir mükâtebe sözleşmesi yapsa, sonra köle efendisini, bu iki bin dirhemin bin dirhemini kendi borcuna sayması koşuluyla teslim almaya vekil atasa, Efendi de denileni yapsa, câriyenin velâ hakkı efendiye ait olur.

Çünkü efendi, câriyeden iki bin dirhemi alma konusunda kölesinin vekilidir. Câriye ödemeyi efendiye yapmakla özgürlüğüne kavuşmuştur. Ayrıca efendi bin dirhemi mükâteb kölesi için teslim aldıktan sonra, diğer bin dirhemi kendisi için teslim almıştır. Bundan anlaşılıyor ki; mükâteb köleden önce câriye özgür olmuştur. Eğer câriye mükâteb köleye ödemede bulunmuş olsaydı, yine mükâteb köleden önce özgür kılınmış olur ve câriyenin velâsı yine efendiye ait olurdu. Çünkü mükâteb köle, velâ hakkına sahip olma yetkisini haiz değildir. Onun yerine efendisi geçer. Câriyenin efendiye ödemede bulunması da aynı bunun gibidir. Çünkü biz biliyoruz ki mükâteb köle câriyeden önce özgür olmamıştır. Câriyeden önce özgür olmayan bir kimse de, onun velâ hakkına sahip olamaz.

Kendisine ticari faaliyet yapma izni verilmiş kölenin, efendisi izin vermiş olsa bile, eğer borcu bulunuyorsa, kölesini özgür kılma yetkisi yoktur. Çünkü kölenin kazanacağı mallar alacaklılarının hakkıdır. Aynı şekilde, kölenin borcu bulunuyorsa, onun kazanacağı köleleri efendisi de özgür kılamaz. Efendinin köle özgür kılması konusunda kölesine izin verme ya da onu kendi yerine temsilci atama hakkı yoktur. Eğer efendi böyle bir tasarrufta bulunmuşsa, köle bu borcu ödeme konusunda hem kazancı hem de bizzat kendi rakabesi ile sorumludur. Böyle bir tasarrufun geçerliliği, Ebû Hanîfe ile Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) arasında ihtilaflıdır. Bu ihtilaf efendinin, borcu bulunan kölesinin kazancına sahip olup olamayacağı meselesine dayanır.

Kölenin borcu bulunmuyorsa, efendisinin izni ile köle özgür kılabilir. Çünkü efendi, kölenin elindeki köleyi kendi bizzat özgür kılabilir. Çünkü kazancı da efendinin mülküdür. Bu nedenle kendi yerine kölesini geçirebilir.

Köle, efendisinin izni ile başka bir köle ile mükâtebe sözleşmesi de yapsa, sonra efendisi onu özgür kılsa, daha sonra da mükâteb köle, mükâtebe bedelini ödeyip özgür olsa; velâsı da mükâtebe sözleşmesini yapan ve sonra özgür kılınan köleye değil, efendisine ait olur.

Çünkü köle, mükâtebe sözleşmesi konusunda tıpkı vekil gibi, efendisinin temsilcisi durumundadır. Görmez misin mükâtebe bedelini teslim alan efendidir. **[8/109]**

Mükâteb köle, kitâbet bedelini ödediği sırada, efendinin mülkiyetinde iken özgür olmuştur. İşte bu yüzden, mükâteb kölenin velâsı da efendiye ait olur. Ancak, mükâtebep bir kölenin mükâtebe yaptığı köle, eğer birinci mükâteb köle özgür kılındıktan sonra ödemede bulunmuş ise hüküm farklıdır. Çünkü ikinci mükâteb köle, birinci mükâteb, onun kazancına sahip olma hakkı bulunduğu için ondaki mülkiyet hakkına itibarla birincisi tarafından mükâtebdir. Daha sonra ilk mükâteb kölenin özgür olmasıyla, bu hak gerçek bir mülkiyete dönüşmüştür. Bedeli alma hakkı da onundur. Bu nedenle ikinci mükâteb köle, birinci mükâteb kölenin mülkiyetinde iken özgür olmuştur. Dolayısıyla velâsı da ona aittir. Köle, ne kazancına malik olma, ne de onda bir hak iddia etme hakkına sahiptir. Kölenin, köleliği sırasında malik olduğu mallar o, özgür olduktan sonra da efendisine aittir.

Ergen olmamış bir çocuk, babasının ya da vasîsinin izni ile, kölesiyle mükâtebe sözleşmesi yapabilir. Fakat mal karşılığında köle özgür kılamaz.

Çünkü velisi, çocuğun kölesi ile mükâtebe sözleşmesi yapma yetkisine sahiptir. Ama mal karşılığında onu özgür kılma yetkisine sahip değildir. Aynı şekilde, velinin çocuğa, mükâtebe konusunda vereceği izin geçerlidir. Fakat mal karşılığında özgür kılma konusunda vereceği izin geçerli değildir. Mükâteb köle, mükâtebe bedelini ödediği zaman, velâsı çocuğa ait olur. Çünkü o, çocuğun mülkiyetinde iken özgür olmuştur.

Ergen olmamış çocuğun, özgür kılma velâsına sahip olma yetkisi bulunduğu gibi, müvâlât velâsına sahip olma yetkisi de vardır. Çocuk babası ya da vasisinin izni ile kendisi ile müvâlât sözleşmesi yapan bir kişinin velâsını kabul edebilir. Aynı şekilde baba ve vasî de çocuk adına, bir kimse ile müvâlât sözleşmesi yapabilir. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi müvâlât sözleşmesi, hem kâra hem de zarara ihtimali olan bir tasarruftur. Kâr elde etme ihtimali daha yüksektir. Bu nitelikte bir sözleşmeyi vasînin çocuk adına, çocuğun da velisinin izni ile yapması geçerlidir. Çünkü çocuğun vermiş olduğu karar, tıpkı ticari konularda olduğu gibi velisinin kararının da buna eklenmesiyle güçlenir.

Ergen olmamış bir çocuk, bir kişi aracılığıyla Müslüman olsa ve o kişi ile müvâlât sözleşmesi yapsa, bu sözleşme geçerli değildir. Çünkü kendi aklı ve temyiz gücü ile bağımsız olarak tasarrufta bulunabilme, çocuğun sırf yararına olan konularda geçerlidir. Hem yarar hem de zarara ihtimali olan konularda geçerli değildir. İslam'a girme, sırf yararına olan bir konudur. Çocuğun böyle bir tasarrufta bulunması geçerlidir. Müvâlât sözleşmesi ise yarara ve zarara ihtimali olan bir tasarruftur. Bu nedenle çocuğun kararı velisinin kararı ile desteklenmedikçe, böyle bir tasarrufta bulunması geçerli değildir. Çocuğun, kâfir olan velisinin izni ile, Müslüman olmasına vesile olan kişi ile yapacağı müvâlât sözleşmesi geçersizdir. Çünkü çocuk Müslüman olduktan sonra, kâfir olan babasının onun üzerinde bir

velâyeti kalmaz. Aksine böyle bir sözleşmeyi yapmada o, yabancı birisi gibidir. Çocuğa izin verme konusunda da böyledir.

Bir kişi, bir kişi aracılığıyla Müslüman olsa ve o kişi, onun velâsının, karısının karnındaki çocuğa ya da ilk doğuracağı çocuğa ait olmasını koşul koysa, bu geçerli değildir. Çünkü hiçbir kimsenin ana karnındaki bir çocuk için, sözleşmenin icabı ya da kabulünde bulunma yetkisi yoktur. Böyle bir yetki bulunmayınca da müvâlât sözleşmesi gerçekleşmez. Bu yüzden ana karnındaki çocuk için böyle bir koşul koymak mümkün olmadığına göre, henüz ana karnında bile bulunmayan çocuk için hiç mümkün değildir.

Bir kimse diğerine, kendi küçük oğlu adına, kölesini özgür kılması için bin dirhem verse, o da özgür kılsa, özgür kılma, çocuk adına değil, onu özgür kılan efendi adına gerçekleşir. Çünkü çocuk, malik olduğu köleyi özgür kılma yetkisine sahip değildir. Velisinin de onun üzerinde böyle bir yetkisi yoktur. Çocuk adına köle özgür kılınması talebinde, söz konusu kölenin çocuğa temlik edildiği anlamının gizli olarak bulunduğunu söylemek de mümkün değildir. Çünkü cümlenin anlamını bozmadan bazı kelimelerin atılması, yapılan bir açıklamanın doğru olarak anlaşılması için yapılır. Bu yüzden özgür olma, efendi adına gerçekleşmiş olur. Eğer teslim almış ise bin dirhemi çocuğun babasına geri verir. Açıklanan isteğin doğru olarak anlaşılması için, temlikin gizli olarak bulunduğunu söylemek mümkün olmadığına göre, böyle bir çözüm ile uğraşmak da bir anlam fade etmez. Diğer yönden, dirhemleri verdiği için, temlikin gizli olarak dirhemleri veren kişinin sözünde bulunduğunu söylemek de mümkün değildir. Çünkü bu kişi, kölenin kendi adına özgür kılınmasını istememişti. Temlik ise bu isteğin kapsamındadır. Sonuçta efendi özgür kılıncaya kadar, köle kendi mülkiyetinde kalmaya devam eder. Eğer özgür kılmış ise bu işlem, efendi adına gerçekleşmiştir. Bin dirhemi teslim almış ise, bunu çocuğun babasına geri verir.

Eğer özgür bir kişiye "köleni benim adıma bin dirhem karşılığında özgür kıl" diye emreden kişi, mükâteb ya da ticarete izinli bir köle ise de hüküm yine yukarıdaki gibi onu özgür kılan kişi adına gerçekleşir. Çünkü az önce belirttiğimiz emir cümlesinde, temlikin gizli olarak bulunduğunu söylemek, sözün doğru bir şekle getirilmesi demek değildir. Çünkü ne mükâteb kölenin ne de özel bir statüsü olmayan kölenin, kazançlarından köle özgür kılma yetkisi vardır.

Ama eğer köle bir çocuğa ait ise, bir adam da onun babasına veya vasîsine, "köleyi benim adıma bin dirhem karşılığında özgür kıl" dese ve baba da onu özgür kılsa yapılan bu işlem geçerlidir. Çünkü baba önce bin dirhem karşılığında o köleyi, özgür kılma isteğinde bulunan kişiye temlik etmiş, sonra da özgür kılma konusunda onun temsilcisi olmuştur. Velinin, çocuğun malında tıpkı satım gibi böyle bir tasarrufta bulunma yetkisi de vardır. **[8/110]**

Özgür bir kimse, mükâteb ya da kendisine ticaret yapma izni verilmiş bir köleye, "bin dirhem karşılığında köleni özgür kıl" dese, yine aynı hükümler geçerlidir. Çünkü mükâteb köle, söz konusu köleyi bin dirhem karşılığında satmış olur. Bu da mükâteb ve ticaret yapma izni verilmiş bir kölenin kazancında yapacağı geçerli bir tasarruftur. Daha sonra bu kişiler özgür kılma isteğinde bulunan kişinin temsilcisi olmuşlardır. Bu da aynı şekilde geçerli bir tasarruftur. Eğer mükâteb köle, başka bir mükâteb köleden böyle bir istekte bulunsaydı, ne bu tasarruf geçerli olur ve ne de köle de özgür olurdu. Çünkü ifadenin altında temlik anlamının bulunması, açıklanan sözün doğru bir şekilde anlaşılması içindir. Köle özgür kılma talebinde bulunan mükâteb köle, özgür kılma yetkisine sahip değildir. Köle özgür kılma yetkisine sahip olmayan bir mükâteb kölenin yapacağı özgür kılma tasarrufu, kendi mülkiyetinde bulunan bir köle için geçerli olacaktır. Ancak kendisi de bir mükâteb köle olduğu için, yaptığı tasarruf sonuçsuz kalır.

Allah Sübhânehu ve Teâlâ doğruyu en iyi bilendir. Dönüş de O'nadır.

MEVKÛF VELÂ

Bir kimse diğerinden bir köle satın alsa, sonra da satıcının, köleyi satmadan önce özgür kıldığına tanıklık etse, köle özgürdür. Eğer satıcı bu iddiayı inkar ederse, velâsı askıdadır (mevkûftur).

Çünkü görünüşe göre, alıcı bu kişiye mâliktir. Köleyi, kendisine satan kimsenin yaptığı geçerli bir özgür kılma sonucu, kölenin özgür olduğunu ikrar etmektedir. Eğer alıcı kendisi özgür kılsaydı yine geçerli olacaktı. Alıcının geçerli bir nedene dayanarak kölenin özgür olduğunu ikrar etmesi durumunda da hüküm böyledir. Hem alıcı hem de satıcı, velânın kendilerine ait olmadığını söylüyorlar demektir. Satıcı; "Alıcı yalan söylemektedir. Onun ikrarı ile köle özgürlüğüne kavuşmuştur."; alıcı ise, "Köle, satıcının hesabından özür olmuştur. Velâsı da ona aittir." Demektedirler. Her bir köle, velâ hakkının diğerine ait olduğu konusunda arkadaşını susturma yetkisine sahip değildir. Velâ hakkı askıda kalır. Eğer daha sonra satıcı, alıcının sözünün doğru olduğunu kabul ederse, velâ satıcıya ait olur. Alıcının verdiği bedeli de ona geri öder. Çünkü satıcı, alıcının sözünün doğru olduğunu kabul etmekle, yapılan satım sözleşmesinin geçersiz olduğunu ve satılan kişinin, satım sırasında kendisi bakımından özgür olduğunu ikrar etmektedir. Satıcı vefat ettikten sonra mirasçıların, alıcının sözünün doğru olduğunu kabul etmeleri durumunda da aynı hüküm geçerlidir:

Satım bedelinin geri veriliş gerekçesi şudur: Çünkü kölenin bedelinin terikeden ödenmesi gerekmektedir. Terike ise mirasçıların hakkıdır.

Velâ hakkı konusuna gelince; kıyasa göre, mirasçıların alıcıyı doğrulamaları hiçbir sonuç doğurmaz. Çünkü onlar ölen kişiyi, kabul etmediği bir velâ

konusunda bağlamaktadırlar. Oysa mirasçıların böyle bir yetkileri yoktur. Görmez misin mirasçılar, ölen kişi adına bir köle özgür kılsa, özgür kılınan kölenin velâsı, ölen kişiye ait olmaz. Bu da aynen öyledir.

Fakat Muhammed (rh.a.) istihsanen şu hükmü vermiştir: Mirasçılar ölen kişinin halefi olup onunla ilgili haklarda onun yerine geçerler. Bu nedenle mirasçıların, alıcının söylediklerini doğrulamaları sanki ölen kişinin yaşıyorken yaptığı bir doğrulama gibidir. Görmez misin nesep konusunda, eğer birçok mirasçı bulunuyorsa, mirasçıların tamamının ikrarı, ölen kişinin ikrarı gibi kabul edilmiştir. Velâ konusunda da hüküm böyledir.

Eğer alıcı, satıcının sattığı kölenin müdebber bir köle olduğunu ikrar eder ve satıcı da bunu kabul etmez ise, velâ hakkı askıdadır (mevkûftur). Köle ne alıcıya ne de satıcıya hizmet eder.

Çünkü her biri kölenin kendisine hizmet etme hakkından vazgeçmiştir. Fakat köle kendi adına kazanç elde edebilir. Bu kazancını harcayabilir. Köle, satıcı ölünce özgür olur. Çünkü alıcı, kölenin satıcının müdebberi olduğunu ikrar etmişti. Bu nedenle köle, satıcının ölümüyle özgür olur. Satıcı ise alıcının ona malik olduğunu ikrar etmişti. Bu konuda alıcının ikrarı geçerlidir. Sonuçta kölenin özgür olduğuna hükmedilir. Kölenin velâsı ise askıdadır. Eğer satıcının mirasçıları alıcının sözünü doğrularsa, istihsanen velânın satıcıya ait olması gerekir. [8/111]

Bir câriyeye ortaklaşa sahip olan ortaklardan her biri, câriyenin diğer ortaktan çocuğu olduğuna tanıklık etse, diğeri de bunu kabul etmese, bu durumda câriye askıda kalır. Taraflardan hiçbirine hizmet etmez. Çünkü her iki ortak da kendi hakkından vazgeçmiş, câriyenin, diğer ortağın ümmü'l-veledi olduğunu ve ortağından, câriyenin değerinin yarısı kadar alacağı bulunduğunu iddia etmiştir. Bu durumda câriye, taraflardan biri ölene kadar askıda (mevkûf) kalır. Taraflardan biri vefat edince, câriye özgürlüğüne kavuşur. Çünkü hayatta kalan ortak, câriyenin ölen ortağın ümmü'l-veledi olduğunu ikrar etmiştir. Artık onun ölümüyle birlikte câriye özgür olmuştur. Ölen ortak ise câriyenin hayatta olan ortağın ümmü'l-veledi olduğunu ikrar etmişti. Bu durumda hayatta olanın ikrarı geçerlidir. Her iki ortak da câriyenin ümmü'l-veled olması noktasında birleşmiş olduklarından câriye özgür olur. Velâ hakkı ise askıdadır. Çünkü her iki taraf da velâ hakkının kendisine ait olduğunu kabul etmemektedir.

Herkesin, bir kişiye ait olduğunu bildiği bir câriye sonradan başka bir kişiden bir çocuk dünyaya getirse, câriyenin sahibi, "ben o câriyeyi sana bin dirhem karşılığında sattım" dese, diğer kişi de, "hayır, sen beni o câriye ile evlendirmiştin" dese, doğan çocuk özgürdür. Çünkü babasının iddiasına göre çocuk, câriyenin efendisinin mülküdür. Onunla evlenmek suretiyle câriyeden çocuğu olmuştur. Câriyenin efendisi ise çocuğun özgür olduğunu iddia etmektedir. Çünkü efendi, câriyeyi çocuğun babasına satmış ve baba, câriyeye sahip iken ondan bir çocuk

sahibi olmuştur. Câriyenin efendisinin böyle bir ikrarda bulunması ile birlikte, her iki taraf da çocuğun özgür olduğu noktasında birleştikleri için, çocuğun özgür olduğu ortaya çıkmıştır. Çocuğun velâ hakkı ise askıdadır. Çünkü câriyenin efendisi velâ hakkının kendisine ait olduğunu kabul etmemekte, çocuğun aslen özgür olduğunu söylemekte ve câriyenin, çocuğun babasına ait iken gebe kaldığını iddia etmektedir. Câriye de tıpkı ümmü'l-veled gibi askıdadır. Taraflardan hiçbiri onunla cinsi birleşmede bulunamaz. Onu hizmetinde kullanamaz. Ondan bir gelir elde edemez. Çünkü çocuğun babası, satın aldığını kabul etmemekle câriyeden elini çekmiş ve onun, efendisine ait olduğunu iddia etmiştir. Efendi ise câriyeyi, çocuğun babasına sattığını, dolayısıyla câriyenin, çocuğun babasının ümmü'l-veledi olduğunu iddia etmiştir. Bu yüzden câriye, tıpkı ümmü'l-veled gibi askıda kalır. Çünkü efendi yukarıdaki şekilde ikrarda bulunmakta, baba ise efendinin bu konuda yaptığı ikrarın geçerli olduğunu ikrar etmektedir.

Çocuğun babası ölünce câriye de özgür olur. Çünkü efendi, babanın ölümünden sonra câriyenin ümm-ü veled olduğu için özgür olduğunu ikrar etmektedir. Baba da efendinin bu konudaki ikrarının geçerli olduğunu kabul etmektedir. İşte bu yüzden câriye özgür olmuştur. Câriyenin velâsı ise askıdadır. Çünkü hiçbir taraf velâya kabul etmemektedir.

Satıcı, çocuğun babasından, câriyenin satım bedeli yerine, ukr tazminatı (şüphe ile cinsi birleşmede bulunmadan doğan tazminat) alır. Çünkü babanın bu kadar bir borç yükümlülüğü bulunması noktasında her ikisi de birleşmektedir. Şöyle ki: Çocuğun babası, evlenme sonucu câriye ile birleştiğini iddia etmekte, bu yüzden onun mehrini efendisine vermesi gerektiğini iddia etmektedir. Efendi ise câriyeyi ona sattığını ve babanın, câriyenin bedelini vermesi gerektiğini iddia etmektedir. Babanın zimmetinin bir miktar para borcu ile yüklü olduğu konusunda her ikisi de birleştikten sonra, artık bu borcun hangi nedenden doğduğuna bakılmaz. Fakat söz konusu borç yükümlülüğü altında bulunan babaya, kendi iddiası nedeniyle belirlenen miktarı ödemesi emredilir. Efendi ise iddia ettiği nedenden ötürü belirlenen miktarı teslim alır.

Bir kişi, babasının, sağlığında ya da ölüm hastalığında iken kölesini özgür kıldığını ve bu özgür kılınan kölenin kendisinden başka bir mirasçısının da bulunmadığını ikrar etse, kıyasa göre, bu kişinin velâsı askıdaır. Babanın velâya sahip olduğu kabul edilmez. Çünkü ikrarda bulunan kişi, kendisinin yapamayacağı bir konuda ikrarda bulunmuştur. O, kölesini kendisi özgür kılmakla babasını, velâ
[8/112] hakkını kabul etmeye zorlayamaz. Bu şekildeki bir ikrarı da, babasının hakları konusunda itham altında bulunduğu için doğrulanmaz. Ayrıca velâ tıpkı nesep gibidir. Eğer tek bir mirasçı bulunuyorsa bu kişinin ikrarı ile nesep babaya bağlanamaz. Aynı şekilde velâ da sabit olmaz.

Fakat Muhammed (rh.a.) istihsan deliline dayanarak şöyle demiştir: Eğer ikrarda bulunan kişi ile babasınının asabeleri aynı ise ve aynı bölgenin insanlarından iseler, zorunlu olarak velâ hakkı babaya ait olur. Çünkü velâ, bir mülkiyetin sonucudur. Kişinin, babası öldükten sonra mülkiyetin aslı üzerinde yapacağı ikrar, tıpkı babanın hayatta iken yapacağı ikrar gibidir. Mülkiyetin kendisinde olan bu ikrar gibi, sonucu için olan ikrar da böyledir. Ayrıca bu velâ hükmüyle, sanki özgür kılmış gibi, ikrarda bulunan oğul için, mirasçılık sabit olur. İşlemiş olduğu bir suçun diyetini de kavmi öder. Eğer ikisi de aynı sülaleden iseler bu durumda o kişiyi töhmet altında bırakacak bir durum söz konusu değildir. Çünkü köleyi kendisinin özgür kıldığında olduğu gibi, babasının özgür kıldığını söylemesi durumunda da diyeti yüklenecek kavim aynı kişilerdir.

Baba ve oğulu ayrı kavimler (aileler) özgür kılmış olsalar, velâ hakkı askıda olur. Çünkü oğul, "babam o köleyi özgür kılmıştı" demekle o, babanın ailesini, o kölenin diyetini ödeme konusunda zorlama yetkisine sahip değildir. Bu yüzden oğul, yapacağı böyle bir ikrarda itham altındadır. Bu konu nesep konusuna benzemektedir. Çünkü kişi doğrudan baba ve kavmi hakkında bir nesebin sabit olduğu hükmüne varamaz. Aynı şekilde yapacağı böyle bir ikrar da doğrulanmaz. Eğer onunla birlikte başka bir oğul olur ve özgür kılınma ikrarında bulunan oğlu onu yalanlarsa, ikrarı yalanlayan kardeş, kendi payı oranınca köleyi çalıştırma hakkına sahiptir. Çünkü kölenin yarısı mülküdür. Kardeşinin, yalan ikrarda bulunmakla, kendi hakkını ortadan kaldırdığını iddia etmektedir. Böyle bir durumda ikrarda bulunan kardeş diğerinin payını da ödemez. Ortağının köleyi özgür kıldığına tanıklıkta bulunması durumunda da hüküm yine böyledir. Diğer ortağın köledeki payı korunur. Ve bu ortak, köleyi, değerinin yarısı için çalıştırır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, velâ hakkının yarısı, değerini ödetmek üzere köleyi çalıştıran kimseye ait olur. Çünkü bu kişi, kölenin çalışmakla kendi mülkiyetinde bulunduğu sırada özgür olduğunu iddia etmektedir. Velâ hakkının diğer yarısı ise ölen kişiye aittir. Çünkü ikrarda bulunan oğul, velâ hakkının tamamının ölen kişiye ait olduğunu iddia etmektedir. Ve kişinin kendi hakkında böyle bir ikrarda bulunması, tıpkı köleye malik olmada başka bir kişinin bulunmaması durumundaki gibi geçerlidir. İşte bu nedenle ikrarda bulunan kardeşinin velâ hakkındaki payının, eğer aynı aileden iseler, ölen kişiye ait olması gerektiği hükmüne vardık.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise; ikrarda bulunan kişinin velâ hakkındaki payı, yukarıda belirtilen aynı nedenlerden ötürü, ölen kişiye ait olur. Köleyi, kendi hakkı için çalıştıran kişinin velâ hakkındaki payı ise askıdadır. Çünkü Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre, özgür kılma bölünemez. Köleyi, bedelini ödemesi için çalıştıran kimse, velâ hakkından vazgeçmiş ve şunu demiştir: "Ortağımın ikrarı ile kölenin yalnızca yarısı özgür olmuştur. Çünkü onun yaptığı ikrar, özgür kılma gibidir. Bu nedenle velâ hakkının tamamı ona ait olur." İkrarda bulunan kişi ise velâ hakkının kendisine değil, ölen kişiye ait olduğunu iddia

etmektedir. Bu durumda her iki tarafın sözü, köleyi, bedelini ödemesi için çalıştıran kişinin payı konusunda çeliştiği için, biri diğer tarafın sözünün doğru olduğunu kabul etmedikçe, velâ hakkı askıda kalır. Kadın ve erkek mirasçıların bulunması ve bunlardan bir kadının böyle bir ikrar yapması durumunda da hüküm böyledir.

Eğer şöyle denilirse: Ebû Yusuf ve Muhammed (r.a.)'in görüşüne göre, köleyi çalıştıran taraf, velâ hakkındaki payının diğer tarafa; diğer taraf da ölen kişiye ait olduğunu ikrar ettiklerine göre, velâ hakkının tamamının ölen kişiye ait olması gerekir.

Biz de şöyle deriz: Evet sizin söylediklerinizi doğru. Ne var ki, velâ hakkının tamamının ölen kişiye ait olması, kölenin zorunlu olarak ölen kişi tarafından özgür kılındığı sonucunu da beraberinde getirir. Bu ise, köleyi, bedelini ödemesi için çalıştıracak tarafın hakkını ortadan kaldırmaktadır. İşte Hanefi âlimler, söz konusu hakkı korumak amacıyla, velâ hakkının yarısının askıda olduğu hükmüne varmışlardır.

[8/113] Bir köleye ortaklaşa sahip olan ortaklardan biri, köleye "dün mescide girmemiş isen özgürsün.", diğeri ise "girmiş isen özgürsün." dese, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, ortaklar ödeme gücüne sahip değil iseler, köle kendisinin yarı değerini iki ortağa ödemek üzere çalışır. Velâ hakkına ise iki ortak birlikte sahip olurlar. Çünkü her bir ortağın payı, kölenin çalışıp ödediği ve ortakların vazgeçtiği pay nedeniyle kendi mülkünden özgür olmuştur. Yoksa koşul konulan durumların gerçekleşip gerçekleşmemesi bakımından değil.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise velâ hakkı askıdadır. Çünkü her bir ortak, velâ hakkının kendine ait olmadığını söylemekte, diğer tarafın sözüne uygun davranmadığını ve kölenin tamamen karşı taraf hesabına özgür olduğunu iddia etmektedir. Çünkü Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre özgür olma bölünemez. Bu nedenle velâ hakkı askıdadır.

Muhammed (rh.a.)'e göre ise, köle değerinin tamamını, kendisine malik olan ortaklara ödemek üzere çalıştırılır. Velâ hakkı ise askdadır. Çünkü ona göre özgür olma bölünemez. Ayrıca her bir taraf, diğerinin sözüne aykırı davrandığını ve velâ hakkının tamamının ona ait olduğunu iddia etmektedir. İşte bu nedenlerle velâ hakkı askıdadır. Biz bu meseleyi "I'tâk (Köle Özgür Kılma)" konusunda "Köleden, çalışmanın yarısını düşürme" bölümünde açıkladık. Muhammed (rh.a.) velânın hükmünü açıklamak için burada tekrarladı.

Velâ hakkının askıda kaldığı (mevkûf) durumlarda, kölenin mirası, devlet hazinesine verilir. Çünkü miras, velâ sahibinin hakkıdır. Ama velâ sahibinin kim olduğu bilinmemektedir. Sahibi bilinmeyen mallar, hak sahibi ortaya çıkana kadar devlet hazinesine bırakılır. Fakat kölenin işleyeceği suçun diyeti kendi malından ödettirilir. Devlet hazinesi ödemez. Çünkü kölenin malına devlet hazinesi mirasçı olmamakta, yalnızca hak sahibi kişi ortaya çıkana kadar malları, devlet hazinesinde

tutulmaktadır. Bu nedenle devlet hazinesi söz konusu kişinin diyetini ödemez. Çünkü devlet hazinesi sadece velâ hakkı bütün müslümanlara ait olan kimselerin diyetini öder. Üzerinde özgür kılınma velâsı bulunan kişinin velâsı ise bütün müslümanlara ait olamaz. Bu kişinin üzerinde özgür kılınma velâsı bulunduğu kesin olarak bilindiği için, diyetinin devlet hazinesine ödettirilmesi mümkün olmaz.

Doğrusunu Allah Sübanehu ve Teâlâ bilir. Dönüş de O'nadır.

VELÂ HAKKI İLE İLGİLİ DİĞER BİR KONU

Buluntu çocuk (lâkit) özgür sayılır. Onun malına devlet hazinesi mirasçı olur. İşlediği suçların diyeti de devlet hazinesinden ödenir. Ömer ve Ali (r.a.)'den böyle nakledilmiştir.

Çünkü buluntu çocuk, bulunduğu ülke bakımından özgür ve müslümandır. Velâsı da İslam ülkesinin insanlarına ait olur. Onlar, buluntu çocuğun diyetini öder. Ona mirasçı olurlar. Devlet hazinesinin mal varlığı müslümanlara aittir.

Velâsı mevkuf (askıda) olan kişinin durumu ise farklıdır. Çünkü o, kendisini özgür kılan kişiye bağlanır.

Oysa buluntu çocuk, hiçbir kimseye baülanmaz. Fakat buluntu çocuk, kendisinin işlediği bir suça karşılık devlet hazinesinden bir diyet bedeli ödenmeden önce, bir kişi ile müvâlât sözleşmesi yaparsa, velâsı sözleşme yaptığı kişiye ait olur. Artık sözleşme yaptığı andan itibaren, velâ hakkı ona bağlanır. Çünkü diyet ödemediği için hazinenin velâsı güçlenmemiştir. Ancak devlet hazinesinden diyet bedelinin ödenmesi suretiyle, velânın devlet hazinesine aidiyeti güçlenmişse, artık hiçbir kimse buluntu çocukla müvâlât sözleşmesi yapamaz.

Belki şöyle bir itiraz söz konusu olabilir: Buluntu çocuğun velâsının müslümanlara ait olduğu dinen sabit olan bir husustur. Bu nedenle hiçbir kimse, tıpkı özür kılma velâsında olduğu gibi , bunu sözleşme ile ortadan kaldıramaz.

Bu itiraza şu cevabı verebiliriz: Buluntu çocuğun velâsının devlet hazinesine ait olması bir nedenden dolayı sabit olmuştur. Fakat sözleşme ile bu neden de ortadan kalkar. O da buluntu çocuğun hiçbir kimseye bağlanamamasıdır. Ancak özgür kılma velâsında durum farklıdır. Çünkü özgür kılma velâsında bu hak, sözleşme ile ortadan kalkması mümkün olmayan bir nedenle sabit olmuştur.

Buluntu çocuğun özgür kıldığı kölelere verilecek hüküm ile, buluntu çocuğun hükümleri aynıdır. Çünkü onu özgür kıldıkları, onları özgür kılana, ya özgür kılmz ya da müvâlât sözleşmesi ile bağlanırlar. Buluntu çocuğun velâsı da müslümanlara aittir. Dolayısıyla özgür kıldığı kölelerin velâları da, tıpkı özgür kılınanın özgür kıldığında olduğu gibi müslümanlara aittir. **[8/114]**

Müslüman olup hiçbir kimse ile müvâlât sözleşmesi yapmamış olan kâfirin velâsı da müslümanlara aittir. Çünkü o, velâ yoluyla hiçbir kimseye bağlanmaz. O, İslam ülkesinin bir ferdi olması münasebetiyle, buluntu çocukla aynı hükümlere tâbidir.

Yani Müslüman olup da birisiyle velâ sözleşmesi yapmayan birisi ile arap bir kişinin ortak olarak malik olduğu bir köleyi, ikisi birlikte özgür kılsalar, daha sonra özgür kılınan köle bir suç işlese, suçun diyetinin yarısı arap efendiye, yarısı da devlet hazinesine ödettirilir. Çünkü velâ hakkının yarısı arap kişiye, yarısı da müslümanlara aittir. Yine bu iki efendi, bir çocuğun kendine ait olduğunu iddia etseler ve buna tanık da getirseler, bu durumda da, nesep her iki efendiye bağlanacağı için, çocuğun işleyeceği suçun diyetinin yarısı arap efendinin kabilesine, yarısı da devlet hazinesine ödettirilir.

Bir zimmî, Müslüman ya da kâfir bir köle özgür kılsa, daha sonra özgür kılınan kâfir, Müslüman olusa mirası devlet hazinesine ait olur.

Çünkü o, her ne kadar kâfir kölenin efendisi olsa da, Müslüman olmayan bir kimse olan zimmî, müslümana mirasçı olamaz. Diyeti ise köle, velâ bakımından bir insana bağlandığı için, kölenin kendi malından ödenir. Diyet, ne devlet hazinesine ödettirilebilir, ne de kâfir bir kimse müslümana yardım etmeyeceği için zimmî efendiye ödettirilebilir. Bu yüzden işlediği suçun diyeti, özgür kılınan kölenin kendi malından ödenir. Görmez misin zimmî efendi ölse, kendisinin kâfirlerden bir akrabası da bulunmasa, bu durumda malı devlet hazinesine verilir.

Özgür kılınan zimmi bir suç işlerse diyeti kendi malından verilir. Eğer Müslüman bir akrabası bulunmuyorsa, kâfir köleyi özgür kılan zimmînin durumu da aynıdır. Ama onun, Müslüman bir akrabası varsa, ölen kölenin mirası bu akrabasına aittir. Çünkü özgür kılan kişinin en yakın asabesi odur.

Özgür kılınan bu kölenin bir kişi ile müvâlât sözleşmesi yapması câiz değildir. Çünkü üzerinde kâfir bir efendiye ait olan, özgür kılmadan doğan bir velâ hakkı vardır. Bu velâ hakkını, müvâlât sözleşmesi ile ortadan kaldıramaz. Eğer özgür kılan zimmî efendi İslam'a girer ve bir başkası ile müvâlât sözleşmesi yaparsa, zimmînin özgür kıldığının velâ hakkına yine zimmî sahip olur. Çünkü özgür kılınan kölenin velâsı ona bağlanır. Müslüman olan zimmî kölenin velâsı ise, kendisiyle sözleşme yaptığı insana ait olur.

Hıristiyan bir kişi, Müslüman bir kölesini özgür kılarsa, bu kölenin velâsı, onu özgür kılan efendinin kabilesine ait olur. Eğer kabilesi Benû Tağlîb[39] ise, özgür kılınan da Tağlîb'li olur. onlara bağlanır. Tağlip kabilesi özgür kılınan kölenin

[39] **Benû Tağlîb:** Halkı Hıristiyan olan bir Arap kabilesidir. Ömer (r.a.) döneminde kendileriyle yapılan bir mutabakat sonucu, Müslümanların verdikleri verginin iki katını vermeyi kabul etmişler ve zimmîlerden farklı bir statüde değerlendirilmişlerdir.

diyetini öder. Tağlip kabilesinden asabe olma bakımından onun mevlâsına en yakın olan kişiler ona mirasçı olurlar. Çünkü velâ, Hıristiyan da olsa, özgür kılan kişiye bağlanır. Fakat Hıristiyan efendi, özgür kılınan Müslüman kölesine mirasçı olamaz. Çünkü dinleri farklıdır. Mevlânın en yakın asabesi, mirası alma konusunda, onun yerine geçer. Özgür kılınanın işleyeceği suçların diyeti ise, tıpkı bizzat mevlânın suç işlemesi durumunda diyetinin kabilesine ait olacağı gibi, burada da diyet efendinin kabilesine ait olur. Çünkü özgür kılınan, velâ konusunda onlara mensuptur.

Hanefilere göre, özgür olduktan sonra tekrar köleleşen kimselerin ilk velâları bozulur. Artık velâları, sonra özgür kılana ait olur.

Şafiî (rh.a.)'ye göre ise, kişinin tekrar köleliğe dönmesi ile ilk velâ bozulmaz. Şafiî (rh.a.) sanki şöyle demektedir: "Velâsı Müslüman bir kişiye ait olan bir kişi, tekrar köleliğe döndürülemez. Çünkü velâ nesep gibidir. Nesebin de köleleştirme suretiyle ortadan kaldırılması mümkün değildir. Diğer yandan velâ hakkına sahip olan müslümanın hakkının gözetilmesi için de, ilk velânın bozulmaması gerekmektedir. Özgürlüğü İslam'a girmesiyle birlikte güçlenmiş bir kişinin köleleştirilmesinin câiz olmayacağı gibi, özgür kılınmış bir kimsenin köleleştirilmesi de câiz değildir. Bu hakkın kölelikle ortadan kaldırılması da câiz değildir.

Fakat biz Hanefilere göre, velâ hakkının ilk kazanım nedeni olan özgür kılma, onun köleleştirilmesi ve onda meydana gelen maliklikle ortadan kalkmıştır. Neden ortadan kalktıktan sonra, hüküm devam edemez. Özgür kılınmış bir kimsenin [8/115] köleleştirilemeyeceğini söylemek câiz değildir. Çünkü köleleştirme nedeni gerçekleşmiştir. Köleleştirmeyi engelleyici bir neden olmadıkça, buna engel yoktur. Bir kimsenin köleleştirilememesi durumu, onun özgürlüğünün dokunulmazlığı anlamına gelir. Üzerinde velâ hakkı bulunuyor diye, hiçbir kimsenin özgürlüğünün dokunulmaz olduğu söylenemez. Nitekim, Müslüman bir kimsenin soyundan geliyor diye o kişinin özgürlüğünün dokunulmaz olduğu da söylenemez. Nitekim babası Müslüman bile olsa, bir harbînin köleleştirilmesi câizdir. Özgür kılınmış köle, başka bir kimsenin kölesi olur ve ikinci efendisi de onu özgür kılarsa, bu efendi, velâyı kazandırıcı bir neden olan özgür kıldığı için velâ hakkı kendisine ait olur.

Gayri Müslimlerin ülkesinin vatandaşı olan (harbî) bir kimse, dârül harpte bir köle özgür kılsa, daha sonra ikisi de Müslüman olarak dar-ı harpten çıksa, özgür kılınmış kölenin, dilediği bir kimse ile müvâlât sözleşmesi yapma hakkı vardır. Çünkü dârülharpte yapılan özgür kılma geçersizdir. Çünkü özgür kılınmış kimse orada serbest bırakılmamış ve bu yüzden efendinin de onun üzerinde bir velâyet hakkı doğmamıştır. Eğer köle dârülharpte özgür kılındıktan sonra serbest bırakılmış ise özgür kılma geçerlidir. Fakat yine de efendinin, özgür kılınmış köle üzerinde velâ hakkı yoktur. Çünkü velâ hakkı müslümanlara ait bir hükümdür. Dârülharp mensupları için geçerli değildir. Bir mülkiyet nedeni olan velâ hakkı, o kimse için sabit olsa bile, orada kişinin ne mülkiyetinin ne de mülkiyet sonucu için

dokunulmazlığı bulunmaktadır. Özgür kılınmış köle Müslüman ülkesine girip kendisini bir çeşit koruma altına alması ile birlikte, yukarıda sözünü ettiğimiz hükümler geçersiz duruma gelir. Özgür kılınmış köle dilediği bir kimse ile müvâlât sözleşmesi yapabilir.

Bir harbî (gayri Müslimlerin ülkesinin vatandaşı) kimse, vizeli pasaportla (eman) ile Müslüman ülkesine girip satın aldığı bir köleyi, ya da dârülharpten getirdiği bir köleyi özgür kılsa, sonra ülkesine geri dönse, daha sonra da kendisi esir edilip köleleştirilse, harbînin daha önce özgür kıldığı kölelerin velâsı yine kendisine ait olur. Ebediyyen başka bir kimseye geçmez. Çünkü velâ, özgür kılma ve kölede mülkiyet hakkının meydana gelmesi nedeniyle sabit olmuştur. Bu neden, efendi köleleştirdikten sonra da sürmektedir. Efendinin köle olması nedeniyle bir zayıflık içine düşmesi, ölmesi nedeniyle zayıflığından daha fazla değildir. Özgür kılan efendi için sabit olan velâ hakkı, efendinin ölmesi ile düşmediği gibi, köleleştirilmesi durumunda da düşmez.

Belki şöyle bir itiraz söz konusu olabilir: Bir kimsenin köle durumuna gelmesi - bir özgür kılma gerçekleşmiş olsa bile- özgür kılma suretiyle bir başkasının velâsını kazanmasına bir engeldir. "Mükâteb" konusunda açıkladığımız gibi, efendinin köleleşmesi ile, kendisinde bulunan velâ hakkının devam etmesine de bir engel oluşturur.

Bu itiraza şu şekilde cevap verebiliriz: Hayır, sizin söylediğiniz gibi değildir. Kölelik, mülkiyetin kendisine engeldir. Peşi sıra velâ hakkı doğan özgür kılma da mülkiyetin bir sonucudur. Daha önce sabit olan velâ hakkının devam etmesi için kölelik niteliğinin bulunmaması gibi bir şeye ihtiyaç olmaz. Bu ölüm gibidir. Ölüm de mülkiyet hakkına ve velâ hakkının başlangıç olarak sabit olmasına engeldir. Fakat devamına engel değildir.

Eğer efendisi köleleştirilmiş olan özgür kılınmış köle ölürse, mirası devlet hazinesine verilir. Çünkü efendisi köle durumuna düştüğünden, özgür kıldığına mirasçı olamaz. Ayrıca özgür kılınan kimsenin Müslüman bir aşireti de yoktur. Bu nedenle ölen özgür kılınmışın malları, kaybolan mallar sandığına konulmak üzere devlet hazinesine verilir. Söz konusu özgür kılınmışın işleyeceği bir suçtan doğacak diyeti ise kendisi ödeyecektir. Çünkü o, velâsı bakımından bir kişiye bağlanmaktadır. Eğer köleleştirilen harbî efendi, daha sonra özgür kılınırsa, velâ hakkı kendisini özgür kılan kişiye ait olur. Aynı şekilde, özgür iken kendisinin özgür kıldığı kölenin velâ hakkı da harbî efendi aracılığıyla, bu kişiyi özgür kılan efendiye ait olur.

Bir harbînin ümmü'l-veledi olan bir câriye, İslam ülkesine Müslüman olarak gelirse,özgürdür. Dilediği bir kimse ile müvâlât sözleşmesi yapar. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi, İslam ülkesine girmekle, her ne kadar daha önce câriye olsa da, kendisinin maliki olmuştur. Eğer o câriye olsaydı ve İslam ülkesine gelip

kendisine malik olsaydı böyle olacaktı. Ümm-ü veled de aynıdır. Bu nedenle ümmü'l-veled de dilediği bir kimse ile müvâlât sözleşmesi yapabilir. Bu meselenin delili şudur: Resûlüllah (s.a.v.), Tâif'lileri kuşattığında, altı Taif'li köle Müslüman olarak gelmişti. Daha sonra efendileri, bu kölelerin velâlarının kendilerine verilmesini istemişti. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.),

أولئك عتقاء الله

"Onlar Allah'ın özgür kıldığı kimselerdir" buyurmuştur.[40]

Müslüman bir kimse vizeli pasaportla (eman) ile dârülharbe girse, ya da harbî bir kimse orada Müslüman olsa, bu kişiler, dârülharpte satın aldıkları bir köleyi özgür kılsalar, sonra da özgür kılınan köle Müslüman olsa; kıyasa göre, Müslüman olan bu köle onu özgür kılan kişinin özgür kıldığı hükmünde olmaz. Yani velâsı onu özgür kılan efendiye ait değildir. Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre, dilediği ile müvâlât sözleşmesi yapabilir. Çünkü özgür kılınan kimse üzerinde velâ hakkının sabit olması, İslamî bir hükümdür. İslamî hükümler ise harbî bir kimse hakkında dârülharpte uygulanmaz. Özgür kılınmış köle Müslüman olduğu zaman, [8/116]
onun üzerinde harbî efendinin velâ hakkı bulunmadığına göre, dilediği kimse ile müvâlât sözleşmesi yapabilir.

Ebû Yusuf (rh.a.) ise şöyle demiştir: Bu kişilerin velâ hakkı, istihsan deliline göre, onu özgür kılan efendiye aittir. Çünkü bu konuda, Resûlüllah (s.a.v.)'ın, Zeyd b. Harise'yi; Ebû Bekir (r.a.)'in de, Kâbe'de Allah uğrunda eziyet gören kişileri - Süheyb ve Bilal gibi- özgür kılmalarındaki uygulama bulunmaktadır. Buna göre özgür kılınan bu kölelerin velâsı, onları özgür kılan kişiye ait olmuştur.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle der: Bu uygulama cihad emrinden ve Mekke'nin dârülharp olmasından önce meydana gelmiştir. Mekke ancak Peygamber (s.a.v.)'in oradan hicret etmesinden ve cihad emrinden sonra dârülharp (düşman ülkesi) olmuştur. Söz konusu kölelerin özgür kılındıkları dönemde, Mekke bir İslam ülkesi, onlar da Mekke'de Allah yolunda eziyet gören Müslüman köleler oldukları için, bu köleler hakkında İslamî hükümler uygulanmıştır. Dârülharpte Müslüman bir kimsenin özgür kıldığı Müslüman kölenin velâsı, özgür kılan müslümana ait olur.

Harbî bir kimse, İslam ülkesinde bir köle satın alsa ve özgür kılsa, sonra dârülharbe dönse, orada esir edilse ve köle durumuna düşse, daha sonra, köleleştirilen bu harbîyi, daha önce İslam ülkesinde özgür kıldığı kişi satın alsa ve özgür kılsa, bu durumda, harbî ve özgür kıldığı. birbirlerinin velâ haklarına sahip olurlar. Çünkü her iki taraf da velâya hak kazandırıcı bir iş yapmıştır. Bu özgür kımadır. Bu iki velâ arasında bir çelişme de bulunmamaktadır. Nitekim iki

---

[40] Ebû Dâvûd, Cihâd 136; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, IV/316; Hâkim, *Müstedrek*, II/136; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX/229; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, III/290.

kardeşten her biri diğerine, kardeşlik bakımından bağlanmaktadır. Bunun gibi iki özgür kılınanlar da birbirine velâ bakımından bağlanabilir.

İslam ülkesinde vizeli pasaportla (eman) ile bulunan harbî, bir Müslüman köle satın alsa ve onu dârülharbe götürse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, o köle özgürlüğüne kavuşur. Özgür kılma bölümünde açıkladığımız üzere, söz konusu kölenin velâsı onu dârülharbe götüren kimseye ait olmaz. Çünkü köle, dârülharbe vardıktan ve harbînin mülkiyetindeki dokunulmazlığın ortadan kalkmasından sonra özgür kılınmıştır. Oysa velâ hakkı, mülkiyetin dokunulmazlığıyla kazanılır. Böyle bir dokunulmazlık bulunmadığına göre, velânın harbîye ait olması da söz konusu değildir.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a)'e göre ise, eğer bu köleyi, onu dârülharbe götüren kişi özgür kılmışsa, velâsı ona ait olur. Çünkü Müslüman, İslam ülkesinin bir vatandaşı sayılır. Her ne kadar dârülharpte bulunsa da, o İslamî hükümleri uygulamakla yükümlüdür. Bu nedenle söz konusu köleyi özgür kılması durumunda velâsına sahip olur.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise buna karşılık şöyle demiştir: Köle kendi mülkiyetine sahip olduğu bir sırada özgür kılınmıştır. Çünkü o, dârülharbe girdiği zaman, efendisini öldürme ve mallarını alabilme yetkisine sahiptir. Efendisini, kendisini özgür kılması konusunda zorlayabilmektedir. Bu yüzden o, kendi mülkiyetine sahip olduğu bir sırada özgür olmuştur. İşte bu nedenle efendinin özgür olan köle üzerinde bir velâ hakkı bulunmamaktadır.

Bir harbînin kölesi , dârülharpte Müslüman olsa, sırf İslam'a girmesi nedeniyle özgür kılınmaz. Çünkü köle İslam'a girmeden önce, İslam ülkesine girmekle kendisine sahip olmamıştır. Köle, ancak koruma altına girmekle kendisine sahip olabilir. Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre bu, önceki meseleden farklıdır. Çünkü o köle İslam ülkesine girmekle kendisine sahip olmuştur. Bu da, harbînin onu dârülharbe sokması ile ortadan kaldıramaz. [8/117]

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, harbî bir kimse, söz konusu köleyi, bir müslümana ya da bir harbîye satarsa köle özgürlüğüne kavuşur. Çünkü harbî efendinin köle üzerindeki mülkiyeti, onu satması ile sona ermiştir. Dârülharpte, harbînin Müslüman köle üzerindeki mülkiyetinin ortadan kalkması da, tıpkı kölenin kaçıp gitmesi durumunda olduğu gibi, özgür olmakla sonuçlanır.

İslâm ülkesine giren kölelerin durumları

Fakat Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise köle, özgür olmaz. Çünkü kölenin mülkiyeti, satıcıdan, satın alan kişiye geçmektedir. Bu konu bir "devletler hukuku" (siyer) meselesidir.

Eğer dârülharpte Müslüman olan bir köleyi, müslümanlar ganimet olarak alırlarsa, bu köle görüş birliği ile (ittifakla) özgür olur. Çünkü kölenin kendisine mâlik olabilmesi, müslümanların ona malik olabilmesinden daha yakındır. Köle, İslam ordusunun gücü sayesinde kendi mülkiyetini ihraz etmiş, kazanmış olur.

Efendisinin ticari işleriyle ilgilenmek üzere, vizeli (müste'men) olarak İslam ülkesine giren bir harbî köle, Müslüman olursa özgür olmaz. Fakat devlet başkanı, o köleyi satar ve bedelini efendisine vermek üzere bir kenarda tutar. Çünkü efendinin köledeki mülkiyet hakkı vize (eman) bulunması nedeniyle dokunulmazlık kazanmıştır. Ne var ki, köle Müslüman olduktan sonra, Müslüman bir kişiyi kâfirin mülkiyetinde bırakmak câiz olmaz. Görmez misin eğer köle ile birlikte efendi de bulunsaydı, devlet başkanı, köleyi satması için efendiyi zorlardı. Onu tekrar dârülharbe götürmesine izin vermezdi. Bu kölenin yanında efendisi bulunmuyorsa devlet başkanı onu, efendisinin adına satar. Bedelini alır. Bu parayı, efendinin gelip teslim alması için bir kenarda tutar.

Dârülharpte İslam'a girip de efendisinin ticari işlerini yürütmek için İslam ülkesine gelen köle de aynı hükümlere tâbidir. Çünkü bu köle, İslam ülkesine girmekle efendisine karşı kendi mülkiyetini elde etmeyi amaçlamamıştır. Bu nedenle söz konusu köleye, efendisiyle birlikte ticari işler için İslam ülkesine giren kişiye uygulanan hükümler uygulanır.

Fakat kaçarak İslam ülkesine giren kişi hakkında verilecek hüküm farklıdır. Çünkü kaçan köle, İslam ülkesine girmekte kendisini sahibinden kurtarmayı amaçlamıştır. Bu yüzden o, özgürlüğüne kavuşur. Devlet hazinesi onun adına bir diyet ödemesinde bulunmamış ise, dilediği bir kimse ile müvâlât sözleşmesi yapabilir. Fakat devlet hazinesi bir diyet ödemesinde bulunmuş ise, hiçbir kimse ile müvâlât sözleşmesi yapamaz. Çünkü bu kölenin, bütün müslümanlara ait olan velâsı, onun diyetinin ödenmesi ile birlikte güçlenmiş, bozulamayacak bir nitelik kazanmıştır.

Dinden çıkıp dârülharbe gidenin durumu

Bir kişi İslam dininden çıksa (irtidat) ve dârülharbe sığınsa, daha sonra, dinden çıkmadan önce özgür kılmış olduğu bir kölesi ölse, bu ölen kişinin mirasını, irtidat edenin erkek mirasçıları alır.

Eğer irtidat eden kişi tekrar İslam'a girecek olursa, mirasçılarında bulunan kendine ait malları geri alır. Fakat özgür kıldığından mirasçılarına kalan malları alamaz. Çünkü özgür kıldığı kölesi vefat ettiği sırada, efendi dinden çıkmış bir durumda (mürted) bulunuyordu. Mürted ise mirasçı olamaz. Tekrar İslam'a giren bu kişiye yalnızca, dinden çıkmadan önce malik olduğu mallar geri verilir. Daha önce mâlik olmadığı mallar ise geri verilmez. Eğer o sırada Müslüman olsaydı, bu onun ilkin kazandığı bir mal olurdu. Hiçbir kimsenin, sırf İslam'a girmekle bir mala malik olma hakkı yoktur. Efendi, özgür kıldığı vefat ettiği sırada İslam ülkesinde bulunsaydı, durum yine değişmezdi. Çünkü efendi dinden çıkmıştır (mürtedtir). Müslümana mirasçı olamaz. Aksine özgür kıldının mirası konusunda, ölmüş gibi değerlendirilir. Özgür kılınmış kölenin mirası, efendinin en yakın Müslüman asabelerine ait olur.

Benû Esed kabilesinden bir kadın, dinden çıkıp mürted olduktan sonra ya da önce, bir kölesini özgür kılsa, sonra düşman ülkesine (dârülharbe) katılsa sonra esir edilse ve Hemedan kabilesinden bir kimse esir edilen bu kadını satın alsa ve özgür kılsa; Ebû Yusuf (rh.a.)'un birinci görüşüne göre, kölenin diyetini Benû Esed kabilesi öder. Mirasını ise, herhangi bir mirasçısı bulunmuyorsa, onu özgür kılan kadın alır. Çünkü kadın dinden çıkmadan önce, Benû Esed kabilesine bağlandığı için, diyetini onların ödemesi gerekmekteydi. Bu durum kadının esir edilmesinden sonra da devam eder. Çünkü nesep, kadın esir edildi diye sona ermez. Kadın özgür kılındıktan sonra yine kendi kavmine bağlanır. Özgür kılınan kölenin diyeti de o kadının kabilesine ait olur. Görmez misin kadın esir edildikten sonra henüz özgür kılınmamış durumda olsa yukarıdaki hükümler geçerlidir. Çünkü kadının özgür kılınması, hükmü değiştirmemekte, sadece verilen hükmün güçlü bir şekilde sabit olmasını sağlamaktadır. Daha sonra, Ebû Yusuf (rh.a.), bu görüşünden dönmüş ve şöyle demiştir: Özgür kılınan bu kölenin diyetini Hemedan kabilesi öder.

Muhammed (rh.a.)'in görüşü de bu şekildedir. Çünkü köleyi özgür kılan kadın, esir edilip özgür kılınınca, velâ yoluyla onu özgür kılan kişinin kabilesine bağlanır. Kadının özgür kıldığı köle de onu özgür kılan kadın aracılığı ile kadını özgür kılan kabilenin efendisine bağlanır. Çünkü özgür olma velâsı, hüküm bakımından nesepten daha güçlüdür. Görmez misin bir suç işlemesi durumunda bu kadının diyetini, onu özgür kılan kişinin kabilesi öder. Eğer bu kadın özgür kılındıktan sonra bir köle özgür kılacak olursa, özgür kılınan kölenin velâ hakkı, onu özgür kılan kadının kavmine ait olur. Daha önceki konu da böyledir. Kadın dinden dönmeden önce, onun üzerinde bir özgür olma velâ hakkının bulunmaması dikkate alınmaktaydı. Eğer bir özgür olma velâsı ortaya çıkmış ise, velâ hakkının onu özgür kılan kişiye ait olmasına hükmedilir. Tıpkı baba tarafından bir nesebi ortaya çıkmadıkça, çocuğun, annenin kavmine bağlanması durumunda olduğu gibi. Ama baba tarafından bir nesep ortaya çıkarsa, çocuk babaya bağlanır. Dinden dönen kadının durumu da böyledir. Çünkü daha önce de açıkladığımız üzere, kadının onu ilk özgür kılan kişilere ait olan velâ hakkı, kadının esir edilmesi ve özgür kılınması ile ortadan kalkmıştır. Dinden dönen kadının özgür kıldığı köle konusunda verilecek hükümler de böyledir.

[8/118]

Bir zimmînin özgür kıldığı köle Müslüman olsa, daha sonra bu zimmî, İslam devleti ile yaptığı anlaşmayı bozarak dârülharbe sığınsa, bu özgür kılınmış kölenin bir başkası ile müvâlât sözleşme yapma hakkı yoktur.

Çünkü söz konusu kölenin velâsının, her ne kadar daha sonra harbî olsa da, onu özgür kılana ait olduğu sabit olmuştur. O köleyi özgür kılan efendinin harbî olması, sanki o ölmüş gibi değerlendirilir. Eğer özgür kılınmış köle bir suç işlerse, diyetini devlet hazinesi ödemez. Diyeti kölenin kendi malından ödenir. Çünkü köle

velâ bakımından bir kişiye bağlanmaktadır. Devlet hazinesi sadece, Müslüman bir aşireti, ya da bir mirasçısı bulunmayan kişinin diyetini öder.

Bir zimmî kadın, Müslüman olsa ve bir köle özgür kılsa, sonra dinden dönüp dârülharbe sığınsa, daha sonra bu kadının kâfir babası, dârülharpten esir edilse ve onu bir adam özgür kılsa; bu adam, kızın velâsını kendi tarafına bağlayamaz. Çünkü kız özgür bir harbîdir. Babasının mevlâsı, onun da mevlâsı olmaz. Çünkü, daha önce de açıklamış olduğumuz üzere, dârülharpte bulunan bir harbî için İslam hükümleri uygulanmaz. Kadının özgür kıldığı kölelerin velâ hakkının, babasının mevlâlarına geçmesi, ancak onları özgür kılan kadın aracılığıyla olabilir. Onlar hakkında bu aracı olma işlemi gerçekleşmediğine göre, özgür kılınanların velâları da kadının efendileri tarafına geçemez. Ama eğer kadının özgür kıldığı köle Müslüman ise, bir suç işlemesi durumunda, diyetini devlet hazinesi öder. Çünkü kadın o köleyi özgür kıldığı sırada, kadının velâsı devlet hazinesine ait idi. Görmez misin kadın bir suç işlese idi diyetini devlet hazinesi ödeyecekti. Bu hüküm, kadının özgür kıldıkları için de geçerlidir. Ve bu hüküm, özgür kılan kadın öldükten sonra onun mevlâsı hakkında devam ettiği gibi, dinden çıkması durumunda da geçerliliğini sürdürür. Çünkü dârülharp vatandaşı olan bir kimse, müslümanlar hakkında ölü gibi kabul edilir.

Arap olmayan bir kadın Müslüman olsa ve bir köle özgür kılsa, sonra bu kadının babası esir edilse ve bir kişi onu satın alıp özgür kılsa, hem bu kadının hem de özgür kılınanların velâları, kadının babasını özgür kılan kişiye ait olur. Kadın aracılığı ile, özgür kılınanların velâları da aynı şekilde kadının efendisine geçer. Çünkü kadının velâsının Müslümanlar için sabit oluşu, onun bir başkası ile müvâlât sözleşmesi yapmasına ve baba özgür olduktan sonra, kadının velâsının babasının efendilerine geçmesine engel oluşturmaz.

Dârülharpte, bir harbî[41] ya da mürted, Müslüman olsa ve Müslüman bir köleyi özgür kılsa, sonra İslam dininden çıksalar ve esir edilseler, daha sonra köle İslam'a girse, fakat efendi İslam'a girmeyi kabul etmese ve bu nedenle öldürülse; bu durumda kölenin velâsı, özgür kılana aittir. Bir başkasına geçmez.

Çünkü dinden çıktıktan sonra efendinin öldürülmesi, tıpkı ölmesi gibidir. Daha önce sabit olan velâ hakkı, efendinin ölümü ile birlikte geçersiz duruma gelmez. Eğer bir akrabası bulunuyorsa diyetini onlar öder. Bir akrabası bulunmuyorsa, mirası devlet hazinesinindir. Fakat diyetini kendisi öder. Çünkü daha önce açıkladığımız üzere, o kişi velâ bakımından bir kişiye bağlanmaktadır. Bu yüzden diyetini devlet hazinesi ödemez. Diyetin başka bir kimseye ödettirilmesinin gerçekleşme imkânı kalmayınca, kendi malından ödenmesi gerektiğine hükmedilmiştir.

---

[41] **Harbî** / حربي Müslümanlar ile aralarında anlaşma bulunmayan gayrimüslimlere ait ülke halkından her biri. Bu kimselerin vatandaşı olduğu ülkeye ise "dârülharp" denir.

Allahu Sübhânehu ve Teâlâ doğruyu en iyi bilendir. Dönüş de O'na dır.

VELÂ KONUSUNDA İKRAR

[8/119] **Bir kimse, kendisinin falanca kişinin, birinci ya da ikinci dereceden (babası veya oğlu yönünden) özgür kılınmışı olduğunu ikrar etse, diğer kişi de bu ikrarı kabul etse, ikrarı kabul eden kişi, ikrarda bulunan kişinin velâ hakkına sahip olur. Bu ikrarı kabul eden kişinin kavmi o kişinin diyetini öder.**

Çünkü velâ hakkı nesep gibidir. Nesep konusunda hem babanın hem de oğulun yapacağı ikrar geçerlidir. Velâ konusundaki ikrar da böyledir. Çünkü velâ hakkını devreden taraf, velâ hakkının diğer tarafa ait olduğu hakkında kendi aleyhinde bir ikrarda bulunmaktadır. Velâ hakkını devralan taraf da, ikrarda bulunan kişinin kendisine mensup olduğunu ve ona yardım etme yükümlülüğü taşıdığını ikrar etmektedir. Ve her ikisinin kendi aleyhlerinde yapacağı ikrar geçerlidir.

İkrarda bulunan kişinin, büyük yaşta çocukları olsa ve babalarının yaptığı ikrarı reddetseler, "babamız başka bir kişinin özgür kıldığıdır." deseler, bu durumda babanın kendi hakkında doğru söylediği, çocukların da kendi haklarında doğru söyledikleri kabul edilir. Çünkü babanın, çocukları ergenlik yaşına ulaştıktan sonra onlar hakkında müvâlât sözleşmesi yapma yetkisi yoktur. Velâ hakkını ikrar konusu da böyledir. Çocuklar ergen olduktan sonra kendileri müvâlât sözleşmesi yapabildiklerine göre, bu konuda ikrarda da bulunabilirler. Müvâlât sözleşmesinde durum böyle olduğu gibi özgür kılma velâsı konusunda da böyledir. Çünkü her iki velâ çeşidi de bağlama ve yardım etme bakımından eşittir.

Eğer ikrarda bulunan kişinin çocukları küçük yaşta iseler, çocukları konusunda babanın söyledikleri doğru kabul edilir. Çünkü baba, babalık velâyeti ile onlar adına müvâlât sözleşmesi yapma yetkisine sahiptir. Bu nedenle böyle bir ikrarı da geçerlidir. Ayrıca yaşı küçük olan çocuklar, Müslüman olma konusunda babalarına tâbidir. Böyle çocukların farklı bir inanca sahip olmaları mûteber değildir.

Küçük yaşta bulunan çocukların annesi, kendisini falanca kişinin özgür kıldığını söylese, velâ sahibi kimse de bu sözü doğrulasa, bu çocukların velâ hakkı, babanın velâ sahibine ait olur.

Çünkü ana ve babadan her biri, kendisi hakkında yapacağı tasarruflarda asıldır. Eğer ana ve babadan her birinin ayrı kimselere velâ haklarının ait olduğu bilinmekte ise, bu durumda çocuğun velâ hakkı babanın velâ sahibine ait olur.

Ana, babaya, "sen falanca kişinin kölesisin." baba da, "ben o kişinin kölesi idim. Fakat daha sonra beni özgür kıldı." dese, özgür kıldığı söylenen kişi de bu sözü doğrulasa, bu durumda geçerli olan babanın sözüdür. Çünkü iki taraf,

birbirini doğruladığı için velâ hakkının baba tarafına ait olduğu ortaya çıkmış olmaktadır. Ve artık bundan sonra onların çocuk hakkında yapacakları iddialara bakılmaz.

Annenin, "bunlar, benim, başka bir kişiden gebe kalıp doğurduğum çocuklarımdır." demesi durumunda da hüküm böyledir. Çünkü çocuk, yatak hakkına sahip olan kişiye aittir. Kocanın, kadın üzerinde yatak hakkına sahip olduğu da açıkça bilinen bir şeydir. Bu nedenle kadının, kendisi üzerinde başka bir kimsenin bilinmeyen bir yatak hakkının bulunduğu yolundaki iddiası kabul edilmez.

Eğer anne, "ben çocuğu, özgür olduktan beş ay sonra doğurdum. Bu nedenle çocuğun velâ hakkı, benim velâ sahiplerime aittir." koca ise, "sen o çocuğu özgür olduktan altı ay sonra doğurdun." dese, kocanın sözü geçerlidir. Çünkü velâ hakkı konusu, nesep gibidir. Tıpkı burada olduğu gibi, karı ve koca, nesep konusunda görüş ayrılığına düşseler ve kadın, "ben çocuğu nikahtan altı ay sonra doğurdum" dese, koca ise, "sen çocuğu nikahtan sonra altı ay içinde doğurdun." dese, bu durumda geçerli olan, o an kadın üzerinde yatak hakkı olduğu açık olduğu için, kocanın sözüdür. İşte velâ hakkı konusunda da, o an babanın velâ hakkının var olduğu açık olduğu için, hüküm böyledir. Bu durum özgür kılmayla asıl amaçlananın çocuk olduğu bilinmedikçe, çocuğun velâ hakkının babaya bağlanmasını gerektirmektedir.

Bir kadının elinde, babası bilinmeyen bir çocuk olsa; kadın, bir kişinin kendisini özgür kıldığını ikrar etse ve söz konusu adam da bu ikrarı doğrulasa, bu kadının ikrarı, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre çocuk hakkında geçerli olmaz. Ebû Hanîfe'ye göre ise, geçerli olur. Çünkü Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, anne, çocuğu hakkında müvâlât sözleşmesi yapma hakkına sahiptir. Çocuk Müslüman olma konusunda anneye tâbidir. Bu nedenle annenin çocuğu hakkında yapacağı ikrar da geçerlidir. [8/120]

Aynı şekilde kadının, "kocam arap olmayan bir kişi idi. Müslüman oldu" ya da "kocam köle idi" dese, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, kadının bu sözü çocuğu hakkında geçerli kabul edilir. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, geçerli değildir. Çünkü bu iki âlime göre, kadın çocuğu adına müvâlât sözleşmesi yapma hakkına sahip değildir.

Eğer koca arap bir kişi ise, fakat kadın bunu bilmemekte ve kendisinin falanca kişinin özgür kıldığı kişi olduğunu ikrar etmekte ise, bu durumda Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, kadının sözü, kendisi hakkında geçerlidir. Fakat çocuğu hakkında geçerli değildir. Çünkü nesebi bulunduğu için çocuğun bir velâ sahibine ihtiyacı yoktur. Annenin çocuk hakkında söylediklerinin geçerli kabul edilmesi, bunda çocuğun bir yararı bulunması nedeniyledir. Burada yapılan ikrarda çocuğun bir

yararı bulunmadığına göre, annenin çocuğu hakkında yapacağı ikrarı, daha önce söz ettiğimiz durumların aksine, geçerli kabul edilmez.

Özgür olma veya müvâlât velâsı konusunda yapılan ikrar, tıpkı nesep ikrarı konusunda olduğu gibi, sağlıklı iken ya da ölüm hastalığında iken yapılmış olması aralarında fark yoktur. Çünkü ölüm hastalığında iken yapılan tasarruf, ancak alacaklıların ve mirasçılarının hakları ile ilgilidir. Böyle bir durum velâ konusunda söz konusu değildir.

Bir kişi, "Falanca kişi benim özgür kıldığımdır" derken, öteki "Hayır, ben seni özgür kıldım" dese, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, velâ hakkını kazandırıcı neden (özgür kılma) aynı olduğu için, her ikisinin sözü de geçerli değildir.

Bir kişi, "Ben falancanın mevlâsıyım ve falanca da beni özgür kıldı" dese, bu iki kişiden birincisi söz konusu ikrarı kabul, diğeri ise reddetse ve onu özgür kılmadığına dair yemin etse, bu durumda hüküm, iki ortaklı bir köleyi ortaklardan birinin özgür kılması durumunda olduğu gibi olur.

Bir kişi, "Ben falanca kişinin özgür kıldığıyım" dedikten sonra, daha sonra "Hayır, beni başka bir kişi özgür kıldı, ben onun özgür kıldığıyım" dese, bu kişinin velâ hakkı, ilk söylediği kimseye ait olur. Çünkü bu kişi, birinci kişi lehine bulunduğu bir ikrardan dönmektedir. Oysa böyle bir yetkiye sahip değildir. Ayrıca velâ hakkı, birinci kişi lehine sabit olduktan sonra, onun ikinci bir kişiye bağlanması geçerli değildir.

Bir kişi, "Beni falanca ya da bir başka kişi özgür kıldı" dese, bu iki kişi de o kişiyi kendisinin özgür kıldığı iddiasında bulunmuş olsa, bu ikrar, ikrarın kimin lehine yapıldığı (mukarrun leh) bilinmediği için geçersizdir. Çünkü bilinmeyen bir kişi lehine yapılan ikrar, diğer tarafı bağlayıcı değildir. Daha sonra söz konusu kişinin, bunlardan birisinin veya başka birisinin kendisini özgür kılan efendi olduğunu ikrar etmesi durumunda, bu ikrar geçerli olur. Bu, tıpkı ilk ikrar sanki hiç yapılmamış gibidir.

Bir kişi, bir kadının kendisini özgür kıldığını söylese, bu kadın ise, "Seni ben özgür kılmadım. Fakat sen benim aracılığım ile Müslüman oldun. Benimle müvâlât sözleşmesi yaptın" dese, bu kişinin velâ hakkı o kadına ait olur.

Çünkü her ikisi de velâ hakkının var olduğu konusunda hem fikir olmuşlardır. Sadece velâ hakkını kazandırıcı nedenin ne olduğu konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Tasarruflarda amaçlanan şey; nedenler değil, bunlarla ulaşılmak istenen hükümlerdir. Böyle bir ikrarda bulunan kişinin, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, velâ sahibi bu kadını değiştirme hakkı yoktur.

Ancak Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre, bu kişi velâ sahibini değiştirebilir. Çünkü bu kişi hakkında sadece, kendi kabul ettiği ölçüde bir velâ

hakkı sabit olmaktadır. Bu ise, onun velâ sahibini değiştirme hakkını ortadan kaldırmaz.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise, " İkrarda bulunan kişiye, söylediği sözlerin doğru olduğu varsayılarak hüküm verilir. Bu kişi, iddiasında, kadının kendisi üzerinde özgür olma velâsı bulunduğunu belirtmekte idi. Böyle bir ikrar, o kişiyi velâ sahibini değiştirme hakkından yoksun bırakmaktadır.

Bu meselenin temeli, nesep konusuna dayanmaktadır: Bir kişi, nesebinin bir kişiye ait olduğunu ikrar etse, o kişi de bunu yalanlasa, daha sonra nesep ikrarını yalanlayan bu kişi, o kişinin nesebinin kendisine ait olduğunu iddia etse, bu durumda Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bu iddia geçerli olmaz. Ancak Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre geçerlidir. Bu konuyu "özgür kılma" bölümünde açıklamıştık.

Bir kişi, bir kadın aracılığıyla Müslüman olduğunu ve onunla müvâlât sözleşmesi yaptığını ikrar etse, kadın ise, "Aksine ben seni özgür kıldım" dese, bu durumda ikrarda bulunan kadın, o kişinin velâ hakkına sahip olur. Kadının aşireti o kişi için bir diyet ödemesinde bulunmadıkça, velâ sahibini değiştirme hakkına sahiptir. Çünkü sabit olan, ikrarda bulunan kişinin belirttiği ölçüde bir şeydir. İkrarda bulunan kişi ise, ancak müvâlât sözleşmesi ile velâsının o kadına ait olduğunu ikrar etmişti. Bu tür bir velâ da, sözleşme, bir diyet ödenmesi ile bozulamayacak kadar güç kazanmadıkça, velâ sahibini değiştirmeye engel değildir.

Bir kişi, falanca kişinin kendisini özgür kıldığını ikrar etse, o kişi ise, "Ben seni ne özgür kıldım ve ne de tanıyorum" dese, daha sonra da o kişi, başka bir kişinin özgür kıldığını ikrar etse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bu ikrar geçerli değildir. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) ise, velâ hakkını nesep konusuna kıyas ederek, bu ikrarın geçerli olacağını söylemişlerdir. Böyle bir nesep dâvasında, Hanefi âlimler arasında açık bir görüş ayrılığı bulunmaktadır. Velâ hakkı konusu da bu şekildedir. [8/121]

Bir kişi ölse, iki kişiden her biri de ölen kişiyi kendisinin özgür kıldığını iddia etse, ölen kişinin kız ve erkek çocuklarından bir bölümü bir tarafı, diğer bölümü ise diğer tarafı doğrulasa, bu durumda çocuklardan her birinin velâ hakkı doğruladığı tarafa ait olur. Çünkü ergenlik yaşına gelmiş erkek ya da kız çocukların her biri kendisi hakkında, velâ ile ilgili konularda tasarrufta bulunmada asıldır. Aynı şekilde çocuklar dâvacılardan hangi tarafı doğrulamış ise, velâ hakları o kişiye ait olur. Onların kendileri hakkında yapacakları böyle bir tasarruf da geçerlidir.

Allah Sübhânehu ve Teâlâ doğrusunu en iyi bilendir. Dönüş de O'na dır.

ANA KARNINDAKİ ÇOCUĞUN ÖZGÜR KILINMASI (AZAT EDİLMESİ)

Bir kimse câriyesine, "karnındaki çocuk özgürdür", sonra da "eğer gebe kalırsan Salim adlı köle ögür olsun" dese, bu câriye, bu sözden sonra iki yıl geçmeden doğum yapsa, bu durumda geçerli olan efendinin beyandır.

Çünkü ya yukarıdaki sözün söylendiği sırada çocuğun ana karnında olma ihtimali olduğu için yalnızca bu çocuk özgür olur. Ya da daha sonraki bir gebelik söz konusu olduğu için Salim adlı köle özgür olur. Daha önce belirttiğimiz üzere, eğer özgür kılmanın gerçekleşmesinde bir şüphe bulunmuyorsa, gebelik en yakın zamana bağlanır. Fakat bunda bir şüphe bulunuyorsa kesin olarak bilinen dikkate alınır.

Çünkü kesin olarak bilinen bir şey, şüphe ile ortadan kalkmaz. Burada ya ana karnındaki çocuğun ya da Salim adlı kölenin özgür olduğunu kesin olarak bilmekteyiz. Bunlardan hangisinin özgür olduğunu açıklamak ise efendiye düşer. Bir kişinin, iki kölesine, "Sizden biriniz özgürdür" demesi durumunda da hüküm böyledir.

Eğer özgür kılan kişi, özgür kılma sözünü söylediği sırada câriyenin gebe olduğunu ikrar ederse, bu ikrar, onun, çocuğun özgür olmasını kabul ettiği anlamına gelir. Yok eğer câriyenin, kendisi özgür olma sözünü söyledikten sonra gebe kaldığını ikrar ederse, bu durumda Salim adlı köle özgür olur. Eğer câriye, bu söz söylendikten iki yıl geçtikten sonra doğmuş ise, Salim özgür olur. Çünkü biz, câriyenin Salim adlı köleye, (aradan iki yıl geçtikten sonra doğduğu için) özgür olma sözünden sonra gebe kaldığını kesin olarak bilmekteyiz.

Bir kişi, câriyesinin karnında bulunan çocuğu, bir kişiye vasiyet yoluyla bıraksa, vasiyet edilen kişi de o çocuğu, vasiyet eden kişi öldükten sonra özgür kılsa yapılan bu özgür kılma geçerlidir. Artık özgür kılan kişi söz konusu çocuğun velâ hakkına sahip olur. Çünkü vasiyet mirasa benzer. Cenin[42], miras yoluyla mülk edinildiği gibi vasiyetle de mülk edinilir. Vasiyet edilen kişinin kendi mülkünde yapacağı özgür kılma tasarrufu da geçerlidir.

Bir kişi, annenin karnına vurur ve anne de çocuğu ölü olarak düşürürse, özgür bir kadının çocuğunu düşürmesine neden olan kişiye ödettirilecek tazminat (gurre), bunun için de geçerlidir. Bu gurre de onu özgür kılan kişiye mirastır. Çünkü canın bedeli, onun yerine miras olur. Ceninin anne ve babası özgür olmadığı için, bu miras efendiye kalır.

---

[42] **Cenin /** الجنين Sözlükte; kabir, gizli, örtülü gibi anlamlara gelir. Istılanta; henüz ana rahminde bulunan çocuktur. Sağ olarak doğana "veled", ölü doğan bebeğe ise "sıkt" denir.

Bir kişi, câriyesinin karnındaki çocuğu bir kişiye vasiyet yoluyla bıraksa ve vasiyet edilen kişi o çocuğu, mirasçı, câriyeyi; efendi de câriyenin kocasını özgür kılsa, bu çocuğun velâ hakkı, vasiyet eden kişiye ait olur. Çünkü çocuk vasiyet eden kişinin bu tasarrufu sonucu özgür olmuştur.

Bir kişi câriyenin karnına vursa, câriye de çocuğu ölü olarak düşürse, bu cenin için özgür bir kimsenin çocuk düşürmesine neden olan kişiye ödettirilecek olan tazminat (gurre) ödettirilir. Bu gurre, çocuğun ana ve babasına miras olarak verilir. Çünkü ceninin düşürülmesi nedeniyle tazminat (gurre) verilmesi gerektiği sırada, ana ve baba özgürdürler.

Eğer çocuğun ana ve babası, ana karnına gelen darbeden sonra; çocuk düşmeden önce ya da sonra özgür kılınmış iseler, bu çocuk için alınacak gurre, çocuğu özgür kılan kimseye ait olur. Çünkü çocuğun, anne karnına vurma sırasında ölmüş olduğu hükmüne varılır. Bu nedenle, çocuk düşürme tazminatı (gurre) gerekir. Bu sırada ana ve baba özgür olmadıklarından, -her ne kadar ana karnına gelen darbeden sonra özgür olsalar da- cenine mirasçı olamazlar. Miras özgür kılan kişinindir. Bu hüküm, ana karnında bulunan çocuğun önce özgür olması, ya da ana ve baba ile birlikte özgür olmaları durumunda doğrudur. Fakat mirasçı, önce anneyi özgür kılmışsa bu durumda cenin, annesinin özgür olması ile özgür olur. Ve mirasçı, çocuğun doğum günündeki değerini, vasiyet bırakılan kimseye öder. Artık bundan sonra mirasçının cenini özgür kılması söz konusu olamayacağı gibi, velâ hakkına sahip olması da düşünülemez. [8/122]

Bir kişi, câriyesinin karnında bulunan çocuğu özgür kılsa, câriye de bundan sonra altı ay içinde doğum yapsa ve efendisine, "Sen karnımdaki çocuğun özgür olduğunu söyleyerek benim özgür olduğumu ikrar ettin" dese, efendi ise çocuğun, o sözü söyledikten sonra oluşan gebelikten olduğunu söylese; özgür kılmayı kabul etmediği için, efendinin sözü geçerli olur. Daha önce söylemiş olduğu söz, efendinin, o sırada câriyenin karnında çocuğun bulunduğunu kabul ettiği anlamına gelmez. Bu söz, ana karnında o an çocuk bulunuyorsa onun özgür olduğunu ifade eder.

Bir kimse câriyesini, iddet beklemekte iken özgür kılsa, iddet beklemenin gerektiği tarihten itibaren iki yıl dolunca da câriye, bir çocuk dünyaya getirse, bu çocuğun velâsı annesinin efendilerine ait olur. Çünkü biz, çocuğun nesebini kocaya bağlayınca, gebe kalmanın, efendinin câriyeyi özgür kılmasından önce gerçekleşmiş olduğu hükmüne varmış oluruz.(ki bu mümkün değildir.)

Eğer câriye birini iki yıl içinde, diğerini iki yıl dolduktan bir gün sonra olmak üzere iki çocuk doğurmuş olsa, yine yukarıdaki hükümler geçerlidir. Bu hükmü Muhammed (rh.a.) de "*el-Asl*" adlı eserinde Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşü olarak belirtmiştir. Muhammed (rh.a.)'in kendi görüşüne göre ise, çocuğun

velâ hakkı, babasının efendilerine ait olur. Bu durumda anne, sanki her iki çocuğu da iki yıl geçtikten sonra doğurmuş gibi değerlendirilir.

Muhammed (rh.a.) şöyle demiştir: "Ben şüpheli olarak bilinen şeyi kesin olarak bilinene tâbi kılıyorum. Oysa Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.) bunun tersini yapıyorlar." Bu meseleyi "*Şerhu'z-Ziyâdât*" adlı eserde açıklamıştık.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, gerek velâ sahibi, gerekse velâsını diğerine veren taraf, diğerinden yemin talebinde bulunamaz. Fakat Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise yemin talep edilebilir. Bu ve benzeri meseleleri "nikah" ve "dâva" bölümlerinde açıklamıştık. Efendinin özgür kılma iddiasını kabul etmemesi durumunda, kendisinden yemin isteneceği konusunda bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Çünkü özgür kılma karşılığında bedel kullanılabilen şeylerden biridir. Bu nedenle yemin talebinde bulunabilir. Efendinin yemin etmeden kaçınması durumunda özgür kılmaın yapıldığına hükmedilir. Velâ da özgür olmaya dayanan bir haktır. Bu şu meseleye benzemektedir: Eğer kadından, iddetinin bittiğine dair yemin etmesi istenmiş, o da yemin etmekten kaçınmış ise, buna dayanarak kocanın ona, döndüğünün/dönebileceğin doğru olduğu sonucuna varılır.

Aynı şekilde, arap bir kişi, geride biraz mal ve bir kız çocuk bırakarak ölen bir kişinin mirasçılarına karşı, ölen kimseyi kendisinin özgür kıldığını ve mirasının yarısının kendisine ait olduğunu iddia etse, kız çocuk dâvacının velâ hakkı bulunmadığına dair yemin etmez. Sadece o kişi, babasının mirasında, ne bir hakkın ne de mirasçının olduğunu bilmediğine dair yemin edebilir. Çünkü yemin etme talebi mal ile ilgili dâvalarda söz konusu olabilir. Mal ise karşılığında bedel vermenin câri olabileceği şeylerdendir. Bu durum şunun gibidir: Bir kişi nesep nedeniyle bir miras iddiasında bulunsa, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, bu iddiayı reddeden kişiden, dâvacının ölen kişi ile neseb bağının bulunmadığına dair yemin etmesi istenemez. Ancak miras ile ilgili konularda yemin etmesi istenebilir.

Arap bir kimse, Nabat'lı[43] bir kimsenin kendisi ile müvâlât sözleşmesi yaptığı iddiasında bulunsa, Nabat'lı kişi de bu iddiayı reddetse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre, reddeden kimseden yemin etmesi istenemez. Bu konuda müvâlât velâsı ile özgür kılma velâsı aynı hükümdedir. Eğer iddiayı reddeden kişi daha sonra söz konusu iddianın doğru olduğunu kabul ederse, dâvacı bu kişinin mevlasıdır. Daha önce yapmış olduğu inkar, velâ hakkını ortadan kaldırmaz. İddiayı reddedenin arap olması durumunda da durum böyledir. Çünkü nakz (bozma) sözleşme sabit olduktan sonra, onu ortadan kaldırma işlemidir. Halbuki bir şeyin aslını inkar, tıpkı kocanın, bizzat nikahın varlığını inkar etmesi durumunda olduğu gibi sözleşmeyi ortadan kaldırma işlemi değildir.

[8/123]

[43] Nabat; İran'da yaşayan bir halktır. Daha sonra Irak'a gelmişlerdir. Bu kelime daha sonra sıradan insanlar (avam) için kullanılmaya başlamıştır.

Eğer Nabat'lı kimse, bir arabın kendisini özgür kıldığını iddia etse, o arap kişinin de nerede olduğu bilinmese, daha sonra Nabat'lı, bir başkasına karşı da aynı iddiada bulunsa ve ondan yemin etmesini istese, şu iki nedenden ötürü yemin ettirilmez:

a) Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre velâ hakkı konusunda yemin talep edilemez.

b) Dâvacı ikinci bir kişiye karşı da aynı iddiada bulunmuştur. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, ikinci dâvalı kişi bu iddiayı kabul etse bile, dâvacının velâ hakkına sahip olamaz. Buna göre dâvacı ondan nasıl yemin etmesi talebinde bulunabilsin ki?!

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre, nerede olduğu bilinmeyen kimse (ğâib) gelip o kişinin velâ hakkına sahip olduğunu iddia ederse, bu kişi velâ hakkını kazanmaya ikinci dâvalıdan daha layıktır. Yok eğer ğâib kimse, dâvacının iddiasını inkar ederse, dâvacı kimsenin velâ hakkı, ilk dâvalıya ait olur.

Arap olmayan bir kişi, kasıtsız olarak, yanlışlıkla (hatâen) bir adam öldürse, ve öldürülen kişinin mirasçıları, herhangi bir kabileye mensup bir kişinin katili özgür kıldığı iddiasında bulunsalar, dâvalıdan yemin etmesini isteyemezler. Çünkü velâ hakkı konusunda yemin talep edilmesi söz konusu değildir. Diğer yandan dâvalı kişi, onlara karşı dâvanın tarafı değildir. Eğer dâvalı kişi böyle bir iddiayı kabul ederse, bu ikrar o kişininin âkılesi hakkında hüküm doğurmaz. Çünkü ikrarda bulunan kişi, âkılesi hakkında töhmet altındadır. Belki ikrarı ile âkılesini borç altına sokmayı amaçlamaktadır. Oysa böyle bir tasarrufla söz konusu kişinin, kendi başına bir tasarrufta bulunma suretiyle, âkılesini borç altına sokma hakkı yoktur. İkrarda bulunması durumu da böyledir. Öldürülen kişinin diyeti, katilin kendi malından verilir. Çünkü aslında vâcib olan, diyetin katilin kendi malından verilmesidir.

Öldürülen kişi arap değil ise ve bir kimse, daha öldürülmeden önce onu kendisinin özgür kıldığını ve onun kendisinden başka mirasçısının da bulunmadığını iddia edip, öldürdüğünü kabul eden katilden velâ hakkı konusunda yemin etmesini istese, bu yemin talebi kabul edilmez. Fakat katil, sadece "sen falanca kişinin (öldürülen kişi) diyetinde falancanın sende alacağı olduğunu bilmiyorum" diye yemin edebilir. Çünkü eğer dâvacının iddiasını ikrar etse, diyeti dâvacıya teslim etme emri ile karşı karşıya kalacaktır. Yok eğer bu iddiayı reddederse, bu durumda da belki yeminden kaçınır diye kendisinden yemin etmesi istenecektir. Oysa velânın kendisi konusunda dâvacıya karşı yemin etme gibi bir yükümlülük bulunmamaktadır. Dâvacıya karşı böyle bir yükümlülük olmadığına göre bir başkasına karşı hiç yoktur.

Mülâanede bulunmuş bir kadının çocuğu, annesinin sülalesine aittir. İşleyeceği suçun diyetini de bu aile öder. Çünkü çocuğun baba tarafından ne nesebi, ne de bir velâ hakkı bulunmaktadır. Bu nedenle eğer annesi arap ise,

çocuk, neseb bakımından; yok eğer arap değil ise, velâ hakkı bakımından annesinin kavmine bağlanır.

Mülâanede bulunmuş bir kadının oğlu bir köle özgür kılsa, bu kölenin suçunun diyeti ödemek de annesinin sülalesine ait olur. Çünkü özgür kılınan kişi, bir aracı (mülâanede bulunmuş çocuğun oğlu) aracılığıyla özgür kılan kişinin mensup olduğu kişiye bağlanır. Biz özgür kılan kişinin annesinin kavmine bağlanacağını ve diyet ödemesinde bulunacak olanın bu kavim olduğunu açıklamıştık. Bu oğulun özgür kıldığı kişi hakkında da hüküm böyledir. Eğer köle, onu özgür kılan oğul ve annesi öldükten sonra ölürse ve bir başka mirasçısı da bulunmuyorsa, kölenin mirasına, oğulun ana tarafından en yakın asabesi mirasçı olur. Çünkü çocuk anneye nispet edildiği için, tıpkı baba gibi o da mirası alma hakkına sahiptir. Eğer oğulun babası bulunsaydı, oğulun özgür kıldığının mirası, baba tarafından en yakın asabeye ait olurdu. İşte burada da durum böyledir.

Eğer kadının bir oğlu olsa ve sonra da özgür kılınmış köle ölse ve bu oğuldan -ki bu oğul özgür kılan oğulun ana-bir kardeşidir- başka bir mirasçısı da bulunmasa, bu oğul sanki özgür kılanın ana- baba bir kardeşi gibi, özgür kılınmış kimseye mirasçı olur. Ayrıca bu oğul, özgür kılan kişinin anneye bağlanması konusunda annenin en yakın asabesidir. Ananın oğlu, özgür kılınan kimsenin mirasını alabilme konusunda tıpkı babanın oğlu gibidir.

[8/124] Eğer özgür kılan kişinin bir erkek ve bir kız kardeşi varsa, özgür kılınmış kölenin mirası yukarıda sözünü ettiğimiz iki nedenden ötürü, kız kardeşe değil, erkek kardeşe verilir. Eğer özgür kılan kişinin, annesinden başka bir mirasçısı bulunmuyorsa, bu durumda annesi mirastan hiçbir şey alamaz. Çünkü daha önce de açıkladığımız üzere, kadınlar velâ yoluyla, sadece özgür kıldığı kişilere ya da özgür kıldığı kimselerin özgür kıldığı kişilere mirasçı olabilirler. Bu durumda miras, kadının en yakın asabesine ait olur. Çünkü bu kadın mirastan hiçbir şey alamadığı için, bu konuda ölmüş bir kişi gibi kabul edilir.

Eğer baba, çocuk sağ iken onun nesebinin kendisine ait olduğu iddiasında bulunursa, nesep babaya bağlanır. Çünkü nesep, yatak sahibi olması nedeniyle baba için sabit olduktan sonra, mülâane nedeniyle örtülü bir duruma gelmiş ve çocuğun nesebi mevkûf (askıda) kalmıştır. Çocuğun nesebe ihtiyacı olduğu bir sırada baba nesep iddiasında bulunursa nesep, babaya bağlanır. Özgür kılma ve müvâlât sözleşmesi mevlâları ona döner. Annenin âkılesi, ödedikleri diyeti almak üzere babanın âkılesine başvurur. Çünkü annenin âkılesi ödedikleri diyet konusunda bağış yapma konumunda değildir. Onlar bunu, ödeme zorunda oldukları için yapmışlardı. Bu nedenle annenin âkılesi, babanın âkılesine başvurur. Biz daha önce burada anlattığımız durum ile, annenin mevlâları çocuk için bir diyet ödemesinde bulundukları halde, çocuğun velâ hakkının baba tarafına geçtiği durum arasındaki farkı açıklamıştık. Annenin âkılesi babanın âkılesine başvurur.

Çünkü nesep gebe kalma tarihinden itibaren sabit olur. Bu nedenle annenin âkilesinin, gerçekte babanın âkilesinin ödemesi gereken bir borcu ödediği ortaya çıkmıştır.

Eğer çocuk ölmüş, geride hiçbir çocuğu kalmamış ise, babanın iddiası geçerli değildir. Çünkü çocuk öldükten sonra, nesebinin bir kimseye bağlanması gibi bir ihtiyacı kalmamıştır. Babanın iddiası ise bir nesep ikrarı değil, mirası elde etmek için yapılan bir dâvadır. Baba böyle bir durumda çelişkiye düşmektedir.

Eğer çocuk ölmüş ve geride bir çocuğu kalmış ise, babanın iddiasının kabul edilmesi konusunda, oğlun oğlunun bir nesep bağına olan ihtiyacı, babasının ihtiyacı gibi değerlendirilir.

Eğer mülâanede bulunmuş kadının çocuğu kız ise ve geride bir çocuk bırakarak ölmüş ise ve baba bir nesep iddasında bulunmuş ise, bu durumda babanın nesep dâvası Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre, geçerli kabul edilir. Çünkü bu kadının, geride bir çocuk bırakarak ölmesi, mülâane yapmış kadının erkek çocuğunun geride bir çocuk bırakarak ölmesi gibidir. Çünkü bu kadının çocuğu, hem anne hem de baba tarafından saygın bir aileden gelmiş olmak için nesebinin belli olmasına muhtaçtır.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ise, babanın nesep dâvası geçerli değildir. Çünkü bu çocuk, anneye değil babaya bağlanır. Çünkü çocuk babasının kavmindendir. Görmez misin Resûlüllah (s.a.v.)'ın oğlu İbrahim, Kureyş kabilesiden diye anılır. Ve yine halifelerin câriyelerden olan çocukları, halife olma ehliyetine sahip idiler. Bu nedenle hayatta olan çocuk, nesep bakımından annesine bağlanamadığı için, söz konusu çocuğun hayatta olmasına itibar edilmez. Babanın kız çocuk üzerindeki nesep iddiası geçerli olmaz.

Eğer mülâane yapmış kadının çocuğu bir köle özgür kılmış ve geride hiçbir çocuk bırakmadan ölmüş ve baba da onun nesebinin kendisine ait olduğunu iddia etmiş ise, bu durumda özgür kılınmış kölenin mevlâsının değişmemesi için, babanın sözü geçerli kabul edilmez. Çünkü velâ hakkı mülkiyetin bir sonucudur. Bizzat köledeki mülkiyeti devam etmiş olsaydı bile, yine babanın sözü kabul edilmeyecektir. Çünkü çocuğun köledeki mülkiyet hakkı devam etmektedir. Köledeki mülkiyet devam ettiği için, babanın yaptığı nesep iddiası kabul edilmediğine göre, çocuğun bir köle özgür kılması durumunda velâ hakkının devam etmesi için, babanın bu çocukta iddia edeceği nesep dâvası hiç kabul edilmez. Çünkü babanın dâvasının geçerli olmasında, nesep bağı ile mensup olan kişinin bulunması göz önüne alınır. Özgür kılınmış köle ise çocuğa nesep nedeniyle bağlanmamaktadır.

Bir kişi, ikiz çocuğu var iken karısı ile mülâane yapsa, sonra bu çocuklardan biri, bir köle özgür kıldıktan sonra ölse baba da hayatta kalan çocuğun nesebinin kendisine ait olduğu iddiasında bulunsa, bu durumda her iki çocuğun nesebi de o

[8/125] kişi lehine sabit olur. Çünkü her iki çocuk da aynı spermden yaratılmıştır. İkiz çocuklardan birinin kalması durumunda bunun nesep bağına olan ihtiyacı, her iki çocuğun da hayatta olması durumundaki ihtiyaçla aynıdır. Bu ikiz çocukların nesebi sabit olduktan sonra, baba, tıpkı çocuğun köleyi özgür kıldığı zaman nesebinin sabit olması durumunda olduğu gibi, ölen çocuğun velâ hakkının kendi tarafına bağlanmasını sağlar.

Allahu Sübhânehu ve Teâlâ doğruluğu ve doğruyu en iyi bilendir. Dönüş de O'na dır.

Zahid, büyük imam, çeşitli belâlarla imtihan edilen şeyh; vela bölümünün açıklamasını yazdırarak ve Allahu Teâlâ'dan belaları sıkıntılarını kaldırmasını isteyerek bitirdi. Çünkü bu O'nun için kolaydır. O (c.c) her şeye kadirdir. Allah efendimiz Muhammed ve temiz âli ashâbına salâtü selâm eylesin.

بسم الله الرحمن الرحيم

YEMİNLER KİTABI

كتاب الايمان

[8/126] Yüce ve zâhid imam, Şemsu'l-eimme Fahru'l-İslâm Ebûbekir Muhammed b. Ebû Sehl es-Serahsî (rh.a.) der ki:

Yeminin anlamı

Yemin (اليمين) sözlükte, kuvvet anlamındadır. Aşağıdaki âyette bu anlamda kullanılmıştır. Allahu Teâlâ;

﴿وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ﴾

"Eğer (Peygamber) bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kıskıvrak (kuvvetle) yakalar, sonra da can damarını koparırdık." (el-Hâkka 69/44-47) buyurur.

Bir şair de şöyle demiştir: [44]

Evs'li Arâbe'yi gördüm,
Akranı olmadan hayırlara yükseliyordu,

Sancak şeref için yükseltildiğinde
Arâbe onu kuvvetle almış.

Söz verme, belgeleme ve güç anlamında da "yemin" kelimesi kullanılır. Yemin, el anlamına da gelir. Söz vermelerde el çok kullanıldığı için, verilen sözün kendisi ile güçlendirildiği şeye o organın adı verilmiştir.

Yemin iki çeşittir.

İçerik yönünden yemin çeşitleri

Birincisi; dilcilerin bildiği; kendisi ile yemin edilen şeyin yüceltilmesi kastedilen yemindir. Buna kasem denilir. Ancak dilciler bunun, sadece "Allah" adı ile olması gerektiğini söylemezler. Halbuki dînî bir terim olarak, bu türden olan yeminler sadece "Allah" adı ile olur. Çünkü O'nun, kendi zatı ile, adının saygınlığının hiçbir şekilde zedelenmesi câiz olmayan bir biçimde ta'zîme (saygı göstermeye) hakkı vardır.

İkincisi de; şart ve cevap cümlesidir. Fıkıhçılara göre bu çeşit, kendisinde yemin anlamı bulunduğu için, yemin sayılır. Bu anlam; bir şeyden uzak tutmak veya bir şeyi gerekli kılmaktır. Ululamak, yüceltmek anlamı taşımadığı için dilciler

---

44 أيت حرابه الأوسي يسمو ... إلى خيرات منقطع القرين
إذا راية رفعت لمجد ... تلقاها عرابة باليمين

buna yemin demezler. Muhammed (rh.a.) kitaba, birinci yemin çeşidini açıklayarak başladı ve şöyle dedi:

Yemin üç çeşittir.

Hüküm yönünden yemin çeşitleri

Bu söz, Muhammed (rh.a.)'in söylediğine göre iki sahâbîden; Ebû Mâlik el-Gıfârî ve Ka'b ibn Mâlik (r.a.)'ten rivayet edilmiştir. Muhammed (rh.a.) bu sözü ile yeminlerin sayısını kastetmemiştir. Çünkü onlar sayılamayacak kadar çoktur. Maksadı; Allah adına yapılan yeminlerin, hükümleri bakımından üç çeşit olduğunu bildirmektir. Bunlar:

a- Kefâret gerektiren yemin,

b- Kefâret gerektirmeyen yemin,

c- Allah'ın sahibini, sorumlu tutmayacağı umulan yemin.[45]

Mün'akide yemini

Kefâret gerektiren yemin; ilerdeki bir işi yapmak veya yapmamak için edilen yemindir. Bu meşru bir yemindir. Allahu Teâlâ; hakka yardım bîatında, mezâlim (kul hakları) ve dâvalarda bu yemini emretmiştir. Bu yemin türü, korunulmasının gerekli olup olmaması bakımından dört çeşittir:

[8/127]

1. Gereğinin yapılması vacip olan yemin: Bu; kişinin emrolunduğu bir ibadeti yapmak veya bir günahtan kaçınmak için ettiği yemindir. Aslında ibadeti yapmak ve ısyandan kaçınmak yemin olmasa da farzdır. Yemin ile gücü artar.

2. Gereğinin yapılması câiz olmayan yemin: Bu; bir ibadeti terketmek veya günah olan bir şeyi yapmak için edilen yemindir. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ حلف أنْ يُطيع الله فلْيُطعْهُ ، ومَنْ حلَفَ أنْ يَعْصي الله فلا يعصه

"Kim Allah'a itaat etmek üzere yemin ederse, O'na itaat etsin. Kim Allah'a ısyan etmek için yemin ederse O'na isyan etmesin."[46]

3. Yemin edenin bozup bozmamakta serbest olduğu fakat bozmasının daha iyi görüldüğü yemin:

Bu türden olan yeminin bozulması menduptur. Çünkü Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ حلَفَ على يمينٍ ورأى غيْرَها خيْرًا مِنْها فلْيأْت الّذي هُوَ خيْرٌ ، ولْيُكفّرْ

---

[45] Yemin konusu Kur'an'da şöyle düzenlenmiştir: "Allah sizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Fakat bile bile yaptığınız yeminlerden sizi sorumlu tutar. Bozulan yeminin kefâreti ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on yoksulu yedirmek veya giydirmek yahut da bir köle azat etmektir. Bunu bulamayan kimse için de üç gün oruç tutmaktır. Yaptıktan sonra bozduğunuz yeminlerinizin kefâreti işte budur. Yeminlerinizi koruyun. İşte, Allah âyetlerini size böyle açıklar ki, şükredersiniz." (Mâide, 5/89; bk. Bakara, 2/225)

[46] Buhârî, Eymân ve'n-nüzûr 27; Ebû Dâvûd, Eymân ve'n-nüzûr 22; Tirmizî, Nüzûr ve'l-eymân 2; Nesâî, Eymân ve'n-nüzûr 27; İbn Mâce, Keffârât 16; İbn Hibbân, *Sahih*, X/233; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/308.

"Bir kimse bir şey için yemin eder de, başkasını daha hayırlı görürse hayırlı olanı yapsın ve kefâret ödesin."[47] Emrin en düşük derecesi mendupluktur. (Peygamber (s.a.v.) in bu emri de mendupluğa yorumlanır.)

4. Bozulması ve korunması aynı derecede mübah olan yemin:

Bu türden bir yemin eden kişi, yemini koruyup korumama konusunda serbesttir. Ancak Allahu Teâlâ:

﴿ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ ﴾

"Yeminlerinizi koruyunuz" (el-Mâide 5/89) buyurduğu için, korunması daha iyidir. Yeminin korunması, gereğini yerine getirmekle olur. Demek oluyor ki, âyetteki yemini korumaktan maksat, yeminin gereğini yapmaktır. Bu türden olan yeminini bozana kefâret gerekir. Şu âyetin gereği budur:

﴿ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ ﴾

"Bunun da kefâreti on fakire yedirmektir..." (el-Mâide 5/89).

Yeminin kefâreti

Yeminini bozan kişi kefâret olarak; yoksulu doyurmak, giydirmek ve köle özgür kılmaktan (âzâd etmekten) birisini seçme hakkına sahiptir. Çünkü âyette bunların arasında "veya" anlamına gelen أَوْ edatı kullanılmıştır. Öte yandan âyette, kefâret belirtilirken en hafifinden başlanıp, en ağırı ile bitirilmesi, kişinin bu seçim hakkının olduğuna işarettir. Eğer böyle olmayıp ta, sıra (tertip) gözetilseydi, en ağırı ile başlanırdı.

Ğamûs yemini

Kefâret gerektirmeyen yalan yere yapılan yemine "ğamûs yemini" denir. Bu çeşit yemin; geçmişte veya şimdiki zamandaki bir şey için kasten yalan yere yapılan yemindir. Bu gerçek anlamda yemin değildir. Çünkü yemin meşru bir akitir. Bu ise, büyük günahtır. Büyük günah, meşru olan şeye aykırıdır. Ancak Muhammed (rh.a.) buna mecâzen yemin demiştir. Çünkü bu büyük günah, şeklen yemin kullanılarak işlenir. Nitekim Peygamber (s.a.v.), (aslında satış olmamakla birlikte), özgür bir insanın satılmasını, mecazen satış (bey') diye adlandırmıştır. Çünkü bu büyük günah, satış şeklinde işlenmektedir.

Biz Hanefîlere göre bu yemin türü için (günahına sınır çizilemediği için) dünyaya ait bir yaptırım yoktur. Ancak, yemin eden kişinin tevbe etmesi ve Allah'tan bağışlanmasını istemesi gerekir. Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise, yalan yere edilen yemin de kefâret gerektirir. Çünkü ona göre yeminin konusu haberin (sözün) kendisi, oluşma koşulu da doğru bir niyettir.

Hanefîlere göre ise, yeminin konusu doğru olma umudu taşıyan haberdir. Çünkü yemin, uyulmak maksadıyla edilir. Kefâret, yeminin gereğinin yapılamaması

---

[47] Buhârî, Humus 15; Müslim, Eymân 11; Ebû Davud, Eymân ve'n-nüzûr 15; Tirmizî, Nüzûr ve'l-eymân 6; Nesâî, Eymân ve'n-nüzûr 15; Nesâî, Keffârât 7; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/307.

durumunda onun yerine geçmek üzere meşru kılınmıştır. Doğru olma ihtimali bulunmayan bir haber, yemine konu olamaz. Konusu bulunmayan bir akitten de söz edilemez.

Şâfiî (rh.a.)'nin dayandığı delil şu âyettir:

﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ﴾

"Allah sizi kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Fakat kasıtlı yaptığınız yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutar." (el-Bakara 2/225)

Allahu Teâlâ bu âyette, insanları kasıtlı yaptıkları yeminlerden dolayı sorumlu tutacağını bildirmiştir. Ğamûs yemini de bu niteliktedir. Çünkü bu yemin kalple kastedilir. Bu sorumlu tutma, Mâide suresindeki ilgili âyetin بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ *"...bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar"* (Mâide, 5/89) bölümünde, "kefâret"le tefsir edilmiştir. Bu âyetteki عَقَّدْتُمُ sözü, "kastettiğiniz, bilerek yaptığınız" anlamındadır. Akd, kast anlamına gelir. Bundan dolayı niyete, akîde denilmiştir. Bu âyette فَكَفَّارَتُهُ (onun kefâreti) buyurularak kefâret, yemine bitişik olarak vacip kılınmıştır. Çünkü kelimenin başındaki "ف / fâ" harfi, bitiştirme anlamındadır. Âyetin sonunda, { ذلكَ كَفّارةُ أيْمَانِكُمْ إذا حَلَفْتُمْ " *"Yemin ettiğiniz taktirde yeminlerininzin kefâreti işte budur"* buyurulmuştur. Yeminin kendisi ile kefâret, ancak yemin ğamûs olduğu zaman söz konusudur. Âyetteki, ﴿واحفظوا أيمانكم﴾ *"Yeminlerinizi koruyunuz"* (el-Mâide 5/89) sözünden maksat, yemin etmekten kaçınmayı emirdir. Çünkü yemini korumak ancak yeminden sonra düşünülebilir. Bazen "yemini korumak" terimi, yeminden kaçınmak anlamında da kullanılır. Nitekim bir şair şöyle demiştir:[48]

[8/128]

Yeminleri azdır, kaçınır yeminden
Ağzından çıkarsa da, korur onu.

Ayrıca, yalan yere yemin eden kişinin sözü fiiline aykırıdır. Öyle olunca, gelecekteki bir iş için ettiği yeminde olduğu gibi, bu yeminde de kefâret gerekir. Yalan yere yeminin benzetilebileceği en uygun şey, gök yüzüne dokunmak veya taşı, altına çevirmek için edilen yemindir. Çünkü gelecekteki bir iş için edilen yeminde kefâretin gerekliliği, ondan kaçınmak içindir. Bu yüzden bu cezaya kefâret (örten,) denilmiştir. Bu yasaklık, yalan yere Allahı tanık tutma yönündendir. Bu, aynıyla yalan yere edilen yeminde de vardır. Öte yandan yalan yere edilen yemin, (yemîn-i ğamûs) yemini koruma / gereğini yapma ihtimali bakımından, ilerideki bir iş için edilen (münakıde) yemine aykırıdır. Yemini korumak, kefârete engeldir. Bir yeminde kefârete engel olan şeyin bulunmayışı, onda kefâreti gerekli kılar. Ayrıca yeminin diğer türü olan şart ve cezada, gereği bakımından, yemin

---

[48] قليل الألايا حافظ ليمينه ... وإن سبقت منه الألية بَرّت

edilen şeyin geçmişte olması ile gelecekte olması arasında fark yoktur. Bu tür yeminde de durum böyledir.

Bu konuda biz Hanefîlerin dayandığımız delil şu âyettir:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا﴾

"Allah'a karşı verdikleri sözü ve yeminleri az bir bedelle değiştirenlere gelince, işte bunların âhırette bir payı yoktur." (Âli-Imrân 3/77)

Allahu Teâlâ bu âyette yalan yere edilen (ğamûs) yeminin cezasını âhırete yönelik bir tehdit ile açıklamıştır. Eğer bu yemin için kefâret gerekseydi, onu öncelikle belirtirdi. Öte yandan yalan yere edilen yemin için kefâret gerekseydi, âyette belirtilen bu tehdîdi kaldırmak için gerekirdi. Oysa bunu hiçbir bilim adamı söylememiştir. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde:

خَمْسٌ مِنَ الْكَبَائِرِ لَا كَفَّارَةَ فِيهِنَّ

"Beş şey büyük günahlardandır. Bunlarda kefâret yoktur..." buyurmuş ve Müslüman birisinin malını almak için, yalan yere edilen yemini bunlar arasında saymıştır. Hadisin devamında da,

اَلْيَمِينُ الْغَمُوسُ تَدَعُ الدِّيَارَ بَلَاقِعَ

"...yalan yere yapılan yemin, evleri -veya ülkeleri- ahalisiz bırakır" buyurmuştur. [49]

İbn Mes'ûd (r.a.) da; كُنَّا نَعُدُّ الْيَمِينَ الْغَمُوسَ مِنَ الْأَيْمَانِ الَّتِي لَا كَفَّارَةَ فِيهِ *"Biz, yalan yere edilen yemini kefâreti olmayan yeminlerden sayardık."* demiştir. [50]

Bunun anlamı şudur: Ğamûs yemini, aktedilen bir yemin değildir. Çünkü, ya bir şeyden yasaklamak veya onu gerekli kılmak için yemin edilir. Bu da, geçmiş zamanda gerçekleşmez. Doğruluk ihtimali olmayan haber ve konusu olmayan akit (sözleşme) gerçekleşmez. Bu, satışın gereği olan temlik (mülkü yapma) imkânı bulunmadığı için, mal olmayan bir şeyin satılamamasına benzer. Ayrıca bu yemine, sonradan ârız olması durumunda onu kaldıracak olan bir şey, daha başında bitişmiştir. Öyle olunca, yeminle birlikte bulunan bu şey, yeminin oluşumuna engel olur. Bu, dinden çıkmanın ve süt emmenin, evlilik engeli oluşuna benzer. (Yani bunlar önceden bulunmaları durumunda evliliğe engel oldukları gibi, evli iken gerçekleşmeleri durumunda da evliliği bozarlar.)

Gök yüzüne dokunmak veya taşı altına çevirmek için edilen yeminler ise böyle değildir. Çünkü bunlara, onu kaldıracak bir şey bitişmemiştir. Çünkü bu yemin,

---

[49] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, II/19; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X/10; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, IV/322.

[50] Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X/38; İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XX/268.

gelecekteki bir iş için yapılmıştır. Bu yüzden bu yemin, süre konulduğunda süreli olur. Öte yandan yalan yere edilen yemin sırf günahtır. Bu yüzden zina ve dinden çıkma (irtidat) gibi sırf günah olan şeyler gibi, kefâretin gerekliliği için uygun olamaz.

Allah tarafından konulmuş olan (meşru kılınan) şeyler üç çeşittir. Bunlar:

1. Sadece ibadet olan fiiller; bunların nedeni, tamamen (mahza) mübahtır.

2. Sadece ceza (ukûbet) olan fiiller; hadler bu bölümdendir. Bunların nedenleri sırf yasaktır.

3. Kefâretler; bunlar da ibadet ve ceza arasında değişen fiillerdir. Sadece ceza olarak gerekli olmaları yönünden ukûbete benzer. Yerine getirilmeleri için fetva verilmesi, ibadet niyeti olmadan yapılmamaları ve ancak oruç gibi sırf ibadet olan şeylerle yerine getirilmeleri bakımından da ibadetlere benzerler. Öyle olunca kefâretlerin nedeninin de, mübah ve yasak arasında değişen türden olması gerekir. Bu da ileride olacak olan bir iş için edilen yeminde vardır. İlerideki bir iş için edilen yemin, yeminle Allah'ın adını yüceltme olduğu için mübah, gereğini yerine getirmemekle bu yüceltmeyi yok etme olduğu için de yasaktır. Dolayısıyla kefârete neden olmaya uygundur.

[8/129] Yalan yere edilen yemin ise sırf yasaktır (mübah olma ihtimali yoktur.) Çünkü Allah'ı şahit tutmaksızın yalan söylemek sırf günahtır. Öyle olunca Allah'ı şahit tutarak yalan söylemek öncelikli olarak günah olur. Dolayısıyla bu yemin, kefâretin nedeni olmaya uygun değildir.

Öte yandan kefâret, yemin nedeniyle uyulması gerekli olan şeyin yerine geçmek üzere (halef olarak) vacip kılınmıştır. Bundan dolayı, ancak gelecekteki bir iş için edilen yeminin gereğinin yapılmamasından sonra gerekir. Ayrıca yemin bozulmadan önce, asıl (yeminin gereğine uymak) vardır. Yemini bozduğu zaman asıl yok olmuş, onun yerine geçmek üzere ve dikkate alınması, sanki yemine sadakatmış gibi olması için, kefâret vacip olmuştur. Bu da ancak doğru olma ihtimali olan haberde söz konusudur. Yemin önce aslı (uyulması) gerekli kılıcı olarak kurulur. Sonra kefâret onun yerine geçer. Gök yüzüne dokunmak üzere edilen yeminde de bu usul geçerlidir. Çünkü gök yüzü teorik olarak dokunulabilen bir cisimdir. Dolayısıyla yemin edilen şeyin yapılabilir olması nedeniyle önce yemin gerçekleşmiş, sonrada pratik olarak bunu yapmak kişinin gücü dışında olduğu için, yeminin gereğini yapmanın yerine olmak üzere anında kefâret gerekli olmuştur. Yalan yere edilen yeminde ise, yeminin gereğini yapmak söz konusu olmadığı için, yeminin, asıl olanı gerekli kılıcı olarak kurulmuş olması mümkün değildir. Öyle olunca, asıl olanın yerine kefâreti gerekli kılıcı olması da mümkün olmaz.

Ayrıca biz bu yeminden dolayı kefâretin vacip olduğunu kabul etsek, kefâret, başka bir şeyin yerine geçen değil, baştan gerekli olur. Oysa yemin nedeniyle kefâreti aslen (baştan) ilk vacip olarak kabul etmek mümkün değildir. Çünkü bu

durumda yalan yere edilen yemin büyük günah olmaz. Bir ibadeti üstlenmeye neden olmuş olur.

Yemin kefâreti ile ilgili olan âyetin;

﴿ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ ﴾

"Bu, yeminlerinizin kefâretidir" (el-Mâide 5/89) kısmı; "yemin ettiğiniz ve bozduğunuz zaman" anlamındadır. Kefâretin vacip oluş nedenlerinden birisi, âyette gizli bir kısmın bulunuşudur. Nitekim

﴿ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ﴾

"Sizden hasta veya yolcu olanlar (tutamadığı günler kadar) diğer günlerde kaza eder." (el-Bakara 2/184) âyetinde, *"Sizden hasta veya yolcu olanlar"* anlamına gelen cümleden sonra gizli bir, *"oruç tutmazlarsa"* sözcüğünün bulunduğu var sayılır. Âyet; *"Sizden hasta veya yolcu olup da oruç tutmayanlar..."* şeklinde anlaşılır. Burada da böyle gizli bir bölümün varlığı kabul edilir.

Allahu Teâlâ yemin ettikten sonra kefâreti,

﴿ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ ﴾

"bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar..." (el-Mâide 5/89) sözleri ile vacip kılmıştır. Bu âyette yer alan عَقَّدْتُمْ kelimesindeki "kaf / ق" harfinin şeddeli oluşu (iki kere okunuşu), bu hükmün sadece bile bile yapılan yeminleri içine aldığını gösterir. Bu harfin şeddesiz okunması durumunda da hüküm değişmez. Bir Bağlanma (in'ikad), ancak çözülebilen şeylerde düşünülebilir. Çünkü bunlar biribirinin zıttıdır. Bir şair;

وَلِقَلْبِ الْمُحِبِّ حَلٌّ وَعَقْدٌ

"Sevenin kalbinde çözüm de var bağ da" der. Bu da, geçmiş olaylarda düşünülemez. Veyahutta âyetteki بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ *"Fakat kasıtlı yaptığınız yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutar."* (el-Bakara 2/225) sözünden maksat, âhiretteki azâp ile sorumlu tutmaktır. Çünkü gerçekte ceza yeri âhirettir. Dünyada ise bazen itaatkâr olanlar imtihan için azâba uğratılırlar. Âsîlere ise istidrâc olarak (günahı artsın diye) nimet verilir. Cezalandırma mutlak söylendiği zaman âhiretteki ceza anlaşılır. Şart ve cezanın ayrılığı bizim dediğimize delildir. Çünkü geçmiş bir şey için, yalan yere edilen yemin aslında yemin değil, katıksız yalandır. Muhammed (rh.a.) *el-Asl* adlı eserinde buna işaretle; "Yalan yere yapılan yeminin durumu çok ağırdır, onun zararı çok şiddetlidir" demektedir. Bunun anlamı, bu tür yeminin günahının, kefâretle kalkmayacak kadar ağır olduğudur.

Lağv yemini

Yeminin üçüncü çeşidi olan, Allah'ın sahibini sorumlu tutmayacağı yemin, lağv yeminidir. Allahu Teâlâ'nın bu yeminle sorumlu tutmayacağı Kur'an'da açıkça yer almıştır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ﴾

"Allah sizi kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz..." (el-Bakara 2/225)

İslâm bilginleri, lağv yemininin şekli konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Biz Hanefîlere göre lağv yemini; bir kimsenin geçmiş veya şimdiki zamandaki bir şey için, doğru olduğunu sanarak yemin etmesi, ama onun aksinin ortaya çıkmasıdır. Bu tanım; Zürâre b. Ebû Evfâ ve İbn Abbas (r.a.)'tan rivayet edilmiştir.

Muhammed (rh.a.)'den, bu yeminin; bir kimsenin konuşurken dil alışkanlığı olarak söylediği, "hayır Vallâhi, evet Vallâhi..." gibi sözler olduğu rivayet edilmiştir.
[8/130] Bu, Şâfiî (rh.a.)'nin anlayışına da yakındır. Çünkü ona göre lağv yemini; ister geçmişle ister gelecekle ilgili olsun, kasıt olmaksızın kişinin ağzından çıkan yemindir. Bu, aynı zamanda İbn Abbas (r.a.)'tan gelen bir diğer rivayete de uygundur. İbn Abbas (r.a.); "Lağv yemini, öfke yeminidir." demiştir. Ayşe (r.a.)'den, Peygamber (s.a.v.)'in lağv yeminini; "*Kişinin, hayır Vallâhi, evet Vallâhi demesidir* " şeklinde tefsir ettiği rivayet edilmiştir. Ayşe (r.a.) de bu görüştedir.

Biz Hanefîlere göre lağv yemini, geçmişteki haberler hakkında olur. Çünkü lağv, yararı olmayan şeydir. Daha önce söylediğimiz üzere, geçmişle ilgili bir haberde, yeminin yararı olmaz. Dolayısıyla bu lağvdır. Gelecekteki haberde ise, kastın olmayışı, yeminin yararını ortadan kaldırmaz. Çünkü dînen yeminin ciddisi ile şakası eşittir. Müşrikler Huzeyfe b. el-Yemân (r.a.)'ı yakalayıp da, Muhammed (s.a.v.)'e yardım etmeyeceği konusunda yemin etmesini istediklerinde, Huzeyfe bunu Peygamber (s.a.v.)'e haber verdi. Bunun üzerine Resûlüllah şöyle buyurdu:

أوف لهم بعهودهم ، ونحن نستعين بالله عليهم

"Onlara verdiğin sözü tut, Biz onlara karşı Allah'tan yardım isteriz"[51].

Zorla yaptırılan (mükrah) kişinin kastı olmamasına rağmen, Peygamber (s.a.v.) anılan sahâbîye verdiği söze uymasını emretmiştir. Bu, ehil birisi tarafından söylendiği zaman, kastın olmayışının yeminin oluşmasını engellemediğine delildir. Peygamber (s.a.v.)'in:

رُفع عن أمتي الخطأ والنسيان وما استُكرِهوا عليه

"Ümmetimden hata, unutma ve zorlandıkları şey kaldırılmıştır"[52] sözü, "unutma ve hatanın günahının kaldırıldığı" anlamındadır..

---

[51] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/395; Müslim, Cihâd ve Siyer 98; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, III/165; Hâkim, Müstedrek, III/222.

İlk âlimler (selef) den, lağv yemininin, kefâreti ödenen yemin olduğunu söyleyenler olmuştur. Ama bu doğru değildir. Çünkü Allahu Teâlâ âyette, kefâreti gerektiren yemini, lağv yemini üzerine atfetmiştir (bağlamıştır). Bir şey kendisi üzerine atfedilmez.

Öte yandan lağv yemininin; günah olan bir şeyi yapmak üzere edilen yemin olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bunlardan kimileri bu yeminde kefâret olmadığını söylerken, kimileri kefâretten sonra kişinin artık sorumlu tutulmayacağını söylemişlerdir. Bu görüş de doğru değildir. Çünkü bir şeyin günah oluşu, onun için yemin edilmesine engel değildir ve onu kefârete neden olmaktan çıkarmaz. Zıhar da böyledir. O da, çirkin sayılan bir söz ve günahtır. Ama zıhar yapan kimse eşine döneceği zaman kefâret ödemesi gerekir. Bu da, ancak "Allah" adı anılarak edilen bu tür yeminlerde söz konusu olur.

Şart ve ceza şeklinde olan yeminde ise lağv bulunmaz. İbn Rüstem Muhammed (rh.a.)'den böyle rivayet etmiştir. Çünkü kastın bulunmayışı, boşamanın ve köleyi özgür kılmanın gerçekleşmesine engel değildir.

Eğer, "Muhammed (rh.a.)'in bu tür yeminlerde sorumluluğun bulunmadığını, 'Allahu Teâlâ'nın bununla, sahibini sorumlu tutmayacağını umarız' diyerek, umuda bağlamasının anlamı nedir? Oysa lağv yemini ile sorumluluğun olmadığı âyetle sabittir. Âyetle bilinen bir şey de kesindir" denilecek olursa, cevabımız şu olur: Bu doğru, ama bu yeminin şekli, âlimler arasında değişik biçimlerde açıklanmıştır.Muhammed (rh.a.)'in, sorumluluğun olmadığını umuda bağladığı lağv yemini, kendisinin tanımladığı şekilde olandır. Bu da, âyetle belli değildir. Öte yandan o, bu sözü ile sorumluluğun olmadığını umuda bağlamak istememiş, Allahu Teâlâ'nın adını, O'na saygı gösterme ve mübarek sayma kastıyla anmıştır. Nitekim rivayet edildiği üzere Peygamber (s.a.v.) kabristana uğradığı zaman:

اَلسَّلامُ عَلَيْكُمْ دِيارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ . وَإِنَّا إِنْ شاء اللهُ بِكُمْ لاحِقُونَ

"Es-selâmu aleyküm ey mü'minler topluluğunun diyarı! İnşallah biz de size katılacağız" derdi.[53] Buradaki "inşâallah (Allah dilerse)" sözü, söylenilende şüphe bulunduğu için söylenmiş değildir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) ölümün kesin olduğunu biliyordu. Allahu Teâlâ;

﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ﴾

"Şüphesiz sen öleceksin ve şüphesiz onlar ölecekler." (ez-Zümer, 39/30)

---

[52] İbn Mâce, Talâk 16; İbn Hibbân, Sahih, XVI/202; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XI/133; Dârekutnî, Sünen, IV/170; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X/61; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/38.

[53] Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/300; Müslim, Tahâret 39; İbn Mâce, Cenâiz 36; Ebû Dâvûd, Cenâiz 83; Nesâî, Tahâret 110; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/656.

buyurmuştur. Buradaki "inşâallah" sözünün anlamı, söylediğimiz gibi Allah'ı ta'zîm ve teberrüktür. (Allah'a saygı gösterme, O'nu mübarek sayma alamındadır.)

Bir kimse, vakit belirtmeksizin bir şeyi yapmak üzere yemin etse, o şeyi yapmak imkânsız oluncaya kadar yeminini bozmuş sayılmaz. Yapma imkânı kalmayınca kefâret ödemesi gerekir.

[8/131]

Yeminler süreye bağlı olup olmamaları bakımından üç çeşittir:

Süre yönünden yeminler

a. Hem söz hem de anlam olarak süresiz olan yeminler. "Vallâhi ebediyyen bunu yapmayacağım" veya bir süre ile kayıtlamadan, "Vallâhi bunu yapmayacağım" şeklindeki yeminler bu türdendir. Satış sözleşmesi gibi, süresiz olan şeylerde mutlak ifade sürekliliği gerektirir.

b. Hem söz hem de anlam olarak süreli (muvakkat) olan yeminler. "Vallâhi bu işi bu gün yapmayacağım" şeklindeki yemin bu türdendir. Bu yemin çeşidi, belirtilen süre ile sınırlıdır. Çünkü yeminin gereği, bir şeyden kaçınmak veya gerekli kılmaktır. Bunlar da süreli olmaya uygundur. O halde yemin, süre ile kayıtlanırsa, sınırlı olur.

c. Söz olarak süresiz, anlam olarak süreli olan yeminler. Yemîn-i fevr denilen, düşünülmeden söylenen yeminler bu türdendir. Meselâ bir kimsenin; " Gel birlikte yemek yiyelim" diyene, "Vallâhi yemem" dese yemin, davet edildiği bu yemekle sınırlı olur.

Bu yemin türünü ilk söz konusu eden Ebû Hanîfe (rh.a.) olmuştur. Ondan önceki müctehidler bunu ele almamışlardı. Ebû Hanîfe (rh.a.) bunu, Câbir b. Abdillah (r.a.) ve oğlunun hadisinden çıkarmıştır. Bu zatlar, bir kişiye yardıma çağrıldılar. İlk anda yardım etmemeye yemin ettiler. Fakat sonra yardım ettiler. Bununla yeminlerini bozmuş sayılmadılar. Ebû Hanîfe (rh.a.) buna ait hükmü, yemin eden kişinin bilinen maksadı üzerine kurdu. Şeriatta (dinde), sözün, konuşanın bilinen maksadına bağlanması asıldır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ﴾

"Onlardan gücünün yettiği kimseleri, davetinle şaşırt." (el-İsrâ 17/64) Allah'ın şirki ve isyanı emretmesi imkânsız olduğu için burada, maksadın imkân ve güç yetirme olduğu anlaşılır.

Mutlak olan (bir zamanla kayıtlı olmayan) bir yeminde kefâret, ancak yeminin gereği yerine getirilmediği zaman vacip olur. Yeminin gereğinin yerine getirilememesi, buna imkânın kalmayışı iledir. Bu da yemin edilen şeyin yok olması veya yemin eden kişinin ölümü durumunda olur.

Bir zamanla sınırlanan yemin ise, yemin edilen şey var ve yemin eden kişi hayatta olsa bile, bu vaktin geçmesi ile bozulur. Vakitle sınırlanan yeminde, bu vakit geçmediği halde yemin eden kişi ölürse kefâret gerekmez. Ama vakit

geçmeden, kendisi için yemin edilen şey yok olsa kefâretin gerekip gerekmediği konusunda Ebû Hanîfe ile Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) arasında görüş ayrılığı vardır. Bu görüş ayrılığının detaylarını inşâallah ilerde, kendi yerinde açıklayacağız.

Bir kimse "وَرَحْمَةُ الله / Allah'ın rahmeti, وَ غضب الله / Allah'ın gazabı, وسخط الله / Allah'ın öfkesi, وَ عذاب الله / Allah'ın azâbı, وَ ثواب الله / Allah'ın sevabı, وَرِضَاالله / Allah'ın rızası ve وَ علْم الله / Allah'ın ilmi" diyerek bir şeyi yapmayacağını söylese bu, yemin sayılmaz.

Yeminin nasıl yapılacağı

Özetle diyebiliriz ki; yemin ya Allah'ın isimlerinden, ya da niteliklerinden birisi ile yapılır. Bunlarla yemin de kasem (yemin) harfleri ile olur. Onun için önce bunların bilinmesi gerekir.

Kasem (yemin) harfleri: "و / vav", ب / bâ" ve "ت / tâ" olmak üzere üç harftir.[54] Aslında "bâ" harfi, birleştirmek ve yapıştırmak (ilsâk) için kullanılır. Ama yeminde, düşürülmüş olan bir fiilin yerini tutar. "بالله / Billâhi" sözünün anlamı, "Allah adı ile yemin ederim" demektir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: وَ يَحْلِفُون بالله *"Allah adına yemin ederler"*, أقسموا بالله *"Allah'a yemin ettiler"* (el-En'am 6/109, en-Nahl 16/38, en-Nûr 24/35) Bundan dolayı bu harfin bir zamire bitiştirilmesi ve "bihi / به ", "bike / بك" denilmesi câizdir.

Kasem "vav"ı, istiâre yoluyla "bâ" anlamında kullanılabilir. Çünkü aralarında hem şekil hem de anlam olarak benzerlik vardır. Bu harfler arasındaki şekil benzerliği ağızdan çıkış yerlerinin dudakların yumulması suretiyle aynı oluşudur. Anlam olarak benzerlik de şudur: "Vav" harfi, atıf (bağlaç) içindir. Atıfta da birleştirme (ilsak) anlamı vardır. Şu kadar var ki, yeminde "vav" harfi ile birlikte fiilin açıktan söylenmesi uygun değildir. "Vallâhi yemin ederim ki" denmez. Çünkü istiâre, ismin bağlantılarını genişletmek içindir. İlsak anlamı için değildir. "Bâ" harfi, fiil açıkça söylenerek kullanıldığında, ilsak anlamında olur. Bundan dolayı, "vav" harfinin zamirlerle birlikte kullanılması doğru değildir. Ancak, ister Allah'ın adı olsun, ister başka bir isim olsun, açık isimle birlikte kullanılması doğru olur. Meselâ, "وَأبيك / ve ebîke (babana yemin olsun ki)", "وأبي / ve ebî (babama yemin olsun ki)" denilebilir. **[8/132]**

"Tâ" harfi de, aralarındaki benzerlikten dolayı, istiâre yoluyla "vav" anlamında kullanılır. Bu harflerin ikisi de, zâid harflerdendir. Araplar bunlardan birisini, diğeri yerine kullanırlar. Meselâ aynı kökten olmak üzere hem "تُرَاثٌ / türas" hem de "وَارِثٌ / vâris" derler. Ancak, "tâ" harfinin, "vav" anlamında kullanılışı, sadece Allah adına yapılan yeminin alanını genişletmek içindir. Bundan dolayı "tâ" harfinin yemin için kullanılışı, ancak "Allah" ismi celali açıkça söylendiği zaman doğru olur. Bu yüzden, بالرَّحمن (bi'r-rahmâni) denilmez. تَالله

[54] Bu harfler kullanılırken yapılan yeminler esas olarak Arapça ifadelerde söz konusudur. Bu bölüm okunurken bu hususun göz önünde tutulması gerekir.

(tâllahi) denilir. Nitekim Kur'an da da böyle geçmektedir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا﴾

'Allah'a yemin olsun ki, Allah seni bize üstün kıldı." (Yusuf 12/91)

﴿تَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ﴾

"Allah'a yemin ederim ki putlarınıza bir oyun oynayacağım." (el-Enbiyâ 21/57)

Doğru olan görüşe göre, Allah'ın isimlerinden birisi ile yemin edilebilir. Hanefî âlimlerinden bir kısmına göre; "Allah" ve "Rahman" gibi, Allah'tan başka hiçbir kimseye ad olamayan isimlerle yemin edilir. "Hakîm" ve "Âlim" gibi, hem Allah'ın isimlerinden olan hem de başkaları için ad olabilen isimler yemin maksadı ile kullanılırsa yemin olur. Aksi halde yemin olmaz.

Bişr el-Müreysî (rh.a.); وَ الرَّحْمٰنِ (ve'r-rahmâni) sözü ile Allah'ın isminin kastedilmesi durumunda bunun bir yemin olduğunu, rahmân sûresinin isiminin kastedilmesi durumunda ise yemin olmadığını söyler. Gerekçesi, bu durumda Kur'an ismi ile yemin edilmiş olacağıdır. Oysa talak konusunda belirttiğimiz üzere وَالْقُرْاٰن / ve'l-Kur'âni (Kur'an' a yemin olsun ki) diye yemin edilmez.

Önceki söylenen daha doğrudur. Çünkü bir şey söyleyen kişinin sözünü, imkân ölçüsünde doğru saymak gerekir. Mutlak olan söze de, yararsız olan değil, yararlı olan anlam yüklenir. Bu da, anılan sözü yemin saymak suretiyle olur.

"Vallâhi, billâhi, tallâhi" sözleri yemin olma bakımından eşittir. **"Allâhi"** sözü de aynıdır. Çünkü îcaz için, kelimelerdeki bazı harfleri düşürmek arapların adetidir. Şu beyt bunun örneklerinden birisidir:[55]

"Dur" dedim ona, dedi "durdum",
Zannetme ki ben ısrarı unuttum..

Şu kadar var ki, Basra'lı dil bilginleri Allah kelimesinin başındaki yemin harfi düşürülünce, Allah kelimesinin sonundaki "he" harfinin (**Allahe** şeklinde) üstün okunacağını söylerler. Çünkü kelimenin başındaki cer harfi düşürülmüştür. Kûfe'li dil bilginlerine göre ise, düşürülen harfi göstermesi için son harfin harekesi esre olur. Buna göre kelime "Allahi" şeklinde okunur.

" لله / Lillâhi" sözü de **" بالله / billâhi"** anlamında yemindir. Çünkü "lâm" ve "bâ" harfleri biribirlerine yakındır. Allahu Teâlâ: اٰمَنْتُمْ لَهٗ *(Ona iman ettiniz)* anlamında olmak üzere, آمَنْتُمْ بِهٖ demiştir. (Tâhâ, 20/71) İbn Abbas (r.a.): "Adem (a. s.) cennete girdi. Allah'a yemin ederim ki **" لله / lillâhi"** güneş batmadan çıktı"

قُلْتُ لَهَا قِفِي فَقَالَتْ قَدْ لَا لَحْسِنَ أَنِّي نَسِيتُ الْإِحْدَاثَ

demiştir. Kaffâl da tefsirinde, yemin kastı ile " لَهْ / **lehû**" diyen kişinin, yemin etmiş olacağını söyler ve şu beyti delil getirir: [56]

Allah'a yemin ederim ki sen Abs kabilesindensin ve güzelsin.

Bazılarının yalan ve çirkin sözlerine rağmen..

وَأَيْمُ اللهِ / **ve eymullâhi** yemindir. Muhammed (rh.a.) bunun, "yemin" kelimesinin çoğulu olan "أَيْمُنْ / eymun" anlamında olduğunu söyler. Bu aynı zamanda, Kûfe dil bilginlerinin görüşüdür. Basra'lı dil bilginlerine göre ise bu, وَاللهِ "Vallâhi" anlamındadır. Başındaki وأَيْمُ "ve eymu" kelimesi, onun sılasıdır. صَهٍ (sus), مَهْ (vaz geç) ve benzeri kelimeler gibidir. لَعَمْرُ اللهِ / **Le amru'llâhi** (Allah ın ömrüne yemin olsun)" kelimesi de, terkibin yapısına bakışla yemindir. Kur'an-ı Kerîm'de;

﴿لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾

"Senin ömrüne and olsun ki, onlar sarhoşlukları içinde bocalıyorlar." (el-Hicr 15/72) âyetindeki " لَعَمْرُكَ " ifadesi de böyledir. el-Amru, bekâ (kalıcılık) anlamındadır. Bekâ da Allah'ın zâtî sıfatlarındandır. Bunu söyleyen sanki وَاللهِ الْبَاقِي (Bâkî olan Allah adına yemin ederim ki) demiş olur.

Allah'ın nitelikleri ile yemin konusuna gelince: Iraklı Hanefî fakihleri; kudret, azamet, izzet, celâl ve kibriyâ gibi zâtî niteliklerle yemin edilebileceğini, rahmet ve gadap gibi fiilî niteliklerle yemin edilemeyeceğini söylerler. **[8/133]**

Bizim Hanefî âlimlerimize göre zâtî nitelikler; "kudret" gibi, Allah'ın, zıddı ile nitelenemeyeceği nitelikler, fiilî nitelikler ise, zıddı ile nitelenebileceği niteliklerdir. Meselâ ; "Allah falana merhamet etti, falana merhamet etmedi, falana gadab etti, falandan razı oldu" denilir. Buna kıyasla "Ve ılmillahi (Allah'ın ilmine yemin ederim ki)"nin yemin olması gerekir. Çünkü ilim, Allah'ın, zıddı (cehl) ile nitelenemeyeceği zâtî niteliklerindendir. Ama Iraklı fakihler "ilm" in aynı zamanda ma'lûm (bilinen) anlamında da kullanıldığı gerekçesi ile bunu yemin saymamışlardır. Nitekim bir kimse dua ederken: اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا عِلْمَكَ فِينَا *"Allahım! Bizden ilmini (bildiğin şeyleri) bağışla"* der. Aynı şekilde, "Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin bildiği" anlamında, Ebû Hanîfe'nin ilmi denilir.

Eğer denilirse ki: "Allah'ın gücünün yettiği şeye bak" anlamında olmak üzere, "Allah'ın gücüne bak" denilir. Oysa " وَقُدْرَةِ اللهِ / **ve kudretillâhi"** sözü yemindir." Böyle bir iddiaya cevabımız şu olur: "Allah'ın gücüne bak" sözü, "Allah'ın gücünün eserine bak" anlamındadır. Ama tamlanan (eser) düşürülmüş, tamlayan (kudret) onun yerine konulmuştur. Çünkü gücün kendisi görülmez.

---

[56] ...

Ancak bu cevap bize göre uygun değildir. Çünkü bu görüşte olanlar, Allah'ın fîlî niteliklerinin Allah'ın gayrı (Allah'tan ayrı) olduğu tarzındaki görüşlerini kastederek, zâtî niteliklerle fîlî nitelikler arasındaki farka işaret etmek istemişlerdir. Bize (Iraklı olmayan Hanefîler) göre; Allah'ın nitelikleri Allah'ın ne aynıdır, ne de gayrıdır (ayrıdır). Dolayısıyla yemin konusunda zâtî nitelikler ile fîlî nitelikler arasında fark olduğunu söylemek doğru değildir.

Irak'lı fakihlerden kimileri Allah'ın rahmetinden maksadın cennet olduğunu söylerler ve şu âyeti delil gösterirler:

﴿ففي رَحمةِ اللهِ هُمْ فيها خالِدُونَ﴾

"Onlar Allah'ın rahmetinde (cennette) ebediyyen kalıcıdırlar." (Âl-i İmran 3/107) Rahmet cennet anlamında olunca, gadap ve öfke de cehennem anlamında olur. O zaman bu sözlerle yemin eden kişi, Allah'tan başkaları adına yemin etmiş olur. Bu açıklama da doğru kabul edilemez. Çünkü Hanefîlere göre rahmet ve gadap Allah'ın niteliklerindendir.

Bu değerlendirmelerden sonra, yukarıdaki itiraza en uygun cevabın şu olduğunu söyleyebiliriz: Yeminler örf ve âdete dayanır. İnsanların yemin etmeyi alışkanlık durumuna getirdikleri şey yemin olur. Yemin etmeyi alışkanlık durumuna getirmedikleri yemin olmaz. Allah'ın kudreti, kibriyâsı ve azameti ile yemin etmek insanlar arasında örf durumunu almıştır. Allah'ın rahmeti ve gadabı ile yemin etmek ise örf durumuna gelmemiştir. Bundan dolayı, "**Ve ilmillâhi** (Allah'ın bilgisine yemin ederim ki)" süzü yemin sayılmaz. Bu yüzden Muhammed (rh.a.); "**Ve emânetillâhi**" sözünün yemin olduğunu söylemiş, bunun ne anlama geldiği sorulduğunda ise, "bilmiyorum" cevabını vermiştir. Sanki o: "Araplar, (ve emâneti'i-llahi) ile yemin etmeyi alışkanlık durumuna getirmişlerdir" demek istemiştir.

Tahâvî (rh.a.); "Ve emânetillâhi" sözünün yemin olmayacağını söyler. Gerekçesi şudur: Bu bir ibadet ve taattir. Allah bunu emretmiştir. Dolayısıyla Allah'ın gayrıdır.(Allah'tan ayrıdır)

Muhammed (rh.a.)'in *el-Asl* adlı eserindeki rivayetin delili de şudur: Belirli bir şeye, o Allah'ın emanetidir, diye işaret etmek mümkün değildir. Bu sözle yemin etmek örf durumunu almıştır. Biliyoruz ki, bununla yemin edenler, emanet kelimesi ile Allah'ın niteliğini kastederler. Bu sözle yemin eden, sanki, "Vallâhi'l-emîn (emîn olan Allah'a yemin ederim ki)" demiş olur.

Bir kimse "Ve vechillahi" (Allah'ın vechine yemin ederim ki) derse, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'den rivayet edildiğine göre yemin etmiş olur. Çünkü "vech", "zât" anlamında da kullanılır. Bir âyette şöyle buyurulmaktadır: ﴿وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ﴾ *"Rabbinin zâtı bâkî kalacak"* (er-Rahmân 55/27) Hasan b. Ziyâd bunların aynı anlamda olduklarını söyler.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre ise bu yemin değildir. Ebû Şucâ ' (rh.a.), Ebû Hanîfe (rh.a.)'den naklen şöyle der: "Bu, "**vech"**i, organ (yüz) anlamında kullanan sefillerin yani bilgisizlerin yeminidir."

Bu söz, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin bu terimi yemin saymadığını gösterir.

" وَحَقِّ اللهِ / ve hakkıllahi" sözü, Ebû Hanîfe (rh.a.), Muhammed (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'tan bir rivayete göre yemindir. Ebû Yusuf (rh.a.)'tan gelen diğer bir rivayete göre ise yemin değildir. Çünkü Allah'ın kulları üzerindeki hakkı taattir. Nitekim Peygamber (s.a.v.), Muâz (r.a.)'a; "Allah'ın kulları üzerindeki hakkının ne olduğunu biliyormusun?" sorusunu, yine kendisi أَنْ يَعْبُدوه وَلا يُشْرِكوا بِهِ شَيْئًا "O'na kulluk etmeleri ve hiçbir şeyi eş koşmamalarıdır" diye açıklamıştır. [8/134]

Taatler ile yemin etmek de câiz değildir. Diğer görüşün delili de şudur: "Ve hakkıllâhi" sözcüğü, "hak olan Allah'a yemin ederim ki" anlamındadır. "Hak", Allah'ın isimlerinden birisidir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: ذٰلِكَ بِأَنَّ اللهَ هُوَ الْحَقُّ *"Çünkü Allah hakkın ta kendisidir."* (el-Hac 22/6)

"وَالْحَقِّ / ve'l-hakkı" sözcüğünün, "وَاللهِ / Vallâhi" de olduğu gibi yemin olduğu konusunda görüş ayrılığı yoktur.

وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ

"*Eğer Hak, onların kötü arzu ve isteklerine uysaydı...*" (el-Mü'minûn 23/71) âyeti buna delildir.

" حَقًّا/ Hakkan" sözcüğü yemin değildir. Çünkü bu kelimenin belirsiz (nekra) oluşu, bununla Allah'ın adının değil, verilen sözün hak (gerçek) olduğunun kastedildiğine delildir. Bunun anlamı, "şüphesiz bunu yapacağım"demektir. Bu da yemin olmaz.

Boşama konusunun "îlâ bahsi"nde söylediğimiz üzere, yemin sözcüklerinden bazılarında görüş birliği vardır. Ancak, bir kimsenin Yahudi, Hıristiyan veya Mecûsî olmasına bağladığı ve benzeri bazı sözlerde görüş ayrılığı vardır.

Yahudi veya Hıristiyan olayım diye yeminin hükmü

Muhammed (rh.a.)'ten bir rivayette; bir kimse; "şöyle yaparsam Yahûdî olayım, şöyle yaparsam Hıristiyan olayım" derse bu, iki yemin sayılır. "Ben Yahûdîyim, ben Hıristiyanım, şöyle yaparsam" şeklindeki söz ise bir yemindir. Çünkü bu cümlelerden birincisinde; sözlerden her birinde şart ve cevap bulunduğu için tamdırlar. İkincisinde ise, şart bir kez söylendiğinde bu, tek sözdür. Bir kimse geçmiş bir iş için bu yemini ederse; kendince doğru söylemişse bir şey gerekmez. Yalan söylediğini biliyorsa: Muhammed b. Mukâtil (rh.a.)'in dediğine göre dinden çıkar. Çünkü küfrünü, önceden bulunan bir şeye bağlamıştır. Olan bir şeye bağlanan yemin de derhal hüküm ifade eder. Sanki bunu diyen, kendisinin kâfir olduğunu söylemiş gibidir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, geçmiş zaman, gelecek zamana kıyas edilerek kâfir sayılmaz. Çünkü bu sözleri gelecekteki bir işe bağlayarak söylemek yemindir. Bunu söyleyen kişi, gereğini yapmaması durumunda Allah adına yaptığı yeminde olduğu gibi kefâret öder. Öte yandan bu sözler, geçmiş bir şey için söylenilirse yalan yere yapılan yemin gibi olurlar.

Doğrusu şudur: Bu sözü söyleyen kişi, bunun örfen yemin olarak söylendiğini biliyorsa; ister geçen bir şey için, ister gelecek bir şey için söylesin dinden çıkmaz. Öyle olduğunu bilmiyor da, bu söz ile kâfir olacağını zannediyorsa hem geçmiş bir şey için, hem de gelecek bir şey için söylediğinde dinden çıkar. Çünkü kâfir olacağını bile bile bunları söylemesi, küfre razı olması demektir.

Helal olan bir şeyi haram kılmak da bu türdendir. Hanefîlere göre bu, yemin niteliğinde olup, kefâret gerektirir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre, hanımların ve câriyelerin dışında, helal olan bir şeyi kendine haram kılmak yemin değildir. Çünkü helali haram kılmak, şeriati (dini) değiştirmektir. Yemin ise dînî bir akittir. Dinî hükmü değiştiren bir sözle, akit yapılmaz. Öte yandan bu sözcük ile, kendisi ile yemin edilen şeyi ululamakta şart ve ceza da yoktur ki, şartın bulunması ile bağlandığı ceza gerçekleşsin. Yemin ise bu iki çeşitten ibarettir.

Bu konuda biz Hanefîlerin delili;

﴿قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ﴾

"Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmanızı size meşru kılmıştır." (et-Tahrîm 66/2) âyetidir.

Rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.), bal yemeyi kendisine haram kıldı. Diğer bir rivayete göre de Mâriye'yi kendisine haram kıldı. Bu rivayetlerin ikisine de uygulanır.

[8/135] Ya da şöyle denilebilir: Bu âyette câriyelere bağlanan haram kılmanın, yemin olduğu sabit olunca, diğer mübah şeylere bağlanan haram kılma da yemin olur.

"Vallâhi" şeklinde yapılan yeminde koşulun bulunması durumunda, bağlandığı haramlık gerçekleşmezse, câriyelerde de durum aynıdır. Öte yandan bir sözdeki yemin anlamı, söylenilen şeyi yapmama veya gerekli kılma kastı ile gerçekleşir. Çünkü yemin eden kişi, helali haram kılmaktan kaçınır. Bu sözü, fiilinin alameti yapınca, anlıyoruz ki onun maksadı, "Vallâhi" dediğinde olduğu gibi, kendisini o işi yapmaktan uzak tutmaktır. Çünkü insan, Allah'ın adının saygınlığını zedelemek istemez. Dolayısıyla bu tür sözler de yemindir.

Buna göre; "şu şeyi yaparsam kâfir olayım" sözü de yemindir. Çünkü kâfir olmanın haramlığı, Allah'ın isminin saygınlığını kaldırmak gibi tam ve kesindir. Yapacağı şeyi, bu haramı işlemenin alâmeti yapınca yemin olur.

"Şu işi yaparsam leş yiyeyim" veya "leşi, kanı, domuz etini helal sayayım" şeklindeki sözler yemin sayılmaz.

Çünkü bu haramlık tam ve kesin değildir. Nitekim zorunlu durumlarda haramlıkları kalkar. "Bu şeyi yaparsam namazı, zekatı terkedeceğim" şeklindeki sözler de böyledir. Çünkü acz ve zorunluluk durumlarında bunları terketmek câizdir. Bu sözler, her yönden yemin anlamında değildir. Bazı özelliklerine bakarak, yemine katılırsa, bu kıyas yoluyla olur. Bu konuda kıyas yoluna başvurulmaz.

Allah'ın hadlerinden veya İslâm'ın hükümlerinden birisine edilen yemin de, yemin sayılmaz. Çünkü bu, Allah'tan başkası adına yapılan bir yemin olur. Öte yandan örfte bunlarla yemin etmek yoktur. Daha önce de söylediğimiz gibi, yeminde örfe itibar edilir.

Bir kimse, bir şeyi yaparsa Allah'ın lânetinin veya gadabının üzerine olmasını istese, ya da Allah'ın kendisini öldürmesini veya cehennemle azâbetmesini yahut cenneti haram etmesini istese, bunların hiçbirisi yemin olmaz. Bunlar, kendi aleyhine yaptığı beddualardır. Allahu Teâlâ şöyle buyurur:

﴿ويدع الإنسان بالشر دعاءه بالخير﴾

"İnsan hayrı istediği kadar şerri de ister..." (el-Isrâ 17/11)

Öte yandan bu sözcüklerle yemin etmek örf haline gelmiş değildir.

Muhammed (rh.a.)'e; "وَسُلْطَانِ اللهِ / ve sultânillâhi (Allah'ın hükümranlığına yemin ederim ki) böyle yapmayacağım" demenin yemin olup olmadığı soruldu. O da "Bunun yemin olduğunu bilmiyorum" cevabını verdi. Muhammed (rh.a.) bu sözü ile, örfte anılan şekilde bir yeminin bulunmadığına işaret etmiştir. Bu konuda doğru cevap şudur: Bunu söyleyen kişi "sultan" sözcüğü ile, kudreti kastederse "Allah'ın kudretine yemin ederim ki" sözünde olduğu gibi, yemin olur.

Bir kimse; bir işi yapması durumunda üzerine hac veya umre yahut namaz veya sadaka ya da benzeri bir ibadetin gerekli olmasını istese ve dediği şeyi yapsa kendisi için gerekli kıldığı ibadeti yapması gerekir. Hanefîlerde Zâhiru'r-rivâye'ye göre bundan dolayı kefâret gerekmez.

Adak-yemin ilişkileri

Muhammed (rh.a.)'den bir rivayete göre eğer adağı, "Allah hastama şifa verirse" veya "yitirdiğim malımı geri gönderirse" gibi gerçekleşmesini arzu ettiği bir koşula bağlarsa, bu adağın sorumluluğundan kefâret ödeyerek kurtulamaz.

"Eve girmek" gibi, gerçekleşmesini istemediği bir koşula bağlarsa; yüklendiği şeyi yapmakla, kefâret ödemek arasında seçim yapma hakkı vardır. Bu aynı zamanda Şâfiî (rh.a.)'nin yeni görüşüdür.O'nun eski görüşü, yalnız kefâret ödemesi gerektiği şeklinde idi.

Rivayet edildiğine göre Ebû Hanîfe (rh.a.) de, bu şekilde adakta bulunan birisinin kefâret ödemekle, yüklendiği şeyi yapmak arasında seçim yapabileceği

görüşüne dönmüştür. Abdü'l-Azîz b. Hâlid et-Tirmizî (r.a.) şöyle der: Hacca gitmek üzere yola çıktım. Kûfe'ye girdiğimde Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye adaklar ve kefâretler konusunu okudum. Bu meseleye geldiğimde Ebû Hanîfe (rh.a.); "Dur, bu görüşten dönmeyi düşünüyorum" dedi. Hactan döndüğüm zaman Ebû Hanîfe (rh.a.) vefat etmişti. Velîd b. Ebân, onun vefatından bir hafta önce bu konudaki eski görüşünden döndüğünü ve bu şekilde adakta bulunanın iki şeyden birisini seçebileceğini söylediğini haber verdi. İsmail ez-Zâhidî (rh.a.) de böyle fetva vermiştir. Zamanımızdaki genel ihtiyaçtan (umûm-i belvâ) dolayı, benim tercihim de budur.

[8/136] Ömer ve Ayşe (r.a.)'nin görüşlerine göre böyle adakta bulunan kişi, kefâret ödeyerek sorumluluktan kurtulur. Abdullah b. Amr, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Zübeyr (r.a.)'e göre ise sorumluluktan kurtulmaz. Hatta İbn Ömer (r.a.) "Adakta, adananı yapmaktan başka bir yol bilmiyorum" demiştir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin önceki görüşünün delili şu hadistir:

مَنْ نَذَرَ نَذْرًا وَسَمّٰى فَعَلَيْهِ الْوَفَاءُ بِمَا سَمّٰى ، وَمَنْ نَذَرَ نَذْرًا وَلَمْ يُسَمِّ فَعَلَيْهِ كَفَّارَةُ يَمِينٍ

"Bir kimse bir adakta bulunur ve adadığı şeyi belirtirse, adağını yerine getirmesi gerekir. Bir kimse de bir adakta bulunur ve adadığı şeyi belirtmezse yemin kefâreti ödemesi gerekir." [57]

Bunun aklî açıklaması şudur: Adakta bulunan kişi, zimmette borç olması doğru olan bir şeyi, koşula bağlamıştır. Koşul gerçekleştiği zaman bu derhal hüküm ifade eder (müneccez) duruma gelir. Derhal hüküm ifade eden bir şekilde (koşula bağlamadan) adakta bulunan birisinin, adağın sorumluluğundan kefâret ile çıkması câiz değildir. Görmez misin bir koşula bağlanan talak, koşulu gerçekleştiği zaman sanki koşula bağlanmamış gibi hemen meydana gelir. Adak da aynen böyledir. Çünkü burada yemin anlamı yoktur. Çünkü, kendisi ile yemin edilen şey ta'zîm edilmemiştir (ululanmamıştır). Kişi, eve girmeyi orucun veya namazın gerekli olmasına alâmet yapmıştır. Bir taati yüklenmek ibadet anlamındadır. Müslüman da, ibadeti yüklenmekten kaçınmaz. Kefâret ise, yasaklık (hazer) anlamından dolayı gerekir.Çünkü o, günahları örtücüdür. Üzerinde durduğumuz konuda ise, yasaklık anlamı yoktur.

Adak sahibinin, adağın gereğini yapmakla kefâret ödeme arasında serbest olduğunu söylemek, aynı türden olan şeyde az ile çoktan birisini seçebilmesi demektir. Nitekim bir kimse; "Eve girersem bin yoksulu doyurmak borcum olsun" dese; adak sahibine seçme hakkı tanıyanlara göre bu kişi, on yoksul doyurmak, on yoksul giydirmek ve bir köle özgür kılmakla, bin yoksul doyurmaktan birisini seçebilir.

---

[57] İbn Mâce, Keffâretü'l-yemîn 17; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IX/244; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/305.

"Şu eve girersem bir yıl oruç tumak borcum olsun" diyen bir yoksul, bir yıl oruç tutmakla, üç gün oruç tutmak arasında serbesttir. Aynı cinsten olan şeyde azı ile çoğu arasında seçme hakkı vermek dinen bir şey ifade etmez. Dolayısıyla bunun dinî bir hüküm olması câiz değildir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'in diğer görüşünün delili ise şu hadistir:

النَّذرُ يمِينٌ وكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ الْيَمِين

"Adak yemindir. Kefâreti de yemin kefâretidir."[58] Bu hadisin, bir koşula bağlı olan adaklarla, yukardaki hadisin ise, mutlak olan veya gerçekleşmesi istenilen bir koşula bağlanan adaklarla ilgili olduğunu söylemek gerekir. Böylece hadisler arasında bir çelişki kalmaz.

Bu görüşün açıklaması ise şöyledir: Anlatıldığı şekilde adakta bulunan kişinin sözünde, hem adak hem de yemin anlamı vardır. Adak anlamı açıktır. Yemin anlamı da, kişinin bu sözü ile kendisini bir şeyi yapmaktan uzak tutma arzusudur. Çünkü yemin eden kişi, yeminin gereğini yerine getiremeyip de, Allahu Teâlâ'nın şu âyette haber verdiği azaba düşme endişesiyle bu tür ibadetleri yüklenmekten kaçınır:

[8/137]

۞ ورهبانيّةً ابتدعوها ما كتبناها عليهم إلّا ابتغاء رضوان الله فما رعوها حقّ رعايتها فآتينا الّذين ءامنوا منهم أجرهم وكثير منهم فاسقون ۞

"Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz yazmadık. Fakat kendileri Allah'ın rızasını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır." (el-Hadîd 57/27)

Adakta bulunan kişi eve girmeyi, yüklenmek istemediği bir şeyi yüklenmeye alâmet yaparsa bu yemin olur. Ayrıca örf olarak da buna yemin denilir. Mesela insanlar, "adakla yemin etti" derler. Bunda yeminin hem adı hem de anlamı bulunduğu için, yemin kefâreti ile, adak anlamı bulunduğu için de yüklendiği şeyi yerine getirmek suretiyle bu sözün sorumluluğundan çıkacağını söylüyoruz.

Mutlak adak ise böyle değildir. Çünkü onda yeminin adı da anlamı da yoktur. Gerçekleşmesini istediği koşula bağlamak da böyledir. Çünkü bunda da yemin anlamı yoktur. O, bir şeyden uzak durmayı kastetmektir. Hatta adak sahibinin kastı, koşul yaptığı şeye olan rağbetini açığa çıkarmaktır. Şu söyleyeceklerimiz bunu daha da belirgin duruma getirir: Mutlak adakta bir şeyden uzak tutma anlamı gerçekleşir. Çünkü vadedilen şeyi yapmak koşuluyla, bir taati adayarak

---

[58] Abdurrezzak, Musannef, VIII/442; İbn Ebû Şeybe, Musannef, III/68; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/148; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XVII/313.

yüklenmek ibadettir. Adanan şeyi yerine getirmemek ise Allah'a isyan olur. Allahu Teâlâ;

﴿لم تقولون ما لا تفعلون﴾

"Ey inananlar! Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz?!" buyurmuştur. (es-Saf 61/2) Bir başka âyette de şöyle buyurur:

﴿ومنهم من عاهد الله لئن آتانا من فضله لنصدقن﴾

"Onlardan kimi de, eğer Allah lütuf ve kereminden bize verirse, mutlaka sadaka vereceğiz.....diye Allah'a and içti." (et-Tevbe 9/75) Adakta bulunan kişi, verdiği sözü yerine getirip getiremeyeceğini bilmez. Dolayısıyla bu adak, Allah adına yeminde olduğu gibi, yasak ile mübah arasında tereddütlü bir şey olur. Dolayısıyla kefâretin vacip oluşuna neden olmaya uygundur.

Bu anılanların, mutlak adakta da bulunduğu söylenirse, biz de şöyle deriz: "Evet ama kefâretin gerekli olması için, yemin isminin bulunmasını da göz önünde bulundurmak gerekir. Çünkü kefâretin adı, "Yemin kefâreti" dir. Mutlak adaklarda ise "yemin" adı yoktur.

Kimi âlimler mutlak adağın da yemin olup, gereğinin o şeyin adak sahibi tarafından yerine getirilmesine bağlı olduğunu, Allah adına edilen yeminde olduğu gibi, bunun sorumluluğundan da kefâretle çıkılabileceğini söylerler. Bu görüş sahiplerine göre mutlak adak, karı boşama ve köle özgür kılmak için edilen yeminlerden farklıdır. Çünkü bunların gereği, o şeyin yemin sahibi tarafından yapılmasına bağlı değildir. Aksine koşul gerçekleşince, kendiliğinden boşama gerçekleşir. Köle özgür olur. Şayet bunlarda kefâret meşru olsaydı, gerçekleşen talakı veya özgürlüğü kaldırmak için olacaktı. Böye bir şey de meşru değildir. Öte yandan, kefâret meşru olsaydı, yemin edilen veya adanan şeyi yerine getirmenin halefi (yerine) olarak meşru olacaktı. Bu da meşrudur. Çünkü kişi sözünü yerine getirirse kendisine adadığı şeyi yerine getirmek gerekmez. Aynı cinsten olan iki şeyde az ile çoktan birisini seçme hakkının oluşu, iki farklı anlamdan dolayı câizdir. Bu meselenin bir benzeri de şudur: Bir kölenin sahibi, kölesine cuma namazı kılması için izin verse, bu köle iki rek'at cuma kılmakla, dört rek'at öğle namazı kılmaktan birini seçebilir.

Bir kimse, bir şeyi yaparsa Kâbe'ye yürüyerek gideceğine yemin etse ve o şeyi yapsa kıyasa göre Kâbe'ye yürümesi gerekmez. Çünkü adak ile, ancak kendi cinsinden dînen farz veya vacip bulunan bir ibadet vacip olur. Kâbe'ye yaya gitmek dînen vacip değildir. Öte yandan, kişinin, bir şeyi yapmasına bağlı olarak yüklenmiş olduğu, yürüyerek gitme vacip değildir. Öyleyse başka bir şeyi (hac veya umreyi) yapması hiç vacip olmaz. İstihsâna göre ise, bu kişinin hac veya umre yapması gerekir. Ali (r.a.)'den böyle rivayet edilmiştir.

Öte yandan insanların örfünde, bu sözle hac veya umre yüklenilmiş olur. Yeminde ve adakta da örf göz önünde bulundurulur. Onun için biz bu sözü, mecâzen hac veya umreyi yüklenme saydık. Çünkü sözde, insanların içlerindekini açığa vurmak için kullandıkları anlamlar kastedilir. Bir sözcük mecâz bir anlamda kullanılırsa, sanki o anlamda hakikat sayılır. Anlatılan şekilde adakta bulunan kişi isterse hacceder, isterse umre yapar. Çünkü bunların ikisi de, Kâbe'ye bağlı ibadetlerdir. Ancak ihramla ve o mekana gidilmekle yerine getirilir. Öte yandan kişi, isterse yaya gider, isterse bir şeye binerek gider ve bir kurban keser. Ukbe b. Âmir (r.a.)'den rivayet edildiğine göre o; "Ey Allah'ın elçisi! Kız kardeşim yürüyerek hac etmeyi adadı" dedi. Peygamber (s.a.v.): [8/138]

إِنَّ اللهَ غَنِيٌّ عَنْ تَعْذِيبِ أُخْتِكَ ، فَمُرْهَا فَلْتَرْكَبْ وَلْتُرِقْ دَمًا

"Şüphesiz Allah senin kız kardeşine eziyet etmeye muhtaç değildir. Ona söyle, binsin ve bir kurban kessin" buyurdu. [59]

Ayrıca yürüyerek haccetmek veya umre yapmak daha mükemmeldir. Şu rivayet buna delildir: Abdullah b. Abbas (r.a.), gözlerini kaybedince şöyle demiştir: "Yürüyerek hac edemeyeceğime üzüldüğüm kadar hiçbir şeye üzülmüyorum. Çünkü Allahu Teâlâ:

﴿ وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴾

"İnsanlar arasında haccı ilan et, gerek yaya olarak, gerekse nice uzak yoldan gelen yorgun argın develer üzerinde" (el-Hac 22/27) buyurarak, yürümeyi öne aldı" demiştir. Bununla birlikte, Kâbe'ye binekli olarak gitse, adadığı şeye bir eksiklik sokmuş olur. Hac ve umre ibadetlerindeki eksiklikler de kurbanla telafi edilir.

Adağının gereği olarak yürüyerek haccetmek isterse, doğru olan görüşe göre evinden çıktığı andan itibaren, hacca ait fiilleri tamamlayıncaya kadar yürür. Bu konuda daha başka sözler de söylenmiştir. Biz onları hac konusunda açıkladık. Yine orada belirttik ki, bu konuda sekiz şık vardır.

Bunların üçünde; -Kâbe'ye veya Beytullah'a yahut da Mekke'ye yürümek üzere yaptığı adakta- yürümek zorunda olduğuna dair görüş birliği vardır. Mekke'ye gitme, Mekke'ye sefer etme veya Mekke'ye binerek gitme şeklindeki adaklarda ise bir şey gerekmediği konusunda görüş birliği vardır.

İki durumda; Harem'e yürümek veya Mescid-i Harâm'a yürümek üzere yapılan adaklarda ne gerektiği konusunda ise görüş ayrılığı bulunmaktadır. Ebû Hanîfe (rh.a.) bu iki hususta kıyası, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) ise istihsanı delil olarak almışlardır.

---

[59] Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/239, 252; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/347; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr,* XI/308; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X/79; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/317.

Bir kimse, Mescid-i Harâm'ın dışındaki herhangi bir mescidi kastederek, Beytullah'a[60] yürüyerek gitmeye yemin etse, kendisine bir şey gerekmez. Çünkü niyet ettiği şey, sözünün muhtemel anlamlarındandır. Mescidlerin (camilerin) tamamı, kendilerinde kulların hakkı bulunmaması ve sırf Allah'a ibadet için yapılmış olmaları anlamında Allah'ın evleridir. Dolayısıyla bu sözü söyleyen kişinin niyeti ile amel edildiğinde, niyet ettiği şey dille söylenmiş gibi olur.

Mescid-i Harâm'ın dışındaki camilere ihramsız gidilir. Oralara yürüyerek gitmek adanırsa bir şey gerekmez. Bu konuda Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ da Hanefîlere göre diğer camiler gibidir. Mescid-i Harâm ise böyle değildir, oraya ihramsız gidilmez. İhrama girmeyi yüklenen birisine, ancak ihramla yerine getirilebilen iki ibadetten (hac veya umreden) birisini yapması gerekir.

Bir kimse "Şu işi yaparsam ihrama gireceğim" veya "ben ihramlıyım" yahut "hedy (hac kurbanı) götüreceğim" ya da " Mescid-i Harâm'a yürüyerek gideceğim" dese ve bununla bir şey yüklenmeden sadece vaadde bulunsa, kendisine bir şey gerekmez. Çünkü sözünün dış görünüşü bir va'ddir. İlerde yapacağı bir şeyi haber vermiştir. Bu konudaki vaad de bağlayıcı değildir. Ancak, borç olmamakla birlikte, ibadet olan bir şeyde verdiği sözü yerine getirmesi menduptur. Bu sözleri ile, söylediği şeyi kendisine vacip kılmayı niyet ederse söylediğini yapması gerekir. Çünkü niyet ettiği şey sözünün muhtemel anlamlarındandır. Çünkü ilerde yapacağı şeyler kimi zaman vacip olur. Kimi zaman vacip olmaz. Vacip olmasını istediği zaman, niyeti ile iki türden birisini seçmiştir. Öte yandan bu sözünü koşula bağlaması, onu vacip kıldığına delildir. Çünkü bu, o şey koşul gerçekleşmeden yokken, koşul gerçekleştikten sonra bulunacağına delildir. Bu da, o şeyi yapma imkânı bulmak değil, onun vacip oluşudur. Çünkü imkân bulma, koşulun varlığı veya yokluğuna göre farklılık göstermez.

[8/139] Bu sözünde hiçbir şeye niyet etmemişse; kıyasa göre kendisine bir şey gerekmez. Çünkü sözünün görünüşü bir vaad niteliğindedir. Ayrıca şüphe ile vaciplik meydana gelmez. İstihsâna göre ise söylediği şeyi yapması gerekir. Çünkü insanlar arasındaki örfe göre, bu sözle vacip kılma kastedilir. Mutlak olan söz, halk arasında kullanıldığı anlama alınır. Bu sözün koşula bağlanması da, vacip kılmaya delildir. Muhammed (rh.a.) bu konudaki kıyası ve istihsanı menâsik (hac) konusunda söylemiştir.

Başkasının malıyla yemin

Kendi mülkiyetinde bulunmayan bir şeyi hediye etmeye yemin eden kişiye bir şey gerekmez. Çünkü Peygamber (s.a.v.);

لا نذر فيما لا يملكه ابن آدم

[60] Bilindiği gibi "Beytullah" özel isim olarak, Kâbe-i Muazzama'nın adıdır. Bu terkibin sözlük anlamı ise; "Allah'ın evi" demektir.

"İnsan oğlunun mâliki olmadığı şeyde adak yoktur. " buyurmuştur.[61]

Muhammed (rh.a.)'in bu sözden maksadı, bir kimsenin başkasının bir koyununu göstererek; " Şu işi yaparsam, şu koyunu hediye etmek borcum olsun" demesi gibidir. Bunun yerine, "Vallâhi şu koyunu hediye edeceğim" derse, yemin etmiş olur. Çünkü burada yeminin konusu, doğru olma umudu olan bir haberdir. Bu, söylenilen işin imkân dahilinde olması iledir. Adağın konuşu ise, ibadet olan bir fiildir. Başkasına ait bir koyunu hediye etmek ibadet olmaz. Ama adak şeklindeki bu sözü ile yemini kastederse, o zaman yemin olur. Çünkü adakta yemin anlamı vardır.

Tahâvî (rh.a.) şöyle der: "Bir kimse -meselâ- Allah için falanı öldürmek borcum olsun diyerek, adağı haram olan bir şeye bağlasa ve bununla yemin kastetse bu, yemin olur. Gereğini yapmaması durumunda yemin kefâreti ödemesi gerekir. Çünkü Peygamber (s.a.v.);

النَّذْرُ يَمِينٌ وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ الْيَمِينِ

"Adak yemindir, kefâreti de yemin kefâretidir". buyurmuştur."[62]

"Allah için çocuğumu boğazlamak adağım olsun" veya "çocuğumu kurban etmek adağım olsun" diyen kişiye, kıyasa göre bir şey gerekmez. Bu, Ebû Yusuf ve Şâfiî (rh.a.)'nin görüşüdür. İstihsâna göre ise bir koyun kesmesi gerekir. Bu da, Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüdür. Ama kurban etme işini, "hedy" kelimesi ile ifade ederse, bu koyunun Harem'de kesilmesi gerekir. Diğer kelimeleri kullanması durumunda ise, ya Harem'de ya da kurban bayramında kesmesi gerekir.

Bir insanı boğazlamayı adama

Kıyasın delili şöyledir: Kişi bu sözü ile bir kan akıtmayı adamıştır. Bu, "anamı boğazlayacağım" veya "babamı boğazlayacağım" demek gibidir. Çünkü yapmak için söylediği şey, günahtır. Allah'a ısyan konusunda adak olmaz. Öte yandan bir kimse, maliki olduğu ama kesmesi helal olmayan; eşek, katır gibi bir şeyi kesmeyi adasa bir şey gerekmez. Aynı şekilde başkasının malı olan bir koyun gibi, maliki olmadığı ama kesmesi helal olan bir şeyi kesmeyi adasa yine bir şey gerekmez. Öyle olunca, maliki olmadığı ve kesmesi helal olmayan bir şeyi adaması durumunda öncelikli olarak bir şey gerekmez.

İstihsânın delili de şudur: Rivayete göre bir adam bu meselenin hükmünü İbn Abbas (r.a.)'a sordu. O; "Kanaatimce yüz bedene (deve veya sığır) keseceksin" dedi, sonra da Mesrûk (r.a.)'u işaret ederek şu zata sor dedi. Adam gidip, Mesrûk'a sordu. O: "Bana göre bir koyun kurban edeceksin"cevabını verdi. Adam gelip,

---

[61] Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/190; Müslim, Nezir 8; İbn Mâce, Kefâret 16; Ebû Dâvûd, Eymân ve'n-nüzûr 15; Tirmizî, Talâk 6; Nesâî, Eymân ve'n-nüzûr 31; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/229.

[62] Abdurrezzak, Musannef, VIII/442; İbn Ebû Şeybe, Musannef, III/68; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/148; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XVII/313.

bunu İbn Abbas (r.a.)'a haber verdi. Bunun üzerine o da: "Ben de öyle olduğu kanaatindeyim" dedi. İbn Abbas'tan bir rivayete göre ise o, bu konuda yemin kefaretini gerekli gördü. Ali (r.a.)'den bir rivayete göre, bu şekilde yemin eden kişiye bir veya yüz bedene gerekir. Bir kadın Abdullah b. Ömer (r.a.) a gelerek:

-Ben çocuğumu kurban etmeyi adadım, dedi. Abdullah (r.a.):

-Allah adağı yerine getirmeyi emretti.

-Çocuğumu öldürmemi mi emrediyorsun?

-Allah çocuğu öldürmeyi yasakladı. (Peygamber (s.a.v.)'in dedesi) [8/140] Abdülmuttalip, oğlan sayısı ona varırsa, onuncusunu kurban etmeyi adamıştı. Onuncu oğlu, Peygamber'in babası Abdullah oldu. Kurban etmek üzere onunla on deve arasında kur'a çekti. Kur'a Abdullah'a çıktı. Bu kur'ayı onar deve ile tekrarlamaya devam etti. Deve sayısı yüze vardığında kur'a develere çıktı. Bunu üç kez tekrarladı. Aynısı oldu. Bunun üzerine yüz deve kurban etti. Ben senin için de yüz devenin gerektiği görüşündeyim.

Sahâbîler (r.a.), bu şekildeki adağın geçerli olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. Ancak, onun sorumluluğundan nasıl çıkılacağı konusunda aralarında görüş ayrılığı vardır. Onların adağın geçerliliği konusunda icmâlarının olduğuna delilimiz, bazı büyük sahâbîlerin bu konudaki yaygın sözleri olup, buna aksi görüş söyleyenlerin bulunmayışıdır.

Yukarıda anlatılan; İbn Abbas (r.a.)'ın, Mesrûk (r.a.)'un görüşüne döndüğü yaygındır. Bunun aksini söyleyen kimse çıkmamıştır. Mervan'ın; "o genç hata etti. Çünkü Allah'a ısyan konusunda adak olmaz" sözü şâzdır[63]. İtibar edilmez. Sahâbînin sözü karşısında, Mervan'ın sözü kabul edilemez. Kıyasa aykırı olması durumunda icmâa itibar edilmemekle birlikte, sahâbîlerin fakihlerinden birisinin, kıyasa aykırı olan sözü huccettir (delildir). Onunla kıyas terkedilir. Çünkü onun sözünün, Peygamber (s.a.v.) den duyduğuna dayandığını söylemekten başka yol yoktur.

Biz, çocuğunu kurban etmeyi adayan kişiye bir koyun kurban etmesi gerektiğini söylerken, İbn Abbas ve Mesrûk (r.a.)'ın fetvalarını aldık. Çünkü bir koyunun kurban edilmesi gerektiğinde görüş birliği vardır. Bir veya daha çok bedene[64] kurban edilmesi gerektiğini söyleyenler, daha fazlasını gerekli gömüşlerdir. Yahut da bir koyunu gerekli görenler, İbrahim (a. s.)'ın hikayesi ile amel etmişlerdir. Yüz deveyi gerekli görenler ise Abdu'l-Muttalib'in yaptığına dayanarak gerekli görmüşlerdir. İbrahim (a.s.)'in yaptığını almak, Abdu'l-Muttalib'in

---

[63] **Şâz rivayet:** Güvenilir bir râvînin gerek zabt fazlalığı gerek diğer râvilerde aranan hususlar açısından kendisinden daha üstün bir râviye aykırı olarak tek başına naklettiği hadistir.

[64] **Bedene / البدنة:** Hacda kurban edilen sığır veya deve. Şâfiîlere göre bedene denince sadece deve anlaşılır.

yaptığını almaktan daha uygundur. Bu, konu üzerinde fıkhî bir delillendirmedir. Çocuğu kesmeyi adamakla koyun, kesilmeye konu olmuştur. Bu yolla, çocuğu boğazlamanın adanması, koyunu boğazlamanın adanması gibi olmuştur. Dolayısıyla bu, adak sahibini bağlayıcı olur. Bunu şöyle açıklayabiliriz:

İbrahim (a.s.), oğlunu boğazlamakla emrolundu. Allahu Teâlâ bu olayı onun dilinden şu şekilde haber vermiştir:

﴿إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ﴾

"Yavrucuğum, rüyada seni boğazlar görüyorum" (es-Sâffât 37/102) Âyetin devamında, oğlunun;

﴿يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ﴾

"Babacığım, emrolunduğun şeyi yap" (es-Sâffât 37/102) demesinden anlaşılıyor ki, İbrahim'in sözünden maksadı, onu boğazlamakla emrolunduğudur. Onların ikisi de, İbrahim'in gördüğü rüyanın boğazlamakla emir olduğuna inanmışlardı. Çünkü bu işleme koyuldular. Öte yandan onların anladıkları bu şey ikrar da edildi. Peygamberlerin yanlışlarının onaylanması câiz değildir. Özellikle bu, daha sonra peygamber olacak bir kimsenin kanının akıtılması gibi, yapılması galip zanla helal olmayan bir konuda olursa. Daha sonra, bu emir nedeniyle, İbrahim (a.s.)'a, bir koyun kesmesi vacip oldu. Allahu Teâlâ şöyle buyurur:

﴿وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا﴾

"Biz ona, Ey İbrahim! Rüyanı gerçekleştirdin.....diye seslendik" (es-Sâffât 37/104).

İbrahim (a.s.), koyun boğazlama işini gerçekleştirdi. O koyunu kesmeden önce, rüyasının gereğini yaptı, diye nitelenmiş olduğunu söylemek uygun değildir. Çünkü âyetlerde olay, gerçekleşme sırasına göre anlatılmıştır. Buna göre âyet şu anlamdadır: *"Biz oğluna bedel olarak ona büyük bir kurban verdik. Ey İbrahim....diye seslendik."* Çünkü o, koyunu kesmeden önce, oğlunu boğazlama hazırlıkları yaptı. Onu yanı üzere yatırdı, bıçağı boğazı üzerinde gezdirdi. Bunlarla, emre uyma meydana gelmez. Çünkü bu boğazlama değildir. Öte yandan bunlar emre uyma olsaydı, o zaman Allah tarafından gönderilen koyun, bedel (fidye) olmazdı.

Koyunun kesilmesinin gerekliliğinin, başka bir emirle olduğunu söylemek de câiz değildir. Çünkü kişisel görüşle başka bir şeyi isbat mümkün değildir. Öte yandan böyle olsaydı, koyun fidye olmazdı. Oysa Allahu Teâlâ koyunu kesmek suretiyle çocuğu boğazlanmakdan kurtardığı için onu, fidye diye adlandırmıştır. Bu da ancak, koyunu boğazlamanın bu emirle olması durumunda söz konusu olur. **[8/141]**

"İbrahim (a.s.)'in, oğlunu kesme hazırlığı yapması gösteriyor ki, ona vacip olan oğlunu kesmekti. Koyun, kesilmesi vacip olan çocuğa bedel olarak gönderilmişti.

Bu anlam, adakta yoktur." denilemez. Çünkü, kendisine çocuğunu kesmesi vacip değildir ki, koyun ona bedel olsun. Eğer çocuğunu kesmesi vacip olsaydı, asıl dururken bedeli kesmek câiz olmazdı. Öte yandan, İbrahim'in oğlu masumdu, kesilemezdi. Bu masumluk gözle de görülmüştür. Çünkü babası bıçağı boğazına sürttüğü halde, bıçak kesmemiştir. Onun bir yandan masum olup kesilememesi, öte yandan da kesilmesinin vacip oluşu çelişkidir. Böylece anlıyoruz ki, çocuğu boğazlamak vacip değildi. Aksine vaciplik çocuğa, vücûbun koyunla karşılanması koşuluyla bağlanmıştır. Bu bağlamanın yararı, hiçbir yaratığın göze alamayacağı bir konuda, teslimiyet ve taat göstermede İbrahim (a.s.)'i imtihan etmek, olay ortaya çıkana kadar, canını ortaya koyma, sabretme ve istenilene boyun eğme konusunda da oğlunu sınamaktır. Böylece Allah için kurban olmanın sevabını elde etsin. Nitekim Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

أنا ابن الذبيحين

"Ben iki kurbanın (İsmail ve Abdullah) oğluyum. [65]

Onlar boğazlanmadılar. Ama boğazlama kendilerine bağlandı. Sonra yerlerine kurbanlar kesildi. Şöyle bir itirazın yöneltilmesi uygun değildir: "İbrahim'in önce oğlunu boğazlaması vacip oldu. Sonra bu vaciplik koyuna dönüştü. Böylece bu emirle koyunu kesmek vacip oldu. Bu da, bir zimmetten başka bir zimmete havale edilen borca benzer. Bu durumda birinci zimmette borç sabit olduktan sonra, borçtan kurtulmuş olur. Bu nedenle ikinci zimmette vacip olur" Çünkü , Bir konuda bir şeyin vacip olması, ancak o konunun vücûba uygun olması ile mümkündür. Bundan sonra da, başka bir konuya geçse bile, önceki konu bu vücûbun benzeri bir şeye uygun olarak kalır. Bir zimmetten başka bir zimmete havale edilen borç böyledir. Çocuk ise, kurban olarak boğazlanmaya uygun bir mahal değildir. Böylece anladık ki, çocuk boğazlanmaya uygun bir konu değildir. Bu vacip kılmanın hükmü ile, vaciplik koyuna geçmiştir. Çünkü o, vacipliği kabul bakımından çocuktan önce gelir. Bundan dolayı ona, "fidâ" denilmiştir. Bu meselenin canlı hayattan bir benzeri şudur: Bir kimse birisine ok atsa ve başka bir kişi okun kendisine değerek ötekine ulaşmaması için öne atılsa, canını feda etmiş olur. Bu, okun ona değdikten sonra ötekine geçmesi değildir. Birisi karşısındakine; "Nefis seni kötülüklerden kurtardı (fedâ etti)" der.

Bu meselenin dînî konulardan benzeri de şudur: Hadesin (abdestsizliğin) hükmünü kabulde, mest ayaktan önce gelir. Ayağa giren hades, meste geçmez.

Çocuğu boğazlamanın vacip olduğunu kabul etsek bu, çocuğun kendisi için değil, fidye (bedel) için olur. Bundan dolayı İbrahim (a.s.), fidye ile rüyasının gereğini yapmış sayılmıştır. Bu gibi durumlarda, asılda gerekli olan şey, ondan âciz

---

[65] Hâkim, *Müstedrek*, II/609; Aclûnî, *Kesfü'l-hafâ*, I/229.

kalınması durumunda, bedelde (fidyede) gerekli olur. Yaşlı birisi oruç tutmayı adarsa, oruç yerine fidye vermesi gerekir. Çünkü ona dinen orucun vacip oluşu, oruçtan başka bir şeyden dolayıdır. O şey, fidyedir. Çünkü yaşlı, oruç tutmaktan âcizdir.

Taberî'nin, tefsirinde belirttiğine göre; İbrahim (a.s.), doğacak ilk çocuğunu boğazlayacağını adamıştı. Sonra bunu unuttu. Rüyasında hatırlatıldı. Eğer bu bilgi doğru ise bu bir kesin delil (nass)dır. Çünkü hükmünü kaldırıcı bir şey bulunmadıkça, bizden öncekilerin dînî özellikle İbrahim'in dini bizi bağlar. Çünkü Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır: [8/142]

﴿فَاتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا﴾

"İbrahim'in Allah'ı bir tanıyan dinine uy..." (en-Nahl 19/123).

Kölesini boğazlamayı adayan kimsenin ise; Muhammed (rh.a.)'e göre istihsan gereği, bir koyun boğazlaması gerekir. Çünkü köle, adak sahibinin kazancı ve mülküdür. Babasının mülkü olmadığı halde, kazancı olması nedeniyle çocuğun adanması geçerli olunca, hem mülkü hem de kazancı olan kölenin adanması öncelikle câiz olur.

Ebû Hanîfe (rh.a.) kıyası esas alarak, kölesini boğazlamayı adayan kişiye hiçbir şeyin gerekmediğini söylemiştir. Onun delili de şudur: Koyunun çocuğa bedel kılınışı, çocuğun değerinden (kerametinden) dolayıdır. Keramet bakımından köle çocuk gibi değildir. Bu konuda kıyas yapma imkânı yoktur.

Oğlunun oğlunu (torununu) boğazlamayı adayan kişiye ne gerektiği konusunda Ebû Hanîfe (rh.a.)'den iki rivayet vardır. Bir rivayete göre bir şey gerekmez. Bu, daha sağlamdır. Çünkü oğulun oğlu her bakımdan oğul gibi değildir. Bu konuda kıyas yapmak da mümkün değildir. Diğer rivayete göre ise, bir koyun kesmesi gerekir. Çünkü oğul gibi oğulun oğlu da dedeye kıyaslanır. Dede için torun aynen oğlu değerindedir.

Annesini veya babasını boğazlamayı adayan kişiye, doğru olan görüşe göre bir şey gerekmez. Çünkü çocuğun, ana babası üzerinde velâyet yetkisi yoktur. Boğazlamayı adama konusunda ana baba, oğula yabancı hükmündedir. *Hârûniyyât*'da[66] bu şekilde adakta bulunan kişinin bir koyun boğazlaması gerektiğine işaret edilmiştir. Sanki bu rivayette, ana baba ile evlattan bir taraf, diğer tarafa kıyaslanmıştır. Biz Hac konusunda; hedy[67], bedene veya deve adamak arasındaki farklara işaret etmiştik.

---

[66] Muhammed (rh.a.)'in yazıp Harûn Reşîd'e takdim ettiği eseridir. Hanefî mezhebinin meseleleri için, Zâhiru'r- Rivaye'den sonra ıkinci derecede kaynak sayılan, Nâdiru'r-Rivaye eserlerinden birisidir.

[67] **Hedy /الهدى**: Hacca gidenlerin Allah Teâlâ'ya manen yaklaşmak için veya bir hac kusurundan (cinâyet) dolayı kefâret olarak kesilmek üzere Harem-i Şerîf'e götürülen veya kendisi yahut parası gönderilen kurban. Şükür hedyi, ceza hedyi ve nezir hedyi olmak üzere üç kısma ayrılır.

Adakla yemin eden birisi, hac veya umreden birisine niyet ederse, niyet ettiği şeyi yerine getirmesi gerekir. Çünkü niyeti, sözünün muhtemel anlamlarındandır. Açıkça söylenmiş gibidir. Hiçbir şeye niyet etmemişse, kendisine yemin kefâreti gerekir. Çünkü Peygamber (s.a.v.);

النَّذْرُ يَمِينٌ وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ

"*Adak yemin gibidir. Kefâreti de yemin kefâretidir.*" buyurmuştur.[68] Öte yandan bu, Allah'a ait bir hakkı yüklenmedir. Böyle durumlardaki yemin de, günahı örtücü olarak kefâreti gerektirir.

Günah olanı yapmayı adamak

Adak yoluyla, günah olan bir şeyi yapmaya yemin eden kişiye yemin kefâreti gerekir.

Şa'bî (rh.a.)'ye göre ise bir şey gerekmez. Çünkü günah olan bir şey, adamakla yüklenilmez. Kefâret ise, yemin veya adak nedeniyle yerine getirilmesi vacip olan şeyin yerine gerekli olur. Bu da, günah olan bir şeyde bulunmaz.

Rivayet edildiğine göre Ebû Hanîfe (rh.a.), Şa'bî (rh.a.)'nin yanına girmiş ve bu meseleyi sormuş. Şa'bî; "adanan şey günah olduğu için bir şey gerekmez" cevabını vermiş. Bunun üzerine Ebû Hanîfe (rh.a.): Zıhar günah değil mi? Oysa Allah onun için kefâret emretti" demiş. Şâ'bî buna şaşmış. "Sen çok iyi anlayanlardansın" demiş. Muhammed (rh.a.) *Mebsût*'ta yukarıdaki hükme bu olayı ve şu hadisi delil almıştır:

فليأت الذي هو خير وليكفر عن يمينه

Gün sayısı belirtmeden oruç tutmayı adama

"Daha hayırlı olanı yapsın ve yemininin kefâretini ödesin" [69]

Bir kimse oruc adayarak yemin etse ama gün sayısına niyet etmese, yeminin gereğini yapmadığı zaman üç gün oruç tutması gerekir.

Çünkü onun kendisine vacip kıldığı şey, Allah'ın vacip kıldığına kıyas edilir. Allah'ın vacip kıldığı en az oruç da üç gündür. Sadaka vermeye niyet edip, miktara niyet etmediğinde de, her birine yarım sâ' buğday olmak üzere on yoksula sadaka vermesi gerekir. Bunu, yemin kefâreti olarak Allah'ın vacip kıldığı şeye kıyasla yapar. Bu şıkları hac bahsinde açıklamıştık.

[8/143]

Allah'tan başkası adına yemin

Bir kimsenin, "baban adına, veya babam adına yemin ederim ki" diye yemin etmesi doğru değildir. Çünkü rivayet edildi ki Peygamber (s.a.v.) baba, dede ve putlar adına yemin etmeyi yasaklamıştır. Bu konuda iki hadis vardır. Bunlardan birisi Ömer (r.a.) den rivayet edilen şu hadistir: Ömer (r.a.) şöyle der: "Ben bir

---

[68] Abdurrezzak, Musannef, VIII/442; İbn Ebû Şeybe, Musannef, III/68; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/148; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XVII/313.

[69] Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/204; Müslim, Eymân 11, 13; Nesâî, Eymân ve'n-nüzûr 16; İbn Mâce, Kefâret 7; İbn Hibbân, *Sahih*, X/188; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, III/307.

seferde idim. Babam adına yemin ettim. Peygamber (s.a.v.) beni izliyordu. Buyurdu ki:

لا تحلفوا بآبائكم ولا بالطواغيت ، فمن كان منكم حالفا فليحلف بالله أو ليذر

"Babalarınız ve putlar adına yemin etmeyiniz. Sizden kim yemin ederse Ya Allah adına yemin etsin veya terk etsin."[70] Artık bundan sonra ne kendimden ne de başkasından naklederek böyle bir yemin etmedim"

Diğer bir hadiste de şöyle buyurulmuştur:

من حلف بغير الله فقد أشرك ، ومن قال لغيره تعال أفاخرك فليقل : لا إله إلا الله

"Allah'tan başkası adına yemin eden kişi, O'na ortak koşmuştur. Allah'tan başkasına; seni övüyorum diyen kişi, Allah'dan başka hiçbir ilah yoktur (la ilâhe illallah) desin." [71]

Yemininde inşallah demek

Bir kimse yemin etse veya bir adakta bulunsa ve peşinden hiç ara vermeksizin "inşâallah (Allah dilerse)" dese, Hanefîlere göre bir şey gerekmez.

Mâlik (rh.a.)'e göre yeminin veya adağın hükmünü yerine getirmesi gerekir. Çünkü bütün işler Allah'ın dilemesi ile olur. Kişinin bunu söylemesi ile sözün hükmü değişmez.

Bu konuda Hanefîlerin dayandığı delil şu âyettir:

﴿ستجدني إن شاء الله صابرا﴾

"İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın" (el-Kehf 18/69) Mûsa (a.s.) bu âyette söz konusu olan olayda sabretmemiş, ama bundan dolayı Allah onu azarlamamıştır. Peygamberlerin va'di, başkalarının ahdi gibidir. Peygamber (s.a.v.):

من استثنى فلهُ ثنيهُ

"Kim istisna ederse (inşâallah derse), onun için istisna ettiği şey vardır." buyurmuştur. [72]

İbn Mes'ûd, İbn Ömer ve İbn Abbas (r.a.)'den mevkuf[73] ve merfû[74] olarak şöyle dedikleri rivayet edilmiştir:

---

[70] Müslim, Eymân 6; İbn Mâce, Keffârât 2; Ebû Dâvûd, Eymân ve'n-nüzûr 5; Nesâî, Eymân ve'n-nüzûr 4; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/304.

[71] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/67; Buhârî, Eymân ve'n-nüzûr 4,5,7; Müslim, Eymân 5; İbn Mâce, Kefâret 2; Ebû Dâvûd, Eymân ve'n-nüzûr 5; Tirmizî, Nüzûr ve eymân 8; Nesâî, Eymân ve'n-nüzûr 11; İbn Hibbân, *Sahih*, X/199.

[72] Abdurrezzak, *Musannef*, VIII/516, 517; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/6, 48; Ebû Dâvûd, Eymân ve'n-nüzûr 11; Nesâî, Eymân ve'n-nüzûr 18; İbn Hibbân, *Sahih*, X/184; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/129.

مَنْ حلف على يمين وقال : إنْ شاء اللهُ فقد استثنى ، ولا حنثَ عليه ولا كفارة

"Bir kimse yemin eder de bu iş Allah dilerse olsun (inşâallah) derse, yeminine istisna getirmiş olur. Onun yemini bozulmaz, kendisine kefâret gerekmez." [75]

Şu kadar var ki İbn Abbas (r.a.); şu âyete dayanarak, yeminden ayrı bile olsa istisnayı câiz görür:

﴿واذْكُرْ ربَّكَ إذا نسيتَ﴾

"Unuttuğun zaman Allah'ı an" (el-Kehf 18/24) Yani, sözünün hemen peşinden inşâallah demeyi unutursan sonra söyle.

Biz bu açıklamayı kabul etmiyoruz.Çünkü Allahu Teâlâ, bir kadının üç talakla boşandıktan sonra evlendiği ikinci eşine ait hükümleri bildirmiştir. Eğer boşamaya bitişik olmayacak şekilde inşâallah sözüyle istisna yapmak câiz olsa idi, eşini boşayan kişi pişman olduktan sonra "inşâallah" derdi. Böylece boşadığı eşi ile yeniden evlenebilmesi için, kadının başka birisi ile evlenmesi gerekmezdi.

Öte yandan, sonradan söylenen "inşâalah" (Allah dilerse olsun) sözünün, hükmü etkileyeceği kabul edilirse; satım, nikah gibi tüm akitler bağlayıcı olmaktan çıkar.

Ebû Hanîfe (rh.a.), halife kendisini azarlayıp "Benim dedeme muhalefet etmen senin kadrine yakışır mı?" dedi. Ebû Hanîfe (rh.a.); "Ey! Müminlerin emiri hangi konuda?" diye sorunca halife, "sözden ayrı olarak 'inşallah' deme hususunda" dedi. Ebû Hanîfe (rh.a.) de şu cevabı verdi: "Ben, senin hakkını gözeterek ona muhalefet ettim. Eğer sonradan söylenen "inşâallah" doğru olsaydı,-Allah senin ahidlerini mübarek kılsın- insanlar sana bîat ederler, yemin ederler sonra "inşâallah" diyerek bîatten vaz geçerlerdi. O zaman, onların sana itaat zorunlulukları kalmazdı." Bunun üzerine halife pişman oldu. "Bunu benden duymamış ol" dedi.

Bize göre yukarda geçen (Kehf sûresi, 18/24.) âyetin anlamı şudur: *Sözünün başında "inşâallah" demeyi unutursan, sözüne bitişik olarak sonunda söyle.*

İstisnâ, Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre sözün hükmünü yok eder ve onu bağlayıcı olmaktan çıkarır. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise bu, koşul anlamındadır. Biz bu konuyu, *el- Câmî*'ın yeminler konusunda açıkladık. **[8/144]**

---

[73] **Mevkûf Hadis:** Sahâbîlerden rivayet edilen söz ve fiillere denir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in çevresini oluşturan müminlerin söz ve fiillerine "mevkuf" denilmesi, isnadının Rasülullah (s.a.v)'e ulaşmayıp sahabîde durması nedeniyledir. :

[74] **Merfû' Hadis:** Hz. Peygamber (s.a.v)'e nisbet edilen söz, fiil ve takrirlerle –bazı alimlere göre- sıfatlara denir.

[75] Abdurrezzak, Musannef, VIII/516; Tirmizî, Nüzûr ve'l eymân 7; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X/47; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/232.

Yemin edip de yeminini bozan kişi istediği kefâreti öder. İsterse bir köle özgür kılar. İsterse on yoksulu yedirir. İsterse on yoksulu giydirir.

Yemin kefâretinde muhayyerlik durumu

İbrahim en-Nehâî (rh.a.): "Kur'an daki (أو / veya) şeklinde ifade edilen her şeyde, seçme hakkı vardır" demiştir.

Yeminini bozan kişi, bu sayılanlardan hiçbirisine gücü yetmezse Hanefîlere göre üç gün peşi peşine oruç tutar.

Şâfiî (rh.a.) ye göre ise, isterse peşi peşine tutar, isterse ayrı günlerde tutar. Kişinin seçme hakkı vadır. Çünkü " فصيامُ ثلاثة أيّامٍ " *Üç gün oruç tutar*" (el-Mâide 5/89) âyetinde oruç, mutlak olarak söylenmiştir.

Biz Hanefîler bu âyetin; "üç gün peşi peşine oruç tutar" şeklindeki İbn Mes'ûd'un kıraatini (okuyuş şeklini) esas alarak, orucun peşi peşine olmasını koşul sayıyoruz.[76] Biz bu konuyu, oruç bahsinde açıkladık.

Yemin kefâreti ile fıtır sadakasının farkı

Yemin kefâreti ile fıtır sadakası arasındaki farkı belirtmeye ihtiyaç vardır. Fıtır sadakası konusunda iki hadis gelmiştir. Birisi:

أَدُّوا عَنْ كُلِّ حُرٍّ وَعَبْدٍ

"Her özgür ve köle için (sadaka) veriniz." [77] Diğeri de:

أَدُّوا مِنْ كُلِّ حُرٍّ وَعَبْدٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

"Müslümanlardan her özgür ve köle için (sadaka) veriniz" hadisidir.[78]

Burada mutlak, kayıtlıya dayandırılmıştır (hamledilmemiştir). Bu yüzden Hanefîler, Müslüman olmayan köleden dolayı da fıtır sadakası verileceğini söylemişlerdir. Çünkü burada mutlak ve mukayyed nedendedir (fıtır sadakasının vücûbuna neden olan köledir). İki neden arasında da zıtlık yoktur. Hadislerin birisinde Müslüman kaydının bulunuşu, diğer hadisteki mutlakın hükmünün devamına engel değildir. Bu hüküm bizim kabul ettiğimiz şu kurala dayanır: "Bir şeyi koşula bağlamak, o koşul bulunmadığında hükmün de bulunmamasını gerektirmez." Yemin konusunda ise mutlak ve mukayyed oluş, hükümdedir. O hüküm, kefâret olarak tutulacak olan oruçtur. Tek bir hükümde orucun peşi peşine olması ile, ayrı ayrı zamanlarda olması arasında zıtlık vardır. İbn Mes'ûd'un okuyuşu ile, orucun peşi peşine olması gereğinin zorunlu sonucu, âyetin mutlak olarak kalmamasıdır.

---

[76] Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) فصيام ثلاثة أيّامٍ *"Üç gün oruç tutar"* âyetini مُتَتَابِعَاتٍ *"peşpeşe"* ilavesi ile okur. Bu sözcük, başka tanık bulunmadığı için Kur'an'a yazılmamıştır. Hanefîler bunun en azından Peygamber (s.a.v.)'den işitilmiş bir sözcük olduğu ve bu nedenle amel edilebileceği kanaatindedirler. (H.D)

[77] Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/277; Dârekutnî, *Sünen*, II/150; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/296, 300.

[78] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/63; Dârimî, Zekât 27; Dârekutnî, *Sünen*, II/140; İbn Hibbân, *Sahih*, VIII/94.

Zıhar kefâreti olarak özgür kılınması câiz olan köle, yemin kefâretinde de câizdir. Yemin kefâretinde özgür kılınacak köleye ait hükümler, zıhar kefâretinde özgür kılınacak olan köleye ait hükümlerle aynıdır.

Bunları zıhar kefâreti konusunda belirtmiştik.

Bir kimse, yemin kefâreti olarak, kölesinin yarı payını özgür kılsa ve beş yoksula yemek yedirse; bu, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre câiz değildir.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre köleyi özgür kılma bölünemez. Halbuki onlara göre kefâret köleyi özgür kılmayla ödenir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre köleyi özgür kılma bölünebilir. Ama, ona göre de kefâret olarak vacip olan; ya bir köleyi özgür kılmak veya on yoksula yedirmek, ya da on yoksulu giydirmektir. Oysa burada bunlar yoktur. Çünkü kölenin yarısı, köle değildir. Eğer bunun câiz olduğunu söylesek kefâret ödeme yollarına dördüncü bir yol daha eklemiş oluruz. Oysa böyle şeylerin akılla yapılması câiz değildir. Her bir yoksula bir müdd[79] buğday, yarım sa''[80] arpa vermek ise böyle değildir. Bu câizdir. Çünkü kefâretin sadaka yoluyla ödenmesi durumunda, miktarlar Kur'an'da belirtilmemiştir. Böyle bir takdir, bir gün için yoksula bu kadar yeterli olacağı içindir. Bu da, verilmesi gereken şeyi, aynı maddeden vermekle, iki ayrı maddeden vermek arasında bir fark meydana getirmez. Köleyi özgür kılmada bir köle, yoksul doyurmada da on yoksul ise, Kur'an'da açıkça belirtilmiştir. Eğer bunların her birinden yarım vererek câiz olduğunu söylersek, Kur'andaki açık delille belirtilen hükmü bozmuş oluruz. Bu ise câiz değildir.

Yemini bozan kişi yoksul olsa ve oruç tutmayıp geciktirse de sonra zenginleşse, artık kefâretini oruçla ödeyemez. İbn Abbas ve İbrahim en-Nehaî (r.a.) den böyle rivayet edilmiştir.

[8/145] Kefâret ödemekte olan kişi, iki gün oruç tuttuktan sonra üçüncü günde yoksul doyurmaya veya giydirmeye gücü yeter duruma gelse, oruç yeterli olmaz. Kefâretini yoksul doyurma veya giydirme yoluyla ödemesi gerekir. Çünkü kefâret bedel ile ödenmeden önce, asılla ödeme gücü kazanmıştır. Ay ile iddet bekleyen[81] bir kadının âdet görmesi, teyemmüm eden birisinin namazı kılmadan su bulması durumlarında olduğu gibi, bedelin hükmü düşmüştür. Çünkü Allahu Teâlâ; فَمَنْ لَمْ

---

[79] **Müdd / المدّ**: Bir sâ'ın dörtte birine eşit, iki yüz altmış dirhemlik bir ölçek. Irak rıtlı ile 2 rıtla, Hicaz rıtlı ile ise bir tam 1/3 rıtla eşittir. 77 kg. buğday 100 lt. olarak düşünülürse, şerî müdd için 1,05 litrelik değer elde edilir.

[80] **Sâ' / الصاع**: Hubûbât gibi ürünleri ölçmekte kullanılan, Medine'de kullanılan şekline göre 4 müdd / 4, 2125 litrelik hacim ölçüsü. Bu ölçünün hacmi, hicretin ikinci yılında bizzat Peygamber (s.a.v) tarafından tespit edilmiştir.

[81] Ay ile iddet bekleme: Ayrılmanın ay başında gerçekleştiği durumlarda ayın yirmi dokuz veya otuz çekmesine bakılmaksızın kaç ay beklemek gerekiyorsa o kadar süre iddet beklemektir. Ayrılığın ay içinde gerçekleştiği durumlarda ise her ay otuz gün olarak kabul edilir ve ona göre iddet beklenir.

يَجِدْ *"Kim bunlara imkân bulamazsa* " buyurarak, bedelin kabulü için, aslın bulunmamasını koşul koymuştur. Bu koşul, orucun kendisinin geçerli olması için konulmamıştır. Çünkü malı bulunan kişinin de tuttuğu oruç geçerlidir. Bu koşul, orucun vacibi düşürücü kefâret olması içindir. Bu da yerine getirme sırasında ve yerine getirme bittiği zaman olur. Bu koşul bulunmazsa, kefâret ödenmiş olmaz.

Bu konuda Şâfiî (rh.a.)'nin üç görüşü nakledilmiştir: Bir görüşü Hanefîlerin görüşü gibidir. İkinci görüşüne göre, mükellefin (yükümlünün) kefâret vacip olduğu andaki zenginlik veya yoksulluk durumuna bakılır. Kendisine vacip olan bir şey, zekatta ve fıtır sadakasında olduğu gibi zimmetinde borç olur. Daha sonraki durumunun değişmesi ile değişmez. Şâfiî (rh.a.) bunu, hadlere (cezalara) kıyasla söylemiştir. Buna göre, kendisine vacip olan kefâret kölenin yarısıdır.

Ama bu görüş zayıftır. Çünkü yeminde vacip olan, kefârettir. Kişinin kefâret olarak verdiği değildir. Nitekim hadeste (abdest veya guslün gerekli olması durumunda) vacip olan tahârettir. Su veya topraktan, kendisi ile temizlenilen şey değildir. Çünkü bu, abdest veya boy abdesti alacak kişinin o sırada suyu kullanmaya gücünün bulunup bulunmaması durumuna göre değişiklik gösterir. Cezanın gerekli oluşu ise, cinâyet ile nimet verene karşı gösterilen saygısızlığa itibarladır. Nimet de, özgürlüğe ve köleliğe göre değişiktir. Bu, cinâyet işlenirken göz önünde bulundurulur. Daha sonra değil. Oysa cezalar, şüphelerle düşerler. Kamu cezası, eksik şekilde gerekirse, sonradan meydana gelen özgürlükle tamamlanmaz.

Şâfiî (rh.a.) nin üçüncü görüşü de şudur: Yeminini bozan kişi, kendisine kefâretin gerekli olduğu andan, yerine getireceği ana kadar yoksul olarak devam etmezse oruç yeterli olmaz. Çünkü oruçla kefâret ödenmesi, zorunluluktan dolayıdır. Kişi iki durumdan birisinde zengin olursa, bu zorunluluk bulunmuş olmaz. Öte yandan kişi, yeminini bozduğu sırada zengin ise, kefâreti mal ile ödemesi vacip olmuştur. Yoksullaşıncaya kadar bunu geciktirmekle kusur işlemiştir. Bundan dolayı kefâretin hafifletilmesini hak etmemiştir.

Biz Hanefîler şöyle diyoruz. Bu, zaruetten dolayı kefâret olduğu gibi, teyemmüm de zaruretten dolayı tahârettir. Bunda göz önünde tutulması gereken vakit de, vücup vakti değil, yerine getirme vaktidir. Çünkü zaruret', vacibi zimmetinden düşürmeye olan ihtiyaca itibarladır. Bu da yerine getirme içindir.

Bir kimse fâsid (geçersiz) bir yolla satın alıp ele geçirdiği bir köleyi, yemin kefâreti olarak özgür kılsa yeterli olur. Çünkü o, ele geçirmek suretiyle köleye sahip olmuştur. Kendine ait olan bir malı özgür kılması da geçerlidir. Maliki olduğu bir mülkte tasarrufta bulunduğu için köleyi özgür kılarken kefârete niyet etmesi geçerlidir.

Bir kimsenin birden fazla yemin kefâreti borcu olsa ve bunlar için hangisine ait olduğuna niyet etmeden veya belirli köleleri belirli kefârete niyet ederek,

kefâret sayısınca köleyi özgürlüğüne kavuştursa istihsanen câiz olur. Çünkü aynı cinste niyeti belirleme geçersizdir. Bu meseleyi zıhar konusunda açıkladık. Kefâretlerden birisi için köle özgür kılsa, ikincisi için yoksul doyursa, üçüncüsü için de yoksul giydirse bu da câizdir. Bu çeşitlerden her biri ile, mutlak bir kefâret ödenmiş olur. Hepsindeki hüküm eşittir.

[8/146] Zıhar konusunda da belirttiğimiz üzere, kefâret olarak ana karnındaki cenînin özgür kılınması yeterli değildir. Çünkü cenîn ananın bir parçası hükmündedir. Yemin kefâretinde de böyledir.

Özgürlüğüne kavuşmadığı sürece kölenin kefâreti oruçladır. Çünkü köle, yoksul olan özgürden daha da yoksuldur. Çünkü hiçbir şeye malik değildir. Onun yerine sahibinin köle özgür kılması veya yoksul doyurması yahut da yoksul giydirmesi Mâlik (rh.a.)'in dışındaki fakihlere göre yeterli değildir. Mâlik (rh.a.), köle sahibinin, onun yerine köle özgür kılaileceğini nitekim efendinin izni ile kölenin kendisine câriye alabileceğini söyler. Biz bu meseleyi nikah ve talak konularında açıkladık.

Bu, özgür olan birisinin, başka özgür birisine kendisi için on yoksul doyurmasını emretmesinin aksinedir. Çünkü özgür, mülk sahibi olabilir. Mülk edindirebilir. Kendisine sadaka verilen yoksulun, önce kefâret borçlusu için, sonra da kendisi için kabzetmesi suretiyle, emreden kişinin mala sahip olması câizdir. Köle ise mal sahibi olamaz. Çünkü kendisinde, mal sahibi olmaya zıt olan kölelik özelliği vardır. Mala sahip olma özelliği ile, mal olarak sahip olunma özelliği arasında zıtlık vardır. Bu konuda mükâteb, müdebber ve ümmü veled aynen köle gibidir. Almış olduğu özgürlüğüne karşılık çalışmakta olan köle de, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre böyledir. Çünkü o, mükâteb gibidir.

Yoksul olan kişi, kefâret olarak iki gün oruç tuttuktan sonra üçüncü gün özgür kılacak köle bulsa, kefâretini mal ile ödemesi gerekir. Çünkü maksat hasıl olmadan önce, kefâretin bedelle ödenebilmesi koşulu ortadan kalkmıştır. Bu kişi günün ortasında iken zenginleşirse, o günün orucunu tamamlaması daha iyidir. Ama bozarsa, Züfer (rh.a.)'in dışındaki müctehidlere göre kazası gerekmez. Bununla, borç olduğu sanılan oruç eşittir.

Müslüman olmadan yapılan yeminin hükmü

Bir zimmî yemin etse ve sonra Müslüman olsa, daha sonra da yeminini bozsa Hanefîlere göre kendisine kefâret gerekmez.

Şâfiî (rh.a.) ye göre kefâret ödemesi gerekir. Delil şudur: Zimmi, yemin etmeye ehil birisidir. Yeminden maksat, yemin eden kişiyi bir şeyden uzak tutmak veya bir şeyi gerekli kılmaktır. Zimmî de buna ehildir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ﴾

"Yeminlerini bozan bir topluma karşı savaşmayacak mısınız?..." (et-Tevbe 9/13)

Görüldüğü gibi bu âyette Allahu Teâlâ kâfirler için yeminin olduğunu söylemiştir. Zulümlerde (mezalim) ve dâvalarda zimmîye Allah adına yemin ettirilmesi buna delildir. Öte yandan zimmî, karısını boşamaya ve köleyi özgür kılmaya ehildir. Eşini boşama ve kölesini özgür kılma üzerine yemin etmeye ehil olan birisi, Allah adına yemin etmeye de ehil olur. Yemini gerçekleştiğine göre, yeminin bozduğunda kefâret de gerekir. Eğer yeminini Müslüman olmadan önce bozarsa kefâretini malla öder. Çünkü oruçla kefâret ödemeye ehil değildir. Köle de onun benzeridir. O da kefâretini oruçla öder. Çünkü o da mal ile kefâret ödemeye ehil değildir. Zimmî yeminini Müslüman olduktan sonra bozarsa; mal bulamazsa kefâretini oruçla öder.

Müslüman olmayanların da kefârete ehil olduklarının delili şudur: Kefârette hem ibadet hem de ceza anlamı vardır. Müslüman olmayanlara, ceza yoluyla, müslümana da -cezalarda olduğu gibi- günahtan temizlenme yoluyla gerekli olur. Çünkü cezalar da kefâret niteliğindedir. Peygamber (s.a.v.):

الْحُدُودُ كَفَّارَاتٌ لأَهْلِهَا

"Cezalar, ehilleri için kefârettir." buyurmuştur.[82]

Bundan sonra kefâret, tevbe eden Müslüman için günahtan temizlenme, Müslüman olmayan için de ceza olarak kalır.

Bu konuda Hanefîlerin delili şu hadistir: Kays b. Asım el-Menkarî (r.a.), Peygamber (s.a.v.)'e "Ben cahiliyye döneminde yemin ettim- veya adakta bulundum- ne yapmam gerekir ?"diye sordu. Peygamber (s.a.v.):

هدم الإسلام ما كان في الشرك

"İslam şirk döneminde olanları yıktı" buyurdu. [83]

Ayrıca kefâret, yemini bozmakla Allah'ın adının saygınlığını yok etmekten dolayı gerekir. Kâfirin içindeki şirk, bundan çok daha büyüktür. O, Allah'ın adının saygınlığını şirkte ısrar etmek suretiyle, en güçlü bir şekilde zaten yıkmıştır. Yemin, Allah'ın ismini ululamak için, bir şeyden yasakladığı veya bir şeyi gerekli kıldığı için oluşur. Kâfir ise buna ehil değildir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır: **[8/147]**

﴿وإنْ نكثوا أيمانهم من بعد عهدهم وطعنوا في دينكم فقاتلوا أئمة الكفر إنهم لا أيمان لهم لعلهم ينتهون﴾

---

[82] Buhârî, Îmân 11; Müslim, Hudûd 41; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII/329.

[83] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/61; İbn Hibbân, *Sahih*, X/211; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XVIII/337.

"Eğer anlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlar ve dininize saldırırlarsa küfrün önderlerine karşı savaşın. Çünkü onlar yeminleri olmayan adamlardır. Umulur ki küfre son verirler." (et-Tevbe 9/12)

Mezalimde ve dâvalarda zimmîlere yemin ettirilmesi, onların mahkemeden beklenilene ehil olmaları nedeniyledir. O da; ikrar veya yeminden kaçınmaktır. Müslüman olmayanın karısını boşamaya veya köle özgür kılmaya bağlanan yeminin gerçekleşmesi, onun derhal geçerli olmak üzere buna ehil olmasındandır. Bu yeminin gereği ise, Allah'ın adına saygı gösterme için yemin edilen şeyi yapmaktır. Oysa kâfir, Allah'ın adına saygı göstermeye ehil değildir. Allah adına edilen yemin bozulursa kefâret gerekir. Kâfir kefârete de ehil değildir. Çünkü kefâret, adı gibi günahları örtücüdür. Alah Teâlâ;

﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾

"Şüphesiz iyilikler kötülükleri giderir" (Hûd 11/114) buyurmuştur.

Kefârette ceza anlamı, şekil olarak vardır. Aslında kefâretten maksat, ibadettir. Görmez misin yükümlü (mükellef), herhangi bir zorlama olmadan kefâreti öder. Öte yandan kefâret, sırf ibadet olan oruçla ödenir. Ancak ibadet niyetiyle yerine getirilebilir. Kefâretten güdülen amaç, daha önce de belirttiğimiz gibi, günahtan temizlenmektir. Cezalar ise böyle değildir. Onlar, ceza için ve horlanma yoluyla uygulanırlar. Cezalardaki kefâret anlamı; cezayı hak eden kişinin, -Mâiz (r.a.)'in yaptığı gibi- teslim olmuş, dünyalık cezayı uhrevî cezaya tercih etmiş ve tevbe eder bir şekilde gelmeleri durumunda söz konusdur. Bundan dolayı had, ceza ve horlama yoluyla kâfire de uygulanır.

Bir kimse dili ile söylemeksizin, kalbi ile niyet ederek yemin kefâreti için, özgür kıldığını söyleyerek bir köleyi özgürlüğe kavuşturursa bu yeterlidir.

Çünkü niyet kalbin işidir. Bununla diğer ibadetler yerine getirildiği gibi, kefâretler de yerine getirilir. Çünkü kefârette niyetin koşul oluşu, kendisindeki ibadet anlamından dolayıdır. Bu, Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisinin anlamıdır:

إِنَّ اللهَ لا يَنْظُرُ إِلَى صُوَرِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ . وَإِنَّمَا يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ

"Şüphesiz Allah sizin şekillerinize ve işlerinize bakmaz. Kalplerinize bakar." [84]

Hanefîlere göre, yemini bozmadan önce kefâret ödemek câiz değildir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre yemini bozmadan önce, oruçla değil ama malla kefâret ödenebilir.

---

[84] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/284; Müslim, Birr ve Sıla 33, 34; İbn Mâce, Zühd 9; İbn Hibbân, *Sahih*, II/119; Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* VII/507; Aclûnî, *Kesfü'l-hafâ*, I/281.

Yemin, günah olan bir şeyi yapmak için edilmişse, bozmadan önce kefâretin câiz oluşunun iki delili vardır. Şâfîi (rh.a.) bu konuda kitap ve sünnet delillerine dayanır. Kur'an'da şöyle buyurulur:

﴿ولكن يؤاخذكم بما عقدتم الأيمان فكفارته﴾

"Fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da kefâreti...." (el-Mâide 5/89) Âyetteki فَكَفَّارَتُهُ kelimesinin başındaki "ف " harfi, aralıksız izleme (takîp) içindir. Bu da, yeminin hemen peşinden kefâretin yerine getirilmesinin câiz olmasını gerektirir. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur:

مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيُكَفِّرْ يَمِينَهُ . وَلْيَأْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ

"Bir şeye yemin edip de, onun başkasını daha hayırlı gören kişi yeminine kefâret ödesin. Daha hayırlı olan şeyi yapsın." [85] Hadisin diğer bir rivayetinde ise;

فَلْيُكَفِّرْ . ثُمَّ لِيَأْتِ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ

"Kefâret ödesin sonra hayır olan şeyi yapsın." Bu hadis, yemini bozmadan önce kefâreti ödemeyi açıkça emretmektedir. Emrin en düşük durumu, emredilen şeyin câiz olduğunu göstermektir. Öte yandan kefâretin nedeni yemindir. Bundan dolayı kefâret yemine bağlanır. Vacipler, gerçek anlamda nedenlerine bağlanırlar.

"Yemin borcumdur (üzerime yemin borç olsun)" diyen kişiye kefâret gerekir. Çünkü nedeni yüklenme (iltizam) onunla vacip olan şeyden kinayedir. Bunun delili, talaka bağlanan yemindir. Burada neden, koşul değil yemindir. Nitekim yalancı tanıkların, yalan söyleyerek bir kadının boş olmasına neden olmaları durumunda tazmînat, koşula tanıklık edenlere değil yemine tanıklık edenleredir. Allah adına yapılan yeminde de böyledir. Buna göre; mâlî bir hakkın, vücûb nedeninin varlığından sonra, ama daha vacip olmadan önce yerine getirilmesi câizdir. Nitekim nisap miktarı mal bulunduktan sonra, daha yıl dolmadan zekatı vermek câizdir. Bedenî olan hak ise, ancak vacip olduktan sonra yerine getirilir. Çünkü kefâretin oruçla yerine getirilmesi zaruretten dolayıdır. Vacip olmadan önce ise, zaruret yoktur. Öte yandan bu, malla ödenen bir kefârettir. Vücûbu, gerçekleşmeden önce yerine etirilibilen bir şeye bağlıdır. Bir insanın, bir müslümanı yaralayıp da daha ruhu çıkmadan öldürme (katl) kefâreti ödemesine veya ihramlı birinin bir av hayvanını yaralayıp da, hayvan ölmeden av kefâreti ödemesine benzer. Bunların hepsi, mal ile yerine getirilebilir. **[8/148]**

Bu konuda biz Hanefîlerin delili şu hadistir:

---

[85] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/361; Müslim, Eymân 12; Tirmizî, Nüzûr ve Eymân 6; Nesâî, Eymân ve'n-nüzûr 15; İbn Hibbân, *Sahih*, X/190; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/307.

لا تسأَلْ الْإمارة فإنَّكَ إن أُعطِيتها عن مسْأَلةٍ وُكلْت إلَيْها ، وإنْ أُعطيتها مِن غيْر مسْأَلَةٍ أُعنْت عليها ، وإذا حلفْت على يمينٍ ورَأَيْت غيْرَهَا خيْرًا منْها فأْت الَّذي هُو خيْرٌ وكَفِّرْ عَنْ يَمينك

"Memûriyeti isteme, çünkü sen isteyipte bu göreve atanırsan kendi başına bırakılırsın. Ama istemeden sana bu görev verilirse yardım edilirsin. Bir şey için yemin edip de, onun başkasını daha hayırlı görürsen hayırlı olanı yap ve kefâret öde." [86]

Bu rivayet gösteriyor ki, Şâfiî (rh.a.)'nin dayandığı hadiste kefâreti emreden bölüm, yemini bozmanın önüne getirilmiştir.

Hanefîlerin görüşü iki şekilde açıklanabilir:

a. Emir, gerçek anlamda vücup ifade eder. Yemini bozmadan da vücup olmaz. Bu konuda âlimler arasında görüş birliği vardır.

b. Hadisteki "kefâret öde" sözcüğü, mutlak kefâreti ifade etmektedir. Mutlak kefâret ödeme ise ancak yemin bozulduktan sonra câiz olur.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre, kefâreti ödemenin yemin bozulmadan câiz oluşu, kefâretin oruçla değil, malla ödenmesi durumunda söz konusudur. Bu da tahsîs kabilinden değildir. Çünkü kefâret olarak ödenilen şey, hadisin metninde anılmamıştır. Oysa tahsîs, iktiza (gerektirme, gerekme) yoluyla sabit olan şeyde değil, umûm ifade eden ve sözcüklerle söylenen şeyde olur.

Bunun anlamı şudur: Sadece yeminin kendisi, kefâretin gerekmesi için neden değildir. Çünkü nedenin en basit tanımı; Bir şeye götürücü ve ona yol olmasıdır. Yeminin kendisi, yemini bozmaya engeldir, onu haram kılıcıdır. Öyle olunca, bozulduktan sonra vacip olan bir şeyi nasıl gerekli kılsın. Görmez misin oruç ve ihram, yasak olan bir şeyin yapılması ile kefâretin gerekli oluşuna engel oldukları için, kendileri kefâretin vacip oluşuna neden değildirler. Yaralama ise böyle değildir. Çünkü o, ruhun çıkmasına nedendir. Nisap miktarı mala sahip olmak da böyle değildir. Çünkü o da, zekatın farz olmasına neden olan malı artıran zenginliği gerçekleştirir.

Öte yandan kefâret, ancak yeminin kalkmasından sonra gerekli olur. Yemin de, bozulmakla kalkar. Bir şeyin vacip oluşu, ona neden olan şeyin kalkması değil, gerçekleşmesi durumunda olur. Yeminin, kefâretin oruçla ödenmesine neden olmayışı buna delildir. Nitekim yemin bozulmadan, kefâret orucunun tutulması câiz değildir. Yerine getirme, ister mal ile olsun ister bedenle, ancak nedenin varlığından sonra câiz olur. Görmez misin neden bulunduğu için, yolcunun oruç

---

[86] Buhârî, Keffâretü'l-eymân 10; Müslim, Eymân 19; Ebû Dâvûd, Harâc ve Fey' 2; Tirmizî, Nüzûr ve Eymân 5; Nesâî, Âdâbü'l-kudât 5.

tutması câizdir. Oysa bu orucun yerine getirilmesi, başka günlere yetişildiği zamana bırakılmıştır. Kefâretin yemine bağlanışı, yeminden sonraki bozma (hıns) ile gerekli oluşundan dolayıdır. Bu, kefâretin bu yolla oruca veya ihrama bağlanmasına benzer. Şâfiî (rh.a.) nin dediği gibi, yeminin kefâretin nedeni olduğunu kabul etsek, o zaman şöyle deriz: Kefâret, vacip olan yeminin gereğinin yapılması yerindedir (haleftir). Böylece sanki kefâret yerine getirildiğinde, yeminin gereğine uyulmuş olur. Vacibin kendisini yerine getirme imkânı varken, onun bedeline itibar edilmez. Oysa yemin bozulmadan önce, asıl vardır. Dolayısıyla, suyu kullanma imkânı varken teyemmüm "temizlenme" sayılmayacağı gibi, yeminin gereğine uyma imkânı varken kefâret onun yerine geçemez.

Şu da bu söylediklerimizi desteklemektedir: Kefâret bir tevbedir. Yanlışlıkla hata ile adam öldürme kefâreti için, âyette; ﴿ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ ﴾ "Allah'tan bir tevbe olarak" buyurulması, buna delildir. Oysa günahtan önce tevbe olmaz. Yeminde günah, Allah'ın ismine gerekli saygınlığın gösterilmemesidir. Yemini bozmadan önce kefâret ödemek, abdesti bozmadan önce abdest almaya benzer. Öldürme (Katl) kefâreti ise böyle değildir. Çünkü o, cinâyetin cezasıdır. Cinâyet de, yaralamaktır. Çünkü ruhun çıkmasında suçlunun bir fiili yoktur. Zekat böyle değildir. Çünkü o, nimete şükürdür. Nimet de, bir yılın geçmesi değil, malın kendisidir. Yılın geçmesi, zekat vermeyi belli dönemlere bağlamaktan ibarettir. Burada vadelendirme, vacip oluşa engel değildir. Öyle olunca, nedenin gerçekleşmesine hiç engel olmaz. [8/149]

Yemin kefâreti borçlusu olan kişi, ölürken kefâret olarak bir köleyi özgürlüğüne kavuştursa ve ondan başka malı olmasa, bu özgür kılma kölenin üçte birinden hesap edilir. Köle, değerinin üçte ikisini karşılayıncaya kadar mirasçılar için çalışır. Çünkü ölüm hastası olan kişinin köle özgür kılışı, ölümünden sonrası için vasıyeti gibidir. Bunu doğrudan, ölümden sonrası için vasıyet etse bu vasıyeti kölenin üçte biri için geçerli olur. Nitekim daha önce, bunun zekatta ve diğer Allah haklarında böyle olduğunu açıklamıştık.

Kefâret yükümlüsünün bu köleden başka malı yoksa, bu kölenin, değerinin üçte ikisi karşılığında çalışması gerekir. Bu, bir bedel karşılığında özgür kılma sayılır. Bu da, kefâret için yeterli olmaz. Hasta olmadan önce, az veya çok bir mal karşılığında özgür kılması durumunda da böyledir. Çünkü mal karşılığında özgür kılmak, saf ibadet değildir. Oysa kefâret, ancak ibadetle yerine getirilir. Bir kimse, köleyi mal karşılığında özgür kıldıktan sonra borçtan ibrâ etse, yine kefâret olarak câiz olmaz. Çünkü özgür kılmanın aslı, kefâret olarak yeterli değildir. Bundan sonra borcu ibra etmek borcu düşürmektir. Bunun da kefârette katkısı yoktur. Bundan dolayı kefâret için yeterli değildir.

Allah Sübhânehu ve Teâlâ doğruyu en iyi bilendir.

YEMİN KEFÂRETİNDE YOKSUL DOYURMA

Bize gelen bir habere göre Ömer (r.a.), özgür kılınmış (âzatlı) kölesi Erkâ'ya -bir rivayete göre de Berkâ'ya- şöyle demiştir; "Ben, bir topluma bir şey vermemeye yemin ediyorum. Sonra görüşüm değişiyor veriyorum. Böyle yaptığım zaman, benim için, her birine yarım sâ' buğday veya bir sâ' hurma olmak üzere on yoksul doyur."

Bu söz, insanın zorunlu olmadan da yemin etmesinde bir sakınca bulunmadığına delildir.

Şâfiî mezhebi âlimleri ise, bunun mekruh olduğunu söylerler. Dellilleri şu ayetin açık anlamıdır;

﴿ولا تجعلوا الله عرضة لأيمانكم أن تبروا وتتقوا وتصلحوا بين الناس والله سميع عليم﴾

"Yeminlerinizden dolayı Allah'ı(O'nun adını) iyilik etmenize, O'ndan sakınmanıza ve insanların arasını düzeltmenize engel kılmayın. Allah işitir ve bilir." (el-Bakara 2/224)

Yemini bozmanın güzel olduğu durum

Buna karşılık biz Hanefîler şöyle diyoruz: Kendisi için hiçbir zorunluluk olmadığı halde Peygamber (s.a.v.) defalarca yemin etmiştir. Bu âyet, yeminine uymayı veya yeminini bozmayı gözetmeksizin rast gele yemin etmekle ilgilidir. Bu da, bir şey için yemin eden kişinin, yeminini bozmasını daha hayırlı görmesi durumunda, bozmasının câiz olduğuna delildir. Biz bu konuda Abdurrahman b. Semüre (r.a.) hadisini rivayet etmiştik. Ebû Mâlik el-Eş'arî'den rivayet edilen bir hadis de şu şekildedir:

Ebû Mâlik şöyle der:

"Eş'arî'lerden bir topluluk içinde Peygamber (s.a.v.)'e gittik. Kendisinden bize deve vermesini istedik. O da, vermeyeceğine yemin etti. Sonra bir grup, Peygamber (s.a.v.)'in yanından beş deve ile döndü. 'Allah Teâla'nın Resûlü bunları bize verdi' dediler.

Herhalde Resûlüllah yeminini unuttu dedim ve yanına gittim. Kendisine yeminin hatırlattım.

إني أحلف ثم أرى غيره خيرا منه فأتحلل يميني

"Ben bir şey için yemin ederim. Sonra başkasını daha hayırlı görürüm. Yeminimi bozarım buyurdu." [87]

[8/150] Bu hadis gösteriyor ki, kefâret ödemenin vakti, bizim mezhebimiz gibi yemin bozulduktan sonradır. Peygamber (s.a.v.)'den rivayet edilen;

---

[87] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/398; Buhârî, Humus 15; Müslim, Eymân 9; Ebû Dâvûd, Eymân ve Nüzûr 17; Nesâî, Eymân ve Nüzûr 14; İbn Mâce, Keffârât 7; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/307.

فَلْيُكَفِّرْ يَمِينَهُ ، وَلْيَأْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ

"Yeminine kefâret ödesin, sonra hayırlı olanı yapsın"[88] sözü, cümle içinde sonraki bölümün öne, önceki bölümün sona alınması şeklinde yorumlanır. *"Sonra daha hayırlı olanı yapsın"* sözü de böyledir. Çünkü, asıl anlamı "sonra" olan "sümme / ثُمَّ" kelimesi bazen "ve" anlamında bağlaç olarak da kullanılır. Nitekim şu ayetlerde **"ثُمَّ"** bu anlamda kullanılmıştır**:**

﴿ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا﴾

"Ve iman edenlerden...." (el-Beled 90/17)

﴿ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ﴾

"Ve Allah yaptıklarına şahittir." (Yûnus 10/47)

Ömer (r.a.)'den rivayet edilen haber, kefâret öderken, birisini vekil etmenin câiz olduğuna da delildir. Bazı âlimler,

﴿وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ﴾

"İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur" (en-Necm 53/39) âyetinin açık anlamına bakarak ibadetlerde, başkasını vekil etmenin câiz olmadığını söylerler.

Buna karşılık biz şöyle diyoruz: Ömer (r.a.)'in sözünden maksat; kişinin daha baştan, malından bir bölümünü ayırarak yerine getirdiği, aslı mâlî olan ibadettir. Kişi, bunu kendisi yapabileceği gibi vekili aracılığı ile de yapabilir. Yine bu rivayet, kefârette her bir yoksula verilmesi gereken sadakanın; yarım sâ' buğday veya bir sâ' hurma yahutta yarım sâ' arpa olduğunu göstermektedir. Ayşe ve İbn Abbas (r.a.)'tan de böyle rivayet edilmiştir. Ali (r.a.)'den de, sadakanın, buğdaydan yarım sâ' olduğu nakledilmiştir. Biz bu meseleyi zıhar konusunda açıklamıştık.

Yemin kefâreti de aynen zıhar kefâreti gibidir. Yine orada belirttik ki; buğday unu ve kavutu (kavrulmuş buğday unu) buğday yerindedir. Çünkü yoksul için hedeflenen şey, (ihtiyacını giderme) bunlarla da meydana gelir. Üstelik öğütme külfeti de kalmaz.

Yemin kefâretinde alternatifler

Biz Hanefîlere göre, yoksulun önüne konularak yemesine izin verilen yemek (ibâha yolu) ile de zıhar kefâreti ödenir. Bunu da daha önce açıklamıştık. Burada, bu yedirmenin doyurucu iki öğün olmasına dikkat etmek gerekir. Buğday ekmeğinin yanında katık bulunup bulunmaması arasında fark yoktur. Yoksula, yemeğin değerini vermek de câizdir. Yemin kefâretinde de durum böyledir.

---

[88] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/361; Müslim, Eymân 12; Tirmizî, Nüzûr ve Eymân 6; Nesâî, Nüzûr ve Eymân 15; İbn Hibbân, *Sahih*, X/190; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/307.

Sabahleyin yemek yedirmek, akşam için de parasını vermek suretiyle de kefâret ödenir. Çünkü her ikisinde de maksat aynıdır. Böyle yapan birisi, yerine getirme şekillerinden her birinin yarısını yapmış olur.

Bir kimse yemin kefâreti olarak, sabah akşam on yoksula yemek verse; bu yoksullar arasında süt emen çocuk veya biraz daha büyüğü bulunsa yeterli olmaz. Çünkü çocuğa yedirmekle, yetişkine yedirmede olduğu gibi vacip tam olarak yerine getirilmiş sayılmaz. Bu durumda, o çocuğun yerine başka yoksulu doyurmak veya bedelini vermek gerekir.

Kefâret ödeyecek kişi, on yoksulun her birine bir müdd (sâ'ın dörtte biri) buğday verse, bu yoksullara birer müdd buğday daha vermesi gerekir. Buna gücü yetmiyorsa, yeni baştan yemek yedirmesi gerekir. Çünkü kefâret ancak, her bir yoksula verilmesi gerekeni vermekle ödenir. Her bir yoksula verilmesi gereken de, buğdaydan olursa yarım sâ'dır.

Bir yemin kefâretinin bölünmesi

Hişâm, Muhammed (rh.a.)'den şöyle bir mesele rivayet etmektedir: Bir kimse yeminine kefâret olarak on yoksulun doyurulmasını vasıyet etse; vasî on yoksula sabah yemeği verse ama akşam yemeğinden önce bu yoksulların hepsi ölse, kefâreti ödemeye baştan başlaması gerekir. Çünkü kefâret, yemek yedirmek suretiyle ödenirse sabah ve akşam olmak üzere iki kez yedirilir. Vacip, her bir yoksula yedirilmesi gerekenin tamamının yedirilmesi ile yerine getirilir. Bu durumda vasî, yedirmiş olduğu sabah yemeğini tazmîn etmez. Çünkü yaptığı şeyde, vasıyette bulunanın emrine uymuştur. Sabah yemeği verdiği yoksulların, akşam yemeğine kadar yaşamaları onun gücü dahilinde değildir.

Vasıyette bulunan kişi, yemin kefâreti olduğunu söylemeden, on yoksula sabah akşam yemek vermesini vasıyet etmiş olsa; vasî de on yoksula sabah yemeği verse ve akşamdan önce yoksulların hepsi ölse başka on yoksula daha akşam yemeği vermesi gerekir. Bu yeterlidir. Çünkü vasıyet edilen, kefâret düşürmek değil, sadece iki öğün yemek yedirmektir. Bu da gerçekleşmiştir. Önceki mesele ise böyle değildir.

Zıhar konusunda söylediğimiz gibi, biz Hanefîlere göre, bir yoksula farklı günlerde yemek yedirmek, o kadar gün sayısınca yoksula yedirmek gibidir. Bir günde bir kaç defa yedirmenin, birden çok yoksula yedirme sayılıp sayılmayacağı konusunda ise, âlimler arasında görüş ayrılığı vardır. Yeminde de durum böyledir.

[8/151] Kefâret olarak, zimmîlerin yoksullarına yemek yedirmek Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre câizdir, Ebû Yusuf (rh.a.) ve Şâfiî (rh.a.)'ye göre câiz değildir. Bu meseleyi de zıhar konusunda açıklamıştık.

Ebû Yusuf (rh.a.), Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivayetle, yoksul zimmîlere verilmesinin câiz olup olmaması konusunda adak ile kefâret arasındaki farkı şu sözleri ile belirtir: On yoksul doyurmayı adayan kişi, bu adağını zimmîlerin yoksullarını doyurarak yerine getirebilir. Yoksul zimmîlere kefâret olarak yemek yedirmek ise

yeterli değildir. Allah'ın vacip kıldığı kefâret, zekâtla kıyaslandığı zaman bu sonuca varılır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, zekâtın verilmesi câiz olan yerlere, kefâreti vermek de câizdir.

Yemin kefâreti borcu olan kişi, beş yoksula yemek yedirse, beş yoksulu da giydirse; eğer yemek elbiseden daha ucuzsa bu yaptığı, yedirme olarak yeterlidir. Ama elbise yemekten daha ucuzsa yeterli değildir. Bunların her biri kendi olarak da câiz olmaz. Çünkü, âyette (nassta) belirtilen kefâret ödeme yolları üçtür. Beş yoksulu doyurma ve beş yoksulu giydirmenin câiz olduğunu söylersek, dördüncü bir yol daha koymuş oluruz. Bu da âyete ilavedir. Bu konu, her bir yoksula bir müdd buğday ve yarım sâ' arpa vermeye benzemez. Çünkü bunda maksat tektir. O da yoksulun açlığını gidermektir. Bu dördüncü bir kefâret ödeme şekli sayılmaz. Yemek yedirme ile elbise giydirmede ise maksatlar aynı değildir. Görmez misin kefâret ödeme, yemeği ortaya koyup yoksula ikram etmek (ibaha) ile câizdir. Elbisede ise bu câiz değildir. Bunların her birinin yarısını vermekle kefâretin ödenmesini câiz görsek bu dördüncü bir kefâret ödeme çeşidi olur.

Muhammed (rh.a.)'in bu meselede söylediği şeyin maksadı, yemek beş yoksulun mülkiyetine verilerek değil, ibaha ve yemesine imkân vermek yoluyla doyurulması durumudur. Çünkü mülk olarak vermek, imkân vermekten daha üstündür. Yemek elbiseden daha ucuz olduğu zaman, ibahanın mülk olarak verme ile tamamlanması mümkündür. Öyle olunca, yemek yedirmek yerine elbise giydirmek câiz olur. Fakat elbise, yemekten daha ucuz olursa, yemeğin elbise yerine tutulması imkânsızdır. Çünkü ibaha, temlikten aşağıdır. Elbisede temlik muteberdir. Dolayısıyla elbiseyi yemeğin yerine koymak mümkün değildir. Çünkü bu durumda ikisi yemeğin değerini karşılamamaktadır.

Beş yoksula yemeği beş yoksula da elbiseyi mülk olarak verirse; yemeğin elbiseden daha ucuz olması durumunda, elbise yemek yerine geçerek böyle bir kefâret şekli câiz olur. Elbisenin yemekten daha ucuz olması durumunda yine câiz olur. Çünkü bu durumda mülk edindirmeden (temlikten) dolayı, yemek elbise yerine geçer. Muhammed (rh.a.) bu meseleye, bundan sonra gelecek olan elbise giydirme konusunda işaret etmiştir.

Kefâret ödeyen kişi, beş yoksulu sabahlı akşamlı doyurduktan sonra, kendisi yoksul duruma düşse kefâretine baştan oruçla başlaması gerekir. Çünkü ikisi bir arada uygulanamayacağı için aslın, bedelle tamamlanması mümkün değildir. Beş yoksula vermiş olduğu yemeği geri alma hakkı da yoktur. Çünkü bu bir sadakadır. Yoksulların eline ulaşmakla tamam olmuştur.

Oturduğu ev ve giydiği elbiseden başka bir şeyi olmayan kişinin kefâret olarak oruç tutması yeterlidir. Çünkü ev ve elbise, kişinin mutlaka bulunması gereken zorunlu ihtiyaç maddelerindendir. Bunlara sahip olan kişi, kefâret için sadaka olarak verecek bir şey bulmuş sayılmaz. Hizmet için olan kölesi ise böyle değildir. [8/152]

Çünkü köle aslî ihtiyaçlarından değildir. Görmez misin birçok insanın hizmetçisi yoktur. Öte yandan, kefârette köleyi özgürlüğüne kavuşturmak âyetle (nassla) belirtilmiştir. Nassla bildirilen bir şeye sahip olan kişiye oruç yeterli olamaz. Muhammed (rh.a.) *el-Mebsût*'ta bunun illetini, (evi ve elbisesinden başka malı olmayan kişinin sadaka almasının helal olduğunu söyleyerek) açıklamıştır. Bu, Ebû Yusuf (rh.a.)'un *Emâlî*'deki şu görüşünü desteklemektedir: Kefâret borcu olan bir kimsenin zorunlu ihtiyaçlarından fazla olan malı, iki yüz dirhem gümüş paranın değerinden daha azsa kefâretini oruçla ödemesi câizdir. Çünkü bu durumdaki kişi, zekat alabilir. Dolayısıyla bu kişi zengin sayılmaz.

Hanefî mezhebindeki Zâhiru'r-rivâye'ye göre; ihtiyaçlarından fazla olan malı kefâret ödeyecek kadar olursa, oruç tuması câiz olmaz. Çünkü âyette belirtilen, zenginlik değil, kefâret ödeyecek kadar malın bulunmasıdır. Allahu Teâlâ yoksul doyurmak yerine oruç tutmanın câiz olduğunu bildirirken فَمَنْ لَمْ يَجِدْ *"Bulamayan kişi..."* buyurmuştur. İhtiyacından fazla malı bulunan kişi de, yoksul doyuracak kadar bir şey bulmuştur. Köle özgür kılma (الْإِعْتَاقُ / l'tâk) konusunda açıkladığımız üzere kişinin, bir şeyi ödemesinin gerekliliği hususunda muteber olan, ödeyecek kadar mala sahip olmasıdır. Oysa o konuda ödeyecek kişinin varlıklı olması âyetle belirtilmiştir. Üzerinde durduğumuz konudaki âyette böyle bir kayıt yoktur. O halde yemin kefâreti ödeyecek kişinin buna yetecek kadar malı varsa, öncelikli olarak yoksul doyurması gerekir.

Zıhar konusunda; iki tane zıhar kefâret borcu olan kişinin, ikisine de niyet ederek her bir kişiye yarım sâ' yerine toplam bir sâ' buğday vermesi durumunda bunun, Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre sadece bir zıhar için yeterli olduğunu belirtmiştik. Kefâretlerin cinsinin farklı olması durumunda ise, her iki kefâret için de yeterli olur. Yemin kefâretinde de böyledir.

Yoksula kumaş vererek kefâret ödemek

On yoksula on kumaş vermekle, giydirme yoluyla yemin kefâreti ödenmiş olmaz. Çünkü vacip olan, on yoksulu giydirmektir. Oysa kumaş vermekle yoksul giydirilmiş sayılmaz. Fakat verilen kumaşın değeri on yoksula verilecek olan buğdayın değerine denk olursa, kefâret yoksul doyurma yoluyla ödenmiş olur. Ebû Yusuf (rh.a.) bunun ancak niyetle câiz olacağını söyler. Çünkü bunu yapan kişi, kumaşı, buğday (veya yedirme) yerine vermiştir. Kumaş, giydirme niyetiyle verilirse kendi yerine verilmiş olur. Başkası yerine verilmiş sayılması ancak ona niyetle olur.

Zâhiru'r-rivaye'nin delili şudur: Kumaşı veren kişi bununla, kefâret ödemeye niyet etmiştir. Yoksul doyurmanın yerine olduğuna niyet etmese bile, kefâret niyetiyle para vermesinin yeterli olduğu gibi bu da yeterlidir. Ebû Yusuf (rh.a.) buna karşılık şöyle der: Para, yemin kefâreti için asıl değildir. Onu kefâret niyetiyle vermek, aynı zamanda bedel olarak vermeye de niyet sayılır. Elbise giydirmek ise asıldır. Onu kefâret niyetiyle vermek, yoksul doyurmadan bedel olarak vermeye niyet sayılmaz. Buna karşılık biz çoğunluk Hanefîler şöyle diyoruz: Bir kumaşın

(elbisenin) onda biri, yoksulu giydirmede asıl değildir. Dolayısıyla bununla para vermek eşittir.

Bir Müslüman yemin ettikten sonra (Allah korusun) dinden çıksa daha sonra tekrar İslam'a dönse ve yeminini bozsa kendisine kefâret gerekmez. Çünkü o, dinden çıkmakla (riddet) aslen kâfir olan gibi olmuştur. Bundan dolayı daha önceki amelleri boşa gitmiştir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿وَمَن يَكْفُرْ بِالْإِيمَٰنِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُۥ﴾

"Kim (İslâmî hükümlere) inanmayı kabul etmezse onun ameli boşa gitmiştir." (el-Mâide 5/5) Aslî olan küfür, kefâreti gerektiren yemine ehil olmaya aykırı olduğu gibi, dinden çıkmak da kefâreti gerektiren yeminin devamına aykırıdır.

Yoksullara yemek yedirmeyi adamak

Bir kimse Allah rızası için yoksullara yemek yedirmeyi adarsa, yoksul sayısı ve vereceği gıda maddesinin ölçüsü konusunda niyeti ne ise ona bakılır. Çünkü niyet ettiği şey, sözünün muhtemel anlamlarındandır. Bu da, kendisi ile Allah arasındadır. Hiçbir şeye niyet etmemişse; Allah'ın vacip kıldığı yemin kefâretine kıyasla her birine yarım sâ' olmak üzere on yoksula buğday verir. Çünkü yemin kefâretinde Allah'ın vacip kıldığı miktarın en azı on yoksula sadaka vermektir. Şayet "yoksullara yedirme" yi adarsa, tamamını bir tek yoksula vermesi câiz değilidir. Fakat "yoksulların yemeğini..."diyerek adakta bulunursa, vereceği sadakayı bir tek yoksula verebilir. Çünkü bu sözcük ile, bir miktar buğdayı vermeyi yüklenmiştir. Önceki sözü ile ise, verme veya yedirme (it'âm) işini yüklenmiştir. Çünkü yedirme bir eylemdir. Ancak on ayrı eylemle yerine getirilir. Kefâret olarak verilen bu sadaka evi ve hizmetçisi olana verilebilir. Çünkü ev ve hizmetçi, sahibinin ihtiyacını artırırlar. Köle, nafaka ister. Ev, onarımı gerektirir. Daha önce belirttiğimiz gibi böylelerine zekât vermek câizdir. Kefârette de durum böyledir.

[8/153]

Yemin kefâreti borcu olan kişi, kefâretinin ölümünden sonra ödenmesini vasıyet etse, bu bıraktığı terekenin üçte birinden karşılanır. Çünkü öldükten sonra kefâretin ödenmesi, ancak vasıyet yoluyla gerekir. Vasıyyetin konusu da terekenin üçte biridir.

Sâ'ın miktarı konusunda görüş ayrılığı vardır. Biz bu konudaki görüşleri fıtır sadakası konusunda açıkladık.

En doğrusunu Allah Sübanehu ve Teâlâ bilir.

YOKSULA GİYDİRİLECEK ELBİSE (KİSVE)

Yemin kefâreti için yoksula giydirilecek olan elbise; bir izar (belden aşağı sarılan bir peştemal) ve bir rida (belden yukarıya giyilen astarsız bir elbise) veya bir

izar ile bir gömlek, ya da bir izar ile ceket türü bir şeydir.[89] Kefâret âyetinin tefsirinde, Zührî (rh.a.)'den; yoksula giydirilecek elbisenin, insanın vücdunu tam olarak örtebilceği, bir izar ve daha fazla elbise olduğu rivayet edilmiştir. İbn Abbas (r.a.); "kefârette her yoksula bir elbise verilir" der ve kabâ (kaftan) verirdi. Ebû Mûsa el- Eş'arî (r.a.)'nin, yemin kefâretinde her yoksula iki elbise verdiği rivayet edilmiştir. Ancak bunlardan birisi ile teberrû kasteder. Vacip, birisi ile yerine getirilmiş olur. Mücâhid (rh.a.)'den de kefâretin en azının her yoksula bir elbise, fazlasının ise kişinin dilemesine bağlı olduğu rivayet edilmiştir.

Çünkü elbise (kisve), insanın giydiği zaman giyinmiş sayıldığı şeydir. Bir elbise ile de insan giyinmiş sayılır. Nitekim böyle bir elbise ile namaz kılmak câizdir. Bir tek elbise giymiş olan kişiye, insanlar çıplak demezler. Giyinmiş derler.

Buradaki izâr'dan maksat, ridâ gibi büyük olanıdır. Bu yüzden avret yerini (erkeklerde diz kapağı ile göbek arasını) örtmeyecek kadar küçük olan izar bir yoksulu giydirme olarak yeterli değildir.

en-Nevâdir'de Muhammed (rh.a.)'den rivayet edildiğine göre her bir yoksula göbekten aşağısını örten bir pantolon (şalvar) giydirmek yeterlidir. Çünkü kişi bununla, dînen giyinmiş sayılır. Nitekim bununla namaz kılmak câizdir.[90]

Ebû Yusuf (rh.a.)'tan bir rivayete göre ise yeterli değildir. Çünkü sadece bir pantolon giyen kişiye, giyinmiş denmez, çıplak denilir. Ancak pantolonun değeri, yoksula yedirilecek yemeğin değerine ulaşıyorsa o zaman, niyet etmesi durumunda giydirme değil, yedirme olarak yeterli olur.

Her yoksula yarım elbise vermek, giydirme olarak yeterli değildir. Çünkü bununla giyinme olmaz. Fakat yarım elbisenin değeri, yarım sâ' buğdayın değeri kadar olursa yedirme olarak yeterli olur.

Yoksullara takke, şapka gibi bir şey giydirmek, ayakkabı veya mest vermek kefâret için yoksul giydirme sayılmaz. Çünkü bunlarla giyinme olmaz.

Kefâret borçlusu kişi, her bir yoksula bir sarık verse, bunun değeri bir gömleğin veya bir ridânın değerine denk olsa yeterli olur. Aksi halde olmaz. Çünkü sarık, takke gibi başın giysisidir. Fakat değeri, yarım sâ' buğdayın değerine ulaşırsa yeterli olur.

Bir kimse değeri on elbisenin değerinden daha fazla olan bir tek elbiseyi, aralarında ortak olmak üzere on yoksula verse giydirme olarak yeterli olmaz. Çünkü bununla on yoksulun her biri giydirilmiş sayılmaz. Ama yemek yedirme

[8/154]

---

[89] Bu bölümde geçen "elbise" sözcüğü günümüz elbise anlayışından farklıdır. Burada kastedilen insanların bulundukları dönemin örfüne göre elbise sayılan şeydir. Bu zamanda kefâretini yoksul giydirerek ödemek isteyen kişi, günümüz koşullarında elbise olan şeyleri giydirmelidir.

[90] Giydirilecek yoksul erkek değil de kadınsa; İslamî bakımdan örtünme sayılan ve kendisiyle namaz kılabileceği nitelikte bir elbise söz konusu olmalıdır.

olarak yeterli olur. Görmez misin her bir yoksula, değeri bir sâ' hurmaya eşit olan çeyrek sâ' buğday vermek, yedirme olarak yeterli değildir. Ama çeyrek sâ' buğdayın değeri, bir elbisenin değerine eşit olsa yoksul doyurma olarak olmasa da, giydirme olarak yeterli olur. Bu, daha önce geçen; "yemeği elbise yerine tutmak câiz değildir" sözünün açıklamasıdır. Bundan anlaşılıyor ki o sözden maksat, mülk olarak vermek değil, almasına imkân vermek (ibâha)tir.

Bir yoksula bir defada on elbise vermek kefâret olarak yeterli olmaz. Böyle bir uygulama, yemek yedirmede de yeterli değildir. Fakat, on elbise oluncaya kadar her gün bir elbise verse yeterli olur. Yemek yedirmede de böyledir.

"Yemek ihtiyacı her gün yenilenir. Giyinmeye ihtiyaç ise her gün yenilenmez. Ancak altı ayda veya benzeri bir zamanda yenilenir" denilirse, şöyle deriz:

"Evet, elbise ihtiyacı altı ayda bir yenilenir. Fakat biz, elbise giydirme konusunda mülk olarak vermeyi (temlîk), ihtiyacın yenilenmesi yerine tuttuk. Temlik de, her gün yenilenir. Bir şey başka bir şeyin yerine konulduğu zaman, onun kendi aslına bakılmaz. Çünkü mülke ihtiyacın bir sonu yoktur. Ama elbiseleri ayrı ayrı vermek âyetle emredildiği için, tamamının bir defada verilmesini câiz görmüyoruz. Tek kişi hakkında ayrı ayrı vermek, günlerin farklı olması ile gerçekleşir. Ayrı ayrı verme, aynı günde birden çok kere vermekle de sağlanabilir. Şu kadar var ki, bunun bilinen bir sınırı yoktur. Onun için ayrı ayrı vermeyi kolaylık olsun diye günlerle takdir ettik. Tek kişi için günlerin yenilenmesini ihtiyacın yenilenmesi yerine koyduk.

Kefâret ödeyen kişi, değeri on elbisenin değerine denk olan bir köleyi veya bir hayvanı on yoksula verse; bu, değere bakılarak giydirme olarak yeterli olur. Nitekim para verilmesi durumunda da böyledir. Köle veya hayvanın değeri, on elbisenin değerine yetişmese de on kişiye verilecek buğdayın değerine denk olsa o zaman da yemek yedirme yerine geçerli olur. Çünkü bu kişinin maksadı bellidir. Zimmetindeki borcu düşürmek istemektedir. Öyle olunca, maksadı mümkün olan yolla gerçekleşmiş olur.

Kefâret borçlusunun kefâret olarak verdiği malı, birisi kendisinin olduğunu ispat ederek alsa yeni baştan kefâret ödemesi gerekir. Çünkü verilen şey, yoksulun elinden hak olduğu ispat edilerek alınmıştır. Böyle olunca da sanki hiç eline varmamış gibi olur.

Bir kimse başka birisinin emri ile, onun yerine on yoksula elbise verse; emreden kişi para vermemiş bile olsa, bu verme yeterli olur. Çünkü borçlunun emri ile, başkasının yaptığı şey bizzat kendisi yapmış gibi emreden adına geçerli olur. Bu durumda yoksul, malı önce emreden için sonra da kendisi için kabzetmiş olur. Bunun yemekle ilgili benzerini zıhar konusunda açıkladık. Fakat yabancı birisi, kefâret borçlusunun emri olmadan elbiseleri verse, kefâret sahibi razı olsa bile yeterli olmaz. Çünkü sadaka, onu veren için tamamlanmış olur. Bundan sonra

başka birisi için meydana gelmesi düşünülemez. Öteki kişinin razı olması sonucu değiştirmez.

Yemin kefâretinin ödeneceği yer

Birden çok yemin kefâreti borcu olan birisi, kefâretlerini; cenaze kefenlemek, cami yaptırmak, ölen birisinin borcunu ödemek, köleyi özgürlüğüne kavuşturmak gibi bir yere sarfetse bu yeterli olmaz. Çünkü vacip ancak, yoksula mülk olarak vermekle yerine getirilir. Oysa bu sayılan şeylerle, mülk olarak verme işi gerçekleşmez. Bunun câiz olmadığını zekat konusunda açıkladık.

[8/155]

Eğer; "Kefâret konusunda siz (Hanefîlere) göre temlik koşul değildir. Nitekim zekatın aksine yoksula yemek yedirmekle de kefâret ödenir." denilirse, şöyle cevap veririz:

Kefâret, âyette (nassta) açıkça belirtilen şeyle ödenirse temlike gerek duyulmaz. Yemek yedirme, nassta açıkça kefâret olarak belirtilmiştir. Bu sayılan şeyler aynı anlamda değildir. Onun için bunlarda temlikin bulunması gerekir. Cenaze kefenlemekle, cami yaptırmakla temlik gerçekleşmez.

Yolda kalan birisine kefâret niyetiyle sadaka vermek câizdir. Çünkü o, zekatın verilebileceği kişilerdendir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, kendisine zekat verilebilen kişiye kefâret için mal verilebilir.

İki yemin kefâreti borcu bulunan kişi, bir günde on yoksula ikişer tane elbise verse; Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, yemek yedirmede olduğu gibi sadece birisinin kefâretini ödemiş olur.

Bir kimse, yemin kefâreti olarak bir yoksula elbise verse, sonra da bu yoksul ölse ve elbiseyi veren kişi ona mirasçı olsa veya hayatında iken ondan satın alsa yahut da yoksul o kişiye hibe etse, ödediği kefâret geçersiz olmaz. Çünkü elbisenin yoksulun eline varması ile vacip yerine getirilmiştir. Yukarıda sayılan nedenlerle geçersiz duruma gelmez. Bunun bir benzerini zekât konusunda açıklamıştık. Bu hükmün kaynağı rivayet edilen şu haberdir:

Berîre (r.a.)'ye sadakalar verilir. O da bunlardan Peygamber (s.a.v.)'e hediye ederdi. Allah'ın Resûlü (s.a.v.) de şöyle buyururdu:

هِيَ لَهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ

"Bu, ona sadakadır. Ama bize hediyedir."[91]

Bu gösteriyor ki; mülk nedenlerinin farklılığı, malların farklılığı yerine geçer. Bir rivayette bildirildiğine göre Ebû Talha bir bahçesini kızına hibe etmişti. Sonra kızı öldü. Ebû Talha o bahçede kızına mirasçı oldu. Bu durumu Peygamber (s.a.v.)'e sordu. O da:

---

[91] *Muvatta*, Talâk 1170; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/361; Buhârî, Zekât 61; Müslim, Zekât 170; İbn Mâce, Talâk 29; Ebû Dâvûd, Zekât 30; Nesâî, Zekât 99; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, IV/195.

إنّ اللهَ قبل منك صدقتك ، ورَدَّ عليْكَ حديقتَك

"Allah senin sadakanı kabul etti, bahçeni geri verdi." buyurdu. [92]

Doğrusunu en iyi Allah bilir.

KEFÂRET ORUCU

Yemin kefâreti orucu

Yeminini bozan kişi kefâretini malla ödeyebilecek durumda değilse üç gün peşi peşine oruç tutması gerekir. Bir gün geceden niyetlenmese ve sabahleyin oruç tutmak istese bu, kefâret orucu olarak yeterli olmaz.

Çünkü bu oruç onun zimmetinde bir borçtur. Zimmette borç olan oruç da ancak geceden niyetle yerine getirilir. Gündüz yapılan niyetle ancak, niyetin kendisine dayanmasına itibarla, günün başında imsaklı (hiçbir şey yenilip içilmemiş durumda) olunması gereken oruç geçerli olur. Bu da zimmette borç olan değil, belirli bir vakte özgü olan oruçtur.

Yemin kefâreti olarak oruç tutmakta olan bir kadın, hastalık veya âdet görme nedeniyle orucunu bozsa, baştan tekrar başlaması gerekir. Çünkü o, hasta ve âdet olmadığı üç gün bulabilir. İki ay peşi peşine oruç tutmanın aksine bu konuda âdet (ay başı hali) nedeniyle orucunu bozmakla özürlü sayılmaz. Bu meseleyi oruç konusunda açıklamıştık.

Yemin kefâreti orucunun teşrîk günlerinde (kurban bayramının dört gününde) tutulması câiz değildir. Çünkü kefâret, kişinin zimmetinde kâmil (eksiksiz) bir özellikle vacip olmuştur. Bu günlerde oruç tutmak ise yasak kılındığı için eksiklidir. Kamil bir şekilde zimmetinde vacip olan bir oruç, eksikli bir şekilde yerine getirilmez.

[8/156]

Malla kefâret ödemekten âciz olan kişinin, elinde olmayan (ğâib) bir malı veya alacağı olsa ama o anda yoksula yedirecek veya giydirecek yahut da köle özgür kılacak bir şeyi bulunmasa kefâret olarak oruç tutabilir. Çünkü oruç tutmasına engel olan şey, kefâret için gerekli mala güç yetirememesidir. Bu da, ğâib mülk ile meydana gelmez. İflas etmiş kimseden olan alacağı veya kendisinden uzakta olan mal ile, kefârete güç yetirilmez. Ancak yanında bulunmayan malı içinde köle bulunursa, oruçla kefâret ödemesi câiz olmaz. Çünkü, kefâretini köle özgür kılarak ödeme imkânı vardır. Çünkü köle özgür kılmanın geçerliliği, köleyi elde bulundurmaya değil, ona malik olmaya göredir. Hayatta olduğunu bildiği kaçak köle de böyledir. Yükümlü, bu köleyi özgür kılmak suretiyle köle özgür kılmaya gücü yettiği için, kefâretini oruçla ödeyemez.

---

[92] *Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/185; İbn Mâce, Sadakât 3; Bezzâr, Sünen VI/438; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, IV/295.*

Kefâret yükümlüsünün malı olsa, ama bu malı kadar da borcu bulunsa, bu malla borcunu ödedikten sonra kefâretini oruçla ödemesi câizdir. Bunda bir problem yoktur.

Çünkü bu malla borcunu ödeyince kefâret ödemek için elinde ayrıca başka bir malı kalmamıştır. Fakat daha borcunu ödemeden önce, kefâret olarak oruç tutup tutamayacağı konusunda bir şüphe söz konusudur.

Hanefî fakihlerinden kimileri bunu câiz görmezler. Muhammed (rh.a.)'in;"borcunu ödedikten sonra..." kaydını görüşlerine delil gösterirler. Çünkü bu konuda göz önünde bulundurulması gereken, zenginlik değil, kefâret için malın bulunmasıdır. Yükümlü bu maldan borcunu ödemediği sürece, mal bulmuş olur.

Daha doğru olan görüşe göre ise, bu kişi elindeki maldan borcunu ödemeden önce de kefâretini oruçla yerine getirebilir. Muhammed (rh.a.)'in *Mebsût*'undaki; "Görmez misin bu durumda olan borçlunun zekat alması helaldir." sözü de buna işaret etmektedir. Bu illette, orucun borç ödenmeden önce olması ile sonra olması arasında fark yoktur. Çünkü borçlunun elindeki mal, borcu karşılığıdır. Dolayısıyla, oruçla kefâret ödeme konusunda yok hükmündedir.

Bu meselenin bir benzeri de şudur: Bir yolcunun yanında su bulunsa ama abdest aldığı zaman suyun tükenip, susuz kalacağından korksa, teyemmüm etmesi câizdir. Çünkü su, içmesi içindir. Teyemmüm konusunda yok kabul edilir.

Bir köle yemin kefâreti için oruç tutmaya başlasa, fakat daha kefâret tamamlanmadan özgürlüğüne kavuşsa ve eline mal geçse, oruç yeterli olmaz. Kefâretini malla ödemesi gerekir. Çünkü kefâret bedelle ödenmeden önce, asıl olan mala gücü yetmiştir. Bunun bir benzeri olan; yoksul olan ve oruçla kefâret ödemeye başlayan özgür bir kimsenin, kefâret tamamlanmadan zenginleşmesi durumunda, kefâretini malla ödemek zorunda olduğunu daha önce açıklamıştık. Çünkü kefâretin malla ödenmesini gerektiren neden, bunun hakkında gerçekleşmiştir. Ama ilk anda malı bulunmadığı için kefârete oruçla başlamıştı. Bu engel, özgürlüğüne kavuşmakla kalkmıştır. Artık bundan sonra özgür ile o eşittir.

İki yemin kefâreti borcu olan kişi, her bir üç günün hangi yeminlere ait olduğuna niyet etmese bile altı gün oruç tutsa, kefâretini yerine getirmiş olur. Çünkü ona vacip olan, tuttuğu oruçların hangi kefâret için olduğuna değil, kefâret için olduğuna niyet etmektir. Çünkü aynı cinsten olan şeylerde, ayırdetmenin yararı yoktur. Dînen gerekli olan, yararlı olandır. Ama orucun kendisi çeşit çeşittir. Kefâret için oluşu ancak niyetle belirli olur. Birden çok yeminin kefâretleri ise aynı cinstendir. Bunların arasını ayırmak için niyete gerek yoktur.

Ramazan orucunun kazası da böyledir. Kaza borcu olan kişinin, orucunu kaza ederken; perşembe gününün kazası, cuma gününün kazası diye ayrı ayrı niyet etmesine gerek yoktur. Sadece kazaya niyetlenmesi yeterlidir.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.) bu konuda, oruçla yoksul giydirme veya doyurmayı farklı değerlendirmişlerdir. Bunlara göre, bir kimse iki yemin kefâreti için her bir yoksula bir sâ' buğday veya iki elbise verse bu, sadece bir yeminine kefâret olur. Çünkü yerine getirme bir seferde olmaktadır. Oruçta ise iki yemin için altı gün oruç tutulmaktadır. Bunun bir defada yerine getirme (eda) olarak düşünülmesi mümkün değildir. Aksine ilk üç günün orucu bitmeden, diğer üç günün orucu düşünülemez. Dolayısıyla her üç gün oruç birer kefâret için olmuş olur. Bunun sadaka verme ve elbise giydirmedeki ölçüsü, ayrı ayrı zamanda vermesidir.

Elinde bir kefâret ödeyecek kadar malı bulunan iki yemin kefâreti yükümlüsü önce birisi için oruç tutsa, sonra da diğeri için sadaka verse bu oruç yeterli olmaz. Çünkü elinde kefâret olarak verecek malı bulunduğu halde oruç tutmuştur. Dolayısıyla bir kefâretini malla ödedikten sonra tekrar üç gün oruç tutması gerekir. Çünkü yemek yedirerek kefâret ödedikten sonra elinde malı kalmamıştır. Diğer yeminini oruçla ödeyebilecek duruma düşmüştür. [8/157]

Bu meselenin bir benzeri de şudur: Abdesti olmayan iki yolcunun elinde sadece birisine yetecek kadar su bulunsa; bunlardan birisi önce teyemmüm etse sonrada diğeri abdest alsa teyemmüm edenin yeniden teyemmüm etmesi gerekir.

Başkası yerine kefâret orucu tutmak

Bir kimsenin, ister ölü olsun ister diri bir başkası yerine, kefâret orucu veya başka bir oruç tutması câiz değildir. İbn Ömer (r.a.) den, merfû ve mevkuf olarak rivayet edilen şu hadis buna delildir:

لا يصوم أحد عن أحد

"Kimse kimsenin yerine oruç tutamaz." [93]

Öte yandan orucun ibadet özelliği taşıması, bedene zor gelmesinden dolayıdır. Çünkü kişi oruçla, canının istediği şeylerden uzak durmaktadır. Bu, bir kimsenin başkası yerine oruç tutması ile gerçekleşmez.

Allah Sübhânehu ve Teâlâ doğruyu en iyi bilendir. Dönüş O'nadır.

YEMİNLERLE İLGİLİ BAZI PROBLEMLER

Bir işi sonsuza kadar yapmayacağına yemin eden bir kimse, aynı mecliste veya başka bir mecliste o işi sonsuza kadar yapmayacağına bir daha yemin etse daha sora da o şeyi yapsa kendisine iki yemin kefâreti gerekir.

---

[93] *Muvatta*, Sıyâm 15; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/380; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV/254; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/334.

Birden çok yemin bozmada kefâret

Çünkü yemin, mübtedâ (özne) ve haber (yüklem) ile kurulan bir akit olup, şart ve cevap cümleciklerini kapsar. İkinci yemin de aynen birincisi gibidir. Dolayısıyla bunlar iki ayrı akit niteliğindedir. Koşulun bir defa gerçekleşmesi ile her iki yemin de bozulmuş olur. Bu hüküm, sonraki sözü ile başka bir yemine veya önceki yemini güçlendirmeye niyet etmesi ya da hiçbir şeye niyet etmemesi durumundadır. Çünkü güçlendirme anlamı bununla gerçekleşir. Çünkü bu durumda sözün şekli geçerlidir.

Öte yandan, yemin kefâreti başta olmak üzere, kefâretler şüphelerle düşmez. Bozulan birden çok yeminin kefâreti tek kefâretle yerine getirilmez. Sonraki sözü ile, önceki yemini kendisine niyet etmesi durumunda ise sadece bir yemin kefâreti gerekir. Çünkü bu durumda kişinin maksadı, öncekini yinelemektir. Bir söz, yinelenmiş olabilir. Dolayısıyla niyet edilen şey, sözün muhtemel anlamlarındandır.Yemin, kişi ile Allah arasında bir şeydir. (Dolayısıyla niyeti muteberdir.)

Ebû Yusuf'un Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivayetine göre yemin; "şu işi yaparsam hac borcum olsun gibi" hac, umre, oruç veya sadaka yüklenme şeklinde olursa hüküm böyledir. Allah adı verilerek yapılan yeminde ise niyetine bakılmaz. İki kefâret gerekir. Ebû Yusuf (rh.a.): "Bu, Ebû Hanîfe (rh.a.)'den duyduklarımızın en güzelidir" der. Bu görüşün delili şudur: Yemin eden kişinin; "üzerime hac borçtur" sözü, haber kalıbıyla söylenmiş bir sözdür. Öyle olunca, ikinci yeminin birincisinin aynı olması muhtemeldir. "Vallâhi" sözü ise, gereklilik bildirir. Haber kalıbı ile olmaksızın, bizzat kendisi adına yemin edilen varlığa saygı göstermektir. Dolayısıyla ikinci söz de birincisi gibi îcaptır (haber değildir). Tekrar anlamına ihtimali yoktur. Çünkü tekrar anlamı, gereklilik bildiren kalıplarda değil, haber kalıplarında söz konusu olur.

[8/158]

Yeminlerden birisi hac ile, diğeri de Allah adına olsa, kendisine hem haccetmesi, hem de yemin kefâreti gerekir. Çünkü bu meselede, önceki yeminin tekrarı ihtimali yoktur. Dolayısıyla iki defa yemin etmiştir. Yemin ettiği şeyi yapmakla ikisini de bozmuştur. Her bir yeminin gereğini yapması gerekir.

Yasak şeyi yapmaya yeminde hüküm

Bir kimse belirli bir vakit belirleyerek, o zamana kadar, günah olan bir şeyi yapacağına yemin etse, o şeyi yapmaması gerekir. Çünkü günah olan bir şeyi yapmak yasaklanmıştır. Yemin ile bu yasak kalkmaz. Ama yemin de gerçekleşmiştir. Kişi o işi yapmadan belirlenen süre geçerse, yemin bozulmuş olur ve yemin kefâreti gerekir. Bu işi yapmak için bir vakit belirlememişse ve o şey –içki içmek, zina yapmak gibi- yapması gücü dahilinde bir şeyse ölünceye kadar yemini bozulmaz. Çünkü yeminin bozulması (اَلْحِنْثُ / hıns), yeminin gereğini yapma imkânının ortadan kalkması ile olur. Bu kimse, yaşadığı sürece, söylediği şeyi yapma imkânına sahiptir. Ancak gereğini yapmadan önce ölürse, ölmek üzere iken yeminin gereğini yapma imkânı kalmadığı için yemin bozulmuş olur. Kendisine

kefâret gerekir. Zekat ve benzeri diğer Allah haklarında olduğu gibi, ölümünden sonra ödenmesi için, kefâreti vasıyet etmesi gerekir.

Bir kimse biribirine bağlaçla bağlayarak ve peşi peşine birden çok yemin etse ve en sonunda "inşallah" dese, bu, bütün yeminlerden istisna olur.

Çünkü biribirine bağlanan (atfedilen) kelimeler tek bir söz gibidir. Bir işi yapmak üzere edilen yeminlere kıyasla istisna, bütün yeminleri geçersiz kılmakta etkilidir. Denildiğine göre bu, Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüdür. Çünkü onlara göre istisna, sözü geçersiz duruma getirmek içindir. Bunda da birinci yeminin ihtiyacı, ikinci yeminin ihtiyacı gibidir. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise istisna, koşul yerindedir. Diğer koşullarda olduğu gibi sadece peşine getirildiği kısmı etkiler. Çünkü birinci yemin, kendisi için söylenmiş olan şart ve ceza nedeniyle tamdır. Sonradan söylenilen koşul o yemine yöneltilmez. Biz bu konuyu *el-Câmî* adlı eserde açıkladık.

Yemin eden kişinin, yeminin peşinden; "Ancak öyle uygun görürsem ayrı, başka bir şeye karar verirsem ayrı, bundan daha hayırlısını görürsem ayrı" gibi sözleri de istisna sayılır. Çünkü bunların hepsi istisna sözcüklerindendir. Bununla söz, kesin ve bağlayıcı olmaktan çıkar.

Yeminin peşinden, "gücüm yetmezse ayrı" demesi durumunda üç yön vardır.

Eğer bununla, Allah (c.c.)'ın ezeldeki takdirini kastederse yemin kefâreti gerekmez. Çünkü niyet ettiği şey, sözünün muhtemel anlamlarındandır. Ehl-i sünnet'e göre her şey Allah'ın kaza ve kaderi iledir. Bir şeye güç yetirmek, o şeyi yapmakla olur. Onu yapmayınca anlıyoruz ki, istisna ettiği güç yetirme bulunmamış demektir. Ama bu söylediklerimiz, Allah adına edilen yeminlerdedir. Çünkü bu yeminin bozulması durumunda kefâret gerekir. O da, kul ile Allah arasında bir şeydir. Eğer yemin "şöyle yapmazsam karım boş olsun, kölem özgür olsun" gibi. karısının boş olmasına veya kölesinin âzadına yönelik olursa, yemin eden kişi niyeti konusunda kendisi ile Allah arasındaki hüküm bakımından (diyâneten) tasdik edilir. Hukûkî bakımdan tasdik edilmez. Çünkü âdete göre insanlar güç yetirme sözü ile engellerin kalkmasını kastederler. Meselâ kişi; "Benim şuna gücüm yeter, şunu yapmaya gücüm yetmez" dediğinde, bir engel bana engel olur, demek ister. Allahu Teâlâ bir âyette şöyle buyurur:

﴿ولله على الناس حج البيت من استطاع إليه سبيلا﴾

"Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi. Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır." (Âl-i İmrân 3/97)

Peygamber (s.a.v.) bu âyetteki güç yetirmeyi, "azık ve binek" olarak tefsir etmiştir. Sözün açık anlamı bu olunca ve hakim, görünene uymak zorunda olduğu için, hukûkî bakımdan tasdik etmez. Eğer yemin eden kişi bu sözü ile başına gelebilecek bir şeyi kastederse, bu bela başına gelmedikçe yemin düşmez. Güç **[8/159]**

yetirme konusunda hiçbir niyetinin olmaması durumunda da, karşısına çıkacak bir engel kastedilmiş sayılır. Açıkça niyet etmedikçe kaza ve kader kastedilmiş olmaz. Çünkü daha önce de belirttigimiz gibi, bir kayıtla kayıtlanmayan söz, açık ve bilinen anlamı ne ise o anlamda kullanılmış sayılır.

Bir kimse; "Vallâhi falanla konuşmayacağım ve Vallâhi inşallah -başka bir kişi olan- falancayla konuşmayacağım" dese, ve bununla her iki yeminden de istisnayı kastetse, ikisinden birden istisna etmiş olur.

Çünkü bu yeminin gereği kefârettir. Bu da kişi ile Rabbi arasında bir şeydir. Bazı nüshalarda iki yemin arasındaki "ve" harfi yer almamış; "Vallâhi falanca ile konuşmayacağım" denilmiştir. Bu yazılış biçimi de doğrudur. İki yemin arasında susmadığı zaman, niyet ettiği şey sözünün muhtemel anlamlarındandır. Şöyle demek de mümkündür: İkinci sözün başındaki "ve" harfi, kasem (yemin) vavı değil, bağlaçtır. Sanki "Vallâhi, Vallâhi" demiş olur.

"Falanla konuşursam üzerime hac borç olsun ve falanla konuşursam inşallah üzerime umre borç olsun" deyip de, o kişi ile konuşursa yeminini bozmuş olmaz. Çünkü ikinci söz, birincisi üzerine atfedilmiş (bağlaçla bağlanmış) tir. Fakat, "Kölem özgürdür falanla konuşursam. Falanla konuşursam diğer kölem özgürdür inşallah" dese, sonra da o adamla konuşsa ilk kölesi hukûken (kazâen) özgür olur. Diyâneten (Allahu Teâlâ ile kendi arasında) ise, yemin sahibinin niyeti esas alınır. Çünkü iki cümle arasına atıf harfi (bağlaç) koymamıştır. Öyle olunca, iki cümle arasında hükmen ilişki bulunmamaktadır. Ama ikisi arasında susmadığı zaman şeklen ilişki vardır. Eğer istisnada iki cümleyi de kastettiğini söylerse, niyeti sözünün muhtemeli olduğu için dînen tasdik edilir. Açık anlamına aykırı olduğu için kazâen tasdik edilmez. Çünkü ikinci cümle, birincisi üzerine atfedilmemiştir. Birinci cümle ile istisna arasında boşluk vardır.

Bir kimse eşine; "Senin talakına yemin edersem kölem özgürdür" derse, bu, köle özgür kılmaya yönelik bir yemindir. Çünkü yemin ceza ile bilinir. Burada da ceza köle özgür kılmaktır. Çünkü ceza, ceza harfi olan "fâ" harfini izleyen sözcüktür. koşul da, karısını boşamaya yemin etmesidir. Bu şekilde yemin eden kişi daha sonra da kölesine; "senin özgür kılınan için yemin edersem karım boştur" dese, kölesi özgür olur. Çünkü ikinci sözle, koşulu söyleyerek karısının talakı ile yemin etmiştir. Ceza onun talakıdır. Bununla, birinci yemindeki koşul gerçekleşmiş olur. Bundan dolayı, kölesi özgür olur. Karısı boş olmaz. Çünkü kölesinin özgür oluşu üzerine ettiği yemin, karısının boş olmasına ettiği yeminden öncedir. Yeminden önce olan şey, koşul olmaz. Çünkü yemin eden kişinin maksadı, kendisini koşulu gerçekleştirmekten yasaklamaktır. Bu da, yeminden önce olan koşulda gerçekleşmez.

[8/160] Bir kimse eşine üç kez "senin talakınla yemin edersem sen boşsun" dese, bu eşi ile ilişkide bulunmuşsa kadın için iki talak meydana gelir. Çünkü ikinci yeminle

birinci yeminini bozmuş ve kadın bir defa boş olmuş olur. Sonra üçüncü yeminle ikinci yeminini bozmuş olur. Bununla da bir talak daha meydana gelir. Çünkü kadın bu sırada iddeti içindedir. Fakat bu karısı ile henüz zifafa girmemişse, sadece bir talak meydana gelir. Çünkü birinci yeminle kadın bâin talakla (dönüşü zor boşama ile) boş olur. Henüz zifaf gerçekleşmediği için kadının iddeti de yoktur. Öte yandan ikinci yemindeki bozulma koşulu, üçüncü yeminde bulunmaz. Çünkü koşul, eşinin talakı ile yemindir. Bu da, eşi olmayan veya nikahına bağlanmayan bir kadında gerçekleşmez. Bundan dolayı sadece bir defa boş olur.

"Karımın talakı ile yemin edersem kölem özgür olsun" diyen birisi, sonra da karısına: "İstersen sen boşsun" dese, her ne kadar şeklen şart ve ceza gibi görünse de köle özgür olmaz. Bu bir yemin sayılmaz. Aksine "emrin elinde" veya "seç" sözlerinde olduğu gibi, kadının seçme hakkı olur. Peygamber (s.a.v.) talakla yemini yasakladığı halde, hanımlarına kendilerini seçme izni vermiştir (onları muhayyer bırakmıştır). Kadının istemesinin mecliste olmasının koşul oluşu buna delildir. Eğer yemin olsaydı, "konuşursan sen boşsun" sözünde olduğu gibi, seçme hakkı meclisle sınırlı olmazdı.

Yukarıdaki şekilde yemin eden kişi eşine, "sen bir defa âdet olduğun zaman boşsun" dese, yine kölesi özgür olmaz. Çünkü bu, sünnete uygun olan boşamanın tefsiridir. "Sen sünnet üzere boşsun" demesi gibidir.

Züfer (rh.a.)'e göre ise köle özgür olur. Çünkü bu, sünnete uygun bir talak verme değildir. Koca bu şekilde talak verdiği karısı ile, o âdetli iken cinsel ilişkide bulunsa kadın temizlendiği zaman boş olur. Bu, bu şekildeki sözün sünnet üzere boşama olmadığının delilidir. Çünkü eğer sünnet üzere boşama olsaydı, bu durumda boşanma meydana gelmezdi.

Diğer Hanefî müctehidleri ise şöyle diyorlar: Bu, bir bakıma sünnete uygundur. Kadının âdet olması ile yemin bozulmaz. Gerçek anlamda şart ve ceza bulunduğu için de talaktır. Fakat, "âdet olduğun zaman boşsun" veya "yarın geldiği zaman boşsun" dese, Hanefîlere göre köle özgür olur.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise özgür olmaz. Onun delili şudur: Yemin eden kişi, kendisini koşulu gerçekleştirmekten alıkoyar. Bir söz de, yasaklanması düşünülebilen bir koşulun söylenmesiyle yemin olur. Bir kimse, kendisinde yasaklamanın düşünülmeyeceği bir koşulu söylediğinde, eşinin talakı ile yemin etmiş olmaz. Bundan dolayı, "sen yarın boşsun" sözünde olduğu gibi kölesi özgür olmaz.

Bu konuda biz Hanefîlerin delili de şudur: Söz, kalıbı (sîğası) ile bilinir. Burada da, şart ve cezanın söylenmesi ile yemin kalıbı bulunmuştur. Buna engel olacak daha üstün bir şey de yoktur. "Sen yarın boşsun" sözünün aksine, bu söz yemin olur. Çünkü "sen yarın boşun" sözünde, şart ve ceza söylenmemiş, boş olma bir vakte bağlanmıştır. "İstersen sen yarın boşsun" veya "sen bir defa âdet olduğunda

boşsun" sözleri de, bu meseleye benzemez. Çünkü bu sözlerde, yukarıda belirttiğimiz gibi şartın cezadan daha üstün bir anlamı vardır. Kişinin, kendisini bu koşulun gerçekleşmesinden uzak tutma imkânının olmayışı bu sözü yemin olmaktan çıkarmaz. Nitekim başka bir insanın fiilini şart koştuğunda da, onu engellemek, yemin edenin gücü dışındadır.

Allah Sübhânehu ve Teâlâ doğruyu en iyi bilendir. Dönüş sadece onadır.

BİRLİKTE OTURMAYA İLİŞKİN YEMİN

Bir kimse, herhangi bir şeye niyet etmeksizin falanla birlikte oturmayacağına yemin etse ve o kişi ile birlikte, her biri evin bir bölümünde tek olarak otursa yemini bozulmaz.

Çünkü birlikte oturma (müsâkene) fiili, (ortaklık, birliktelik ifade eden) müfâale babındandır. Yeminin bozulması koşulu, yemin edenin o kişi ile birlikte kalmasıdır. Oturma (süknâ), yerleşme ve süreklilik yoluyla bir yerde kalmaktır. O halde birlikte oturma, her ikisinin de beraberce ve biribirine yakın olarak, sürekli şekilde kalmaları suretiyle gerçekleşir. Bu da, ikisinin de aynı odada veya her biri bir odasında olmak üzere aynı binada ikamet etmesi ile olur. Çünkü bir binanın tamamı tek ev (mesken) sayılır. Ama binada, bir takım bölümler bulunsa, her bir bölüm ayrı bir mesken sayılır. Dolayısıyla ayrı ayrı bölümlerde oturmaları durumunda, yemin eden kişi birlikte oturmamaya yemin ettiği kişi ile birlikte oturmuş sayılmaz. Bu durumda da yeminini bozmuş olmaz. Onlar, aynı mahallede ayrı evlerde oturur gibidirler. [8/161]

Aynı odada oturma ile, aynı binanın ayrı bölümlerinde oturma arasındaki farklılığın delili şudur: Birden çok bölümü içeren meskene dâr (konak) denilir.[94] Bu bölümlerden her biri kendi başına bir korunmuş alan (hırz)dır. Nitekim hırsız bir bölümdeki malı çıkarsa ve evin avlusunda yakalansa eli kesilir. Aynı şekilde, bu şekildeki evin bölümlerinden birisinde oturan kişi, başka bir bölümünden bir mal çalsa onun da eli kesilir.

Birden çok odadan meydana gelen bir ev ise, tek hırz (korunmuş alan) sayılır. Bir hırsız bu odalardan çaldığı malla evin avlusunda yakalansa eli kesilmez. Bir evdeki odalardan birisine girip çıkma izni olan birisi, başka bir odadan bir şey çalsa onun da eli kesilmez.

Ebû Yusuf (rh.a.)'tan bir rivayete göre bu hüküm, ev Kûfe'de Velîd'in, Buhârâ'da Nûh'un evi gibi büyük olduğunda söz konusudur. Çünkü bu evler, mahalle gibidirler. Ama böyle olmayan evler, ister birden çok bölümü içersin, ister

---

[94] **Dâr / الدار;** sözlükte ev ve yurt demektir. Ülke anlamında da kullanılır. Metinde bir kaç binadan oluşan bahçeli evi ifade eder. Eski dilde konak diye ifade edilmiştir.

odalardan meydana gelsin, içinde oturanlar birlikte oturuyorlar demektir. Bu rivayete göre üzerinde durduğumuz meselede yemin eden kişinin yemini bozulur. Çünkü insanların örfünde bu ev, tek mesken sayılır. Yemin eden kişi, birlikte oturmamaya yemin ettiği kişi ile, ayrı bölümlerde otursalar bile birlikte oturmuş olur.

Anlatıldığı şekilde yemin eden kişi; aynı odada, aynı hücrede veya aynı dâirede oturmamaya niyet etmiş, niyet ettiği yerde oturmadıkça yeminini bozmuş olmaz.

Çünkü niyet ettiği şey, sözünün muhtemel anlamlarındandır. Eğer; "adamın sözünde mesken kelimesi geçmemektedir. Buna rağmen nasıl özel bir meskene niyet ettiği söylenebilir? Niyetin, söylenmeyen bir şeye tahsîsi geçersizdir" denilirse şöyle cevap veririz:

"Biz özel bir meskene niyeti kabul etmiyoruz. Belli bir şeye niyet etse, bu niyetin işlevi yoktur. Ama fiil mutlaka bir masdarı gerektirir. Dolayısıyla fiil söylenince sanki masdar da açıkça söylenmiş gibidir. Kişi bu yemini ile, birlikte oturmanın en kâmil anlamda olanına niyet etmiş sayılır. Bu da ikisinin aynı odada bulunmaları ile olur. Bunun dışındaki birlikte oturmalar, bununla karşılaştırıldığı zaman eksik sayılır. Dolayısıyla yemin eden kişi bir çeşit oturmaya niyet etmiştir. Bu da doğrudur.

Bunun bir benzeri de *el-Câmî*'de ele alınan şu meseledir: Bir kimse "çıkarsam..." diye yemin etse ve bununla yolculuğa niyet etse niyeti geçerlidir. Çünkü o, bir çıkma çeşidine niyet etmiştir. Burada fiilin söylenmesi ile "çıkmak" masdarı söylenmiş gibidir. Dolayısıyla çıkmanın bir çeşidine niyet etmesi câiz olur. Ama bu sözü ile meselâ Bağdat'a çıkmaya niyet ettiğini söylerse bu kabul edilmez. Çünkü söylediği sözde yer geçmemektedir. Öyle olunca, yerle ilgili niyeti geçersizdir.

Yemin eden kişi bu yemininde, falanla aynı şehirde veya aynı köyde oturmamaya niyet etmiş olsa ve bu şehrin veya köyün adını söylese; bu şehirde veya köyde otururlarsa yemini bozulur. Ama birlikte oturma, söylediği şehir veya köydeki bir evde veya bir odada birlikte oturmaları ile gerçekleşir. Çünkü daha önce de söylediğimiz gibi birlikte oturmak, beraberce ve biribirine yakın bir şekilde oturmak demektir. Bu da ancak aynı meskende oturmakla olur. Niyetin özellikle belirli bir şehre veya köye tahsîs edilmesinin yararı, başka şehirleri yeminin dışında bırakmaktır.

Ebû Yusuf (rh.a.)'tan bir rivayete göre bu şekildeki yeminde, oturdukları evler ayrı ayrı bile olsa, ikisi "oturuyor" denilebilecek bir mekanda ikamet etseler yemini bozulur. Çünkü örf böyledir. Meselâ, iki kişiden her biri ayrı evlerde de otursalar "falan falanla şu köyde veya şu şehirde oturuyorlar" denilir. [8/162]

Zâhirü'r rivâye'ye göre ise, ancak aynı köyde veya şehirde oturmaya niyet ederse o zaman yemini bozulur. Çünkü bu durumda, onunla oturmama arzusu daha pekiştirilmiştir.

Bir kişi ile bir odada birlikte kalmamaya yemin eden kişi o odaya, ziyaret maksadıyla veya misafir olarak girse ve orada bir iki gün kalsa yemini bozulmaz. Çünkü bu, birlikte oturma değildir. Birlikte oturma orada yerleşmek ve sürekli kalmak suratiyle olur. Bu da eşyası ile olur. Nitekim bir kimse her gün def'alarca camiye girer. Ama orada oturur sayılmaz. Valinin yanına girer ve onun yanında bir gün kalır. Fakat onun evinde oturuyor denilmez.

Birlikte kalmamaya yemin ettiği kişinin yanına ziyaretçi veya misafir olarak giren de, o evde onunla birlikte oturuyor sayılmaz. Dolayısıyla yemini bozulmaz.

Ancak hiçbir şekilde onun yanında bulunmamaya niyet ederse, o kişiye karşı, yemininde katı davranmış olur. O zaman yemini etkili olur. Nitekim bir kimse bir köye uğrayıp orada bir gece kalsa ve daha sonra orada hiç oturmadığını söylese doğru söylemiş olur.

Bir evde oturmakta olan birisi, herhangi bir şeye niyet etmeksizin orada oturmamaya yemin etse, sonra da orada bir veya bir kaç gün kalsa yeminini bozmuş olur.

Çünkü bir yerde oturmak, devam eden bir iştir. Bundan dolayı, oturmaya süre biçilir. Meselâ "bir gün oturdu veya bir ay oturdu" denilir. Devam etmekte olan bir şeyi sürdürmek istemek, yeniden başlatmak gibidir. Allahu Teâlâ bir âyette şöyle buyurur:

﴿وإمّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطانُ فلا تَقْعُد بعْدَ الذِّكْرى مَعَ الْقَوْمِ الظّالِمين﴾

"Eğer şeytan sana unuttursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma." (el-En'âm 6/68)

Bunun anlamı, oturarak kalma demektir. Yeminden sonra oturmayı sürdürmek, yeni oturmaya başlamak gibidir. Binmek ve giymek de böyledir. Çünkü bunlar da, bir yerde oturmak gibi devam eden şeylerdir.

Oturmakta (sâkin) olduğu evde oturmamaya yemin eden kişi, hemen taşınmaya başlasa veya üzerindeki elbiseyi giymemeye yemin eden kişi, elbiseyi hemen çıkarmaya başlasa yahut da binmekte olduğu hayvana binmemeye yemin eden kişi hemen inse, biz Hanefîlere göre, istihsan gereği yeminini bozmuş olmaz. Kıyasa göre ise yemini bozulur. Bu, Züfer (rh.a.)'in görüşüdür. Çünkü kendisi için yemin edilen eylemin bir parçası, o eyleme son verinceye kadar yeminden sonra da bulunmaktadır. İstihsân delilinin açıklaması şöyledir: Yapmamaya yemin ettiği şeyin bu kadarını yapmaktan kaçınmak mümkün değildir. Öyle olunca bu miktar yemin edenin bilinen maksadından istisna edilmiş sayılır. Bu da yemini bozmak değil,

yemine uymaktır. Çünkü yemine uymak ancak böyle mümkündür. Öte yandan bir evde oturmak orada yerleşmek ve devamlı kalmaktır. Çıkmak ise bunun zıttıdır. Bu kimsenin yeminden sonra derhal taşınmaya başlaması, oturmanın zıttı olmaktadır.

Eğer adam, yeminden sonra eşyalarını taşımakla uğraşmaksızın, sadece kendisi evi terketse, Hanefîlere göre yemini bozulur. Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise bozulmaz. Çünkü bu kişi, o evde oturmamak için yemin etmiştir. Bu da gerçek anlamda kendisinin oturmaması ile gerçekleşir. Yeminin hemen peşinden çıkmasıyla da, oturma işi bulunmamıştır. Bu meselenin illeti konusunda Şâfiî (rh.a.)'nin: "Ben Mekke'den çıktım. Ardımda bir kaç deftercik bıraktım. Şimdi Mekkede'mi oturuyor olurum?" dediği rivayet edilir.

Bu konuda biz Hanefîlerin delili de şudur: Kişi eşyaları ve ailesi ile o evde oturmaktadır. Onları taşımadıkça halâ orada oturuyor demektir. Çünkü söylediğimiz gibi bir evde oturmak, sürekli ve kalıcı bir şekilde oturmaktır. Bu da ancak eşyalarla ve ağırlıklarla olur. Örf de buna şahittir. Çarşıda ticaretle uğraşan birisine nerede oturduğu sorulsa, "falan mahallede" cevabını verir. O, ticaretini çarşıda yapar. Ama oturduğu yer olarak ailesinin, evinin ve eşyalarının olduğu yeri söyler. Demek oluyor ki bir yerde oturmak bunlarla olur. [8/163]

Şâfiî (rh.a.)'nin dediği defterler böyle değildir. Çünkü oturmak (süknâ) onlarla olmaz. Şu kadar var ki, Hanefî fakihlerinden, "falan şehirde oturmamaya yemin eden kişi, kendisi oradan çıksa ve eşyalarını bıraksa bile yemini bozulmaz." diyenler de vardır.

Bir evde oturmamaya yemin etmenin aksine, bu hükmün bir kısmı Muhammed (rh.a.)'ten de rivayet edilmiştir. Şehirde çarşıda olan kişi için, ailesinin ve eşyalarının bulunduğu evde oturur, denilir. Ama Özcend'de oturana, ailesi ve eşyaları orada olsa bile Buhâra'da oturur denmez.

Bu görüş ayrılığı, Hanefîlerle Şâfiî arasındaki yeminle ilgili farklı bir kurala dayanır. Şâfiî (rh.a.)'ye göre yeminde sözün gerçek anlamına bakılır. Ona aykırı olan âdete itibar edilmez. Çünkü mecaz, gerçek anlama karşı duramaz. Hanefîlere göre ise, yaygın âdet gerçek anlam üzerine arız olan bir terimdir. Yemin eden kişi, görünüşe göre bunu kasteder. Dolayısıyla sözü, âdetin ön gördüğü anlama alınır. Görmez misin borçlu alacaklısına, "seni diken üstüne çekmeyeceğim" dediğinde bundan maksadı sözün gerçek anlamı değil, borcunu fazla geciktirmeyeceğini bildirmektir.

Mâlik (rh.a.) yeminde kullanılan sözcüklere, aynı sözcüklerin Kur'an'daki anlamlarının verileceğini söyler. Bu da kabul edilebilir bir görüş değildir. Çünkü -meselâ- kandille aydınlanmamaya yemin eden kişi, güneşle aydınlansa yemini bozulmaz. Oysa Allahu Teâlâ güneşi kandil diye adlandırmıştır. Aynı şekilde yer sergisi (halı) üzerinde oturmamaya yemin eden kişi, yer yüzüne oturduğu zaman yemini bozulmaz. Oysa Allahu Teâlâ yer yüzünü sergi (halı) diye adlandırmıştır.

Kazığa dokunmamaya yemin eden kişi, dağa dokunduğu zaman yemini bozulmaz. Oysa Allahu Teâlâ dağa kazık demiştir. Bütün bu söylediklerimizden anlaşılıyor ki, bu konuda en doğrusu, biz Hanefîlerin söylediğidir.

Bir evde oturmamaya yemin eden kişi, o evdeki eşyalarından bir bölümünü taşısa, Ebû Hanîfe (rh.a.) den rivayet edildiğine göre, eşyasının bir kısmını evde bırakınca yemini bozulur. Çünkü orada tüm eşyaları ile birlikte oturmakta idi. Eşyanın bir bölümü kalınca orada oturmaya devam ediyor sayılır. Bu, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin bir kuralıdır. O, şıradaki köpük atmama niteliğinin devamını, şıranın şarap oluşuna engel görür. Ahalisi İslam'dan çıkan bir ülkede bir tek müslümanın kalmasını o ülkenin dârülharp olmasına engel görür.

Ancak sonraki Hanefî fakihleri, bu hükmün, kalan eşyanın evde ikamet ihtiyacını karşılayacak şekilde olması durumunda geçerli olduğunu, ama bir süpürge, bir direk, bir parça hasır gibi basit eşyaların kalması ile orada oturmaya devam ediyor sayılmayacağını, dolayısıyla yeminin bozulmayacağını söylerler.

Ebû Yusuf (rh.a.)'tan da buna yakın bir görüş rivayet edilmiştir. O şöyle der: "Evde, yaşamaya yetecek kadar mal kalırsa yemin bozulur. Aksi halde bozulmaz" Muhammed (rh.a.)'in de şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yeni eve taşıdığı eşya, orada oturmaya elverişli olursa yemini bozulmaz. Çünkü bununla, birinci evde oturuyor olmaktan çıkar, ikinci evde oturuyor sayılır."

Oturmakta olduğu evde oturmamaya yemin eden kişi, hemen başka bir ev aramaya başlasa ama bu ara bir kaç gün eski evinde kalsa, doğru olan görüşe göre yemini bozulmaz.

Çünkü eşyasını sokağa atması mümkün değildir. Yeni ev aramakta ağır davranmadıkça, maksadı ev bulup çıkmak olduğu için bu kadarcık bir süre yeminden istisna edilmiş sayılır. Eşyası çok olduğu veya yeni evi ile aradaki mesafe
[8/164] uzak olduğu ve kendisi azar azar taşımak için vasıta kiralayıp onları taşımak için bir kaç gün evde kalması durumunda da yemini bozulmaz. İhmalcilik etmezse, bunun için bir ay da geçse değişmez. Çünkü eşyayı taşımak, orada yerleşmenin zıttıdır. Dolayısıyla eşya taşımakla uğraşması, o evde kalıcı olmasına engeldir. Bunun için yemini bozulmaz.

Bir kimse adını söyleyerek tayin ettiği bir evde, falan ile birlikte kalmamaya yemin etse; bu evi bölüşüp araya duvar çekseler ve her biri kendi bölümüne ayrı kapı açsa sonra da birer bölümde otursalar yemini bozulmuş olur. Çünkü belirlediğii evde, birlikte oturmamaya yemin ettiği kişi ile beraber oturmuştur.

Bunun açıklaması şudur: Bu kişi yemin ettiğinde, yeminin bozulma koşulu ikisinin, belirttiği aynı evde oturmalarıdır. Bu anlam, ev bölüşüldükten ve araya duvar çektikten sonra da vardır. Bu mesele, evin adını söylemeden ve niyet etmeden bir kimse ile bir evde birlikte oturmamaya yemin etmesine benzemez.

Çünkü sonraki durumda, ev bölüşülüp araya bir duvar örülünce iki bölüm ayrı ayrı iki ev olmuştur.

Öte yandan belirlenmeyende niteliğe (vasfa) bakılır, tayin edilende ise o şeyin kendisine bakılır. Buna göre bir kimse, hiçbir gençle konuşmayacağına yemin etse ve yemin ettiği zaman genç olan birisi ile yaşlı iken konuşsa yemini bozulmaz. Ama, "şu gençle konuşmayacağım" diye yemin etse ve yemin ettiği zaman genç olan o kişi yaşlandıktan sonra onunla konuşsa yemini bozulur.

Bu hükmün gerekçesi şudur: Kişi, belirli bir evde birlikte oturmamaya yemin ettiğinde, falan kişiden değil, o evden hoşnutsuzluğunu açığa vurmuştur. Evi belirlemediğinde ise, evden değil falanla birlikte oturmaktan hoşnutsuzluğunu ortaya koymuştur. İkisini aynı ev bir arada tutmadıkça, ikisi birlikte oturmuş olmazlar.

Falanla birlikte oturmamaya yemin eden kişi, belirli bir odada oturmamaya niyet etse sonra da aynı evde ayrı odalarda otursalar yemin bozulmaz. Çünkü birlikte oturmanın en kâmil olanına niyet etmiştir. Niyeti doğrudur, niyet ettiği şeyi açıkça söylemiş gibidir.

Bir kimse belli bir "دَار / dâr"da (bahçeli ev) oturmamaya niyet etse, o ev yıkılsa ve yerine başka bir ev yapılsa da orada otursa yemini bozulur. Çünkü yeni ev de, eskisinin aynısıdır. Bunun anlamı şudur: Bina bir niteliktir. Önceki binayı yıkıp yerine başka bina yapmak bu niteliği değiştirmektir. Malın aynının yanında, niteliğe itibar edilmez. Önceki bina yıkıldıktan sonnra da oraya"دَار/ dâr" denilmeye devam edilir. Nitekim yeni bir bina yapmadan yıkılan yerde otursa yine yemini bozulur. Çünkü "دَار", etrafı duvarla çevrili olan yerin adıdır. Binanın yıkılması ile bu isim yok olmaz. Görmez misin araplar, içersinde eski eserden başka bir şey kalmayan harabelere "دَار" derler. Bir şair şöyle der:

Onun makamı ve bulunduğu diyar silindi.[95]

Bir başkası da şöyle demiştir:

Ey Meyye'nin Alyâ ve Sened tepelerindeki yurdu (darı)!....[96]

Bu, belirli bir odada oturmamaya yemin edip de, o odanın yıkılıp boş arazi olduktan sonra yerine yeni bir oda yapılıp orada oturduğunda yemininin bozulmamasına benzemez. Çünkü bina yıkıldığı zaman, oda ismi kalmaz. Görmez misin yemin eden kişi, o oda yıkıldıktan sonra arsa olan yerinde otururşa yemini bozulmaz. Çünkü oda (beyt) geceleri kalınmaya uygun olan yerdir. Arsa ise buna uygun değildir. Bir şeyin adı ile yapılan yemin, o isim yok olduktan sonra devam etmez. Yıkılan odanın yerine yeni bir oda yapıldığı zaman, bu eskisinden başka, yeni bir oda olur. Bu da içinde oturmamaya yemin ettiği odanın adı değildir. Bu

---

[95] عفت الديار محلها فمقامها

[96] يا دار مَيَّةَ بالعلياء فالسَّنَد

[8/165]

hükmün, dârda (evde) oturmamaya yemin ettiğindeki karşılığı şudur: O ev yıkılıp yeri bahçe veya hamam olduktan sonra yerine bir ev yapılması ve orada oturması durumunda yemini bozulmaz. Çünkü orasının bahçe veya hamam olması ile, önceki ev ismi yok olmuştur. Sonra yeni bir nitelikle dâr ismi yenilenmiştir. Bu da, içinde oturmamaya yemin ettiği ev değildir.

Bir kimse, herhangi bir şeye niyet etmeden "falanın şu evinde oturmayacağım" diye yemin etse ve ev sahibi evini satsa sonra da yemin eden orada otursa; Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre yemini bozulmaz. Muhammed (rh.a.) ve Züfer (rh.a.)'e göre bozulur. Falanın kölesi, falanın elbisesi gibi, insana bağlanan her şeyde hüküm böyledir.

Muhammed ve Züfer (rh.a.)'in görüşlerinin delili şudur: Yemin eden kişi sözünde, işaretle, malı sahibine bağlamayı birleştirmiştir. Bu durumda hüküm, işaret edilen şeye bağlanır. Çünkü o, tanıtmada bağlamadan daha üstündür. Çünkü işaret, söylenilen sözün başka bir anlama gelme ihtimalini kaldırır. Bağlama ise kaldırmaz. Sanki yemin eden kişi; "şu evde oturmayacağım" diye yemin etmiş olur. Şu mesele de buna delildir: Bir kimse; "Vallâhi falanın şu karısı ile" veya " falanın şu arkadaşı ile konuşmayacağım" diye yemin etse ve bu kimse arkadaşına düşman olduktan veya koca karısından ayrıldıktan sonra konuşsa, dediğimiz gerekçeden dolayı yemini bozulur. Yine "Şu şalın sahibi ile konuşmayacağım" diye yemin eden kişi de, sahibi o şalı sattıktan sonra konuşsa yemini bozulur.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle der: Yemin eden kişi yeminini, sahibini andığı bir mülk için yapmıştır. Mülk o kişinin elinden çıktıktan sonra artık yeminin hükmü kalmaz. "Falanın evine girmeyeceğim" denildiğinde de hüküm böyledir.

Bu, iki şekilde açıklanabilir:

1- Genel olarak, bir eve girmeme isteği, evin kendisinden dolayı değil, sahibinden kaynaklanan bir eziyetten dolayıdır. Yemin, yemin edenin maksadıyla sınırlıdır. Sanki onun maksadı, "bu ev falana ait olduğu sürece oraya girmem" demektir. Arkadaş veya eş ise böyle değildir. Çünkü onlarla konuşmak istemeyen kişi, bizatihi kendilerinden dolayı istemez. Şal sahibi ile konuşmamaya yemin eden kişi de şaldan dolayı değil, bizzat sahibinden dolayı onunla konuşmak istemez. Bu şeylerin söylenmesi, bunlarla sınırlamak için değil, sahibini belirtmek içindir.

Eğer denilirse ki; "Şu kölenin sahibi denildiği zaman, bizzat kölenin terkedilmesi kastedilmiş olabilir. Çünkü o da insandır. Oysa siz; falanın kölesi ile konuşmayacağım diye yemin eden kişi, o köle ile, satıldıktan sonra konuşsa yemini bozulmaz diyorsunuz." Biz buna şu cevabı veririz: İbn Semâa (rh.a.)'nın *Nevâdir*'inde belirttiğine göre, Ebû Hanîfe (rh.a.), köle satıldıktan sonra onunla konuşursa yeminin bozulacağı görüşündedir. Bozulmadığını ön gören Zâhiru'r rivâye'nin delili de şudur: Köle bir mülktür, özgürlerin yanında sosyal seviyesi düşüktür. Genelde ondan bir sıkıntı duyulduğu zaman, yemin edilerek terkedilmek

istenmez. Ona bu kadar değer verilmez. Eziyet kölenin sahibinden geldiğinde, onu terketmek için yemin edilir. Öte yandan bir mülkün sahibine bağlanması, gerçekte onun ismini söylemek gibidir. Nitekim bir kimse yemininde isim ile, ismin sahibini birlikte söylese sonra isim yok olsa yemin kalmaz. Meselâ; "Şu evin kendisine girmeyeceğim" diye yemin eden kişi, ev yıkılıp bahçe olduktan sonra girse, ev ismi kalmadığı için yemin bozulmaz.

"Falanın kölesi ile konuşmayacağım" diye bağlamayla belirlemeyi (izafet ile tayini) birlikte söylediğinde de bağlama kalktığı (o niteliği yitirdiği) zaman konuşursa yemin kalmaz. Falanın eşi veya falanın arkadaşı sözleri ise böyle değildir. Çünkü burada bağlama gerçek değil, belirtmek içindir. Bir şeye dayandırılana yemin edildiğinde, yeminin dayandırmaya değil o şeye bağlı oluşu gibi, bu meselede de bağlamaya değil ayna bağlı olur.

O evde oturmamaya niyet etmesi durumunda, o ev falana ait olmaktan çıkarsa, niyeti ne ise ona göre hüküm verilir. Çünkü kişi niyeti ile, yapmak istemediği şeyi yapmaktan kendisini şiddetle alıkoyar duruma getirmiştir. Ev falana ait olduğu sürece oturmamaya niyet ettiğinde, Muhammed (rh.a.)'e göre de böyledir. Çünkü niyet edilen şey, sözünün muhtemel anlamlarındandır.

Bir kimse evi belirlemeden ve hiçbir şeye niyet etmeksizin falana ait evde oturmayacağına yemin etse ve o kişinin, yemin ettikten sonra sattığı evde otursa yemini bozulmaz. Çünkü yeminin bozulması koşulunu, falan kişiye ait olan bir evde oturmaya bağlamıştır. Bu da yoktur. "Falanın karısı ile veya arkadaşı ile konuşmayacağım" diye yemin etmesi ise böyle değildir. Çünkü bunlarda kadını veya arkadaşı, kendilerinden dolayı terketmeyi kastetmiştir. Öyle olunca, isimlerini söyleyerek kişi belirtmede olduğu gibi maksadına bağlı olarak, yemin ettiği sırada bulunan ev belirlenmiş olur. [8/166]

İbn Semâa, Ebû Yusuf (rh.a.)'tan; falancanın evine girmemeye yemin etmekle, falanın karısı ile veya arkadaşı ile konuşmamaya yemin etmenin eşit olduğunu rivayet etmiştir. Bu görüşün gerekçesi şudur: Yemin eden kişi, bir şeyi başka bir şeye dayandırarak yemin etmiştir. Bu da, yemin sırasında var olan şeyde gerçekleşir. Ancak bu rivayete göre; bağlama ile belirleme (izafet ile tayin) birlikte bulunduğu zaman, bağlama yok olduktan sonra, -Muhammed (rh.a.)'in dediği gibi- Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre de yeminin devam ettiğini söylemek gerekir.

"Falanın" evinde oturmamaya yemin eden kişi, yemin ettiği andan oturacağı ana kadar, "falanın" mülkü olmaya devam eden evde oturduğu zaman yemini bozulur. Bunda görüş birliği vardır. "Falanın", yeminden sonra satın aldığı evde otururs; Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre yemin bozulur. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre bozulmaz. Ev yerine köle, hayvan veya elbise denilmesi durumunda da hüküm böyledir.

Falanın yemeğini yememeye veya içeceğini içmemeye yemin eden kişi, o kimsenin kendisi için hazırladığı şeyden bir miktar yese veya içse yemini bozulur. Bunda görüş birliği vardır.

İbn Semâa, Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre bütün bunların eşit olduğuna işaret etmiştir. Bu görüşün gerekçesi şudur: Kişi, bir şeyi bir kimseye bağlayarak yemin etmiştir. O şey yemin esnasında gerçek olarak bulunmuyorsa, yemin onu içermez.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un bunları farklı değerlendirdiği Zâhiru'r- rivâye'nin delili de şudur: Yemekte ve içecekte mülkiyet her an yenilenir. Öyle olunca anlıyoruz ki, yemin edenin maksadı; yiyecek veya içeceğin, yenildiği zaman yemeğin istemediği kişiye ait olmasıdır. Ev, köle ve hayvanın ise her an yenisi alınmaz. Bundan da anlıyoruz ki, o kişi ileride sahip olacağını değil yemin ettiği sırada var olan evi, hayvanı veya köleyi kastetmiştir. Bu, birisinin eşi veya arkadaşı ile konuşmamaya yemin etmesine benzer.

Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'in görüşlerinin delili de şudur: Yemin eden kişi, bir mâlike ait olan mülkte oturmamak için yemin etmiştir. Oturma eylemi gerçekleşinceye kadar o mülk, sahibi olan kişiye ait olursa -yeme ve içme konusunda olduğu gibi- yemini bozulur. Çünkü yemininin bozulma koşulu, falan kişiye ait olan evde oturmaktır. Bu yemin, o evin sahibinden kaynaklanan eziyetten dolayı edilmiş sayılır. Bu konuda da, o kişinin yemin sırasındaki mülkü ile sonradan elde edeceği mülkü arasında fark olmaz. Eş veya arkadaş meselesi ise böyle değildir.

Muhammed (rh.a.) Ebû Yusuf (rh.a.)'tan, bir kimsenin; "falana ait olan evde oturmamaya" yemin ettiğinde bu kişinin daha sonra satın aldığı evde oturması durumunda yeminin bozulmayacağı görüşünde olduğunu rivayet etmiştir. "Falanın evinde..." demesi durumunda ise böyle değildir. Çünkü "falana ait" dediğinde, "ait" anlamına gelen harf mülkiyete delildir. Sözünün takdiri; "Falanın mülkü olan evde oturmayacağım" şeklinde olur. Bu durumda da, sonradan sahip olacağı değil, yemin sırasında var olan ev belirli duruma gelmiş olur. Bu anlam, "falanın evinde" sözünde bulunmaz. Bişr, Ebû Yusuf (rh.a.)'tan bunun aksini rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Falanın evinde oturmayacağım" sözü, "falana ait olan evde" sözünün aksine, sonradan sahip olacağı evi içermez. Çünkü "falanın evi" sözünde, bağlama (izafet) ile birlikte söz tamamlanır. Görmez misin "falan" demeden, sadece "evinde" dese söz eksik olur. O halde, yeminin içeriğine girmesi için, yemin ettiği sırada evin falanın mülkiyetinde bulunması gerekir. "Falana ait evde" dediğinde ise, "falan" demese de söz tamam olur. Çünkü "evde oturmayacağım" dese, söz düzgün olur."Falan" sözcüğü, yeminin, oturma vaktinde falana bağlanan ev ile sınırlanması içindir.

[8/167]

"Falana ait olan evde oturmayacağım" diye yemin eden kişi, o kişinin başkası ile ortak olduğu evinde otursa; yemin ettiği kişinin payı az olsun çok olsun yemini bozulmaz.

Çünkü falan kişiye ait olan bir evde oturmayı, yemininin bozulması için koşul yapmıştır. Bu kişiye ait olan da evin bir bölümüdür. Bir evin bir bölümüne ise ev denilmez.

Falanın satın aldığı evde oturmamaya yemin eden kişi, o kişinin başka birisi için satın aldığı evde otursa yemini bozulur.

Çünkü başkası için bir şey satın alan kişi, satın alma sözleşmesi ile ilgili meselelerde kendisi için satın almış gibidir. Görmez misin sözleşmenin hukûkî hak ve sorumlulukları, bizzat sözleşme yapana aittir. Evi satın alan kişi, bu evi başkası için satın aldığını söylemek zorunda değildir. Yemin eden de, o kişinin mülkü olan evde değil, satın aldığı evde oturmamaya yemin etmiştir. Eğer yemininde kendisi için satın aldığı evde oturmamaya niyet ettiğini söylerse, diyâneten sözü tasdik edilir. Yeminin talaka bağlı olması durumunda hukûkî bakımdan tasdik edilmez. Çünkü genel anlamlı bir sözün, özel bir anlam ifade etmesine niyet etmiştir.

Bir kimse herhangi bir şeye niyet etmeden, evde/odada (beytte) oturmayacağına yemin etse ve kıldan yapılmış bir odada veya çadırda otursa; eğer yemini eden şehirli ise yemini bozulmaz. Göçebe hayatı yaşayan birisi ise bozulur.

Çünkü ev/oda (beyt), içinde gecenin geçirildiği yerdir. Yemin de, yemin edenin maksadından anlaşılan şey ile sınırlı olur. Âdeten, şehirliler bina edilmiş evlerde, göçebeler de kıldan yapılan evlerde (çadırlarda) otururlar. Eğer yemin eden kişi göçebe (bedevî) ise, yemininde maksadının bu olduğunu anlarız. Dolayısıyla çadırda oturduğu zaman yemini bozulur. Ama şehirli olması durumunda bozulmaz.

Aslında ev, bina edilmiş olan barınağın adıdır. Bu konuda şehirlilere ait olan hükümle göçebelere ait hükmün değişmemesi gerekir. Çünkü göçebeler de ev diye, bina edilmiş olan şeye derler. Bunun delili şudur: Birisi İbn Mes'ûd (r.a.)'a; "Bizim bir arkadaşımız, bir "bedene (büyük baş hayvan)" kurban etmeyi adadı. Sığır kesse yeter mi?" diye sordu. İbn Mes'ûd; "Arkadaşınız kimlerden?" dedi. Adam; Benû Riyâh'tan olduğunu söyledi. Bunun üzerine İbn Mes'ûd; "Benû Riyah ne zaman sığıra 'bedene' dedi? Sizin arkadaşınız yanılmış, deve kesmesi gerekir" dedi. Bu cevap şunu göstermektedir: Söz mutlak olarak söylendiğinde, konuşanın sözünü sınırlayan örfe itibar edilir.

Falanın evinde/odasında oturmamaya yemin eden kişi, onun evinin koridorunda (suffe) otursa yemin bozulur. Çünkü koridor evdir. Ama bununla koridoru değil de odaları kastetmişse dînen tasdik edilir. Hukûken tasdik edilmez. Çünkü genel anlamlı bir sözü özel anlamda kullanmıştır. Hanefî fakihlerinden kimileri, bu hükmün Kûfe'lilerin örfüne göre olduğunu söylerler. Çünkü onların

örfünde koridor (suffe) oturdukları evin adıdır. Bu görüşte olanlar derler ki; bunun bizim ülkemizdeki benzerine kâşâne denilir. Bizim ülkemizde ise koridor (suffe) ev sayılmaz. Ona ev/beyt denilmez. Aksine, "bu ev değil dış koridor" denilir. Dolayısıyla bizim ülkemizde, evde oturmamaya yemin eden kişi dış koridorda otururse yemini bozulmaz.

Bana göre; yemin edenin maksadı bizim dış koridor dediğimiz şeyin ta kendisidir. Çünkü ev (oda) üstü kapalı, girişi bir tarafında olan barınağın adıdır. O, geceleri geçirmek maksadıyla yapılır. Bu anlam evin koridor bölümünde de vardır.Ancak dış koridorun girişi, bilinen odaların girişinden daha geniştir. Genel anlamda "ev/beyt" sözcüğü, koridoru da kapsar. Bu yüzden orada oturmakla
[8/168] yemini bozulur. Ancak, bu sözü ile koridorda değil de odalarda oturmamaya yemin ederse Allah'la kendisi arasında doğru söylediği kabul edilir. Çünkü niyeti ile, genel anlamlı (âmm / عامٌ) bir sözü, özel anlamda (hâs / خَاص) kullanmayı kastetmiştir.

"Falanın şu konağında oturmayacağım" diyen kişi, konağın bir bölümünde otursa yemin bozulur.

Çünkü konakta oturmak bu şekilde olur. İnsan aslında bir bölümünde oturduğu halde "ben falanın konağında oturuyorum" der. Çünkü duvarın altında, odaların üstünde oturmaz. Ama yemininde konağın tümünde oturmayı kastederse o zaman tamamında oturmadıkça yemini bozulmaz. Çünkü sözünün gerçek anlamına niyet etmiştir. Mutlak söz, örfen bilinen anlama yorumlansa da, gerçek anlama niyet edilmesi durumunda bu geçerli olur. Nitekim "Falan geldiği gün karım boştur" diyen kişinin sözü, örfte gün denilen bir sürece yorumlanır. Fakat bu sözü ile gündüze niyet ederse, niyetine göre hükmedilir. Üzerinde durduğumuz mesele de bunun gibidir. Dolayısıyla yemini, karısının boş olması veya kölesinin özgür olması şeklinde olursa hukuken de tasdik edilir. Çünkü bu anlam gerçek anlamdır, terkedilen anlam değildir.

"Falanın evinde oturmayacağım" diye yemin eden kişi, bununla kira ile veya iğreti olarak oturmamaya niyet etse ve o evde niyet ettiğinden başka bir yolla otursa, bundan önce de başka bir söz söylenmemişse yemin bozulur. Niyetinin yararı olmaz. Çünkü sözünde, kendisinde bulunmayan bir anlamı kastetmiştir. Çünkü söz, oturma eylemi ile ilgilidir. Oysa kişi, oturmaya imkân veren özel bir nedeni kastetmiştir. Şu kadar var ki daha önce evi sahibinden iğreti isteyip onun vermemesi gibi, niyetine delalet eden bir söz geçer de, iğreti olarak oturmamaya yemin eder ve sonra ücretle otururse o zaman yemini bozulmaz. Çünkü bir şeyle kayıtlı olmayan bir söz, ortamın (halin) delaleti ile sınırlanır. Bu da sanki açıkça söylenmiş söz gibi olur.

Allah Sübhânehu ve Teâlâ doğruyu en iyi bilendir.

BİR YERE GİRME VEYA GİRMEME İLE İLGİLİ YEMİN

Bir kimse, belli bir evi belirlemeden ve niyet etmeden, "falana ait olan eve girmeyeceğim" diye yemin etse sonra da o kişinin kira ile veya iğreti olarak oturduğu eve girse biz Hanefîlere göre yemini bozulur. Şâfiî (rh.a.)'ye göre bozulmaz.

Şâfiî (rh.a.)'nin görüşünün delili şudur: Evin bir kimseye bağlanması mülkiyet yoluyla gerçek (hakikat), oturma (süknâ) yoluyla mecaz olur. Aynı sözde hakikat ve mecaz birleşmez. Sözde, mecazdan uzaklaşılıp gerçek anlamın kastedildiğinde görüş birliği vardır. Öte yandan "ait" anlamına gelen "lam" harfi, mülkiyet ifade eder.

Bu konuda biz Hanefîlerin dayandığı delil de şudur: Yemin eden kişi yeminini, bir kimseye bağlayarak yapmıştır. Bu kimsenin, kira ile veya iğreti olarak otuduğu ev, mülk olarak oturduğu evi gibi ona bağlanır. Görmez misin kira ile veya iğreti (âriyet) olarak da otursa oraya "falanın evi / falanın odası" denir. Burada "lam" harfinin oluşu da durumu değiştirmez. Nitekim Peygamber (s.a.v.) Rafi' b. Hadîc (r.a.)'a;

لِمَنْ هٰذَا الْحَائِطُ

"Bu bahçe kimin?" dediğinde Râfi' şu cevabı verdi:

لِيْ اسْتَأْجَرْتُهُ *"Benim bahçem, Onu kiraladım."*[97]

Onun,"ل / lâm" harfi ile bahçeyi kendisine bağlamasını Peygamber (s.a.v.) yadırgamadı. Bir kimse o kişinin mülkü olan eve girdiği zaman oturmaya bağlama bulunduğu için, gerçek anlamda mülke bağlamayla yeminini bozduğu söylenemez.

Sözün özü şudur: Bu kişi, mecaz olarak kullandığı sözün genel anlamına itibarla yeminini bozmuş olur. Bu konuda mülk olanla iğreti alınan eşittir. Nitekim falanın evine ayak basmamaya yemin eden kişi de, o eve ister yalın ayak, ister ayakkabı ile isterse bir şeye binmiş durumda olsun, girdiği zaman mecazın genel anlamına itibarla yemini bozulur. Çünkü maksat ayak basmak değil girmektir. **[8/169]**

Denilirse ki; sözün mecaza yorumlanışı zorunluluk durumunda olur. O halde mecaz nasıl genel anlamlı olabilir?

Şu cevabı veririz: Gerçek anlamın (hakîkatin) genel oluşu, hakîkat olduğu için değil bir delil nedeniyledir. Bu delil aynen mecazda da vardır. Çünkü mecaz, istiâreli olan şey gibidir. Mülk olan elbise ile olduğu gibi, iğreti alınan elbise ile de soğuktan ve sıcaktan korunulur. Dolayısıyla mecaza zorunlu durumlarda baş vurulacağını söylemek doğru değildir. Aksine mecaz, sözün iki çeşidinden birisidir. Görmez misin Kur'an-ı Kerîm'de hem hakikat hemde mecaz türünden ifadeler

[97] Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, IV/263.

vardır. Allahu Teâlâ'nın zorunluluktan / zaruretten ötürü böyle yaptığını söylemek mümkün değildir. Böylece anlaşılmış oluyor ki, genel anlam, hakikatte olduğu gibi mecazda da göz önünde bulundurulur.

Muhammed (rh.a.)'den şöyle rivayet edilmiştir: Bir kimse falana ait olan eve girmemeye yemin etse ve o kişinin başka birisine kiraya verdiği eve girse yemin bozulmaz. Çünkü ev, içinde oturana itibarla, kiraya verene değil kiracıya bağlanır.

Bir kimse falancanın dükkanında oturmayacağına yemin etse ve onun kiraya verdiği dükkanda otursa; eğer o falanca, bu dükkanda oturanlardan ise yemini bozulur. Ama o bu dükkanda oturmuyorsa yemini bozulmaz. Yemin edenin maksadından anlaşılan budur. Çünkü valinin (emirin) dükkanında oturmamaya yemin edenin maksadı, herkes bilir ki onun sahibi olduğu dükkanda oturmamaktır.

Herhangi bir yeri anmaksızın ve bir şeye niyet etmeksizin, falanın yanına girmemeye yemin eden kişi; falan ister kendi evinde, ister başkasının evinde isterse de koridorda olsun onun yanına girdiği zaman yemini bozulur.

Çünkü falanın yanına girme gerçekleşmiştir. Çünkü onun yanına girmek, onun içinde gecelediği veya ziyaretçileri için oturduğu yere girmektir. Bu da kimi zaman kendi evinde, kimi zaman da başkasının evinde olur. Bu konuda dış koridor da ev gibidir. Bu yüzden yemin bozulur.

Eğer o kişi mescid'te iken yanına girse yemini bozulmaz. Çünkü mescidler gecelemek veya ziyaretçileri kabul etmek için değil ibadet için yapılır.

Yanına girmemeye yemin ettiği kişinin yanına, o çardakta iken veya koridorda yahut da evin kapısının hol'ünde iken girse yemin bozulmaz. Çünkü örfen bir kimse ziyaretçilerini kabul etmek için böyle yerlerde oturmaz. Ancak zaruret'ten dolayı çok az orada kalır. Âdeten oturma evde veya sofada olur. Dolayısıyla yemin eden kişi, öteki kişinin yanına buralarda gelse bile, onun yanına girmiş sayılmaz. Onun yanına çadırda, kıldan yapılan odada ve benzeri bir yerde girerse yine yemini bozulmaz. Ancak yemin eden kişi göçebe hayatı yaşayanlardan birisi ise o zaman bozulur.

Özetle denebilir ki; falanın yanına girmemeye yemin etmekle, falanın yanına evde girmemeye yemin etmek örften dolayı eşittir. Falanın yanına evde / beytte girmemeye yemin eden kişi, onun yanına bir mescid'te veya Kâbe'de girse yemini bozulmaz. Çünkü buralar ibadet yeridir. Ev ise gecelemek için hazırlanan yerdir.

Eğer "Allahu Teâlâ... إنّ أوّلَ بَيْت وُضِع لِلنّاس *"İnsanlar için konulan ilk ev..."* (Âl-i İmrân 3/96) buyurarak Kâbe'ye ev demiştir. Aynı şekilde ... في بُيُوتٍ أذِنَ اللهُ *"Allahu Teâlâ'ın izin verdiği evlerde..."* (en-Nûr 24/36) buyurarak mescidleri ev diye adlandırmıştır" denilirse şöyle deriz: **[8/170]**

"Daha önce de söylediğimiz gibi, yeminler Kur'an'ın lafzı üzerine kurulmaz. Kur'an örümceğin yuvasına da ev demiştir. Bir ayette;

﴿وإنّ أوهن البيوت لبيت العنكبوت﴾

"Şüphesiz evlerin en zayıfı örümceğin evidir." (el-Ankebût 29/41) buyurulur. Öte yandan bu, ev sözcüğünün yeminde mutlak evi içine aldığını göstermez.

Kendisine ev denilen herhangi bir konuta girerse yemini bozulur

Muhammed (rh.a.)'in bu sözden maksadı, örfte ev anlamında kullanılan konutlardır.

Eğer yanına girmemeye yemin ettiği kişinin bulunduğu yere, oraya girmek maksadı olmaksızın girerse yemini bozulmaz. Çünkü koşul, onun yanına girmektir. Bu da ziyaret maksadıyla veya onu dövmeyi kastederek küçümsemek suretiyle olur. Bu anlam, onun yanına girme maksadı olmadan veya onun orada olduğunu bilmeden gerçekleşmez. Görmez misin sucu her gün valinin evine girer çıkar. Ama onun için valinin yanına girdi denilmez.

Muhammed (rh.a.)'den, o kişinin içeride olduğunu bilmeden veya yanına girmek maksadı olmadan, o kişinin de aralarında bulunduğu bir topluluğun yanına girmesi durumunda yemininin bozulacağı rivayet edilmiştir. Çünkü gerçekte onun yanına girme gerçekleşmiştir. Onun orada olduğunu bilmemesi, hükmü düşürmez.

Falanın yanına girmemeye yemin eden kişi bir ev söylemese ve bir şeye niyetlenmese o kişinin bulunduğu konağa girse yemini bozulmaz. Görmez misin o kişi konağın bir odasında olsa ve odaya giren onu görmese, onun yanına girmiş sayılmaz. Eğer konak büyük olsa ve içinde birden çok bina bulunsa da yemin eden kişi bu binalardan birisine girse, ama yanına girmemeye yemin ettiği kişi başka bir binada bulunsa yemini bozulmaz. Bu meselede yemin, o kişinin yanına o odada iken veya sofada iken girerse meydana gelir. Çünkü bu durumda gerçekten onun yanına girmiş sayılır. Ama onun yanına konakta iken girmeyeceğine yemin ederse, konağında iken yanına girdiğinde yemini bozulur. Çünkü örfe, ona aykırı açık söz bulunmadığı zaman itibar edilir. Yemininde konağa girmeyeceğine niyet ederse o zaman da bozulur. Çünkü kişi bu niyetiyle kendisini biraz daha bağlamış olur.

Bir odada bulunan kişi, o odaya girmemeye yemin etse ve orada bir kaç gün kalsa yemini bozulmaz. Çünkü girmek dışarıdan içeriye geçmektir. Bu da yeminden sonra meydana gelmemiştir. Bu kişinin yeminden sonra yaptığı orada kalmaktır. Bu da girmek değildir. Oturmak ise böyle değildir. Çünkü o, kendisi için süre belirlenen devam eden bir eylemdir. Orada kalmaya devam etmek için, ilk defa yapma hükmü vardır. Girmek ise devam eden bir şey değildir. Görmez misin girme için bir süre konulmaz. Meselâ; "Bir gün girdi, bir ay girdi" denilmez. Ancak "girdi ve orada bir gün kaldı" denilir.

"Vallâhi yarın oraya mutlaka gireceğim" dese ve ertesi gün geçinceye kadar orada kalmaya devam etse yemin bozulur. Çünkü yeminin gereğini yapmış sayılması için, ertesi gün oraya girmesi gerekir. Bu da bulunmamıştır. Bulunan fiil

orada kalmaktır. "Girmek" sözü ile orada kalmaya (ikamete) niyet etmiş olsa yemin bozulmaz. Çünkü niyet ettiği şey sözünün muhtemel anlamlarındandır. Çünkü oraya kalmak (ikamet etmek) maksadıyla girilir. Sanki bu durumdaki kişi, asıl maksadı olan kalma yerine kinaye olarak girmeyi söylemiştir. Bundan dolayı yemin bozulmaz.

"Vallâhi oraya ancak geçip gitmek (yol uğrağı) üzere gireceğim" dese ve oturmak maksadıyla veya hasta ziyareti için yahut da yemek yemek için girse yemini bozulur. Çünkü o, girmemek için yemin etmiş, sonra da bir çeşit girmeyi istisna etmiştir. İstisna ettiği şey de, geçip gitmek maksadıyla girmektir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا﴾

"Cünüp iken de yolcu olan müstesna..." (en-Nisâ 4/43)

Bu meselede girme, istisna edilen şeklin dışında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla yemin bozulur.

[8/171] Şayet geçip gitme maksadıyla girse ama sonra fikir değiştirip otursa yemini bozulmaz. Çünkü girişi istisna edilen şekilde olmuştur. Bununla yemin bozulmaz. Bunun dışındakiler evde kalma olur. O da girmek değildir. Bununla da yemin bozulmaz. Oraya girmemeye yemin ederken maksadı, orada konaklamamak olsa bu niyet doğrudur. Çünkü o yolcudur. Bu da bir yerde konaklamakta değil, oradan geçmekte olur. Bu istisna, yemin edenin kendisini istisna ettiği şeyin aksini yapmaktan alıkoymak niyetinde olduğunun delilidir. Onun zıttı da konaklamak maksadıyla girmektir. Niyeti doğru olunca, sanki niyet edilen şey açıkça söylenmiş gibidir.

İçeride kalmak için değil de, yemek yemek veya bir ihtiyacı için oturmak amacıyla girse yemini bozulmaz. Çünkü yemininin bozulma koşulu, içeride kalıcı olarak oturmak amacıyla girmesidir. Bu da yoktur.

Falanın evine girmemeye yemin eden kişi, orası bahçe veya mescid durumuna getirildikten sonra girse yemin bozulmaz.

Çünkü ev eski durumunda kalmamıştır. Oysa yemin eden, yemininde evin niteliğinin değişmesini kastetmemiştir. Çünkü bu, yemin etmeyi gerektiren bir özellik olmadığı zaman, yemini kaldırmaz. Onun istediği ismin değişikliğidir. Çünkü eve girmemek için yemin etmiştir. Oysa bahçe, mescid ve hamam ev değildir. Ev ismi kalmadığına göre, yemin de kalmaz.

Girmemeye yemin ettiği ev küçük bir ev olsa ve sahibi orasını bir oda durumuna getirse ve yol üzerinden ya da bahçe tarafından kapı açsa sonra da yemin eden kişi oraya girse yemini bozulmaz. Çünkü ev değişmiş, oda olmuştur. Bu, bizim daha önce söylediğimiz odanın (beyt) isminin, evin (dâr) isminden başka

olduğuna göstermektedir. Bu meselede söz konusu olan konut oda adını alınca, zorunlu olarak ev ismi kalkar.

Bir kimse belirlediği belli bir eve girmeyeceğine yemin etse, sonra evin tavanı yıkılıp sadece duvarları kalsa ve oraya girse yemini bozulur. Çünkü tavanı yıkılmış bile olsa orası evdir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا﴾

"İşte haksızlıkları yüzünden çökmüş evleri..." (en-Neml 27/52)

Âyette belirtilen evlerin çökmüş olmasından maksat, tavanlarının yıkılmış olmasıdır. Ayrıca ev, içerisinde gecelemeye uygun olan yerdir. Bir evin duvarları varsa, tavanı bulunmasa bile orası gecelemeye elverişli bir yer demektir. Ama duvarları yıkılmışsa, ev olmaktan çıkar. Çünkü orası artık açık alandır. Gecelemeye elverişli değildir. Oraya ev denilmez.

Bir kimse falanın evine girmeyeceğine yemin etse, istemediği halde başka birisi onu zorla içeriye soksa yemini bozulmaz. Çünkü bu durumdaki kişi içeriye giren değil, girdirilendir. Görmez misin girme işi kendisi tarafından gerçekleşmediği halde, cenaze de eve sokulabilir. Fakat yemin eden kişiyi başka birisi onun, emri ile eve sokarsa yemin bozulur. Çünkü başkasına ait bir fiil, onun emri ile olunca kendi fiili gibidir. Yemin edenin emri olmasa ama içeriye sokulmak istendiğinde karşı çıkmasa, gönlünden buna razı olsa ve içeriye sokulsa Hanefî fakihlerinden kimilerine göre yemini bozulur. Çünkü onun sakınma imkânı olduğu halde karşı çıkmaması, içeriye sokulması için emir vermesi gibidir.

İçeriye zorla sokulması, yemininden istisna sayılır. Çünkü bu durumda sakınma gücü yoktur. Doğru olan görüşe göre ise başkası tarafınsan sokulan, ne durumda olursa olsun yemini bozulmaz. Çünkü o, bizzat kendisi girmemek için yemin etmiştir. Başkası tarafından sokulduğu zaman hem gerçekten hem de hükmen kendi fiili bulunmamıştır. Çünkü onun emri olmadan ve onun tarafından kullanılmadan başkasının yaptığı bir şey hükmen ona bağlanamaz. Bu da yoktur. Başkası onu içeri sokmak istediğinde ona karşı direnmesi ve içinden razı olması durumunda da bu anlam yoktur.

Eğer girmemeye yemin ettiği bir eve hayvan üzerinde girerse yemin bozulur.

Çünkü hayvanın yürümesi binene bağlanır. Görmez misin hayvanın çiğneyerek zarar verdiği şeyi, onun sırtında olan kişi öder. Çünkü istediği zaman onu durdurabilir. Demek oluyor ki, bir yere yürüyerek girmekle hayvan sırtında girmek eşittir.

Bir eve ayak basmamaya yemin eden kişi, o eve hayvan sırtında veya ayak yalın ya da ayağında ayakkabı olduğu halde girerse yemini bozulur. **[8/172]**

Çünkü örfen bir yere ayak basmaktan maksat, oraya girmektir. Yemin ederken, yürüyerek ayak basmamaya niyet etmiş olsa ve hayvan sırtında girse o zaman yemini bozulmaz. Çünkü sözünün gerçek anlamına niyet etmiştir. Bu söz de "ayak basma" anlamında kullanılmaktadır ve terkedilmiş değildir.

Bir eve girmemeye yemin eden birisi, o evin duvarlarının birinin üstünde dursa yemin bozulur. Çünkü bu hareketiyle oraya girmiş sayılır. Çünkü o evin duvarlarından birisinin üzerinde duran, onun dışında değildir. Böylece anlıyoruz ki o evin içindedir. Görmez misin hırsız evden aldığı malla duvarın üzerinde yakalansa, koridorda yakalandığında olduğu gibi (malı dışarı çıkarmış sayılmadığı için) eli kesilmez. Bunu şöyle açıklayabiliriz: Ev, duvarların çevrelediği yerin adıdır. Ev satıldığı zaman anılmasa bile duvarlar da satış kapsamına girer.

Eve girmemeye yemin eden kişi evin damına çıksa yemin bozulur. Çünkü dam, evden bir parçadır. Görmez misin bir kimse evinin damında uyusa, geceyi evimde geçirdim demesi câizdir. Evin kapısının tâkı üzerine çıksa, kapı da onunla ev arasında olsa yemini bozulmaz. Çünkü kapı, evin ve içindekilerinin korunması içindir. Kapı kapandığında dışarda kalan her şey ev değildir. Dolayısıyla eve girmemeye yemin eden kişi orada durursa yemin bozulmaz. Kapı kapatıldığı zaman içerde kalan kısımda durursa yemin bozulur. Çünkü bu durumda eve girmiş demektir.

Evde olan bir kimse, dışarıya çıkmamaya yemin etse ve kapı kapatıldığında kapı ile ev arasındaki bir yerde dursa yemini bozulur. Çünkü çıkmak, içerden dışarıya geçmektir. Bu yere geldiği zaman bu anlam gerçekleşir. Ayaklarından birisini dışarı çıkarsa yemin bozulmaz. Girmemeye yemin edip te ayağının birisini içeriye sokanın yemini de bozulmaz. Çünkü insanın durması, iki ayağı ile olur. Birisi ile çıkmış veya girmiş olmaz. Görmez misin Peygamber (s.a.v.), Übey b. Ka'b (r.a.)'e, mescitten çıkmadan önce Tevrat'ta ve İncil'de benzeri olmayan bir sûre öğreteceğine söz verdi. Bu sûreyi Übey (r.a.), bir ayağını Mescitten çıkardıktan sonra öğretti. Peygamber (s.a.v.), sözünü yerine getirmiş oldu.

Bizim Hanefî fakihlerinden bazıları, bu hükmün içeri ile dışarının aynı seviyede olması durumuna özgü olduğunu söylerler. Onlara göre içerisi dışardan daha engin olursa, ayağının birisini içeri atmakla yemini bozulur. Çünkü bu durumda vücudunun büyük kısmı içeriye yönelmiştir. Dışarısı içerden daha engin ise, ayağının birisini çıkarmakla, aynı nedenle dışarıya çıkmış sayılır. Önceki görüş daha doğrudur. Çünkü bir ayak çıkarmakla veya girdirmekle, yeminin bozulma koşulu gerçek anlamda gerçekleşmez. Ayağın birisine bakıldığında yeminin bozulması gerekir. Öteki ayak ise buna engel olur. Şüphe ile de yemin bozulmaz.

Eve girmemeye yemin eden kişi, duvarlarından birisinden girse ve dama çıksa daha önce de söylediğimiz gibi yemini bozulur.

Çünkü dam, duvarın çevrelediği yerdir. Dolayısıyla dama giren eve girmiş demektir. Bu evin, kapısı sokağa açılan bir odasına girse yemini yine bozulur. Çünkü burası da duvarın çevrelediği yerlerdendir. Bu hüküm, anılan odanın hem bahçeye hem de dışarıya kapısı bulunduğu zaman söz konusudur. Eğer evin caddeye bakan üst kısmına veya kapısı bahçeye olan ve dışa bakan tuvaletine girse yemin bozulur. Çünkü burası evin bölümlerinden ve eklentilerindendir. Oraya giren kişi evin dışında sayılmaz. Dışarda olmadığında da içerde demektir. [8/173]

Allah Sübhânehu ve Teâlâ en doğrusunu bilir. Dönüş onadır.

BİR YERDEN ÇIKMAKLA İLGİLİ YEMİN

Bir kimse eşine, kendisi izin verinceye kadar dışarı çıkması durumunda boş olması için yemin etse ve bir kez izin verse yemini düşer.

Çünkü "kadar" kelimesi, gaye (son sınır belirlemek) için kullanılır. Allahu Teâlâ,

﴿هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ﴾

"Tan yeri ağarıncaya kadar..." (el-Kadir 97/5) buyurmuştur.

Yemin, süre ile sınırlı olur. Gâyenin hükmü; gâyeden sonrasının, öncekinin zıttı olmasıdır. Bir kez izin vermekle yemin sona erince, bundan sonra izni olmadan çıksa bile yemini bozulmaz. Ama koca her çıkışı için ayrı izin almasına niyet ederse o zaman ikinci defasında izinsiz çıkarsa boş olur. Çünkü bu durumda bu kişi yemini, muhtemeli olan bir sözcükle, kendisi için katılaştırmış olur.

Eğer "Benim iznim olmadan çıkarsan...." dese; her çıkışı için ayrı izin alması gerekir. Şayet kadın kocasından izin almadan bir defa çıksa, yemin bozulmuş olur. Kadın boş düşer. Çünkü koca, izni ile olan özel bir çıkışı yemininden istisna etmiştir. Bu özellikte olmayan her çıkış, yeminin bozulmasının koşulu olur. Kocanın sözünün anlamı; "izinli olmadan çıkarsan" demektir. Allahu Teâlâ,

﴿وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ﴾

"Biz ancak Rabbinin emri ile ineriz..." (Meryem 19/64) buyurmuştur.

Bunun anlamı, "bununla memur olanlar olarak ineriz" demektir.

"Baş örtüsüz veya dış giysisiz çıkarsan sen boşsun" demesi de böyledir. Bunun bir benzeri de şu olur: Adam, hanımına "başörtüsüz veya dış giysisiz çıkarsan boşsun" der de, kadın bir kez baş örtüsüz veya dış giysisiz çıkarsa boş olur. "Ben sana izin verirsem müstesnâ" derse bu, "Ben sana izin verinceye kadar..." anlamındadır. Bir defa izin vermesi durumunda yeminin hükmü sona erer. Çünkü "Ancak benim izin vermem müstesna" sözü, süre verdiği konularda

"kadar" anlamına gelir. Allahu Teâlâ, حتّى ان يُحاطَ بِكُمْ "Sizi kuşatıncaya kadar" anlamında olmak üzere إلا أن يُحاطَ بِكُمْ buyrulmuştur. Görmez misin, الّا باذني "benim iznimle olursa müstesna" sözünün aksine burada masdarı açığa çıkarmak doğru olmaz. Sonraki cümleyi إلّا خُرُوجًا باذني "ancak benim iznimle çıkmak müstesna" şeklinde söylemek doğru olur. Ama öncekinde إلّا خروجا ان أذن لك sözü hatalı olur. Demek oluyor ki; izin, istisna edilen şeyin niteliğidir. "Sana izin verinceye kadar" demesi durumunda, hükmün belirli bir süreye kadar olduğu anlaşılır.

Bir kimse eşini boşamayı, odasından çıkması koşuluna bağlayarak yemin etse ve kadın, evin başka bir bölümüne çıksa boş olur. Çünkü yeminin bozulma koşulunu, odadan çıkmaya bağlamıştır. Çünkü oda (beyt), evden (dâr) başkadır. Dolayısıyla evin avlusuna çıktığı zaman odadan çıkmış olur. Ama hiç odayı anmadan, çıkmaması için yemin etse, yemini ancak sokağa çıktığı zaman bozulur. Çünkü bu durumda kocanın maksadı, eşinin sokağa; insanların kendisini görebilecekleri bir yere çıkmasını engellemektir. Avluya çıktığı zaman bu anlam bulunmaz.

Bir kimse, falanın odasına girmemesi için yemin etse de, o kişi evin başka bir yerine girse yemini bozulmaz. Çünkü bu kişi odayı açıkça söylemiştir. Ev odadan ayrı bir şeydir. Eve giren, odaya girmiş sayılmaz. Görmez misin kimi insanlar, başka birisinin evine girmesine izin verir ama odasına girmesine izin vermeyebilir.

Bir kimse eşinin bu evin kapısından çıkmaması için yemin etse, (evin kapısından çıkarsa boş olacağını söylese) kadın başka bir yerden çıksa yemini bozulmaz. Çünkü özellikle kapıdan çıkmaması için yemin etmiştir.

[8/174] Eğer denilirse ki; "Kocanın maksadı, eşini yabancıların görmemesi için dışarı çıkmasını yasaklamaktır. Bu da kapıdan veya başka bir yerden çıkmasına göre değişmez" Şöyle deriz:

Kocanın maksadına, sözü dikkate alınarak itibar edilir. Maksada itibar etmek için, söz yok sayılamaz. Öte yandan o eşinin çıkmasını, kapının karşısındaki komşusu görmemesi için yasak etmiş olabilir. Onu, kapıdan çıktığında birisinin görmesi durumunda itham ediyor olabilir. Kapıdan başka bir yerden çıktığında o insan göremez. Ayrıca kapıda, ısıran bir köpek de bulunabilir. Onun için kocanın "kapı" demesinin yararı vardır. Dolayısıyla bunu geçerli saymak gerekir.

Eğer belirli bir kapıdan çıkmaması için yemin etse ve kadın başka bir kapıdan çıksa, kişinin sözüne itibarla yine yemini bozulmaz. Görmez misin Kur'an'da bildirildiğine göre, Yâkub (a.s.) oğullarına, şöyle demiştir: لا تدخلوا من باب واحد وادخلوا من ابواب متفرقة *"Bir kapıdan girmeyin, çeşitli kapılardan girin ..."* (Yusuf 12/67) Bu, onun bakımından yararlı görülen bir emirdir.

Eşine izni olmadan çıkmaması için yemin eden birisi, çıkması için onun duymayacağı bir şekilde izin verse, Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre bu, izin sayılmaz.

Ebû Yusuf (rh.a.) a göre ise izindir. Çünkü izin, izin verenin işidir. Rızada olduğu gibi onun sözü ile tamam olur. Nitekim rızası olmadan çıkmaması için yemin ettiğinde, çıkmasına razı olsa ama bunu kadın duymasa ve çıksa yemin bozulmaz. İzin konusu da bunun gibidir.

Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.) şöyle diyorlar: İzin ya kulağa (أُذُن) varma anlamındaki kelimeden türemedir. Bu da duymadan gerçekleşmez. Ya da, ilan etme anlamındaki أذان / ezan kelimesinden türemedir. Allahu Teâlâ:

﴿وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾

"Allahu Teâlâ'tan ve Resûlünden bir bildirmedir..." (et-Tevbe 9/3) buyurmuştur.

Bu da ancak duyma ile gerçekleşir. Rıza ise böyle değildir. Çünkü o kalple olur. Bunu şöylece açıklamak mümkündür: Kocanın bu yeminden maksadı, izni olmadan eşinin dışarı çıkmaya cesaret edememesidir. Bu maksat, kadın izni duymadan gerçekleşmez. Bu durumda iznin varlığı ile yokluğu eşittir.

Bir kimse eşine, "şu işten başka bir şey için çıkarsan boşsun" diye yemin verse; kadın o iş için bir defa çıksa sonrada başka bir iş için çıksa yemin bozulur. Kadın boş olur. Çünkü istisna ettiğinden başka bir iş için çıkmıştır. Eğer koca, bu sefer o işten başka bir şey için çıkmamasını kastetmiş olsa ve kadın o iş için çıktıktan sonra başka bir iş için bir daha çıksa boşama meydana gelmez. Çünkü koca genel anlamlı (âm) bir sözcüğü niyeti ile özel bir anlamda kullanmıştır.

Kadın o iş için çıksa, sonrada fikir değiştirse ve çıkış nedeni olan şeye gitmeyip, başka bir ihtiyacı için gitse, yine boşama meydana gelmez.(yemin bozulmaz) Çünkü ilk çıkışı, istisna edilen nitelikle olmuştur. Bundan sonra başka bir ihtiyacı için gitmiştir. Bu ihtiyacı için çıkmış değildir. Yeminin bozulma koşulu, istisna edilen şeyden başka bir iş için çıkmaktır.

Koca, karısına "evden falanla birlikte çıkarsan boşsun" diye yemin etse; kadın başka birisi ile veya tek başına çıksa sonrada kocanın birlikte çıkmamasını istediği kişi kadının yanına varsa yemin bozulmaz. Çünkü çıkmak, içerden dışarıya geçmektir Bu da kocanın yasak ettiği kişi ile olmamıştır. Oysa yeminin bozulma koşulu, kadının onunla çıkmasıdır. O kişi daha sonra kadının yanına varsa bile yemin bozulmaz. Aynı şekilde bir kimse falanın, eşinin bulunduğu odaya girmemesi için yemin etse; önce o kişi sonra da kadın odaya girse ve orada bir araya gelseler yemin bozulmaz. Çünkü bu durumda o kadın, sözü edilen erkeğin yanına girmiş olur. Yeminin bozulma koşulu ise bu kişinin, eşinin yanına girmesidir.

Bir kimse eşinin dışarıya çıkmaması için yemin etse; kadın bir odaya veya tuvalete yahut da caddeye bakan üst kata çıksa, evden dışarıya çıkmış sayılmaz. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi, buralara varan kişi, dışarıya çıkmış sayılmaz, evin içinde sayılır.

Allah en iyisini bilir.

YEMEKLE İLGİLİ YEMİN

[8/175] **Bir yemeği yememeye veya bir içeceği içmemeye yemin eden birisi, o içilecek şeyi tatsa, bu sıvı boğazına gitmezse yemini bozulmaz.**

Çünkü yemin eden kişi, yememek ve içmemek için yemin etmiştir. Tatmak ise yemek ve içmek değildir.Yemek; çiğnenebilen ve parçalanabilen bir şeyi, çiğnenmiş veya çiğnenmemiş, parçalanmış vaya parçalanmamış olarak mideye ulaştırmaktır. İçmek; içme sırasında çiğnenilmeyen ve parçalanmayan bir şeyi ağız yoluyla mideye ulaştırmaktır. Tatmak ise; bir şeyi, boğaza girdirmeden ağızda tadına bakmaktır. Görmez misin oruçlu birisi, bir şeyi tattığı zaman orucu bozulmaz. Oysa yemek ve içmek orucu bozar. Bir işi yapmamak için yemin eden kişi, ondan daha aşağı olan bir şey yaparsa yemini bozulmaz. Fakat daha üstün olan bir şey yaparsa bozulur. Çünkü bu durumda hem yapmamaya yemin ettiği şeyi, hem de daha fazlasını yapmıştır.

Bir yemeği tatmamaya yemin eden kişi, onu tadarsa yemini bozulur. Çünkü o şey boğaza girmemiş de olsa gerçek anlamda tatmıştır. Ancak boğaza su almakla yemin bozulmaz. Çünkü bundan maksat suyun tadını almak değil, temizliktir. Bu, tatma sayılmaz. Eğer "tatmamak" sözcüğü ile yenilen bir şeyi yememeyi, içileni de içmemeyi kastederse, o şey boğazına varmadıkça yemini bozulmaz. Çünkü niyet ettiği şey, sözünün muhtemel anlamlarındandır ve örfen tatmak, yemek anlamında da kullanılır. Meselâ bir kimse, bir şey yemediğini anlatmak için, "bu gün hiçbir şey tatmadım" der. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

أَنَّهُمْ كَانُوا لَا يَتَفَرَّقُونَ إِلَّا عَنْ ذَوْقٍ

"Onlar bir şey yemeden (tatmadan) dağılmazlardı."[98] Dolayısıyla tatma sözüyle, yemeye niyet ederse niyetine göre davranılır. Hiçbir şeye niyet etmezse, sözün açık anlamı ne ise ona yemin etmiş olur. Çünkü örfte bu da yaygın bir kullanımdır. Ancak Hişâm'ın Muhammed (rh.a.)'den rivayetine göre, yemin etmeden önce maksadının tatmaya değil, yemeye yemin etmek olduğunu gösteren bir şey geçmişse, yemedikçe yemini bozulmaz. Meselâ "buyur bizimle yemek ye" diyen birisine karşılık, "Vallâhi tatmam" dese, bununla yememeye

[98] Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, II/154; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, VIII/487.

yemin etmiş olur. Çünkü yeminden önceki konuşma bunu göstermektedir. Bu da niyetten daha üstündür.

"Vallâhi yemek tatmayacağım ve içecek tatmayacağım" diye yemin eden kişi, bunlardan birisini tatsa yemin bozulur. Çünkü her ikisini de tatmamayı, olumsuzluk edatını iki kere söyleyerek tekrarlamıştır. Bununla, maksadının bunların her birisini tatmamak olduğu açığa çıkmış olmaktadır. Şu âyet de buna delildir:

﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا﴾

"Orada boş bir söz ve günaha sokan bir lâf işitmezler." (el-Vâkıa, 56/25)

"Vallâhi şunu yemeyeceğim ve şunu da" ve "Vallâhi şununla konuşmayacağım ve şununla da" şeklindeki yeminler de böyledir. İki şey arasına "veya" edatı getirdiğinde de yemin bu edatın hem öncesini hem de sonrasını kapsar. Çünkü olumsuz bir cümlede kullanılan"veya" kelimesi, olumsuzluk edatı olan "lâ" anlamındadır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا﴾

"...Onlardan hiçbir günahkâra veya hiçbir nanköre boyun eğme." (el-Insan 76/24)

Buna göre, kişi bu sözü ile yememeye yemin ettiği her iki şey için ayrı ayrı yemin etmiş gibi olur. Fakat iki şey arasına "ve" edatı getirse ve olumsuzluk edatı olan harfi tekrarlamazsa, her ikisini yemeden yemin bozulmaz. Çünkü "ve" edatı, bağlaçtır. Kendisinden önceki ile sonraki arasını birleştirir. Dolayısıyla ikisi de bulunmadan yemin bozulmuş olmaz.

Et yememeye yemin eden kişi, taze veya tuzlu (konserve) balık yese, Mâlik (rh.a.)'in dışındaki müctehidlere göre yemini bozulmaz. Mâlik (rh.a.) ise, yeminleri Kur'an'ın sözleriyle anlamlandırır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: **[8/176]**

﴿لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا﴾

"İçinden taze et (balık) yemeniz için..." (en-Nahl 16/14)

Bu görüşün, uygun olmadığını daha önce belirtmiştik. Nitekim bir kimse hayvana binmemeye yemin etse ve küfür ehli birisinin sırtına binse, yemini bozulmaz. Oysa Allahu Teâlâ

﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللهِ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾

"Allahu Teâlâ katında, yürüyen canlıların en kötüsü kâfir olanlardır..." (el-Enfâl 8/55) buyurmuştur. Öte yandan balıkta et olma özelliği eksiktir. Çünkü et, kandan oluşur. Balıkta ise kan yoktur. Bir isim mutlak olarak kullanıldığında, ifade ettiği en mükemmel şeyi akla getirir. Ayrıca örfte balık, et anlamında kullanılmaz. Balık

satıcısına kasap denilmez. Yeminde de örf geçerlidir. Ancak et yememeye yemin ederken, balık yememeye niyet ederse o zaman niyetine göre amel edilir. Çünkü balık bir bakıma ettir. Bu şekilde yemin eden, et yememe yolundaki kararlılığını güçlendirmiş olur.

Bunun bir benzeri de şu meseledir: Bir kimse bütün eşlerinin boş olduğunu söylese, hulu' yaptığı eşi[99] ancak, talak verirken ona da niyet ederse boş olur. Yine bir kimse bütün kölelerinin özgür olduğunu söylese, mükâteb kölesi[100] ancak özel niyetle özgür olur.

Et yememeye yemin eden kişi, ak ciğer veya kara ciğer yese yemini bozulmaz. Ebû Hafs (r.a.)'ın rivayetinde, bu kişinin dalak yemesi durumunda da yeminin bozulmayacağını ekler.

Et yememeye yemin eden kişi koyun veya kuş etini kızartılmış, pişirilmiş veya kurutulmuş olarak yese yemini bozulur.

Çünkü yenilen mutlak ettir. Ette gıda anlamı tam olarak vardır. Bu konuda yediği etin helal veya haram olması arasında da fark yoktur. Hatta domuz veya insan eti yese bile yemini bozulur. Çünkü bunlarda, et olma bakımından bir eksiklik yoktur. Tam olarak et olma özelliği, kandan meydana gelir. Hayvanların ve kuşların yenilmesi helal olanlarında da haram olanlarında da kan vardır.

Baş (kelle), ancak et niyetiyle yenildiği için, baştaki eti yemekle de yemini bozulur. Fakat et satın almamaya yemin eden kişi, baş satın alsa yemini bozulmaz.

Çünkü satıcı olmadan satın alma gerçekleşmez. Baş satıcısına da kasap denilmez, kelleci denilir. Ayrıca baş satın alan kişiye, et satın almış denilmez. Yemek ise, sadece yenilmekle tamam olur. Bunda yenilen şeyin aslı muteberdir. İşkembe, kara ciğer, dalak gibi karın boşluğunda bulunan şeylerden yediğinde de yemin bozulur. Denildiğine göre bu, Kûfe'lilerin örfüne göredir. Çünkü onlar bu organları etle birlikte satarlar. Ama bu organların, âdeten et ile birlikte satılmadığı yerlerde bunları yemekle her durumda yemin bozulmaz. Bir görüşe göre ise her durumda yemin bozulur. Çünkü bunlar, çorba yapmakta etin kullanıldığı gibi kullanılır.[101] Et, kandan meydana gelir. Karaciğer ve dalak kanın kendisidir. Dolayısıyla bunlardaki et olma özelliği daha açıktır. Et yağı yediğinde de yemin bozulur. Çünkü bu da ettir, fakat semizdir. Görmez misin et yağı etle birlikte

---

[99] **Hulu' / الخلع (Muhâlea / المخالعة):** Nikah mülkiyetini kadının kabülüne bağlı olarak ortadan kaldırmaktır. Hanım tarafından kocaya verilecek bir bedel veya hanımın mehirden vazgeçmesi karşılığında tarafların rızası ile gerçekleştirilen boşanmadır.

[100] **Mükâteb / المكاتب:** Özgür olmak için sahibi ile belli bir meblağ sağlamak ve getirmek üzere sözleşme yapan köle.

[101] Yukarıda akciğer, karaciğer ve dalağın et sayılmayacağı dolayısıyla et yememeye yemin edenin bunları yemekle yemininin bozulmayacağı söylenmişti. Burada ise bu organları yemekle yeminin bozulacağı söylenmektedir. Bu farklılık, örfe dayalı rivayet farklılığından kaynaklanmaktadır.

satılır. Hayvana eti yağlı denilir. İç yağı ve kuyruk yağı yemekle ise yemin bozulmaz. Çünkü bunlarda et adı yoktur. Bunlar için, "bu yağdır, et değildir" denilir. Etin kullanıldığı gibi kullanılmazlar. Kuyruk da böyledir. O ne ettir ne de iç yağıdır. Onun özel bir adı vardır. Onun yerine başka bir şey kullanılmaz. Ama et yememeye yemin ederken kuyruk yememeye niyet ederse, niyetine göre hüküm verilir. Çünkü kuyruğa et demek, sözün muhtemel anlamlarındandır. Kişi niyeti ile, kendisini, et denilebilecek her şeyden uzak tutmak istemiştir.

Herhangi bir şeye niyet etmeden, katık yememeye niyet eden kişi için katık; **[8/177]** sirke, zeytin yağı, süt ve kaymak gibi ekmeğe sürülen ve onunla karıştırılan şeylerdir. Peynir, balık, yumurta ve et ise Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye ve Ebû Yusuf (rh.a.) tan gelen açık rivayete göre katık değildir. Muhammed (rh.a.)'e ve onun *el-Emâlî*'deki Ebû Yusuf (rh.a.)'tan rivayetine göre ise, kuru ceviz ve peynir azıktır. Hişâm'ın Ebû Yusuf (rh.a.)'tan rivayeti de böyledir.

Muhammed (rh.a.)'in görüşünün delili şudur: Katık ekmekle birlikte yenilen şeydir. Çünkü bu kelime, muvâfakat (uyum) anlamındaki, "muâdeme / المؤادمة" kelimesinden türemiştir. Peygamber (s.a.v.), Muğîre b. Şu'be (r.a.)'a şöyle demiştir:

لَوْ نَظَرْتَ إِلَيْهَا فَإِنَّهُ أَحْرَى أَنْ يُؤْدَمَ بَيْنَكُمَا

"Eğer ona bakarsan, aranızda uyuma (muvâfakata) daha uygun olurdu."[102] Genellikle ekmekle birlikte yenilip da, ona uygun düşen şey katık olur. Hz. Peygamber (s.a.v.);

سَيِّدُ إِدَامِ أَهْلِ الْجَنَّةِ اللَّحْمُ

"Cennet ehlinin katıklarının en üstünü ettir"[103] buyurmuş ve sağ eline bir lokma sol eline de bir taze hurma alıp هذه إِدَامُ هَذِهِ *"bu, bunun katığıdır"* demiştir. Bundan anlıyoruz ki, yemekte ekmeğe uygun düşen şey katıktır. Şu kadar var ki biz karpuz, hurma ve taze üzüm gibi, genelde tek başına yenilen şeylere katık demedik. Çünkü katık, ekmekle birlikte yenilir, tâbîdir. Tek başına yenilen şey ise tâbî olmaz. Peynir, et ve yumurta ise genelde tek başlarına yenmezler. Dolayısıyla bunlar katıktırlar.

Bu konuda Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle diyor: Katık tâbîdir, ama gerçek anlamda tâbî olmak, süt ve sirke gibi ağıza ekmekle birlikte götürülmeye ihtiyaç duyurmayan, ekmeğe karışan şeylerde söz konusudur. Peygamber (s.a.v.) bir hadiste;

---

[102] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/246; Tirmizî, Nikâh 5; İbn Mâce, Nikâh 9; Hâkim, *Müstedrek*, II/179; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XX/434; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, IV/310.

[103] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, VII/271; Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, V/92; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, II/194; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, V/43; Aclûnî, *Kesfü'l-hafâ*, I/173.

نِعْمَ الْإِدَامُ الْخَلُّ

"Sirke ne güzel katıktır !" buyurmuştur.[104]

Ekmeğe sürülerek yenilenler, bu söylediğimiz özelliği taşıyanlardır. Peynir, yumurta ve et ise ekmeğe sürülerek değil, ekmekle birlikte ağıza götürülürler. Dolayısıyla bunlar, taze üzüm gibi ekmekle birlikte yenseler de katık sayılmazlar. Bunu biraz daha açarsak şöyle diyebiliriz: Katık, tuz gibi tek olarak yenilemeyen şeydir. Sirke ve süt tek başlarına yenilmezler. Çünkü bunlar tek olarak alındıklarında bunun adı yeme değil, içme olur. Demek oluyor ki bunlar katıktır. Peynir, et ve yumurta ise yalnız başlarına (ekmeksiz) yenilebilirler. Dolayısıyla bunlar katık sayılmazlar. Ancak katık yememeye yemin eden kişi, bunları da yememeye niyet ederse niyetine göre hüküm verilir. Bu durumda, katık konusunda kendisine daha katı davranmış olur.

Belli bir yemeğe niyet ederek yemek yemeyeceğine, veya belli bir ete niyet ederek et yemeyeceğine niyet eden birisi, niyet ettiğinden başka bir şey yese yemini bozulmaz. Ama bu yeminini eşinin boş olması üzerine ederse o zaman niyeti konusundaki sözü diyâneten kabul edilir. Hukûken kabul edilmez. Çünkü genel anlamlı (âm) bir sözü, özel anlamda kullanmaya (tahsîse) niyet etmiştir. Çünkü olumsuz bir cümlede, "yemek" sözcüğü belirsiz (nekra) olarak kullanılmıştır. Belirsiz bir sözcük, olumsuz olarak kullanıldığında genel anlam ifade eder.

"Yemeyeceğim" diye yemin eden kişi, sadece bir çeşit yemeği kastederse, Hanefî lere göre niyeti konusunda hem hukûken hem de diyâneten tasdik edilmez. Şâfiî (rh.a.)'ye göre bununla önceki mesele aynıdır. Çünkü "yemek", yenilen bir şeyi gerektirir. Dolayısıyla yemin ederken niyet ettiği yemeği sanki açıkça söylemiş gibidir. Şâfiî (rh.a.)'nin bu görüşü, "sözün gereği (muktezâsı) olarak sabit olan, açıkça söylenmiş gibidir" kuralına uygundur.

Bu konuda Hanefîlerin delili de şudur: Sözün gereği olan şey (muktezâsı) umum ifade etmez. Oysa tahsîs niyeti, ancak genel anlam ifade eden sözcüklerde söz konusu olur. Bu konuda Hanefîlerin kuralı da şudur: "Fiil söylenir de mef'ul (tümleç), durum veya niteliğin tahsîsine niyet edilirse, bu niyet geçersizdir." Çünkü bu, söylenilmeyen bir sözün tahsîsi olur. Niyetin tümleçte tahsîsi, üzerinde durduğumuz meseledeki gibi olur.

Niyetin "hal" de tahsîsi; önünde ayakta durmakta olan bir kimse için, onunla
[8/178] ayakta iken konuşmamaya niyet ederek "şu adamla konuşmayacağım" diye yemin etmesidir. Bu niyet geçersizdir. Ama onunla ayakta iken konuşmamaya niyet

[104] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/304; Müslim, Eşribe 164; Ebû Dâvûd, Etime 40; Tirmizî, Etime 35; Nesâî, Eymân ve'n-nüzûr 21; İbn Mâce, Etime 33; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, IV/367.

ederek, "şu ayakta duran adamla konuşmayacağım" dese niyeti geçerlidir. Bu niyet diyâneten tasdik edilir.

Niteliğin tahsîsi de şöyle olur: Bir adam, Kûfe'li veya Basra'lı bir kadına niyet ederek, "Bir kadınla evlenmeyeceğim" diye yemin etse bu niyet geçersizdir. Ama bu sözünde, Arap veya Habeşli bir kadınla evlenmemeye niyet ederse niyeti, diyâneten geçerli olur. Çünkü bu durumda cinste tahsîse niyet etmiştir. Bu da, sözün içerisinde vardır.

Kızartma yememeye yemin eden kişi, bununla hiçbir şeye niyet etmezse, sadece et yememeye yemin etmiş olur. Çünkü insanlar örfte bu kelimeyi sadece et için kullanırlar. Kızartılmış havuç veya turp için kullanmazlar. Görez misin kavurmacı / kızartmacı diye, kızartılmış et satan kişiye derler. Dolayısıyla kızartma kelimesi mutlak söylendiğinde, örften dolayı et kızartması anlaşılır. Ama yemin ederken yumurta veya başka bir şeyin kızartmasına niyet ederse, niyetine göre hüküm verilir.

Bir kimse baş (kelle) yememeye yemin ederse, bundan koyun ve sığır başı anlaşılır.

Çünkü biliyoruz ki, "baş" sözcüğü ile, her şeyin başını kastetmiş değildir. Çekirge ve serçe başı gerçekte baş olmalarına rağmen, bu yeminin içeriğine girmezler. Demek oluyorki, bununla baş kelimesinin gerçek anlamı kastedilmemiştir. Dolayısıyla örfe bakmak gerekir. Örfe göre de baş, fırınlarda kızartılan ve kızarmış olarak satılan baştır.

Ebû Hanîfe (rh.a.) önceleri baş denildiği zaman deve, sığır ve koyun başının anlaşılacağını söylerdi. Çünkü Kûfe'lilerin bu üç hayvanın başını kızarttıklarını görmüştü. Sonra Kûfe'liler bunu terk ettiler. Ebû Hanîfe (rh.a.) de görüşünden döndü. Baş yememeye yemin edenin, sadece koyun ve sığır başı yerse yeminin bozulacağını söyledi.

Yemin konularında yaygın örfün konumu

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) ise Bağdat'lıların ve başka şehirlerde oturan insanların sadece koyun başını kızartıp yediklerini gördüler. Bu şekildeki yeminin sadece koyun başı yemekle bozulacağını söylediler. Bütün bunlardan anlaşılıyorki, bu konudaki görüş ayrılıkları hüküm ve anlayıştan kaynaklanmamakta, örf ve zaman farklılığına dayanmaktadır. Yemin meselelerinde yaygın örf, önemli bir kaynaktır.

Bir kimse yumurta yememeye yemin ederse, bu yemin tavuk ve kaz gibi hayvanların yumurtalarını yememek için edilmiş olur. Balık yumurtası veya başka bir yumurta, ayrıca niyet edilmeden yeminin hükmüne girmez. Çünkü bilinmektedir ki, yumurta yememek için edilen yeminle her yumurta kastedilmez. Kurt (böcek) yumurtası anlaşılmaz. Mutlak olarak söylendiğinde anlaşılan ve âdeten yenilen yumurta kastedilir. Bu da tavuk yumurtası gibi kabuğu olan yumurtadır.

Yahni (pişirilmiş şey) yememeye yemin eden kişi, başka bir şeye niyet etmediği takdirde, İstihsâna göre bununla sadece et yahnisi yememeye yemin etmiş olur. Kıyasa göre ise hem et yahnisinin hem de diğer pişmiş yemeklerin aynı hükümde olmaları gerekir. Ancak burada kıyası almak yanlış olur. Çünkü ilaçlardan müshil olanı da pişirilmiştir. Biz biliyoruz ki, yemin eden bunu kastetmemiştir. Demek ki bu kelime ile en özel anlamı kastetmiştir. O da ettir. Çünkü âdeten et pişirilir. Örfen yahni, çeşitli maddelerden yapılan yemeğe denilir. Bu yemeği pişirene tabbah (aşçı) denilir. Tuğla pişirene aşçı denilmez. Fakihler, bu şekilde yemin eden kişinin yemininin, pişirilmiş et yediğinde bozulduğunu, kızartılmış et yemekle bozulmayacağını söylerler. Etin suda pişirilip çorba durumuna getirilenini yerse, et kısmından yemese bile yemin yine bozulur. Çünkü çorbada et parçaları vardır. Öte yandan bu çorbaya yahni denilir.

Meyve yememeye yemin eden kişi; taze üzüm, taze hurma ve nar yese Ebû
[8/179] Hanîfe (rh.a.)'ye göre yemini bozulmaz. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre bozulur. Çünkü meyve, zevk için yenilir. Bunlarda da zevk ve lezzet en üstün anlamda vardır. Bir kelime, bir şeyle kayıtlanmadan kullanıldığı zaman, ifade ettiği anlamın en üstünü anlaşılır. Meyve, eve gelen misafirlere ikram edilen şeydir. Çünkü bunlar doymak için değil, zevkine yenilir. Taze hurma ve nar, incir gibi bunun için en nefis şeylerdir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) bunların meyve olmadığını söylerken şu gerekçelere dayanır: Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor;

﴿فيهما فاكهةٌ ونخلٌ ورمّانٌ﴾

"Her ikisinde de hertürlü meyve, hurma ve nar var." (er-Rahmân 55/68)

﴿وعنبًا وقضبًا وزيتونًا ونخلًا وحدائق غلبًا وفاكهةً وأبًّا﴾

"Üzüm bağları, sebzeler, zeytin ve hurma ağaçları, iri ve sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar..." (Abese 80/28-31) Allahu Teâlâ bu âyetlerde bazen meyveyi hurma, üzüm ve nara, bazen de onları meyveye atfetmiştir. Verilen bir nimet haber verilirken bir şey kendisi üzerine atfedilmez. Çünkü nimet olduğu bildirilirken aynı şeyin iki kez söylenmesi ilâhî hikmete uymaz. Öte yandan meyve (fâkihe) kelimesi, nimetlenmek anlamına gelen tefekküh sözcüğünden türemedir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿وإذا انقلبوا إلى أهلهم انقلبوا فكهين﴾

"Onlar ailelerine döndüklerinde (alaylarından dolayı) keyiflenerek dönerler." (el-Mutaffifîn 83/31) Âyetteki "keyiflenerek" diye terceme edilen "fekihîn" kelimesi, nimetlenmiş olarak anlamına gelir. Nimetlenmek (keyiflenmek), insan hayatının devamı için gerekli olan şeyleri yemenin üstünde bir şeydir. Taze üzüm ve taze

hurma ile hayatın devamı mümkündür. İnsan bazı yörelerde sadece bunları yiyerek beslenebilir. Vâdilerde nar da böyledir.[105] Mutlak meyve adı, bunları içine almaz. Görmez misin bu maddelerin kuruları meyve değildir. Kuru üzüm ve kuru hurma temel gıda maddesidir. Nar tanesi de, meyve değil baharat gibi yemeğe çeşni veren şeylerdendir. Tazesi meyve olan şeylerin kurusu da meyvedir. İncir, kayısı, erik bu niteliktedir. Kurusu meyve olmayan şeylerin tazesi de meyve olmaz. Karpuz da bunlardan sayılır. Çünkü karpuz, misafire meyvelerle birlikte ikram edilir. Meyve sözcüğü, karpuzu kapsamaz.[106]

Acur, bakla ve havuç meyve değildir. Bunlar baklagil ve çeşnidirler. Bunların bir kısmı tencerede pişirilir. Bir kısmı sofraya yemeklerin yanında getirilir.

Badem, ceviz ve benzerleri kuru meyvelerden sayılır.

Daha önce, Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre cevizin meyve değil, katık sayıldığını söylemiştik. Bu görüşün gerekçesi şudur: Ceviz âdeten, zevk için yenilmez. Peynir gibi ekmekle birlikte yenilir. Yahut da baharat gibi yemeğe karıştırılır. Zâhiru'r-rivâye'de ise, taze cevizin meyve olduğu söylenmektedir. Öyle olunca, yukarda söylediğimiz kural gereği kurusunun da meyve olması gerekir.

Yemek (taam) yememeye yemin eden kişi, ekmek, meyve veya başka bir şey yese yemini bozulur. "Başka bir şey sözünden maksat", tadı (ta'mı) olan değil, örfen taâm (yemek) denilen şeylerdir. Hiç kimse bu sözle sekamonyayı[107] kastettiğini söylemez. Oysa onun da tadı vardır. Demek oluyor ki, bu şekilde yemin edenin maksadı, örfte taam (yemek) denilen ve karın doyurmak için yenilen şeyi yememektir.

Bir kimse "Bu gün bu yemeği yiyeceğim" diye yemin etse, ama o gün o yemeği başka birisi yese, Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre yemini bozulmaz. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre güneş battığı zaman bozulur. Bu konuda temel kural şudur Yemin bir vakitle sınırlı olduğu zaman, bu vaktin sonunda gereğinin yapılması gerekir. Ancak Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, yeminin geçerli olması için, yemin edilen şeyin bulunması şart değildir. Nitekim bir kimse "şu küpteki sudan içeceğim" diye yemin etse, fakat o küpte su bulunmasa Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre yemin geçerlidir. Üzerinde durduğumuz konuda da vaktin sonunda yemeğin bulunmayışı, ona göre yeminin gerçekleşmesine engel değildir. Yemin ve koşulun gereğini yapamama

Vakitle sınırlı yeminin hükmü

[8/180]

---

[105] "Vadiler" diye terceme ettiğimiz kelime metinde "ilaçlar" anlamına olmak üzere أدْويه "edviye" şeklindedir. Ancak bu anlam konuya uygun düşmemektedir. Kanaatimizce "vadiler" anlamına gelen اودية (evdiye) kelimesi, yazım hatası olarak أدْويه (edviye) şeklinde yazılmıştır.

[106] Meyve sayılıp sayılmayan şeylerde belirleyici faktör örftür. Bir memleketin örfüne göre meyve sayılan şey, meyvedir. Sebze sayılan sebzedir. Müellifin burada anlattıkları kendi döneminin örfüne dayanmaktadır. Günümüzde taze üzüm, karpuz gibi şeyler meyvedir. Dolayısıyla meyve yememeye yemin eden kişi bunları yerse yemini bozulur. Kefâret ödemesi gerekir.

[107] Âsım Efendi Kâmus tercemesinde Sekamonya otunun, mahmûde otu denilen ve müshil olarak kullanılan baharat türü bir ot olduğunu söylemektedir.

Yerine getirileme yecek şeylerde yemin

gerçekleşince yemin bozulmuş olur. Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, üzerine yemin edilen şeyin bulunmayışı, yeminin gerçekleşmesine engeldir. Yukarıdaki su meselesinde böyle olduğu gibi, bu meselede de vaktin sonunda yemek bulunmayınca yemin meydana gelmez. Çünkü yeminin bozulma koşulu, o vaktin son parçasında o yemeği yememektir. Yemek bulunmayınca, onu yemeyi terk etmek diye bir şey olmaz. Daha önce de belirttiğimiz gibi, yerine getirme ihtimali bulunmayan konularda yemin olmaz. Eğer bu yemeği yemek için bir zaman belirlemezse o zaman yemeği başkası yiyince yemini bozulur. Çünkü bu durumda daha söz söylenir söylenmez yemin meydana gelmiştir. Çünkü o anda yemek var olduğu için yeminin gereğini yapma imkânı vardır. Yeminin gereğini yapma koşulu, başkası yedikten sonra ortadan kalkmıştır. Bununla da yemin bozulur.

Yemek aynen durduğu halde, yemin eden kişinin, yemeği yemeden ölmesi durumunda da yemin bozulur.

Çünkü bu kimsenin ölümü ile, yeminin gereğini yapma imkânı kalmamıştır. Adam hayatta ve yemek var olduğu halde belirttiği vakit geçerse yine yemin bozulur. Çünkü yemine uymak o yemeği, belirtilen vakit içinde yemek suretiyle olur. Vakit geçince, artık bu koşulu gerçekleştirme imkânı kalmamıştır. Dolayısıyla yemin bozulmuştur. Buna göre, "falanın hakkını yarın vereceğim" diye yemin eden kişi onun hakkını bu gün verse Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre yemini bozulmaz. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ertesi gün geldiğinde bozulur. Çünkü ona göre, yemin ertesi gün meydana gelmiştir. Bilindiği gibi Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, yemin edilen şeyin bulunmaması yeminin oluşmasına engel değildir.

"Falanın satın aldığı yemekten yemeyeceğim" diye yemin eden kişi, o kişinin başka birisi ile birlikte satın aldığı yemekten yerse yemini bozulur. Çünkü falanın satın aldığı yemek bu yemektendir. Yemin eden de bundan yemiştir. Çünkü bir yemeğin her parçasına yemek denilir.

"Falanın satın aldığı evde oturmayacağım" diye yemin edip de, o kişinin başka birsi ile birlikte satın aldığı evde oturması ise böyle değildir. Bu durumda yemini bozulmaz. Çünkü bir evin yarısına ev denilmez. Ama yemin ederken, o kişinin tek başına satın aldığı yemeği kastetmişse, niyetine göre hareket edilir. Çünkü genel anlamlı bir sözcükte, özel bir anlamı kastetmiştir. Bir kimsenin yemek satın alması tek başına olabileceği gibi, başkası ile birlikte de olabilir.

Falanın sahip olduğu yemekten yememeye yemin etmesi durumu da böyledir. Fakat, falana ait olan veya falanın satın aldığı elbiseyi giymemeye yemin etse; o kişinin başkası ile ortak olan elbisesini giyse yemini bozulmaz. Çünkü elbise sözcüğü, elbisenin tümünün adıdır. Elbisenin bir kısmına elbise denmez. Görmez misin iki kişi arasında ortak olan bir elbise için; "bu elbise falanındır" demek yalan

olur. Ama yarısına kastederek, "bu yemek falana aittir" diyen kişi yalan söylemiş olmaz.

"Bu undan yemeyeceğim diye yemin eden kişi", o undan yapılan ekmeği yese yemini bozulur.

Çünkü genellikle unun kendisi yenmez. O zaman yemin, undan yapılan şeye alınır.

Hurma ağacını göstererek "şu hurmadan yemeyeceğim" diye yemin edip de o ağacın meyvesinden yemek de böyledir. Bu yemin sahibinin bizzat undan yemesi durumunda yeminin bozulup bozulmayacağı konusunda Hanefî fakihleri arasında görüş ayrılığı vardır.

Kimileri gerçek unu yediği gerekçesiyle yeminin bozulacağını söyler. Bunlara göre her ne kadar örf geçerli ise de, onunla sözün gerçek anlamı düşmez. Çünkü unun kendisi de yenilir. Benim kanaatime göre, yeminin bozulmaması daha doğrudur. Çünkü bu söz gerçek anlamında kullanılmaz. Yemin örf durumuna gelen bir anlamda kullanıldığı zaman, artık sözün gerçek anlamına itibar edilmez. Nitekim yabancı bir kadına; "Seni nikahlarsam kölem özgür olsun" diyen kişi, o kadınla zina etse kölesi özgür olmaz. Çünkü her ne kadar "nikah" sözcüğü aslında cinsel ilişki anlamında ise de, evlilik sözleşmesi için kullanılır duruma gelmiştir. Dolayısıyla artık bu yemin cinsel ilişki anlamında sayılmaz. Un yememeye yemin eden kişi yemin ederken, unun kendisini yememeye niyet etmişse o zaman yemini ekmek yemekle bozulmaz. Çünkü sözünün gerçek anlamına niyet etmiştir. [8/181]

"Şu buğdaydan yemeyeceğim" diye yemin eden kişi, buğdayı olduğu şekliyle tane olarak yememeyi kastetmişse; o buğdayın unundan veya kavutundan[108] yerse yemini bozulmaz. Çünkü niyet ettiği şey, sözünün gerçek anlamıdır. Dolayısıyla bu açıkça söylenilmiş gibidir.

Hiçbir niyeti olmasa da o buğdaydan yapılan ekmekten yese, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre yine yemini bozulmaz. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre bozulur. Muhammed (rh.a.) bu konuda *Mebsût*'ta "Yemini, o buğdaydan yapılanadır" demektedir. Bu ifade, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre, buğdayın kendisini yerse yeminin bozulmaması gerektiğine işaret etmektedir.

el-Câmiu's-Sağîr'de ise; "O buğdayın unundan yediğinde de yemin bozulur" denilmiştir. Bu söz ise onlara göre buğdayın kendisinden yediği zaman, yeminin bozulmuş olacağına işarettir. Bu görüş daha doğrudur.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in görüşlerinin delili şudur: Örfte buğday yemek denildiğinde, ekmek yemek anlaşılır. Mesela bir insan "yer yüzünün en kaliteli buğdayını yedim" dediği zaman maksadı, o buğdaydan yapılan ekmektir.

---

[108] Kavut; kavrulmuş buğday unu olup, bedevîlerin yol azığı olarak çokça kullandıkları bir maddedir. Su ile ıslatılarak yenilir.

Yine "falan şehrin halkı buğday, filan şehrin halkı arpa yiyor" denildiğinde, maksat bu maddelerin unudur. Şu kadar var ki, Ebû Hanîfe (rh.a.) buğdayın kendisinin yenilmesinin de âdet olduğunu söyler. Buğday kavrularak veya haşlanarak yenilir. Keşkek buğdaydan yapılır.

Bir kimse, bizzat kendisi yenilen bir şeyi yememeye yemin ettiği zaman, ondan yapılanı değil kendisini yememeye yemin etmiş olur. Meselâ kuru üzüm veya kuru hurma yememeye yemin eden, bunların kendilerini yerse yemini bozulur. Çünkü bu yemin sahibinin sözünde, sözün hem gerçek anlamı hem de örf haline gelen mecaz anlamı vardır. Bir sözcükle aynı anda hem gerçek anlam hem de mecâzî anlam kastedilemez. Çünkü mecaz, iğreti anlamdır. Bir elbise aynı anda hem mülk hem de iğreti olamaz. Sözün gerçek anlamı kastedildiği zaman mecaz anlamı uzak tutulmuş demektir. Aslında Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) de bu kuralı inkar etmiyorlar. Fakat, buğday yemesi durumunda sözün gerçek anlamı nedeniyle değil, mecazın genel anlamı nedeniyle bozulduğunu söylüyorlar. Biz bunun benzerini, "eve ayak basma" meselesinde açıklamıştık.

Buğday yememeye yemin eden kişi, onun ununden yapılan kavut yerse Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre yemini bozulmaz. Çünkü buğdayda bulunan öz, öğütüldüğünde un olan maddedir.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre aslında kavut, undan ayrı bir cinstir. Bundan dolayı, aralarında eşitlik olmasa bile unun kavut karşılığında satılmasını câiz görmüşlerdir. Kavut yiyen kişi, yememeye yemin ettiği buğdayda bulunan bir şeyin cinsini yemiş olmaz. Öyle olunca da yemini bozulmaz. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ise, yemini buğdayın gerçek anlamını içerir. Öyle olunca kavut yemekle bozulmaz.

"Şu hurma tomurcuğunu yemeyeceğim" diye yemin eden kişi, o tomurcuk olgunlaşmamış hurma olduktan sonra yese yemini bozulmaz. Çünkü tomurcuğun kendisi de yenilir. Kendisi yenilen bir şeyi yememek için yemin edildiği zaman, yemin o şeyden meydana gelen şeye sarfedilmez. Öte yandan tomurcuk ile olgunlaşmamış hurma aynı cinsten değildir. Görmez misin tomurcuk karşılığında yeşil hurma satmak câizdir.

"Şu olgunlaşmamış hurmadan yemeyeceğim" diye yemin eden kişi, o hurma
[8/182] olgunlaştıktan sonra yese onun da yemini bozulmaz. Çünkü olgunlaşmamış hurma yenilir. Her ne kadar olgunlaşmamış hurma ile olgunlaşmış hurma aynı cins iseler de, insan ham hurmayı yemekten kaçınır. Ama olgun hurma yemekten kaçınmaz. Burada göz önünde tutulacak kural şudur: Kişi bir şeyi, ondaki bir özellik nedeniyle yememeye yemin ederse ve bu özellik yemin etmeyi çağırıcı ise, yemin bu özelliğin devamı ile kayıtlı olur. Bu özellik isim yerine geçer. Bundan dolayı, şu taze hurmayı yememeye yemin eden kişi, o hurma kuruduktan sonra yerse yemini bozulmaz. Bu, bir gençle konuşmamaya yemin edip de onunla yaşlandıktan sonra konuşma

meselesine benzemez. Çünkü gençlik, kendisi ile konuşmamak için yemin etmeye çağırıcı bir özellik değildir. Dolayısıyla onunla yaşlandıktan sonra konuştuğunda da yemini bozulur. Bir hayvanın karnındaki yavrudan yememeye yemin edip de o yavru büyüdükten sonra yemek de böyledir. Çünkü hayvanın bu özelliği yememeye yemin etmeye çağırıcı bir özellik değildir.

"Şu kavuttan yemeyeceğim" diye yemin eden kişi, onun su ile sıvılaştırılmış şeklini içse yemini bozulmaz. Çünkü içmek ile yemek ayrı ayrı ayrı şeylerdir. Allahu Teâlâ bir ayette;

﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا﴾

"yiyiniz, içiniz..."(el-Bakara 2/60) buyurmaktadır. Bir şey kendisi üzerine atfedilmez. Biz daha önce bu iki fiilden her birinin tanımlarını vermiştik.

"Şu sütü yemeyeceğim" diye yemin edip de onu içmek, ya da onu içmemek için yemin edip de yemek de böyledir. Bunlarla yemin bozulmaz. Sütün yenilmesi, içine ekmek doğranarak yenilmesidir. İçmek de, olduğu şekliyle içmektir.

Süt içmemeye yemin eden kişi sütten yapılan peynir, çökelek gibi bir şeyi yese yemini bozulmaz. Çünkü sütün kendisi yenilen şeylerdendir. Yemini de doğrudan onu yememek için etmiştir. Görmez misin "şu şaraptan ağzıma almayacağım" diye yemin eden kişi, şarap sirke olduktan sonra ağzına alsa yemini bozulmaz.

"Şu kavutu yiyeceğim" diye yemin eden kişi, onu yese de bir parçası kalsa yemini bozulmaz. Çünkü âdeten onu yemiş sayılır. Öte yandan tabakta hiçbir parça kalmadan yemek mümkün değildir. Ayrıca damağında ve dişleri arasında mutlaka bir şeyler kalır. Öyle olunca yemini, -insanlar arasında yaygın ise- kendisi ile gereğinin yapılabileceği şeye yorumlanır. Buna göre bir narı yemek için yemin eden kişi, onu yese ama bir tanesi kalsa yemini bozulmaz. Çünkü nar yemek böyle olur. Ondan bir tane bile düşürmeden yemek çok zordur. Ama bir tane bile bırakmadan yemeye niyet eder de, tane kalırsa o zaman yemin bozulur. Çünkü sözünün gerçek anlamına niyet etmiştir. Narı yememeye veya içmemeye yemin eden kişi, suyunu emip de tanelerini atsa yemini bozulmaz. Çünkü bu yemek değil, emmektir.

Bir kimse iki eşine; "Hanginiz şu narı yerse o boştur" dese ve kadınların ikisi birlikte o narı yeseler hiçbirsi boş olmaz. Çünkü "hanginiz" sözcüğü, karşı kişilerden her birini tek olarak içerir. Oysa boş olmanın koşulu, kadınlardan birisinin narın tamamını yemesidir. Bu koşul bulunmamıştır. Bundan dolayı onlardan hiçbirisi boş olmaz.

Yağ yememek için yemin eden kişi, içine tadı belli olacak ve kendisi görülecek kadar bol yağ karıştırılmış kavut yese yemin bozulur. İçinde yağ tadı bulunan her şey böyledir. Ama yağın tadı bulunmaz ve kendisi farkedilmez ise yemin bozulmaz. Çünkü yemin eden kişi, yağın kendisini yememek üzere yemin etmiştir. Öyle [8/183]

olunca yeminin bozulması için yağın bizzat kendisinin bulunması gerekir. Bir yiyecek maddesinin varlığı da ya bizzat kendisi veya tadı ile anlaşılır. Yemek içersinde yağ görünür ve tadı anlaşılırsa, yeminin bozulma koşulunun varlığını anlarız. Hişâm (rh.a.), *Nevâdir*'inde buna, kavut sıkıldığı zaman yağın damlayacak bir durumda olması gerektiğini de eklemiştir. Kavut içindeki yağın yeri görülmez ve tadı farkedilmezse, o yok sayılır.

Muhammed (rh.a.)'in *Mebsût*'unda; bir sıvıyı içmemek üzere yemin eden kişinin, o sıvı kendi cinsinden veya başka cinsten diğer bir sıvı ile karışık iken içse yemininin bozulup bozulmayacağı konusu yer almamıştır.

En-Nevâdir'de ise Ebû Yusuf (rh.a.)'tan naklen şöyle denilmektedir: Süt içmemek üzere yemin eden birisi, su ile karışık süt içse; eğer içtiği şeyin rengi süt rengi ise ve sütün tadı varsa süt sudan daha fazla demektir ve yemini bozulur. Eğer o sıvı su renginde olursa, sütün daha az olduğu anlaşılır ve onu içmekle yemin bozulmaz. Görmez misin bunlardan birincisine bozuk süt, ikincisine ise içersine süt karışmış su denilir.

el-Asl'ın nüshalarında böyle denilmektedir. Muhammed (rh.a.)'den gelen bir rivayete göre, karışık sıvılarda hangisi daha çoksa ona itibar edilir. Çünkü çoğun karşısında az, yok hükmündedir. Eğer iki sıvı eşitse, şüphe ve tereddüt bulunduğu için bunu içmekle kıyasa göre yemin bozulmaz. İstihsâna göre ise bozulur. Çünkü içmemeye yemin ettiği şey, öteki karışıma göre daha az değildir.

Belirli bir inek göstererek; "şu ineğin sütünü içmeyeceğim" diye yemin eden kişi, o ineğin sütüne başka bir ineğin sütünün karıştırıldığı sütü içse; Ebû Yusuf (rh.a.) a göre, yukarıdaki meselenin hükmü aynen bunda da geçerlidir. Çünkü karışımlar ister aynı cinsten ister farklı cinsten olsun, az olan yok hükmündedir. Muhammed (rh.a.) e göre bu meselede her hâlükârda yemin bozulur. Çünkü bir şey, kendi cinsi ile karıştırıldığında yok olmaz, çoğalır.

"Şu hurmayı yemeyeceğim" diye yemin eden kişi, o hurma başka hurmalarla karışık iken hepsini birden yese yemini bozulur. Çünkü yemeyeceğine yemin ettiği hurmayı gerçekten yemiştir. Çünkü hurmaları teker teker yemiştir. Yememeye yemin ettiği hurmayı bilmemesi yeminin bozulmasına engel oluşturmaz.

Arpa yememeye yemin eden kişi, içinde arpa taneleri bulunan buğdayı yese yemin bozulur. Çünkü yememeye yemin ettiği şeyi kesin olarak yemiştir. Bu, yukarda geçen; yağ yememeye yemin eden kişinin içerisine yağ karıştırılan ve yağ belli olacak kadar çok olmayan şeyi yemesi meselesine benzemez. Çünkü önceki meselede, hepsini birden yer. Yediği yağ görülmüyorsa, diğer maddenin içinde yok olmuş demektir. Üzerinde durduğumuz meselede ise arpa ve buğdayı tane tane yemektedir. Arpa tanesini tek olarak yediği zaman yeminin bozulma koşulu gerçekleşmiş olur. Arpa satın almamaya yemin eden kişi, içersinde arpa taneleri bulunan buğday satın alsa yemin bozulmaz. Çünkü hepsini birden satın almıştır.

Buğday satın alan kişiye, içersinde arpa taneleri bulunsa bile arpa satın aldı denilmez. Çünkü bunu satana arpa satıcısı denilmez.

İç yağı yememeye yemin eden kişi, karın yağı yese yemin bozulur. İçersine karın yağı karıştırılmış et yerse yine bozulur. Ama içinde sırt yağı bulunan et yerse Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bozulmaz. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre bozulur. Tahâvî, Muhammed (rh.a.)'in görüşünü Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşü ile birlikte söylemiştir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşünün delili şudur: Sırt yağı bizatihi yağdır. Diğer iç yağlarının kullanıldığı her yerde kullanılır. Dolayısıyla iç yağı gibidir. Allahu Teâlâ bir âyette şöyle buyurmaktadır: **[8/184]**

﴿وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ﴾

"Sırtlarında yahut bağırsaklarında taşıdıkları ya da kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere sığır ve koyunun iç yağlarını da onlara haram kıldık." (el-En'âm 6/146)

İstisnâ edilen (müstesnâ), kendisinden istisnâ edilen (müstesnâ minh) ile aynı türdendir. Bu gerçektir.

Bu konuda Ebû Hanîfe (rh.a.) şöyle diyor: Sırt yağı insanlara göre ettir. Görmez misin et yememeye yemin eden birisi bu yağdan yerse yemini bozulur. Örfte de bu, iç yağ sayılmaz. Araplar buna et yağı derler. Yağ satın almamaya yemin eden kişi et yağı satın alsa yemini bozulmaz. Bu da et yağının iç yağı olmadığına delildir. Şu kadar var ki Ebû Yusuf (rh.a.) satın almakla yemeyi farklı değerlendirmekte ve yemenin aksine, sadece et yağı satın almakla yağ satın alınmış olmayacağını söylemektedir. Öte yandan et yağı, yemeklerde iç yağının kullanıldığı gibi kullanılır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, yeminler Kur'an'daki sözcükler esas alınarak anlamlandırılmazlar. Ayrıca âyette bağırsak yağları ve kemiğe karışan yağ da istisna edilmiştir. Hiç kimse kalkıp da kemik iliğinin iç yağı olduğunu iddia etmez.

Koruk hurma yememeye yemin eden kişi, bazı taneleri olgunlaşmaya yüz tutan hurmadan yese yemin bozulur. Öte yandan olgun hurma yememeye yemin eden kişi de, tam olgunlaşmamış hurma yese onun da yemini bozulur. Çünkü bu durumda, hem gerçekten hem de örfen yememeye yemin ettiği şeyi yemiştir.

Olgun hurma yememeye yemin eden kişi, bazı taneleri olgunlaşan hurma yese Ebû Hanîfe (rh.a.) ye göre yemini bozulur. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre bozulmaz. Koruk hurma yememeye yemin edip de, içinde bazı koruklar bulunan olgun hurma yiyenin yemininin bozulup bozulmayacağı konusunda da yukardaki görüş ayrılığı geçerlidir. Bu konuda Ebû Yusuf (rh.a.) un gerekçesi şudur: Olgunlaşmaya yüz

tutana olgun denilmez, koruk denilir. Koruk hurma yememeye yemin edip de bunu yese yemini bozulur. Bir hurma aynı anda hem koruk hem de olgun olamaz.

Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.) ise şöyle derler: Hurmanın olgunlaşmaya başlayan tarafı olgundur. Görmez misin bu olgun taraflar seçilip de yenilse yemin bozulur. Diğerleri ile birlikte yenildiğinde de böyledir. Bundan ötürü, yemini koruk hurma yemeye yönelik ise yine yemin bozulur. Çünkü bir tarafı koruktur. Bu hüküm daha önce belirttiğimiz; koruk hurma ile olgun hurmanın aynı cinsten olduğu kuralına dayanır. Ebû Yusuf (rh.a.)'un kuralına göre; cinsleri bir olsa bile az olan çok olanın yanında yok hükmündedir. Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre; aynı cinsten olmaları durumunda az olan çok olan ile yok olmuş sayılmaz. Her birisi kendi başına göz önünde tutulur.

"Şu taze üzümden bir şey yemeyeceğim" diye yemin eden kişi, üzüm kuruduktan sonra yerse yemini bozulmaz. Çünkü üzüm için söylenilen tazelik özelliği, yemin etmeye çağırıcı bir özelliktir. Kişi, kuru üzüm değil de taze üzüm yemekten kaçınabilir. Bu meselenin benzerini taze hurma ve kuru hurma konusunda açıklamıştık. Öte yandan kuru üzüm taze üzümden başka bir şeydir. Görmez misin bir kimse taze üzüm gasp etse ve üzüm kurusa, sahibinin o üzümün kendisindeki hakkı kesilir. Kendisi yenilen bir şeye yemin edildiğinde bu yemin, o şeyden yapılanı içermez.

Ceviz yememeye yemin eden kişi ister taze olsun ister kuru, ceviz yediği zaman yemini bozulur. Badem, fıstık, incir ve benzerî şeyler de böyledir. Çünkü yememek için yemin edilen isim, hem tazesini hem de kurusunu içine alır. Bu maddeler kuruduktan sonra, kuru üzümün[109] aksine, yeni bir isim almazlar. [8/185]

Tatlı yememeye yemin eden kişi; hurma tatlısı, bal, şeker ve beyaz helva gibi hangi tatlıdan yerse yemini bozulur.

Çünkü tatlı, tatlı olan her şeyin genel adıdır. Tatlı olmayan bir şey bu cinsten sayılmaz. Tatlılık özelliği, sayılan tüm bu maddelerde vardır. Tatlı olmalarına rağmen üzüm veya karpuz yese yemini bozulmaz. Çünkü, özellikle Özcend'de bunların cinsinden ekşi olanı da bulunmaktadır.

Hurma tatlısı (habîs) yememeye yemin eden kişi; onu ister taze ister kuru olarak yesin yemini bozulur. Çünkü bu tatlının kurusu da tazesi de hem gerçekten hem de örfen hurma tatlısıdır.

Bir şeyi isteyerek veya zorlanarak, yememeye yemin eden kişi onu zorlama altında yerse yemin bozulur. Çünkü, Şâfiî (rh.a.)'nin aksine Hanefîlere göre zorlama, kastı ortadan kaldırmaz. Yeminin oluşumuna engel olmaz. Biz bu meseleyi talak konusunda açıkladık. Oluştuktan sonra yeminin bozulmasının koşulu yemektir. Bu

---

[109] Taze üzümün Arapçası., "عِنَبٌ / ıneb", kuru üzümünki; "زبيبٌ / zebîb" tir. Taze hurmanın Arapçası; "رُطَبٌ / rutab", kuru hurmanın arapçası da; "تَمْرٌ / temr" dir.

da hissedilen bir iştir, zorlama ile ortadan kalkmaz. Nitekim zorlama, yenilen bir şey ile doymaya veya suya kanmaya engel değildir.

Bir kimse yememeye yemin ettiği bir şeyi baygınken veya akıl hastası iken yediğinde de yemini bozulur. Çünkü yeminin bozulma şartı yemektir. Baygınlık ve akıl hastalığı yeme işini ortadan kaldırmaz. Yemin kefâretinin gerekliliği, yemin bozma nedeniyle değil, yemin nedeniyledir. Baygın veya akıl hastası olan kişi, yemin ederken sağlıklı idi. Koşul bulunduğu zaman yemini bozulur.

Bir şeyi içmemeye yemin eden kişinin boğazına o şey zorla akıtılsa veya dökülse yemin bozulmaz.

Çünkü o şeyi, kendisi içmemek için yemin etmişti. Zorla boğazına döküldüğünde içen değil içirilen olur. Dolayısıyla yemin bozulmaz. Ama bundan sonra kendi isteği ile bir daha içse yemin bozulur. Çünkü yeminin bozulma koşulunun bulunması konusunda önceki muteber değildir. Onunla yemin kalkmaz. Çünkü yeminin kalkması bozulma koşulunun bulunmasına bağlıdır.

Bir kimse, adını söyleyerek bir yemeği yememeye yemin etse ve o yemeği çiğnese de suyundan bir parçası boğazına girse, sonra da onu dışarı atsa yemin bozulmaz. Çünkü boğazına ulaşan, o yemeğin kendisi ve çiğnemekten meydana gelen kırıntılar değildir. Oysa daha önce de belirttiğimiz gibi yeme fiili, çiğnenen şeyin boğaza ulaşması ile tamamlanır.

Kuru hurma yememeye yemin eden birisi, koruk hurma kurusu yese yemin bozulmaz.

Çünkü bu kişi hurmanın koruğunu yediğinde yemin bozulmadığı gibi, koruğun kurusunu yediğinde de bozulmaz. Koruğu pişirip yerse yine bozulmaz.

Tane (habbe) yememeye yemin eden kişi susam tanesi dahil, hangi taneyi yerse yesin, yemini bozulur. Çünkü tane denilen ve insanlar tarafından yenilen her şey, örften dolayı bu yeminin içeriğine girer. Ama belirli bir taneye niyet ederse, dînen sadece niyet ettiğini yemekle yemin bozulur.

Kavut, bal ve süt gibi hem yenilen hem de içilen bir şeyi yememeye yemin eden kişi bunu içerse yemini bozulmaz. İçmemeye yemin etmesi durumunda da yemekle bozulmaz.

Çünkü her ne kadar yemin edilen şey aynı ise de yemek ve içmek iki farklı eylemdir. Yeminin bozulma koşulu da yemin edilen şey değil, fiildir.

Ekmek yememeye yemin eden kişi, buğday veya arpa ekmeği yerse yemini bozulur. Çünkü bu, hem örfe göre hem de gerçek anlamda ekmektir. Bunların dışındaki bir şeyden yapılan ekmeği yerse; özel olarak niyet etmemişse yemini bozulmaz. Çünkü herhangi bir şeyle kayıtlamadan "ekmek" demiştir. Bu iki ekmeğin dışındaki ekmekler âdeten hiçbir yerde yenilmez. Kadayıf ekmeği yese, özel olarak niyet etmemişse yemin bozulmaz. Çünkü buna ekmek denilmez, [8/186]

kadayıf denilir. Eğer niyet ederse, niyeti sözünün muhtemel anlamlarındandır. Çünkü kayıtladığı bir ekmeğe niyet etmiştir. Pirinç ekmeği yerse; eğer Taberistan'da olduğu gibi pirinç o bölgenin temel gıdası ise yemin bozulur. Bizim ülkemizde ise bozulmaz. Çünkü buralarda pirinç ekmeği yeme adeti yoktur. Pirinçten yapılan ekmeğe ekmek denilmez.

Taze hurma yememeye yemin eden kişi, sütlü hurma (hays) yese yemin bozulur. Çünkü bu, içersinde hurmadan daha çok bir şey olmadığı için hurmanın kendisidir. "Hays"; şişinceye kadar süte yatırılan sonra da yenilen hurmadır.

Bir kimse birisinin yanına girse; içerideki kişi diğerini yemeğe buyur etse ve öteki yemek yememeye yemin etse, sonra evine dönse ve yemek yese yemini bozulmaz. Çünkü bu kişi, ötekinin davetine karşılık olarak yemin etmiştir. Bunun anlamı şudur: Mutlak bir söz, kendisinden önceki söz veya fiille sınırlı olur. Nitekim bir kadın dışarı çıkmak için ayağa kalksa da; kocası "çıkarsan sen boşsun" dese, yemin sadece bu çıkışa aittir. Yemeğe çağrılan kişinin, "yemek yersem..." diye ettiği yemin de, davet edildiği bu yemeğe özgü olur. Bunu açıkça söyler de, evine döner ve yerse veya ertesi gün kendisini davet eden kişinin yanında yerse yemini bozulmaz. Burada da durum böyledir.

Doğruyu Allah Sübhânehu ve Teâlâ bilir. Dönüş de sadece O'nadır.

İÇME KONUSUNDA EDİLEN YEMİN

İçecek bir şey (içki)[110] içmemeye yemin eden kişi, su veya başka bir şey içerse yemin bozulur.

Çünkü içki, kendisinde içme fiili meydana gelen şeydir. İçmenin ne olduğunu daha önce açıklamıştık. Bu konuda su da diğer içecekler gibidir. Çünkü su, temiz bir içecektir. Allahu Teâlâ şöyle buyurur:

﴿وسقاهم ربهم شرابا طهورا﴾

"Rableri onlara tertemiz bir içki içirir." (el-Insân 76/21)

İnsanın canının çektiği tüm içecekler bu yeminin içeriğine girerler. Yemininde özel bir içeceğe niyet ederse, dinen tasdik edilir. Hukûken tasdik edilmez. Çünkü genel nitelikli bir sözcüğü, özel anlamda kullanmıştır.

Şıra içmemeye yemin eden kişi, herhangi bir şıra içerse yemini bozulur. Şıra (nebîz); kuru üzüm veya kuru hurmanın suya ıslatılıp, tadının çıkartılıp, içecek

[110] İçilecek şeylere (şarap) içki denilmesi, müellifin yaşadığı dönem ve bölgeye ait bir örftür. Günümüzde bizim örfümüzde "içki" alkollü içecekler için kullanılan bir isimdir. Dolaysıyla bu konu okunurken bu hususun göz önünde bulundurulması gerekir.

duruma getirilmesidir. Nebiz (şıra) kelimesinin asıl anlamı atmaktır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ﴾

"Onu arkalarına attılar..." (Âli Imran 3/187)

Nebîz içmemeye yemin eden kişi, hurma suyunun sarhoş edici duruma gelenini, veya koruk hurma suyu yahut da meyve suyu içse yemini bozulmaz. Çünkü bunlara nebîz denilmez. Bu hüküm yemininin Arapça yapılması durumundadır. Farsçada nebîz, sarhoşluk veren bütün içkilerin adıdır. Yeminler de, yemin edenin bulunduğu bölgenin örfüne göre anlaşılırlar.

Su içmemeye yemin eden kişi nebîz içse yemini bozulmaz. Çünkü nebîz, sudan başka bir şeydir. Kuru üzüm veya hurmanın tadıyla değişmiş, su olmaktan çıkmıştır. Bu şıra kaynatılırsa, onun su olmadığı konusunda hiçbir şüphe kalmaz.

"Falanla bir şey içmeyeceğim" diye yemin eden kişi, içtikleri şeyin kapları ayrı ayrı olsa bile o kişiyle aynı mecliste ve aynı tür içecekten içseler yemin bozulur. **[8/187]** Yemin edenle öteki kişi, aynı mecliste ama ayrı ayrı içeceklerden içseler yine yemin bozulur. Çünkü yemin eden kişinin maksadı, o kişiyle aynı mecliste içmemektir. İçtikleri içecek ve içkinin bulunduğu kap ister aynı olsun ister farklı, ikisi aynı mecliste içince yemin bozulur. Çünkü başkası ile birlikte içmek böyle olur. Görmez misin vali, nedimleri (içki arkadaşları) ile birlikte içer. Halbuki içtikleri kaplar farklıdır. Belki de vali saf içki içer, diğerleri karışık. Yemin ederken o kişiyle aynı içkiden içmemeye niyet ederse o zaman falanla birlikte içki içmenin en üst düzeyine niyet etmiş olur. Böyle bir şey için edilen niyet de doğrudur.

Bir yemeği yememeye yemin eden kişi, ondan az bir şey yese yemini bozulur. Su içmemeye edilen yemin de böyledir. Çünkü isim, az ve çok hepsinin adıdır. Fiil de, azıyla da çoğuyla da gerçekleşir. Fakat yemininde suyun tümünü içmemeye veya yemeğin tamamını yememeye niyet eder de az bir şey yer veya içerse yemin bozulmaz. Çünkü yemek ve su cins isimlerdir. Tamamına niyet edildiği zaman, sözün gerçek anlamına niyet edilmiş olur. Niyeti geçerli olur ve bununla yemin bozulmaz. Çünkü bir kimsenin suların tamamını içmeye ve yemeklerin tamamını yemeye gücü yetmez.

Bir kimse sadece şıra (nebîz) içmeyi kastederek, içki tatmamaya yemin etse ve onu yese yemini bozulmaz. Çünkü yemininde içkiyi söylemiştir. O da içilir. Söylenilen şeyde tatmak sözcüğü ile, içmeye niyet edilmesi doğrudur. Daha önce söylediğimiz gibi, bir şeyi içmemeye yemin eden kişi onu yerse yemini bozulmaz.

Herhangi bir şeye niyet etmeksizin süt tatmamaya yemin eden kişi, süt yese veya içse yemin bozulur. Çünkü yemek veya içmekle sütü hem tatmış hem de daha fazlasını yapmıştır.

Dicle'den içmemeye yemin eden kişi, o nehirden bir kaba alarak içse Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre yemini bozulmaz. Ancak agzını doğrudan nehre koyar da içerse bozulur. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre, kaba alarak içtiğinde de yemini bozulur. Çünkü Dicle'den su âdeten böyle içilir. Meselâ falan şehrin halkı, Dicle'den içiyorlar denilir. Bununla kaplara alarak içtikleri kastedilir. Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle diyor: Dicle'den gerçek anlamda içmek, doğrudan ondan yudumlamakla olur. Bu, sözde gerçek anlamda kullanılan bir tarzdır. Bir hadiste belirtildiğine göre Peygamber (s.a.v.) bir grubun yanında konakladı ve;

هَلْ عِنْدَكُمْ مَاءٌ بَاتَ فِي شَنٍّ وَإِلَّا كَرَغْنَا

"Yanınızda matarada geceleyen su var mı? Yoksa biz ağzımızla yudumlarız." buyurdu. [111]

Daha önce de belirttiğimiz gibi, bir sözün gerçek anlamı kullanıldığı zaman, o söz mecaza değil, ona yorumlanır. Gerçek anlam kastedilmiştir. Bir kimse Dicle'nin suyuna ağzını dayayarak içse yemini bozulur. Dicle'den içmenin gerçek anlamı budur. Çünkü "den" anlamına gelen " مِنْ / min" harfi, kendisinden sonra söylenilen şeyin bir kısmını ifade eder. O zaman burada söylenilen sözün gerçek anlamı; ağzını Dicle nehrinin bir kısmına koymaktır. Gerçek anlam, sözü kendi anlamında kullanmaktır. Mecaz ise başka bir anlamda kullanmaktır. Bir sözün, kendi anlamından uzaklaşılarak, gerçek olarak kullanılmış olması düşünülemez. Bununla daha önce geçen buğday meselesi aynıdır. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre, mecazın umûmundan dolayı her iki meselede de yemin bozulur.

Görmez misin bir kimse "şu küpten içmeyeceğim" diye yemin etse ve ondan
[8/188] bir bardakla alıp içse Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre yemin bozulur. Ebû Hanîfe (rh.a.) ye göre ise, kap dolu ise, yemini ağzını dayayarak içmeye yorumlanır. Dolu değilse o zaman, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in dedikleri gibi kaba alarak içtiğinde de bozulur. Çünkü bu durumda doğrudan ağızla içmek mümkün değildir. Nitekim "şu kuyudan içmeyeceğim" diye yemin eden için de aynı hüküm vardır.

Kuyudan ağzı ile içmek için kendisini zorlasa, hükmün ne olacağı konusunda fakihler arasında görüş ayrılığı vardır. Bu görüş ayrılığını un yememeye yemin edip de bizzat unun kendisini yiyenin yemininin bozulup bozulmayacağı konusunda belirtmiştik.

Allah Sübhânehu ve Teâlâ en doğrusunu bilir. Dönüş sadece onadır.

Mebsût'un sekizinci cüzü burada sona erdi. Bundan sonraki konu, giyme ile ilgili yeminlerdir.

---

[111] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/328; Buhârî, Eşribe 14; Ebû Dâvûd, Eşribe 18; İbn Mâce, Eşribe 25; İbn Hibbân, *Sahih*, XII/134;Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/284.

KARMA İNDEKS

A

âkıle, 45
anlaşmalı velâ, 149
asabe, 134
ashâb-ı ferâiz, 135

B

bedene, 228
beyyine, 104

C

el-cehaletü'l-fahişe, 88
cenin, 198
cevaz, 2

D

dârülharb, 27
diyet, 45

E

eman, 109, 188
emek-sermaye ortaklığı, 131
erş, 28

F

fey, 27, 102

G

gurre, 198

Ğ

ğâib, 201
ğamûs yemini, 207

H

hacr, 115
halef, 243
harbî, 187
hays, 296
hıns, 243
hırz, 260

I

ıvazlı akit, 117

İ

ibâha yolu, 245
icâzet, 118
iltizam, 241
inan ortaklığı, 128
istihkak, 108
i'tâk, 184
izar, 249

K

kabz, 161
katl, 241
kavut, 289
kitâbet, 1

L

lağv yemini, 212
lâkit, 185

M

mahcur, 72
mevkuf, 101
mevlâ, 165
me'zûn, 73
milk-i yemin, 125
muâdeme, 283
mudârabe şirketi, 131
mufâvaza ortaklığı, 127
mukarrun leh, 196
muvâzaa, 111
müdd, 236
müdebber, 120
mühâlea, 164
mülâane, 201
müneccez, 171
mürted, 126
müste'men, 94, 191
el-müslemü ileyh, 3
müstesnâ, 293
müstesnâ minh, 293
mütekavvim, 11, 160
müvâlât velâsı, 133, 149

N

nâfiz, 105
nebîz, 296
nesme, 103
nimet velâsı, 132

Ö

onalım hakkı, 128

R

ra'sü'l-mâl, 3
rayiç değer, 10
rıza unsuru, 5
ric'î boşama, 147
rida, 249

S

sa', 236
sadâk, 124
safka, 5
semen, 74, 126
siyer, 190

Ş

şuf'a hakkı, 128

T

ta'lik, 83
teberru, 103

U

ukr, 12, 30, 117
umûm-i belvâ, 222

Ü

ümmü'l-veled, 31

V

velâ, 132
velâ hakkı, 81
velâü'l-ataka, 133

Y

yemîn-i ğamûs, 208

Z

zevi'l-erhâm, 134
zi'l-yed, 172
ziyetlik, 108
zimmet borcu, 77
zimmî, 109
züyûf, 10

Notlar ve Değerlendirmeler :